AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach

Andrzej Szymański, Ewa Krzyżak-Szymańska

Patologie społeczne i ich ograniczanie w securitologicznej strategii działania Policji

Wybrane zagadnienia

Katowice 2017

KOMITET WYDAWNICZY:

prof. dr hab. n. med. Andrzej Małecki – przewodniczący,
dr hab. Władysław Mynarski, prof. nadzw. – zastępca przewodniczącego,
dr hab. Aleksandra Żebrowska, prof. nadzw.,
prof. dr hab. Romuald Szopa, prof. dr hab. Sławomir Mazur,
dr hab. Rajmund Tomik, prof. nadzw.,
dr hab. Rafał Gnat, prof. nadzw.,
dr Piotr Halemba, doc. AWF

RECENZENT:

dr hab. prof. nadzw. PPWSZ Janusz Ślusarczyk

ISBN 978-83-64036-70-5

Copyright © 2017 by AWF Katowice

Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, 2017

Dystrybutor: Śląska Księgarnia Kultury Fizycznej S.C., Błaza Małgorzata, Błaza Marcin, ul. Mikołowska 72a, 40-065 Katowice, tel.: 505 943 217, e-mail: ksiegarniakulturyfizycznej@wp.pl, www.ksiazki.awf.katowice.pl

Skład tekstu, projekt okładki: UKiP J&D Gębka, 44-100 Gliwice, ul. Młyńska 4, tel./fax 32 231 87 09, e-mail: ukip@ukip.com.pl

Spis treści

Wstęp 7

Rozdział I. Patologia społeczna wprowadzenie do problematyki 12
1.1. Pojęcie patologii społecznej 12
1.2. Patologie społeczne a terminy jej pokrewne..... 30

Rozdział II. Patologie społeczne negatywnego wyboru 48
2.1. Przestępczość 48
2.1.1. Struktura i dynamika przestępczości w Polsce..... 48
2.1.2. Teoretyczne koncepcje przestępczości -wybrane zagadnienia.. 66
2.1.3. Reakcja na przestępczość w policyjnej strategii kryminalnej ... 82
2.2. Przestępczość nieletnich..... 104
2.2.1. Pojęcie przestępczości nieletnich i skala zjawiska 104
2.2.2. Sądowe środki reakcji wobec nieletnich wykolejonych społecznie 120
2.2.3. Metody i formy zapobiegania niedostosowaniu nieletnich stosowane przez Policję..... 132

Rozdział III. Patologie społeczne zamierzonej agresji 146
3.1. Chuligaństwo stadionowe..... 146
3.1.1. Chuligaństwo stadionowe - geneza 146
3.1.2. Subkultura szalikowców i patologiczne zachowania pseudokibiców..... 151
3.1.3. Typologia i zróżnicowanie wewnętrzne uczestników imprez masowych..... 160
3.1.4. Chuligaństwo stadionowe a regulacje prawne 169
3.1.5. Rola Policji w zwalczania chuligaństwa stadionowego 183
3.2. Terroryzm 191
3.2.1. Terroryzm – oblicze i jego przejawy..... 191
3.2.2. Międzynarodowa współpraca na rzecz zwalczania terroryzmu 201
3.2.3. System antyterrorystyczny w Polsce 209
3.2.4. Polska Policja a zwalczanie aktów terroru i terroryzmu 218

Rozdział IV. Patologie społeczne narzuconej dominacji..... 233
4.1. Przemoc w rodzinie 233
4.1.1. Istota przemocy domowej – definicja, typy, formy przemocy i jej skala..... 233
4.1.2. Ofiary i psychospołeczne następstwa doznawanej przez nie przemocy 243
4.1.3. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie a rozwiązania prawne . 256

4.1.4. Działalność Policji w zapobieganiu i zwalczaniu przemocy w rodzinie ... 262
4.2. Handel ludźmi ... 273
4.2.1. Handel ludźmi – skala i charakterystyka zjawiska ... 273
4.2.2. Zapobieganie handlowi ludźmi w działaniach międzynarodowych ... 281
4.2.3. Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce ... 288
4.2.3. Zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi w działaniach Policji ... 295

Rozdział V. Patologie społeczne nałogowej autodestrukcji ... 302
5.1. Alkoholizm jako przejaw masowej patologii społecznej ... 302
5.1.1. Alkoholizm - jego uwarunkowania i typologie ... 302
5.1.2. Problemy zdrowotne i społeczne wynikające z nadużywania alkoholu ... 320
5.1.3. Ochrona prawna przed skutkami nadużywania alkoholu ... 330
5.1.4. Działalność Policji w zakresie zapobiegania alkoholizmowi ... 334
5.2. Narkomania ... 338
5.2.1. Uzależnienie od narkotyków ... 338
5.2.2. Rodzaje i typologie narkotyków oraz skala zjawiska ... 348
5.2.3. Prawo przeciwko narkomanii ... 358
5.2.4. Policja w walce z przestępczością narkotykową ... 370
5.3. Hazard ... 376
5.3.1. Patologiczny hazard – charakterystyka zjawiska i jego uwarunkowań ... 376
5.3.2. Prawne regulacje hazardu w Polsce ... 396
5.3.2. Udział Służby Celno-Skarbowej i Policji w zwalczaniu nielegalnego hazardu ... 402

Rozdział VI. Patologie społeczne defektywnej preferencji ... 406
6.1. Pedofilia ... 406
6.2. Kazirodztwo ... 425
6.3. Pornografia ... 436
6.4. Policja w walce z przestępczością na tle seksualnym ... 450

Zakończenie ... 456

Bibliografia ... 458

Wykaz skrótów

ABW- Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego

BRD KGP – Biuro Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji

CBA – Centralne Biuro Antykorupcyjne

CBOS -Centrum Badania Opinii Społecznej

CBŚP- Centralne Biuro Śledcze Policji

DSM - (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) – klasyfikacja zaburzeń psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego

Dz.U. – Dziennik Ustaw

Dz.Urz.- Dziennik Urzędowy

ICD - Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*)

k.k.- ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. -Kodeks karny

k.p.k.- ustawa z dnia 6 czerwca 1997r.-Kodeks postepowania karnego

KBPK – Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii

KSIP -Krajowy System Informacji Policyjnej

kw.-ustawa z dnia 20 maja 1971r. – Kodeks wykroczeń

MSWiA- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

o.b.i.m. – ustawa z dnia 20 marca 2009r. o bezpieczeństwie imprez masowych

OUN – ośrodkowy układ nerwowy

PARPA- Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

SG- Straż Graniczna

u.p.n. – ustawa z dnia 26 października 1982r. o postepowaniu w sprawach nieletnich

ŻW- Żandarmeria Wojskowa

WSTĘP

Od najdawniejszych czasów człowiek starał się unikać tego co powoduje zagrożenie i jest potencjalnie niebezpieczne. Aby okiełznać złe moce, niszczycielską przyrodę, czy maszerujące wojenne hordy ludzie gotowi byli oddać się wierze, praktykować magię, składać ofiary czy podporządkować się krwawym rytuałom.

Tak jak wówczas i dziś bezpieczeństwo zaliczane jest do najważniejszych wartości, które organizuje życie zbiorowe umożliwiając jednostce i wspólnocie przetrwanie oraz rozwój. Kwestia zapewnienia bezpieczeństwa[1] stanowi również obecnie ważny czynnik w strategii funkcjonowania RP i należy do podstawowych zagadnień oraz funkcji państwa[2]. Problemem do rozstrzygnięcia pozostaje zagadnienie jak wyznaczone tak ważkie zadanie[3] w sposób właściwy realizować.

---

[1] Poszukując ogólnej definicji bezpieczeństwa, można przyjąć, że oznacza ono pewien obiektywny stan polegający na braku zagrożenia, odczuwany subiektywnie przez jednostki lub grupy. Por. R. Klamut, *Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej" 19(4) 2012, s. 41.

[2] Przez funkcję państwa rozumie się całokształt jego działalności w określonej sferze życia społecznego. Co do meritum współczesne państwo ma do spełnienia kilka funkcji (np. regulacyjną, adaptacyjną, socjalną, innowacyjną). Najczęściej jednak wymienia się ich dwie kategorie – zewnętrzną i wewnętrzną. Funkcja wewnętrzna sprowadza się do zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w kraju, natomiast funkcja zewnętrzna dotyczy działalności w obrębie stosunków międzynarodowych, ukierunkowaną na ochronę interesów danego państwa. Por. A. Urbanek, *Państwo jako podmiot bezpieczeństwa narodowego – ujęcie dziedzinowe*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, (red.) A. Urbanek, Słupsk: Wydawnictwo Społeczno-Prawne, 2014, s. 16.

[3] W. Kitler do zasadniczych funkcji państwa w dziedzinie bezpieczeństwa zaliczył: a) dbałość o pozycję państwa na arenie międzynarodowej; b) ochronę porządku konstytucyjnego, w tym ochronę państwa jako organizacji prawnej i politycznej, a także ochronę wolności i praw człowieka i obywatela; c) ochronę informacji niejawnych i danych osobowych obywateli; d) zapewnienie akceptowalnych warunków jakości życia obywateli; e) zapewnienie bezpieczeństwa kulturowego; f) zapewnienie sprawności i efektywności działania wymiaru sprawiedliwości; g) dbałość o kondycję społeczeństwa; h)edukację na rzecz bezpieczeństwa; i) zapewnienie funkcjonowania organów władzy i administracji w warunkach, pokoju, kryzysu i wojny; j) zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego; k) ochronę

Przyjętym w naszym kraju rozwiązaniem jest odpowiednio zorganizowany system bezpieczeństwa narodowego[4] oraz jego sektorowe ujęcie[5].

W przedmiotowym aspekcie można dokonywać dekompozycji obszaru bezpieczeństwa państwa na wiele różnych podsystemów[6] dzieląc je w klasycznym ujęciu na podsystem: bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego. Z punktu widzenia poruszanej problematyki w polu zainteresowania niniejszej publikacji pozostaje bezpieczeństwo wewnętrzne[7],

---

systemu wartości ogólnospołecznych; l) ochronę zdrowia i życia obywateli; ł) zapewnienie materialnych i duchowych podstaw przetrwania ludności w warunkach zagrożenia; m) zapewnienie integralności terytorialnej i nienaruszalności granic; n) ochronę interesów gospodarczych oraz zapewnienie warunków rozwoju gospodarczego i konkurencyjności gospodarki narodowej; o) ochronę granicy państwowej; p) ochronę obszarów, obiektów, urządzeń ważnych dla obronności, interesów gospodarczych państwa, bezpieczeństwa publicznego i innych interesów narodowych. Patrz: W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa: Wydawnictwo AON, 2011, s. 76-77.

[4] W Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego zdefiniowano system bezpieczeństwa państwa jako skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych, ukierunkowanych na przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom państwa, a w szczególności politycznym, gospodarczym, psychospołecznym, ekologicznym i militarnym. Patrz Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2002, s. 139. Należy przy tym wskazać, że w naukach o bezpieczeństwie nie ma obecnie jednomyślności w dziedzinie klasyfikowania rodzajów bezpieczeństwa narodowego. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 roku wymienia osiem kluczowych dziedzin bezpieczeństwa w kontekście działań podejmowanych w tym zakresie przez państwo, to jest: bezpieczeństwo zewnętrzne, bezpieczeństwo militarne, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo obywatelskie, bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo informacyjne i telekomunikacyjne.

[5] Rozwiązania dotyczące struktury modelu systemu bezpieczeństwa są następstwem identyfikacji kluczowych elementów występujących w codziennym procesie zapewniania bezpieczeństwa państwa oraz istniejących między nimi relacji i powiązań.

[6] M. Kulisz, *Zarządzanie systemem bezpieczeństwa* państwa, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego" (2010/2011), s. 98-99.

[7] Według B. Wiśniewskiego system bezpieczeństwa wewnętrznego państwa jest […] „dającym się wyodrębnić z systemu bezpieczeństwa narodowego zbiorem organów władzy i administracji publicznej, metod oraz sposobów działania związanych z ochroną porządku konstytucyjnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami, a także skutkami klęsk żywiołowych i katastrof technicznych". Cyt. za: M. Kulisz, Zarządzanie *systemem…* op.cit., s. 100.

które wykazuje bezpośrednie swoje związki ze społeczeństwem i wywiera istotny wpływ na jego życie oraz sposób zaspokajania potrzeb.

Wśród wielu organizacji i instytucji działających na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego od lat jego istotnym ogniwem jest Policja. Formacja ta w aktualnym swoim wymiarze wyrosła na gruzach rozbitego systemu totalitarnego, obalonego w wyniku solidarnościowego zrywu społecznego, który doprowadził do wielkiej transformacji ustrojowej. W jego następstwie doszło do uwolnienia organów porządkowych od istniejącej politycznej zależności, narzuconej za czasów PRL-u[8]. Równocześnie nowo powołanej formacji mundurowej, nawiązującej ideowo do swej międzywojennej poprzedniczki, przywrócono kardynalną zasadę apolityczności. W efekcie stała się ona specyficzną instytucją, która nie wytwarza dóbr materialnych podlegających uniwersalnym mechanizmom rynkowym. Jej rola sprowadzona została do świadczenia swego rodzaju usługi publicznej związanej z zaspokajaniem zbiorowych i indywidualnych potrzeb obywateli, oczekujących ochrony przed istniejącymi zagrożeniami.

Grupa ta o charakterze dyspozycyjnym w sferze przydzielonej jej securitologicznej aktywności odpowiada m.in. za zapewnienia ładu i porządku publicznego. Czyni to w oparciu o wydawane akty prawa regulujące stosunki społeczne, których nadrzędnym celem jest interwencyjne oddziaływanie na nienormatywne zachowania zależnych podmiotów.

W konglomeracie istniejących zjawisk pozostających w obszarze zainteresowania Policji znalazły się również patologie społeczne, o których traktuje niniejsza książka. Jej celem jest określenie, rozpoznanie oraz analiza

[8] Efektem przeprowadzonych w 1990 r. gruntownych reform ustrojowych instytucji odpowiedzialnych za ochronę porządku i bezpieczeństwa publicznego było: odpolitycznienie działalności służb podległych MSW, autonomizacja działalności Policji w ramach resortu spraw wewnętrznych, ograniczenie roli ministra właściwego do spraw wewnętrznych do funkcji nadzorczych wobec podległych służb, zintegrowanie Policji z terenową administracją rządową i samorządem terytorialnym, udział organów samorządu terytorialnego w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego w wymiarze lokalnym. Zob. A. Letkiewicz, *Kierunki i metody doskonalenia organizacji pracy Policji,* Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, 2007, s. 123-125.

występujących patologii społecznych i podejmowanych w tym obszarze działań przez Policję. Zaproponowany zakres publikacji stanowi próbę szerszego ujęcia zagadnienia patologii niż czyniono to do tej pory. Zwykle bowiem dokonywane opisy naukowe pomijały znaczący udział tej formacji w walce z istniejącymi patologiami albo koncentrowały się one na jednej z nich z reguły przestępczości. Konstrukcja tematyczna opracowania obok wątku policyjnego strukturalnie próbuje wpisać się także w zakres kształtowania wiedzy i świadomości osób dorosłych oraz młodzieży o występujących zagrożeniach i związanych z nimi niebezpieczeństwach. Autorzy mają przy tym świadomość, że dobrane przez nich zagadnienia pomijają niektóre aspekty czy to dotyczące rzemiosła policyjnego, czy też samych patologii społecznych. Jednakże każde tego typu opracowanie jest pochodną koniecznie dokonywanych wyborów i selekcji. Co warte podkreślenia zakres przygotowanego materiału wskazuje na wielowymiarowość zjawiska, jakim są współczesne patologie a czynione uwagi zawarte w prowadzonych rozważaniach mają na celu wywołanie konstruktywnej dyskusji na ten temat. Ponadto publikacja zawiera szereg tabel i rysunków, które mają ułatwić odbiorcy zrozumienie omawianych zagadnień oraz dostarczyć wyczerpujących informacji i źródeł dla ewentualnego dalszego zgłębiania problemu.

Sama monografia składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich stanowi wprowadzenie do problematyki patologii społecznych. Obejmuje on analizę zakresu pojęcia i jego terminów pokrewnych. Na bazie przeprowadzonej kwerendy umieszczono w nim własną definicję patologii społecznych oraz ich podział będący zarazem wyznacznikiem dalszego układu publikacji. Rozdział drugi poświęcony jest patologiom negatywnego wyboru odnoszącym się do przestępczości osób dorosłych i nieletnich. Zawarto w nim problematykę etiologii i symptomatologii przestępczej. Omówiono w nim najważniejsze teoretyczne koncepcje wyjaśniające przyczyny przestępczości oraz reakcję na przestępczość w policyjnej strategii kryminalnej. Wyszczególniono w nim także sądowe środki reakcji podejmowane wobec nieletnich oraz stosowane przez Policję metody i formy zapobiegania wykolejeniu społecznemu wśród dzieci i młodzieży. Rozdział trzeci opisuje patologie społeczne zamierzonej agresji

(chuligaństwo stadionowe i terroryzm) oraz rolę Policji w ich zwalczaniu. W kolejnym rozdziale omówione zostały patologie społeczne narzuconej dominacji. Do grupy tej zaliczona został przemoc domowa i handel ludźmi. Czytelnik w rozdziale tym oprócz przybliżenia działań Policji na rzecz zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi oraz przemocy w rodzinie uzyska również sposobność prześledzenia skali wskazanych zjawisk, ich następstw a także wprowadzonych rozwiązań prawnych i profilaktycznych. Przedostatni rozdział monografii traktuje o patologiach społecznych nałogowej autodestrukcji. W tej części odbiorca zapoznania się z poczynaniami Policji oraz analizą strukturalną, typologiczną i prawną dotyczącą takich zjawisk jak: alkoholizm, narkomania i hazard. Ostatni rozdział pracy dotyczy patologii społecznych defektywnej preferencji. Omówiono w nim pedofilię, problem kazirodztwa i pornografii. Część tę domykają rozważania na temat udziału Policji w walce z przestępczością na tle seksualnym.

Opracowanie stanowi podstawowy materiał do przedmiotu patologie społeczne wykładanego w ramach studiów z zakresu nauk społecznych, zwłaszcza bezpieczeństwa wewnętrznego i pedagogiki resocjalizacyjnej. Zakres prezentowanego materiału oraz sposób gromadzenia informacji, który oparto na metodzie analizy dokumentów (akty prawne, notatki, protokoły, sprawozdania, uzasadnienia, opracowania statystyczne, archiwalia, doniesienia prasowe, druki, itp.) powoduje, że jej tematyka może być również przydatna badaczom z innych dyscyplin oraz praktykom związanym z bezpieczeństwem np. detektywom i kwalifikowanym pracownikom ochrony, pełnomocnikom ds. bezpieczeństwa imprez masowych, czy też samym policjantom.

Andrzej Szymański, Ewa Krzyżak-Szymańska

ROZDZIAŁ I.

PATOLOGIA SPOŁECZNA WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI

1.1. Pojęcie patologii społecznej

Od zarania dziejów człowiekowi towarzyszą różne przejawy życia społecznego o charakterze patologicznym. Obserwując je, zauważymy, że częstotliwość ich występowania w kolejnych okresach historycznych jest zmienna. Negatywne zjawiska eskalują głównie w czasach wojen, niepokojów i transformacji społecznych[9]. Ich siłą napędową są także nierówności społeczne, a niekiedy źle pojęty dobrobyt.

Początkowo pod pojęciem patologia (z greckiego *pathos* – cierpienie, *logos* – nauka), rozumiano dziedzinę wiedzy zajmującą się dociekaniem przyczyny i mechanizmu schorzenia, badaniem chorobowych zmian strukturalnych (anatomia patologiczna, histopatologia) i czynnościowych (fizjopatologia)[10] ludzkiego organizmu. W późniejszym czasie, za sprawą A. Comte'a i H. Spencera, terminem tym, oprócz medycznych stanów aberracji, zaczęto również określać rozmaite oznaki społecznego zła, odnosząc je do takich zaburzeń w systemie społecznym, które przypominały „chorobę organizmu indywidualnego"[11]. Ich etiologii dopatrywano się w zbiorowych procesach,

[9] A. Barczykowska, *Kapitał społeczny zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls, 2011, s.7.

[10] *Encyklopedia Popularna PWN*, T. 4, (red.) R. Burek, Warszawa: Świat Książki, 1997, s. 801.

[11] A. Comtte, *Metoda pozytywna w szesnastu wykładach*, Warszawa: PWN, 1961, s. 194.

jakie zachodziły w jego „komórkach" – to jest w jednostkach tworzących dane społeczeństwo[12].

Pozostawiając wątek o podłożu prahistorycznym, celowym wydaje się przybliżenie zagadnienia i odpowiedzenie na pytania- czym obecnie jest patologia społeczna i jaki jest jej zakres? Kwestię tę najlepiej rozstrzygnąć na podstawie istniejących definicji patologii społecznej, dzieląc je na takie, które starają się dookreślić przedmiot zachowań społecznie patologicznych i takie, które zmierzają do opisu procesów i stanów społecznych, generujących zachowania patologiczne[13]. Inferencja istniejących definicji patologii społecznej i zachowań społecznie patologicznych, formułowanych przez specjalistów problematyki, prowadzi do konstatacji, iż nie ma wśród nich takiej, która powszechnie uznawana jest za prawidłową. Wynika to z faktu naturalnej zmienności procesów społecznych (w płaszczyźnie przestrzennej i czasowej) i dokonywanych wobec nich subiektywnie eksperckich ocen, pozwalających na zakwalifikowanie występujących przejawów społecznej dysfunkcji do kategorii normy bądź odstępstwa od niej. Istniejącym kontrowersjom i jednobrzmiącej unifikacji pojęcia nie pomaga też jego obiegowe rozumienie oraz eksploracja zagadnienia przez jednostki reprezentujące różne dyscypliny wiedzy. Naukowe preferencje przesądzają często o przyjęciu konkretnej orientacji teoretycznej dla opisu zjawiska, a także decydują o jego znaczeniowym zasięgu. Wystarczy powiedzieć, że to, co w naukach społecznych nazywa się patologią społeczną, na gruncie etyki jest zwykle czynem niemoralnym, w antropologii - tabu, a w teologii – grzechem[14].

Na gruncie krajowym problematyka patologii społecznej upowszechniła się za sprawą A. Podgóreckiego oraz J. Wodza. Pierwszy z badaczy przez patologię społeczną rozumiał „ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej,

---

[12] J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa: PWN, 1967, s. 171.

[13] A. Krukowski, *Patologia społeczna a przestępczość*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej* (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976, s. 322.

[14] Z. Rykiel, K. Żerebecka, *Jakość życia, potrzeby i patologia społeczna na przykładzie prostytucji w Bydgoszczy*, „Studia Regionalne i Lokalne" 20(2) 2005, s. 77.

nie dającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danej społeczności są akceptowane"[15]. Stwierdził on jednocześnie, że patologia jest eklektycznym zbiorem problemów dotyczących rozmaitych typów dewiacji społecznych wraz z ich społecznymi determinantami i funkcjami[16]. Jak zaznaczono w Encyklopedii socjologii, przyjęte stanowisko przez A. Podgóreckiego błędnie uznało za punkt odniesienia zmienne wartości i oceny społeczne, przez co uniemożliwiało skuteczne wyodrębnienie jednorodnej kategorii zjawisk patologicznych i tym samym formułowanie teoretycznie pewnych uogólnień w tym obszarze[17]. Dążąc do swoistej obiektywizacji pojęcia, J. Wódz uznał za społecznie patologiczne te zjawiska, które w jego przekonaniu były: a) niezgodne z normami przyjętymi w danej społeczności, b) występowały w coraz większym nasileniu, c) miały dysfunkcjonalny wpływ na cele dokonujących się zmian społecznych[18]. Przyjętej koncepcji zarzucano nieostrość kryterium zawartego w punkcie „c", a także to, że narastające nasilenie jakiegoś nienormatywnego zjawiska nie może być warunkiem uznania go *ad hoc* za patologiczne[19]. W konsekwencji, brak pełnej akceptacji dla funkcjonujących w przestrzeni naukowej istniejących definicji spowodował dalsze ich namnażanie się. Przytoczenie wszystkich, zaproponowanych ujęć dotyczących tej kwestii jest zadaniem wykraczającym poza ramy niniejszego opracowania. Dla przejrzystości dalszych rozważań istnieje konieczność choćby skrótowego odniesienia się do tych najczęściej spotykanych w polskiej literaturze przedmiotu. Warto odnotować, że w istniejącym piśmiennictwie spotkać można zarówno analityczne ujmowanie patologii społecznej, jak i definicje syntetyczne, w tym także projektujące. Jak widać, nazwa patologia społeczna nie jest ani pojęciem naturalnym, ani też

---

15 A. Podgórecki*, Patologia życia społecznego*, Warszawa: PWN, 1969, s. 24.

16 Ibidem, s. 9.

17 J. Kwaśniewski, *Patologia społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, T. 3, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2000, s.91.

18 J. Wódz, *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1973, s. 5.

19 A. Kojder, *Badania nad patologią społeczną w Polsce*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej* (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976, s.44.

pojęciem matrycowym i należy traktować ją w kategoriach terminu wysoce wieloznacznego[20].

W. Okoń patologię społeczną określa jako naukę o przyczynach, objawach i zwalczaniu takich „chorób" społecznych, jak: pijaństwo, przestępczość, lekomania i inne[21]. W koncepcji J. Malca za patologię społeczną należy uznać „ogół przypadków śmierci, obniżenia poziomu moralnego, pogorszenia samopoczucia i strat materialnych spowodowanych naruszeniem reguł prakseologicznych, moralnych i prawnych oraz postępowaniem autodestrukcyjnym"[22]. M. Lipka, akcentując społeczny wymiar omawianego zjawiska, jest zdania, że patologia społeczna to negatywne postawy, zachowania, które są szkodliwe dla historycznie uwarunkowanego postępu i powodują ujemne następstwa dla wszechstronnego rozwoju jednostki, grupy lub całego społeczeństwa, a polegają na niedostrzeganiu obowiązujących przepisów prawa, norm moralnych, obyczajowych i kulturowych oraz na odrzuceniu lub nieposzanowaniu wartości obiektywnie zgodnych z wartościami jednostki i ogółu obywateli na określonym etapie rozwoju[23]. Natomiast, M. Jarosz przedmiotowe zagadnienie ujmuje jako „stan zakłócenia równowagi społecznej charakteryzujący się osłabieniem więzi społecznej, systemu norm i wartości społecznych, i rozregulowaniem mechanizmów kontroli społecznej"[24]. Według niej, jest to zjawisko stopniowalne, mające charakter procesu narastania przypadków jednostkowych naruszeń norm społecznych, które prowadzi do ogólnego rozkładu instytucji regulujących zachowania indywidualne i grupowe. Narastanie negatywnych zachowań społecznych wskazuje na względną

---

[20] Z. Siwik, *Uwagi o niektórych metodologicznych problemach współczesnych badań tzw. patologii społecznej*, [w:] *Problemy patologii społecznej* (red.), T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1986, s. 74.

[21] W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2007, s. 299.

[22] J. Malec, *Patologia społeczna jako zjawisko*. *Projekt definicji*, „Państwo i Prawo" (4) 1986, s.59-60.

[23] M. Lipka, *Zjawiska patologii społecznej. Studium Prawno-Kryminologiczne*, Warszawa: PWN, 1977, s. 12.

[24] M. Jarosz, *Samobójstwa*, *Dlaczego teraz?*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, s. 67.

dewaluację systemu obowiązujących nakazów i zakazów społecznych oraz na rozluźnienie więzi społecznej. Mieszczą się tutaj zarówno zachowania odszczepieńców, dewiantów jak i przestępców sprzeczne z istniejącym systemem i wartościami społecznymi, przyjętymi w danym kręgu kulturowym, które budzą dezaprobatę społeczną. Sama zaś dezaprobata rodzi różne sankcje, a ich surowość zależy od wagi społecznie naruszonych norm. J. Bafia patrzy na patologię społeczną jako grupę czynów nienormatywnych, spośród których szczególnie niebezpieczne są przestępstwa. W jego przekonaniu, patologia życia społecznego stanowi również swoisty obywatelski negatywny dryf w stronę występków i przewinień, które nie zostały stypizowane jako przestępstwa z uwagi na mniejszy stopień ich szkodliwości[25]. Inaczej na to zagadnienie zapatruje się J. Jasiński, który za patologiczne uznaje zachowania, które są niebezpieczne (zdradliwe) dla jego sprawcy, dla otoczenia lub dla społeczeństwa i są masowe oraz godne potępienia[26]. Podstawą rozstrzygania o tym, jakie zachowania, które naruszają normy, należą do patologii społecznej, jest sposób ich postrzegania przez opinię społeczną przy założeniu, że społeczne oceny mają charakter obiektywny. W opinii J. Jasińskiego patologia społeczna jest określeniem „zbitkowym", gdyż obejmuje wiele różnorodnych kategorii zachowań, o heterogenicznej etiologii, w różnym stopniu rozprzestrzeniania, odnoszących się do rożnych aspektów życia jednostki i społeczeństwa[27].

E. Bielicki, wskazując, co jest, a co nie jest patologiczne, zaznacza, że powinniśmy mieć na uwadze określone zachowania społeczne, których istotne elementy są oceniane jako negatywne w relacji do akceptowanego w danym systemie społecznym systemu wartości i systemu normatywnego[28]. Według J.

---

[25] J. Bafia, *Przedmiot i zakres kryminologii*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych" (2-3) 1973, s.46-47.

[26] J. Jasiński, *W sprawie rozumienia terminu patologia społeczna*, „Państwo i Prawo" (7) 1986, s. 100.

[27] J. Jasiński, *Elementy patologii społecznej Polsce*, [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1986, s. 7.

[28] E. Bielicki, *Z problematyki resocjalizacyjnej; patologia społeczna, patologia indywidualna, etiologia kryminalna, kara*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2005, s. 39.

Kwaśniewskiego, termin patologia oznacza rozmaite formy społecznego „zła" czy też społecznych dolegliwości. Autor za „zło" uznaje każdy składnik, czy cechę życia zbiorowego, tj. różne kategorie zachowań oraz różne kategorie jednostek, grup i zbiorowości, cechy osobnicze ludzi, postawy, stan zdrowia, poziom rozwoju intelektualnego, sposób bycia, ubierania się, pewne cechy stosunków między ludźmi i grupami społecznymi, cechy organizacji życia zbiorowego, więzi społecznej, sposoby zarządzania, sposoby rozwiązywania napięć i konfliktów, cechy działania sformalizowanych instytucji, urzędów, organizacji czy systemów politycznych, społecznych itp.[29]. Odmiennie o patologii społecznej wypowiada się Z. Beczkiewicz. Traktuje ją jako oznaczenie stanu odmiennego właściwemu. Wychodząc z tego założenia, uznaje on, że termin patologia społeczna oznacza zjawiska życia społecznego, przeciwstawne prawidłowym, zaś w znaczeniu dyscypliny badawczej – wiedzę o tych zjawiskach powstałą w wyniku ich badań i realizowanych na kanwie ich przemyśleń[30]. Jeszcze inaczej na patologię społeczną zapatruje się A. Gaberle. Widzi w niej „zachowanie działające destrukcyjnie na społeczeństwo (lub jego elementy), a przy tym niezgodne z wartościami powszechnie uznanymi w danym kręgu kulturowym"[31]. Równie szeroko zjawisko to stara się ująć S. Zakrzewski, według którego: „patologiczne społecznie są takie formy postępowania bądź zachowania jednostki i określonych grup społecznych, bądź funkcjonowania organizacji i instytucji, które są sprzeczne z systemem norm i wartości światopoglądowych akceptowanymi aktualnie przez społeczeństwo, a które występując w znacznym nasileniu, wywierają lub mogą wywierać negatywny wpływ na funkcjonowanie i rozwój społeczeństwa"[32]. Natomiast,

[29] J. Kwaśniewski, *Zakres pojęcia i problematyki patologii społecznej*, [w:] *Patologia społeczna. Wybrane problemy*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej, 1991, s. 18-28.

[30] Z. Beczkiewicz, *Zjawiska społecznie szkodliwe jako przedmiot badań naukowych*, [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) J. Góralewska, G. Seideler, S. Styk, Warszawa: Akademia Spraw Wewnętrznych,1974, s. 33.

[31] A. Gaberle, *Patologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1993, s. 18.

[32] S. Zakrzewski, *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2012, s. 12.

dla Z. Chmala przejawem patologii społecznej jest osłabienie więzi społecznych, utrudnienia w realizacji pewnych wartości i potrzeb, zachwianie systemu norm oraz nieskuteczność kontroli społecznej[33]. Z kolei B. Jałowiecki, jako patologiczne definiuje te zjawiska, które uniemożliwiają lub utrudniają mieszkańcom normalną egzystencję[34].

Z dotychczasowych rozważań wynika, że głównym wskaźnikiem do oceny zjawisk społecznych jako patologiczne, jest stwierdzenie braku ich zgodności z panującym systemem norm[35], co nierozerwalnie wiąże się ze wskazaniem obszaru poza normą. Z reguły uznaje się, że norma jest synonimem prawidłowości tego, co jest zgodne z oczekiwaniami i standardami społeczno-kulturowymi. Zazwyczaj kryterium normy stanowi częstotliwość jej występowania w danym społeczeństwie. Tym samym, w opinii L. Pytki za normalne zachowanie społeczeństwo uważa takie postepowanie, które występuje najczęściej u większości ludzi w zbliżonym wieku, w danym środowisku[36]. Innymi słowy, norma społeczna to przepis określający, jak powinien zachować się lub jak nie powinien reagować każdy członek należący do danej grupy czy określonej społeczności, aby jego zachowanie było uznane za pozytywne. Przyjmuje się, że wśród norm, które funkcjonują w obrębie systemu aksjonormatywnego każdego społeczeństwa, wyróżnić można: normy prawne, religijne, moralne i obyczajowe. Normy stanowią swego rodzaju standardy ocen i kontroli społecznej zachowania się jednostek i zbiorowości oraz decydują o utrzymaniu integralności danej społeczności. Ich naruszenie w mniejszym lub większym stopniu powoduje pojawienie się sankcji. Surowość

---

[33] Z. Chmal, *Pojęcie dysfunkcji i patologii w życiu społecznym*, [w:] *Dysfunkcje i patologie w sferze zarządzania zasobami ludzkimi*, (red.) Z. Janowska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007, s. 13.

[34] B. Jałowiecki, *Z problemów patologii wielkiego miasta*, „Studia Socjologiczne" (4) 1967, s. 159.

[35] L. Pytka, *Zakres pojęcia patologii społecznej*, „Oświata i Wychowanie" (40)1986, s. 6.

[36] L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 2005, s. 18.

nałożonej formalnie lub nieformalnie kary zależy zwykle przy tym od typu łamanego przepisu i jego społeczno-prawnego ciężaru (dolegliwości)[37].

Zgodnie z zaprezentowanymi poglądami zjawiska patologiczne nie tylko naruszają podstawowe normy społeczne, ale także mają charakter masowy oraz powodują szkodę lub choćby zagrożenie nią. Zdaniem K. Laskowskiej, szkodliwość ta dotyczy różnych dóbr ludzkich, zarówno niematerialnych (życie, zdrowie, wolność, rodzina, bezpieczeństwo), jak i materialnych (mienie). Obejmuje ona zarówno szkody wyrządzane społeczeństwu, poszczególnym jego członkom, jak i samej jednostce dotkniętej patologią[38]. Aby te zjawiska uznać za patologiczne społecznie, trzeba, aby występowały one z takim nasileniem, iż normalnie funkcjonująca kontrola społeczna nie będzie w stanie wyeliminować społecznie negatywnych skutków tych zjawisk bądź wypracować sprawnych oddziaływań zaradczych[39]. Wypada dodać, że patologia społeczna to pojęcie stosowane również do określenia nauki o charakterze interdyscyplinarnym. W tym aspekcie patologia społeczna to dziedzina wiedzy o zjawiskach patologicznych obejmujących trzy działy: etiologię, symptomatologię i profilaktykę[40] (patrz rys. 1).

---

[37] A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2010, s. 48.

[38] K. Laskowska, *Rola prawa karnego w ograniczaniu patologii jako poważnego zagrożenia dla społeczeństwa XXI wieku*, „Archiwum Kryminologii" (31) 2009, s. 150.

[39] J. Wódz, *Patologia społeczna w starych dzielnicach mieszkaniowych – z zagadnień teoretycznych*, [w:] *Patologia społeczna starych dzielnicach mieszkaniowych miasta górnego Śląska*, (red.) J. Wódz, Katowice: Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, 1983, s. 15.

[40] A. Szymański, *Patologie społeczne – wybrane problemy*, [w:] *Psychologia kryzysu i interwencji kryzysowej*, (red.) J. Plak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2012, s. 32.

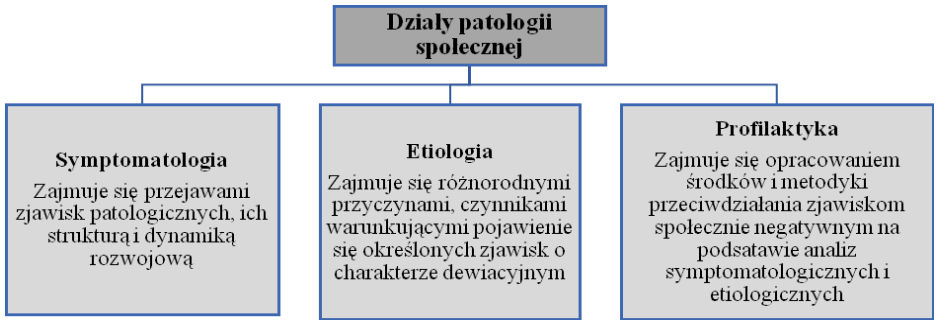

Rys. 1. Działy patologii społecznej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej w kryminologii*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk" 2001, s. 20.

Nie wchodząc w szczegóły, można zadać sobie pytanie - czy wiedza o patologii społecznej dostatecznie ukonstytuowała się w odrębną dyscyplinę naukową. Odpowiedź na to pytanie wydaje się mieć charakter przeczący. W opinii A. Krukowskiego (ciągle aktualnej mimo upływu czasu), patologia społeczna rozwijając się na pograniczu wielu nauk, nie osiągnęła jeszcze tej fazy swojej integracji, jaka jest niezbędna dla powstania jakiejś dziedziny wiedzy w odrębną dyscyplinę, czy choćby subdyscyplinę naukową. Nie wystarczy bowiem, by przedmiot zainteresowań badawczych stanowił oddzielną klasę zjawisk, lecz niezbędne jest również wypracowanie wspólnych dla badania tej osobnej klasy zjawisk założeń metodologicznych. Tych zaś dotychczas brak[41].

Z problematyką patologii społecznej wiąże się kwestia jej klasyfikacji. Literatura przedstawia różne katalogi przejawów ludzkiej aktywności, które nazywane są patologią społeczną. W starszych typologiach (patrz rys. 2.) zwykle zawierano tam takie zachowania jak: przestępczość, alkoholizm, narkomania. Dość często wymieniana była także prostytucja i samobójczość. Wśród eksponowanych przejawów zachowań patologicznych można było również spotkać homoseksualizm, rozwody, drugie życie, czy zachowania skierowane przeciwko integralności innych osób.

[41] A. Krukowski, *Dewiacje społeczne i ich kontrola w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo UW, 1992, s. 13-14.

Rys. 2. Zjawiska charakterystyczne dla patologii społecznej według różnych badaczy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie P. Gindrich*, Psychospołeczne komponenty nieprzystosowania*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskie, 2007, s. 30.

A. Lipka dzieli patologie społeczne na patologię osób dorosłych i ludzi młodych. Do zjawisk patologicznych charakterystycznych dla młodzieży zaliczał: przestępczość nieletnich i młodocianych, alkoholizm i nadużywanie alkoholu, uzależnienie lekowe, toksykomanię, samobójstwa, zamachy samobójcze, prostytucję, ucieczki z domów rodzinnych, zakładów wychowawczych, zakładów poprawczych, zachorowania na choroby weneryczne i nieprzystosowanie społeczne[42]. Zdaniem M. Jarosz, wśród zjawisk patologicznych można wyróżnić: narkomanię i lekomanię, przestępczość, alkoholizm i zachowania autodestrukcyjne, zaburzenia nerwowe i psychiczne oraz dewiacje seksualne. Profesor I. Pospiszyl w swojej książce „Patologie społeczne" omawia pod tym kątem takie kwestie jak: stereotypy i uprzedzenia, przestępstwa z nienawiści, samobójczość, uzależnienia, homoseksualizm, patologie seksualne, agresję wśród dzieci i młodzieży,

[42] A. Lipka, *Zjawiska patologii*… op.cit, s. 12.

wykluczenie społeczne (mobbing, bezdomność, dzieci ulicy), kreowanie kozła ofiarnego, czy też korupcję[43].

S. Zakrzewski dzieli patologie społeczne na:

- patologie środowiska pracy (pracoholizm, mobbing, molestowanie seksualne, dyskryminacja, wypalenie zawodowe),
- patologie niedostatku (bezrobocie, bezdomność, ubóstwo, żebractwo),
- patologie małżeństwa i rodziny (rozwód, separacja, kazirodztwo, przemoc w rodzinie),
- patologie życia seksualnego (dewiacje seksualne, gwałt, pornografia, prostytucja, seksoholizm),
- patologie samozniszczenia (alkoholizm, narkomania, nikotynizm),
- patologie niszczenia ciała (samoagresja, bigoreksja, percing, tatuowanie),
- patologie odżywania (anoreksja, bulimia, otyłość, zespół objadania się),
- patologie uzależnień od czynności (hazard, uzależnienia od gier komputerowych, uzależnienie od Internetu, zakupoholizm),
- patologie śmierci (aborcja, eutanazja, samobójstwo),
- patologie młodzieżowe (subkultury młodzieżowe, hip-hopowcy, szalikowcy, satanizm jako sekta i subkultura)[44].

M. Jędrzejko, M. Walancik i M. Janusz dokonując podziału patologii społecznej, wyszczególniają w nich: uzależnienia chemiczne (nikotynizm, alkoholizm, narkomanię, lekomanię, bigoreksję, sterydomanię, dopalacze, politoksykomanię), uzależnienia niechemiczne (seksoholizm, bulimię, tanoreksję, pracoholizm, uzależnienie od człowieka, cyberholizm, infoholizm, wizualizację, zakupoholizm, uzależnienie od idei, anoreksję, hazard) oraz inne patologie (dewiacje) – prostytucję, samobójstwa, sekty, destrukcyjne sekty, dewiacje seksualne i pedofilię, pornografię, handel ludźmi, niewolnictwo, przestępczość, agresywne subkultury, korupcję[45].

---

[43] I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, s. 9-331.

[44] S. Zakrzewski, *Zjawiska patologii*…op.cit, s. 43-330.

[45] M. Jędrzejko, M. Walancik, M. Janusz, *Patologie – uzależnienia: Zjawisko i jego implikacje*, [w:] *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania,*

Zdaniem A. Kojdera, na przejawy patologii społecznej składają się zachowania, zjawiska i sytuacje, które:

- pozostają w wyraźnej sprzeczności z systemem wartości światopoglądowych, akceptowanych w danym systemie społecznym;
- naruszają podstawowe normy społeczne;
- są konfliktowe w stosunkach do normatywnie ustalonego ładu społecznego;
- zakłócają (dezorganizują) określony porządek społeczny;
- są destruktywne wobec wartości społecznych i negatywnie wpływają na sprawne funkcjonowanie instytucji społecznych;
- pozostają w sprzeczności z wzorami postaw i działań, zawartymi systemach normatywnych określonych zbiorowości;
- w odczuciu społecznym powinny zostać objęte zorganizowaną działalnością o charakterze profilaktycznym i terapeutycznym;
- powodują duże straty i szkody społeczne[46].

Problematyka patologii społecznej może obejmować swoim zasięgiem różne kategorie zjawisk społecznych o niejednakowym stopniu zagrożenia[47] oraz zróżnicowanych rozmiarach. Systematyzując wymienione zjawiska patologiczne, możemy wyróżnić trzy ich grupy:

1) patologie stosunków społecznych, tj. dysfunkcja rodziny, alkoholizm, toksykomania, zaburzenia w stosunkach międzyludzkich, przestępczość,
2) patologie funkcjonowania instytucji i struktur społecznych – patologia funkcjonowania instytucji, patologia sfery usług, patologia pracy, patologia struktur ludności, patologia warunków życia ludności,
3) patologie środowiska – zagrożenie ekologiczne, dysfunkcja przestrzeni, zagrożenia stanu zdrowia.

(red.) M. Jędrzejko, M. Walancik, M. Janusz, Dąbrowa Górnicza – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013, s.36.

[46] A. Kojder, *Rola prawa w rozwiązywaniu problemów patologii społecznej*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej*, (red.) A. Podgórecki, Warszawa 1976, s.554-555.

[47] A. Stankowski, N. Stankowska, *Wybrane problemy patologii społecznej i resocjalizacji*, Źiar nad Hornom: Aprint, 2004, s.10.

Inny podział patologii to podział na:

- patologie indywidualne – uzależnienia (np. narkomania, alkoholizm, lekomania), samobójstwa, przestępczość (szczególnie wśród osób nieletnich), prostytucja, dewiacje seksualne,
- patologie rodziny – rozpad rodziny, występowanie przemocy w rodzinie, pozbawienie praw rodzicielskich jednego lub obojga rodziców, osłabienie funkcji wychowawczej rodziny lub jej zanik czy sieroctwo społeczne,
- patologie struktur organizacyjnych – biurokrację, korupcję, nepotyzm, bezrobocie czy ubóstwo.

Trójczłonową kategoryzację patologii społecznych proponują również A. Nowak i E Wysocka (patrz rys. 3).

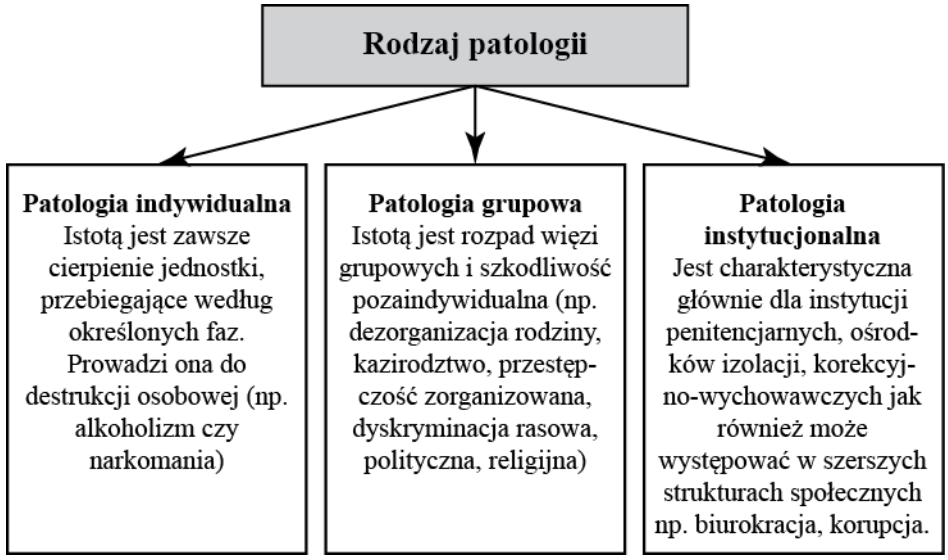

Rys. 3. Odmiany patologii społecznej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie*, *Elementy patologii społecznej w kryminologii*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk", 2001, s. 18-19.

Z kolei U. Świętochowska, stosując kilka kryteriów takich jak: stopień zagrożenia i szkodliwości, dehumanizacja rzeczywistości, wzrost tępa życia, kryzys wartościowania, kryzysy instytucjonalne, jednostkowe frustracje i reakcja na nie, dzieli zjawiska patologiczne na:

1. *Zjawiska kryzysowe* – bezrobocie jako wywołujące nasilenie zachowań patologicznych; długotrwałe pozostanie ludzi bez pracy wpływa negatywnie na ich sferę materialną i psychiczną, kondycję psychiczną i funkcjonowanie rodziny.
2. *Zagrożenia dla otoczenia przyrodniczego człowieka* – niszczenie środowiska naturalnego, biosfery i psychosfery.
3. *Zagrożenie bezpieczeństwa przez narastające afery* – korupcje, terror, przestępczość zorganizowana (mafia) – zjawiska zagrażające jednostce, grupie, społeczeństwu i społeczności międzynarodowej.
4. *Konflikty o różnym charakterze, zakresie i różnych przestrzeniach* – dotyczą sprzecznych interesów grupy ludzi, mających charakter etniczny, religijny, ekonomiczny, kulturowy i polityczny[48].

To „swobodne" podejście do problemu powoduje, że patologie społeczne dostrzec można we wszystkich dziedzinach życia społecznego: gospodarczej, zawodowej, politycznej, religijnej, sąsiedzkiej, kulturowej, itd. Rodzi się więc pytanie o granice tego typu zjawisk i obawa, czy przy takim postrzeganiu patologii nie jest ona bardziej normą społeczną a norma odstępstwem. Na podstawie przeprowadzonej kwerendy trudno przekonywująco odpowiedzieć, co jest patologią społeczną, a co nią nie jest. W proponowanych katalogach omawianego zjawiska, można znaleźć wszystko, co oceniane jest jako szkodliwe, złe i świadczy o anormalności. Wydaje się, że pomocnym w rozwiązaniu zaistniałej kwestii, jest stanowisko A. Gaberle, który uważa, że aby wyznaczenie kręgu postępowań nazwanych społecznie patologicznymi mogło odegrać faktycznie swoją rolę, powinno przede wszystkim wskazywać kryteria pozwalające odróżnić zjawiska nazywane jako patologiczne od niepatologicznych oraz obejmować zakres zjawisk nie pokrywający się z kręgiem zjawisk obejmowanym przez pojęcia bliskoznaczne[49]. Wychodząc z tych założeń, przyjęto za patologię społeczną uznawać te przejawy

[48] U. Świętochowska, *Patologie cywilizacji współczesnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997, s.16-18.

[49] A. Geberle, *Patologia społeczna…* op.cit., s. 17–18.

zachowania człowieka, które wynikają z jego wyboru i woli (patrz rys. 4), które w wyniku naruszenia ustanowionych przepisami norm zagrażają sferze bezpieczeństwa i porządku publicznego zarówno w wymiarze indywidualnym jaki grupowym. Skutkuje to ustawodawczą interwencją państwa w obszar swobód i praw obywatelskich, celem przeciwstawienia się tego rodzaju zjawiskom, a przy tym ingerencja ta nie pozostaje w konflikcie do całościowo nadrzędnego systemu społecznego, jakim jest ludzkość.

Tak sformułowana definicja zakłada wizję człowieka ujmowaną jako *homo eligens*. Oznacza to, że jednostce towarzyszy luz decyzyjny, którym suwerennie dysponuje, decydując o swoim postępowaniu i losie. Wprawdzie jest ona w różny sposób oraz niejednolicie ograniczana, otaczającymi ją warunkami bio-psycho-społecznymi, fizycznymi, ekonomicznymi i sytuacyjnymi. Jednak poza okolicznościami ekstremalnymi, formalnie nie blokują one swobody jej działania[50]. Tym samym, następuje zawężenie pojęcia patologii społecznych tylko do przypadków związanych z postępowaniem człowieka, będących następstwem dokonanego przez niego autonomicznego wyboru. Tak więc, na przykład tzw. „patologie instytucji" i im podobne nie kwalifikują się do tego terminu. Mają one charakter bardziej stanów i organizacyjnych niesprawności czy ograniczeń, a także istniejących społecznych niedomagań i przeciwności niż rzeczywistych czynów. Wpisują się w przestrzeń ogólniejszych uwarunkowań ludzkiej aktywności i społecznego funkcjonowania, które trafniej nazwać jest problemem społecznym, dysfunkcją bądź zaburzeniem.

[50] L. Tyszkiewicz, *O niektórych ogólnych problemach kryminologii i znaczeniu paradygmatu humanistycznego*, „Archiwum Kryminologii" 31 (2009), s. 67.

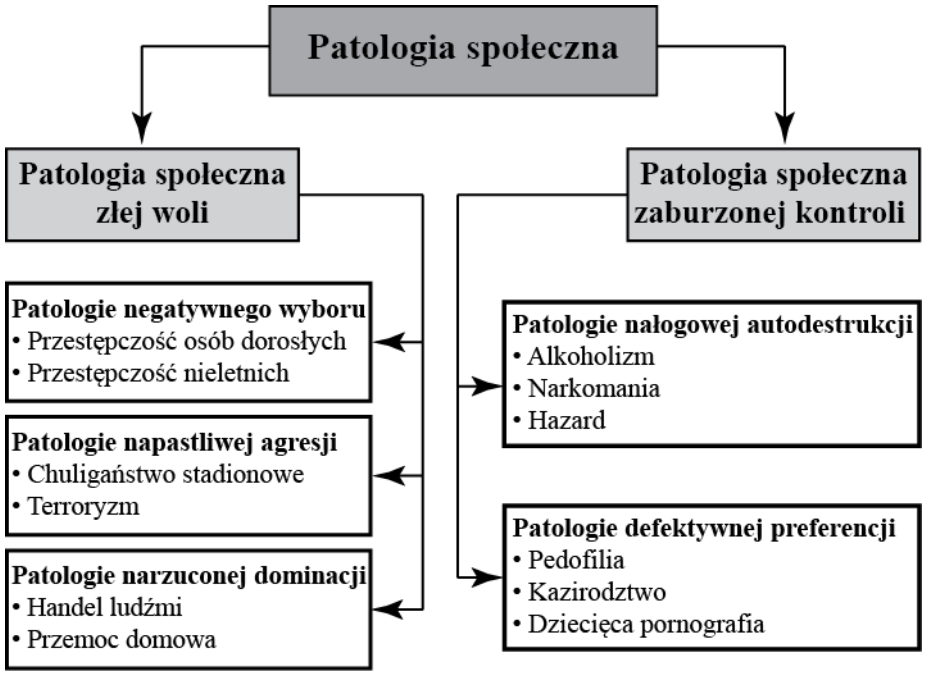

Rys. 4. Podział patologii społecznej
Źródło: Opracowanie własne

Zaproponowana definicja pokazuje, że wartościami, które są punktem odniesienia w procesie wyodrębnienia się patologii jest ich określenie normatywne a nie społecznie podzielane odczucie. Ponadto bezpośrednio wiąże ona patologię z „kodeksowo" nakreślonym formatem normy, nadając jej wymiar koncesyjno-profilaktyczny bądź nakazowo-zakazowy. Ściśle określa charakter oraz obraz stanu choroby (patologii). Rozstrzyga o jej zasięgu i jakości leczenia (np. patrz ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych, ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii, itp.). Konkretyzuje podmioty, które zajmują się: reglamentacją, ściganiem i zwalczaniem danego zjawiska. Równocześnie z kręgu patologii odrzuca te formy ludzkiej bezradności, które nie są związane z negatywną wolą jednostki, a same w sobie stanowią pochodną istniejących w społeczeństwie nierówności (np. bezdomność, ubóstwo, analfabetyzm, itp.). Decyduje także o tym, że ewentualna patologiczna ideologia szerzona w określonym

społeczeństwie (np. rasizm, niewolnictwo), nie może tworzyć ogólnie „pozytywnej" normy, nawet gdy tak stanowi w danym kraju prawo. Jej zaletą jest elastyczność, co można najlepiej wyjaśnić na przykładzie prostytucji. W wielu społeczeństwach zjawisko to uważane jest za patologiczne, szczególnie w krajach muzułmańskich. Osoby prostytuujące uznawane są za zboczone, niemoralne, złe, roznoszące choroby, niszczące podstawowe wartości rodzinne. Nierząd karany jest tam surowo, zdarza się, że nawet śmiercią. Nie dziwi więc, że prostytucja w tamtym kręgu kulturowym stanowi patologię, którą ze wszech miar zwalcza się i piętnuje społecznie. Ale jak nazwać to samo zjawisko w z punktu widzenia społeczeństwa np. holenderskiego. Prostytucja nie tylko, że nie jest tam zabroniona, ale jest dopuszczalną formą pracy. Trudno w takim przypadku nazywać wykonywanie oficjalnie, opodatkowanej działalności zarobkowej patologią. Może ona budzić i u wielu osób budzi zgorszenie, dezaprobatę czy też negatywną ocenę moralno-etyczną, wobec jednostek, które czerpią korzyści z tego rodzaju przejawianej aktywności zarobkowej, ale przesłanka nie decyduje o patologiczności wykonywanego zajęcia. Z jeszcze ciekawszą sytuacją mamy do czynienia, gdy dokonujemy oceny prostytucji na gruncie naszego kraju. Prostytucja na ziemiach polskich przechodziła przez różne modele systemów prawnych - od prohibicji poprzez reglamentaryzm i neoreglamentaryzmu, który z kolei ustąpił miejsca abolicjonizmowi[51]. W efekcie, krajowe prawo nie karze osób uprawiających prostytucję, lecz skupia się na innych ujęciach tego problemu np. na ściganiu tych, którzy są sutenerami, kuplerami czy stręczycielami. Czy zatem prostytucja w Polsce jest patologią, czy nią nie jest? Kierując się przyjętą definicją i patrząc na problem tylko przez pryzmat oceny wyrażanej przez część opinii publicznej, powiemy - to zależy. W przypadku osób dorosłych prostytucję zaliczymy do zachowań dewiacyjnych (w „złym stylu"). Zachowania te charakteryzują się tym, że wykazują swój brak zgodności między obowiązującym prawem a istniejącym poczuciem moralnym obywateli. Nie jest to jednak w czystym słowa tego znaczeniu patologia

[51] M. Sosnowska, *Prostytucja – dewiatyzacja vs normalizacja*, „Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna" (14) 2013, s. 191.

społeczna, która w prezentowanym ujęciu wymaga realnego miernika - jurystycznej regulacji, która uruchamia instytucjonalno-prawną reakcję w wymiarze profilaktyczno-zwalczającym dane zjawisko. Co zaś się tyczy osób małoletnich, ten rodzaj wykolejenia obyczajowego stanowi samoistną przesłankę do ingerencji sądu o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym. W tym przypadku mówimy o patologiczności zjawiska, które w ujęciu kodeksowym dookreślone zostało jako przejaw demoralizacji.

Z przytoczonego przykładu, oprócz wyjaśnienia istoty definicji, czym jest patologia społeczna, wynikają jeszcze dwa wnioski. Po pierwsze, istnieje konieczność rozgraniczania pojęcia patologia społeczna od innych terminów stosowanych zamiennie w literaturze typu: dewiacja społeczna, problem społeczny, niedostosowanie społeczne, wykolejenie społeczne, itp. Po drugie, istnieje potrzeba dokonywania fragmentacji szkodliwych zjawisk na: patologie społeczne, zagrożenia społeczne i parapatologie (patrz rys. 5), jak również postrzegania tych zjawisk pod kątem ewolucyjności prawno-kulturowej[52] w powiązaniu z normą i kontinuum czasowym, a także grupy, do której te zjawiska należą.

[52] Jak zauważa A. Podgórecki „dany abstrakcyjny przepis prawny, norma obyczajowa czy moralna będą działały rozmaicie w rozmaitych systemach społecznych. Ten sam przepis prawny czy też ta sama norma społeczna może być w jednym systemie prawnym stosowana, podczas gdy w innym systemie może być zaleceniem normatywnie martwym." Zob. A. Podgórecki, *Zakończenie. Problematyka patologii społecznej – próba syntezy*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej*, (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976, s. 632.

Rys. 5. Systematyka szkodliwych zjawisk społecznych
Źródło: Opracowanie własne

1.2. Patologie społeczne a terminy jej pokrewne

J. Kwaśniewski zauważył, że nazwy takie, jak: patologia społeczna, dewiacja czy problemy społeczne są często stosowane zamiennie, chociaż mają różny ładunek wartościowania, poza tym pojęciem dewiacja czy problem społeczny obejmuje się niekiedy zachowania o niepatologicznym charakterze i funkcjach społecznych[53]. Zawarte stwierdzenie skłania do powierzchownego sprawdzenia czy terminy te można traktować

[53] J. Kwaśniewski, *O niektórych społecznych uwarunkowaniach tzw. zjawisk patologicznych*, [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1986, s.39.

synonimicznie, a jeśli nie, to jakie występują między nimi wzajemne powiązania i różnice.

Można zauważyć, że termin: patologia społeczna jest nagminnie zastępowany pojęciem dewiacja. Słowo „dewiacja" pochodzi od łac. *deviatio*-zboczenie (z drogi), *deviare*-zejść z drogi (na manowce). Zwykle, za zachowania dewiacyjne uznaje się, takie zachowania, które nie są zgodne z powszechnie akceptowanymi normami (prawnymi, obyczajowymi, zdrowotnymi), przyjętymi przez członków danej społeczności lub społeczeństwa[54]. Z tego powodu, wystąpienie zachowań dewiacyjnych wywołuje różnorodne sankcje społeczne[55]. M. Filipiak wskazuje jednak na wieloznaczność tego terminu i przytacza trzy sposoby jego rozumienia, które obejmują:

a) zboczenie (np. z drogi prawości, zboczenia seksualne, stręczycielstwo);
b) przejaw jakiegoś „odchylenia" (np. od uznawanych wzorców społecznych);
c) błądzenie (np. poprzez odrzucanie pewnych powszechnie akceptowanych wartości i prezentowanie postawy nonkonformistycznej)[56].

Rozważania nad istotą dewiacji komplikuje dodatkowo fakt, że miano to nie odnosi się wyłącznie do ludzkich zachowań. Określenia używa się czasem dla wyrażania pewnych kategorii ludzi, podkultur, instytucji[57]. W odniesieniu do ludzkich zachowań dewiacja oznacza specyficzną ich cechę, wyrażającą się w tym, że dane zachowanie jest w jakiś sposób „odmienne", „inne", „różne" od jakiegoś wzorca czy normy zachowania. Dewiacja zatem to postępowanie nonkonformistyczne, w przeciwieństwie do konformizmu, czyli zachowania zgodnego z pewnymi normami czy

---

54 A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 224.

55 K. Zajączkowski, *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2001, s. 23.

56 M. Filipiak. *Socjologia zachowań dewiacyjnych*, [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła. Przejawy. Środki zaradcze*, (red.) M. Filipiak, Lublin: Wydawnictwo LTN, 1997, s. 11-28.

57 J. Kwaśniewski, *Czy istnieje dewiacja społeczna*? „Studia Socjologiczne" (3-4) 1982, s. 63-88.

regułami[58]. Termin dewiacja oznacza także obszary życia społecznego, dotyczące zarówno jednostek, jak też pewnych zbiorów ludzi[59]. Z tego powodu mówimy o dewiacji danego osobnika, jak i o dewiacjach różnych zbiorowości ludzi – tzn. jednostkach przejawiających odchylenia w stosunku do obowiązujących w danym państwie zasad i norm. Może z tym wiązać się również „odchylenie" pozytywne[60], mające swoje źródło w odstępstwie od normy, rozumianej jako dyrektywa zachowania typowości, przeciętności w danym społeczeństwie. Podział ten często wynika bezpośrednio z proponowanych w literaturze definicji, gdzie dewiację pozytywną wiąże się z odstępstwem od ogólnie przyjętej normy, ale jest przy tym ona społecznie cenna, zaś negatywna przynosi społeczną szkodę[61] (patrz rys. 6). Stanowisko takie prezentują m.in. M. Łoś[62] i J. Kwaśniewski[63]. Zdaniem J. Kwaśniewskiego dewiacją są wszystkie zachowania jednostkowe lub zbiorowe, które wykraczają poza obszar społecznej obojętności i wywołują potępienie (repulsję) lub też silną aprobatę (apulsję).

---

58 M. Leśniak, *Jednostka – dewiacja – społeczeństwo*, [w:] *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, (red.) K. Czekaj, K. Gorlach, M. Leśniak, Warszawa 1998: „Interart", s. 38-40.

59 J. Sztumski, *Wybrane problemy socjologii dewiacji*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne,* (red.) S. Kawula, H. Machel, Toruń 2001, s.9.

60 Problem dewiacji pozytywnej i negatywnej dostrzegł już F. Znaniecki, który proponował by obiektem refleksji teoretycznych i badań empirycznych uczynić obok dewiantów negatywnych określanych jako zboczeńców podnormalnych, także dewiantów pozytywnych - określonych jako zboczeńców nadnormalnych. Zob. F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejsi cywilizacja przyszłości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, s. 308-311.

61 A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia…*op.cit., s.16-17.

62 M. Łoś, *Rola dewiacji w procesach zmiany społecznej*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej*, (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976, s. 23.

63 J. Kwaśniewski, *Pozytywna dewiacja…*op.cit., s. 215-232.

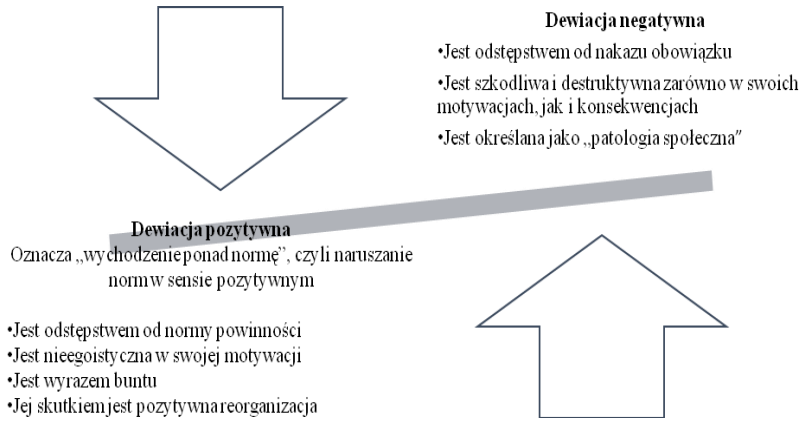

Rys. 6. Typy dewiacji
Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Kwaśniewski, *Pozytywna dewiacja społeczna*, „Studia Socjologiczne" (3)1976, s. 215-232.

Biorąc pod uwagę dewiacje: negatywną (podnormalną) i pozytywną (nadnormalną), dla lepszego zrozumienia obszaru pojęciowego zachowań dewiacyjnych przydatna może być klasyfikacja autorstwa A. B. Smith i H. Pollack.[64] W tym przypadku zachowania dewiacyjne obejmują trzy grupy:

1. Zachowania nielegalne – będące przedmiotem karania na mocy istniejących kodeksów.
2. Zachowania niemoralne – czyli te przejawy postępowania człowieka, które są niezgodne z zasadami etycznymi. Ich źródłem są: światopogląd i dominujący system wartości danego społeczeństwa. Przejawem występków niemoralnych mogą być lubieżność, homoseksualizm, gambling, pijaństwo, prostytucja, obżarstwo. Nie wywierają one szkód społecznych w sposób bezpośredni, lecz wyrządzają krzywdy innym pośrednio.
3. Zachowania „w złym stylu", „pozbawione dobrego smaku", niezgodne z kulturą życia codziennego, obyczajowością. Są one wyrazem dewiacyjnego stylu bycia. Nie podlegają penalizacji ani moralnemu potępieniu, lecz budzą dezaprobatę społeczną.

[64] B. Urban, *Zmienność kryteriów zachowań dewiacyjnych,* „Auxilium Sociale" (1) 2003, s. 10-11.

Natomiast, J. Sztumski[65] określa dewiację jako zachowania poszczególnych ludzi lub zbiorów ludzi, które mają swą specyfikę wynikającą m.in. stąd, że mogą one przejawiać się, np. w:

- gwałceniu obowiązujących w danym systemie społecznym norm moralnych, prawnych lub też przyjętych zasad współżycia,
- stanach psychopatycznych lub charakteropatycznych związanych, na przykład z zaburzeniami sposobności, będących następstwem organicznych zmian w ośrodkowym układzie nerwowym,
- sposobach bycia, świadczących o statystycznej anormalności danego człowieka, tzn. wskazujących na taką jego nienormalność, która odbiega od pewnych przeciętnych sposobów bycia ludzi danej kategorii społecznej oraz w takich warunkach życia danego człowieka, które łączą się z jego niską społeczną oceną ze względu na to, że jest np. upośledzony pod względem fizycznym lub psychicznym, ma hańbiącą przeszłość (np. kryminalną), wykonuje budzący odrazę zawód.

Zastosowanie pojęć takich jak: zachowanie dewiacyjne, czy też dewiacja ma na celu odsłonięcie jeszcze jednego aspektu ważnego dla interesującej nas problematyki, a mianowicie udziału zbiorowości społecznej, w klasyfikowaniu takich zdarzeń. Zdaniem H. S. Beckera to ludzie określają, jakie zachowanie jest postępowaniem dewiacyjnym. W tym znaczeniu dewiacja nie jest jakością czynu, który jednostka popełnia, lecz raczej konsekwencją zastosowania przez innych reguł i sankcji wobec dewianta. Tym samym dewiantem jest ktoś, do kogo taka etykieta została przyklejona, a zachowanie dewiacyjne to zachowanie, które ludzie tak naznaczają[66]. W przedstawionym ujęciu kryterium dewiacyjności zachowania przestaje być faktem naruszenia tak czy inaczej rozumianej normy społecznej, a staje się nim społeczna reakcja na dane zachowanie.[67] Zdaniem badacza, dzięki połączeniu tego podejścia z innym – stawiającym pytanie, o to czy dane zachowanie zgodne jest, czy też nie, z

---

65 J. Sztumski, *Wybrane problemy…*op.cit., s. 9-10.

66 H.S. Becker, *Rodzaje dewiacji. Model sekwencyjny*, [w:] *Socjologia. Lektury*, (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005, s. 597.

67 J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk: Wydawnictwo Arche, 2001, s.136.

określoną normą – można skonstruować czteroczynnikową typologię zachowań dewiacyjnych[68] (patrz tabela 1).

Tabela 1. Typy zachowań dewiacyjnych

Zachowanie	Postrzegane jako dewiacyjne	Niepostrzegane jako dewiacyjne
Zgodne z normami	Fałszywe oskarżenie	Konformizm
Niezgodne z normami	Czysta dewiacja	Ukryta dewiacja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Socjologia. Lektury* (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005, s. 597

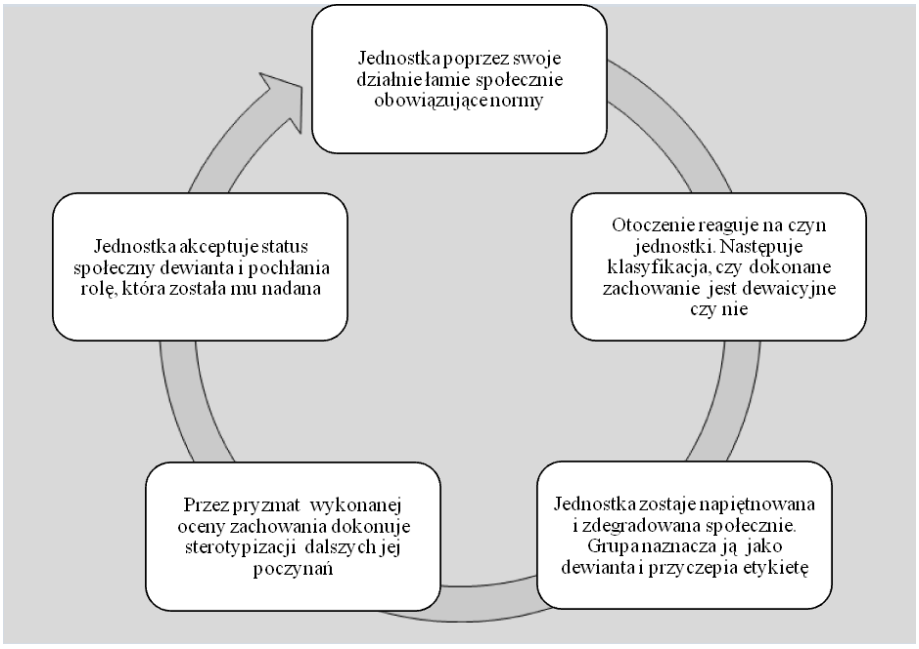

Rys. 7. Wchodzenie w „karierę dewianta" – model sekwencyjny H.S. Becker
Źródło: Opracowanie własne

[68] Dewiacyjność zachowania rozpatrywana jest na dwóch płaszczyznach. Pierwszą jest stosunek do reguł postępowania, co może przyjąć postać zachowania zgodnego lub sprzecznego z regułami. Oba te zachowania ustalone są według reguł (norm) obiektywnych. Druga płaszczyzna określa percepcję społeczną, czyli zachowanie postrzegane jako dewiacyjne lub zachowanie niepostrzegane jako dewiacyjne – oba ustalone według reguł subiektywnych. Zob. K. Bułat, P. Czarniak, *Kryminologia*, Kraków: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2007, s. 54.

W wyniku procesu naznaczania dana jednostka zyskuje poczucie odmienności, inności, obcości czy dewiacyjności w stosunku do otoczenia społecznego, a owo otoczenie tak właśnie zaczyna ją postrzegać i traktować. To uruchamia proces stawiania się dewiantem, co H.S. Becker określił mianem „kariery dewiacyjnej", uważając jednocześnie, że jest ona oparta na mechanizmie błędnego koła (patrz rys. 7.).

Musimy mieć świadomość, że o dewiacji możemy mówić w szerokim i wąskim znaczeniu. Zawężone ujęcie dewiacji zakłada, iż stanowią o niej jedynie zachowania odbiegające od powszechnie przyjętych norm, a w szerokim -wiele innych zjawisk.[69] Wypada więc uznać, że termin dewiacja jest bardzo pojemny i można nim określać różne przypadki odchyleń od reguł, mających swą „siedzibę" w sposobie myślenia, w przekonaniach, w uznawanych wartościach, w zachowaniach odbiegających od pewnych przeciętnych sposobów bycia ludzi danej kategorii społecznej[70]. Z prowadzonej analizy wynika, że patologia jest tylko szczególnym rodzajem negatywnej dewiacji.

Swoistym rewersem patologii i dewiacji społecznej są problemy społeczne, będące serią powiązanych lub niepowiązanych ze sobą zjawisk, które występują w takich ilościach, że zwracają uwagę opinii publicznej i stają się przedmiotem troski członków zbiorowości[71] .

---

[69] T. Michalczyk, A. Śliż, *Czy można mówić o dewiacji pozytywnej*? [w:] *Zjawiska patologii społecznej, Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, programy*, (red.) T. Sołtysiak, M. Kowalczyk-Jamnicka, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1995, s.39

[70] http://www.nauki-spoleczne.info/pojecie (dostęp 03.06. 2016r.)

[71] J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN, 1970, s.494.

Tabela 2. Definicja problemu społecznego w ujęciu K. Frysztackiego

• Problem społeczny – to warunki, które zostały zdefiniowane przez znaczące grupy w obrębie populacji jako odstępstwo od lub załamanie pewnych społecznych standardów, które w przekonaniu tych grup muszą być podtrzymywane, jeśli ludzkie życie czy porządek działań i wydarzeń wyznacz jacy i utrzymujący sens życia, mają nadal trwać. • Problem społeczny- to ogólne wzory zachowania ludzkiego lub warunków społecznych, które są postrzegane jako zagrożenie dla społeczeństwa przez znaczącą liczbę ludności, przez silne grupy, bądź przez charyzmatyczne jednostki, które mogą być rozwiązane czy też którym można jakoś zaradzić.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Frysztacki, *Socjologia problemów społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2009, s. 17-22.

Problemy pojawiają się wtedy, kiedy społeczeństwo jako całość (system) lub jego część (podsystem), z jakiegoś powodu ulega stopniowej dezorganizacji[72], a to funkcjonalnie wpływa na istniejący ład społeczny. Zwykle, są to zjawiska wyrastające na gruncie nierówności, niedoskonałych warunków życiowych albo są następstwem pojawienia się nowych czynników w życiu społecznym, które zaczynają wywoływać skutki nieprzewidywalne i niepożądane. Wymagają one interwencji zorganizowanych instytucji społecznych bądź specjalnych organizacji. Można je sklasyfikować jako:

- problemy wynikające z cyklu życia jednostek (np. problemy ludzi starych),
- wynikające z zachowań odchylonych od normy (np. przestępczość czy choroby psychiczne),
- wynikające z organizacji społeczności lokalnych czy też szerszych zbiorowości (np. problemy mniejszości narodowych),
- wynikające ze stosunków międzynarodowych (np. dysfunkcje kultury masowej).

[72] J. Sztumski, i J. Wódz wyróżniają pięć podstawowych typów zjawisk, które przyczyniają się do dezorganizacji społecznej: 1. Dezorganizację instytucji społecznej. 2. Osłabienie mechanizmów formalnej kontroli społecznej. 3. Osłabienie mechanizmów nieformalnej kontroli społecznej. 4. Brak lub niejednoznaczność wzorów zachowań społecznych. 5. Występowanie wzorów zachowań społecznych rozbieżnych w stosunku do akceptowanych kulturowo celów i wartości społecznych. Typologia tych zjawisk dotyczy skali indywidualnej, a także mikro-, mezo- i makroskali. Patrz J. Sztumski, J. Wódz, *Z problematyki konfliktów społecznych i dezorganizacji społecznej*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich,1984, s. 27-29.

Mogą mieć charakter jawny (patrz tabela 3) bądź ukryty. Mogą stanowić podłoże przyczyniające się do dezorganizacji społecznej lub mieć moc o zasięgu globalnym.

Tabela 3. Podział problemów społecznych jawnych

• Problemy dezorganizacji społecznej oraz zachowania odbiegającego od wzorów społecznych np. przestępczość młodocianych, choroby psychiczne, alkoholizm, narkomania, patologie życia seksualnego. • Problemy o charakterze „globalnym", np. stosunki etniczne i rasowe, ubóstwo i niska pozycja społeczna, dezorganizacja społeczności lokalnych, konflikty zbrojne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://mfiles.pl/pl/index.php/Problem (dostęp 15.07.2017r.)

Zdaniem S. Kozaka problemów społecznych należy upatrywać w dwóch grupach przyczyn: w negatywnych zjawiskach społecznych (patologiach) oraz zmianach w środowisku naturalnym człowieka (patrz rys. 8.).

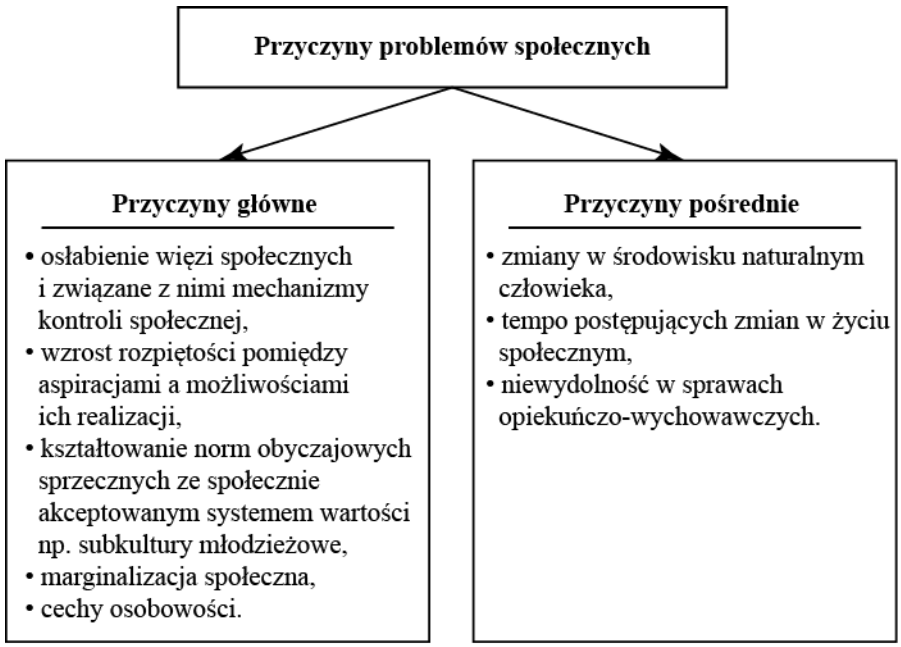

Rys. 8. Przyczyny problemów społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2007, s.21-22.

A. Nowak i E. Wysocka[73] zwracają uwagę na to, że mówiąc o problemie społecznym, należy odróżnić jego wąski i szeroki wydźwięk. W szerszym aspekcie w naukach społecznych oznacza to, czym te nauki się zajmują. W znaczeniu węższym problem społeczny identyfikowany jest jako zjawiska występujące w społeczeństwie lub jego warstwach i jest na tyle bulwersujący bądź ważny w ich funkcjonowaniu, iż powoduje społeczny oddźwięk w świadomości społecznej[74]. O odmienności znaczeniowej problemów i patologii społecznej świadczyć może dokonana kwerenda tego zagadnienia przez M. Jędrzejko, który w „podziale merytorycznym" współczesnych dysfunkcjonalnych zjawisk społecznych, przedstawił ich rozdzielną segmentację[75].

Konkludując, o ile w zakres pojęcia problem społeczny wchodzą zjawiska utożsamiane z patologią społeczną, to w konsekwencji przyjętej w opracowaniu definicji, nie wszystkie problemy społeczne stanowią patologię (każda patologia jest problemem, nie każdy problem jest patologią). Analiza problemów społecznych i pojęcia patologia społeczna prowadzi zatem do wniosku o stosunku nadrzędności tego pierwszego terminu wobec drugiego. Natomiast, jeśli idzie o przyrównanie niedostosowania społecznego do patologii społecznej to najogólniej mówiąc, nie można zjawisk tych traktować jako jednorodnych.

W polskiej literaturze prekursorką posługiwania się pojęciem „niedostosowanie społeczne" była M. Grzegorzewska, zastępując nim stosowane uprzednio w pedagogice specjalnej terminy: „dziecko trudne", „moralnie zaniedbane", „moralnie upośledzone"[76]. Badaczka utożsamiała niedostosowanie społeczne z brakiem podatności dzieci i młodzieży na powszechnie stosowane metody wychowawcze, co miało skłaniać instytucje i

---

[73] A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy zagrożenia…*op.cit., s. 17.

[74] J. Sztumski, *Czy możemy mówić o „patologii społecznej*"?, [w:] *Zjawiska patologii społecznej. Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, programy*, (red.) T. Sołtysiak, M. Kowalczyk-Jamnicka, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1995, s. 11.

[75] Patrz: M. Jędrzejko, M. Walancik, M. Janusz, *Patologie – uzależnienia: zjawisko i jego implikacje*, [w:] *Zachowanie ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, Warszawa-Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASRA-JR, 2013, s. 36.

[76] A. Makowski, *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1994, s. 21.

rodziców do poszukiwania „specjalnych metod wychowawczych, medyczno-psychologicznych i medycznych”[77].

N. Han-Ilgiewicz[78] uważa, że istotą niedostosowania społecznego jest nie tylko nieprzystosowanie do warunków (tj. nieumiejętność akomodacji), ludzi (niezdolność asymilacji) i norm (braki w zakresie ich akceptacji), ale także do obranych celów i wartości (tj. nieumiejętność identyfikacji z nimi). Autorka ta podkreśla, że „[…] jednostki znamionuje stan zagrożenia, z którego usiłują się uwolnić, stosując środki naiwne, często nieodpowiadające ich faktycznemu rozwojowi […]. Reakcje ich na powikłania życiowe wykazują postawę infantylną, kompensującą przeważnie niedobory przeżyć uczuciowych we wczesnym dzieciństwie. Najczęściej dołącza do tego niepokój i dręczące przekonanie, że z sytuacji, w jakiej się znaleźli, nie ma wyjścia, które dałoby się pogodzić z normalnymi sposobami postępowania”[79].

Na znaczenie roli w niedostosowaniu społecznym zwraca również uwagę S. Górski.[80] Jego zdaniem, pełnienie roli zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami, wymaga od jednostki zarówno odpowiednich predyspozycji wykonawczych (instrumentalnych), jak też odpowiedniego ustosunkowania się do wykonywanych czynności. Niedostatek jednego z elementów albo jednocześnie obydwu, decyduje w tym przypadku o niedostosowaniu społecznym jednostki. Tak więc, osobami niedostosowanymi społecznie autor nazywa te podmioty, które nie są zdolne do pełnienia ról społecznie zgodnych z oczekiwaniami ze względu na niedostatek dyspozycji wykonawczych bądź te, które nie są skłonne do pełnienia ról społecznych wskutek pejoratywnego ustosunkowania się wobec różnych oczekiwań społecznych.

---

77 M. Grzegorzewska, *Pedagogika specjalna*, Warszawa: Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, 1959, s. 33.

78 O. Lipkowski, *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1971, s. 37.

79 N. Han-Ilgiewicz, *Dziecko w konflikcie z prawem karnym*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych,1965, s. 232.

80 S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych 1985, s. 11.

Nieco inaczej wyjaśnia niedostosowanie społeczne A. Makowski[81], wskazując, że jest to dewiacja osobowościowa spowodowana czynnikami biopsychicznymi lub środowiskowymi, o destruktywnym wpływie na kontakty społeczne, aktywność i harmonię życia wewnętrznego jednostki.

Ważnym aspektem rzucającym światło na zjawisko niedostosowania społecznego są nie tylko próby jego definiowania, ale także stosowane typologie. Zdaniem B. Urbana typologia jest tą formą porządkowania, która pozwala najgłębiej wniknąć w złożoną rzeczywistość i dlatego ma ona największe (spośród innych rodzajów klasyfikacji) zastosowanie w naukach społecznych. Tym samym analogicznie, jak np. w ogólnej patologii zachowania, typologia niedostosowania społecznego oraz zaburzeń dzieci i młodzieży jest nieodłącznym zabiegiem podejmowanym wraz z pojawieniem się teoretycznych i metodologicznych koncepcji tych zjawisk[82].

Przykładem typologii niedostosowania społecznego jest typologia R. Jenkinsa, gdzie autor wyselekcjonował dwa rodzaje jednostek niedostosowanych społecznie: typ *niezsocjalizowany i socjalizowany*. W pierwszym przypadku mamy do czynienie z osobnikiem, u którego nastąpił wadliwy proces socjalizacji, mimo podejmowanego wysiłku wychowawczego zgodnie z obowiązującym systemem aksjonormatywnym. W przypadku drugim, nieletni funkcjonując w grupie pierwotnej w ramach procesu socjalizacji, przyswoił zakres obowiązujących norm postępowania, rozróżniając, co jest dobre, a co złe, jednak pod wpływem znaczących innych (np. grup podkulturowych) jego zachowanie przyjmuje postać nieakceptowaną społecznie. Bardziej współczesnym podziałem wydaje się typologia T. M. Achenbacha. Autor wyróżnił dwa typy zachowań: - *zachowania internalizacyjne* (nadmiernie kontrolowane), wyrażające się w wycofaniu, dysforii i lęku oraz *zachowania eksternalizacyjne* (słabo kontrolowane), których podstawowym składnikiem są przejawy agresji, przeciwstawianie się, opór

[81] A. Makowski, *Niedostosowanie społeczne…*op.cit., s. 49.

[82] Za: B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja* T.1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007, s. 153.

wobec otoczenia, impulsywność, destruktywność a także antyspołeczne cechy osobowości.

Odchodząc nieco od podziałów niedostosowania społecznego, warto przyjrzeć się objawom tego zjawiska wyszczególnionym w naukach społecznych.

W opinii J. Konopnickiego,[83] podstawowymi manifestacjami zaburzeń w zachowaniu są: niepowodzenia w nauce, bunt, niezdyscyplinowanie, niestałość emocjonalna, wagarowanie, włóczęgostwo, agresywność, kradzieże, kłamstwa, jąkanie się, zaburzenia seksualne oraz inne zaburzenia neurotyczne i nerwice. Ponadto, J. Konopnicki uważa, że dziecko niedostosowane cechuje kilka zasadniczych postaw: wrogość w stosunku do dorosłych lub dzieci, gwałtowność reakcji nieadekwatnych do działających w danej sytuacji bodźców, agresywność i negatywizm"[84].

Według listy Cz. Cekiery[85] rejestr symptomów nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży obejmuje: napady krzyku lub złości nieproporcjonalne do działających bodźców, uczulenia fizyczne i psychiczne na określone bodźce, nadpobudliwość emocjonalną, bezsenność oraz częste marzenia na jawie, brak apetytu lub tendencje do żarłoczności, regresję do form zachowania z wcześniejszych faz rozwojowych, ucieczkę w chorobę, lęki, poczucie zagrożenia, poczucie depresji apatii, izolacji, bezradność i nieporadność, lekceważenie obowiązków w domu i w szkole, zaniedbania w nauce – negatywna postawa wobec szkoły, nagminne kłamstwa, oszustwa, częste wagary, ucieczki z domu, kradzieże, agresja w stosunku do osób i zwierząt, palenie papierosów, alkoholizm, nadużywanie leków i środków odurzających, chuligaństwo i wandalizm, przynależność do grup nieformalnych, tatuaże, pasożytniczy tryb życia, ucieczka przed krytyką. Znacznie skromniejszy

---

[83] J. Konopnicki, *Zaburzenia w zachowaniu się dzieci i w środowisku*, Warszawa: PWN, 1964, s. 38.

[84] J. Konopnicki, *Niedostosowanie społeczne,* Warszawa: PWN, 1971, s. 20-21.

[85] Cz. Cekiera, *Pojęcie i formy niedostosowania społecznego*, „Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne" (5) 1979, s. 15.

jest wykaz objawów dotyczących niedostosowania społecznego zaproponowany przez O. Lipkowskiego[86], który zamieścił w swojej systematyce takie zachowania jak: nieposłuszeństwo, konflikty, lenistwo, kłamstwo, zaburzenia koncentracji, wykroczenia przeciwko mieniu, agresywność, wagary i ucieczki, lękliwość oraz nadużywanie środków odurzających i podniecających.

B. Markowska zachowanie niedostosowane dzieli na: *zachowanie zahamowane* i *zachowanie demonstracyjno-bojowe*[87]. W zachowaniu zahamowanym przeważają, u jednostek niedostosowanych społecznie, stany depresyjne (szukanie samotności, unikanie a nawet odrzucanie kontaktów społecznych) oraz charakterystyczna jest dla nich postawa defensywna, objawiająca się brakiem zaufania do ludzi i nowych sytuacji. W przypadku niedostosowania o charakterze demonstracyjno-bojowym przeważają formy zachowania wskazujące na wrogie nastawienie zarówno do dorosłych jak i rówieśników. Reakcje dzieci nacechowane są agresją (werbalna i pozawerbalną) nakierowaną na ludzi, przedmioty jak i przeciwko samemu sobie. Reakcje są nieadekwatne do istniejących bodźców i przebiegają gwałtownie. L. Pytka za cząstkowe indykatory niedostosowania społecznego uznaje zaś takie symptomy, jak: notoryczne kłamstwa, wagary, alkoholizowanie się, ucieczki z domu, kradzieże, niekonwencjonalne zachowania seksualne, rozmaite formy agresji antyspołecznej, łącznie z autoagresją.[88] Natomiast MEN do przejawów niedostosowania społecznego zalicza: ucieczki z domu, wagarowanie, włóczęgostwo, picie alkoholu, odurzanie się, niszczenie mienia, stosowanie przemocy, bójki, przywłaszczanie cudzego mienia, udział

---

[86] O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1987, s. 110-190.

[87] Za: L. Pytka, T. Zacharuk, *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, Siedlce: Wydawnictwo Uczelniane WSRP, 1998, s. 43-44.

[88] L. Pytka, *Skala Nieprzystosowania Społecznego,* Warszawa: Wydawnictwo Radia i Telewizji 1984, s. 14.

w negatywnych grupach nieformalnych, samouszkodzenia i tatuaże, próby samobójcze, samobójstwa, stwierdzone przestępstwa[89].

Jak można zauważyć, w literaturze widoczny jest brak zgodności dotyczącej liczby objawów niedostosowania społecznego. Niektórzy pedagodzy i psycholodzy wyszczególniają kilkadziesiąt symptomów, inni natomiast ograniczają się do wymienienia kilku lub kilkunastu indykatorów tego zjawiska.[90] Wynikać to może stąd, że pojęcie niedostosowania odnosi się do rozmaitych zaburzeń w społecznej adaptacji jednostki, i o wiele łatwiej jest odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób się ono przejawia, jakie towarzyszą mu symptomy, niż czym jest[91].

Dokonując przeglądu stanowisk metodologicznych dotyczących niedostosowania społecznego oraz rozmaitych symptomów tego zjawiska[92] związanych z naruszeniem bądź łamaniem reguł (zasad), norm i przepisów społecznych, mając za punkt odniesienia to, co występuje statystycznie najczęściej, jest nieakceptowane oraz nie służy zdrowiu, skonstruowano autorski typologiczno-konsolidacyjny model niedostosowania społecznego (Ns) – patrz rys. 9.

---

89 J. Cichowicz, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Olsztyn: Wydawnictwa WSP, 1992, s. 24.

90 A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne…* op.cit., s. 41.

91 A. Szymański, *Policja w systemie profilaktyki i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie 2013, s.156.

92 A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne*, [w:] *Psychologia kryzysu i interwencji kryzysowej*. (red.) J. Plak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2012, s. 75.

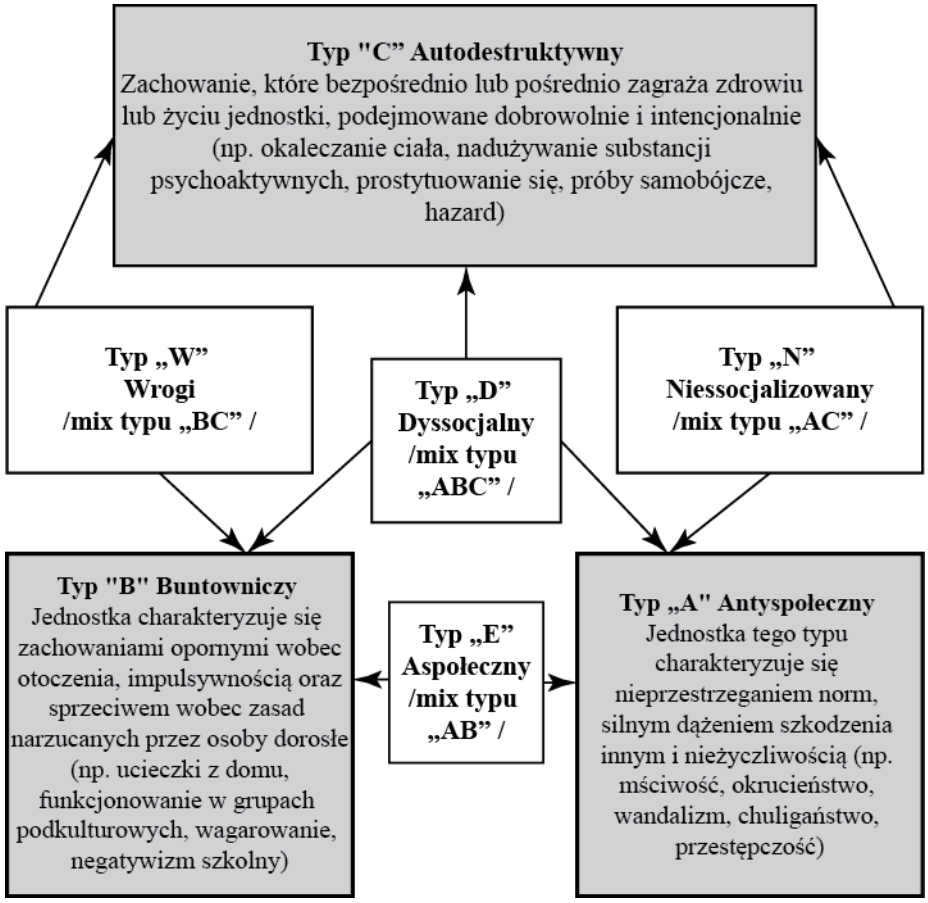

Rys. 9. Typy niedostoswania prezentowane przez osoby małoletnie łamiące reguły życia społecznego

Źródło: A. Szymański, *Opiekuńczo-wychowawcze oddziaływanie ojca w rodzinie a niedostosowanie społeczne nieletnich zatrzymanych w Policyjnej Izbie Dziecka*, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2014, s. 387

Model ten umożliwia określenie typu przejawianego niedostosowania mającego postać: zachowania antyspołecznego (Ns typ „A"), zachowania buntowniczego, (Ns typ „B") oraz zachowania autoagresywnego (Ns typ „C"). Ponadto, w warstwie diagnostycznej umożliwia on wyszukanie osób przejawiających multiplikacyjne objawy niedostosowanie społecznego, które mogą się lokować w Ns jako:

- Typ „D” (dyssocjalny) - charakterystyczny dla osób wykazujących brak skłonności dostosowania się do norm społecznych, impulsywnych, drażliwych, agresywnych lekceważących bezpieczeństwo własne i innych. Osoby takie osiągają wysokie wyniki w trzech skalach („ABC”).
- Typ „E” (aspołeczny) – odzwierciedla łącznie zachowanie jednostki ze skali „A” i „B”. Charakterystyczna jest dla niego agresywność z komponentami napastliwości, buntu wobec każdego autorytetu, podziw i zainteresowanie, dla tzw. złych czynów oraz chęć wyżycia się w akcji społecznie destruktywnej.
- Typ „N” (niessocjalizowany) - stanowi powiązanie zachowań jednostki ze skali „A” i „C”. Jednostkę tego typu cechuje nieżyczliwy stosunek do ludzi i norm społecznych, poszukiwanie podniet i angażowanie się w akcje autodestruktywne.
- Typ „W” (wrogi) – dotyczy osób prezentujących postawę destruktywną i demonstracyjno-bojową wobec siebie i otoczenia. Jednostki tego rodzaju stanowią swoisty „mix” wysokiego nagromadzenia wskaźników objawowych niedostosowania społecznego zarówno ze skali „B” jak i „C”[93].

Przyjmuje się, że dezorganizacja społeczna określa stan zakłócenia równowagi społecznej charakteryzujący się osłabieniem więzi społecznych, systemu norm i wartości społecznych oraz cechuje ją rozregulowanie mechanizmów kontroli społecznej. Teoria dezorganizacji społecznej upatruje jej źródeł w napięciu motywacyjnym będącym wynikiem rozbieżności między aspiracjami jednostek i grup społecznych a możliwościami ich realizacji. Jej podłożem jest nawarstwienie się sytuacji nierównomiernego rozwoju ekonomicznego, politycznego, kulturowego, społecznego. Powoduje to naruszenie istniejącego ładu i rzutuje na przebieg występujących procesów społecznych. Dlatego w tym znaczeniu „patologia społeczna” określa zjawisko stopniowalne – proces narastania przypadków jednostkowych naruszeń norm

[93] A. Szymański, *Opiekuńczo-wychowawcze oddziaływanie ojca w rodzinie a niedostosowanie społeczne nieletnich zatrzymanych w Policyjnej Izbie Dziecka*, [w:] *Ojcostwo. Rodzaje i Formy*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2014, s. 386.

społecznych, prowadzących do ogólnego rozkładu instytucji regulujących zachowania jednostkowe i grupowe[94]. Przy czym, trendy rozwojowe zjawiska dezorganizacji społecznej są wskaźnikiem strukturalnych zakłóceń w funkcjonowaniu społeczeństwa, opisanych w ramach teoretycznych analiz zawartych w socjologii dewiacji.

W podsumowaniu do rozdziału stwierdzić należy, że występowanie zjawisk patologii społecznej jest nieuniknione i stanowi swoistą cenę, jaką trzeba płacić za rozwój i zmianę społeczną. Trzeba również pogodzić się z faktem, że pomimo podejmowanych starań w wymiarze makro- i mikro-społecznym, nigdy nie osiągniemy pełnego sukcesu w postaci zniknięcia jej przejawów. Wynika to z istniejących uwarunkowań politycznych, ekonomicznych, społecznych i demograficznych (czynniki ogólne). Ma to również swoje źródła w czynnikach szczególnych, wypływających z indywidualnych cech ludzi uwikłanych w zachowania patologiczne, czy też przyswojonych przez nich negatywnych wzorców postępowania w procesie negatywnej bądź niewystarczającej socjalizacji. Ponadto dotychczasowe refleksje skłaniają do zastanowienia się nad tym, czy możemy mówić o patologii, jako zjawisku relatywnym czy też absolutnym. W tym stanie rzeczy wydaje się, że patologie nie są obiektywnym stanem, zależą one ściśle od zasad rządzących życiem społecznym, które powstaje w wyniku wzajemnych interakcji między aktorami influencji i są trwale uwarunkowane procesami przemian społeczno-ekonomicznych. W ciągu ostatnich lat zakres zjawisk określanych mianem patologii społecznej ulegał przekształceniom, zmieniały się bowiem normy społeczne, poglądy, wartości i oceny[95] a także i to, że ich desygnaty są zmienne w czasie i przestrzeni. Są również manipulowane, tzn. podatne na usuwanie lub włączanie do świadomości społecznej[96].

---

94 M. Jarosz, *Samobójstwa…* op.cit., s. 58-63.

95 L. Wilk, *Hazard jako zjawisko patologii społecznej. „*Przegląd Policyjny" 21(4) 2011, s. 5.

96 J. Kwaśniewski, *Zakres pojęcia i problematyki patologii społecznej*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacji w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe*, (red.) B. Jezierska, A. Rejzner, B. Szczepaniak, A. Szecówka, Warszawa: Wydawnictwo IPSIR UW, 2013, s. 120.

ROZDZIAŁ II.

PATOLOGIE SPOŁECZNE NEGATYWNEGO WYBORU

2.1. Przestępczość

2.1.1. Struktura i dynamika przestępczości w Polsce

Konstytutywną potrzebą jednostek skupionych w konglomeraty narodowe pozostaje prawo do życia i pokoju. Chęć do trwałego odczuwania, że jest się bezpiecznym, stanowi elementarną potrzebę każdego człowieka. Jednym z ważniejszych obowiązków każdego państwa jest zarówno zapewnienie stanu jak i poczucia bezpieczeństwa[97] mieszkańcom oraz skuteczne przeciwdziałanie przestępczości. Zadanie to wydaje się o tyle ważne, że 30% ankietowanych obywateli naszego kraju uważa przestępczość za rzecz najbardziej zagrażającą ich bezpieczeństwu osobistemu. Za bardziej groźne zjawisko uważa się tylko bezrobocie, które uzyskało 33% wyborów[98]. Na pytanie – czym jest przestępczość, odpowiada najszerzej kryminologia. Kryminologia to dyscyplina, która zajmuje się badaniem i gromadzeniem holistycznej wiedzy na temat przestępstwa i przestępczości, jako specyficznej formy ludzkiego

[97] Istnienie bezpieczeństwa oraz przeciwstawnego mu pojęcia niebezpieczeństwa tożsame jest z momentem uzyskania przez człowieka świadomości dotyczącej możliwego wystąpienia zagrożenia ze strony zarówno naturalnego środowiska, przyrody, jak i ze strony innych ludzi. Świadomość tych zagrożeń łączy się przy tym z pojawieniem się przekonania dotyczącego możliwości ochrony siebie i bliskich osób przed możliwym zagrożeniem. Por. J. Piwowarski, A. Zachuta, *Pojęcie bezpieczeństwa w naukach społeczno-prawnych*, Kraków: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron", 2013, s. 5.

[98] Por. A. Korwin-Szymanowska, *Psychospołeczne aspekty poczucia bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość,* (red.) I. Pabisz-Zarębska, Kraków Wydawnictwo: Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron", 2010, s. 38-39.

zachowania. W jej zainteresowaniu pozostaje również osoba sprawcy przestępstwa i jego ofiara, a także instytucje i mechanizmy kontrolne, jakie tworzy społeczeństwo w celu zapobiegania i zwalczania istniejącej patologii.

Aby dokonać analitycznego opisu wyszczególnionego zjawiska, w pierwszej kolejności należy go zdefiniować. Z literatury przedmiotu wynika, że można wskazywać tu na potoczne, albo specjalistyczne ujmowanie wskazanego terminu. W obiegowo-potocznym rozumieniu przestępstwo jest to akt prowadzący do złamania normy prawnej[99]. Kodeks karny[100] określa przestępstwo jako czyn człowieka zabroniony przez ustawę pod groźbą kary, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy[101]. Z powyższej definicji wynika, że nie wszystkie zachowania zagrożone karą, są przestępstwami. Np. do tej kategorii nie zalicza się wykroczeń, które wprawdzie stanowią naruszenie normy prawnej, lecz ich następstwo w formie wyrządzanej szkody (krzywdy) jest na tyle niskie, że skutkuje to mniej dolegliwymi sankcjami przewidzianymi dla sprawcy niż ma to miejsce w przypadku popełnionych przestępstw. Mówiąc o przestępczości, mamy na myśli zbiór zawinionych uczynków identyfikowanych jako zbrodnie lub występki[102], których poziom społecznej szkodliwości jest większy niż znikomy.

---

[99] I. Bąk, B. Szczecińska, *Statystyczna analiza przestępczości w województwach Polski* „Folia Pomeranae Univrsitatis Technologiiae Stetinensis" 81(4) 2015, s. 6.

[100] Granice pojęcia przestępstwa nie zostały w aktualnie obowiązującym polskim kodeksie karnym określone przez podanie jego definicji sensu stricto, tj. przepisu rozpoczynającego się od zwrotu „Przestępstwem jest…". Mimo, że k.k. wprost tego nie czyni da się definicję zrekonstruować na podstawie art. 1,2,7 i 9 ustawy Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (t.j. Dz.U. z 2016 poz. 1137 wraz z późniejszymi zmianami). Por. L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym,* „Annales UMCS" (2) 2013, s. 29-30.

[101] K. Biel, *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, Kraków: Wydawnictwo „WAM" 2008, s. 18.

[102] Art. 7. § 2. K.k. Zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. § 3. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.

Rozważania o rozmiarach i typach przestępczości (patrz tabela 4), jako zaburzeniu społecznie patologicznym wymuszają potrzebę opisu pod kątem zarówno ilościowym i jakościowym.

Tabela 4. Rozmiar przestępczości

Rozmiar przestępczości **To udział zachowań przestępczych w całokształcie działalności członków społeczeństwa. Udział ten jest różny w zależności od rozpatrywanego segmentu przestępczości - rzeczywistej, ujawnionej, stwierdzonej lub osądzonej**	
Przestępczość rzeczywista	Przez przestępczość rzeczywistą rozumie się ogół czynów przestępczych, jakie zostały popełnione w danej jednostce czasu na określonym terenie.
Przestępczość ujawniona (przestępczość pozorna)	Ogół czynów, o których informacje uzyskały organy ścigania i na ich podstawie wszczęły postępowanie przygotowawcze. W tej grupie są także te, które zostały zakwalifikowane jako przestępstwa w chwili wszczęcia postępowania, chociaż w rzeczywistości nie są przestępstwami.
Przestępczość stwierdzona	Ogół czynów, których charakter jako przestępstwa został potwierdzony w wyniku postępowania przygotowawczego
Przestępczość osądzona	Ogół czynów, których charakter jako przestępstwa został potwierdzony w wyniku postępowania sądowego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Hołyst, *Kryminologi*a, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016, s. 89.

Nie jest to zadanie łatwe. Przestępczość zależy od wielu trudno mierzalnych czynników, np. takich jak: stopień industrializacji, poziom moralności czy poziom religijności społecznej[103]. Szczególnie brzemienne w skutkach, jest tutaj również zagadnienie ciemnej liczby[104].

Zasadniczym źródłem pozyskiwania informacji o przestępczości w skali kraju jest statystyka kryminalna. Stanowi ona zbiór danych opracowanych oraz oficjalnie

[103] J. Sztaudynger, M. Sztaudynger, *Ekonometryczne modele przestępczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (3) 2003, s. 128.

[104] Liczba ta stanowi różnicę pomiędzy faktyczną ilością przestępstw zaistniałych we wszystkich formach stadialnych (przygotowanie, usiłowanie, dokonanie) oraz zjawiskowych (sprawstwo, pomocnictwo, podżeganie), a tą ilością, która wykazana została w statystyce jako kategoria „przestępstwa stwierdzone". O istnieniu i zakresie ciemnej liczby decyduje wiele czynników. Wśród nich najważniejszym jest zaniechanie złożenia zawiadomienia o przestępstwie, wyrafinowane metody dokonywania przestępstw, poziom pracy funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz relacje pomiędzy tymi organami, a społeczeństwem. Szerzej patrz B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2016, s.106-110.

publikowanych przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W polskiej statystyce przestępczości wyróżnia się cztery systemy sprawozdawczości kryminalnej: policyjną, prokuratorską, sądową oraz penitencjarną (patrz rys. 10). Powszechnie, w opisie przestępczości wykorzystuje się głownie tę pierwszą[105]. Wynika to z trybu i zakresu gromadzenia informacji, które najbardziej trafnie odzwierciedlają rzeczywistą skalę omawianej patologii. Przykładowo, w porównaniu ze statystyką sądową ma ona tę zaletę, iż zawiera wiadomości o wszystkich ujawnionych przestępstwach, bez względu na to, czy ustalono ich sprawców i czy zostali oni następnie skazani[106].

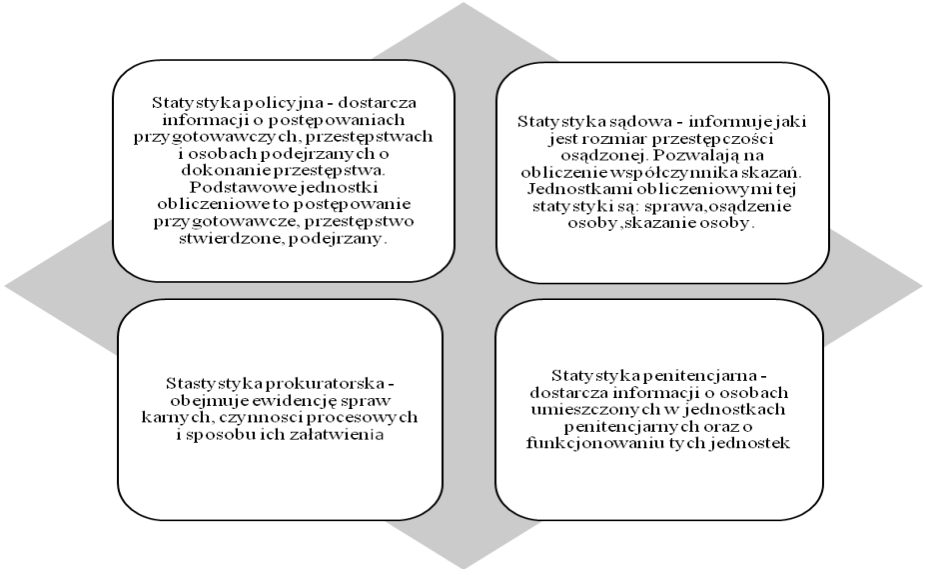

Rys. 10 Rodzaje statystyk kryminalnych
Źródło: Opracowanie własne

[105] Opierając się na danych ze statystyki policyjnej, należy mieć świadomość, że jest to tylko pewna część zdarzeń przestępnych. Praktyka policyjna w wielu krajach wykazuje, że znaczna część czynów nie jest rejestrowane przez Policję, pomimo że zostały one zgłoszone. Statystyka ta jest również podatna na różne manipulacje wynikające z czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Por. J. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej. Zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011, s. 30.

[106] M. Adamczyk, *Przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu w Polsce w latach 2000-2011*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" (2) 2013, s. 80.

Analizując statystyki policyjne, możemy mówić o podziale ewidencjonowanych czynów zabronionych na przestępczość ogólną i przestępczość rodzajową. Zadania, związane z rejestrowaniem zdarzeń pozostających w zainteresowaniu policyjnym, realizowane są przy wykorzystaniu Systemu Analitycznego w oparciu o informacje przetwarzane w Krajowym Systemie Informacyjnym Policji (KSIP)[107].

Dokonując inferencji liczbowej przedmiotowego zagadnienia, należy stwierdzić, że w ostatnich latach odnotowuje się dynamikę ujemną[108] ogółu przestępstw stwierdzonych przez organa ścigania[109]. Ten stały, pozytywny trend utrzymuje się od 2011 roku, kiedy to zaewidencjonowano 1159544 przestępstw przy obecnym ich poziomie wynoszącym 748464 czynów. Oznacza to, że łączna liczba zbrodni i występków, stwierdzonych w roku 2016, była niższa od najwyższej zanotowanej w 2004 prawie o 50% (patrz tabela 5.).

[107] KSIP jest zestawem centralnych zbiorów informacji złożonym ze zbiorów danych: „Osoba", „Podmiot", „Rzecz", „Fakt". Można tam znaleźć między innymi dane o wydarzeniach będących przestępstwami ściganymi z oskarżenia publicznego, o osobach podejrzanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, osobach poszukiwanych, osobach o nieustalonej tożsamości lub usiłujących ukryć swoją tożsamość przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości, utraconych rzeczach, a także informacje o zamachach samobójczych i wypadkach tonięcia. Szerzej Decyzja nr 125 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2013r. w sprawie funkcjonowania Krajowego Systemu Informacyjnego Policji (Dz.Urz. KGP 2013, poz. 28 wraz z póź. zm.).

[108] Wskaźnik dynamiki to stosunek procentowy odpowiadających sobie liczb w roku bieżącym i ubiegłym lub w innych okresach porównawczych.

[109] W wyniku wejścia w życie ustawy z 27 września 2013 roku o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 r. poz. 1247, z późn. zm.) wprowadzone zostały uregulowania, które wywarły bezpośredni wpływ na liczbę przestępstw notowanych przez Policję: zmiana wartości strat przy tzw. czynach przepołowionych oraz uchylenie przestępstwa prowadzenia pojazdu niemechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Wprowadzone zmiany skutkują: mniejszą liczbą wszczęć postępowań w sprawach o przestępstwa tego rodzaju oraz spadkiem liczby przestępstw stwierdzonych i osób podejrzanych notowanych przez Policję. Por. *Raport MSW o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014 roku*, Warszawa 2015, s. 7.

Tabela 5. Przestępstwa stwierdzone ogółem na terenie Polski z uwzględnieniem przestępstw kryminalnych, gospodarczych i drogowych

Lata	**Przestępczość ogółem**		**Przestępstwa kryminalne**		**Przestępstwa gospodarcze**		**Przestępstwa drogowe**	
	Liczba	% wykrycia	Liczba	% wykrycia	Liczba	% wykrycia	Liczba	% wykrycia
2016	748464	66,5	490331	55,0	150385	82,5	73479	98,6
2015	827852	65,9	549729	54,2	168098	84,4	76544	98,7
2014	908854	66,8	628748	56,0	161827	87,1	86971	98,8
2013	1061239	67,0	727718	54,9	159624	88,9	140925	99,2
2012	1119803	67,8	781340	56,5	141483	92,4	155906	99,4
2011	1159554	68,7	794102	56,2	151655	94,4	164572	99,4
2010	1138523	67,9	778905	54,9	154341	94,8	156744	99,3
2009	1129577	67,1	763597	53,1	151265	94,8	168148	99,3
2008	1082057	65,9	735218	51,7	135305	94,0	167984	99,2
2007	1152993	64,6	794317	50,4	143108	94,0	168359	99,2
2006	1287918	62,4	893389	47,5	145314	94,1	197712	99,4
2005	1379962	58,6	1000096	44,2	136801	94,5	196486	99,4
2004	1461217	56,2	1085295	42,2	152148	94,2	177296	99,3

Źródło: Opracowanie własne na postawie Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce

Znamiennym jest tu również fakt, że od dekady ogólny wskaźnik wykrywalności[110] utrzymuje się na stałym poziomie, powyżej 65%. Wśród Polaków skutkuje to mniejszym poczuciem lęku przed przestępczością[111]. Ma to

[110] Wskaźnik wykrywalności to stosunek procentowy liczby przestępstw wykrytych do liczby przestępstw stwierdzonych. Niski wskaźnik wykrywalności powoduje wzrost poczucia bezpieczeństwa i bezkarności wśród przestępców, co może prowadzić do eskalacji przestępczości i pojawienia się uczucia strachu u pozostałych obywateli. Por. S. Mordwa, *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce – przykład wykorzystania walidacji liczby skupień w metodzie k-średnich,* „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Economica" (12) 2012, s. 92-93.

[111] W kryminologii definiuje sią lęk przed przestępczością, jako częściowo racjonalny, a częściowo nieracjonalny stan zaniepokojenia lub obawy wywołany przez przekonanie, że jednostka jest w niebezpieczeństwie stania się ofiarą. Konstrukcja lęku składa się z trzech różnych elementów: afektywnego, kognitywnego oraz konatywnego Składnik afektywny zwany emocjonalnym określają dwa elementy: subiektywne poczucie bezpieczeństwa oraz lęk przed wiktymizacją. Elementy składnika kognitywnego, zwanego też racjonalnym stanowią - ocena rozwoju przestępczości oraz prawdopodobieństwo wiktymizacji (ryzyko wiktymizacji). Składnik konatywny zwany behawioralnym obejmuje środki ostrożności podejmowane w celu zabezpieczenia się przed przestępstwem i uniknięcia wiktymizacji. Mogą to być zarówno środki obronne (np. zamki antywłamaniowe, alarmy itd.) jak i środki uchylania się, czyli świadome unikanie pewnych okolic,

również swoje następstwa w ocenie stanu bezpieczeństwa w Polsce. Po wielu latach dominacji not negatywnych, od 2007 roku większość (80%) mieszkańców naszego kraju czuje się bezpiecznie. Jest to najwyższy uzyskany wynik od 1989 roku. Jednocześnie zmniejsza się odsetek osób niezadowolonych ze stanu bezpieczeństwa (patrz tabela 6.). Dobrze oceniany jest nie tylko ogólny stan bezpieczeństwa w kraju, na bardzo wysokim poziomie kształtuje się również odsetek osób (95%) deklarujących poczucie braku zagrożenia w miejscu swojego zamieszkania[112].

Tabela 6. Opinia na temat czy Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie

Wyrażona opinia	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
NIE	65	49	53	43	30	29	26	22	31	33	24	28
TAK	33	46	43	53	68	69	70	75	66	64	70	66
TRUDNO POWIEDZIEĆ	2	5	4	4	2	2	4	3	3	3	6	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Komunikat z badań CBOS nr 61/2016, *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością,* Warszawa 2016, s. 2.

Cechą polskiej przestępczości jest bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne, zarówno pod względem liczby przestępstw stwierdzonych, jak i wskaźników natężenia przestępczości. Ogólne średnie zagrożenie przestępstwami w Polsce w przeliczeniu na 100 tysięcy mieszkańców w 2015 roku wyniosło 2151. Wskaźnik ten od paru laty sukcesywnie zmniejsza się wraz z liczbą przestępstw stwierdzonych w Polsce. W roku 2011 wynosił on 3036, w 2012: 2906, w 2013: 2754, w 2014: 2361. W 2015 roku najniższy wskaźnik zagrożenia przestępstwami występował we wschodniej części kraju (woj. podlaskie, lubelskie, podkarpackie świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie).

które kojarzą się z zagrożeniem. Por. P. Ostaszewski, *Nasilenie i determinanty lęku przed przestępczością*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2012, s. 4. W 2016 roku poczucie zagrożenia przestępczością dotyczyło 37% naszych rodaków. Częstsze od osobistych są obawy o bezpieczeństwo najbliższych (45%). Patrz Komunikat z badań CBOS nr 61/2016, *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością,* Warszawa, s. 4.

[112] Komunikat z badań CBOS nr 61/2016, *Opinie o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością,* Warszawa 2016, s. 3.

Natomiast najwyższe wartości wskaźnika zagrożenia przestępstwami, ogółem w przeliczeniu na 100 tysięcy mieszkańców, notowane są w województwach zachodnich. W roku 2015 wskaźnik zagrożenia powyżej 2500 przestępstw w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców odnotowano w województwach: dolnośląskim, lubuskim i śląskim, a także na terenie działania Komendy Stołecznej Policji[113] (rozkład wskaźnika za lata 2011-2015 patrz tabela 7.). Najbardziej zagrożonymi przestępczo miejscami są podregiony, obejmujące największe miasta takie jak: Warszawę, Katowice, Wrocław, Kraków, Łódź, Poznań i Trójmiasto.

Tabela 7. Średni wskaźnik zagrożenie przestępczością ogółem w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców z podziałem na kraj i województwa

	2015	**2014**	**2013**	**2012**	**2011**
Wskaźnik dla Polski, w tym:	**2151**	**2361**	**2754**	**2906**	**3036**
Zachodniopomorskie	2383	2635	3022	3424	3689
Lubuskie	2687	2954	3738	3782	4062
Dolnośląskie	2931	3157	3809	3949	3938
Opolskie	2011	2332	2830	2955	3048
Pomorskie	2181	2485	2877	2768	3325
Kujawsko-Pomorskie	1927	2105	2548	2896	2857
Wielkopolskie	2083	2407	2773	2776	2965
Śląskie	2666	2989	3431	3627	3712
Warmińsko-Mazurskie	1914	2166	2272	2574	2746
Łódzkie	2011	2171	2629	2708	2917
Mazowieckie	1719	1873	2340	2375	2412
Świętokrzyskie	1988	2039	2289	2485	2711
Małopolskie	2114	2280	2583	2893	2974
Podlaskie	1502	1590	1864	2095	2153
Lubelskie	1562	1751	2061	2256	2392
Podkarpackie	1322	1366	1676	1792	1844
KSP	2511	2624	2882	2963	2969

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raporty *MSW i MSWiA o stanie bezpieczeństwa w Polsce*

W statystyce policyjnej czyny zabronione zostały podzielone na trzy podstawowe kategorie: przestępczość kryminalną, drogową i gospodarczą. Jak wynika z sumarycznych informacji (patrz tabela 7.), przestępczość

[113] MSWiA, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*, Warszawa 2016, s. 13-14.

kryminalna stanowi zdecydowaną większość z całości puli popełnianych tego rodzaju czynów. Jest ona zjawiskiem szczególnie zauważalnym i dokuczliwym dla obywateli. Wprawdzie jej udział w przestępstwach ogółem wykazuje obecnie tendencję malejącą, ale i tak ponad 65% popełnionych w 2016 roku w Polsce zbrodni i występków miało charakter kryminalny. Ogólna wykrywalność tych przestępstw na przestrzeni ostatnich lat oscyluje powyżej 50%. Wraz ze statystycznym obniżeniem się liczby przestępstw kryminalnych, zmniejszyła się też liczba ustalonych podejrzanych. W 2015 roku zarzuty popełnienia przestępstw kryminalnych przedstawiono 187515 osobom, co oznacza spadek ich liczby o 14,1% do roku 2014, w którym było ich 218361 i o 27,7% do roku 2013, gdy ustalono 241899 podejrzanych.

Wśród przestępstw kryminalnych szczególnie szkodliwą rolę i uciążliwość przypisuje się czynom przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko mieniu (patrz tabela 8.), takim jak: zabójstwa, bójki i pobicia, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenia, przestępczość rozbójnicza oraz różnego rodzaju kradzieże. Przestępstwa z pierwszej grupy stanowią corocznie blisko 4% z liczby odnotowanych przestępstw w omawianej kategorii. I choć ich odsetek nie jest szczególnie wysoki, tym niemniej związane z nimi emocje oraz ciężar gatunkowy powodują, że to one właśnie kształtują w znaczący sposób ogólne poczucie zagrożenia przed przestępczością[114]. Przestępstwa przeciwko mieniu to najbardziej pospolite wykroczenia w Polsce, które w grupie przestępstw kryminalnych stanowią blisko 80% i ponad 50% ogółu przestępstw stwierdzonych. Obserwuje się spadek przestępczości przeciwko mieniu, przy ciągle w miarę stałym poziomie przestępczości o charakterze gospodarczym.

[114] I. Bąk, *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „Ekonometria Econometrics" 50(4) 2015, s. 48.

Tabela 8. Przestępstwa kryminalne według wybranych rodzajów

Lata	Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu				Przestępstwa przeciwko mieniu			
	zabójstwo	bójka i pobicie	uszczerbek na zdrowiu	zgwałcenie	przestępczość rozbójnicza	kradzieże	przywłaszczenie mienia	kradzież z włamaniem
2015	499	5522	11297	1228	10164	148995	19104	94212
2014	529	6940	13593	1318	13790	173082	20532	106395
2013	574	8783	14082	1362	19525	213992	25430	118419
2012	582	11416	15478	1432	24564	230751	26327	127691
2011	662	12008	16447	1498	26231	230247	21354	135611
2010	680	11883	15695	1567	27218	220455	19924	140085
2009	763	13141	15101	1530	26458	211691	18229	135383
2008	759	14380	14274	1611	26159	214414	16981	124066
2007	848	14327	14848	1827	27637	241104	16751	173762

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raporty *MSW i MSWiA o stanie bezpieczeństwa w Polsce* oraz KGP http:// www.statystyka.policja (data dostępu 06.06.2017)

Problem przestępstw gospodarczych nie jest zjawiskiem nowym. Jego prymarne znaczenie dostrzeżono dopiero po spektakularnych upadkach takich gigantów jak WordCom, Enron czy Lehman Brothers[115]. W następstwie tego rodzaju zdarzeń doszło do osłabienia zaufania społeczeństwa do zdolności funkcjonowania współczesnej gospodarki, a także do systemu politycznego, z którym jest ona związana[116]. Przestępczość tę utożsamia się zwykle z tzw. „białymi kołnierzykami"[117]. Ważną jej cechą jest zmienność, wynikająca z

[115] J. Kraciuk, *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia" 690(51) 2012, s. 801.

[116] A. Kubiczek, *Przestępczość gospodarcza – czy można ją ograniczyć*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 42(2) 2015, s. 271.

[117] Jednym z twórców koncepcji przestępstwa gospodarczego był kryminolog Edwin Satherland. Jako pierwszy użył on terminu „przestępczość białych kołnierzyków". Opracowany przez niego termin oznacza przestępstwa dokonywane przez osoby posiadające wysoki status społeczny, bądź zawodowy, które wykorzystują swój status statusu do dokonywania defraudacji, sprzeniewierzeń, dopuszczają się korupcji funkcjonariuszy władzy, naruszania tajemnicy zawodowej, oszustw podatkowych i subwencyjnych, wykroczeń w dziedzinie konkurencji, machinacji przetargowych, czy też wykroczeń w dziedzinie importu i eksportu towarów. Por. G. Grabarczyk, *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2002, s. 36.

kreatywności sprawców oraz wysoka ciemna liczba[118]. Tego rodzaju przestępczość jest również związana z funkcjonowaniem w Polsce szarej strefy. Dodatkowym utrudnieniem dla przeciwdziałania i zwalczania tej formy przestępczości jest jej częste powiązanie z legalną działalnością gospodarczą, a w konsekwencji ograniczenie możliwości określenia charakteru udziału poszczególnych osób w przestępczym procederze oraz skali tego zjawiska[119]. Przypomnieć w tym miejscu trzeba, że termin „przestępstwa gospodarcze"[120] nie doczekał się dotąd jednolitej, powszechnie akceptowanej definicji w doktrynie i orzecznictwie sądowym. Można założyć, że przedmiotem przestępstw gospodarczych jest „proces gospodarowania", na który składa się cykl produkcji, podziału, wymiany, konsumpcji z rozległym kontekstem społecznym i powiązaniami z działalnością gospodarczą[121].

W *„Programie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020"*, wyczytać można, że […] W odróżnieniu od typowej przestępczości przeciwko mieniu, przestępstwa gospodarcze w większości stanowią kategorię, której rejestrowane w regularnych statystykach rozmiary zależą w znacznie większym stopniu od aktywności wykrywczej organów kontrolnych oraz organów ścigania. Postępowania dotyczące określonych kategorii poważnej przestępczości gospodarczej są zazwyczaj wszczynane nie na podstawie doniesień osób poszkodowanych, lecz w oparciu o informacje własne organów państwowych pozyskane w wyniku realizowanych przez nie

[118] S. Mordwa, *Struktura i typologia…*op. cit., s. 99.

[119] *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020*, Warszawa 2015, s. 6.

[120] Współczesna kryminologia wskazuje następujące cechy przestępczości gospodarczej: brak elementu przemocy, zastępowanej często pozorną legalnością, poważne straty materialne i niematerialne jako następstwo tego typu zachowań, wśród jej ofiar przeważają anonimowe osoby fizyczne oraz ważne gałęzie lub instytucje systemu gospodarczego, znaczna liczba sprawców rekrutowana jest z wyższych warstw społecznych. Za P. Chrobot, *Przestępczość białych kołnierzyków w świetle amerykańskich teorii kryminologicznych. Analogie do polskich* realiów „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s.274.

[121] A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2013, s. 30-33

działań. Zarejestrowane w statystykach przypadki stanowią zatem tylko pewien wycinek przestępczości gospodarczej. Ponadto brak jest spójnych statystyk wszystkich służb, organów i instytucji, które pozwalają na przekrojowe określenie skali zjawiska przestępczości gospodarczej. Dlatego też poniżej przestawione zostały jedynie wybrane dane w tym zakresie[122].

Z perspektywy statystyki policyjnej pojęcie to dotyczy określonej grupy przepisów karnych związanych z obrotem finansowym i gospodarczym, przestępczością przeciwko własności intelektualnej i przemysłowej, przestępczością ubezpieczeniową, kapitałową, bankową oraz związaną z praniem brudnych pieniędzy, a także skierowaną przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej[123].

Tabela 9. Liczba stwierdzonych przestępstw gospodarczych według wybranych rodzajów

Lata	Przestępczość gospodarcza							
	Ogółem	Prawa autorskie	Przestępstwa podatkowe	Przestępczość kapitałowa	Pranie pieniędzy	Przestępczość bankowa	Przestępczość ubezpieczeniowa	Przeciwko UE
2015	**168098**	14726	1772	47	454	5971	664	321
2014	**161827**	16298	1691	36	223	7720	683	971
2013	**159624**	19934	2186	46	291	6423	698	839
2012	**141483**	23817	2377	27	385	7701	662	289
2011	**151655**	27841	2455	36	339	9061	487	593
2010	**154341**	29500	2490	18	311	11553	449	560

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raporty *MSW i MSWiA o stanie bezpieczeństwa w Polsce*

Według danych Policji z ostatnich kilku lat (okres 2010-2015) liczba stwierdzonych przestępstw gospodarczych w skali roku oscyluje wokół 150 - 160 tysięcy tego rodzaju zdarzeń (patrz tabela 9.). Najczęściej ujawnianymi czynami są przestępstwa przeciwko własności intelektualnej, związane z

[122] *Program przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020*, Warszawa 2015, s. 7.

[123] Przepisy karne, stanowiące źródła odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze, zawarte zostały w ponad 60 ustawach z zakresu obrotu gospodarczego i obejmują łącznie aż 321 przestępstw typu podstawowego, co stanowi wartość porównywalną z liczbą przestępstw uregulowanych w całym k.k. Por. R. Zawłocki, *Prawo karne gospodarcze. Zarys Prawa*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2007, s. 68.

naruszeniem art. 115-119 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz przestępstwa z art. 278 § 2–3 k.k. obejmujące nielegalne uzyskanie programu komputerowego w celu osiągniecia korzyści. W grupie przestępstw gospodarczych dość liczną kategorię stanowią również czyny dotyczące przestępczości bankowej. Typową formą przestępczości, odnotowywaną w tym obszarze, jest oszustwo kredytowe polegające na wyłudzaniu kredytu, pożyczki pieniężnej lub innego świadczenia finansowego za pomocą podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę albo nierzetelnie wypełnianego dokumentu bądź pisemnego oświadczenia o istotnym znaczeniu. Równie dolegliwą formą przestępczości jest szeroko rozumiana przestępczość podatkowa, w szczególności dotycząca wyłudzenia podatku VAT oraz podatku akcyzowego. Straty związane z tego typu czynami dotyczą głównie rynku paliw płynnych, wyrobów alkoholowych i tytoniowych oraz sprzętu elektronicznego. Najwięcej przestępstw stwierdzonych przez Policję, w omawianej kategorii, notuje się z art. 63 § 1–3, 64 § 1 i 65 § 1–3 k.k.s., co stanowi zwykle około 50% z ogółu przestępstw stwierdzonych w tej grupie. Liczba pozostałych typów przestępstw gospodarczych, takich jak: pranie pieniędzy, przestępstwa i nadużycia na rynku kapitałowym, czy przestępstwa ubezpieczeniowe, nie zmienia się znacząco. Większość przestępstw prania pieniędzy stwierdzonych i wykrytych przez Policję od lat obejmuje przede wszystkim czyny z art. 299 § 1–6 k.k. W przypadku przestępczości kapitałowej corocznie największą liczbę deliktów w zakresie działania instytucji rynku kapitałowego organy ścigania odnotowują z art. 178–183 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi. W przypadku spraw dotyczących przestępczości ubezpieczeniowej dominują w niej przestępstwa z art. 286 § 1 i 3 k.k. (oszustwo ubezpieczeniowe), które stanowią co roku blisko 80% wskazanych przestępstw[124]. Przestępstwa gospodarcze (ekonomiczne) popełniane są zarówno przez indywidualnych sprawców, jak i zorganizowane grupy przestępcze. Przestępczość zorganizowana jako zjawisko kryminologiczne, pozostaje w prawie polskim

[124] Szerzej Raporty MSW i MSWiA o stanie bezpieczeństwa w Polsce za lata 2013-2015.

terminem niezdefiniowanym[125] o rożnym zakresie i treści[126]. Jak dotąd, najdonioślejsza próba zdefiniowania przestępczości zorganizowanej podjęta została z inicjatywy Polski na forum ONZ, prowadząc do opracowania Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej[127]. Pozostawiając motyw definicyjny na uboczu,

---

[125] P. Łabuz, *Przestępczość zorganizowana w świetle polskiego prawa* „Zeszyty Naukowe WSFiP w Bielsku-Białej" (3) 2014, s. 50

[126] Podejmowane próby zdefiniowania przestępczości zorganizowanej zmierzają w trzech kierunkach: (1) nadającym przestępczości zorganizowanej znaczenie ogółu przestępstw, które mogą być popełniane w ramach takiej działalności, (2) definiującym to zjawisko jako przestępczą strukturę organizacyjną, oraz (3) ujmującym przestępczość zorganizowaną zarówno w znaczeniu ogółu przestępstw, jak i w ujęciu strukturalnym. Szerzej J. Badziak, *Przestępstwo z art. 258 kodeksu karnego z 1997r. Studium prawnodogmatyczne,* (rozprawa doktorska napisana w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu Łódzkiego), Łódź 2014, s. 20-23. Do trzeciego sposobu ujmowania przestępczości zorganizowanej odwołuje się „robocza" definicja wypracowana przez Policję. Wynika z niej, że przestępczością zorganizowaną jest hierarchicznie zorganizowany związek przestępczy powołany z chęci zysku dla dokonywania ciągłych i różnorodnych przestępstw, zakładający osiąganie celów przez korupcję, szantaż oraz użycie siły i broni. Do cech charakterystycznych zjawiska zaliczono: 1. generowanie zysków na potrzeby członków związku oraz kontynuowanie i rozwój działalności przestępczej, 2. planowanie i elastyczność w ustalaniu kierunków działalności przestępczej, 3. utrzymywanie kontaktów z organami władzy w celu zapewnienia bezpieczeństwa w strukturze przestępczej, 4. hierarchiczną strukturę wzorowaną na podmiotach gospodarczych, 5. podział zadań w zależności od kwalifikacji, 6. wewnętrzną i zewnętrzną hermetyczność prowadzonych działań, 7. lokowanie zysków w legalne przedsięwzięcia, 8. pomoc dla członków organizacji, szczególnie objętych postępowaniem karnym i ich rodzin, 9. mobilność i międzynarodowy charakter działań. Za: Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2002, s 50.

[127] Konwencja została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne NZ w 2000 roku na 55 Sesji. Konwencja weszła w życie 29 września 2003 r. i został ratyfikowana przez Polskę - Ustawa z dnia 19 lipca 2001 r. (Dz. U. Nr 90, poz. 994) o ratyfikacji konwencji o zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej. Zgodnie z art. 2 pkt. a Konwencji przez zorganizowaną grupę przestępczą należy rozumieć grupę posiadającą pewną strukturę, składającą się z co najmniej trzech osób, istniejącą przez pewien czas i podejmującą w porozumieniu działania w celu popełnienia jednego lub więcej poważnych przestępstw (zagrożonych karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi minimum 4 lata) lub przestępstw wymienionych w Konwencji (udział w zorganizowanej grupie przestępczej, „pranie pieniędzy", korupcja, utrudnianie wymiaru sprawiedliwości), z chęci uzyskania bezpośredniej lub pośredniej finansowej lub innej korzyści

penalizacja zakładania, kierowania oraz udziału w zorganizowanej grupie lub związku, mającym na celu popełnienia przestępstwa, dookreślona została w art. 258k.k.[128].

Przestępczość zorganizowana obejmuje różne dziedziny życia publicznego i gospodarczego. Jej działalność koncentruje się zwłaszcza na: produkcji, dystrybucji i tworzeniu dróg przerzutowych narkotyków, przemycie oraz nielegalnej produkcji alkoholu i wyrobów tytoniowych, przemycie oraz nielegalnym handlu bronią i materiałami wybuchowymi, praniu brudnych pieniędzy, fałszerstwach środków płatniczych i papierów wartościowych, wymuszeniach rozbójniczych (haracze, porwania)[129]. Działania zorganizowanych grup przestępczych nie stanowią katalogu zamkniętego. Grupy te dostosowują swoje metody funkcjonowania do zmieniających się warunków gospodarczych oraz do obowiązujących przepisów prawa. W zorganizowanej działalności przestępczej ciągle obserwujemy dominację grup o charakterze ekonomicznym i narkotykowym (patrz tabela 10.).[130] W 2016 roku w ramach prowadzonych przez Centralne Biuro Śledcze Policji spraw operacyjnych zainteresowaniem objętych zostało 6939 osób, działających w

---

materialnej. Konwencja przez „grupę o pewnej strukturze" rozumie grupę, która nie została utworzona przypadkowo dla natychmiastowego popełnienia jakiegoś przestępstwa, która jednak nie musi mieć ani formalnie zdefiniowanych ról poszczególnych członków, ani ciągłości członkostwa, ani rozwiniętej struktury (art. 2 pkt c).

[128] Art. 258 k.k. § 1. Kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli grupa albo związek określone w § 1 mają charakter zbrojny albo mają na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Kto grupę albo związek określone w § 1, w tym mające charakter zbrojny, zakłada lub taką grupą albo związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 4. Kto grupę albo związek mające na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym zakłada lub taką grupą lub związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

[129] A. Marczyk, *Główne rodzaje przestępczości zorganizowanej*, „Security Economy & Law" (2) 2013, s. 94.

[130] W. Jaroch, *Współczesna zorganizowana przestępczość gospodarcza*, [w:] *Współczesne zagrożenia przestępczością i innymi zjawiskami patologicznymi a prawo karne i kryminalne*, „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s. 167.

874 zorganizowanych grupach przestępczych, w tym: w 739 grupach polskich, w 126 grupach międzynarodowych oraz 3 grupach rosyjskojęzycznych i 6 grupach cudzoziemców[131]. Od 1 stycznia do 31 grudnia 2016 roku CBŚP wszczęło 1031 postępowań przygotowawczych. W tym okresie zatrzymanych zostało 2943 osób, a 4103 podejrzanym przedstawiono łącznie 13980 zarzutów.

Tabela 10. Liczba grup przestępczych (wg wybranych kategorii) pozostających w zainteresowaniu CBŚP w latach 2013-2016

Lata	Rodzaj i liczba grup przestępczych			
	Kryminalne	**ekonomiczne**	**narkotykowe**	**multiprzestępcze**
2016	143	290	341	100
2015	190	237	320	65
2014	155	388	268	109
2013	148	344	275	112

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdania z działalności CBŚP za lata 2013-2016

W wyniku działań Policji w 2016 roku przedstawiono 160 zarzutów o czyny z art. 258 § 3 i 4 k.k. (kierowanie grupą lub związkiem mającym na celu popełnianie przestępstw). Artykuł ten zastosowano w stosunku do 107 liderów grup polskich oraz 10 liderów międzynarodowych grup przestępczych. Z kolei z art. 258 § 1 i 2 k.k. (udział w zorganizowanej grupie przestępczej) 1362 osobom przedstawiono 1369 zarzutów. Artykuł ten zastosowano do 1247 członków grup polskich oraz 115 członków grup międzynarodowych (patrz tabela 11.).

Tabela 11. Liczba liderów zorganizowanych grup przestępczych, którym przedstawiono zarzuty z art. 258 § 3 i 4 k.k. i art. 258 § 1 i 2 k.k. w sprawach prowadzonych przez CBŚP w latach 2010–2016

Kwalifikacja prawna	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Art. 258 § 1 i 2	1731	1712	1518	1426	1468	1348	1362
Art. 258 § 3 i 4	165	186	156	143	154	117	164
RAZEM	**1896**	**1898**	**1674**	**1569**	**1622**	**1465**	**1526**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Sprawozdania z działalności CBŚP za lata 2010-2016*

[131] CBŚP, *Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za rok 2016*, Warszawa 2017, s.2.

Dla prawidłowego rozwoju gospodarczego, oprócz walki z przestępczością gospodarczą i zorganizowanymi grupami przestępczymi, ważne jest również ograniczenie zjawiska korupcji[132]. Przestępczość ta może pojawiać się w każdej sferze życia społecznego, szczególnie tam, gdzie od decyzji pojedynczych osób zależy pozytywne lub negatywne załatwienie sprawy.[133] Międzynarodowe rankingi skażenia korupcją wskazują, że Polska znajduje się na jednym z czołowych miejsc. Według ocen znacznej części ekspertów, skala korupcji w naszym kraju zagraża funkcjonowaniu wielu dziedzin życia publicznego a statystyki ujawnianych przestępstw, dla tej kategorii czynów, pokazują zwykle wierzchołek góry lodowej. Do głównych form korupcji zalicza się: korupcję urzędniczą, korupcję gospodarczą, korupcję sportową i korupcję polityczną. Według danych z KCIK najczęściej rejestrowanymi przestępstwami, poza poświadczeniem nieprawdy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (271 § 3 kk) były: przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej (art. 231 § 2 kk), sprzedajność urzędnicza (art. 228 kk) oraz przekupstwo (art. 229 kk) – patrz tabela 12 i tabela 13.

Tabela 12. Liczba przestępstw korupcyjnych zarejestrowanych w latach 2007-2015[134]

Rok	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**20014**	**2015**
Liczba rejestracji	11145	8824	11726	13938	9703	10972	15405	9354	17790

Źródło: Opracowanie własne na podstawie CBA, *Mapa korupcji. Zwalczanie przestępczości korupcyjnej w Polsce w 2015r*., Warszawa 2016, s. 10.

[132] Definicja jurydyczna odnosi się do tych przejawów korupcji, które zostały spenalizowane i expressis verbis wynikają z obowiązującego Kodeksu karnego. Por. Ł. Szwejkowski, *Korupcja. Wybrane zagadnienia*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2013, s. 7.

[133] MSWiA, *Raport o stanie bezpieczeństwa w państwie w 2014 roku*, Warszawa 2015, s. 224.

[134] Prezentowane dane dotyczą rejestracji przestępstw korupcyjnych opisanych w art. 228, 229, 230, 230a, 231 § 2, 250a, 271 § 3, 296a, 296b1 i 305 Kodeksu karnego (Dz. U. 2016, poz. 1137 z późn. zm.); art. 46, 47 i 48 ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. 2016, poz. 176 z późn. zm.) oraz art. 54 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych (Dz. U. 2016, poz. 1536), a dokonanych przez ABW, CBA, Policję, prokuraturę, SG, ŻW, organy celne oraz informacji finansowej.

Przeważającej liczby rejestracji dokonuje Policja. Największa liczba rejestracji dotyczy zwykle przestępstw popełnionych na terenie województwa śląskiego i mazowieckiego[135].

Tabela 13. Przestępstwa zarejestrowanych w latach 2011–2015 według kwalifikacji prawnej czynu

Kwalifikacja prawna	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
228kk	3676	4128	6124	2216	2398
229kk	3605	3235	2881	2304	2167
230kk	1012	975	773	547	662
230akk	159	251	33	336	118
231 § 2 kk	772	2083	4423	3303	2894
250akk	144	40	18	103	115
271 § 3 kk	-	-	-	-	8797
296akk	153	158	447	160	290
296bkk	178	99	148	92	96
305kk	-	-	252	286	243
46-48 ustawy o sporcie	-	3	6	6	9
54 ustawy refundacyjnej		-	-	1	1
RAZEM	9703	**10972**	**15405**	**9354**	**17790**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie CBA, *Mapa korupcji. Zwalczanie przestępczości korupcyjnej w Polsce za lata 2011- 2015.*

Stan bezpieczeństwa na polskich drogach ulega stopniowej poprawie (patrz tabela 14.). Dotyczy to w szczególności ujawnionej liczby osób kierujących pojazdem w stanie nietrzeźwości lub podobnie działającego środka. Tak dobrymi rezultatami nie można już jednak pochwalić się w dziedzinie odnotowywanych wypadków komunikacyjnych. Pozytywny trend w tym zakresie został przerwany w roku 2016, który okazał się być statystycznie najgorszym od trzech lat. Stan ten przełożył się bezpośrednio na liczbę osób zabitych i rannych. W wyniku wypadków na polskich drogach w 2016 roku, 3026 osób poniosło śmierć. W porównaniu z rokiem 2015, kiedy zginęły 2938 osoby, nastąpił przyrost o 3,0%. Natomiast rannych zostało 40766 osób (w tym

[135] CBA, *Mapa korupcji. Zwalczanie przestępczości korupcyjnej w Polsce w 2015r.*, Warszawa 2016, s. 12.

ciężko 12109), co w porównaniu do roku 2015 oznacza wzrost o 2,5%, w którym to odnotowano 39778 osób rannych[136].

Tabela 14. Liczba przestępstw drogowych stwierdzonych w latach 2010–2016 według kwalifikacji prawnej czynu

Kwalifikacja prawna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
173[137]	57	53	81	50	58	37	44
174[138]	158	166	148	137	123	89	70
177[139]	13954	13380	13594	12577	12490	11799	12834
178a[140]	142202	150811	141951	128366	74438	64579	60649
RAZEM	156371	164410	155774	141130	87109	76504	73597

Źródło: Opracowanie własne na podstawiehttp://statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy (dostęp 10.08.2017r.)

2.1.2. Teoretyczne koncepcje przestępczości - wybrane zagadnienia

Pierwsze próby wyjaśniania przestępczości miały stricte charakter biologiczny. W podręcznikach akademickich etiologiczną analizę tego zjawiska zwykle rozpoczyna się od teorii antropologicznych. W nurcie tym do pionierskich opracowań należą koncepcje fizjonomiczne[141] oraz

[136] *Wypadki drogowe w Polsce w 2016 roku*. Raport BRD KGP, Warszawa 2017, s. 6

[137] Art. 173k.k. - spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym zagrażającą życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach.

[138] Art. 174 k.k. – sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym

[139] Art. 177k.k. – wypadek komunikacyjny

[140] Art. 178ak.k. – prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Spadek liczby przestępstw z art. 178a k.k. od 2014 związany jest z uchyleniem art. 178a § 2 k.k.

[141] Fizjonomika to teoria zakładająca, że osobowość człowieka, jego właściwości intelektualno-emocjonalne można określić na podstawie rysów i wyrazu twarzy. Por. E. Bielicki, *Z problematyki resocjalizacyjnej; patologia społeczna, patologia indywidualna, etiologia kryminalna, kara*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2005, s. 134.

frenologiczne[142]. Koncepcje te, choć dzisiaj rozpatrywane są w wymiarze ciekawostek historycznych[143], to niewątpliwie zwróciły uwagę nie tylko na zjawiskowe formy przestępstwa, ale także na jednostkę dokonującą czynu przestępczego. Twierdzenia o przyrodniczym i biologicznym uwarunkowaniu przestępczości, jako jeden z pierwszych, próbował udowodnić w sposób bardziej naukowy C. Lombroso. Badacz ten, odwołując się do darwinizmu społecznego, propagował tezę, że skłonność do zachowań sprzecznych z prawem jest dziedziczona. Uważał również, że przestępcy z perspektywy ewolucyjnej są biologicznie niedorozwinięci[144]. Jego zdaniem, „urodzony przestępca"[145] to jednostka, która zachowała atawistyczne cechy człowieka pierwotnego (troglodyty), związane z defektami fizycznymi oraz właściwym mu okrucieństwem i otępieniem uczuciowym. Atawistyczny stygmat zwyrodnienia fizycznego u człowieka zbrodniarza, w przekonaniu Lombroso, obejmował zespół anormalnych cech budowy ciała, a podstawowy zbiór tych cech stanowiły: cofnięte w tył czoło, deformacja i mała objętość czaszki, silny rozwój szczęk oraz nad wyraz rozbudowane kości policzkowe, duże odstające uszy, gęste czarne brwi a także niewłaściwy rozwój organów wewnętrznych i płciowych. Cechy te uznał za na tyle jawne, iż możliwe było ich obiektywne stwierdzenie w drodze obserwacji i oglądu[146]. W konsekwencji osoba dotknięta anomalią, poniekąd była skazana, aby stać się zbrodniarzem, ponieważ nie mogła uwolnić się od swoich wrodzonych skłonności i pierwotnych

[142] Frenologia jako teoria stworzona została przez austriackich neurologów, F.J. Galla oraz K. Spuszheima. Podstawą jej był pogląd, który głosił, że poszczególne części mózgu zawiadują poszczególnymi zdolnościami człowieka, których miało być 27. Utrzymywała ona również istnienie ścisłego związku między kształtem czaszki a zdolnościami umysłowymi i właściwościami psychicznymi jednostki.

[143] Zarówno w XIX w., jak i przez długi czas w wieku XX powyższe teorie posiadały status nauki. O atrakcyjności frenologii świadczyć może fakt, że do roku 1938 istniało w USA w Ohio Stanowe Towarzystwo Frenologiczne, a Brytyjskie Towarzystwo Frenologiczne zostało rozwiązane dopiero w 1967 r. Por. K. Sitnik, *Teorie biologiczne w procesie wyjaśniania etiologii przestępczości kobiet,* „Folia Iuridica Univesitatis Wratislaviensis" 2(1) 2012, s.193.

[144] N. Goodman, *Wstęp do socjologii*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2009, s. 111.

[145] M. Cabalski, *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i aktów przemocy*, „Probacja" (3) 2013, s.29

[146] A. Demenko, *W poszukiwaniu źródeł przestępczości*, „Policja" (4) 2009, s. 4.

instynktów[147]. Ideę ścisłego związku pomiędzy cechami budowy ciała a właściwościami psychicznymi i zachowaniem, podjęły i rozwinęły konstytucyjne koncepcje m.in. W. H. Sheldona i E. Kretschmera. Te i podobne im teorie, zmierzające do powiązania cech psychicznych jednostki z typem budowy cielesnej, nie potwierdziły się w głębszej analizie badawczej[148]. Swojego wystarczającego naukowo potwierdzenia nie doczekały się również nowsze koncepcje z kierunku biologicznego, które w swoich zapatrywaniach związanych z przestępczością odwoływały się do genetyki, zaburzeń biochemicznych, czy też zaburzeń ośrodkowego układu nerwowego. Zdaniem wielu naukowców, badania te wprawdzie nie doprowadziły do ostatecznych ustaleń pozwalających na uznanie za udowodnioną tezę, że pojawienie się któregokolwiek z wyselekcjonowanych biologicznych czynników jest warunkiem wystarczającym do podejmowania zachowań prawem zabronionych. Niemniej dostarczyły materiał, na podstawie którego można było wnioskować, iż mogą one powodować wystąpienie działań przestępczych, o ile zaistnieją inne, dodatkowe okoliczności[149].

Poszukiwaniem istotnych uwarunkowań prowadzących do przestępczości zajęli się psycholodzy. Podobnie jak interpretacje biologiczne, psychologiczne ujęcia powstawania przestępstw poszukiwało źródeł ich narodzin w jednostce a nie w społeczeństwie. B. Urban, zwracając uwagę na znaczną heterogeniczność szkół psychologicznych, dokonał podziału teorii kryminologicznych funkcjonujących w tym paradygmacie na: teorie psychoanalityczne, teorie osobowości i teorie psychopatii[150]. W pierwszym z wyszczególnionych kierunków (psychoanalitycznym[151]), impuls patrzenia na psychikę ludzką dały

[147] Innymi badaczami, którzy rozwinęli koncepcje teoretyczne C. Lobroso byli m.in. R. Garfalo oraz E. Feri.

[148] Szerzej: E. Lernell, *Zarys kryminologii ogólnej*. Warszawa: PWN, 1978.

[149] J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk: Wydawnictwo Arche, 2001, s,102.

[150] B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000, s.23.

[151] Współczesną psychoanalizę tworzy wiele wyznaczających różne perspektywy teoretyczne koncepcji, w ramach których formułuje się oddzielne założenia o naturze człowieka, źródłach i mechanizmach powstawania zaburzeń. Koncepcje te

poglądy Z. Freuda. Wynikało z nich, że przyczyny zachowań przestępczych są uwarunkowane czynnikami wewnętrznymi o charakterze instynktownym i są następstwem nierozwiązanego konfliktu między dążeniami popędowymi a naciskami kultury i społeczeństwa. Konflikt ten powstaje na tle wadliwej socjalizacji i źle ukształtowanego ego i superego, które to struktury odpowiedzialne są za zrównoważone funkcjonowanie jednostki. Z. Freud przyjmował pogląd, że człowiek jest z natury zły, a więc każdy może być potencjalnym przestępcą, o ile w procesie socjalizacji nie nauczy się jak powstrzymywać swoje wrogie popędy. Kolejne twierdzenia, powiązane z psychoanalizą, wskazywały, że jednostka popełnia czyny zabronione, gdyż ma poczucie winy, które wymaga ukarania tudzież przestępstwo służy jej jako środek utrzymania równowagi psychicznej. Wejście na drogę przestępną było rozpatrywane tam jako wynik uczucia niższości, albo chęci uzyskania rekompensaty za niemożność zaspokojenia swoich potrzeb w obrębie środowisk, których jednostka była członkiem[152]. Nurt psychoanalityczny ostatecznie sformułował pogląd, że zachowanie przestępcze ma charakter kompensacyjny i stanowi metodę na rozładowanie kompleksów psychicznych w aspołeczny sposób[153]. Koleją grupę teorii psychologicznych wyjaśniających zjawisko przestępczości są teorie osobowości[154]. Przedstawiciele tego nurtu

przez badaczy dzielone są na trzy podstawowe nurty, tj.: Poglądy związane z periodyzacją faz wczesnego seksualizmu dziecięcego. Rozważania koncentrujące się wokół funkcjonowania instynktu śmierci. Psychologię funkcjonowania ludzkiej osobowości. Por. L. Pytka, T. Zacharuk, *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, Siedlce: Wydawnictwo Uczelniane WSRP, 1998, s. 75.

[152] K. Ostrowska, D. Wójcik, *Teorie kryminologiczne*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986, s. 142-143.

[153] A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej w kryminologii,* Katowice: Wydawnictwo „Śląsk" 2001, s. 34.

[154] W XX wieku psychiatrzy francuscy Pierre Janet i Jean-Martin Charcot wprowadzili termin „osobowość" do nauki, dając początek próbom konstruowania teoretycznego jej modelu. W wyniku badań psychometrycznych zrodziły się interpretacje osobowości w kategorii cech (Raymond B. Cattell) lub indywidualnie różniących wymiarów (Hans J. Eysenck, S.B.G. Eyesenck). Na gruncie zoopsychologii wyrósł behawioryzm (John B. Watson, Edward C. Tolman, Burrhus F. Skinner) i neobehawioryzm (John Dollard, Neal E. Miller, Martin Seligman, Albert Bandura).

swoje eksplanacje i wnioski opierają na danych empirycznych i opisie syndromu osobowości kryminalnej. Istotną koncepcją jest teoria osobowości opracowana przez C.R. Rogersa. Autor ten uważał m.in., że ludzie są za siebie odpowiedzialni i zdolni do doskonalenia. Był również przekonany, iż nawet najbardziej zaburzone osoby mają pewien poziom zdolności i świadomości[155]. Według niego, celem życia ludzi nie jest dążenie do podtrzymywania homeostatycznej równowagi procesów psychobiologicznych, ale rozwój i doskonalenie. Jego zdaniem, w toku rozwoju zasadniczą kwestią dla każdego podmiotu jest wygenerowanie i ukształtowanie się bezwarunkowego układu odniesienia stanowiącego katalizator do formowania pozytywnego obrazu samego siebie. W przypadku braku tego układu, jednostka wytwarza wartości względne (warunkowe) związane z oceną własnej osoby, nierzadko przy tym dokonując zaspakajania potrzeb w wyniku podejmowania zachowań patologicznych[156]. Do bardziej znanych psychologicznych ujęć wyjaśniających zachowanie przestępcze należy teoria H.J. Eysencka, która w podręcznikach akademickich jest traktowana jako biologicznie zorientowana teoria osobowości. Według H. J. Eysencka stałość zachowania jednostki w różnym czasie i okolicznościach ma swoje odbicie w typie osobowości[157]. Oznacza to, że znając typ osobowości, można przewidzieć, jak dany podmiot zachowa się niezależnie od sytuacji i swojego okresu rozwojowego. Zasadnicze tezy wobec

---

Ten nurt psychologii na skutek ograniczenia psychiki do jednego prostego schematu: bodziec – reakcja zastąpiono poznawczymi i humanistycznymi koncepcjami osobowości (George Kelly, Carl Rogers, Abraham Maslow, Rollo May) oraz „teoriami jaźni" (William James) i „teorią relacji z obiektem" (Heinz Kohut). W latach sześćdziesiątych XX wieku został zapoczątkowany nowy nurt w czynnikowym podejściu do osobowości, znany jako pięcioczynnikowy model osobowości (w skrócie PMO). Por. A. Panasiuk-Chodnicka, B. Panasiuk, *Strategie rozwoju i kształtowania osobowości*, „Studia Gdańskie" (5) 2008, s. 51-66.

155 H. Bortnowska, *Carl Rogers: O stawaniu się osobą*, „Znak" (171) 1968, s. 1180-1194.

156 J. Jakubowski, *Zarys teorii osobowości K.R. Rogersa*, „Studia Philosophiae Christianae" 6(1) 1970, s. 68-91.

157 Eysenck jest autorem trójwymiarowego modelu osobowości, na który składają się: introwersja/ekstrawersja, neurotyczność i psychopatyczność. Por. Hall C.S., Lindzey G., Campbell J.B., *Teorie osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 371.

zachowania przestępczego sprowadzają się do pięciu twierdzeń, które są następujące: 1. Skłonności do przestępstwa są uniwersalne, lecz w większości przypadków są one trzymane na wodzy przez „sumienie" jednostki. 2. „Sumienie" stanowi zgeneralizowane reakcje warunkowe, które ukształtowały się pod wpływem doświadczenia w okresie dzieciństwa i młodości. 3. Zaburzenia w procesie kształtowania „sumienia" mogą wynikać albo z nieodpowiednich warunków środowiskowych, albo z wadliwie funkcjonujących mechanizmów warunkowania jednostki. 4. Jednostki ekstrawertywne w pewnych stałych warunkach mają tendencję do słabszego warunkowania niż jednostki introwertywne, dlatego też ekstrawertycy są bardziej skłonni do zachowań antyspołecznych. 5. Wysoki stopień lęku albo neurotyzmu stanowią popędy silnie wzmacniające tendencje ekstrawertyczne lub introwertywne, które w konsekwencji sprzyjają, bądź nie sprzyjają postepowaniu antyspołecznemu[158].

Zwolennicy psychologicznych koncepcji przestępczości często odwołują się do teorii kontroli W. C. Recklessa czy koncepcji umiejscowienia kontroli J. B. Rottera. W świetle założeń teorii Recklessa, zachowania niezgodne z oczekiwaniami społecznymi są wypadkową oddziaływań otoczenia i predyspozycji osobowościowych jednostki, zwłaszcza jej obrazu psychicznego. Jej autor uważał, że człowiek jest notorycznie wystawiany na możliwość „zarażenia się przestępczością" poprzez oddziaływanie „popychaczy" - czyli motywów, opinii, poglądów, postaw, lęków, niepokojów, silnego przeciwstawiania się autorytetom, agresywności, potrzebie natychmiastowej gratyfikacji i „pociągaczy", a więc wzorców zachowań, norm, które wyznaczają legalne drogi osiągnięcia celu i sukcesu, wzorce zaspokajania aspiracji oraz różnych dążeń. O tym, czy człowiek podejmie się dewiacyjnej aktywności, decyduje system czynników, które powstrzymują jednostkę przed zachowaniami niepożądanymi społecznie i są to czynniki związane z kontrolą społeczną (kontrola zewnętrzna) oraz autokontrolą (kontrola wewnętrzna).

[158] K. Ostrowska, *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna*. Warszawa: PWN, 1981, s. 107-108.

Badania empiryczne przeprowadzone przez Recklessa i jego współpracowników (S. Dinitz, B. Kay, E. Murray) przekonują, że pozytywny obraz siebie i innych - produkt udanej socjalizacji - zabezpiecza przed dewiacją[159].

W koncepcji J. B. Rottera kluczowe pojęcie stanowi poczucie kontroli. Według niego, jest to zgeneralizowany sposób ujmowania przez jednostkę związków przyczynowych pomiędzy jej własnymi zachowaniami i ich skutkami, czyli wzmocnieniem. Zgeneralizowane przeświadczenie dotyczące kontroli wzmocnień wytwarza się w wyniku powtarzającego się doświadczenia kontroli nad zdarzeniami lub braku takiej kontroli. Przekonania tego typu kształtują się w toku społecznego uczenia się[160]. Tak więc, ostateczne zachowanie jednostki jest funkcją swobody wyboru między alternatywnymi sposobami realizacji jej potrzeb, a wartości wzmocnienia oczekiwanego przez jednostkę w wyniku podjęcia działania[161]. W konkluzji podkreślić należy, że znaczną ufność w wyjaśnieniu etiologii zachowań przestępczych w oparciu o dorobek psychologii wiąże się chwilowo z psychologią motywacji, systemową i holistyczną. Wyniki badań nad zmiennymi osobowościowymi wspiera obecnie również nurt kryminologii humanistycznej, który w sposób szczególny w kryminogenezie interesuje się rolą procesów wolicjonalnych[162].

Poszukiwaniem czynników, decydujących o podjęciu zachowań inkryminowanych, zajmowali się również naukowcy zaliczani do kierunku socjologicznego. W przeciwieństwie do tych dziedzin socjologii, które wypracowały sobie jakąś dominującą perspektywę teoretyczną, w badaniach nad dewiacją (przestępczością) znajdują zastosowanie rożne podejścia teoretyczne. Mają one zarówno charakter makro jak i mikropoziomowy.

---

[159] P. Rydzewski, *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (4) 1989, s. 323.

[160] W. Chaim, *Umiejscowienie poczucia kontroli a nasilenie potrzeb, leku i mechanizmów obronnych,* „Studia Philosophiae Christianae" (2)1996, s. 275.

[161] K. Ostrowska, *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, 2008, s. 66.

[162] E. Czerwińska, *Przestępczość a zdrowie psychiczne. Przegląd badań empirycznych dotyczących osobowościowych determinant aktywności przestępczej*, „Sztuka Leczenia" 17(3-4) 2008, s.70-71.

Przedstawienie wszystkich tych nurtów (nurt strukturalny i kulturowy, nurt kontroli społecznej oraz nurt reakcji społecznej) i teorii, czy też szersze ich ujmowanie, gdy mają one zazwyczaj formę bardziej rozbudowaną, wykraczałaby znacznie poza ramy niniejszego opracowania. Dlatego prezentowane poniżej najistotniejsze koncepcje postanowiono, w miarę możliwości, ująć dość syntetycznie, zwracając w nich jedynie uwagę na główne tezy oddające podstawowe intencje ich twórców[163].

W interesującej nas problematyce, warto zaznajomić się z poglądami R.K. Mertona. Podstawowym założeniem jego wizji była teza o nierównomiernych możliwościach działania jednostek, spowodowana występowaniem zróżnicowania społecznego i struktury społecznej. Na tej podstawie Merton twierdził, że dewiacja jest implikacją napięcia strukturalnego, jakie wynika z braku jasnych związków między kulturowo zalecanymi celami a środkami, którymi dysponuje społeczeństwo do osiągnięcia tych celów. W rezultacie prowadzi to do pojawienia się problemu przystosowania się jednostki, do stawianych jej przez otoczenie wymagań. Jednocześnie z uwagi na odbyty proces socjalizacji wskazuje, czego oczekuje społeczeństwo od każdego członka swojej struktury, znajduje się on pod silną presją, by zrobić coś za wszelką cenę, za pomocą legalnych lub nielegalnych środków[164]. Tym samym dewiacja staje się reakcją i indywidualnym sposobem przystosowania na istniejące warunki społeczne. Wyraża się ona w zachowaniu jednostki jako: konformizm, innowacja, rytualizm, wycofanie lub bunt (patrz rys. 11.). Za główną przyczynę zachowań dewiacyjnych, w tym przestępczości, uznaje się tu fakt, że nie wszyscy ludzie mogą sprostać wymaganiom, jakie stawia im system społeczny i jego wartości kulturowe. W sytuacjach anomii występują określone „struktury niedopasowania", w wyniku których mogą tworzyć się psychopatologiczne osobowości, lub antyspołeczne zachowania[165].

[163] B. Hołyst, *Kryminologia*…op.cit., s. 745.
[164] A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006, s. 229.
[165] E. Bielicki E., *Z problematyki resocjalizacyjnej…*op.cit., s. 140.

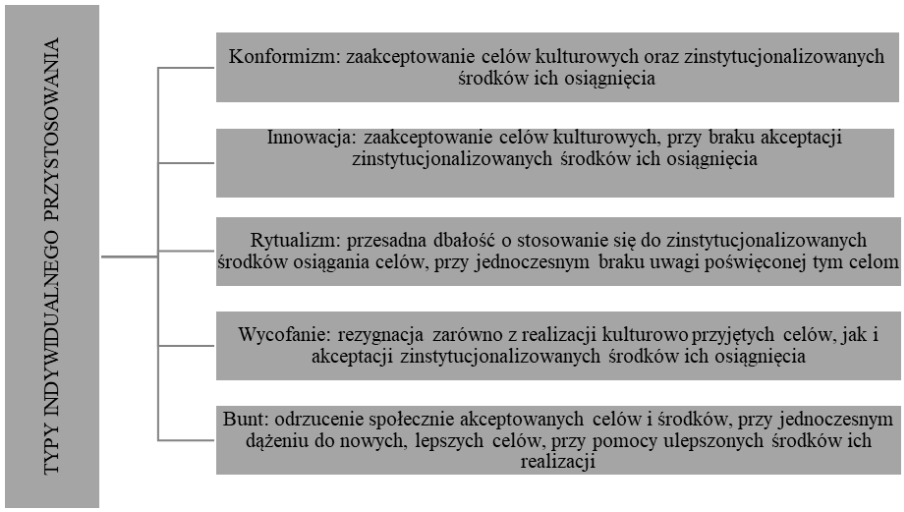

Rys. 11. Typy indywidualnego przystosowania wg. R.K. Mertona
Źródło; Opracowanie własne na podstawie Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna,* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, s. 206- 221.

U wielu socjologów rozpatrujących zjawisko przestępczości znaczna ich część zajmuje się zagadnieniem kontroli społecznej. Podstawowym założeniem tego kierunku jest teza, że dewiacja (rozumiana jako zachowanie niezgodne z normami) jest zjawiskiem pierwotniejszym niż konformizm, a normy społeczne przyswajane są dzięki procesom uczenia się. Równocześnie dewiacja jest stanem naturalnym i pojawia się spontanicznie, gdy słabnie kontrola społeczna. Jednostka ma naturalne skłonności do dewiacji, o ile nie zinternalizowała ona właściwie norm bądź nie podlega kontroli zewnętrznej. Z tej perspektywy jednostkowe motywy popełniania zachowań antyspołecznych nie są tak istotne. Przyjmuje się tu raczej, że ludzie działają racjonalnie, i że każdy, gdyby tylko miał po temu sposobność, dokonywałby czynów dewiacyjnych[166]. Jeden z najbardziej znanych zwolenników tej koncepcji T. Hirschi uważał, że w gruncie rzeczy wszyscy ludzie są samolubni i poodejmują wykalkulowane decyzje. W jego przekonaniu, każda jednostka może dokonać czynu zabronionego w sytuacji znacznego osłabienia lub zerwania podstawowych więzi łączących ją z konformizującym społeczeństwem. Rozwinięciem tej tezy jest wyróżnienie

[166] A. Giddens, *Socjologia*…op.cit., s. 229.

przez autora czterech elementów charakteryzujących wieź społeczną, które obejmują: przywiązanie, zobowiązanie, zaangażowanie i przekonanie (patrz rys. 12.).

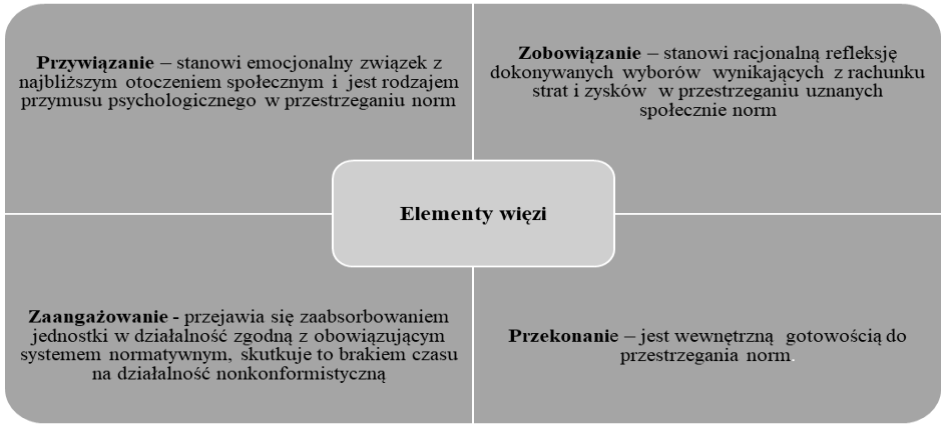

Rys. 12. Typy więzi łączących jednostkę ze społeczeństwem w ujęciu T. Hirshiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie 2010, s.114.

Jedną z głośniejszych koncepcji, której nie można pominąć, jest teoria zróżnicowanych powiązań amerykańskiego socjologa E.H. Sutherlanda[167]. Podstawowym jej założeniem było twierdzenie o istnieniu pasywnego obrazu człowieka, czyli jednostki, której zachowania wynikają z wyborów określonych mechanizmów[168]. Dewiacja przestępcza traktowana jest w niej jako składnik kultury, a zjawiska natury niedostosowawczej jako konsekwencję wzorów kulturowych. Ponadto, należy pamiętać, że schemat procesu kryminalizacji, który kreśli jej autor, zakłada wzajemne oddziaływanie powiązań z wzorami

[167] Teorię E.H. Sutherlanda uważa się za teorię transmisji kulturowej. Dewiacja przestępcza traktowana jest w niej jako składnik kultury, a zjawiska natury niedostosowawczej jako konsekwencję wzorów kulturowych. Ponadto, należy pamiętać, że schemat procesu kryminalizacji, który kreśli jej autor, zakłada zawsze wzajemne oddziaływanie powiązań z wzorami zachowań negatywnych i pozytywnych Por. B. Hołyst, *Kryminologia*…op.cit., s. 759.

[168] K. Bułat, P. Czerniak, M. Stożek, *Kryminologia.* Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2007, s. 45.

zachowań negatywnych i pozytywnych[169]. U podstaw omawianej koncepcji leżą dwie przesłanki. Po pierwsze, przestępstwo jest zachowaniem wyuczonym, gdzie poszczególne podmioty uczą się zachowań antyspołecznych w trakcie procesu socjalizacji. Następuje to na drodze interakcji ze „znaczącymi innymi", w ramach, których jednostki w zależności od natury ich wpływu i ilości czasu rozwijają taki rodzaj przekonań, postaw i wartości, jaki sprawia, że są one mniej lub bardziej skłonne do przestrzegania obowiązujących norm. Po drugie, ludzie mają skłonności do naśladownictwa, do zapożyczania wzorów postępowania. A. Badura, niejako w uzupełnieniu, zwraca dodatkowo uwagę, że wyuczone zachowania nonkormofistyczne jednostka może podejmować dopiero pod wpływem zaistnienia odpowiednich bodźców wyzwalających: awersyjnych, instrumentalnych, modelujących, instrukcyjnych bądź związanych z chorobą[170]. Równie ważną teorią odwołującą się do różnych form uczenia, jest koncepcja G. Tardego, który przyjął, iż zachowania jednostki, sprzeczne z ogólnie respektowanymi w otoczeniu, zdeterminowane są naśladownictwem. Jednostka, kontaktując się z innymi ludźmi i preferowanymi przez nich zachowaniami, może je wykorzystywać w podejmowanej przez siebie aktywności. Czynnikami stymulującymi do takiej działalności jest atrakcyjność i sugestywność przekazywanych negatywnych wzorów, gwarancja uzyskiwania konkretnych korzyści z naśladowania negatywnych zachowań oraz przebywanie jednostki w nowym otoczeniu[171].

Obecnie, popularnym kierunkiem w wyjaśnianiu przestępczości są teorie reakcji społecznej (stygmatyzacji[172]), np. F. Tannenbauma, E. Lemerta, H.S.

---

[169] B. Hołyst, *Kryminologia*…op.cit., s. 955-956.

[170] K. Bułat, P. Czerniak, M. Stożek, *Kryminologia*…op.cit., s. 46.

[171] T. Sołtysiak, *Socjalizacja a zaburzenia w zachowaniu młodzieży – wybrane teorie*. [w:] *Zagrożenia w wychowaniu i socjalizacji młodzieży oraz możliwości ich przezwyciężania*, (red.) T. Sołtysiak. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2005, s. 36-37.

[172] Stygmat, w ujęciu E. Goffmana to cechy fizyczne jednostki takie, jak: niedoskonałości, zdarzenia i sytuacje życiowe (np. skazanie i uwięzienie), które są rozpoznawalne i definiowane przez otoczenie jako dewiacyjne Za: K. Olechnicki, P. Załęcki. *Słownik socjologiczny*, Toruń: „Graffiti BC", 1997, s. 207. Obecnie „stygmat" zyskał znaczenie zbliżone do „hańby" i jest używany na określenie atrybutu dotkliwie dyskredytującego nosiciela piętna. Por. E. Goffman. *Piętno.*

Beckera, J. I. Kitsuse. Ukazują one sytuację człowieka naznaczonego, odgrywającego narzuconą przez „widownię społeczną" rolę przestępcy[173]. W świetle tej teorii, dewiacja nie jest zespołem cech jednostek lub grup społecznych, ale procesem interakcji między dewiantami a niedewiantami. Podstawowym argumentem, wysuwanym przez jej zwolenników, jest założenie, że żadne zachowanie nie jest automatycznie i wewnętrznie dewiacyjne, staje się ono dopiero nim w chwili publicznego naznaczenia kogoś jako dewianta. Człowiek niejako staje się przestępcą, jeśli inni zaliczą go do kategorii przestępców[174]. U ludzi poddanych procesowi stygmatyzacji wytwarza się negatywny obraz samego siebie, który może mieć dalekosiężny wpływ na ich przyszłe zachowanie[175]. Nadanie etykiety jednostce (np. złodzieja, narkomana, przestępcy, itd.) prowadzi u niej do powstania tzw. mechanizmu jaźni odzwierciedlonej i wejście w rolę dewianta. Mówiąc w uproszczeniu, naznaczenie jednostki jako dewianta i traktowanie jej jako dewianta, prowadzi do tego, że zaczyna ona wierzyć, iż jest tym kimś za kogo uznało ją otoczenie. Uruchamia się w niej samoistnie mechanizm kształtowania się kariery dewiacyjnej. E. Schur wskazuje, że proces ten składa się z czterech elementów – stereotypizacji, retrospektywnej interpretacji, negocjacji oraz pochłaniania roli. Teoria naznaczania łączy mikro – i makropoziomowe podejście do dewiacji. Ujęcie to ułatwia spojrzenie na dewiację jako proces społeczny a nie moralny i pomimo wielu swoich niedociągnięć teoria ta zmieniła kierunek poglądów oraz badań, kładąc główny nacisk na sferę normatywną, a także skutki reakcji społecznej na zachowania dewiacyjne[176].

Rozważania o zranionej tożsamości, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2007, s. 31 -33.

[173] B. Pawlica. *Mechanizmy naznaczania społecznego*, Częstochowa: Wydawnictwo Uczelnianie WSP w Częstochowie, 2001, s. 27-32.

[174] B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna*, T.1. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2007, s. 115.

[175] E. Olszewska, Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczna byłych skazanych, „Resocjalizacja Polska" (3) 2012, s. 175.

[176] A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2010, s. 122.

Jak zauważa J. Kwaśniewski, dewiacja społeczna jest rozważana i badana nie tylko w kontekście: indywidualnym, grupowym, instytucjonalnym, ale także kulturowym[177]. W tym ostatnim przypadku, jak dowodzi autor, zakłada się, że daną zbiorowość czy grupę społeczną cechują jakieś wartości, szczególnie cenione przez jej członków, określony typ więzi społecznej, czy rozmaite inne atrybuty (język, wzory zachowań, strój itp.). Te atrybuty stanowią kulturową odmienność danej zbiorowości[178], która w swoim funkcjonowaniu wyznacza normy zachęcające do społecznie zaburzonych zachowań lub je nagradza. Wśród koncepcji podkultur dewiacyjnych, głównie tłumaczących przestępczość osób nieletnich, na uwagę zasługuje teoria sformułowana przez A. Cohena. Autor ten, budując założenia swojej teorii zróżnicowania kulturowego, uważał, że zarówno zachowania konformistyczne, jak i zachowania dewiacyjne, generowane są przez ten sam system wartości. Według niego, główną przyczyną nieakceptowanych zachowań są wewnętrzne społeczne sprzeczności. Podczas gdy R. Merton akcentował indywidualne reakcje na napięcie między wartościami a środkami do ich realizacji, A. Cohen uważał, iż takie reakcje wyrażają się zbiorowo za pośrednictwem subkultur[179]. Ogólnospołeczne standardy zachowań i hierarchii wartości tworzy jego zdaniem klasa średnia, jednostki zaś pochodzące z klas niższych, rozgoryczone swoją pozycją społeczną, jednoczą się, tworząc podkultury przestępcze. Grupy te odrzucają wartości klasy średniej, a na ich miejsce, przyjmują normy buntu[180]. W efekcie, dochodzi do powstawania zachowań kryminalnych, określanych jako wynik niezdolności społecznej warstwy niższej do spełnienia wymagań stawianych i wymuszanych przez warstwę średnią. Negatywizm tej subkultury przejawia się w jej działaniu nie dla osiągnięcia określonej korzyści, lecz dla samego działania. Cechy charakterystyczne tej podkultury obejmują: bezcelowość,

[177] J. Kwaśniewski, *Koncepcje podkultur dewiacyjnych*, [w:] Zagadnienia *patologii społecznej*, (red,) A. Podgórski, Warszawa 1976: PWN, s. 203.
[178] J. Stanik, *Psychologia sądo*wa, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, s. 213.
[179] A. Giddens, *Socjologia*…op.cit., s. 229.
[180] Ibidem, s. 229.

złośliwość, negatywizm, hedonizm, autonomię grupy oraz podporządkowanie i solidarność członków grupy.

Niezwykle interesującą, a zarazem konkurencyjną wobec Cohenowskiej, jest koncepcja podkultur warstw niższych W. Milera. W. Miler, wychodząc również z twierdzenia o zróżnicowaniu kulturowym, uważa, iż niezdolność do spełnienia wymagań narzuconych przez warstwę średnią to zbyt mało, aby wytworzyła się negatywistyczna subkultura. Jego zdaniem, do tego procesu wymagane jest nie tylko odrzucenie wymagań warstwy średniej, ale również niezbędne jest działanie czynników pozytywnych. Subkulturę tworzy sieć norm, wywodzących się z punktów skupienia, pozwalających uzyskać prestiż w grupie, zaliczając do nich: trudności i kłopoty, twardość, cwaniactwo, spryt, niezależność oraz przeznaczenie, wyrażające się w przekonaniu o rozstrzygającym znaczeniu szczęścia dla powodzenia przedsięwziętych działań. Dewiacja stanowi więc, swego rodzaju, kulturę zachowania jednostek należących do warstwy niższej, niezainteresowanych przyjęciem wartości kultury warstwy średniej. Inaczej do problemu zaburzonych zachowań w niższych warstwach społecznych podeszli R. Clowarda i L. Ohlina. Założyli oni, że wybór zachowania zgodnego albo sprzecznego z prawem generowany jest przez dostęp do środków skłaniających do zachowań poprawnych, a także dostępność środków koniecznych do podjęcia zachowań antyprawnych[181] Uważali także, iż w różnych warstwach społecznych jednostki mają różny dostęp do dewiacyjnych wzorów zaspakajania swoich aspiracji. Tworzenie się podkultur przestępczych wynika z niemożności realizacji tych dążeń w legalny sposób oraz jest następstwem tego, czy jednostka zgodnie z panującą ideologią sukcesu przypisuje swe niedostatki własnym wadom, czy też postrzega, że istniejący porządek społeczny uniemożliwia jej osiągnięcie kulturowo wyznaczonych celów. Na podstawie wypracowanych ogólnych założeń autorzy teorii zróżnicowanych możliwości zaprezentowali typologię podkultur dewiacyjnych. Zakładają, że podkultura dewiacyjna stanowi zbiór wartości,

[181] A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 166.

postaw i norm zachowania jako alternatywnych wobec systemu aksjonormatywnego kultury dominującej. W swojej typologii wyróżnili trzy typy podkultur młodzieżowych: a) podkulturę przestępczą, b) podkulturę konfliktu, c) podkulturę wycofania (patrz tabela 15.).

Tabela 15. Typologia podkultur według R. Clowarde i L. Ohlina

Typ podkultury		
Podkultura przestępcza	**Podkultura konfliktu**	**Podkultura wycofania**
Dewiacyjne normy i wzory zachowania stanowią trwały element kultury środowiska	Brak stałych wzorców postępowania i norm społecznych w miejscu skupienia jednostek. Obszar źle zintegrowany	Obszar zasiedlony przez osoby z nizin społecznych, na który występuje intensywna migracja ludności
Obszar zamieszkiwany przez przestępców z różnych grup wiekowych wykazujących swój integracyjny charakter	Zmienny skład ludności, brak trwałych więzi społecznych i integracji grup wiekowych	Brak realnych możliwości osiągnięcia sukcesu w sposób konformistyczny lub nonkonformistyczny
Zamieszkująca tam młodzież asymiluje zachowania przestępcze i uczy się ich drogą modelowania	Istnieje ograniczony dostęp do wzorów dewiacyjnych zachowań osób dorosłych w związku z czym zachowania nienormatywne przejmowane są od rówieśników	Mniejsza solidarność członków tych grup niż w pozostałych rodzajach podkultur spowodowana rywalizacją o dostęp do narkotyków

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 171-180.

Podkreślenia wymaga tu fakt, że zachowanie dewiacyjne jest wynikiem racjonalnego i celowego działania, które polega na odrzuceniu społecznie uznawanych wartości, tym samym dewiacyjny wzór rozwiązania problemu przystosowania społecznego zależeć będzie od psychicznych predyspozycji jednostki. Z negacji teorii podkultur przestępczych zrodziła się teoria „dryfu" D. Matzy[182]. Jej podstawowa teza wskazywała, że nie istnieją zasadnicze różnice między młodzieżą przestępczą z gangów a resztą młodzieży. Istotę stanowiska D. Matzy stanowi także odrzucenie patrzenia na społeczeństwo z perspektywy jakiejś kultury dominującej, co automatycznie zakładało

[182] B. Hołyst, *Kryminologia*…op.cit., s. 758.

wartościowanie osób i ich zachowań. D. Matza twierdzi, iż nie jest tak, aby przynależność do gangu w jakiś sposób zobowiązywała do przestępczości i aby osoby z danej podkultury były w permanentnym stanie wojny z konwencjonalnym społeczeństwem. Według autora, zachowanie dewiacyjne nie jest ani nieuchronne, ani nie jest jedyną drogą dla tych, którzy takie zachowanie już podjęli. Jest natomiast wynikiem chwilowego zerwania więzów, w wyniku czego następuje dryf w kierunku przestępczości. Jako argumentację, która uzasadnia przyjęte stanowisko, autor przytacza takie fakty jak: wyrastanie z przestępczości (niewielki procent nieletnich przestępców trwa w przestępczości po osiągnięciu dojrzałości), czy też wycofywanie się z działalności gangu. O chwilowym zerwaniu więzów z obowiązującym systemem normatywnym świadczy także to, iż członkowie bandy są w stanie odróżnić dobro od zła i mają poczucie winy. D. Matza jest również zdania, że nieletni dokonuje wykroczenia tylko wówczas, kiedy potrafi znaleźć usprawiedliwienie swego czynu, najczęściej posługując się przy tym kilkoma skutecznymi technikami neutralizacji, obejmującymi: kwestionowanie odpowiedzialności, kwestionowanie szkody, zaprzeczenie ofiary, odwołanie się do wyższych racji oraz potępienie potępiających.

Współcześnie, za ważne źródło zachowań kryminogennych uważa się występujące nierówności społeczne oraz poczucie wykluczenia społecznego[183]. W literaturze, wśród bodźców o charakterze społeczno-ekonomicznym wpływających na przestępczość, wymienia się głównie: zróżnicowanie dochodów, gęstość zaludnienia, wzrost tempa gospodarczego czy niekorzystne warunki życia ludności[184]. W ujęciu tym podstawowym czynnikiem kryminogennym, któremu przypisuje się odpowiedzialność za rożnego rodzaju

[183] A. Kossowska, *Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*, [w:] Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, (red.) W. Klaus, P. Wiktorska, K. Buczkowski, B. Czarnecka-Dziulak, D. Wójcik, A. Kossowska, I. Rzeplińska Warszawa: SEDNO Wydawnictwo Akademickie, 2013, s. 82

[184] K. Kądziołka, *Wpływ wybranych czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym na przestępczość przeciwko mieniu w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach" (181) 2014, s. 14

zachowania sprzeczne z prawem, jest bezrobocie[185] i ubóstwo, gdzie psychika bezrobotnego „daleka jest od normalności", a „zdolność panowania nad czynami i zwalczania pobudek przestępnych zmniejszona lub unicestwiona[186]. Staje się to przyczyną stresu, poczucia niezadowolenia i oznacza ograniczenie możliwości prowadzenia pomyślnego życia[187]. W konsekwencji przeradza się to w różne formy przemocy oraz przyśpiesza wchodzenie na ścieżkę działań przestępczych.

Zaprezentowane teorie ukazują analizę omawianego problemu jedynie w kontekście trójwymiarowym (biologicznym, psychologicznym oraz socjologicznym). Każda z tych teorii wskazuje jedynie na zarys omawianego zagadnienia[188]. Oznacza to, że do tej pory nie udało się stworzyć takiego wyjaśnienia, które zadawalałoby wszystkich. Niezależnie od tego, współczesne badania nad przestępczością podążają w kierunku integracyjnego patrzenia na omawiane zjawisko, dopatrując się jego źródeł we wspólne ze sobą powiązanych czynnikach endo- i egzogennych.

2.1.3. Reakcja na przestępczość w policyjnej strategii kryminalnej

Ogólny zakres kompetencji Policji i podstawowy obszar jej zadań określa art. 1 ust. 1 ustawy o Policji [189]. Wynika z niego, że Policja jest formacją

[185] Związek między bezrobociem a przestępczością zakłada m.in. ekonomiczna teoria przestępczości G. Beckera, w której decyzja o popełnieniu przestępstwa jest wynikiem racjonalnej kalkulacji zysków i strat wynikających z podjęcia tego typu działalności. Patrz: G. S. Becker G. S., *Crime and Punishment: An Economic Approach,* „Journal of Political Economy" 76(2) 1968, s. 169-217.

[186] M. Rodak, Międzywojenna Polska debata kryminologiczna – poszukiwanie społecznych przyczyn przestępczości i sposobów jej zwalczania, „Archiwum Kryminologii" (31) 2009, s. 106.

[187] Z. Bauman, *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2006, s. 75-76.

[188] M. Przybysz-Zaręba, *Egzemplifikacje wybranych teorii zachowań agresywnych człowieka – perspektywa trójwymiarowa,* „Studia nad Rodziną" 37(2) 2015, s. 330.

[189] Od czasu uchwalenia ustawy o Policji, akt ten podany został ponad 100 krotnie nowelizacji, w tym sześciokrotnie ogłoszono jego tekst jednolity. Ostatni tekst jednolity ustawy został ogłoszony w 2016 roku.

militarną (umundurowaną i uzbrojoną)[190], ma charakter państwowy i służebny wobec społeczeństwa. Stanowi ona grupę dyspozycyjno-zadaniową, a jej główną powinnością jest ochrona bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego. W ustawie, oprócz ustanowienia priorytetowej powinności Policji, sformułowano wobec niej także szereg oczekiwań, zawartych w przydzielonych jej zadaniach o charakterze: ochronno-zabezpieczającym, profilaktyczno-prewencyjnym, wykrywczym, nadzorczo-kontrolnym oraz administracyjno-ewidencyjnym (patrz tabela 16.).

Tabela 16. Podstawowe zadania Policji

Charakter podejmowanych zadań	Rodzaj zadania
Zadania ochronno-zabezpieczające	• ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra; • ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania • prowadzenie działań kontrterrorystycznych
Zadania profilaktyczno-prewencyjne	• inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi • współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów
Zadania wykrywcze	• wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców

[190] Wyróżnik, jaki stanowi umundurowanie i uzbrojenie nie jest najważniejszym elementem definicji Policji. T. Hanausek podkreśla, że funkcjonariusz Policji wykonuje policyjne obowiązki również wtedy, gdy podejmuje czynności służbowe nie mając przy sobie broni i nie będąc w mundurze. Por. T. Hanausek, *Ustawa o Policji. Komentarz,* Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 1996, s.15.

Zadania nadzorczo-kontrolne	• kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych; • nadzór nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi w zakresie określonym w odrębnych przepisach;
Zadania administracyjno-ewidencyjne	• gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych; • prowadzenie zbiorów danych zawierających informacje gromadzone przez uprawnione organy o odciskach linii papilarnych osób, niezidentyfikowanych śladach linii papilarnych z miejsc przestępstw oraz o wynikach analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawa o Policji (t.j. Dz. U. 2016, poz.1782 wraz z późn. zm.).

Ustawodawca zastrzega przy tym, że są to jedynie obowiązki podstawowe, to znaczy, że jest to katalog otwarty. Decyduje tym samym, iż właściwie nie jest możliwe przedstawienie sytuacji, w których Policja nie mogłaby podjąć innych czynności, o ile ukierunkowane one są na ochronę osób oraz utrzymanie bezpieczeństwa i porządku publicznego.[191] O słuszności zawartego stwierdzenia przesądza również fakt, że oprócz ustawy o Policji, istnieje ponad 400 innych aktów prawnych[192], które normują „przymusowe" zaangażowanie formacji w różnorakie działania. Można tu przykładowo wskazać takie dziedziny, jak: bezpieczeństwo i porządek w ruchu drogowym, przestrzeganie przepisów sanitarno-porządkowych, prowadzenie akcji w czasie klęsk żywiołowych i katastrof i wiele im podobnych.

Realizując przypisany obowiązek czuwania nad ładem i porządkiem publicznym, Policja w stosunku do otoczenia dysponuje uprawnieniami i środkami technicznymi, dającymi jej możliwość skutecznego zapobiegania oraz

[191] S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2007, s. 30.

[192] B. Opaliński, P. Szustakiewicz, *Policja. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, 2013, s. 16

ścigania przypadków łamania prawa[193] oraz zapewnienia spokojnej koegzystencji obywateli.[194] Zakres tych uprawnień został zawarty w rozdziale 3 ustawy, zgodnie z którym w granicach swych zadań Policja, m.in. w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw, wykonuje czynności: operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe.[195] Spełniając powyższe czynności, policjanci mają prawo, w razie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, do: legitymowania osób, zatrzymywania osób[196], pobierania od osób odcisków linii papilarnych lub wymazu ze śluzówki policzków, przeszukiwania osób i pomieszczeń, dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży i sprawdzania ładunku w portach i na dworcach oraz w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego. Mają prawo: obserwowania i rejestrowania przy użyciu środków technicznych obrazu zdarzeń w miejscach publicznych oraz żądania niezbędnej pomocy od instytucji

[193] Policja w celu realizacji ustawowych zadań może korzystać z danych o osobie, w tym również w formie zapisu elektronicznego, uzyskanych przez inne organy, służby i instytucje państwowe w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz przetwarzać je w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2016 r. poz. 922), bez wiedzy i zgody osoby, której dane te dotyczą. Policja może, także w zakresie koniecznym do wykonywania jej ustawowych zadań, korzystać z informacji kryminalnej zgromadzonej w Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych. Patrz art. 5 ustawy o Policji.

[194] M. Murck, R. Chmielewski, A. Misiuk, *Obraz Policji w społeczeństwie*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 1997, s. 5.

[195] W doktrynie prawa administracyjnego działania operacyjno-rozpoznawcze i administracyjno-porządkowe są uważane za aktywność w sferze administracyjno-prawnej Policji. Natomiast czynności dochodzeniowo-śledcze są elementem działań procesowych, które prowadzi się w postępowaniu karnym. Por. S. Pieprzny, *Policja…*op.cit., s.95.

[196] Ustawa daje prawo Policji do zatrzymania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw, lub gdy jest ono wynikiem zatrzymywania osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy albo zakład karny i w wyznaczonym terminie nie powróciły do niego bądź jest konsekwencją tzw. zatrzymania prewencyjnego stosowanego wobec osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia.

państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorców, prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej. Ważnym, jeśli nie najważniejszym, narzędziem służącym do zwalczania przestępczości jest możliwość realizacji przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych[197]. W jej działaniach czynności[198] te pełnią funkcję rozpoznawczą, wykrywczą, zapobiegawczą i dowodową[199]. Ich cechą jest tajność[200] oraz tryb pozaprocesowy[201], który jest nakierowany na realizację

[197] Do tej pory w polskim porządku prawnym nie uchwalono ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, chociaż stworzono już projekt takiego aktu (projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych - druk nr 353 - złożony do Sejmu VI kadencji w dniu 7 lutego 2008r.). Nie zyskał on jednak szerszej akceptacji i został usunięty z dalszej procedury legislacyjnej. Praca operacyjna jako taka w Policji realizowana jest na podstawie poufnego zarządzenia nr pf-634 KGP z dnia 30.06.2006 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję czynności operacyjno-rozpoznawczych. W zarządzeniu czynności operacyjno-rozpoznawcze zdefiniowane są jako: wszystkie jawne i niejawne czynności oraz przedsięwzięcia taktyczne i techniczne, oparte na przepisach prawa, podejmowane w związku z realizacją ustawowych zdań Policji w celu rozpoznawania, zapobiegania oraz wykrywania czynów zabronionych, a także ściągania ich sprawców.

[198] Pojęcie czynności operacyjno-rozpoznawczych jest w literaturze zamiennie używane z pojęciami czynności operacyjnych, działań operacyjnych, pracy operacyjnej czy też działań operacyjno-rozpoznawczych. Tak samo zamiennie traktuje się często pojęcia metod i środków możliwych do przedsiębrania w trakcie realizacji działań operacyjnych. Por: R. Połeć, *O potrzebie rozróżnienia metod operacyjnych*, „Journal of Modern Science" 15(4) 2012, s. 408.

[199] Funkcja rozpoznawcza polega na rozpoznawaniu czynników oraz środowisk kryminogennych i przestępczych. Funkcja wykrywcza związana jest z wykrywaniem przestępstw i ich sprawców. Funkcja dowodowa sprowadza się do udowadniania winy sprawcom przestępstw. Funkcja zapobiegawcza dotyczy zapobiegania popełnieniu określonych przestępstw lub neutralizowania pewnych zagrożeń. Zob.: A. Tracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe,* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006, s. 17.

[200] A. Tracha, *O projekcie ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych* „Annales UMCS" 56-57(1) 2009/2010, s. 169.

[201] Czynności operacyjno-rozpoznawcze są samodzielną, różną od czynności procesowych formą aktywności organów policyjnych. Stanowią autonomiczną działalność tych organów. Są one przeprowadzane głównie w celu uzyskania informacji o przestępstwie i przestępcy w takich warunkach, które nie pozwalają jeszcze — w świetle obowiązującego k.p.k. — na wszczęcie postępowania przygotowawczego Por.: R. Teluk, Osobowe źródła informacji jako jedna z metod

zadań związanych z zapewnieniem porządku i bezpieczeństwa publicznego. W literaturze podkreśla się, że czynności te pełnią rolę subsydiarną względem procesu karnego, wyprzedzają postępowanie przygotowawcze, dostarczając uzasadnienia do wszczęcia postępowania przygotowawczego[202].

Realizowana praca operacyjna może mieć różnoraki zakres (patrz rysunek 13.) i może polegać na sięganiu po rozmaite środki[203] oraz metody[204]. W tym względzie do czynności operacyjno-rozpoznawczych zalicza się kontrolę operacyjną, transakcję pozorną, przesyłkę niejawną nadzorowaną, uprawnienie do pozyskiwania danych telekomunikacyjnych, pozyskiwanie danych elektronicznych, pozyskiwanie danych pocztowych, instytucje tajnego współpracownika, instytucję pracy pod przykryciem oraz czynności zmierzające do niejawnego pozyskania danych osobowych[205]. W opinii M. Bożka, o ile trudno jest przedstawić kompletną, a przy tym niebudzącą wątpliwości listę ustawowych uprawnień operacyjnych, o tyle stosunkowo prosto można nazwać te spośród nich, które ewidentnie służą zwalczaniu przestępstw. Na gruncie ustaw kompetencyjnych przyjęto bowiem rozwiązanie, w myśl którego pewne kategorie uprawnień operacyjnych wyraźnie „rezerwuje się" dla tej sfery aktywności Policji i służb specjalnych. Jest to grupa czynności, w której decyzją ustawodawcy znalazły się takie uprawnienia, jak: kontrola operacyjna, zakup

---

operacyjnego działania organów policyjnych, „Zeszyty Prawnicze" 13(4) 2013, s. 168.

202 K. Eichstaedt, *Zarządzenie przez sąd kontroli operacyjnej w ujęciu procesowym*, „Prokuratura i Prawo" (9) 2003, s. 28

203 Z. Niemczyk, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwości wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury" 9(3) 2013, s. 7.

204 Pojęcie „metody" w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych definiuje T. Hanausek jako celowo stosowany zespół zachowań i środków, który dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia pozwala na optymalną realizację założonych celów. „Środek", zdaniem przywołanego autora, stanowi natomiast element celowo używany dla realizacji określonego celu. Patrz: T. Hanusek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2005, s. 135.

205 J. Sałek, *Nielegalność czynności operacyjno-rozpoznawczych a możliwość ich procesowego wykorzystania w postepowaniu dowodowym*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (16) 2017, s. 289.

kontrolowany (kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej) oraz przesyłka niejawnie nadzorowana. Przepisy, będące podstawą stosowania tych uprawnień, stanowią, że służby podejmują tego rodzaju czynności „w sprawach o przestępstwa", „w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw"[206].

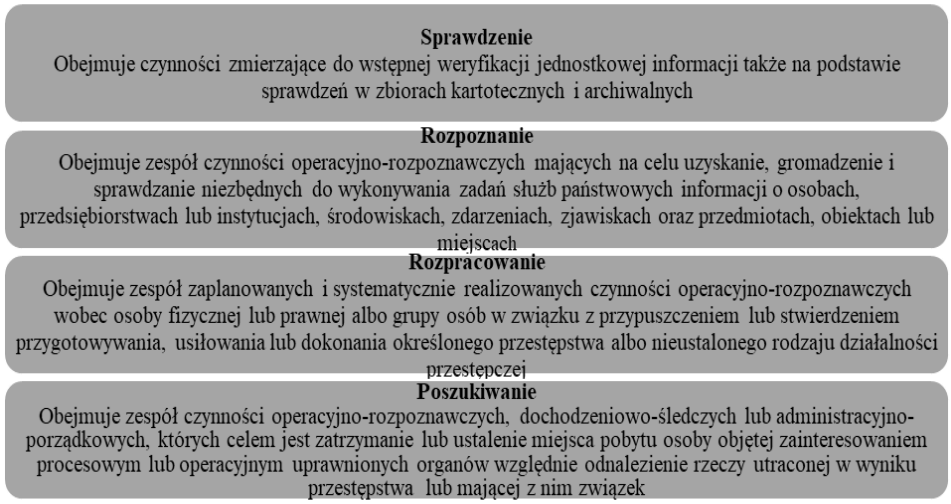

Rys. 13. Zakres pracy operacyjnej
Źródło: Opracowanie własne

Czynności operacyjno-rozpoznawcze są systemem działań realizowanym na podstawie prawa i w graniach prawa. W przypadku Policji podstawy te zawarte są w art. 14 ust. 1, art. 19, 19a, 20, 20a, 20b, 21, 22 ustawy o Policji. Teoretycy i praktycy podkreślają, że poufność działań wykrywczych, możliwość stosowania elementów podstępu oraz środków techniki operacyjnej powodują, że są one bardziej skuteczne w wykrywaniu przestępstw i ujawnianiu ich sprawców niż środki dowodowe przewidziane przez przepisy procedury karnej[207]. Działania operacyjne szczególnie przydatne są przy prowadzeniu czynności nakierowanych na

[206] M. Bożek, *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych*, „Roczniki Administracji Publicznej" (1) 2015, s. 28-29.
[207] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński,, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Łośgraf, 2011, s. 61-62.

zwalczanie przestępczości gospodarczej, zorganizowanej i o charakterze terrorystycznym. W zależności od zastosowanych metod można mówić o złożonych lub prostych formach pracy operacyjnej[208].

Czynności operacyjno-rozpoznawcze inicjowane są w dwojaki sposób. W pierwszym wypadku, czynności te zarządzane są przez służby policyjne i nie podlegają kontroli zewnętrznej, zarówno w przypadku ich rozpoczęcia, jak i ich przebiegu oraz postępowania ze zgromadzonymi w czasie ich prowadzenia materiałami[209]. W drugim wypadku, zarządzenie ich przeprowadzenia wymaga decyzji lub zgody organu, który nie jest organem policyjnym i może on w pewnym zakresie sprawować funkcję kontrolną nad tymi czynnościami. Do czynności tych należy zaliczyć kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany oraz przesyłkę niejawnie nadzorowaną[210].

Do zwalczania przestępczości oraz rozwiazywania spraw wielowątkowych o dużym ciężarze gatunkowym[211] , oprócz tradycyjnie uruchamianych procedur, wykorzystuje się w Policji również analizę

---

[208] T. Grzegorczyk do prostych działań operacyjnych zalicza inwigilację, penetrację terenu, rozpytanie, wywiad policyjny, korzystanie z osób zaufanych. Jako formy złożone ww. wymienia kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany, niejawne nadzorowanie pomieszczenia i obrotu przed miotami przestępstwa, pozyskiwanie danych identyfikujących abonenta sieci telekomunikacyjnej, połączeń tej sieci lub osób korzystających z usług pocztowych czy danych odnośnie do umów ubezpieczenia lub umów bankowych. Zob.: T. Grzegorczyk, *Wykorzystywanie i przekształcanie materiałów operacyjnych w materiał dowodowy w postępowaniu karnym*, [w:] *Przestępczość Zorganizowana, Świadek* Koronny, Terroryzm, (red.) E. W. Pływaczewski, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2005, s. 222.

[209] Do grupy tej należą takie czynności, jak korzystanie z tajnego współpracownika, obserwacja, uzyskiwanie, sprawdzanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji operacyjnych (z wyjątkiem informacji objętych tajemnicą bankową i ubezpieczeniową. Zob.: R. Teluk, *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, „Zeszyty Prawnicze" 13(4) 2013, s. 171.

[210] R. Teluk, *Osobowe źródła…*op.cit., s. 171.

[211] P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2011, s. 12.

kryminalną[212]. Zdaniem P. Chlebowicza procedura ta mieści się w katalogu czynności operacyjno-rozpoznawczych[213], a jej podstawowym zadaniem jest wyprowadzenie wniosku, przedstawienie odpowiednich zaleceń pozwalających ukierunkować czynności w danej sprawie, jak też dokonanie prezentacji wykonanej analizy (raport pisemny i wizualizacja wyników)[214]. Rozwój tej metody pozostaje w ścisłym związku z rozwojem informatyki. W sprawach objętych analizą kryminalną występują nie tylko tzw. klasyczne informacje (informacje pochodzące z notatek, z protokołów oględzin, z protokołów przesłuchania świadków czy też podejrzanych i biegłych), lecz pojawiają się także olbrzymie ilości danych w postaci elektronicznej. Do prześledzenia, zarówno tych pierwszych jak i drugich, wykorzystuje się oprogramowanie Analyst's Notebook. Pozwala ono na sprawne poszukiwanie relacji łączących poszczególne osoby, podmioty i organizacje, a także miejsca czy przedmioty, rekonstruowanie przebiegu zdarzeń i metod działania czy wreszcie czytelne przedstawienie efektów prowadzonych analiz w formie diagramów[215].

[212] Normatywna definicja analizy kryminalnej, zawarta jest w instrukcji Komendanta Głównego Policji o pracy operacyjnej. Określa analizę kryminalną jako identyfikacja i poszukiwanie powiązań między danymi dotyczącymi przestępstwa lub przestępcy oraz wszelkimi innymi informacjami uzyskanymi z różnych źródeł, a także użycie ich do celów procesowych i operacyjnych. Za: E. Wójcik, Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich rola w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej (patrz) m.wspia.eu/file/21440/44-WÓJCIK.pdf. Procedurę stosowania analizy kryminalnej oraz zadania komórek organizacyjnych do spraw analizy kryminalnej w Policji reguluje zarządzenie nr 102 Komendanta Głównego Policji z 23.09.2004r. w sprawie stosowania przez Policję analizy kryminalnej (Dz.Urz. KGP nr 20 poz. 124 wraz z póź. zm.).

[213] P. Chlebowicz, *Perspektywy wykorzystania analizy kryminalnej w praktyce prokuratorskiej*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2013, s. 265.

[214] Szerzej P. Chlebowicz, J. Kamińska, *Operacyjna analiza kryminalna w służbach policyjnych* Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2015, s. 10-40.

[215] M. Hausman, W. Szczepański, *Możliwości narzędzi analitycznych w policji a aspekt geoprzestrzenny*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum" 12(1), 2013, s. 58.

Tabela 17. Formy analizy kryminalnej

Aaliza przestępstwa	Stanowi próbę chronologicznej rekonstrukcji przebiegu przestępstwa polegająca na ustaleniu kolejności składających się na nie zdarzeń, w celu zalecenia dalszego kierunku pracy oraz stwierdzenia nieścisłości w informacjach pochodzących z różnych źródeł. Pozwola odpowiedziec na pytania o przebieg zdarzenia, wskazać na sprzeczności lub luki informacji w zgromadzonym materiale.
Analiza porównawcza spraw	Stanowi wyszukiwanie i kojarzenie informacji o podobnych zdarzeniach przestępczych w celu ustalenia, które z nich mogły być popełnione lub zorganizowane przez te same osoby (przestępstwa seryjne). Pomaga wskazać jakie czyny i w jakim zakresie są podobne do siebie. Pozwala ustalić okoliczności i śaldy przemawijace za tym, że czyny zabronione zostały popełnione przez tego samego sprawce¸/sprawców. Często umożliwia przypisać danemu sprwcy kolejne przestępstwa dotychczas niewykryte.
Analiza grup przestępczych	Stanowi uporządkowanie dostępnych informacji o znanej (lub przypuszczalnej) grupie przestępczej, w celu określenia jej struktury, zakresu działalności oraz roli każdego z jej członków lub instytucji z nią związanych
Analiza profilu szczególnego	Stanowi próbę określenia na podstawie opisu przestępstwa cech charakterologicznych i fizycznych osoby, która je popełniła. Najczęściej opracowanie w tym zakresie oparte jest na informacjach pozostawionych na miejscu zdarzenia
Analiza prowadzenia sprawy	Jest to kompleksowa ocena działań i czynności zrealizowanych w danej sprawie w celu określenia dalszego jej przebiegu oraz wpływu określonych czynności na skuteczność i efektywność działań wykrywczych.

Źródło: Opracowanie własne na podsatwie W. Ignaczak, *Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej,* Szczytno: Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji, 2005, s. 15-20.

M. Kisiel-Dorohinicki i in. uwzględniając cel, zakres zastosowania oraz oczekiwany efekt analizy kryminalnej, dzielą ją na analizę operacyjna i analizę strategiczną[216]. Analiza strategiczna służy w perspektywie długoterminowej ustaleniu priorytetów i strategii zwalczania przestępczości kryminalnej oraz

[216] M. Kisiel-Dorohinicki, R. Dreżewski, Ł. Hernik, T. Miłoś, K. Piętak, A. Pohol, *Zintegrowane środowisko wspomagania analizy kryminalnej*, [w:] *Metody sztucznej inteligencji w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, (red.) E. Nawarecki, Kraków: Wydawnictwo AGH, 2009, s. 33.

prognozowaniu jej dalszego rozwoju. Ukierunkowana jest ona na osiągnięcie zamierzonego celu w miarę krótkim czasie. W ramach tej analizy doszukać się można pięciu jej form obejmujących: analizę przestępstwa, analizę porównawczą spraw, analizę grup przestępczych, analizę profilu szczególnego oraz analizę prowadzenia sprawy (patrz tabela 17). J. Konieczny wyróżnia analizy kryminalne, segmentując je na analizę:

- strategiczną – będącą długoterminowym studium przestępczości;
- operacyjną – polegającą na badaniu skuteczności działań policyjnych;
- wywiadowczą – stosowaną w rozpracowywaniu konkretnej, zorganizowanej grupy przestępczej;
- śledczą – oznaczającą profilowanie kryminalne;
- taktyczną – obejmującą krótkoterminowe studium określonego rodzaju przestępczości na konkretnym obszarze;
- administracyjna – polegającą na sporządzaniu studiów przestępczości na użytek władz i opinii publiczne[217].

W policyjnej strategii kryminalnej ścigania i wykrywania przestępstw, obok czynności operacyjnych, prymarną rolę odgrywają czynności dochodzeniowo-śledcze[218]. Są one prowadzone na użytek postępowania przygotowawczego[219], którego celem jest: ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo oraz wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy, wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody a także zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie

[217] J. Konieczny, *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2012, s. 24-26.

[218] Praktyczne aspekty prowadzeni czynności Policji w postępowaniu przygotowawczych określają Wytyczne nr 1 Komendanta Głównego Policji z dnia 23.07.2015r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów (Dz.Urz. KGP 2015, poz. 59)

[219] Postępowanie przygotowawcze obejmuje śledztwo albo dochodzenie oraz czynności niecierpiące zwłoki (art. 308 i 17 § 2 k.p.k.), a także fazę przygotowania aktu oskarżenia. Postępowanie przygotowawcze prowadzi lub nadzoruje prokurator, a w zakresie przewidzianym w ustawie prowadzi je Policja (art. 298§ 1 k.p.k.). Do właściwości Policji należą dochodzenia (art. 325a. § 1), natomiast śledztwa prowadzi prokurator, który może powierzyć je Policji w całości lub w określonym zakresie albo zlecić w nich dokonanie poszczególnych czynności (art. 311. § 1. k.p.k.).

utrwalenie dowodów dla sądu[220]. Postępowanie prowadzone jest w wyodrębnionych komórkach, w których są dokonywane, koordynowane i nadzorowane czynności, w celu ujawniania przestępstw i wykrywania ich sprawców. Uwzględniając charakter sprawy, przewidywany stopień trudności postępowania, konieczność wielokierunkowych działań, a także jeżeli do prowadzenia postępowania przewidywane jest stałe zaangażowanie sił i środków kilku komórek lub kilku jednostek Policji, dopuszcza się w tym celu powołanie grupy śledczej[221].

Podstawowym i zasadniczym źródłem informacji o przestępstwie jest zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Zawiadomienie o przestępstwie powinno być przyjęte od każdej osoby, która w tym charakterze przybyła do jednostki organizacyjnej Policji. Zawiadomienie o przestępstwie składa z reguły sam pokrzywdzony, chociaż może to uczynić także każda inna osoba. Zawiadomienie może pochodzić od instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej. Źródłem mogą być również notatki prasowe, audycje radiowe i telewizyjne, a także samooskarżenie się sprawcy przestępstwa i własne spostrzeżenia organu ścigania. Podstawą wszczęcia postępowania przygotowawczego jest uzasadnione podejrzenie o popełnieniu przestępstwa. Z praktyki organów ścigania wynika, iż dość często w zawiadomieniu o przestępstwie, brak jest podstaw do wszczęcia postępowania. Na podstawie danych w nim zawartych, nie sposób powziąć uzasadnionego podejrzenia, iż popełniono przestępstwo, ale jednocześnie nie można wykluczyć takiej możliwości. Nie jest wówczas zasadne ani wszczęcie, ani odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego, gdyż stopień informacji o przestępstwie nie jest wystarczający do podjęcia którejkolwiek z decyzji. W takiej sytuacji kodeks postępowania karnego przewiduje instytucję postępowania sprawdzającego. Czynności w ramach

[220] Patrz art. 297 ustawy kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. 2016, poz. 1749 wraz z póź. zm.).

[221] Patrz § 7. 1 Zarządzenie nr 4 Komendanta Głównego Policji z dnia 9.02.2017r. w sprawie niektórych form organizacji i ewidencji czynności dochodzeniowo-śledczych Policji oraz przechowywania przez Policję dowodów rzeczowych uzyskanych w postepowaniu karnym.

postępowania sprawdzającego prowadzi się w celu uzupełnienia danych i sprawdzenia faktów, zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie[222]. Sprawdzanie faktów w zakresie objętym zawiadomieniem o przestępstwie, dokonywane przez Policję, polega na przeprowadzaniu rozmów, wywiadów, obserwacji w celu wyjaśnienia podstawowych okoliczności zdarzenia, o którym donosi zawiadamiający (np.: czy rzeczywiście dokonano oszustwa, na co ogólnikowo wskazuje zawiadomienie; czy odpowiada prawdzie doniesienie o znęcaniu się nad rodziną; czy jest prawdą, że została spalona szopa na polu). Chodzi więc o potwierdzenie czy czyn, który wskazano w zawiadomieniu, został rzeczywiście popełniony.

[222] W postępowaniu sprawdzającym, o którym mowa w art. 307 k.p.k., mogą być wykonywane w szczególności następujące czynności: 1) skierowanie do odpowiedniej instytucji pisemnego żądania udzielenia w wyznaczonym terminie informacji o określonym fakcie lub zdarzeniu; 2) przyjęcie od przedstawiciela pokrzywdzonej instytucji lub organu kontroli pisemnych lub ustnych i udokumentowanych w notatce urzędowej uzupełniających informacji; 3) zażądanie od zawiadamiającego przedstawienia w wyznaczonym terminie dodatkowych dokumentów albo informacji, niezbędnych dla prawidłowej oceny zdarzenia; 4) uzyskanie od osoby pokrzywdzonej kopii posiadanej przez tę osobę dokumentacji medycznej, istotnej dla oceny zdarzenia, którego dotyczy zawiadomienie o przestępstwie (w szczególności skierowania do szpitala, innego podmiotu leczniczego lub osoby udzielającej świadczeń zdrowotnych poza zakładem, skierowania na badania diagnostyczne i konsultacje, zaświadczenia, orzeczenia, opinii lekarskiej, karty przebiegu ciąży oraz karty informacyjnej z leczenia szpitalnego); 5) skierowanie do prokuratora wniosku o wystąpienie do odpowiedniego podmiotu leczniczego o udostępnienie dokumentacji medycznej istotnej dla oceny zdarzenia, którego dotyczy zawiadomienie o przestępstwie (w szczególności dokumentacji medycznej indywidualnej wewnętrznej w postaci historii zdrowia i choroby oraz historii choroby, pod warunkiem, że potrzeba dostępu jest związana z celem prowadzonego postępowania); 6) skierowanie do właściwej instytucji żądania przeprowadzenia kontroli w określonym zakresie. Patrz: § 6 Wytycznych nr 1 Komendanta Głównego Policji z dnia 23.07.2015r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów (Dz.Urz. KGP 2015, poz. 59).

Tabela 18. Różnice pomiędzy postępowaniem sprawdzającym a czynnościami w niezbędnym zakresie

	Postępowanie sprawdzające	**Czynności w niezbędnym zakresie**
Podstawa prawna	Artykuł 307 § 1 k.p.k.	Artykuł 308 § 1 k.p.k.
Podstawa faktyczna	Zawiadomienie nie zawiera wystarczających danych uzasadniających podejrzenie, że popełniono przestępstwo, a więc brak jest podstawy zarówno do wszczęcia postępowania przygotowawczego, jak i odmowy jego wszczęcia.	Istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniono przestępstwo oraz istnieje konieczność niezwłocznego zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa, gdyż za-chodzi obawa zniszczenia, zniekształcenia bądź utraty śladów lub dowodów.
Cel	Uzupełnienie danych lub sprawdzenie faktów podanych w zawiadomieniu	Zabezpieczenie śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem
Zakres czynności	Tylko czynności pozaprocesowe, z wyjątkiem zawiadomienia o przestępstwie, wniosku o ściganie, przesłuchania świadka – osoby zawiadamiającej o przestępstwie	Praktycznie wszystkie czynności procesowe z wyjątkiem wymagających decyzji prokuratora
Dokumentowanie	Notatki urzędowe	Protokoły
Czas trwania	Do 30 dni	Do 5 dni
Stosunek do procesu karnego	Są to czynności nie należące do postępowania przygotowawczego.	Są to czynności faktycznie wszczynające postępowanie przygotowawcze.
Sposób zakończenia	Wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego lub odmowie jego wszczęcia	Wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego albo jego umorzeniu bądź umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw

Źródło; A. Szymański, D. Walczak, E. Krzyżak-Szymańska, *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo, 2004, s.87.

Instytucją o zupełnie odmiennym charakterze (patrz tabela 18.) są czynności procesowe w niezbędnym zakresie realizowane na podstawie art. 308 § 1 k.p.k. O ile postępowanie sprawdzające jest prowadzone, wtedy, gdy brak jest dostatecznych podstaw do wszczęcia postępowania przygotowawczego i ma na celu ustalenie, czy takie podstawy istnieją, o tyle czynności w niezbędnym zakresie są prowadzone, wtedy, gdy istnieją podstawy do wszczęcia tegoż postępowania[223]. Dopuszczalność wykonywania czynności w ramach postępowania w niezbędnym zakresie ograniczona jest wyłącznie do wypadków niecierpiących zwłoki, czyli sytuacji, gdzie tylko podjęcie natychmiastowych działań pozwoli zabezpieczyć ślady i dowody przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem. W ramach postępowania we wskazanym trybie przyjmuje się zawiadomienie o przestępstwie oraz przesłuchuje się świadków. Ważną czynnością dowodową dokonywaną w toku art. 308 § 1 k.p.k. są oględziny, w razie potrzeby z udziałem biegłych i specjalistów[224].

Ważnym zadaniem Policji, wykraczającym poza obszar oddziaływań ogólnie pojętej procedury ścigania i wykrywania przestępstw, są również podejmowane czynności nakierowane na zapobieganie i profilaktykę. Odzwierciedleniem tego zagadnienia jest uspołecznienie działań policyjnych, które z jednej strony mają na celu angażować społeczeństwo do bardziej aktywnego i zorganizowanego udziału w poprawie własnego stanu bezpieczeństwa i jakości życia. Z drugiej, obejmują one ze strony Policji analizę warunków i stylu życia danej społeczności, a także badania, w jakim zakresie panujące warunki w danym środowisku mogą mieć wpływ na rozwój patologii (prowokować je, ułatwiać lub wymuszać)[225] oraz jak jej efektywnie zapobiegać. Oznacza to dla Policji tyle, że wszelkie

[223] Za A. Szymański, D. Walczak, E. Krzyżak-Szymańska, *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo, 2004, s.84.

[224] M. Śrubka, B. Waszkiewicz, *Postepowanie sprawdzające i postepowanie w niezbędnym zakresie*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2014, s. 13.

[225] Z. Żaroń, *Prewencja kryminalna*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo 2003, s. 11.

działania powinny opierać się na współpracy ze społeczeństwem i winny być wspólnym rozwiazywaniem istniejących zagrożeń, z jakimi stykają się mieszkańcy oraz instytucje zajmujące się lokalnymi problemami. W celu realizacji wskazanej strategii są stosowane cztery taktyki. Pierwsza z nich polega na wykorzystaniu patroli pieszych. Druga, na tworzenie niewielkich posterunków w małych ośrodkach w celu wdrażania *community policing*.[226] Trzecia taktyka polega na zbliżeniu Policji do obywateli, co odbywa się poprzez wizyty policjantów u rodzin i w zakładach na terenie rejonu policyjnego, zbieraniu opinii o pracy Policji, tworzenie trwałych związków między obywatelami i Policją oraz innymi służbami miejskimi. Czwarta taktyka, to organizowanie przez Policję spotkań z ludnością, które przyczyniają się do wzmocnienia poczucia wspólnoty obywatelskiej, większej widoczności Policji i zadowolenia społeczności z pracy formacji porządkowych.[227] Warto w tym miejscu zaznaczyć, że aktualnie nie ma podstaw prawnych, które pozwalałyby na finansowanie działań z zakresu profilaktyki społecznej z budżetu Policji. Diagnoza tego obszaru wskazuje, że projekty realizowane przez Policję finansowane są przez inne instytucje partnerskie. Co znamienne, […] na poszczególnych poziomach hierarchicznego zorganizowania jednostek organizacyjnych Policji, a także w różnych garnizonach zadania profilaktyki społecznej powierzane są do wykonania różnym strukturom służby prewencyjnej: zarówno policjantom czy zespołom zajmującym się tym zagadnieniem etatowo, jak i strukturom

[226] W tym wymiarze działania instytucjonalne Policji w ramach koncepcji *community policing* to specyficzny rodzaj usług publicznych skierowanych do społeczności lokalnej. Produktem finalnym tych działań jest bezpieczeństwo i poczucie bezpieczeństwa danej społeczności lokalnej. Podstawowymi elementami tej filozofii są: *community partnership* – długotrwała partnerska współpraca policjanta z mieszkańcami, kościołem, szkołą, biznesem, stowarzyszeniami i problem solving – wspólne rozwiązywanie problemów, przy współpracy z administracją miasta, która zapewnia ich szybką likwidację. Por. R. Łuszcz, *Koncepcja Policji środowiskowej (community policing) jako rdzeń marketingu relacji w procesie świadczenia usług publicznych przez Policję, „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Seria Zarządzanie" 17(1) 2016, s. 115.

[227] B. Hołyst, *Policja na świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2011, s. 31

nieetatowym na zasadzie wyłączności bądź połączenia z innymi zagadnieniami, a także w oparciu o zróżnicowany stan osobowy w poszczególnych garnizonach czy jednostkach organizacyjnych Policji[228]. Istotną formą aktywności Policji w zwalczaniu przestępczości jest również współpraca międzynarodowa, której przejawem jest członkostwo i realizacja zadań w ramach różnych organizacji np. Interpolu oraz Europolu. Ponadto, w związku z uczestnictwem w strukturach Unii Europejskiej polska Policja bierze udział w realizacji unijnej polityki w obszarze zwalczania przestępczości. Działania te realizowane są zgodnie z przyjętymi w tym zakresie strategiami i politykami UE.

Osiągana sprawność i skuteczność pracy przez daną instytucję zwykle wykazuje swój związek przyczynowo- skutkowy w odniesieniu do przyjętych mniej lub bardziej trafnych rozwiązań strukturalno-organizacyjnych. Jeśli chodzi o Policję, formacja ta dysponuje pewnym zakresem swobody w dziedzinie ustalania swego organizacyjnego kośćca. Należy jednak też do tego typu instytucji, której ustawowo narzucono konstytutywny format struktury. Podstawowy trzon Policji stanowią cztery rodzaje służb: kryminalna, śledcza, prewencyjna oraz wspomagająca działalność Policji w zakresie organizacyjnym, logistycznym i technicznym. Ponadto zgodnie z art. 4 ust.3 pkt.1 ustawy, w skład formacji wchodzą również: Wyższa Szkoła Policji[229], ośrodki szkolenia i szkoły policyjne, wyodrębnione oddziały prewencji i pododdziały antyterrorystyczne oraz instytuty badawcze.[230] Integralną częścią Policji

[228] Por. *Koncepcja działań Policji w zakresie profilaktyki społecznej na lata 2015-2018*. – l.dz. EM-174/15, Warszawa 2015, s. 11 -12.

[229] Organizację i zakres działania Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie jako szkoły wyższej oraz tryb wyznaczania i odwoływania rektora oraz wyznaczania, wyboru i odwoływania prorektorów reguluje ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2012 r. poz. 572, z późn. zm.).

[230] Organizację i zakres działania instytutów badawczych, oraz tryb powoływania i odwoływania dyrektorów tych instytutów oraz ich zastępców reguluje ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (Dz. U. 2016r. poz. 371 wraz z późn. zm.).

jest również Policja Sądowa[231] oraz Centralne Biuro Śledcze Policji[232], które realizuje na obszarze całego kraju zadania w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępczości zorganizowanej. Katalog rodzajów służb, z których składa się Policja, nie jest zamknięty. Komendant Główny Policji jest uprawnionym organem do powoływania innych niż ustawowo określonych służb. Ma on prawo je tworzyć, określając ich właściwość terytorialną, organizację i zakres działania. Nastąpić to jednak może, wtedy, gdy uzyska na to zgodę od ministra właściwego w sprawach wewnętrznych. Ważnym elementem jest cel, dla którego ma zostać powołana określna służba. Musi on być uzasadniony, przy czym samo istnienie takiej potrzeby nie powoduje automatycznie, że Komendant Główny Policji ma obowiązek starania się o utworzenie nowego rodzaju służby.

Ze względów prakseologicznych (efektywności, ekonomiczności, jednolitości, szybkości działania, itd.), struktura organizacyjna Policji nie jest tworzona wokół kolegialnych ciał kierowniczych, a organów jednoosobowych o charakterze zawodowym.[233] W tym znaczeniu Policją kieruje Komendant Główny, który jest przełożonym wszystkich funkcjonariuszy. Jest on również centralnym organem administracji rządowej, właściwym w sprawach ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego.[234] Komendant Główny

[231] Szczegółowy zakresu zadań oraz organizację Policji sądowej określa rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 sierpnia 2007 **(**Dz.U. 2007 nr 155, poz. 1093**)**.

[232] Komendant Centralnego Biura Śledczego Policji, jest organem Policji podległym Komendantowi Głównemu Policji, kieruje CBŚP i jest przełożonym policjantów CBŚP. Siedzibą Komendanta CBŚP jest miasto stołeczne Warszawa. Komendanta CBŚP powołuje, spośród oficerów Policji i odwołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych na wniosek Komendanta Głównego Policji. Zastępców Komendanta CBŚP powołuje, spośród oficerów Policji i odwołuje Komendant Główny Policji na wniosek Komendanta CBŚP.

[233] J. Dobkowski, *Zasady organizacji Policji,* [w:] *Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polski*, (red.) E. Ura, S. Pieprzny, Rzeszów: Wydawnictwo „RS Druk", 2010, s. 313.

[234] Komendant Główny Policji podlega ministrowi właściwemu w sprawach wewnętrznych. Podległość między organami rozumiana jest jako więź prawna, w

Policji na swoje stanowisko jest powoływany i odwoływany w trybie współdziałania. Prawnie upoważnionym podmiotem powołującym lub odwołującym go z pełnionej funkcji jest Prezes Rady Ministrów, co czyni na wniosek ministra właściwego do spraw wewnętrznych.

Do kompetencji Komendanta Głównego Policji należy, m.in.: określenie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji, a także metod i form wykonywania zadań przez poszczególne służby policyjne w zakresie nieobjętym innymi przepisami, wydanymi na podstawie ustawy (art. 7 ust. 1 pkt 1-2 ustawy). Jest on również odpowiedzialny za kreowanie węzłowych kierunków pracy podległej mu formacji oraz zadań służących do ich wykonania. Obecnie, na lata 2016-2018 szef Policji wyznaczył siedem głównych priorytetów[235], w tym zwiększenia efektywności działań Policji na rzecz wzmocnienia współpracy ze społeczeństwem oraz identyfikowania i zwalczania największych współczesnych zagrożeń.

---

której podmioty organizacyjne nadrzędne mogą ingerować w przedmiotowo określonym zakresie w działania podmiotów podporządkowanych w każdej fazie i w zakresie, za pomocą dowolnie dobranych dla danej sytuacji środków prawnie dozwolonych. Patrz M. Karpiuk, *Struktura organizacyjna Policji*, [w:] *Prawo policyjne*, (red.) M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Orzeszyn, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014, s.34.

[235] Priorytety, realizowane są poprzez przypisane do nich zadania dla komórek organizacyjnych KGP, zadania dla CLKP oraz zadania dla komend wojewódzkich Policji.

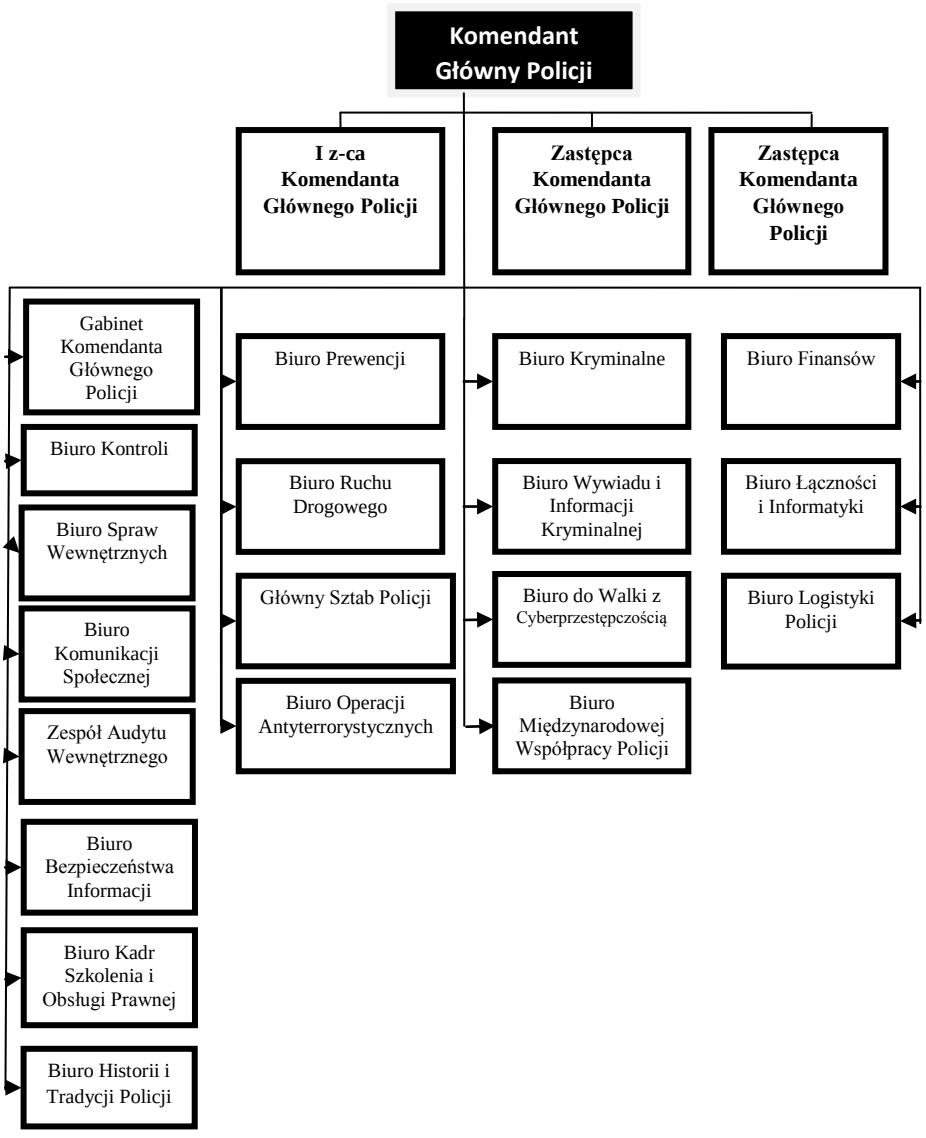

Rys. 14. Struktura organizacyjna Komendy Głównej Policji
Źródło: Załącznik do Zarządzenia nr 17 Komendanta Głównego Policji z 18.11. 2016r. (Dz.Urz.KGP, poz. 69).

Komendant Główny Policji powierzone obowiązki realizuje przy pomocy urzędu – Komendy Głównej Policji[236], który działa w strukturze organizacyjnej, ustanowionej na podstawie zarządzenia[237] określającego regulamin Komendy Głównej Policji.[238] Z dokumentu tego wynika m.in. to, że KGP realizuje funkcje: 1) regulacyjną i standaryzującą, 2) koordynującą i wykonawczą, w tym o zasięgu ogólnokrajowym, 3) wspierającą, obejmującą działania doradcze i konsultacyjne; 4) nadzorczą i kontrolną. Urząd ten w zakresie swoich obowiązków wykonuje także zadania:

- Krajowego Biura Interpolu, o którym mowa w art. 32 Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol;
- Jednostki Krajowej Europolu, o której mowa w § 1 uchwały nr 28 Rady Ministrów z dnia 7 marca 2012 r. w sprawie wyznaczenia Jednostki Krajowej Europolu;
- biura SIRENE, o którym mowa w art. 35 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r. o udziale RP w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym;
- Krajowego Systemu Informatycznego, o którym mowa w ustawie z dnia 24 sierpnia 2007 r. o udziale Rzeczypospolitej Polskiej w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym;
- Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych, o którym mowa w art. 5 ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. o gromadzeniu, przetwarzaniu i przekazywaniu informacji kryminalnych;
- krajowego biura do spraw odzyskiwania mienia, o którym mowa w art. 145k ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji;

[236] Zakres działania KGP określają przepisy w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji.

[237] Zarządzenie nr 2 Komendanta Głównego Policji z dnia 1 kwietnia 2016r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz.Urz. KGP 2016, poz. 13), oraz zarządzenie nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 listopada 2016r. w sprawie zmiany zarządzenia w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji (Dz.Urz. KGP 2016, poz. 69).

[238] Regulamin uściśla funkcje, strukturę, organizację kierowania oraz zadania komórek organizacyjnych.

- punktu kontaktowego, o którym mowa w art. 35 Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzonej w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r.;
- specjalnej jednostki interwencyjnej, o której mowa w decyzji Rady 2008/617/WSiSW z dnia 23 czerwca 2008 r. w sprawie usprawnienia współpracy pomiędzy specjalnymi jednostkami interwencyjnymi państw członkowskich Unii Europejskiej w sytuacjach kryzysowych [239].

Ważny element regulaminu KGP stanowi wykaz zadań przyporządkowanych istniejącym biurom. Podstawowy rejestr nakreślonych obowiązków omawia rozdział 4 i 5 ww. dokumentu. Jego uszczegółowieniem są decyzje poszczególnych dyrektorów, opisujące strukturę i schemat organizacyjny danej komórki oraz katalog i wewnętrzny podział zadań pomiędzy powołanymi ogniwami. W kierowaniu KGP i zarządzaniu całą formacją wspomaga szefa Policji Gabinet Komendanta Głównego Policji. Odpowiada on m.in. za: zarządzanie strategiczne w Policji, przygotowanie mierników ilościowych i jakościowych, na podstawie których oceniana jest realizacja zadań. Pośredniczy też w kontaktach Policji z Sejmem RP, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz innymi resortami.[240]

Na poziomie regionalnym Policją zarządza szesnastu komendantów wojewódzkich oraz komendant stołeczny[241], którzy dowodzą siedemnastoma

[239] Do kompetencji KGP należą również zadania obejmujące nadzór nad instytutem badawczym – Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji - oraz czynności przyznane organowi założycielskiemu instytucji gospodarki budżetowej pod nazwą „Centrum Usług Logistycznych". Patrz rozdział I Zarządzenia nr 2 Komendanta Głównego Policji z 2016 r. (Dz.Urz. KGP, poz. 13).

[240] Szczegółowe zadania Gabinetu Komendanta Głównego Policji określa decyzja nr 1 Dyrektora gabinet Komendanta Głównego Policji z dnia 18 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowej struktury organizacyjnej i schematu organizacyjnego gabinetu Komendanta Głównego Policji, podziału zadań między dyrektorem a jego zastępcą oraz katalogu zadań komórek organizacyjnych.

[241] Na stanowisko Komendanta Wojewódzkiego Policji i Komendanta Stołecznego Policji powołuje się oficerów Policji. Komendanta wojewódzkiego Policji powołuje i odwołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych na wniosek Komendanta Głównego Policji złożony po zasięgnięciu opinii wojewody. Komendanta Stołecznego Policji powołuje i odwołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych na wniosek Komendanta Głównego Policji złożony po zasięgnięciu opinii wojewody oraz opinii Prezydenta m.st. Warszawy. W przypadku nieotrzymania opinii, minister właściwy do spraw wewnętrznych, na wniosek Komendanta

garnizonami.[242] Struktura organizacyjna Policji w głównej mierze opiera się na jednostkach średniego szczebla: komendach powiatowych, miejskich, rejonowych oraz komisariatach. Terytorialny zasięg działania komend powiatowych (miejskich) Policji odpowiada zasadniczemu podziałowi administracyjnemu państwa, natomiast właściwość terytorialna komend rejonowych Policji obejmuje obszar jednej lub kilku dzielnic w obrębie Miasta Stołecznego Warszawy. Konkretne zadania przyporządkowane poszczególnym jednostkom organizacyjnym Policji w układzie podmiotowym opisane zostały przez Komendanta Głównego Policji w zarządzeniu nr 1041 z 2007 roku[243].

2.2. Przestępczość nieletnich

2.2.1. Pojęcie przestępczości nieletnich i skala zjawiska

Przestępczość osób nieletnich jest zjawiskiem dotykającym każdą społeczności i sięga swymi korzeniami odległych czasów. Wydaje się jednak, że w obowiązującym brzmieniu pojęcie pojawiło się po raz pierwszy w Anglii w roku 1815 za sprawą P. Bedforda, który założył towarzystwo mające na celu

---

Głównego Policji, może powołać Komendanta Wojewódzkiego albo Komendanta Stołecznego Policji po upływie 14 dni od dnia przedstawienia wniosku o wydanie opinii. Por. art. 6 ustawy o Policji.

[242] Oprócz siedemnastu garnizonów Policji funkcjonuje obok nich Centralne Biuro Śledcze Policji działające na wzór komend wojewódzkich oraz komendy stołecznej. Komendant CBŚP posiada uprawnienia m.in. w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych dotyczących kontroli operacyjnej oraz odnoszących się do czynności kontrolowanego przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, czynności kontrolowanego wręczenia korzyści majątkowej, przedłużania tych czynności i ich kontynuowania oraz przekazywania prokuratorowi zgromadzonych materiałów. Komendant nowej jednostki będzie mógł także występować z wnioskami o udostępnienie danych telekomunikacyjnych oraz danych osób korzystających z usług pocztowych.

[243] Zarządzenie Komendanta Głównego Policji w *sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji*. (Dz.Urz. KGP 2007, nr 18, poz.135 wraz z póź. zm.)

zapobieganie przestępczości nieletnich i wykrywanie źródeł tej społecznej patologii w wielkich ośrodkach miejskich[244].

Obecnie, pojęcie „przestępczości nieletnich" spopularyzowane jest w całym świecie, ale nie jest ono wszędzie równoznaczne. Przykładowo Amerykanie uważają za przestępców nieletnich nie tylko małoletnie jednostki, które naruszają normę prawną, popełniając wykroczenie bądź przestępstwo czy zbrodnię, lecz również tych nieletnich, których zachowanie uznać należy za aspołeczne a nawet tylko za naganne. W odmienny sposób niż w innych krajach, w Ameryce sankcjonuje się czyny popełniane przez nieletnich sprawców przestępstw. Dość powiedzieć, że dopiero od 2005 roku Sąd Najwyższy USA uznał za niezgodne z konstytucją skazywanie na śmierć młodocianych morderców i całkowicie tego zakazał. Z cel śmierci przeniesiono wówczas do zwykłych pomieszczeń więziennych ponad 70 skazanych. Ostatnim nieletnim poddanym egzekucji był w 2003 roku Scott Hain z Oklahomy, który wraz z kolegą w wieku 17 lat uprowadził auto z dwoma osobami, które zamknął w bagażniku, a samochód podpalił, zabijając porwanych. W 2010 roku Sąd Najwyższy złagodził także stanowisko w zakresie stosowania kary dożywotniego więzienia dla nieletnich przestępców. W wydanym wyroku wobec Terrance Grahama uznał, że orzekanie takiej kary jest niezgodne z ósmą poprawką zakazującą „okrutnych kar" i że tak ostre wyroki „są niezgodne z podstawowymi zasadami uczciwości", a zarazem żaden inny kraj nie skazuje nieletnich na bezwarunkowe dożywocie za przestępstwa mniejsze niż zabójstwo. Podtrzymał jednak stanowisko, że skazywanie nieletnich na dożywocie bez możliwości zwolnienia, możliwe jest jedynie w wypadku zabójstwa lub morderstwa. W USA jest w tej chwili ok. 2 tys. skazanych osób na bezwarunkowe dożywocie za zabójstwa, które popełnili jako nieletni, oraz 129 za inne przestępstwa, przede wszystkim gwałt. Aż 77 z nich „odsiaduje" wyroki na Florydzie.[245]

---

[244] M. Veillard-Cybulski, H. Veillard-Cybulski, *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa: PWN, 1968, s. 14.

[245] za. http://wyborcza.pl/1,86746,7901796,Ameryka_lagodnieje (dostęp 15.06.2017r.).

W Europie pojęcie przestępczości nieletnich ma charakter niejednoznaczny. Zwykle, oznacza grupę młodzieży wyraźnie określoną przez prawo, która popełnia przestępstwa, albo której zachowanie jest uważane, w myśl obowiązujących przepisów prawnych, za zbliżone do zachowania przestępczego[246]. Ta różnorodność definiowania „niby" tożsamego zachowania powodowała wiele nieporozumień. W efekcie na Pierwszym Kongresie ONZ w 1955 roku poświęconemu zagadnieniu walki z przestępczością i postępowaniem z nieletnimi, podjęto próbę zdefiniowania przestępczości nieletnich. Próba ta zakończyła się niepowodzeniem. Podobnym fiaskiem zakończył się drugi Kongres zorganizowany w Londynie w 1960 r., który zaowocował podjętą przez większość sygnatariuszy rezolucją, wskazującą na brak możliwości wypracowania ogólnej definicji przestępczości nieletnich oraz zaleceniami by:

a) posługiwać się terminem „przestępczość nieletnich" tylko w przypadku naruszania normy prawnej przewidzianej w kodeksie karnym;
b) nie podciągać pod przepisy prawa karnego – nawet w celu zastosowania środków wychowawczych – pewnych form wykroczeń niedostosowania społecznego nieletnich, które nie stanowiłyby podstawy do wszczęcia postępowania karnego, gdyby były popełnione przez dorosłych.

Z prawnego zatem punktu widzenia można powiedzieć, że przestępczość nieletnich ma miejsce, wtedy, gdy przewiduje ją ustawa. Powoduje to jednak szereg komplikacji, jeśli takie stwierdzenie odniesiemy wprost do polskiego systemu prawnego. Po pierwsze, dlatego że sugeruje ono jakoby tak określone zachowanie nieletnich wymagały takiej samej reakcji ze strony sformalizowanych agend kontroli społecznej, jak ma to miejsce w przypadku przestępczości dorosłych, choć taki pogląd należałoby traktować jako nieporozumienie.[247] Po drugie, dlatego że zarówno przepisy kodeksu karnego jak i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich nie zawierają wprost takiej terminologii. Z przepisów kodeksu karnego wynika, że aby przestępstwo zaistniało musi odpowiadać opisowi ustawowych cech określonego typu czynu

[246] M. Veillard-Cybulski, H. Veillard-Cybulski, *Nieletni przestępcy*…op.cit., s. 14.
[247] J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*…op.cit., s. 317.

zabronionego. Ten zespół ustawowych cech stanowi znamiona przestępstwa. W teorii prawa karnego wyróżnia się cztery grupy ustawowych znamion: przedmiot ochrony (zamachu), przedmiot przestępstwa, stronę przedmiotową przestępstwa oraz stronę podmiotową przestępstwa.

Przedmiot ochrony wskazuje, jakie dobro prawne ustawodawca chce chronić, umieszczając czyn na liście przestępstw lub wykroczeń (np. przepisy rozdz. XXVII k.k. chronią cześć i nietykalność cielesną). Ponieważ przestępstwo jest zawsze aktem zewnętrznego zachowania się człowieka, do strony przedmiotowej są zaliczane te ustawowe znamiona, które charakteryzują owo zachowanie. Analizując każde przestępstwo pod kątem jego „strony zewnętrznej", można wyróżnić następujące elementy:

- zachowanie się sprawcy, np. zabija, niszczy, zabiera w celu przywłaszczenia,
- przedmiot czynu, czyli przedmiot, na który jest bezpośrednio skierowane zachowanie się sprawcy, np. cudza rzecz ruchoma w wypadku kradzieży,
- sposób popełnienia czynu, np. zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem,
- okoliczności modalne – czas, miejsce, sytuacja,
- skutek – występuje tylko w wypadku przestępstw/wykroczeń materialnych, np. bójka lub pobicie, zakłócenie spoczynku nocnego.

Należy tutaj dodać, że zgodnie z art. 10 § 1 k.k. podmiotem (sprawcą) przestępstwa może być tylko osoba fizyczna, która popełniła czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Od tej zasady kodeks karny przewiduje dwa wyjątki. Mianowicie, na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiedzialność karną może również ponieść nieletni, który ukończył lat 15, a przy tym jest on sprawcą przestępstwa wyszczególnionego w art. 10 § 2 k.k. (patrz rys. 15.).

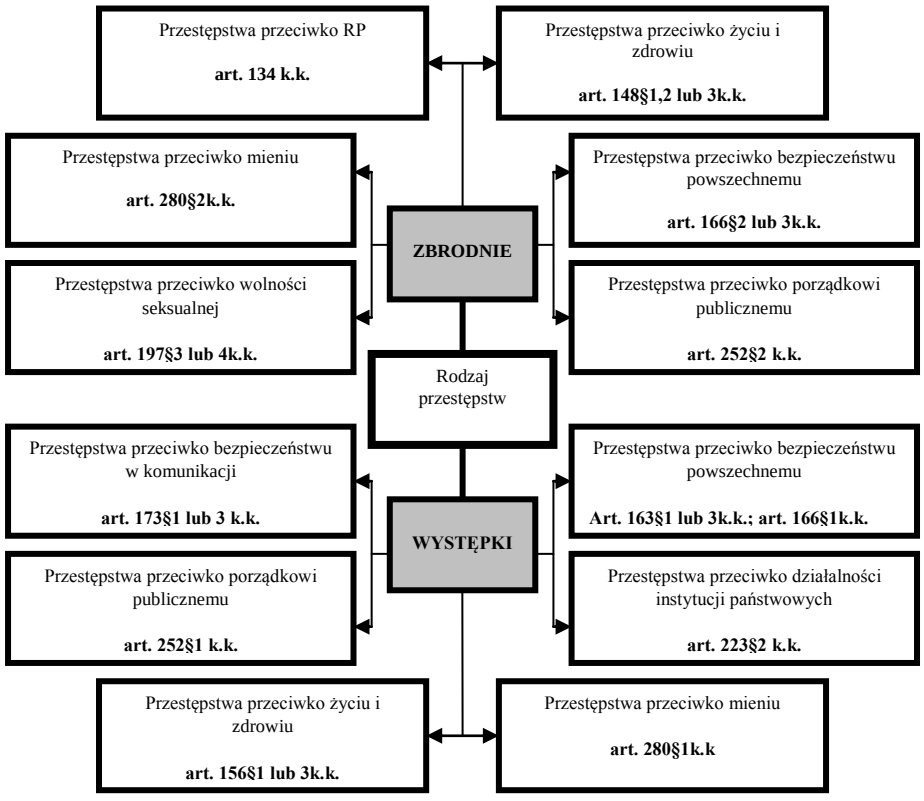

Rys. 15. Przestępstwa umożliwiające orzekania kary wobec nieletniego
Źródło: Opracowanie własne na podstawie kodeks karny z 1997 (t.j. Dz.U. z 2017r. poz. 665 wraz z późn. zm.)

Dodatkowym kryterium objęcia nieletniego wskazanym trybem jest spełnienie przez niego łącznie dwóch przesłanek -przedmiotowej wynikającej z okoliczności sprawy oraz podmiotowej, opartej na stopniu rozwoju sprawcy, jego właściwościach i warunkach osobistych. Oprócz wymienionych okoliczności, wskaźnikiem ułatwiającym podjęcie decyzji (przemawiającą za nią) o objęciu nieletniego postępowaniem karnym zamiast procedurą przewidzianą w u.p.n. jest fakt uprzedniej bezskuteczności stosowanych wobec podsądnego środków wychowawczych lub poprawczych. Wyjątek w drugą stronę, polegający na potraktowaniu „dorosłego sprawcy" jak nieletniego, przewiduje art. 10§4 k.k. Odnosi się to tylko do sprawcy, który popełnił występek po

ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18. Sąd, zamiast kary, może wówczas zastosować środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli właściwości i warunki osobiste sprawcy za tym przemawiają. Najogólniej rzecz ujmując, w pewnych sytuacjach od wieku sprawcy, jego właściwości osobistych oraz okoliczności sprawy[248] zależeć będzie to, czy potraktowany zostanie on jak osoba dorosła, czy też dane mu będzie korzystać z mniej restrykcyjnych zapisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Strona podmiotowa obejmuje zjawiska psychiczne, które muszą towarzyszyć stronie przedmiotowej, czyli zewnętrznemu zachowaniu się sprawcy i które wyrażają stosunek psychiczny sprawcy do czynu. Ogólnie można stwierdzić, że zachowaniu się sprawcy muszą towarzyszyć określone postacie stosunku psychicznego do czynu, przy czym stosunek ten może polegać na umyślności lub nieumyślności. Strona podmiotowa jest zatem najważniejszą przesłanką winy. Tym samym, bez zaistnienia strony podmiotowej, wymaganej w przepisie karnym określającym typ przestępstwa, nie można sprawcy przedstawić zarzutu popełnienia czynu, a więc nie ponosi on odpowiedzialności karnej z powodu braku winy.[249] Inaczej mówiąc, chociaż określenia „przestępczość nieletnich" używamy bardzo często, to nie zdajemy sobie sprawy z tego, że przestępczość nieletnich nie istnieje, ponieważ nieletni nie popełniają wprost przestępstw, gdyż „dojrzałość" jest jednym z istotnych warunków zdolności podmiotu do zawinienia.[250] Nieletniość jest zatem okolicznością wyłączającą winę sprawcy, a tym samym przestępstwo. Ponadto przestępczość nieletnich (czyny karalne) obejmuje inny krąg zachowań niż przestępczość dorosłych. Tak więc pojęcie „przestępczości nieletnich"

---

[248] L. Woszczek, *Prawne i psychologiczne przesłanki wszczęcia postępowania karnego wobec nieletnich szczególnie zdemoralizowanych*, [w:] *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, (red.) J. M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2007, s. 150.

[249] L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 1999, s. 74.

[250] A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne*…op.cit., s.131.

powinno być rozumiane stricte jako pewien skrót myślowy, co nie oznacza, że używanie tego terminu jest błędem. Wynika to z faktu, że wrosło ono w język tak codzienny jak i prawniczy, a zarazem w języku polskim brakuje innego określenia na oznaczenia zachowań nieletnich wymagających ingerencji sądu.

W prowadzonych rozważaniach koniecznym jest również odniesienie się do pojęcia „nieletni". Pojęcie „nieletni" w słownikach oznacza „niemającego wieku, uznanego przez prawo za niedojrzałego".[251] W ujęciu prawnym, w zależności od gałęzi (cywilnej, karnej, administracyjnej) ustawodawca różnicuje znaczenie tego terminu. W aspekcie poruszanym w książce zgodnie z art. 1 § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (u.p.n.) z 26 października 1982 roku (tekst jednolity Dz. U. 2016, poz. 1654 wraz z późn. zm.), nieletni to: osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu 13 lat, a nie ukończyła lat 17, albo osoba, która nie ukończyła lat 18, wykazująca przejawy demoralizacji[252], bądź osoba do lat 21, względem, której zostały orzeczone środki wychowawcze lub poprawcze.

Według danych policyjnych, liczba stwierdzonych czynów karalnych popełnianych przez nieletnich sprawców wykazuje w ostatnim okresie dynamikę[253] ujemną (patrz tabela 19.).

[251] E. Krzyżak-Szymańska, *Przestępczość nieletnich jej tendencje w skali kraju i województwa śląskiego. Statystyka i opis jakościowy zjawiska,* [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży i jego zagrożenia*, red. A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, Mysłowice: Wydawnictwo GWSP Mysłowice, 2006, s. 40.

[252] W przypadku demoralizacji ustawodawca nie definiuje wprost pojęcia a jedynie w art. 4 §1 u.p.n., w celu bliższego jego sprecyzowania, wylicza przykładowe okoliczności o niej świadczące.

[253] Przez dynamikę przestępczości rozumie się tempo i kierunek zmian podstawowych cech zbioru czynów zabronionych (przestępstw, czynów karalnych).

Tabela 19. Zjawisko przestępczości i przestępczości nieletnich za lata 2010-2015

	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Przestępstwa stwierdzone	827852	908854	1061239	1119803	1159554	1138523
W tym czyny nieletnich	28875	42735	71562	94186	101026	100425
(%) czynów nieletnich	3,5	4,7	6,7	8,4	8,7	8,8
Osoby podejrzane	318713	362820	438524	500539	521942	516152
W tym nieletni sprawcy	12898	17271	25167	43847	49654	51162
Przestępczość kryminalna	549729	628748	727718	781340	794102	778905
Czyny nieletnich	27974	40905	69333	90564	96999	93799
(%) czynów nieletnich	5,1	6,5	9,5	11,6	12,2	12,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: BRD KGP, *Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2015 roku, MSWiA, Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015*

Tendencja ta dotyczy także liczby podejrzanych nieletnich. W 2015 roku, wśród wszystkich ustalonych przez Policję sprawców przestępstw, było 12898 nieletnich (o 25,3% mniej niż w roku poprzednim, kiedy to było ich 17271). Stanowili oni 4% wszystkich ustalonych przez Policję podejrzanych (w roku poprzednim odsetek ten wynosił 4,8%)[254]. Równocześnie, udział czynów nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw stwierdzonych w 2015 roku wyniósł 3,5% i był niższy niż w analogicznym okresie roku 2014 o 0,7 punktu procentowego. Ten statystycznie odnotowany pozytywny trend nie stanowi prawdziwie realnego odzwierciedlenia. Wynika to bowiem z faktu zmiany sposobu zbierania przez Policję danych dotyczących nieletnich. Nawet przy pewnych wątpliwościach, co do skali ograniczenia zachowań przestępczych

[254] MSWiA, *Raport o stanie Bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*, Warszawa 2016, s. 12

wśród nieletnich, stwierdzić należy, że medialnie nagłaśniane bezprawie wśród młodych ludzi ocenić trzeba, jako dalece mniej dramatyczne niż sugerują to środki masowego przekazu. Co przy tym istotne, znaczna część z popełnionych przez nieletnich czynów karalnych ma charakter przypadkowy. Są one następstwem przestępstw nieumyślnych lub spowodowanych przez głupotę, ciekawość, bądź brak dyscypliny czy też trudności w procesie wartościowania[255].

Spośród wszystkich stwierdzonych przestępstw, popełnianych przez nieletnich, od lat dominują czyny o charakterze kryminalnym. Praktycznie w każdym roku przekraczają one 90% popełnianych zbrodni i występków wśród tej kategorii osób. Przestępczość ta zdominowana jest głównie czynami zawartymi w rozdziale XXXV k.k. Czyny te zwykle związane są z kradzieżami i przestępstwami rozbójniczymi (patrz tabela 20.).

Tabela 20. Wybrane kategorie czynów zabronionych nieletnich sprawców w latach 2010-2015

Rok	Zabójstwo	Kradzież cudzej rzeczy	Udział w bójce lub pobiciu	Uszkodzenie mienia	Kradzież z włamaniem	Kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie
2015	4	3814	818	1276	3239	2390
2014	3	4686	1148	2141	4247	4430
2013	4	9691	2219	3066	6205	9691
2012	4	11395	3289	4683	7796	12237
2011	6	11470	3580	5605	9329	12438
2010	7	11248	3158	4865	9813	11547

Źródło: Opracowanie na podstawie: KGP http:// www.statystyka.policja (dostęp 06.06.2017)

Inną, ważną grupę stanowią przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Niepokojącym faktem jest ciągle wysoki poziom udziału nieletnich sprawców

[255] F. Kozaczuk, *Trudności w procesie wartościowania u nieletnich*, [w:] *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych,* (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008, s. 139-155.

w kategoriach przestępstw związanych z użyciem przemocy takich, jak: uszkodzenie ciała (uszczerbek na zdrowiu) oraz udział w bójce lub pobiciu[256]. Warte odnotowania jest również to, że siedmiu na dziesięciu nieletnich popełnia czyn samotnie. Około 15% z nieletnich sprawców czynów karalnych dobiera do swojej działalności jedną osobę, pozostała część funkcjonuje w grupie trzyosobowej lub większej.[257] Jeśli nieletni działają w zespole, to zarysowuje się tendencja odchodzenia od współdziałania rówieśniczego na rzecz popełniania przestępstw w grupie z osobami dorosłymi[258]. Charakterystyczne jest także to, że grupy, w których funkcjonują nieletni przestępcy, są coraz bardziej zorganizowane i występuje w nich pewna specjalizacja. Przestępstwa są także częściej, niż było to dawniej, przemyślane i zaplanowane[259]. Najczęstszymi motywami przestępczego działania nieletnich są: chęć zdobycia pieniędzy lub innych korzyści materialnych, chęć zaimponowania innym, namowa kolegów, chęć przebywania i realizowania się w grupach nieformalnych, powielanie wzorów i zachowań oglądanych w domu lub w środkach masowego przekazu, poczucie bezkarności, poszukiwanie akceptacji. Motywacje nieletnich do popełniania przestępstw podtrzymuje również niska wykrywalność i obowiązujące dość liberalne zasady odpowiedzialności[260].

Z badań nad uwarunkowaniami przestępczości nieletnich wynika, że wskazana populacja sprawców cechuje się dużym psychologicznym zróżnicowaniem członków, a na konkretne zachowania niezgodne z prawem mogą wpływać zarówno zmienne sytuacyjne, jak i działające w przeszłości

---

256 E. Moczuk, *Przestępczość nieletnich jako problem społeczny*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, (red.) F. Kozaczuk. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2004, s. 118-135.

257 A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne…* op.cit., s. 136.

258 A. Szymański, *Policja w systemie profilaktyki i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie 2013, s. 16.

259 A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz w zakładowych instytucjach wychowawczych opieki całkowitej*, Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach, 2013, s.28.

260 A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia…* op.cit., s. 127-128.

bardziej złożone okoliczności i czynniki rozwojowo-wychowawcze[261]. Szczególną rolę przypisuje się tu rodzinie, jako środowisku mogącemu wzmóc u nieletniego tendencję do patologicznych zachowań. Wpływają na to głownie takie czynniki, jak: rodzeństwo mające problemy z zachowaniem, niewłaściwe metody wychowawcze stosowane przez rodziców, konflikty rodzicielskie[262], czy rozpad rodziny. Obok rodziny, niekorzystne oddziaływanie na dzieci i młodzież może wywierać także otoczenie rówieśnicze. Prowadzone badania dowodzą, że ciągle zwiększa się liczba nastolatków, którzy podejmują różnego rodzaju zachowania problemowe pod wpływem rodziny i rówieśników. Zwykle, gdy wzorce z najbliższego środowiska nastolatka są negatywne, pojawia się akceptacja i pozytywny stosunek do zachowań ryzykownych. Wśród czynników predysponujących można tu wyróżnić: aprobatę rówieśniczą dla zachowań ryzykownych, brak nadzoru rodzicielskiego oraz niepowodzenia szkolne i ubóstwo[263]. Istotną cechą, związaną z przestępczością nieletnich, jest tendencja znacznego wzrostu liczby tej kategorii sprawców z rodzin o średnim, a często nawet wyższym statusie społecznym. Jak zauważa B. Urban, oznacza to, że współczesna przestępczość dzieci i młodzieży dawno już wyszła ze środowisk marginesowych i rodzin spatologizowanych[264]. Badacz zaznacza przy tym, że zjawisko to jest symptomatyczne dla współczesnych czasów, ściśle wiąże się z najgłębszymi przemianami naszego społeczeństwa i nie poddaje się interpretacji przy zastosowaniu tradycyjnych teorii dewiacji. Pewne

[261] J. Gierowski, A. Haś, *Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, [w:] *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, (red.) J. M. Stanik. Warszawa: Wydawnictwo Komandor, 2007, s. 189.

[262] C. Hollin, D. Browne, E. Palmer, *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznawanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2008, s.17

[263] M. Jędrzejko, M. Walancik, *Człowiek i uzależnienia*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, Warszawa-Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013, s. 18-21.

[264] B. Urban, *Przestępczość młodzieży polskiej w okresie transformacji społeczno-ustrojowej na tle przestępczości ogólnej*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży,* (red.) B. Urban, Mysłowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Mysłowicach, 2004, s. 10.

naświetlenie tych zjawisk i procesów, jego zdaniem, można uzyskać z teorii napięcia R. Agnew'a i wynikającego z niej pojęcia relatywnej deprywacji[265].

Ogólna teoria napięcia Agnew'a odróżnia się od innych głównych teorii swoją specyfiką postrzegania typu społecznej relacji, która prowadzi do dewiacji oraz motywacją do dewiacji. Po pierwsze, teoria napięcia kładzie nacisk na negatywne relacje z innymi: relacje, w których jednostka nie jest traktowana tak jak chciałaby być traktowana. Klasyczna teoria napięcia koncentruje się na relacjach, w których inni utrudniają jednostce osiąganie pozytywnie wartościowanych celów. R. Agnew jednak rozszerzył spektrum teorii napięcia o relacje, w których inni prezentują jednostce szkodliwe albo negatywne bodźce. Po drugie, teoria napięcia dowodzi, że adolescenci są „popychani" do zachowań dewiacyjnych przez negatywne stany afektywne – najczęściej gniew i pokrewne emocje, takie jak: rozczarowanie, depresja, rozpacz, strach[266].Ten negatywny afekt wytwarza presję dla podejmowania korekcyjnego działania i może prowadzić adolescentów do używania nielegalnych dróg osiągania celów, ataku albo ucieczki od źródła ich nieszczęścia, i /lub zmiany ich negatywnego afektu poprzez podejmowanie zachowań ryzykownych[267]. Równocześnie Agnew uznał, że jednostka, doświadcza napięcia w trzech różnych sytuacjach: 1) Napięcie może powstawać, ponieważ jednostki nie osiągają celów, które uznają za wartościowe. 2) Napięcie jest wywoływane przez usunięcie bodźca o dodatniej dla podmiotu wartości tj., kiedy jednostki tracą coś, czemu przypisują dodatnią wartość, jak np. rodzica, chłopaka lub dziewczynę, możliwość uczęszczania do szkoły lub występowania w jakiejś drużynie sportowej lub rekreacyjnej. 3) Napięcie może wynikać z wystawienia na działanie negatywnych bodźców. Wskutek pojawienia się napięcia wzrasta prawdopodobieństwo odczuwania przez jednostkę negatywnych emocji. Doświadczenie negatywnych emocji, w

---

[265] Ibidem, s. 10.

[266] J. Groth, *Rozwój moralny a radzenie sobie ze stresem u nieletnich przestępców*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2003, s.86-96.

[267] A. Kinas-Zalewska, *GST- ogólna teoria napięcia a nieletni sprawcy przestępstw seksualnych,* „Przegląd Badań Edukacyjnych" 17(2), 2013, s. 139.

szczególności gniewu, skłania jednostkę do powzięcia działań zmierzających do złagodzenia napięcia i redukcji negatywnych emocji. Jednym ze sposobów osiągnięcia pozytywnie wartościowanych celów, ochrony lub odzyskania pozytywnych bodźców bądź też przetrwania obecności bodźców negatywnych czy ucieczki od innych, może być czyn przestępczy[268].

Analiza statystyk potwierdza tezę, że dominującą grupą wśród nieletnich sprawców przestępstw są chłopcy. Zauważyć jednak należy, że coraz liczniej grupa ta reprezentowana jest przez dziewczęta, które obecnie stanowią co dziesiątego podejrzanego o tego rodzaju zachowania. Obserwowane zmiany w przestępczości nieletnich dziewcząt widoczne są nie tylko w rzeczywistych rozmiarach zjawiska, ale również w strukturze popełnianych przez nie czynów, które stają się coraz bardziej wyrafinowane i nasycone agresją. Głównym miejscem działalności przestępczej nieletnich jest środowisko miejskie, gdzie odnotowuje się ponad 80% wszystkich popełnianych czynów karalnych dla tej grupy sprawców. Od pewnego czasu daje się również zaobserwować coraz bardziej wyraźna tendencja obniżania się dolnej granicy wiekowej nieletnich przestępców. Znamienną dla współczesnej przestępczości młodzieży jest także przestępczość zabawowa, która ma pewne wspólne cechy z tradycyjnym wandalizmem i chuligaństwem, ale w dalszym swoim rozwoju przybrała kształty wyjątkowo niebezpieczne i szokujące. Taki charakter mają m.in. podkulturowe masowe akty przemocy i agresji, realizowane przez szalikowców podczas imprez sportowych, wśród których niebagatelną rolę przypisuje się osobom poniżej 18 roku życia. W tym miejscu warto posłużyć się bio-psycho-społecznym modelem C.E. Irwin (patrz rys. 16.) wskazującym, jakie elementy stanowią potencjalne zagrożenie aktywujące zachowania problemowe - antynormatywne[269] oraz które strukturalnie czynniki je ograniczają.

---

[268] R. Agnew, J. Bylica, *GTS – idea oraz rekomendacje dla profilaktyki zachowań ryzykownych*, „Resocjalizacja Polska" (2) 2011, s. 235-236.

[269] Zachowania ryzykowne (problemowe) to różne zachowania podejmowane przez dzieci i młodzież, pozostające w opozycji do porządku społecznego i prawnego, które stanowią jednocześnie zagrożenie dla zdrowia i rozwoju jednostki (społeczeństwa) Por.: A. Dzielska, A. Kowalewska, *Zachowania ryzykowne młodzieży - współczesne podejście do problemu,* „Studia BAS" 38(2) 2014, s. 141.

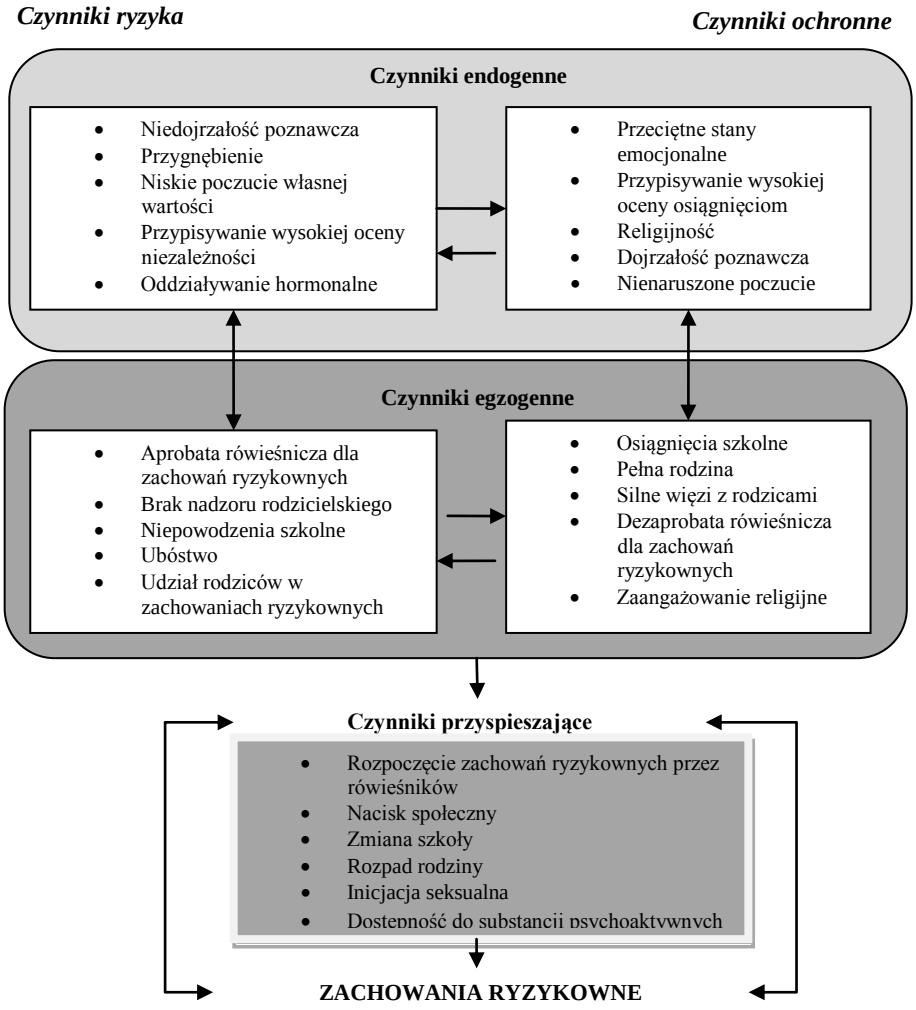

Rys. 16. Model C.E. Irwin

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J.M. Sales, C.E. Irwin, *Theories of adolescent risk taking: The biopsychosocial model*, [In] *Adolescent health: Understanding and preventing risk behaviors*, (Eds.) R.J. Di Clemente, J.S. Santelli, R.A. Crosby, San Francisco: Jossey-Bass, 2009, s. 31-51.

Z zamieszczonego modelu wynika, że tzw. popychacze lokują się zarówno w sferze endogennej i egzogennej. Czynniki endogenne skoncentrowane są na indywidualnych predyspozycjach jednostki, zaś czynniki egzogenne powiązane są z kształtowaniem się więzi społecznych i wyznawanym w otoczeniu

jednostki systemem wartości[270]. Patrząc na czynniki ryzyka, istotne zagrożenie niesie za sobą tutaj niskie poczucie własnej wartości, niedojrzałość poznawcza, ubóstwo, niepowodzenia szkolne i dysfunkcje opiekuńczo-wychowawcze w rodzinie nieletniego. W literaturze wskazuje się także na związek wspomnianych zachowań ryzykownych z objawami depresyjnymi, złym samopoczuciem psychicznym, jak również stresem psychologicznym[271]. Rolę zapobiegawczą w podjęciu zachowań ryzykownych pełnią czynniki ochronne, do których należą m. in: przeciętne stany emocjonalne, przypisywanie wysokiej oceny własnym osiągnięciom, religijność, dojrzałość poznawcza oraz nienaruszone poczucie własnej wartości, a także brak problemów w nauce i uzyskiwane osiągniecia szkolne. Kluczowa jest tutaj także dostępność rodziców, bliskie z nimi relacje oraz pełna struktura rodziny. Istotną rolę odgrywa również stosunek otoczenia rówieśniczego (dezaprobata) do zachowań ryzykownych.

Jedną, z bardziej wszechstronnych analiz zachowań problemowych związanych m.in. z przestępczością młodzieży, jest teoria R. i S. Jessor. Autorzy podjęli próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie „dlaczego?" i „po co?" młodzież podejmuje zachowania uznawane za ryzykowne. W świetle tej teorii zachowania problemowe mają znaczenie rozwojowe, tzn. jest to sposób na załatwienie bardzo ważnych spraw życiowych, z którymi młodzi ludzie nie potrafią poradzić sobie inaczej[272]. Wystąpieniu tych zachowań (używaniu alkoholu, agresji, postaw aspołecznych, przestępczości, itd.) sprzyja wzajemne oddziaływanie kilku zmiennych ujętych w ogólne grupy obejmujące zmienne podstawowe, zmienne społeczno-psychologiczne, które rzutują na strukturę zachowań aspołecznych lub konwencjonalnych.

[270] M. Jędrzejko, Janusz M., Walancik M., *Zachowania ryzykowne…*op.cit., s. 18-21.
[271] I. Klonowska, *Psychologiczne i kryminologiczne aspekty zachowań ryzykownych młodzieży*, „Resocjalizacja Polska" (11) 2016, s. 89.
[272] Szymański A., *Niedostosowanie społeczne…*op.cit., s. 126.

Do pierwszej grupy zmiennych wyjściowych R. i S. Jessor zaliczyli[273]:

- strukturę społeczno-demograficzną, która dotyczy wykształcenia rodziców, ich kariery zawodowej, deklarowanych przez nich przekonań religijnych, struktury rodziny etc.
- socjalizację**,** na którą, zdaniem autorów, składają się: ideologia rodziców, panująca atmosfera w domu, wpływy rówieśników, a także wpływy środków masowej informacji.

Drugi zespół zmiennych społeczno-psychologicznych w ich koncepcji tworzy[274]:

- system osobowości, na który składa się: struktura pobudzeń motywacyjnych związanych z wartością i oczekiwaniami wobec osiągnięć szkolnych, niezależność działania, struktura osobistych przekonań, nasilony krytycyzm społeczny, alienacja, samoocena i poczucie kontroli zewnętrzno-wewnętrznej.
- system spostrzegania środowiska, obejmujący strukturę bliższą i strukturę dalszą z funkcjonującym wewnątrz niej poziomem zgodności norm pomiędzy rodzicami i rówieśnikami.

„Zmienne bliższe" bezpośrednio pociągają za sobą niektóre postępowania, natomiast „zmienne dalsze" są zasadniczo dalekie w wywoływaniu zmian i w związku z tym nie mają takiego znaczenia w ich warunkowaniu[275].

Wszystkie systemy stanowiące zbiór zmiennych „społeczno-psychologicznych" są ukształtowane przez system obustronnie ze sobą połączonych elementów, które urządzone są tak, że w rezultacie wystąpienie zachowań problemowych jest mniej lub bardziej prawdopodobne.

---

[273] Z. Gaś, *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole,* Warszawa: MENiS,2004, s. 177.

[274] Zajączkowski K., *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001, os. 21.

[275] Z. Gaś, *Badanie zapotrzebowania*…, op.cit., s. 22.

2.2.2. Sądowe środki reakcji wobec nieletnich wykolejonych społecznie

Przebieg wyodrębniania się prawa karnego nieletnich ściśle związany był z rozwojem specjalnego sądownictwa dla tej kategorii osób. Pierwsza instytucja tego typu powstała w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w 1899r. w Chicago.[276] Jej głównych pryncypiów można doszukiwać się w zaprzestaniu traktowania dziecka jako „miniatury" dorosłego i dostrzeżeniu w nim osoby o odmiennej psychice wymagającej innego oddziaływania naprawczego. W opinii B. Stańdo-Kaweckiej, wymienione posunięcie zrewolucjonizowało i wprowadziło nową jakość do praktyki sądowniczej, a pionierska koncepcja z Ameryki szybko przedostała się na stary kontynent i stopniowo swoim zasięgiem obejmowała coraz to nowe kraje. Dla przedstawicieli nauki prawa karnego oznaczało to, że walka z przestępczością nieletnich musi zejść z dotychczasowej drogi „zwykłej", choćby złagodzonej represji karnej, i że z dzieckiem, które popełniło czyn zabroniony, nie można postępować tak jak z dorosłym przestępcą. Należy je poddać innym sądom, innej procedurze, oprócz kary stosować środki wychowania i opieki[277]. M. Cieślak, badając tę ewolucję postępowania z nieletnimi, w zawartej przez siebie konkluzji, wskazuje, że przebiegała ona według linii: od represji do opieki[278], gdzie pierwotne prawo karne nieletnich staje się prawem ochrony nieletnich.[279] Obecnie, w warunkach polskich, mechanizmem umożliwiającym odpowiedni dobór oddziaływań do stopnia przejawianej dysfunkcji w zachowaniu przez nieletniego, jest system środków wychowawczych i poprawczych, oddanych ustawą do dyspozycji sądu. W katalogu środków wymienionych w art. 6 u.p.n., dokonując ich klasyfikacji pod kątem prowadzonych oddziaływań, da się wyróżnić środki

[276] M. Kalinowski, J. Pałka, *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, 2003, s. 109.

[277] B. Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2007, s. 24.

[278] M. Cieślak, *Od represji do opieki - rzut oka na ewolucje odpowiedzialności nieletnich,* „Palestra" (1) 1973, s. 26.

[279] J. Kusztal, *System resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w Polsce i w Niemczech,* Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2008, s. 20.

o charakterze podstawowym i środki pomocnicze. Można dokonać również innej klasyfikacji środków, dzieląc je na środki, które pozostawiają nieletniego w jego dotychczasowym środowisku wychowawczym, albo kierują nieletniego do placówki lub instytucji przejmującej od rodziców lub opiekunów tylko część obowiązków związanych z pieczą i wychowaniem, bądź całkowicie zmieniają jego środowisko. To jest na środki wychowawcze, które najmniej ingerują we władzę rodzicielską, na środki wychowawcze, które nie zrywają więzi nieletniego z jego naturalnym środowiskiem, lecz poddają go zabiegom wychowawczym, korzystając z pomocy z zewnątrz (np. kuratorski ośrodek) oraz środki powodujące czasowe zerwanie więzi nieletniego z jego z naturalnym środowiskiem rodzinnym.[280] Środki mogą być orzekane zarówno wobec nieletnich, którzy przejawiają jedynie cechy demoralizacji, jak i tych nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego.[281] Można je stosować kumulatywnie, o ile z samej swej istoty środki te, nie wykluczają się wzajemnie.

Orzekaniu wykonywania wobec nieletnich środków wychowawczych lub poprawczego, oprócz naczelnej dyrektywy postępowania ujmowanej jako dobro nieletniego, towarzyszy również zasada indywidualizacji oraz elastyczności ciągłości postępowania. Konkretnych przesłanek pomocnych w identyfikacji wytycznych indywidualizacji orzekania środków[282] i podejścia do nieletniego dostarcza art. 3 § 2 u.p.n.[283]. Zgodnie z nim, zasada indywidualizacji oznacza nakaz dobierania wobec dzieci i młodzieży przez sąd takich środków i metod

---

[280] F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1986, s. 20.

[281] P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2007, s.33.

[282] A. Stankowski, *Stadia wykolejenia społecznego a implikacje resocjalizacyjne*, [w:] *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, (red.) J. M. Stanik. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2007, s. 181.

[283] G. Harasimiak, *Nieletni sprawcy czynów zabronionych - winni czy ofiary w polskim modelu postępowania z nieletnimi*, [w:] *Gaudium In Litteris Est. Księga jubileuszowa ofiarowana pani profesor Genowefie Rejman*, (red.) L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa: Wydawnictwo „Liber", 2005, s. 327-338.

przewidzianych w przepisach ustawy, które uwzględniają ich osobowość, wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju fizycznego i psychicznego, cechy charakteru oraz przyczyny i stopień demoralizacji a także charakter środowiska oraz warunki wychowawcze podsądnego. Sąd, stosując zindywidualizowane środki, ma również obowiązek zastosować odpowiednie środki w stosunku do rodziców i opiekunów nieletniego w celu ochrony jego dobra[284]. Czyni to dla wzmocnienia sprawowanej przez rodzinę funkcji opiekuńczo-wychowawczej nad nieletnim, a zarazem w celu intensyfikacji jej poczynań w aspekcie poczucia odpowiedzialności za wychowanie swojego potomstwa. W takim to jurydycznym klimacie w oparciu o art. 7 u.p.n. sąd rodzinny może zobowiązać prawnych opiekunów:

- do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której podsądny uczęszcza, poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej poradni specjalistycznej, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony oraz lekarzem bądź zakładem leczniczym,
- do naprawienia w całości lub części szkody wyrządzonej przez nieletniego.

Jeśli chodzi o zasadę elastyczności, umożliwia ona zmianę lub uchylenie orzeczonych środków przez sąd rodzinny, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze (art. 79 u.p.n.). Może to nastąpić w wyniku postępowania odwoławczego, jak również w trakcie już trwania postępowania wykonawczego. Sąd może także odroczyć lub przerwać na czas określony wykonywanie środków będących w jego dyspozycji, tak aby w konsekwencji przyniosły one pożądany skutek w zachowaniu i prezentowanych postawach przez nieletniego.

Niezmiernie ważną zasadą, z punktu widzenia głównego celu ustawy, jest zasada ciągłości postępowania i spójności wszystkich jego stadiów. Zasada ta dotyczy przede wszystkim procesu resocjalizacji, który rozpoczyna się już na etapie postępowania wyjaśniającego, podczas stosowania środków

[284] J. Kusztal, *Odpowiedzialność nieletnich w prawie polskim*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, (red.) B. Urban, Mysłowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Mysłowicach, 2004, s. 244.

tymczasowych (art. 26[285] i 27[286] u.p.n.) i kontynuowanego w następnych fazach postępowania, szczególnie w postępowaniu wykonawczym.

Samoistny lub tymczasowy charakter może mieć także środek leczniczo-wychowawczy, jakim jest umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub zakładzie opieki zdrowotnej. Jego zastosowanie wymaga jednak spełnienia przesłanek szczególnych. Sąd, bowiem, może umieścić w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym tylko tego nieletniego, u którego stwierdzono upośledzenie umysłowe, chorobę psychiczna lub inne zakłócenie czynności psychicznych. Sytuacja może dotyczyć też nieletnich, którzy nałogowo nadużywają alkoholu, albo innych substancji pochodzenia naturalnego lub chemicznego, w celu wprowadzenia się w stan odurzenia. W przypadku, gdy zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej, sąd może orzec o umieszczeniu go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a w razie, gdy nieletni jest upośledzony umysłowo w stopniu głębokim i wymaga jedynie opieki, w domu pomocy społecznej.

Z punktu widzenia wykonywanego środka wychowawczego lub poprawczego, że zgromadzonych danych, można wnioskować (patrz tabela 21.), że najchętniej stosowanym oddziaływaniem jest oddanie nieletniego pod nadzór kuratora[287] (od 60% do 70% orzeczeń rok do roku). Można wręcz powiedzieć,

---

[285] Art. 26 - Wobec nieletniego można tymczasowo zastosować nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej albo zakładu pracy, a także nadzór kuratora lub innej osoby godnej zaufania, a jeżeli byłoby to niewystarczające – umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w rodzinie zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim lub zastosować środki leczniczo-wychowawcze.

[286] Art. 27. § 1 - Nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego.

[287] Zamieszczone dane z Ministerstwa Sprawiedliwości prze GUS, w kolejno wydawanych Małych Rocznikach Statystycznych Polski w rozdziale „Wymiar Sprawiedliwości" nie ujmują wszystkich możliwych środków wychowawczych będących w dyspozycji sądu np. upomnienia, zobowiązania do określonego postępowania. Takiego szczegółowego rozbicia również nie uwzględnia publikowana statystyka Now i Nk Ministerstwa Sprawiedliwości, w której

że nadzór kuratora sądowego jest środkiem wychowawczych tzw. „pierwszego rzutu"[288]. Podstawą jego zastosowania w ramach art. 6 pkt. 5 u.p.n, jako środka samoistnego, jest uzasadnione przypuszczenie, że pozostawiając nieletniego w jego naturalnym środowisku, zdoła się osiągnąć zmiany jego zaburzonego nastawienia do norm współżycia społecznego w kierunku ukształtowania i utrwalenia w nim społecznie pożądanych postaw oraz poczucia odpowiedzialności.

Tabela 21. Nieletni według wykonywanych środków wychowawczych lub poprawczych

Rodzaj środków	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2016**
Nadzór kuratora	**47020** 66,0%	**47097** 66,8%	**43463** 67,5%	**41875** 69,3%	**39530** 70,2%	**36427** 70,5%
Nadzór rodziców	**12900** 18,1%	**11939** 16,9%	**10550** 16,4%	**9395** 15,5%	**8315** 14,8%	**6916** 13,4%
Umieszczenie w Zakładzie Poprawczym	**1520** 2,1%	**1433** 2,0%	**1253** 2,0%	**1173** 2,0%	**1041** 1,8%	**985** 1,9%
Umieszczenie w MOW	**5057** 7,1%	**4970** 7,1%	**5299** 8,2%	**5512** 9,1%	**5494** 9,8%	**5620** 10,9%
Umieszczenie w MOS lub OSW	**3326** 4,7%	**3437** 4,9%	**2139** 3,3%	**1032** 1,7%	**458** 0,8%	**210** 0,4%
Skierowanie do Ośrodka Kuratorskiego	**1423** 2,0%	**1591** 2,3%	**1664** 2,6%	**1474** 2,4%	**1460** 2,6%	**1525** 2,9%
Ogółem	**71246 100%**	**70467 100%**	**64368 100%**	**60461 100%**	**56298 100%**	**51683 100%**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Mały Rocznik Statystyczny Polski GUS za lata 2010-2016

Charakter realizowanych czynności przez kurortów związanych z wykonywaniem orzeczeń sądu ma wobec nieletnich zakres zarówno wychowawczo-resocjalizacyjny, diagnostyczny jak i kontrolno-profilaktyczny.

orzeczone środki podawane są jedynie w ogólnym rozbiciu na środki opiekuńczo-wychowawcze lub poprawcze, umorzenia oraz stosowane środki tymczasowe.

[288] R. Jankowiak, *Poradnik prawny kuratora rodzinnego i nieletnich*, Żary: Wydawnictwo „Monogram 2006, s. 37.

Jednocześnie, kurator rodzinny, sprawując nadzór nad nieletnim, ustawowo zobowiązany jest do organizowania i prowadzenia z nim pracy, która ma za zadanie pomóc jego readaptacji społecznej.

Techniczno-proceduralną stronę sprawowanego nadzoru szczegółowo normuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2014 roku[289]. Akt ten określa warunki i sposób wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w zakresie sprawowania nadzoru nad nieletnim, kontrolowania wykonywania przez nieletniego nałożonych na niego obowiązków określonego postępowania, jak również kontrolowania wykonywania obowiązków nałożonych na rodziców albo opiekuna nieletniego. Jego dopełnienie stanowi również rozporządzenie, w którym uporządkowany został zakres praw i obowiązków kuratorów sądowych w pełnionym nadzorze, algorytm postępowania, a także terminowość podejmowanych czynności w zespole kuratorskiej służby sądowej[290].

Oprócz realizowanego przez kuratorów rodzinnych nadzoru nad nieletnimi w ich naturalnym środowisku zdarza się, że sąd decyduje, iż nieletni wymagają bardziej wzmożonej opieki wychowawczej ze strony tego typu specjalistów. Zabezpieczając możliwość skuteczniejszego nadzoru nad nieletnimi, kieruje ich wówczas do ośrodków kuratorskich.[291] Podstawowym zadaniem ośrodków kuratorskich jest wdrażanie skierowanych tam podopiecznych do przestrzegania zasad współżycia społecznego i porządku publicznego oraz kształtowanie

[289] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnimi (Dz.U. 2014, poz. 855).

[290] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12.06.2003r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (t.j. Dz.U. 2014, poz. 989).

[291] Ośrodki kuratorskie tworzą i znoszą prezesi sądów okręgowych na wniosek prezesów sądów rejonowych (por. artykuł 84 §4 u.p.n.), po zasięgnięciu opinii od kuratora okręgowego. Zakres bardziej gruntownych rozstrzygnięć w tym zakresie ustawa pozostawiła Ministrowi Sprawiedliwości (por. artykuł 84 §5 u.p.n.), który w oparciu o nadaną mu prerogatywę w dniu 5 października 2001 roku, wydał rozporządzenie w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz.U. 2001, nr 120, poz. 1294). W ogłoszonym akcie minister określił tryb i szczegółowe zasady tworzenia oraz znoszenia ośrodków, sposób wykonywania nadzoru nad ośrodkami, a także ich organizację i zakres działania.

właściwego ich stosunku do nauki i pracy, a także budzenie zainteresowań oraz rozwijanie uzdolnień[292].

Innym środkiem wykorzystywanym przez sądy jest ustanowienie nadzoru odpowiedzialnego rodziców. Środkiem tym rocznie objętych jest od 15 do 20% nieletnich. Polega on na tym, że sąd nakłada na rodziców lub opiekuna nieletniego, obowiązek kontroli zachowania się podsądnego, jego nauki, stosunku do pracy wraz z obowiązkiem wzmożonego oddziaływania wychowawczego oraz informowania sądu o przebiegu procesu wychowawczego nieletniego. Środek ten może być zastosowany tylko w tych przypadkach, gdy rodzice nieletniego dają należytą rękojmię wykonywania władzy rodzicielskiej, a związek emocjonalny nieletniego z rodzicami nie uległ zerwaniu.

Sąd, stosując zindywidualizowane metody przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu nieletnich, sięga również po takie, które powodują czasowe zerwanie więzi, wykolejonych obyczajowo lub przestępczo sprawców czynów zabronionych, z ich naturalnym środowiskiem rodzinnym.[293] Do tego typu środków zalicza się m.in. umieszczenie nieletnich w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, to jest w placówce opieki całkowitej, funkcjonalnie podległej pod Ministerstwo Edukacji Narodowej. Fakt umieszczenia nieletniego w MOW, obligatoryjnie, poprzedzony musi być sporządzeniem specjalistycznej opinii[294] (por. art. 25§ 2 u.p.n.), która ma za zadanie dostarczenie organowi orzekającemu informacji o rozmiarach i przesłankach występującego niedostosowania społecznego nieletniego, a także wniosków na temat sposobu przeciwdziałania dalszej jego demoralizacji, w tym koniecznych metod

---

[292] J. Sowa, E. Piotrowski, J. Retman, *Profilaktyka i resocjalizacja*, [w:] *Wychowanie, profilaktyka, resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro*, (red.) J. Sowa, E. Piotrowski, J. Retman, Rzeszów: Podkarpacki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2003, s. 351-358.

[293] F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1986, s. 20.

[294] Opinia wydawana jest przez grupę ekspercką funkcjonującą w opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów działających przy sadach okręgowych W skład zespołu wchodzą specjaliści w zakresie psychologii, pedagogiki, pediatrii, medycyny rodzinnej, chorób wewnętrznych, psychiatrii oraz psychiatrii dzieci i młodzieży

korekcji występujących zaniedbań i zaburzeń.[295] Taki sposób uzyskiwania wiedzy i kierowania nieletnich przez sąd do ośrodka pozwala m.in. na dokładne prześledzenie, jak na tle wydawanych ekspertyz kształtuje się ogólny psychospołeczny obraz wadliwie funkcjonujących podsądnych oraz roli w ich życiu uwarunkowań środowiskowych, osobowościowych i sytuacyjnych prowadzących, do zaburzonego zachowania.[296] Do priorytetowych zadań MOW należy eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi. Wymienione zadania_młodzieżowe ośrodki wychowawcze realizują poprzez: organizowanie zajęć resocjalizacyjnych, terapeutycznych, rewalidacyjnych oraz profilaktyczno-wychowawczych, jak również poprzez organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej podopiecznym. Podejmowane przez placówki MOW zadania z obszaru resocjalizacji, wyznaczane są poprzez naczelne cele wychowania oraz wyjściową sytuację wychowawczo-społeczną readaptowanej jednostki. Co przy tym ważne, ośrodki nałożone na nie zadania realizują jednoczenie na kilku płaszczyznach m.in. poprzez: prowadzenie zintegrowanej działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej, przysposobienie zawodowe i naukę zawodu, uczestniczenie w życiu społecznym, gospodarczym oraz kulturalnym środowiska, podnoszenie kultury pedagogicznej rodziny wychowanków, czy też współdziałanie z organizacjami i instytucjami w zakresie pomocy dla podopiecznych do czasu ich usamodzielnienia się. Składają się na to przede wszystkim: nauka szkolna, zajęcia wychowawcze, zajęcia specjalistyczne i kulturotwórcze prowadzone przez działy organizacyjne ośrodka - szkołę i internat. Wykonanie tych zadań wymaga różnego czasu oraz oddzielnie dobranej do każdego nieletniego odpowiedniej strategii działania. Dlatego w ramach

[295] J.M. Stanik, *Ekspertyza psychologiczna w sprawach nieletnich*, [w:] *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, (red.) M.J. Lubeski, J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1986, s. 242.

[296] A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości i niedostosowania społecznego nieletnich kierowanych do MOW przez Sąd Rejonowy w Żorach*, [w:] *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, (red.) S. Ćmiel, Józefów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej w Józefowie, 2012, s. 282.

funkcjonowania MOW opracowuje się i realizuje indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny i resocjalizacyjny. Program opracowuje zespół, którego zadaniem jest planowanie i koordynowanie udzielania wychowankowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu jego funkcjonowania. Program ma uwzględniać jego predyspozycje, braki, jak również wskazywać na określone cele i zadania do wykonania. Dokument ten ma również za zadanie, nadania oddziaływaniom realizowanym w MOW swego rodzaju kontraktu pedagogicznego, obejmującego przewidywany do osiągnięcia cel, zaplanowane metody i określoną perspektywę czasową.

Aby proces resocjalizacji wykolejonych społecznie nieletnich przebiegał w miarę komfortowych warunkach, ośrodki muszą posiadać odpowiednią bazę. Całe otoczenie ośrodka powinno przy tym gwarantować możliwość prowadzenia różnorodnych zajęć sportowych i rekreacyjnych, a także zapewniać podopiecznym aktywny wypoczynek.[297]

Jeżeli środki wychowawcze związane z nadzorem, środki leczniczo-wychowawcze, a także umieszczenie w rodzinie zastępczej lub ośrodku opiekuńczo-wychowawczym nie są wystarczające do zatrzymania procesu demoralizacji nieletniego i uzyskania efektów wychowawczo-resocjalizacyjnych, może być wobec niego zastosowany środek w postaci umieszczenia w placówce poprawczej.[298] Podstawę umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym stanowi art. 10 u.p.n. Decyzja sądu o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym może dotyczyć tylko osoby w wieku 13-17 lat, która popełniła czyn karalny, o ile przemawia za tym jej wysoki stopień demoralizacji oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego[299].

Sąd rodzinny orzekając umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, nie określa z góry okresu pobytu w placówce. Jest to

[297] L. Rewczuk, *Z doświadczeń pracy resocjalizacyjnej w zakładzie wychowawczym*, [w:] *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, (red.) K. Pospiszyl, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1990, s. 212.

[298] R. Borowski, D. Wysocki, *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock: Wydawnictwo Novum 2001, s. 73.

[299] A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne*…op. cit., s. 283.

umieszczenie na czas nieoznaczony. Okres pobytu nieletniego w zakładzie nie może trwać dłużej niż jest to konieczne, bądź ustaje z mocy prawa, z chwilą ukończenia przez nieletniego 21 roku życia (por. art. 73 §1 u.p.n.). Szczegółowy tryb dotyczący rodzajów zakładów poprawczych, ich organizacji, zasad kierowania, przenoszenia, pobytu oraz sposobu wykonywania nadzoru nad zakładami określa rozporządzenie[300] Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2001 roku. W zależności od uwarunkowań psychofizycznych oraz stopnia demoralizacji i ewentualnych wcześniejszych doświadczeń z tego typu placówkami w wyżej przywołanym rozporządzeniu przewidziano kilka rodzajów zakładów poprawczych (patrz rysunek 17.) o odmiennej specyfice prowadzonego w nich procesu resocjalizacji.

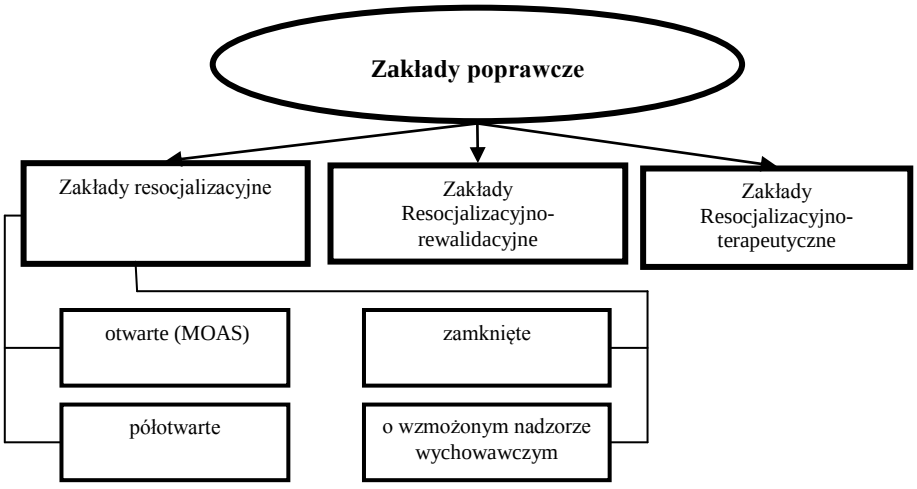

Rys. 17. Typy zakładów poprawczych
Źródło: Opracowanie własne

Wśród innych środków zastrzeżonych w ustawie do właściwości sądu rodzinnego można wymienić choćby środki zapewniające opiekę wychowawczą w zakładzie pomocy społecznej, w odpowiednich placówkach opiekuńczo-

[300] Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 lutego 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich Dz.U. 2017, poz. 487.

wychowawczych. Na indywidualne potraktowanie zasługuje jednak możliwość skierowania przez sąd nieletniego do schronisku dla nieletnich.

Schroniska dla nieletnich, podobnie jak zakłady poprawcze, są podległymi Ministerstwu Sprawiedliwości placówkami opieki całkowitej, czynnymi przez cały rok. Statutowa działalność schroniska w swoim podstawowym wymiarze obejmuje:

- odizolowanie nieletniego od środowiska zewnętrznego i pozostawienia go do dyspozycji organu kierującego,
- zapobieżenie działaniom, które mogłyby utrudnić postępowanie prowadzone w sprawie nieletniego przez sąd lub inny organ do tego upoważniony,
- opracowanie diagnozy (opinii) psychopedagogicznej[301] nieletniego i rozpoczęcie procesu jego resocjalizacji.

Placówka, przez pryzmat wykonywanych czynności, spełnia, zatem funkcję: zabezpieczającą, diagnostyczną i resocjalizacyjną. Ma także za zadanie udzielać pomocy nieletniemu w nawiązaniu kontaktów z rodzicami (opiekunami) i informować ich o jego zachowaniu, a także o uzyskiwanych zmianach w postawach podopiecznego.

W funkcjonującym systemie schronisk dla nieletnich placówki dzielą się na dwie kategorie: na schroniska zwykłe i schroniska interwencyjne. Zakres ich zróżnicowania (kto do nich trafia) wyznaczają: okoliczności, charakter oraz społeczna szkodliwość popełnionego czynu karalnego przez nieletniego, a także jego zachowanie będące funkcją stwarzanego zagrożenia dla innych osób i otoczenia.

[301] Sporządzana opinia obejmuje: opis stanu zdrowia fizycznego nieletniego, określa poziom rozwoju psychicznego w tym: a) poziom rozwoju poznawczego (przebieg nauki szkolnej z uwzględnieniem opóźnień w nauce i braków w wiadomościach szkolnych oraz z uwzględnieniem zainteresowań i predyspozycji zawodowych), b) charakterystykę osobowości nieletniego (cechy temperamentu, uczucia, potrzeby, wartości, zainteresowania, zdolności oraz pozytywne aspekty osobowości). Ponadto zawiera charakterystykę środowiska rodzinnego i rówieśniczego, uwarunkowania psychospołeczne, więzi emocjonalne, system wartości, system wychowawczy; analizę procesu nieprzystosowania społecznego; wnioski określające kierunki oddziaływań resocjalizacyjnych; propozycje dotyczące rodzaju środka wychowawczego lub poprawczego.

Podstawą prawną umieszczenia nieletniego w schronisku zwykłym jest art. 27§1 bądź art. 74 § 2 u.p.n. W pierwszym przypadku, nieletniego można umieścić w schronisku, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za impostacją w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego. Z drugim przypadkiem mamy do czynienia w sytuacji, gdy wykonanie orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym natrafiłoby na niedające się usunąć przeszkody. W takich okolicznościach sąd rodzinny, ze względów wychowawczych, może zadecydować (orzec) o skierowaniu nieletniego do schroniska zwykłego. Jeśli chodzi o schroniska interwencyjne, to trafiają do nich ci nieletni, którzy swoim postępowaniem oraz stopniem przejawianej demoralizacji, stwarzają poważne zagrożenie społeczne, którzy dezorganizują pracę schroniska zwykłego w sposób zagrażający jego bezpieczeństwu. Do schroniska interwencyjnego kierowani są również nieletni, wobec których ujawniono okoliczności przemawiające za ich umieszczeniem w zakładzie poprawczym, w związku z zarzutem popełnienia przestępstwa wymienionego w art. 10§2 k.k. W skład każdego schroniska, niezależnie od jego rodzaju, wchodzi: internat, szkoła (szkoły), warsztaty szkolne oraz zespół diagnostyczny. Podobnie, jak ma to miejsce w przypadku zakładów poprawczych, również od schronisk dla nieletnich, wymaga się posiadania odpowiedniego zaplecza, którego zadaniem jest stworzenie odpowiednich warunków, które zapewniają prawidłową realizację przewidzianych przepisami zadań. Zaplecze to tworzą: pomieszczenia mieszkalne, higieniczno-sanitarne, edukacyjne, warsztatowe, sportowo-rekreacyjne, medyczne, terapeutyczne oraz związane z zapewnieniem bezpieczeństwa podopiecznych. W przypadku schronisk dla nieletnich, nie wymaga się konstruowania IPR dla przebywających tam podopiecznych. Przewiduje się natomiast konieczność prowadzenia w placówce oddziaływań wychowawczych, ukierunkowanych na rozpoczęcie procesu resocjalizacji, który swoim zakresem obejmuje różne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz psychiatrycznej udzielanej zarówno podopiecznemu jak i jego rodzinie.

2.2.3. Metody i formy zapobiegania niedostosowaniu nieletnich stosowane przez Policję

Polska Policja na rzecz ograniczania popełniania przez dzieci i młodzież czynów prawnie relewantnych równolegle działa w dwóch obszarach obejmujących zarówno zwalczanie jak i zapobieganie. Podstawowa działalność Policji, ukierunkowana na zapobieganie niedostosowaniu oraz zwalczanie przestępczości wśród nieletnich, została w sposób formalny opisana przez Komendanta Głównego Policji w zarządzeniu nr 1619 z 2010r.[302] Zgodnie z zawartymi tam wytycznymi, wszyscy policjanci zostali zobowiązani do:

1) wykrywania popełnionych czynów karalnych i ujawniania nieletnich sprawców oraz wykonywania w tym zakresie czynności wynikających z art. 37 u.p.n. i art. 308 k.p.k.;
2) ścigania sprawców przestępstw i wykroczeń popełnionych na szkodę małoletnich lub wspólnie z nieletnimi;
3) ujawniania źródeł demoralizacji i przestępczości nieletnich;
4) ujawniania i rozpoznawania przypadków zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych i podejmowania czynności w stosunku do małoletniego oraz jego rodziców lub opiekunów prawnych;
5) przekazywania do sądu rodzinnego informacji i materiałów w sprawach małoletnich i nieletnich, wskazujących na potrzebę wszczęcia postępowania przewidzianego w u.p.n. lub w ustawie Kodeks rodzinny i opiekuńczy;
6) podejmowania działań prewencyjnych, ukierunkowanych na zapobieganie demoralizacji i przestępczości nieletnich;
7) inicjowania i prowadzenia wspólnie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi działań profilaktycznych, zmierzających do zapobiegania demoralizacji i przestępczości nieletnich;
8) współdziałania z instytucjami i organizacjami zajmującymi się problematyką małoletnich i nieletnich.

[302] Zarządzenie nr 1619 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 listopada 2010 roku w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich (Dz.Urz. KGP nr 11, poz. 64).

Z zarządzenia wynika to, że kluczową rolę w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich odgrywają policjanci zatrudnieni w komórkach do spraw nieletnich i patologii zarówno w komendach wojewódzkich, komendach miejskich bądź powiatowych Policji. Ich działalność (patrz tabela 22.) ma charakter koordynacyjny, wykonawczy, nadzorczy i inicjatorski.

Tabela 22. Zadania komórek do spraw nieletnich i patologii w komendach Policji

Zadania komórki do spraw nieletnich i patologii komendy wojewódzkiej Policji
• koordynowanie i sprawowanie nadzoru nad realizacją zadań przez komórki do spraw nieletnich i patologii, funkcjonujące na obszarze działania komendy wojewódzkiej Policji oraz określanie zasad współpracy w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, komórek i jednostek organizacyjnych Policji funkcjonujących na tym obszarze; • inicjowanie, opracowywanie i wdrażanie programów profilaktycznych, ukierunkowanych na zapobieganie przestępczości oraz innym negatywnym zjawiskom społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń występujących wśród małoletnich i nieletnich; • utrzymywanie kontaktu z sądami rodzinnymi, organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi; • identyfikowanie i analizowanie bieżących zagrożeń oraz występujących zjawisk patologii społecznej na obszarze działania komendy wojewódzkiej Policji; • dokonywanie sprawdzenia realizacji zadań komórek do spraw nieletnich i patologii, jednostek organizacyjnych Policji, funkcjonujących na obszarze działania komendy wojewódzkiej Policji oraz sporządzanie z tych czynności informacji, którą przekazuje się właściwemu przełożonemu; • sporządzanie, w razie potrzeby, analizy uwzględniającej w szczególności: a) rozmiary, strukturę i uwarunkowania przestępczości nieletnich, b) rozmiary i uwarunkowania demoralizacji nieletnich, przejawiające się zwłaszcza ucieczkami z domów rodzinnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych, schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych, c) inicjatywy własne oraz przedsięwzięcia realizowane we współpracy z podmiotami działającymi na rzecz poprawy bezpieczeństwa środowisk lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Zadania komórki do spraw nieletnich i patologii komendy powiatowej Policji

- ujawnianie nieletnich sprawców czynów karalnych oraz wykazujących przejawy demoralizacji, a w przypadku braku w strukturach służby kryminalnej komórki do spraw przestępczości nieletnich, także wykonywanie czynności wynikających z art. 37 u.p.n. i art. 308 k.p.k;
- realizacja przedsięwzięć w zakresie zapobiegania demoralizacji i przestępczości nieletnich;
- inicjowanie i udział w budowaniu lokalnych systemów przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa środowisk lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości i demoralizacji nieletnich oraz patologii społecznej;
- współpraca z sądami rodzinnymi, placówkami i instytucjami ustawowo lub statutowo powołanymi do zajmowania się problematyką małoletnich i nieletnich oraz samorządami lokalnymi;
- przekazywanie informacji o nieletnich sprawcach czynów karalnych oraz zagrożonych demoralizacją dzielnicowemu odpowiedzialnemu za rejon, w którym nieletni zamieszkuje;
- współdziałanie ze służbą kryminalną w celu rozpoznania osób, środowisk i zdarzeń wpływających demoralizująco na małoletnich i nieletnich;
- zapewnienie przepływu informacji o nieletnich zagrożonych demoralizacją między poszczególnymi komórkami i jednostkami organizacyjnymi Policji;
- prowadzenie wykazu czynności profilaktycznych, podjętych w sprawach małoletnich i nieletnich;
- pisemne zawiadamianie rodziców lub opiekunów prawnych małoletniego o fakcie legitymowania go przez Policję, gdy pozostawał on w porze nocnej bez opieki rodziców lub opiekunów w miejscu i okolicznościach, w których mógł stać się ofiarą bądź sprawcą przestępstwa lub wykroczenia, gdy nie został przekazany rodzicom lub opiekunom prawnym.;
- koordynowanie inicjatyw i przedsięwzięć podejmowanych w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich w jednostkach organizacyjnych Policji funkcjonujących na obszarze działania komendy powiatowej Policji;
- dokonywanie, nie rzadziej niż raz w roku, sprawdzenia realizacji zadań komórek do spraw nieletnich i patologii oraz osób wykonujących zadania na samodzielnym stanowisku do spraw nieletnich i patologii w jednostkach organizacyjnych Policji, funkcjonujących na obszarze działania komendy powiatowej Policji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenie nr 1619 Komendanta Głównego Policji z 2010r.

Strukturalnie ważnym ogniwem w zapobieganiu patologiom wśród dzieci i młodzieży jest także dzielnicowy. Podejmuje on szereg czynności na rzecz małoletnich, które obejmują:

- uzyskiwanie i wymianę z komórką do spraw nieletnich i patologii (w przypadku braku komórki do spraw przestępczości nieletnich w służbie kryminalnej) informacji o nieletnich sprawcach czynów karalnych oraz nieletnich, którzy: są organizatorami lub przywódcami grup przestępczych, oczekują na umieszczenie w placówce resocjalizacyjnej albo wobec których sąd orzekł umieszczenie w ośrodku resocjalizacyjnym z warunkowym zawieszeniem na okres próby bądź przebywają na przepustkach z MOW, schroniskach dla nieletnich lub zakładzie poprawczym;
- uzyskiwanie i wymianę informacji z komórką do spraw nieletnich i patologii o nieletnich, wykazujących przejawy demoralizacji oraz stwarzających trudności wychowawcze i małoletnich, którzy ze względu na środowisko rodzinne są szczególnie narażeni na demoralizację lub popełnianie czynów zabronionych,
- przeprowadzanie rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych z nieletnimi zagrożonymi demoralizacją oraz ich rodzicami, opiekunami, rodzeństwem, rówieśnikami bądź osobami dorosłymi utrzymującymi z nimi kontakty;
- uczestniczenie w działaniach profilaktycznych, realizowanych przez komórkę do spraw nieletnich i patologii;
- współpracę z pracownikami jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, pedagogami szkolnymi, a także kuratorami sądów rodzinnych, działającymi na rzecz dziecka w zagrożeniu[303].

W wydanym akcie Komendant Główny Policji wskazał również konkretne metody i formy wykonywania zadań dla służb o charakterze liniowym (patrz rys. 18.). Takie uporządkowanie zadań, w opinii kierownictwa KGP, ma na celu poprawę skuteczności podejmowanych czynności oraz zwiększenie profesjonalizmu policjantów rozpatrujących sprawy nieletnich, a przede wszystkim skuteczniejszą ochronę młodego pokolenia przed zagrożeniami przestępczością, demoralizacją oraz patologią społeczną.

[303] Patrz § 11 Zarządzenia nr 1619/2010 KGP.

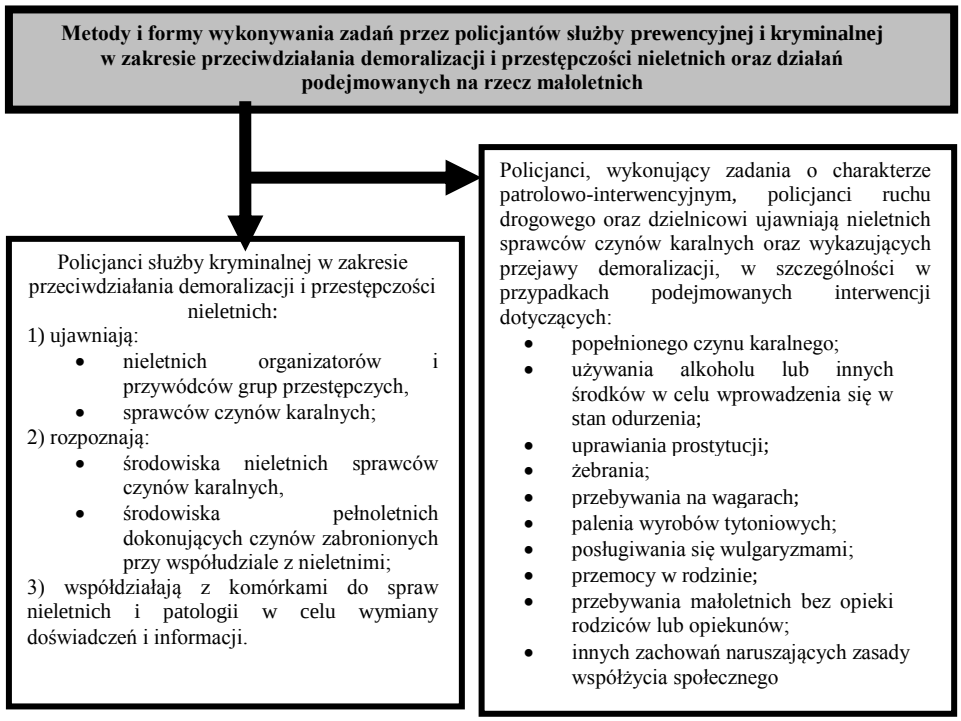

Rys. 18. Metody i formy wykonywania zadań przez policjantów prewencji i służby kryminalnej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie zarządzenia KGP nr 1619/2010

W związku z nasilającą się patologizacją życia społecznego Policja jest również ustawowo zobowiązana do podejmowania szeregu innych działań, mających efektywnie zapobiegać popełnianiu przestępstw oraz zjawiskom kryminogennym. Ustawa, co do zasady, nie precyzuje sposobu realizacji przedmiotowej problematyki, pozostawiając w tym zakresie swobodę decyzji samej organizacji. Mając powyższe na uwadze oraz uwzględniając konieczność zmniejszenia częstotliwości i skali występowania wydarzeń odbieranych społecznie za niepożądane, Policja stworzyła wewnętrzny system stanowisk oraz przepisów podporządkowanych temu zagadnieniu. Jednym z nich jest zarządzenie Nr 1041 Komendanta Głównego Policji z 28 września 2007 r. (Dz.Urz. Nr 18, poz. 135 wraz z późn. zm.) w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji. W rozdziale trzecim tego zarządzenia Komendant

Główny Policji, określając zakres działania dla poszczególnych jednostek, precyzuje również ich zadania związane z profilaktyką i prewencją kryminalną.

Z punktu widzenia omawianej problematyki, szczególną uwagę należy zwrócić na zakres działania komend wojewódzkich Policji oraz miejskich i powiatowych. Te pierwsze zobowiązane są do: inspirowania i koordynowania programów prewencyjnych jednostek Policji, ukierunkowanych na:

- tworzenie warunków do efektywnego działania społecznych ogniw profilaktycznych,
- współpracę ze społecznościami lokalnymi w zwalczaniu przestępczości i zjawisk patologii społecznej oraz popularyzowanie wiedzy o skutecznych metodach i środkach zapobiegania tej przestępczości i zjawiskom,
- kreowanie w społecznościach lokalnych pozytywnego wizerunku Policji oraz podejmowanych przez Policję działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Ich zadaniem jest również opracowywanie, wdrażanie i koordynowanie programów prewencyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów zagrożenia demoralizacją i przestępczością nieletnich oraz zapewnianie właściwych warunków w zakresie opieki nad nieletnimi przebywającymi w izbie dziecka, a także realizowanie programów wychowawczych z nieletnimi. Natomiast komendy powiatowe i miejskie Policji odpowiedzialne są za tworzenie i realizację, we współdziałaniu z organami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i instytucjami pozarządowymi, programów prewencyjnych ukierunkowanych na:

- zapewnienie osobom zamieszkałym na obszarze powiatu bezpieczeństwa i porządku w miejscach publicznych,
- zwalczanie przestępczości,
- ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie zjawisk patologii społecznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,
- zapewnienie mieszkańcom możliwości sygnalizowania lub zgłaszania Policji o zdarzeniach i sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu ludzi i mienia albo porządkowi publicznemu, a także stworzenie warunków umożliwiających natychmiastową reakcję Policji na takie sygnały lub zgłoszenia,

- edukację mieszkańców w zakresie uwarunkowań dotyczących utrzymywania porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz aktywnego udziału w przedsięwzięciach profilaktycznych podejmowanych na obszarze powiatu,
- kreowanie w społecznościach lokalnych pozytywnego wizerunku Policji oraz podejmowanych przez Policję działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W tym miejscu zaznaczyć należy, że działalność o charakterze programowym pojawiła się w Policji już dość dawno, pierwsze projekty wdrażane były na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku.[304] Prawdziwa karuzela programowa i ich „produkcja" nastała po 1995 roku, kiedy to w Policji nastąpiła szczególna moda na prewencję kryminalną. Uruchomienie działań programowych i odgórne zainspirowanie jednostek tą problematyką doprowadziło do sytuacji, że w 2000 roku Policja realizowała na terenie całego kraju 2791 programów. Tak duża liczba programów wynikała z mylenia prowadzonych akcji i happeningów o charakterze prewencyjnym z faktycznymi działaniami profilaktycznymi mającymi postać programu. W celu uporządkowania oraz skatalogowania działań i oddzielenia ich od innych przedsięwzięć profilaktycznych w Komendzie Głównej Policji wprowadzono „Kartę Rejestracji Programów Profilaktycznych". Wprowadzenie karty urealniło liczbę programów, które w kolejnych latach nie przekroczyły liczby 438[305]. Niewielka cześć z tych programów była inicjowana centralnie, pozostałe natomiast projekty powstały z inicjatywy jednostek organizacyjnych Policji (komend wojewódzkich, miejskich lub powiatowych). Skatalogowane

[304] Wiedzę w Policji o programach prewencyjnych przekazywano w różny sposób i na samym początku działania te miały raczej charakter rozproszony. Od 1995 roku Biuro Prewencji KGP rozpoczęło przesyłanie pełnych koncepcji programowych do wykorzystania przez województwa, a w szkołach sygnalnie wspominano kursantom o takich przedsięwzięciach.

[305] Mimo zmniejszenia liczby programów nie udało się doprowadzić do systematycznego i rzetelnego przekazywania informacji przez komendy wojewódzkie – zarejestrowane programy nie były bowiem zbieżne z programami opisanymi w sprawozdaniach przesyłanych przez te komendy. Przytoczono za: *Raport o stanie prewencji kryminalnej i zadaniach realizowanych w tym zakresie przez jednostki organizacyjne Policji*. Warszawa 2003, s.41.

programy ujęto w pięciu kategoriach obejmujących problematykę: ochrony osób i mienia, bezpieczeństwa w ruchu drogowym, patologii, ofiar przestępstw oraz ogólnego bezpieczeństwa, przyjmując za podstawę podziału zawartą w nich problematykę. Jednocześnie, w ramach wyszczególnionych kategorii, wyodrębniono programy: informacyjne, edukacyjne, alternatywne, interwencyjne (patrz rys. 19.).

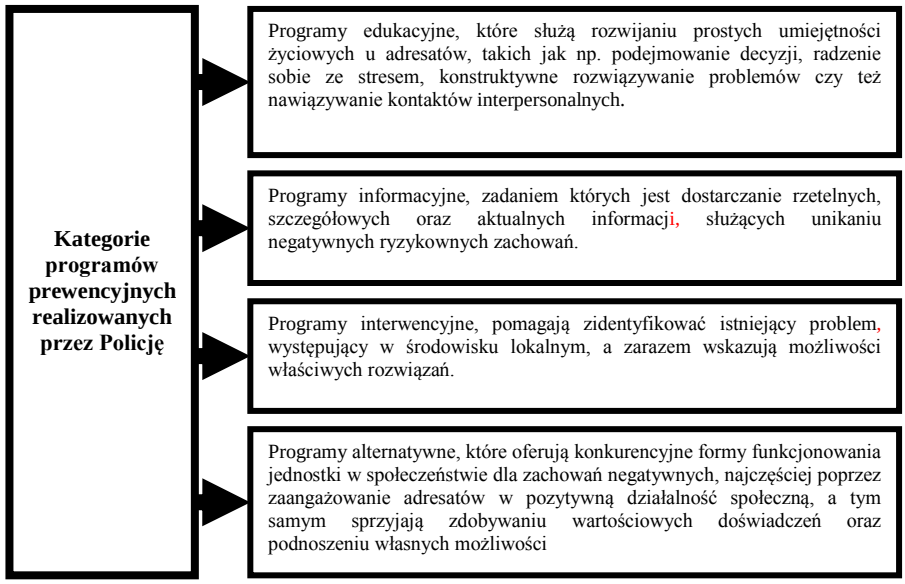

Rys. 19. Kategorie programów prewencyjnych realizowanych przez jednostki Policji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raporty KGP *o stanie prewencji kryminalnej i zadaniach realizowanych w tym zakresie przez jednostki organizacyjne Policji*

Szczególnym podmiotem troski Policji stało się dorastające i wchodzące w życie pokolenie nastolatków, dlatego znaczna część realizowanych programów z zakresu prewencji kryminalnej została bezpośrednio zaadresowana do dzieci i młodzieży, w tym do nieletnich z problemami dostosowania społecznego.

Mówiąc o działalności programowej, trzeba zauważyć, że niepokojące sygnały o zwiększeniu się rozmiarów niedostosowania społecznego i przestępczości wśród nieletnich oraz mała skuteczność rozproszonych po różnych agendach podejmowanych projektów prewencyjnych, zrodziły

konieczność skoordynowania przedsięwzięć wszystkich instytucji zobligowanych ustawowo do prowadzenia działań zapobiegawczych. Jednym z podmiotów, szeroko angażowanym do programów szczebla krajowego z zakresu problematyki zwalczania patologii nieletnich, stała się Policja. Instytucja ta odgórnie została obarczona koniecznością współdziałania i raportowania w tym zakresie, niezależnie od jej własnych autorskich inicjatyw.

Ważną rolę, w ograniczaniu przestępczości i demoralizacji nieletnich, odgrywały i odgrywają Policyjne Izby Dziecka[306]. Podstawę prawną ich funkcjonowania stanowi art. 83 § 2 ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich. Obecnie izby stanowią instytucjonalną formę krótkotrwałej izolacji i doraźnej opieki nad starszymi nieletnimi wykolejonymi społecznie, którzy ukończyli 13 lat.[307] Od 2014 roku, po likwidacji 10 izb, na terenie kraju działa 19 tego typu ośrodków, do których rocznie trafia blisko 7 tysięcy nieletnich. Przepisem zezwalającym na umieszczania nieletniego w PID jest art. 40 § 1 u.p.n.[308] Na jego podstawie Policja może zatrzymać, a następnie umieścić w Policyjnej Izbie Dziecka tylko takiego nieletniego, co do którego istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełnił czyn karalny. Nie jest to jedyny warunek przewidziany przepisami, który musi być spełniony, aby nastąpiło faktyczne zatrzymanie nieletniego skutkujące doprowadzeniem go do izby. Wymaga się, aby równolegle, oprócz uzasadnionego podejrzenia, korespondowała dodatkowo z tym stanem rzeczy

[306] Szerzej na temat historii Policyjnych Izb Dziecka patrz A. Szymański, *Policyjna Izba Dziecka w systemie ograniczania przestępczości i demoralizacji nieletnich – kierunki rozwoju i przeobrażeń*, [w:] *Dylematy i wyzwania XXI wieku. Ujęcie interdyscyplinarne*, (red.) W. Kądziołka, Stalowa: Wola Wydawnictwo KUL, 2014, s. 317- 344.

[307] A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne…* op.cit., s.300.

[308] Zatrzymanego nieletniego w izbie obligatoryjnie zwalnia się i przekazuje pod opiekę rodzicom lub prawnemu opiekunowi, jeżeli: ustaną przyczyny zatrzymania, poleci to sędzia rodzinny albo nie został zachowany 24 godzinny termin zawiadomienia Sądu o zatrzymaniu bądź w ciągu 72 godzin od chwili zatrzymania nie ogłoszono nieletniemu postanowienia o umieszczeniu go w schronisku dla nieletnich lub tymczasowym umieszczeniu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, rodzinie zastępczej zawodowej, placówce opiekuńczo-wychowawczej albo szpitalu psychiatrycznym tudzież innym odpowiednim zakładzie leczniczym bądź domu pomocy społecznej.

co najmniej jeszcze jedna przesłanka, obejmująca swoim zakresem obawę ukrycia się nieletniego, ewentualnie obawę zacierania śladów popełnionego czynu karalnego bądź niemożność ustalenia tożsamości zatrzymanego. Inną, prawną podstawą, dającą możliwość umieszczenia w Policyjnej Izbie Dziecka, jest art. 40 § 7 u.p.n, Dopuszcza się zastosowanie takiego postępowania wobec nieletniego, który przebywa na samowolnym pobycie poza schroniskiem dla nieletnich, młodzieżowym ośrodkiem wychowawczym lub zakładem poprawczym – na czas niezbędny do przekazania go właściwemu podmiotowi. Zatrzymany przebywa w izbie do chwili zorganizowania policyjnego konwoju, nie dłużej jednak niż 5 dni[309]. W uzasadnionych przypadkach na etapie postępowania wykonawczego sędziowie mają możliwość zarządzenia o umieszczeniu w PID nieletnich, wobec których został orzeczony środek wychowawczy, zapobiegawczy lub poprawczy. Możliwość taką przewiduje art. 67 u.p.n. Nieletni w PID oczekuje wówczas na usunięcie trudności w wykonaniu orzeczonego środka, a maksymalny czas jego pobytu w izbie, w tym przypadku, nie został dookreślony. Po nowelizacji ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 29 lipca 2011roku, na zasadzie art. 40a§1, w PID można również umieścić nieletniego na czas uzasadnionej przerwy w konwoju[310], lecz nie dłużej niż na 24 godziny oraz na polecenie sądu na czas niezbędny do wykonania czynności, nieprzekraczający 48 godzin.

Dokonując inferencji realizowanych zadań przez funkcjonariuszy pełniących służbę w Policyjnej Izbie Dziecka, można podzielić je na czynności o charakterze administracyjnym, merytorycznym oraz obejmujące współpracę z

[309] A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Resocjalizacja nieletnich*…op.cit., s. 174.

[310] Za przerwę w konwoju uznać należy sytuację, kiedy funkcjonariusze jednostki organizacyjnej Policji pomimo wydanego przez sąd nakazu zatrzymania i doprowadzenia nieletniego do właściwej placówki nie są w stanie czynności tej zrealizować z uwagi na przyczyny zewnętrzne, takie jak np. późna pora nocna, brak sił i środków lub w trakcie doprowadzenia nastąpiła sytuacja uzasadniająca przerwanie tej czynności. Wykonując wówczas tę czynność, policjant oprócz protokołu zatrzymania zobowiązany, jest do sporządzenia również notatki urzędowej, w której zamieszcza przeszkody uniemożliwiające realizację czynności, w pełni uzasadniające przerwę w konwoju (Por. pismo Śląskiego Komendanta Wojewódzkiego Policji nr Zw-II-026-2/292/12 z dnia 27.01.2012 r.).

innymi instytucjami i komórkami Policji. Na wyszczególnioną konstrukcję zadań składają się obowiązki wyodrębnionych w PID stanowisk służbowych: kierownika, dyżurnego izby oraz wychowawcy.

Z profilaktycznego punktu widzenia pierwszoplanową rolę w izbie odgrywa policjant - wychowawca. Do jego obowiązków należą czynności: kontrolno-nadzorcze, wykonawcze i techniczno-organizacyjne (patrz rys. 20.). Odpowiedzialny jest także za:

- organizację zajęć programowych dla podopiecznych, zgodnie z założeniami profilaktyki opiekuńczo-wychowawczej i resocjalizacyjnej,
- diagnozę oraz neutralizację negatywnych zachowań nieletnich w grupie,
- udzielanie porad i wskazówek wychowawczych i resocjalizacyjnych opiekunom odwiedzającym nieletnich

Zwykle, pobyt nieletniego w izbie wypełniają zajęcia w świetlicy oraz zajęcia ruchowe na świeżym powietrzu (minimum jedna godzina dziennie[311] w przypadku przebywania w izbie ponad 24 godziny). Z zapisów, zawartych w aktach normatywnych, wynika ponadto, że program i metody zajęć wychowawczo-opiekuńczych, kulturalno-oświatowych i sportowo-rekreacyjnych oraz metody wychowawcze stosowane wobec nieletniego powinny być zindywidualizowane. Muszą one zmierzać do poznania nieletniego i jego środowiska, do rozwijania jego zainteresowań, a także umiejętności współżycia w zespole. W tym też celu oprócz typowej edukacji w wymiarze szkolnym (praca z książką, rozwiązywanie zadań, pisanie prac), związanej z wyrównywaniem braków pedagogicznych podopiecznych, stosuje się w izbach także zróżnicowane formy zajęć, organizując dla nieletnich pogadanki, prelekcje, seanse filmowe o charakterze wychowawczym z dziedziny prawa, oświaty zdrowotnej i etyki. Jednocześnie, jeżeli przemawiają za tym względy ochrony zatrzymanych przed wzajemną demoralizacją, zajęcia w izbie prowadzone

[311] W sytuacji złych warunków atmosferycznych kierownik izby może podjąć decyzję o przeprowadzeniu dla nieletnich zajęć ruchowych na świetlicy. Tego rodzaju zastrzeżenie zawarte w przepisie było konieczne z uwagi na to, aby zajęcia nie stały się zbyt dolegliwe dla zdrowia nieletnich, na przykład z uwagi na niską temperaturę lub opady deszczu albo śniegu.

są (powinny być) w oddzielnych grupach, tworzonych w oparciu o przejawiany stopień demoralizacji podopiecznych i charakter czynu, którego się dopuścili.

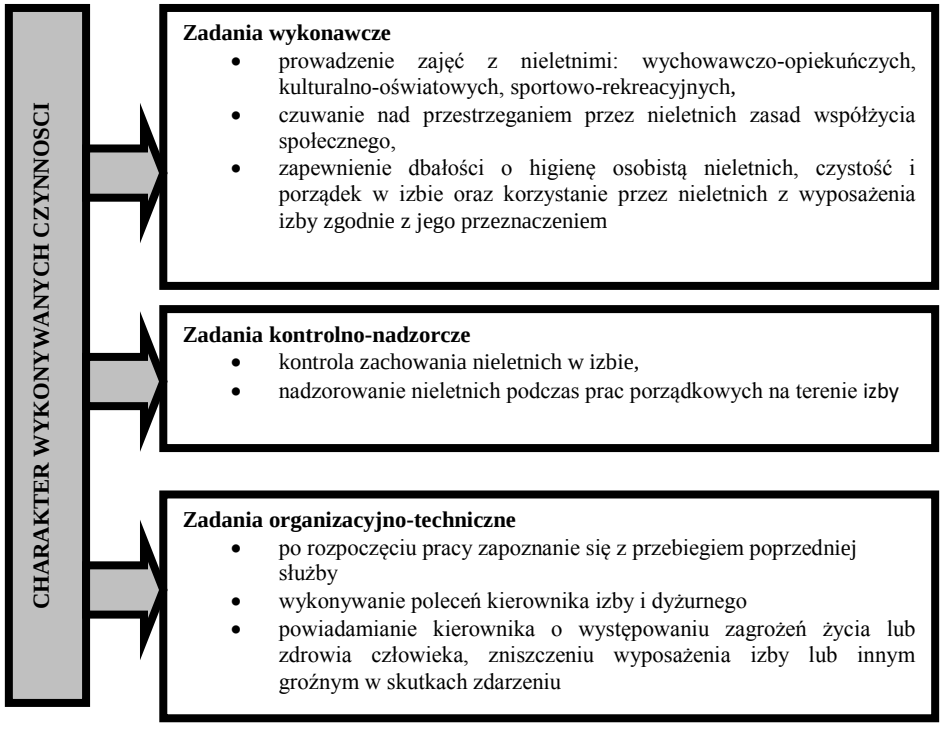

Rys. 20. Zakres czynności przynależny wychowawcy pełniącemu służbę w PID
Źródło: Opracowanie własne na podstawie zarządzenia nr 134 Komendanta Głównego Policji z 2012r.

W izbie jako środków oddziaływania wychowawczego, używa się ustnej pochwały lub upomnienia. Nieletni może być nagradzany za właściwą postawę i zachowanie, aktywne uczestnictwo w zajęciach, a także za wzorowe przestrzeganie porządku i regulaminu izby Natomiast upomnienie stosuje się wobec nieletniego naruszającego obowiązujący w izbie porządek i regulamin oraz przejawiającego niewłaściwą postawę i zachowanie Każdemu zatrzymanemu w izbie nieletniemu przysługuje szereg przywilejów, które obejmują prawo do:

- posiadania przedmiotów kultu religijnego, wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w sposób niezakłócający porządku i bezpieczeństwa w izbie,
- odwiedzin obrońcy, rodziców lub opiekuna za zgodą sądu, kierownika izby lub policjanta prowadzącego sprawę,
- poszanowania godności osobistej,
- ochrony przed przemocą fizyczną, psychiczną oraz wszelkimi przejawami okrucieństwa,
- otrzymania - po skontrolowaniu w jego obecności - paczek z przedmiotami osobistego użytku, w szczególności odzieżą, obuwiem, środkami opatrunkowymi i higienicznymi, przepisanymi przez lekarza lekami,
- składania próśb, wniosków i skarg do kierownika izby lub wyznaczonego przez niego policjanta,
- palenia tytoniu w miejscu do tego wyznaczonym, o ile ukończył 18 lat i nie utrudnia to wykonywania przez policjantów obowiązków służbowych, mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osób przebywających w izbie,
- możliwość korzystania z urządzeń sanitarnych i środków czystości niezbędnych do utrzymania przez niego higieny osobistej.

Ponadto, w trakcie pobytu w PID nieletni powinien mieć zapewniony codzienny dostęp do prasy, środków audiowizualnych, podręcznej literatury, sprzętu sportowego i świetlicowego, codziennych natrysków oraz opieki lekarskiej.

Pobyt nieletniego w izbie wiąże się z obowiązkiem prowadzenia odpowiedniej dokumentacji. Dotyczy ona zarówno kwestii przestrzegania praw człowieka i prawidłowości sposobu pełnienia służb przez policjantów, jak również obejmuje pisemne informacje o zatrzymanych w placówce nieletnich. W skład drugiej grupy wymaganych dokumentów wchodzi podręczna ewidencja, która zawiera podstawowe personalia sprawcy czynu karalnego oraz wytworzone indywidualne teczki (akta) osobowe z chronologicznie ułożonymi materiałami o nieletnim. Znamienne w tej kwestii jest to, że o ile dokumentacja służbowa (patrz rys. 21.) ma formę stypizowaną (obowiązują jej określone wzory), to teczka nieletniego i

załączane do niej materiały, prowadzone są według wzorów samodzielnie opracowanych w poszczególnych jednostkach Policji.

Pobyt nieletniego w izbie, tak jak w każdej innej placówce opieki całodobowej, wymaga, aby posiadała ona odpowiednie zaplecze organizacyjno-techniczne, którego celem jest stworzenie należytych warunków dla osób zatrzymanych, a zarazem umożliwiających prawidłową realizację nałożonych na PID zadań. To oczywiste spostrzeżenie do niedawna nie miało jednak swojego prawnego przełożenia. Na istniejące niedostatki w tym względzie zwracał szczególną uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich[312]. Biorąc powyższe pod uwagę, Minister Spraw Wewnętrznych, korzystając z nowelizacji art. 15 ust 10 ustawy o Policji, w dniu 6 czerwca 2012 roku wydał rozporządzenie w sprawie pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, pokoi przejściowych, tymczasowych pomieszczeń przejściowych i policyjnych izb dziecka, regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach, pokojach i izbach oraz sposobu postępowania z zapisami obrazu z tych pomieszczeń pokoi i izb (Dz.U. 2012, poz. 638). Określił w nim m.in. infrastrukturę Policyjnych Izb Dziecka, którą tworzą pomieszczenia socjalne, higieniczno-sanitarne, medyczne i inne związane z bezpieczeństwem, nauką i wypoczynkiem.

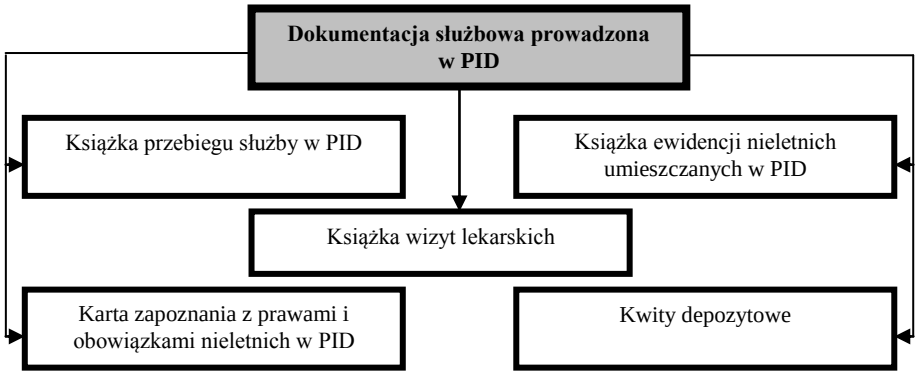

Rys. 21. Rodzaj dokumentacji służbowej prowadzonej w PID
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Decyzja Komendanta Głównego Policji nr 134 z 2012r.

[312] Patrz pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 13 lutego 2009r. l.dz. RPO-605914-VII-7020/11006/09/ED

ROZDZIAŁ III.

PATOLOGIE SPOŁECZNE ZAMIERZONEJ AGRESJI

3.1. Chuligaństwo stadionowe

3.1.1. Chuligaństwo stadionowe[313] - geneza

Chuligaństwo stadionowe stanowi jedną z trudniejszych do rozwiązania patologii życia społecznego. Tego typu zachowania uczestników imprez masowych, wbrew ogólnym odczuciom, mają dość długą historię. Pierwszych deskryptywnych wzmianek o naruszeniach ładu i porządku na widowniach sportowych można doszukać się już w czasach antycznych. Najstarsze zachowane przekazy donoszą o walkach wśród egipskich kibiców już w 1300 roku p.n.e. W ich wyniku doszło do wybuchu wojny domowej, a w jej następstwie do obalenia faraona Fikasa[314]. Innym, dobrze udokumentowanym zbiorowym przypadkiem zakłóceń przebiegu zawodów, był atak kibiców wymierzony w konkurentów ich faworytów za czasów cesarza Justyniana. Sprokurowane przez niezadowolonych fanów uliczne zamieszki zagroziły wręcz życiu i pozycji politycznej ówcześnie urzędującego władcy Imperium Bizantyjskiego[315]. Jak donoszą źródła, także w starożytnym Rzymie w trakcie potyczek gladiatorów można było zaobserwować zachowania tłumu zbliżone w

[313] W opracowaniu za M. Morgałą przyjęto, że „chuligaństwo stadionowe" obejmuje naruszenia porządku publicznego mające miejsce w związku z odbywającą się imprezą sportową, niezależnie od miejsca jej występowania oraz naruszenia porządku dokonywane na tle przynależności klubowej, bez związku z konkretnym wydarzeniem sportowym. Patrz M. Morgała, *Definicja i zakres pojęcia chuligaństwo stadionowe*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2012, s. 85.

[314] M. Babik, *Szkoła wobec subkultury pseudokibiców*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2010, s. 11.

[315] A. Krawczuk, *Poczet cesarzy bizantyjskich*, Warszawa 1992, s. 136.

swej strukturze do zachowań współczesnych pseudokibiców[316]. Za ilustracją wspomnianego zjawiska mogą posłużyć choćby burdy fanów, które miały miejsce w amfiteatrze w Pompejach między miejscowymi widzami a przybyszami z Nocery[317]. Areny sportowe starożytnego Rzymu były także miejscem pierwszych morderstw popełnianych na kibicach przez ich oponentów[318]. Na tamtejszych stadionach i hipodromach dochodziło do podpalania ław—czy wzajemnego obrzucania się obelgami. Z przekazu Prokopiusza z Cezarii wynika, iż niektórzy widzowie, ze względu na sposób okazywania emocji, nazywani byli przez innych obywateli Hunami, których kojarzono z barbarzyństwem, okrucieństwem i brakiem zahamowań[319]. Te i inne awantury skutkowały dotkliwymi karami, które zwykle polegały na wygnaniu prowodyrów lub na rozwiązywaniu nieformalnych stowarzyszeń kibiców. Najczęściej jednak ferowano długoletnie zakazy organizowania widowisk w miastach, gdzie dochodziło do zakłócenia porządku. Zdarzało się, że wobec prowokatorów zamieszek stosowano bardziej surowe kary, dokonując ich egzekucji oraz konfiskaty majątku[320]. Społeczeństwu świata antycznego, oprócz karania, nieobca była również prewencja. W epoce Oktawiana Augusta pojawiło się coś na wzór obecnego „zakazu stadionowego". Do amfiteatrów, dla poprawy bezpieczeństwa wprowadzono oddziały wojskowe[321]. Zakazywano spożywania alkoholu na arenach sportowych. Tego typu obostrzenie

[316] M. Kolejwa, M. Olszewski, *Subkultura szalikowców*, [w:] *Socjodemograficzne uwarunkowania zachowań agresywnych subkultury szalikowców sekcji piłkarskich Radomika Radom i Legii Warszawa*, red. M. Kolejwa, M. Olszewski, Radom: Wydawnictwo Politechnika Radomska, 2011, s. 12.

[317] T. Sahaj, *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*, Poznań: Wydawnictwo AWF Poznań, 2007, s. 23-24.

[318] W. Kołacz, *Wpływ metod zapobiegania i zwalczania chuligaństwa futbolowego na zachowania kibiców,* [w:] *Społeczne zmagania ze sportem*, (red.) Ł. Rogowski, R. Skrobacki, Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2011, s. 270.

[319] D. Słapek, *Sport i widowiska w świecie antycznym,* Kraków-Warszawa: Wydawnictwo Homini; Wydawnictwo UW 2010, s. 734.

[320] J. McClancy, *Sport, Identity and Ethnicity*, New York: Berg Publisher, 1996, s. 6-7.

[321] Ibidem, s. 733.

zastosowano już około 450 roku p.n.e. podczas zawodów organizowanych w Delfach[322].

Walki i waśnie kibiców pojawiały się także w kolejnych epokach, np. w średniowiecznej Anglii mecze sportowe (*medieval folk games*), w które zaangażowane były całe wioski i miasta, stanowiły swoisty pretekst do załatwiania własnych spraw i sporów. Nierzadko dochodziło wówczas do awantur i bijatyk, które kończyły się dotkliwymi urazami, a nawet śmiercią ich uczestników. Wobec rozprzestrzeniania się wokół futbolowych zawodów niekorzystnej dla handlu atmosfery, w 1314 Edward II wydał dekret, w którym zabraniał gry w piłkę w obrębie miasta pod groźbą kary więzienia[323]. Jak zauważa T. Sahaj, plebejska gra w średniowieczną piłkę nożną musiała być na tyle dzika i nieposkromiona, że poszczególni władcy brytyjscy i szkoccy idąc niejako drogą swego poprzednika, sukcesywnie jej zabraniali[324]. Zrobił to król Edward III (1349), Henryk IV (1401) i Henryk VI (1424). Uczynił to również władca Szkocji: Jakub II (1457) oraz Jakub IV (1491)[325].

W kolejnych wiekach, pomimo wydawanych zakazów, awanturnictwo stadionowe nie słabło i przybierało na sile. Pojawiające się w wielkich miastach incydenty z udziałem kibiców stawały się coraz brutalniejsze i krwawsze. W XVI i XVII wieku na ziemiach Wielkiej Brytanii spotkać można relacje o kibicach, niszczących systemy nawadniające pola oraz powodujących chaos w miasteczkach i wsiach[326]. Zdarzenia te miały charakter spontaniczny i zindywidualizowany. Nie towarzyszyła im żadna ideologia i organizacyjny wymiar, a zaistniałe akty przemocy i napastliwość ich uczestników były skutkiem wydarzeń meczowych.

---

[322] P. Piotrowski, *Szalikowcy. O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000, s. 12.

[323] J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe. Symbole gesty na polskich stadionach*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2011, s. 12.

[324] T. Sahaj, *Fani futbolowi…* op.cit., s. 36.

[325] W. Lipoński, *Encyklopedia sportów świata*, Poznań: Oficyna Wydawnicza Atena Krzysztof Sawala, 2006, s. 250.

[326] http://www.granica-ketrzyn.info/viewpage.php?page_id=27 (dostęp 10.06.2017r.)

Dalszy rozwój chuligaństwa stadionowego, za sprawą fanów piłki nożnej z Wielkiej Brytanii, nastąpił na przełomie XIX i XX wieku. Tam również po raz pierwszy użyto określenia „*hooligan*". Słowo to ściśle związane było z nazwiskiem rodziny wywodzącej się z marginesu społecznego. Temu swoistemu gangowi, prowokującemu awantury na obiektach sportowych, przewodził Edward Hooligan[327] mieszkaniec londyńskiej dzielnicy Southwark. Jego nazwisko trafiło do większości europejskich języków jako synonim bandytyzmu, awanturnictwa i łobuzerki[328]. Co do meritum – pierwsza ważniejsza wzmianka o chuligańskich zamieszkach rywalizujących grup kibiców pojawiła się w dzienniku „Athletic News" w 1888r. Wynikało z niej, że „kilkusetosobowa grupa agresywnych kibiców zepchnęła część widzów na płytę boiska. I tych niesfornych, i tych spokojnych zawzięcie pchała policja, biła pałkami i kopała, z idiotycznym upodobaniem oddając się brutalnej walce"[329]. W kolejnych latach walki toczyły coraz lepiej zorganizowane grupy kibiców. Fanatycy zamieszek i rozbojów, zwani już chuliganami, coraz częściej pojawiali się w medialnych relacjach z meczów piłki nożnej. Dość powiedzieć, że w latach 1895-1914 angielski Związek Piłki Nożnej odnotował 238 przypadków zakłóceń porządku podczas prowadzonych rozgrywek[330].

W połowie ubiegłego stulecia, z bezimiennego tłumu kibiców, na fali niezadowolenia i sprzeciwu społecznego, zaczęły na widowniach wyłaniać się skonsolidowane ideowo grupy o charakterze subkulturowym. Medialnie okrzyknięto je szalikowcami, pseudokibicami czy też kibolami. Grupom tym zależało przede wszystkim na stosowaniu przemocy. Trybuny traktowali jak własne terytorium, na które nie miał wstępu nikt „obcy". Negatywne

---

[327] R. Kowalski, *Potomkowie Hooligana. Szalikowcy. Społeczno – Kulturowe Źródła agresji widowni sportowych,* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000, s. 24

[328] Za główny wyznacznik zachowania chuligańskiego powszechnie przyjmuje się jego agresywny i nieracjonalny charakter. Przez nieracjonalność rozumie się brak obiektywnej przyczyny albo nieadekwatność reakcji sprawy w stosunku do bodźca – por. Z. Ostrihańska, B. Szamota, D. Wójcik, *Młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, Warszawa -Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1985, s. 20.

[329] M. Pol, *Jak to robią w Anglii*, Gazeta Wyborcza z dnia 7/8.03.1998r.

[330] P. Piotrowski, *Szalikowcy. O zachowaniach…*op.cit., s. 16.

zachowania kibiców, po pewnym czasie wywołały reakcję władz. W 1973 r. wprowadzono w Anglii zasadę segregacji kibiców. Ponadto, na stadionach zaczęto wznosić wysokie płoty, które miały uniemożliwić przedostanie się chuliganów do sąsiednich sektorów czy na płytę boiska. Działania władz przyniosły jednak efekt odwrotny od oczekiwanego i w latach 80 XX w. doszło do kulminacji negatywnych zachowań. Na stadionach i w ich otoczeniu, przy biernej postawie Policji i klubów, zaczęły rozgrywać się prawdziwe wojny, w których brały udział zorganizowane oddziały chuliganów, takie jak Inter City Firm (chuligani identyfikujący się z West Ham United), Service Crew (Leeds) czy Bushwackers (Milwall)[331]. Okres ten to również czas największych tragedii na piłkarskich stadionach. W Moskwie, w 1982 roku na obiekcie sportowym na Łużnikach w starciach z milicją życie straciło 340 osób. Równie krwawe żniwo zebrał finał Pucharu Europy między Juventusem Turyn a FC Liverpoolem (29 maja 1985 r.). Niemal cały świat mógł obejrzeć na ekranach telewizorów śmierć 39 włoskich kibiców przygniecionych murem, który runął pod naporem pijanych i rozjuszonych fanów Liverpoolu. Do podobnej tragedii doszło w Sheffield w 1989r. W trakcie finału Pucharu Anglii pomiędzy FC Liverpoolem a Nottingham Forest zginęło 95 osób, a ponad 200 zostało rannych[332]. Tragedia z Hillsborough na zawsze zmieniła nie tylko angielski, ale także europejski futbol[333]. Bezpośrednio po zdarzeniu w raporcie brytyjskiego ministra spraw sprawiedliwości wyznaczono nowe wzorce bezpieczeństwa na obiektach sportowych, a rząd brytyjski przyjął ustawy związane z bezpieczeństwem na stadionach. Pierwszą z nich była tzw. Football Spectators Act z 1989 roku. Wprowadziła ona system identyfikacji kibiców, zakazy stadionowe oraz bardzo wysokie kary za bójki i agresywne zachowania kibiców. Dodatkowo, kluby zostały zobligowane do zamontowania monitoringu stadionowego[334].

---

331 W. Kołacz, *Wpływ metod…*op.cit., s. 273.

332 J. Dudała, *Fani Chuligani. Rzecz o polskich kibolach,* Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2004, s. 51-52.

333 J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe…*op.cit., s. 16.

334 M. Dietel, M. Zawartka, *Funkcje stewarda w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa widowisk sportowych,* [w:] *Bezpieczeństwo i organizatorzy imprez sportowych,* (red.) K. Nessel, E. Wszendybał-Skulska, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2014, s.26.

O chuligaństwie i ekscesach stadionowych brytyjskich zadymiarzy stało się głośno nie tylko w Anglii, ale także w innych częściach Europy. Rozprzestrzeniające się niczym wirus zjawisko, nazywane „angielską chorobą", w szybkim tempie zyskało wymiar międzykontynentalny, stając się plagą o zasięgu globalnym. W ślad za jego rozwojem pojawiły się kolejne ofiary, sukcesywnie wzrastała liczba osób rannych i coraz częściej odnotowywano incydenty wymagające wzmożonej reakcji sił porządkowych. Skrajnym przejawem omawianej patologii był nawet wybuch wojny futbolowej, do której doszło w 1969 roku pomiędzy Salwadorem i Hondurasem, czy poważny konflikt międzynarodowy z 1964 roku między Peru a Argentyną, okupiony śmiercią 300 ludzi.

3.1.2. Subkultura szalikowców i patologiczne zachowania pseudokibiców

W Polsce, do zakłóceń porządku podczas meczów piłkarskich dochodziło już w okresie międzywojennym. Przykładem tego typu zachowania było spotkanie ligowe między Wisłą Kraków a ŁKS Łódź w 1928r. „Na 26 minut przed końcem meczu sędzia podyktował rzut karny przeciwko gospodarzom. Liczna grupa, z liczącej około 10 tysięcy osób publiczności, gwałtownie protestując, wtargnęła na boisko. Zawodnicy otoczyli sędziego, chroniąc go przed pobiciem. Oficerowie wyciągniętymi szablami sięgali między zawodnikami w kierunku arbitra. Przestraszony sędzia postanowił odwołać swoją poprzednią decyzję, a zadowolona publiczność wróciła na miejsca i mecz dokończono. Po meczowym sprawozdaniu sędzia przyznał, że działał pod presją. Spotkanie powtórzono od rzutu karnego przeciw ŁKS-owi. Postanowiono grać 26 minut. Na spotkanie zakazano wpuszczać publiczność, setki kibiców przepłacając, zdobyło opaski porządkowych, by w ten sposób dostać się na mecz".[335]

[335] T. Łatka, *Polscy kibice – chuligani*, Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, 2011, s. 17-18.

W okresie międzywojennym, w miarę rozwoju piłki nożnej, tego typu rozróby kibiców stawały się coraz powszechniejsze. Po jednej z takich utarczek w 1931 roku jeden z lubelskich dzienników pisał: „są one dziś tak pospolitym zwyczajem na boiskach sportowych, że trudno byłoby je wziąć za złe zwolennikom sportu”[336]. Formalnie, angielska „zaraza” na dobre, do Polski dotarła z końcem lat 70-tych ubiegłego wieku. Natomiast masowo rodzimi pseudokibice pojawili się na stadionach w latach 80-tych XX wieku[337]. Był to okres, w którym zwiększyła się liczba grup chuligańskich i zaczęła się tworzyć sieć koalicji i wrogości, co dało początek polskiej „lidze chuliganów”[338].

Szalikowcy początkowo grupowali się wokół ruchu „gitowców” i „skinów”. Od gitowców przejęli większość zasad, które obejmowały m.in.: manifestowanie swojej odrębności, solidarność wewnątrz grupy, nienawiść do organów porządku publicznego oraz uznawanie za przywódców ludzi „twardych” i skutecznych w bójkach. Inną podkulturą, która wywarła istotny wpływ na współczesny obraz subkultury szalikowców, była ideologia skinów. Opierała się ona na haśle „Polska dla Polaków”, głębokiej niechęci wobec emigrantów i kulcie siły. Szalikowcy, oprócz tatuaży, nienawiści do obcych od skinów szybko przejęli "fleyersy" (kurtki), masywne buty (glany) i krótko ostrzyżone włosy. W spadku po skinach odziedziczyli także nienawiść, rasizm i antysemityzm. Za ich przykładem zaczęli organizować zjazdy i integrować środowisko wprowadzając rytualne elementy jednoczące grupę. Ich znakiem firmowym stały się szaliki w barwach klubu, a akcesoriami dopełniającymi obraz stadionowego kibola uczyniono: flagi, transparenty, godło klubu, sztuczne ognie, pomalowane twarze, farbowane włosy oraz specyficzny język

[336] *Głos Lubelski* z dnia 31.07.1931.

[337] Z badań Tadeusza Góreckiego wynika, że w latach 1984-1988 doszło w Polsce do 111 przypadków zbiorowych naruszeń porządku podczas imprez sportowych, z czego 99 dotyczyło meczów piłki nożnej. 14 miało miejsce na stadionach, 48 w ich okolicach, 49 na trasach dojazdowych (głównie PKP). Patrz T. Górecki, *Patologia młodzieżowej podkultury kibiców sportowych*, „Kultura Fizyczna” (9-10) 1989, s. 28-30.

[338] W. Kołacz, *Wpływ metod…*op.cit., s. 274.

silnie nasycony agresją i nienawiścią[339]. Wpływ subkultury skinów widoczny był także w przejęciu przez chuliganów piłkarskich nie tylko „wzorów organizacyjnych", lecz również norm regulujących określone zachowania. W ciągu kolejnych dziesięcioleci subkultura szalikowców rozrosła się, przekształciła wewnętrznie i okrzepła[340]. Jej stadionowe ekscesy urosły do rangi problemu społecznego, wymuszając podejmowanie prawnych i profilaktycznych kroków, celem ograniczenia i opanowania groźnego zjawiska. Podkreślić przy tym wypada, że z uwagi na zaczepność oraz ilość i intensywność wywoływanych ekscesów z udziałem szalikowców, obecnie uważani są oni za jedną z najniebezpieczniejszych subkultur[341].

Subkultura szalikowców nie obejmuje naturalnie wszystkich, którzy odwiedzają stadiony, lecz ludzi, dla których specyficzny sposób kibicowania określonej drużynie stanowi czynnik grupowej tożsamości. Kryterium przynależności określa styl ubierania się i tryb zachowania, nacechowany brutalnością i przemocą. Co przy tym ważne, niezbędnym dodatkiem stroju jest wyposażenie bitewne (łańcuchy, maczety, noże, kastety, kije, rurki, brzytwy, itp.). Służy ono kreacji sylwetki wojownika, pragnącego walczyć i zwyciężać[342]. O wrogich zamiarach szalikowców świadczy nie tylko posiadane wyposażenie. Ilustruje to również nanoszony na kończyny i torsy tatuaż oraz sposób malowania ciała i twarzy przed imprezami sportowymi, stylizowany na wzór Indian wyruszających na wojenną ścieżkę[343].

Szalikowcy rekrutują się z różnych środowisk, zwłaszcza z wielkich blokowisk. Przeważnie są to ludzie, którzy nie mają wielkich perspektyw

---

339 A. Szymański, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy,* Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie 2010, s. 155.

340 P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, s. 11.

341 K. Radwaniak*, Z zagadnień charakterystyki I zwalczania chuligaństwa oraz przestępczości stadionowej uwzględnieniem wykorzystania metody białego wywiadu*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 3(4) 2011, s. 39.

342 R. Zieliński, *Liga chuliganów*, Wrocław: Wydawnictwo „Croma", 1996, s.246.

343 J. Sieradzan, *Sport między sercem szaleństwem*, [w:] *Edukacja przez sport*, (red.) Z. Dziubiński, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, 2004, s. 125

zawodowych, solidnego wykształcenia ani skonkretyzowanych celów życiowych i potrzeb kulturalnych[344]. U szalikowców nie liczy się wiek, poglądy, czy też status materialny. Wyobrażenia kiboli, dotyczące otaczającego ich świata, przypominają strukturę organizacji społecznej plemion prymitywnych, dzielących świat na dwie części: „my" (nasi) i „oni" - przeciwnicy, wrogowie, wszyscy ci, których należy bezwzględnie eliminować[345]. Jednocześnie w świecie dzikości i prymitywizmu, dokonywane akty destrukcji są dla szalikowców szczególnym powodem do dumy i satysfakcji, a wielkość spowodowanych strat źródłem inspiracji do następnych. Wśród nich P. Piotrowski[346], wyróżnia cztery najczęściej występujące formy negatywnych zachowań, to jest: awantury połączone z bójkami, rzucanie niebezpiecznymi przedmiotami, akty wandalizmu, zastraszanie zawodników i działaczy. Listę należałoby uzupełnić o przejawy rasistowskiego, antysemickiego i prowokacyjnego zachowania pseudokibiców wobec siebie, zawodników, sędziów, działaczy oraz osób funkcyjnych. Jej dopełnienie winny stanowić także niekontrolowane wtargnięcia szalikowców na pole gry lub jego strefę oraz rozwieszanie transparentów, flag z hasłami o wrogich lub chuligańskich treściach, jak również tworzenie zagrożeń pożarowych na obiekcie czy też używanie i rzucenie środków pirotechnicznych, aby ograniczyć widoczność lub wywołać panikę. Sposób funkcjonowania szalikowców najlepiej oddaje wypowiedź jednego z nich, którą zamieścił w Pamiętniku kibica R. Zieliński- „Ja kibol swej drużyny, identyfikuję się z nią. Moim przeciwnikiem jest to wszystko i ci wszyscy, którzy robią cokolwiek, by mojemu klubowi przeszkodzić. Kto nie jest ze mną, jest przeciwko mnie! A kto jest przeciwko mnie, musi zostać ukarany. […] Świat jest zły i podły, gdyż

[344] M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999, s. 85.
[345] T. Sahaj, *Kibice i pseudokibice – analiza zjawiska chuligaństwa stadionowego*, „Sport Wyczynowy" (7-8) 2002, s. 71-72.
[346] P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Żak", 2003, s. 91-93.

dybie na mnie, na mój klub. Ci, co myślą inaczej, są głupi i nienormalni".[347] Cytat ten uwidacznia, jak ważną rolę w życiu szalikowców stanowi siła i wrogość, która ostateczne swe ujście znajduje w napastliwym zachowaniu. Jak podkreśla D. Kubacka-Jasiecka[348], zachowania agresywne kiboli pełnią nie tylko funkcję ekspresji gniewu i napięcia, ale odgrywają również istotną rolę instrumentalną, chronią przed uczuciem zagubienia i bezradności, oferują status w podkulturze oraz budują przekonanie wsparcia. Dają też możliwość kreowania własnej tożsamości, a także przeświadczenie kontrolowania swojego życia i wpływu na innych.

Identyfikacja z miastem bądź klubem sprawia, że grupy szalikowców na swój użytek tworzą patriotyczną ideologię. Toczone walki o klubowe barwy są dla nich namiastką dawnych bitew o sztandary. Ważne miejsce w tej ideologii zajmuje sektor stadionu, oblegany przez najbardziej zagorzałych szalikowców tworzących „młyn". Miejsce to przez kiboli uważane jest za symbol klubu na równi z jego barwami i godłem. W młynie szalikowcy zajmują się dopingiem, na który składa się hymn klubu, piosenki śpiewane na melodię znanych przebojów, rymowanki oraz skandowane hasła. Ta część areny jest też najzacieklej broniona podczas starć z kibicami innych drużyn[349] oraz w czasie prowadzonej pacyfikacji burd stadionowych przez służby porządkowe. Każda jednak wojna wymaga reguł. Poszczególne, więc „plemiona" dzikich grup pseudokibiców– niczym państwa - zawierają sojusze oraz próbują ustanawiać zasady, które mają kierować zachowaniem jej członków. Sojusze można podzielić na dwie kategorie*: zgody* bądź *układy*. Zgody zawierane są z zaprzyjaźnionymi szalikowcami innych drużyn. Niektóre z tych „przyjaźni" są

[347] R. Zieliński, *Pamiętnik kibica. Ludzie piętnem Heysel*, Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa, 1993, s. 47.

[348] D. Kubacka-Jasiecka, *Pseudokibice i szalikowcy. O psychologicznych mechanizmach przemocy stadionowej,* [w:] *Sport a agresja*, (red.) Z. Dziubiński, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, 2007, s. 76-77.

[349] L. Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra: Wydawnictwo Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze 2010, s. 132.

długotrwałe tradycyjne[350]. Za przykład może tu posłużyć zgoda między kibicami Zagłębia Sosnowiec oraz Legii Warszawa. Pseudokibice tych dwóch klubów szanują się wzajemnie, jeżdżą na swoje mecze, obustronnie się dopingują i pomagają podczas bójek z innymi kibolami lub organami porządkowymi. Natomiast układ stanowi tak zwany „pakt o nieagresji", jest zawierany przez szalikowców podczas meczów reprezentacji narodowej bądź podczas toczonych walk z Policją. W węższym znaczeniu układ oznacza formę zawieszenia, mogącą być stanem przejściowym między *kosą* a zgodą. Kosa oznacza zawsze wojnę, stanowi ona wyraz skrajnie negatywnego nastawienia do danej grupy kibiców, a jej geneza może stanowić spuściznę tradycji lub wynikać z przyczyn sytuacyjnych[351]. O tym, kto, z kim ma kosę, zgodę bądź układ lub zmienił status panujących sojuszy, można dowiedzieć się na forach kibicowskich, relacjonujących aktualnie panujące stosunki między poszczególnymi ekipami szalikowców[352]. Warto zwrócić uwagę, że decyzja o zgodach, poprzedzających je układach i kosach, jest podejmowana przez nielicznych, a musi być respektowana przez wszystkich[353]. W tym miejscu należy zaznaczyć, że zgody, kosy i układy funkcjonują w oparciu o niepisaną zasadą, według której - przyjaciel przyjaciela jest przyjacielem, wróg wroga jest przyjacielem, przyjaciel wroga jest wrogiem oraz wróg przyjaciela jest wrogiem.

W osiąganiu założonego celu, poszczególne grupy szalikowców przygotowują coraz bardziej przemyślane wywrotowe akcje. Odnoszone w ten sposób „sukcesy" (wszczęte zadymy), znajdują szybkie odzwierciedlenie w Internecie oraz komentarzach w gazetkach pseudokibiców „zinach". W omawianym zjawisku groźne jest to, że szalikowcy ogarnięci fanatyzmem i nienawiścią atakują przy każdej nadarzającej się okazji. W takim zachowaniu

[350] T. Sahaj, *Kibice, pseudokibice, chuligani stadionowi i pozastadionowi*, „Sport Wyczynowy" (5-6) 2004, s. 77.
[351] T. Mielcarz, *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Froma*, Szczecin: Wydawnictwo „My Book", 2006, s. 45.
[352] M. Kolejwa, M. Olszewski, *Subkultura szalikowców…*op.cit., s. 32.
[353] http://natemat.pl/36257,zaczyna-sie-od-kontaktow-osobistych-interesy-imprezy-wyjazdy-tak-powstaja-zgody-kibicow-w-plsce (dostęp 10.06.2017r.).

pomaga im specyficzny syndrom towarzyszący zbiorowemu naruszeniu porządku, którym jest poczucie bezkarności i anonimowości. W Polsce, w te patologiczne zachowania, bezpośrednio i stale zaangażowanych jest od 20 do 40 tysięcy pseudokibiców. Z teorii i opracowań statystycznych wynika jednocześnie, że na terenie naszego kraju jest kilka głównych regionów stanowiących ogniska chuligańskich ekscesów związanych z działalnością pseudokibiców. Z pewnością należą do nich Warszawa wraz z pseudofanami CWKS Legia, Łódź z ŁKS-em i Widzewem, Trójmiasto z Arką Gdynia oraz Lechią Gdańsk, Górny Śląsk wraz z Ruchem Chorzów i Górnikiem Zabrze, Zagłębie Dąbrowskie z kibolami Zagłębia Sosnowiec, Szczecin z Pogonią, Wrocław z Śląskiem, a Kraków z chuliganami Wisły oraz Cracovii[354].

Z zamieszczonej charakterystyki szalikowców wyraźnie widać, że są oni nastawieni nie tylko na czerpanie pozytywnych doznań z dopingowania swojej drużynie, ale głównie cechuje ich chęć konfrontacji z obcymi im grupami. Co przy tym znamienne, kibole walczą już nie tylko na stadionach i wkoło nich, lecz również na ulicach miast i poza nimi, nie tylko w trakcie, ale przed i po meczu. Szczególną formę ich chuligańskiej aktywności stanowią tzw. „*wjazdy*" i „*ustawki*". Wjazd polega na wtargnięciu szalikowców na tereny osiedli i dzielnic, zamieszkiwanych przez kibiców wrogiego klubu, biciu ich oraz demolowaniu istniejącej infrastruktury. W opinii kiboli, stanowi on niesamowitą okazję wykazania się odwagą, pomysłowością i walecznością. W działaniu tym zanika zupełnie kontekst stadionowy, a do tego rodzaju zdarzeń może dochodzić praktycznie w każdym miejscu i czasie[355]. Ustawki obejmują umówione spotkanie wrogich sobie grup chuliganów w określonym miejscu i czasie, celem stoczenia walk noszących znamiona swoistych zawodów. Ich motywem jest pragnienie udowodnienia wyższości danej grupy szalikowców nad kibolami innej drużyny, a także potrzeba dominacji, chęć wyładowania się i odreagowania codziennych problemów oraz realizacja zainteresowań, związanych z użytkowym stosowaniem konfrontacyjnych sztuk walki. Przed

[354] J. Dudała, *Fani-chuligani…*op.cit., s. 44.
[355] P. Chlebowicz, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2009, s. 173.

starciem strony umawiają się na liczbę osób biorących w nim udział, rodzaj używanego sprzętu, sposób jego prowadzenia oraz moment zakończenia. Odstępstwa od umowy i łamanie jej reguł potrafią być bardzo restrykcyjnie karane. Chuligani Cracovii, którzy kilka razy wystąpili uzbrojeni przeciwko nieuzbrojonym, spowodowali zjednoczenie prawie wszystkich innych kiboli przeciwko triadzie, w której skład wchodzili krakowiacy. Był to rodzaj odpowiedzialności zbiorowej i automatycznie objął zwolenników Lecha Poznań i Arki Gdynia[356].

Prowadzone statystyki dowodzą (patrz tabela 23.), że największe zagrożenie, mimo podejmowanych środków zaradczych, występuje w czasie trwania imprezy. Wynika to z nastawienia samych szalikowców, którzy mimo grożących im sankcji i licznych nakazów zawartych w przepisach prawa, za wszelką cenę dążą do konfrontacji z kibicami przyjezdnymi, a jeśli się uda również z Policją.

Tabela 23. Popełnione przestępstwa i wykroczenia w czasie imprez masowych w latach 2011 - 2016

	2011		**2012**		**2013**		**2014**		**2015**		**2016**	
	P	W	P	W	P	W	P	W	P	W	P	W
Przed imprezami	108	3317	216	2505	247	2583	111	3878	188	2817	117	2605
Po zakończeniu	126	909	148	659	103	677	71	849	27	571	34	389
W trakcie imprezy	523	2481	876	3206	919	4045	856	7942	753	5426	814	3890
Na trasie przejazdu	144	84	40	174	60	272	35	366	28	295	38	303

P- Liczba przestępstw; W - liczba wykroczeń

Źródło: Opracowanie własne za: Raporty Komendy Głównej Policji „*Bezpieczeństwo imprez masowych*" lata 2011-2016

Rywalizacyjne postawy i wzajemna wrogość szalikowców z rożnych klubów zwykle nasila się i przeradza w stadionowe zadymy, zwłaszcza w obliczu przegranej własnej drużyny. Wszczynanym bójkom towarzyszą wówczas akty wandalizmu i chęć fizycznej konfrontacji. Z punktu widzenia

[356] T. Sahaj, *Kibice, pseudokibice…*op.cit., s. 78.

samych kiboli, ich działalność stanowi wyraz szlachetnej ideologicznej rywalizacji i poświecenia dla barw klubu. Specyficznym przejawem tej rywalizacji jest tzw. *liga chuliganów*. Toczy się ona niejako równolegle do współzawodnictwa drużyn, a terenem jej zmagań są trybuny, okolice stadionów oraz szlaki kolejowe. Jak stwierdza P. Piotrowski[357], największym uznaniem cieszą się wśród pseudokibiców te grupy, które często biorą udział w zwycięskich starciach, mają stałą gotowość do walki oraz wywołują spektakularne zadymy nagłaśniane przez środki masowego przekazu. Wysoko ocenia się również burdy z Policją, zaś korzystanie z jej ochrony podczas pacyfikacji awantur naraża ekipę, chowającą się za porządkowymi, na wstyd w środowisku kiboli i obniżenie jej wartości w chuligańskiej hierarchii. W wyniku takiego myślenia, kibole wierzą, że agresja buduje pozycję klubu, a przy tym poczucie własnej wartości. Dodatkowym paliwem, podsycającym agresję kibiców, jest fakt medialnego zainteresowania ich poczynaniami. Bycie w centrum społecznej uwagi skutkuje przekonaniem szalikowców o ich sile i możliwości „twórczego" współkreowania najistotniejszych wydarzeń przekazywanych do publicznych wiadomości.

Subkulturowa aktywność szalikowców wyraża się także w kibicowskich graffiti, brutalnie wtłoczonych w architekturę miasta. Są to graffiti poświęcone swojemu bądź zaprzyjaźnionemu klubowi albo nieprzyjazne malowidła kierowane do przeciwników[358]. Nanoszone na mury farbą i sprejem, graffiti pełnią też funkcję terytorialną, informując „obcych" o strefie wpływu i granicy, której przekroczenie może spotkać się z reakcją gospodarzy oznakowanej przestrzeni. Nowym narzędziem walki uczyniono również „wlepki". Ten kawałek papieru o rozmiarze kilkunastu centymetrów kwadratowych, przyklejany na przystankach, w autobusach, na znakach, stał się nośnikiem promowania klubu i idei pseudokibiców. Jak zauważa P. Danek[359], ten rodzaj, stosowanego przekazu wśród fanów, rozpowszechnił się tak dalece, że „o wiele

[357] P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe…*op.cit., s. 8.
[358] R. Kowalski, *Potomkowie Hooligana…*op.cit., s. 28.
[359] P. Danek*., PR szalikowców, czyli wojna na wlepki*, „Zeszyty Prasoznawcze" 48(1-2) 2005, s. 70.

łatwiej znaleźć wlepkę sławiącą jakiś klub piłkarski niż kibica w szaliku tego klubu".

3.1.3. Typologia i zróżnicowanie wewnętrzne uczestników imprez masowych

Kiedy mówimy o chuligaństwie stadionowym i subkulturze szalikowców, nie sposób pominąć kilku systematyzujących kwestii, które dotyczą rozstrzygnięć terminologicznych, ponieważ ze stosowaniem terminów „pseudokibic" i „kibic" wiąże się wiele nieporozumień. Najczęściej oba określenia – zwłaszcza w sprawozdaniach sportowych- używane są zamiennie. Intuicja językowa każe je od siebie jednak separować, natomiast zazwyczaj tego się nie czyni. Jedną z wielu przyczyn tego zjawiska może być fakt, że do powszechnej świadomości społecznej określenia te docierają za pośrednictwem mediów, relacjonujących wydarzenia sportowe, które nazw tych używają zbiorczo i niemal synonimicznie: „kibic", „kibol", „pseudokibic", „chuligan", „szalikowiec", „fan", „bandyta". Jak więc rozgraniczyć kibica od pseudokibica? Czym kibic różni się od kibola? Jaka jest różnica między kibicem a widzem?[360]. Kibicem możemy nazwać osobę, która przygląda się danym wydarzeniom sportowym i dopinguje swoją drużynę. Do kategorii kibica możemy również zaliczyć biernego odbiorcę, deklaratywnie opowiadającego się za swoim klubem. Wskazać należy, że kibic to także osoba, która jest zainteresowana dyscypliną publiczną, najczęściej sportową, aktywnie uczestniczy w większości wydarzeń związanych z jego ulubioną drużyną. Kibicem możemy nazwać nie tylko wszystkich widzów widowisk sportowych na stadionach bądź halach czy innych obiektach, ale także telewidzów oglądających sport lub osoby, które wspominają o danej dyscyplinie. Mianem pseudokibic zazwyczaj określa się osoby, widzów wydarzenia sportowego, które przejawiają agresję, a ich „doping" polega na rzucaniu obraźliwych haseł zarówno na sędziów jak i zawodników. Ich przywiązanie do barw klubowych graniczy z fanatyzmem, w

[360] M. Zawartka, *Sylwetka pseudokibica w zarządzaniu bezpieczeństwem na stadionach sportowych w Polsce*, Katowice: Wydawnictwo AWF Katowice, 2014, s. 65.

skutek czego dochodzi do walk między grupami, a także czynów i gróźb wobec sportowców, którzy zawiedli ich oczekiwania. W literaturze przedmiotu istnieje kilka propozycji podziału osób, które wchodzą w skład subkultury kibicowskiej. Zaznaczyć przy tym należy, iż tylko niektóre z nich są interesujące z kryminologicznego punktu widzenia[361].

Na gruncie polskim jednej z pierwszych naukowych klasyfikacji środowiska kibiców dokonał R. Kowalski (patrz tabela 24.). Za czynnik stworzonej typologii autor przyjął sposób zachowania się fanów na stadionie i formę wyrażanego przez nich związku z klubem[362].

Tabela 24. Podział oraz charakterystyka grup kibicowskich, według R. Kowalskiego

Typ kibica	Charakterystyka
Animals	Do tej grupy należą osoby, które nie wykazują żadnego zainteresowania sportem lub robią to w minimalnym zakresie. Często nie mają pojęcia, jakie drużyny uczestniczyły w meczu oraz nie znają końcowego wyniku rozgrywki. Wydarzenie sportowe traktują jako okazję do wszczynania bójek. Bardzo rzadko uczestniczą w wyjazdach na mecze do innych miejscowości.
Zadymiarze	Osoby, które praktycznie charakteryzują się tymi samymi cechami co animals. Różnica, jaka dzieli obie grupy, polega, że zadymiarze mniej więcej orientują się w pamiętaniu niektórych wyników końcowych rozgrywanych meczy, kojarzeniu niektórych drużyn oraz częściej uczestniczą w wyjazdach. Ich poziom zainteresowania wydarzeniami sportowymi jest minimalnie większy.
Official hooligans	To grupa ludzi, która znacznym stopniem identyfikuje się ze swoim klubem, poprzez towarzyszenie swojej drużynie, niezależnie od uzyskanych przez nią wyników oraz przez obnoszenie się z barwami klubowymi. Pobudzają kibiców przeciwnej drużyny do wywołania awantury oraz śledzą i uczestniczą w wydarzeniach sportowych
Ultras	Grupa, która jest bardzo podobna do official hooligans. Wykazują oni o wiele mniejszą skłonność do wywoływania awantur oraz wszelkiego rodzaju „zadym". Nie tylko oglądają mecz – przeżywają go, ponoszą wraz z zespołem porażki i sukcesy. Udział w zamieszkach tego środowiska jest najczęściej czymś sprowokowany. Interesują się życiem publicznym. Osoby te śledzą wydarzenia sportowe i fascynują się, urozmaicają je środkami pirotechnicznymi, mianowicie odpalaniem petard, fajerwerków, rac oraz innych przedmiotów.

[361] P. Chlebowicz, *Przemoc stadionowa w ocenie prawno karnej*, „Prokuratura i Prawo" (1) 2006, s.151.
[362] R. Kowalski, *Potomkowie Hooligana…*op.cit., s. 33-35.

Szalikowcy	Pasjonaci sportu. Śledzą wszystkie wydarzenia sportowe, które ukazują media, czytają prasę sportową. Osoby te wykazują się ogromnym szacunkiem dla klubowych barw, malują twarze oraz są wyposażeni w koszulki i szaliki. Należą do zdystansowanej grupy, nie biorą udziału w bójkach, jedynie w ostateczności, podczas obrony, są pozytywnie nastawieni do innych ludzi.
Kibice	Grono osób o rozległej wiedzy na temat sportu. Samodzielnie zdobywają wiedzę przekazywaną przez media oraz (to już rzadziej) pogłębiają, poprzez czytanie książek o problematyce sportowej. Na stadionie zasiadają w tak zwanym „młynie", noszą przeważnie ze sobą szalik oraz flagę. Podczas rozgrywających się wydarzeń sportowych, w miejscu ich zamieszkania, są obecni na każdych rozgrywkach. Rzadko uczestniczą w wyjazdach poza ich miejsce zamieszkania, jeżeli już się na to decydują to najczęściej incognito. W żadnych zadymach nie są uczestniczą
Fanatycy	Osoby, które mogą pochwalić się ogromną wiedzą na temat sportu, możemy śmiało ich nazwać chodzącą encyklopedią wiedzy. Za swoją drużyną są w stanie pojechać na najdalszy wyjazd, niezależnie od odległości i innych przeszkód. Wchodząc na stadion, nie posiadają żadnych akcesoriów. Pseudokibice dla nich nie istnieją, obchodzą się z nimi z pogardą, sport traktują jako podstawową wartość w życiu, a nie tylko jako samo pójście na mecz, akceptują swoje działania.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Kowalski, *Potomkowie Hooligana – Szalikowcy. Społeczno-kulturowe źródła agresji widowni sportowych*, Toruń 2002, s. 7-18

Nieco inny podział kibiców proponują D. Antonowicz i Ł. Wrzesiński[363]. Wskazani badacze zdecydowali się zastosować porównanie subkultury kibicowskiej do członków grupy religijnej. Na tej podstawie stworzyli typologię, którą rudymentarnie wsparli na dwóch kryteriach - poziomie zaangażowania i formie kultu. Zabieg ten pozwolił im wyróżnić sześć typów „idealnych" kibiców (patrz tabela 25).

Tabela 25. Typologia kibiców jako wyznawców niewidzialnej religii

Typ kibica	Przejawiane charakterystyka
Fundamentaliści	Fanatycznie oddani klubowi. Cechuje ich radykalizm i wyjątkowe poczucie wspólnoty z zawodnikami oraz kibicami ze swojego najbliższego kręgu. Są przekonani o własnej wyjątkowości i całkowicie podporządkowują codzienne życie toczącym się rozgrywkom. Innych kibiców oceniają bardzo surowo. Są wobec nich niechętni.

[363] D. Antonowicz, Ł. Wrzesiński, *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, „Studia Socjologiczne" 192(1) 2009, s. 132-139.

Ortodoksi	Są to kibice zaangażowani emocjonalnie w życie klubu. Mimo to istnieje dla nich także świat poza wspólnotą kibicowską: mają rodziny, pracują, uczą się. W przeciwieństwie do fundamentalistów nie przypisują sobie prawa do decydowania o tym, kto jest prawdziwym kibicem, a kto nim nie jest. Zabierają głos jedynie w najważniejszych dla klubu kwestiach, zwykle pozostając w cieniu, ale gdy ortodoksja jest zagrożona, wówczas (wspólnie z fundamentalistami) podejmują działania w celu ochrony tego, co w ich przekonaniu święte. Kibiców ortodoksów charakteryzuje również niski poziom tolerancji dla kibiców innych drużyn. Ortodoksi rzadko posuwają się do przemocy fizycznej, ewentualną agresję wyrażają głównie symbolicznie. Uznają za powinność pamiętać krzywdy wyrządzone przez innych, tak na boisku, jak na trybunach.
Kibice małej wiary	Własny klub nie jest dla nich jednym i najlepszym, uznają i szanują pozostałe. Słabo identyfikują się z tradycjami i barwami klubu. W swoim kibicowskim zachowaniu są dość pragmatyczni. Zbytnio nie angażują się emocjonalnie, a w kibicowaniu jako takim, nie dostrzegają większej idei. Są oni przede wszystkim sympatykami danej dyscypliny sportu, a w drugiej kolejności sympatykami własnego klubu. W ich przypadku regularne uczęszczanie na zawody bierze się z bezrefleksyjnej rutyny, presji otoczenia czy względów towarzyskich.
Wierzący, ale niepraktykujący	Czują się częścią klubu i identyfikują się z klubem, jego tradycją i barwami. Są emocjonalnie związani z nim, ale wolą przeżywać ważne wydarzenia w skupieniu i samotności, ich kibicowanie drużynie ma wymiar ściśle prywatny. To, co ich również odróżnia, to że nie uczestniczą bezpośrednio w zawodach z rozmaitych powodów. Od stadionu odstrasza ich ludyczność i obrzędowość, rozdmuchana ceremonia
Dewoci	Charakteryzuje ich ostentacyjne demonstrowanie przynależności do klubu, lecz ich udział we wspólnocie ogranicza się do niedzielnego, często nieregularnego uczestnictwa w zawodach i służy raczej pokazaniu się niż emocjonalnej identyfikacji. Ich aktywność ma wymiar czysto zewnętrzny, wśród braci kibicowskiej wyróżniają się jarmarcznym bogactwem wszelkiego rodzaju gadżetów, czapeczek i koszulek i najchętniej pokazują się w barwach klubu w chwilach jego triumfu.

Ateiści	Są to kibice sportu, którzy nie identyfikują się z żadnym klubem, nie czują się częścią jakiejkolwiek wspólnoty, ale uważają siebie za znawców kibiców i sportu. Ateiści to indywidualiści, którzy nie lubią się z niczym i z nikim wiązać, cenią komfort, a własne zaangażowanie ograniczają do jednorazowego aktu konsumpcji określonej dawki rozrywki (za którą płacą). Patrzą na klubowe zaangażowanie z dystansem i są krytyczni wobec większości rytuałów kibicowskich.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie D. Antonowicz, Ł. Wrzesiński, *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii,* „Studia Socjologiczne" 192(1)2009, s. 132-139

Chociaż wskazane podejście do tematu odbiega od utartych i stereotypowych podziałów uczestników widowisk sportowych, to trudno nie zgodzić się tutaj ze stanowiskiem M. Pikory[364]. Ww. twierdzi, że typologia ta jest za szeroka i obejmuje kategorię osób, które bezpośrednio nie są powiązane z widownią zapełniającą stadiony sportowe.

Tabela 26. Typologia kibiców według M. Pikory

Typ kibica	Charakterystyka
Przywódcy	To nieliczna grupa składająca się od 5 do 10 osób. W jej skład wchodzą osoby decyzyjne z grupy ultras oraz z oficjalnego stowarzyszenia kibiców. Wspólnie rozstrzygają o poczynaniach ruchu kibicowskiego: decydują o pojawieniu się oprawy meczowej i jej motywie, kontaktują się z władzami klubu, mediami, piłkarzami oraz sympatykami innych drużyn, wystosowują oficjalne komunikaty oraz organizują mecze wyjazdowe. Cechą charakterystyczną przywódców jest to, że nie wyróżniają się z tłumu (nie etykietuje ich strój) i nie biorą udziału w czynnym dopingu. Najczęściej stają z boku i zachowują się niczym nadzorcy.
Ruch ultras	Ultras to dość hermetyczna grupa osób które poświęcają swój czas na działanie na rzecz klubu i środowiska kibicowskiego. Ich najbardziej widoczną i cenioną aktywnością jest przygotowanie opraw meczowych oraz organizowanie dopingu w czasie meczu poprzez kierowanie zachowaniem pozostałych kibiców. Członkowie ultras wyróżniają się poprzez strój – noszą specjalne bluzy z nazwą danej formacji lub z logiem klubu. Swoją obecność na stadionie zaznaczają wywieszaniem transparentów z nazwą swojej grupy, kibicowskimi hasłami lub nazwami dzielnic, z których się wywodzą.

[364] M. Pikora, *Aktorzy, kreatorzy, konsumenci widowiska sportowego. Rzecz o polskich kluczowych kibicach piłkarskich*, „Studia Socjologiczne" 210(3) 2013, s. 163.

Kibice stowarzyszeni	Ten typ kibiców odnosi się do osób należących do oficjalnego stowarzyszenia. Warunkiem członkostwa jest opłacenie corocznej składki. Dzięki temu ta cześć kibiców może czerpać profity z uczestnictwa w zorganizowanych strukturach kibicowskich, jak na przykład branie udziału w zamkniętych spotkaniach z piłkarzami i trenerem.
Aktywiści	Należą do nich osoby niezwiązane z żadną oficjalną grupą kibicowską, którym zależy na dobru klubu i które wychodzą z własnymi inicjatywami Ich swoboda działania w dużej mierze zależy od przychylności zorganizowanych struktur kibicowskich, które często niechętnie wspierają działania podejmowane przez osoby niezrzeszone.
Meczowi fanatycy	To grupa, w skład której wchodzą najmłodsi kibice. Są to zagorzali sympatycy danej drużyny, którzy regularnie zajmują sektor zarezerwowany dla osób niestrudzenie dopingujących swoich bohaterów Większość z tych osób regularnie jeździ na mecze wyjazdowe, Nieodłącznym elementem ich meczowego wizerunku jest szalik oraz koszulka danej drużyny.
Pasjonaci	Kategorię tę tworzą kibice, którzy regularnie chodzą na mecze, z dużym zaangażowaniem dopingują drużynę, przejmują się jej wynikami sportowymi i silnie utożsamiają się z klubem. Zazwyczaj są to osoby, które ukończyły 25 lat i mają bardzo długi staż kibicowski. Ze względu na rozmaite zobowiązania zawodowe nie są w stanie jeździć na mecze wyjazdowe, a czasem bywa, opuszczają jakieś spotkanie rozgrywane na własnym stadionie. Starają się wspierać klub finansowo, angażują się w akcje wymyślane przez kibiców i biorą udział w wydarzeniach organizowanych przez organizacje kibicowskie.
Prekursorzy	To grono najstarszych kibiców, którzy pod koniec ubiegłego wieku zapoczątkowali ruch kibicowski. Od lat zajmują te same miejsca i mają duże grono stadionowych znajomych. Ze względu na liczne zobowiązania oraz wiek bardziej interesuje ich wyniki sportowe i dobro klubu niż to, co dzieje się na trybunach i wśród kibiców.
Widzowie	Jest to grupa osób, która przychodzi regularnie na mecz i zależnie od okoliczności bierze udział w dopingu, szczególnie w przypadku meczów z silnymi przeciwnikami i derbów. Kibice ci preferują spokojne oglądanie meczu nad czynne uczestnictwo w widowisku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Pikora, *Aktorzy, kreatorzy, konsumenci widowiska sportowego. Rzecz o polskich kluczowych kibicach piłkarskich,* „Studia Socjologiczne" 210(3) 2013, s. 164-169.

Badaczka proponuje swoją typologię widowni wyszczególniając w niej: „przywódców", „ruch ultras", „kibiców stowarzyszonych", „aktywistów", „meczowych fanatyków", „pasjonatów", „prekursorów" oraz „widzów" (patrz

tabela 26.). Za jej podstawę przyjęła wiek, staż kibicowski, poziom zaangażowania w doping i przynależność grupową.

Do najbardziej znanych typologii należy klasyfikacja fanów widowisk sportowych dokonana przez P. Piotrowskiego, który dzieli ich na: konsumentów, kibiców oraz chuliganów[365]. Konsumenci (żartobliwie zwani przez szalikowców piknikami) to osoby w dojrzałym wieku, o stabilnej sytuacji finansowej i ugruntowanej pozycji społecznej. Ich obecność na stadionie stanowi formę spędzania wolnego czasu i relaksu. Wynik zawodów jest dla nich sprawą drugorzędną, a podejmowane zachowanie wolne jest od agresji i zgodne z regułami „fair play". Natomiast kibice to osoby młode identyfikujące się ze swoim zespołem. Tym, co odróżnia ich od widzów jest stopień emocjonalnego zaangażowania po stronie jednej z walczących drużyn. Sam przebieg zawodów ma dla nich znaczenie marginalne. Liczy się tylko zwycięstwo ulubionego zespołu, które traktowane jest w kategoriach osobistego sukcesu. Porażka jest zdarzeniem silnie frustrującym i często prowadzi do aktów odwetu w pomeczowych starciach. Ostatnią grupę tworzą holsi (chuligani). Przyczyną, dla której przychodzą na stadion, jest potrzeba wyżycia się i chęć konfrontacji. Holsi pojawiają się przede wszystkim tam, gdzie istnieje prawdopodobieństwo starć z siłami porządkowymi lub kibicami drużyny rywala.

S. Wanat[366] klasyfikuje natomiast szalikowców na *rowdystów* (dokonują aktów przemocy niezależnie od sportowego kontekstu zawodów), grupy nadzwyczajnej celebracji oraz uczestników działających pod wpływem wydarzeń na boisku. Trójwarstwowy podział uczestników widowiska sportowego znajduje swoje odzwierciedlenie również w policyjnej klasyfikacji uczestników masowych imprez sportowych (patrz tabela 27.), których selekcjonowanie uzależnione jest od możliwego stopnia stwarzanego zagrożenia.

[365] P. Piotrowski, *Szalikowcy…*op.cit., s. 10-11.
[366] S. Wanta, *Socjologia zachowań chuligańskich w sporcie*, „Kultura Fizyczna" (7-8) 1992, s. 17.

Tabela 27. Podział kibiców widowisk sportowych według Policji

Podział kibiców i ich charakterystyka		
Kategoria A	**Kategoria B**	**Kategoria C**
widzowie, którzy nie wywołują awantur i nie uczestniczą w nich niezależnie od zaistniałych okoliczności	uczestnicy imprez sportowych, którzy, w pewnych okolicznościach, wywołanych bodźcami zewnętrznymi, mogą przyłączyć się do tych, którzy biorą udział w naruszeniach porządku publicznego i prowokują negatywne zachowania	widzowie, którzy za główny cel swojego udziału w widowisku przyjmują chęć wyżycia się, prowokowanie przeciwnika i wywoływanie awantur lub konfrontację z innymi uczestnikami imprezy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Decyzja nr 57 KGP z dnia 16 lutego 2005r. (Dz. Urz. KGP 2005, nr 6)

Wymienione typologie stanowią istotne źródło informacji na temat podziału osób zapełniających poszczególne sektory stadionów sportowych. Wydaje się jednak, że dynamika funkcjonowania samej subkultury pseudokibiców pozwala obecnie na bardziej szczegółowe strukturalne jej dookreślenie (patrz rys. 22.).

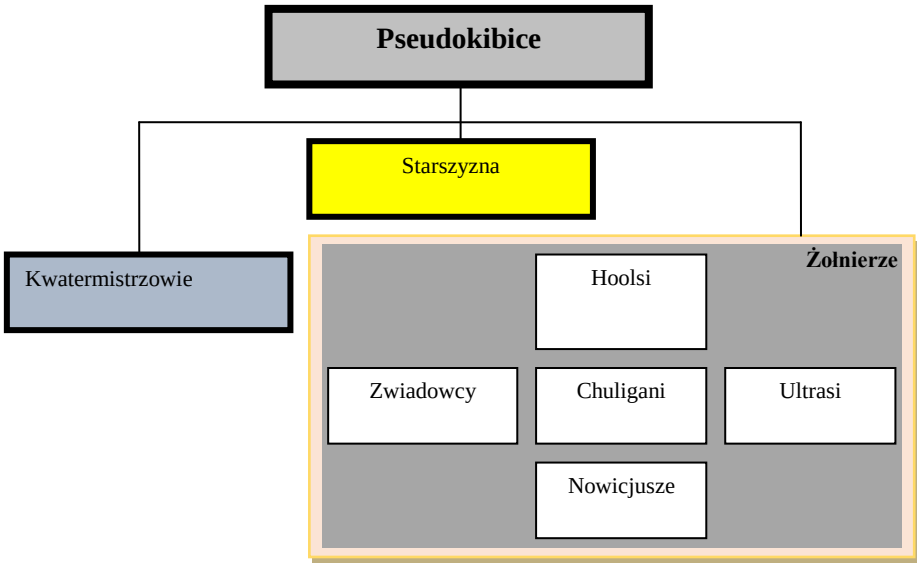

Rys. 22. Struktura pseudokibiców w Polsce
Źródło: Opracowanie własne

Na szczycie tej subkultury znajduje się „*starszyzna*" odpowiedzialna za wyznaczanie celów, tworzenie strategii i taktyki działania oraz wewnętrzną integrację grupy. Od pewnego czasu istotnym elementem struktury pseudokibiców stają się „*kwatermistrzowie*" (ludzie zaplecza). Są to dobrze sytuowani osobnicy mający zamożnych rodziców, nieźle płatną pracę lub posiadający pieniądze z nielegalnej działalności. Dzięki nim grupa posiada środki na finansowanie swojej aktywności oraz udziela pomocy i wsparcia dla ważnych członków, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej lub prawnych tarapatach. Są oni odpowiedzialni za organizację i dostarczenie niezbędnego sprzętu bojowego dla „*żołnierzy*". Najbardziej rozbudowaną warstwę, tworzą: „*nowicjusze*", „*ultrasi*", „*chuligani"*, „*zwiadowcy*" i „*hoolsi*". Na samym dole znajduje się grupa nowicjuszy. Szalikowcy z tej kategorii pseudokibiców zwykle nie angażują się w agresywne akcje w trakcie trwania imprezy sportowej. Dla nich zawody to „moda", sposób na zabicie nudy, spędzenie wolnego czasu. Swoją obecność na stadionie demonstrują poprzez skandowane niewybredne okrzyki i różnego rodzaju przyśpiewki. Rzadko angażują się w bezpośrednie burdy, a jeśli biorą w nich udział to stanowi to następstwo działań obronno-odwetowych. Osoby wchodzące w skład tej grupy to zwykle najmłodsi szalikowi fani, którzy swoją „karierę" rozpoczynają w wieku 12 -14 lat.

Nad nowicjuszami zwanymi też małolatami znajdują się chuligani. Ich pobyt na stadionie determinuje z jednej strony chęć uczestnictwa w widowisku sportowym (śledzenie wydarzeń sportowych), z drugiej przemożne nastawienie na wandalizm i wywoływanie awantur. Aktywność przedstawicieli tej grupy w wszczynanych zadymach ma charakter zarówno ofensywny jak i zabezpieczająco-defensywny. Ciekawą kategorię wśród pseudokibiców są ultrasi. Przedstawiciele tej grupy uznają się za strażników tradycji i historii klubu. Nazwę, barwy i herb klubowy uznają za symbole święte i negują wszelkie próby dokonywania w nich zmian. Cechuje ich znaczny stopień identyfikacji z klubem i mniejsza skłonność do wybryków chuligańskich. W swojej działalności koncentrują się na urozmaicaniu i oprawie imprez sportowych. W trakcie widowiska odpalają petardy, race, fajerwerki.

Rozkładają transparenty, emblematy, powiewają chorągwiami i flagami odwołującymi się do barw i znaków klubowych. Ich obecność podkreśla bojowy charakter danej grypy oraz stanowi znak identyfikacyjny w czasie imprezy, zarówno u siebie jak i na wyjeździe.

Na samym szczycie warstwy żołnierzy znajdują się holsi. Stanowią oni elitarną bojówkę i najtrafniej odpowiadają obiegowemu określeniu pseudokibic. Dla grupy tej nie ma żadnego znaczenia przebieg samego widowiska a identyfikacja z drużyną (klubem) ma charakter czysto instrumentalny. Motywem ich działania jest żądza niebezpieczeństwa i chęć zaspokojenia mocnych przeżyć. Ich żywiołem jest ryzyko niszczenie oraz walka niezależnie, kiedy, gdzie i z kim. W niektórych grupach szalikowców można też spotkać zwiadowców, którzy tworzą bank informacji o przeciwniku i są odpowiedzialni za dywersję.

3.1.4. Chuligaństwo stadionowe a regulacje prawne

Jak pokazuje historia życia społecznego, wielokrotnie impulsem dla działań legislacyjnych w różnych sferach były tragiczne w skutkach wydarzenia. Ta zasada odnosi się także do podnoszenia poziomu bezpieczeństwa na imprezach sportowych[367]. Do roku 1985 zarówno na poziomie regulacji wewnętrznych, jak i na poziomie współpracy międzynarodowej, brak było odrębnych rozwiązań prawnych wobec chuligaństwa stadionowego. Zjawisko to traktowano w kategorii problemu społecznego niewymagającego stosowania szczególnych środków ani metod kontroli, a w przypadku naruszenia porządku wobec sprawców uruchamiano ogólne procedury odpowiedzialności, przewidziane w kodyfikacjach karnych obowiązujących w danym kraju[368]. Sytuacja uległa diametralnej zmianie po tragicznych wydarzeniach

[367] R. Kopczyk, *Bezpieczeństwo imprez masowych w świetle przepisów unijnych* [w:] System bezpieczeństwa meczu piłki nożnej – krajowe aspekty prawne, organizacyjne, techniczne, socjologiczne, kryminologiczne, kulturowe i filozoficzne na tle wymagań międzynarodowych, s. 5 http://robertgrzeszczak.bio.wpia.uw.edu.pl (dostęp 15.09.2016)

[368] J. Sochacka, *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii" (32) 2010, s. 236.

na Heysel, Bradford i Sheffield, w wyniku których Rada Europy w Strassburgu przyjęła Europejską Konwencję nr 120 w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej[369] Zgodnie z treścią art. 1 Konwencji, zobowiązywała ona strony do zapobiegania i kontrolowania zjawiska przemocy i wybryków widzów przede wszystkim w czasie meczów piłki nożnej. Strategiczną, dla tworzenia mechanizmów zwalczania patologicznych zjawisk podczas wydarzeń sportowych, była treść artykuł 3 Konwencji, który zawierał katalog środków działania. Na ich podstawie z jednej strony zobowiązano sygnatariuszy do zatrudniania odpowiednich sił porządkowych dla przeciwstawienia się aktom przemocy i ekscesom chuliganów stadionowych, z drugiej zażądano od Policji ścisłej współpracy między poszczególnymi jej ogniwami celem ograniczenia skali zjawiska. Przewidziano możliwość stosowania kar lub innych prawno-administracyjnych środków wobec osób winnych naruszeniu ładu i porządku dotyczących imprez sportowych włącznie z zastosowaniem zakazu stadionowego, usunięcia z imprezy lub zakazu wstępu na mecz. Podmioty odpowiedzialne za organizację imprezy masowej w myśl Konwencji zobowiązano, aby materiały użyte do budowy i rozplanowanie stadionów uwzględniały bezpieczeństwo widzów, zapobiegały atakom agresji, umożliwiały podjęcie szybkich i skutecznych działań przez służby porządkowe i Policję. W Konwencji wskazywano na potrzebę rozdzielenia kibiców przeciwnych drużyn poprzez przydzielenie im oddzielnych sektorów, prowadzenie kontroli zapobiegającej wnoszeniu na stadion niebezpiecznych narzędzi i przedmiotów czy też na konieczność wyposażania obiektów w skuteczny system informowania publiczności. Analizując zapisy Konwencji w największym skrócie, można powiedzieć, że jej podstawowy cel miał charakter prewencyjny oraz kontrolowany wobec zjawiska przemocy stadionowej. W swojej treści nakreślała ona również główne kierunki działań oraz stwarzała ogólne ramy dla rozwiązań szczegółowych przygotowywanych przez poszczególnych jej

[369] European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches, CETS No.:120. Polska ratyfikowała Konwencję w 1995r., Europejska Konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej, Dz. U. 1995, nr 129, poz. 625.

sygnatariuszy. Przedmiotowa Konwencja ze względu na upływ czasu i swoją częściową dezaktualizację[370], zastąpiona została Konwencją Rady Europy[371] w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa i obsługi podczas meczów piłki

[370] Badanie zasadności i celowości uaktualnienia Konwencji z 1985 r. pozwoliło na sformułowanie następujących wniosków:

1) treść Konwencji wraz z upływem czasu stała się, w dużej części, nieaktualna i niezgodna z obecnymi europejskimi doświadczeniami i dobrymi praktykami;
2) słabą stronę Konwencji stanowi położenie akcentu na aspekt przemocy kibiców w oderwaniu od innych czynników, tj.: systemu bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi widzów na stadionach piłkarskich, które mają istotny wpływ na zachowania kibiców i częstotliwość występowania incydentów;
3) treść Konwencji pozostaje w sprzeczności z niektórymi zaleceniami przyjętymi w rekomendacjach, wydanych przez Stały Komitet Rady Europy w ciągu ostatnich 30 lat, co podważa wiarygodność Konwencji;
4) stosunkowo wąski zakres regulacji jest niezgodny z zakrojonymi na szerszą skalę oraz elastycznie zmieniającymi się kompetencjami i działaniami Stałego Komitetu, który został utworzony w celu nadzorowania przestrzegania postanowień Konwencji;
5) postanowienia Konwencji nie odzwierciadlają obecnej perspektywy spojrzenia na kwestie bezpieczeństwa w sporcie, tj. potrzeby wprowadzenia zintegrowanego, wielopodmiotowego systemu zarządzania bezpieczeństwem, zabezpieczeniem i obsługą widzów imprez sportowych oraz konieczności nawiązania dialogu i współpracy z kibicami piłki nożnej i innych dyscyplin sportu;
6) zmiana treści Konwencji pomoże w dalszym rozwijaniu partnerstwa z międzynarodowymi organizacjami zarządzającymi sportem oraz z innymi międzynarodowymi stowarzyszeniami specjalizującymi się w dziedzinie bezpieczeństwa i zabezpieczenia meczów piłkarskich;
7) mecze piłki nożnej wciąż narażone są na występowanie incydentów i akty przemocy (dane UEFA wskazują, że podczas około 46% meczów rozgrywanych pod jej auspicjami występują zdarzenia naruszające zasady bezpieczeństwa, z których około jedna czwarta klasyfikowana jest jako „poważne" lub „bardziej niż poważne");
8) istnieje pilna potrzeba uwzględnienia wpływu zmian społecznych (trendów ekonomicznych, migracyjnych, politycznych, społecznych i technologicznych) na rozgrywki piłki nożnej, w szczególności wynikających m.in.: z transmisji meczów piłki nożnej w miejscach publicznych (tzw. strefy kibica), ułatwień w przemieszczaniu się kibiców i wzrostu liczby kibiców podróżujących na mecze piłkarskie czy też wzrostu liczby organizowanych na wielką skalę turniejów piłki nożnej.

Uzasadnienie do druku 1408 Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 4 maja 2016 r., podpisanej przez Ministra Sportu i Turystyki Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 29 listopada 2016r.

[371] Polska ratyfikowała Konwencję 21kwietnia 2017r. (Dz.U. 2017, poz. 1108).

nożnej i innych imprez sportowych z 2016r.[372]. Celem nadrzędnym wprowadzanej Konwencji jest zapobieganie incydentom i zakłóceniom porządku publicznego podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych w oparciu o trzy filary (bezpieczeństwo, zabezpieczenie i obsługa) oraz współpracę wszystkich instytucji i zainteresowanych stron. Umowa akcentuje potrzebę prowadzenia skutecznego i partnerskiego dialogu przez podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo wydarzeń sportowych, zarówno na poziomie krajowym i międzynarodowym, jak i lokalnym. Katalog instytucji biorących udział w postulowanej współpracy zawiera m.in.: władze miejskie, policję, lokalne społeczności i przedsiębiorców, przedstawicieli kibiców, kluby piłkarskie oraz stowarzyszenia. Wspólne działania wskazanych podmiotów mają zmierzać do dokonania oceny ryzyka i opracowania odpowiednich środków zapobiegawczych, uspokojenia obaw lokalnej społeczności i przedsiębiorców oraz stworzenia bezpiecznego i przyjaznego otoczenia w przestrzeni publicznej, przeznaczonego do gromadzenia się kibiców przed, po, i w trakcie imprezy, w tym na trasach dojazdu. Konwencja zobowiązuje również jej strony do realizacji krajowych i lokalnych inicjatyw i projektów, koncentrujących się na społeczności lokalnej i kibicach lub też inicjowanych przez same grupy kibicowskie, oraz wymiany dobrych praktyk i informacji o tego typu działaniach informacyjnych, profilaktycznych i edukacyjny[373]. Ponadto artykuł 10 europejskiej Konwencji, dotyczący zapobiegania i sankcjonowania przestępstw, wskazuje, że strony umowy zobowiązują się do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu zmniejszenia ryzyka organizacji i udziału osób lub grup w aktach przemocy i zakłóceniach porządku oraz zapewnienia skutecznych sposobów wykluczenia z udziału w wydarzeniach sportowych jednostek, które zagrażają bezpieczeństwu. Dodatkowo, zgodnie z przepisami Konwencji, poszczególne państwa powinny dążyć do zapewnienia, że wobec osób dopuszczających się przestępstw za granicą zastosowane zostaną odpowiednie kary w państwie, w którym przestępstwo zostało popełnione, lub w państwie, w którym osoba zamieszkuje lub którego jest obywatelem. Na uwagę zwraca także fakt, że

[372] A. Szymański, *Chuligaństwo stadionowe, a bezpieczeństwo imprez sportowych w działaniu służb porządkowych,* [w:] *Sport drogą jedności*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, s. 197.
[373] Ibidem, s. 197.

zakres regulacji Konwencji wybiega poza problematykę organizacji samej imprezy masowej. Akt prawny wskazuje, że potrzeba zachowania „zasady praworządności" nie dotyczy jedynie obiektu sportowego w czasie trwania wydarzenia, ale również jego otoczenia, tras dotarcia na stadion, tzw. stref kibica oraz innych miejsc przebywania wielu tysięcy widzów, także przed rozpoczęciem i po zakończeniu imprezy sportowej[374].

Z perspektywy krajowej systemową regulacją mającą na celu ograniczenie chuligaństwa stadionowego jest ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych (o.b.i.m.)[375] z 2009 roku. Jest ona drugim z kolei aktem jurystycznym kompleksowo regulującym problematykę bezpieczeństwa na tego typu imprezach [376]. Zastąpiła ona w całości ustawę z dnia 22 sierpnia 1997 r. o

[374] Uzasadnienie do druku 1408 Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 4 maja 2016 r., podpisanej przez Ministra Sportu i Turystyki Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 29 listopada 2016.

[375] Tekst jednolity obwieszczenie Marszałka Sejmu z dnia 5 kwietnia 2013r. (Dz. U. 2013, poz. 611).

[376] Mówiąc o aktach prawnych dotyczących imprez, które dzisiaj nazywamy masowymi, należy wspomnieć, że już w okresie przedwojennym mieliśmy do czynienia z przepisami, które dotykały tego rodzaju materii. Pierwszym z nich był dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie przepisów tymczasowych o widowiskach (Dz. Pr. P.P. nr 14, poz. 177), który został uchylony przez rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o publicznych przedsięwzięciach rozrywkowych (Dz. U. nr 85, poz. 632 wraz z późn. zm.) Kolejne zmiany nastąpiły dopiero w okresie PRL. Wymienione rozporządzenie zostało uchylone przez ustawę z dnia 9 kwietnia 1968 r. o zezwoleniach na publiczną działalność artystyczną, rozrywkową i sportową (Dz. U. nr 12, wraz poz. 64 z późn. zm.) Na podstawie delegacji zawartych w tej ustawie wydano kilka aktów wykonawczych, wśród których można wymienić zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 26 sierpnia 1968 r. w sprawie bezpieczeństwa publiczności oraz porządku i higieny w miejscach publicznej działalności artystycznej i rozrywkowej (M.P. nr 44, poz. 312) i zarządzenie Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki z dnia 3 grudnia 1969 r. w sprawie organizowania i prowadzenia publicznej działalności sportowej (M.P. nr 52, poz. 416 wraz z późn. zm.). Przytoczona ustawa została uchylona już po zmianach ustrojowych, jakie dokonały się w Polsce. Na podstawie art. 45 pkt 1 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jedn.: Dz. U. 2001, nr 13, poz. 123 wraz z późn. zm.) ustawa o zezwoleniach na publiczną działalność artystyczną, rozrywkową i sportową utraciła swoją moc w

bezpieczeństwie imprez masowych, która okazała się niewystarczająca, a jej normy, jak czytamy w uzasadnieniu projektu tej ustawy, „utraciły wewnętrzną spójność, nie przystając do innych uregulowań i uniemożliwiając skuteczne stosowanie prawa wobec narastającego zjawiska chuligaństwa stadionowego[377]. W swoich dziesięciu rozdziałach określa ona podmioty zaangażowane w bezpieczeństwo imprez masowych[378] jak również definiuje najistotniejsze pojęcia, zawierając także te, które dotychczas pozostawały w sferze przepisów prawa europejskiego i terminologii organizacji i związków sportowych. Akt ten ponadto precyzuje zasady postępowania konieczne do zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych, warunki bezpieczeństwa imprez masowych, zasady i tryb wydawania zezwoleń na przeprowadzanie imprez masowych, zasady gromadzenia i przetwarzania informacji dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych, zasady odpowiedzialności organizatorów za szkody wyrządzone w związku ze zorganizowaniem imprez masowych. Z ustawy wynika, że obowiązek zabezpieczenia imprezy masowej spoczywa przede wszystkim na jej organizatorze, który, aby ją przeprowadzić musi uzyskać stosowne zezwolenie[379]. Otrzymanie go wiąże się z koniecznością spełnienia wielu warunków i wymogów dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa osobom uczestniczącym w imprezie, ochrony porządku publicznego, zabezpieczenia

zakresie dotyczącym imprez artystycznych i rozrywkowych. Szerzej C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2012, s.21-22.

377 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych (druk sejmowy nr 1074), http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DA36C82C8CD734EDC12574DA002C0991/$file/1074. pdf. Szerzej na temat opisu przebiegu prac legislacyjnych dla tego projektu zob. http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/0/F33B8C5B4C59F585C12577D1004F06C4?OpenDocument

378 W rozumieniu Ustawy imprezą masową jest impreza masowa artystyczno-rozrywkowa i masowa impreza sportowa, w tym mecz piłki nożnej, z ustawowymi wyłączeniami. Pojęcie imprezy masowej nie obejmuje imprez organizowanych w teatrach, operach, operetkach, filharmoniach, kinach, muzeach, bibliotekach, domach kultury i galeriach sztuki, w szkołach i placówkach oświatowych, w ramach współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży, dla sportowców niepełnosprawnych, nieodpłatnych o charakterze rekreacji ruchowej oraz imprez zamkniętych dla pracowników- patrz art. 3 ustawy o.b.i.m.

379 Organem wydającym zezwolenie na przeprowadzenie imprezy masowej, zwanym dalej „organem", jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta, właściwy ze względu na miejsce przeprowadzenia imprezy masowej (art. 24 ustawy o.b.i.m.).

pod względem medycznym, czy zapewnienia odpowiedniego stanu technicznego obiektów budowlanych wraz ze służącymi tym obiektom instalacjami i urządzeniami technicznymi[380].

Odpowiedzialność organizatora jest w pewnym stopniu ograniczona. Obowiązuje ona od chwili udostępnienia obiektu lub terenu uczestnikom do momentu jego opuszczenia przez uczestników imprezy. W praktyce, organizator wyznacza służby porządkowe i informacyjne, które mają dbać o kwestie bezpieczeństwa w czasie i miejscu przeprowadzania imprezy masowej[381]. Służbom tym prawodawca w artykułach 19-22 ustawy o.b.i.m. przyznał szereg uprawnień obejmujących m.in.: prawo odmowy wstępu niepożądanym jednostkom na imprezę, legitymowania osób, przeglądania zawartości bagaży i odzieży, sprawdzania uprawnień do uczestniczenia w imprezie masowej, usuwania osób z imprezy, wydawania poleceń porządkowych, ujmowania osób stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla dóbr powierzonych ochronie oraz jednostek dopuszczających się czynów zabronionych. Służby uprawnione są także do użycia środków przymusu bezpośredniego, celem wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania oraz w sytuacji odpierania bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub swoją wolność bądź innej osoby. Ważnym czynnikiem, mającym za zadanie poprawę bezpieczeństwa imprez masowych, jest uprawnienie

[380] W myśl art. 6 ust. 1 ustawy o b.i.m. organizator zapewnia: 1) spełnienie wymogów określonych, w szczególności, w przepisach prawa budowlanego, w przepisach sanitarnych i przepisach dotyczących ochrony przeciwpożarowej; 2) udział służb porządkowych, służb informacyjnych oraz kierującego tymi służbami kierownika do spraw bezpieczeństwa; 3) pomoc medyczną; 4) zaplecze higieniczno-sanitarne; 5) wyznaczenie dróg ewakuacyjnych oraz dróg umożliwiających dojazd pojazdom służb ratowniczych i Policji; 6) warunki do zorganizowania łączności pomiędzy podmiotami biorącymi udział w zabezpieczeniu imprezy masowej; 7) sprzęt ratowniczy i gaśniczy oraz środki gaśnicze niezbędne do zabezpieczenia imprezy masowej w zakresie działań ratowniczo-gaśniczych; 8) wydzielone pomieszczenia dla służb kierujących zabezpieczeniem imprezy masowej.

[381] K. Milka, *Odpowiedzialność prawnokarna organizatora za bezpieczeństwo imprezy masowej* [w:] *Prawnokarna ochrona imprez sportowych w związku z Euro 2012,* (red.) M. Kopeć, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s.312.

organizatora (a niekiedy jego obowiązkiem[382]) do utrwalania przebiegu imprezy masowej, a w szczególności zachowania osób w niej uczestniczących, za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk[383].

Oprócz organizatora imprezy, obowiązek jej „zabezpieczania" spoczywa również na podmiotach władzy samorządowej (wójt, burmistrz, prezydent miasta), wojewodach, Policji, państwowej Straży Pożarnej, służbach opieki medycznej, a w razie potrzeby, także innych właściwych służbach i organizacjach. Szczególne kompetencje zostały przyznane w art. 34 ustawy o.b.i.m. wojewodzie, który w przypadku negatywnej oceny stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego, może zakazać przeprowadzenia imprezy z udziałem publiczności oraz wprowadzić na czas określony lub nieokreślony zakaz przeprowadzania przez organizatora na terenie województwa imprez masowych. Wojewoda może, w drodze decyzji administracyjnej, przerwać także trwającą imprezę masową, jeżeli jej dalszy przebieg może zagrozić życiu lub zdrowiu osobom albo mieniu w znacznych rozmiarach, a działania podejmowane przez organizatora są niewystarczające do zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Jakkolwiek postanowienia ustawy w całości odnoszą się do imprez sportowych[384], w tym meczów piłkarskich[385], to te ostatnie zostały potraktowane w

[382] Art. 11, ust 8 - Organizator imprezy masowej przeprowadzanej na stadionie, w obiekcie lub na terenie, o których mowa w ust. 4 art. 11, oraz organizator imprezy masowej podwyższonego ryzyka utrwala przebieg tej imprezy, a w szczególności zachowania osób, za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk (art. 11, ust 4 - Wojewoda w uzgodnieniu z komendantem wojewódzkim (Komendantem Stołecznym) Policji i z komendantem wojewódzkim Państwowej Straży Pożarnej, oraz po zasięgnięciu opinii właściwego polskiego związku sportowego, sporządza wykaz stadionów, obiektów lub terenów, na których utrwalanie przebiegu imprezy masowej za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk jest obowiązkowe. Umieszczenie w wykazie określonego stadionu, obiektu lub terenu następuje w drodze decyzji administracyjnej.

[383] Szczegóły w zakresie miejsc na stadionach, w obiektach lub terenach umieszczonych w wykazie, których dotyczy obowiązek utrwalania przebiegu imprezy masowej za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk oraz sposobu przechowywania materiałów zgromadzonych podczas utrwalania przebiegu imprezy zostały określone w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10.01.211 w sprawie sposobu utrwalania przebiegu imprezy masowej (Dz.U. 2011, nr 16, poz. 73).

sposób wyjątkowy i poświecono im odrębny rozdział. Wynika to z faktu, że ten rodzaj współzawodnictwa sportowego wymaga szczególnej uwagi i dbałości ze względu na niesione ze sobą zagrożenia. Najważniejsze postanowienia dotyczące tego typu imprez obejmują choćby: obowiązek zapewnienia identyfikacji osób uczestniczących w imprezie, wyposażenie obiektów wykorzystywanych do prowadzenia rozgrywek w ramach ligi zawodowej w kompatybilne między sobą elektroniczne systemy identyfikacji osób, służące do sprzedaży biletów, kontroli przebywania w miejscu i w czasie trwania meczu oraz kontroli dostępu do określonych miejsc, czy też stosowania zakazu klubowego, który pozwoli organizatorom meczów piłki nożnej na eliminację z terenu imprezy potencjalnych „przestępców stadionowych". Dopełnieniem ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych są przepisy karne, w których oprócz penalizacji negatywnych zachowań uczestników imprez zawarto sankcje dla osób odpowiedzialnych za nieprawidłową organizację imprez masowych[386]. W przypadku tych pierwszych w rozdziale 9 ustawy, obok szeregu wykroczeń przewidziano trzy przestępstwa opisane w art. 59-

---

[384] Masowa impreza sportowa – należy przez to rozumieć imprezę masową mającą na celu współzawodnictwo sportowe lub popularyzowanie kultury fizycznej, organizowaną na:

a) stadionie lub w innym obiekcie niebędącym budynkiem, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000, a w przypadku hali sportowej lub innego budynku umożliwiającego przeprowadzenie imprezy masowej – nie mniej niż 300,
b) terenie umożliwiającym przeprowadzenie imprezy masowej, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób wynosi nie mniej niż 1000 – patrz art. 3 ust 4 ustawy o b.i.m.

[385] Meczu piłki nożnej – należy przez to rozumieć masową imprezę sportową mającą na celu współzawodnictwo w dyscyplinie piłki nożnej, organizowaną na stadionie lub w innym obiekcie sportowym, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000- patrz art. 3 ust 4 ustawy o b.i.m.

[386] Z punktu widzenia znamion występku zawartych w art. 58 ustawy, nieprawidłowość przeprowadzenia imprezy przez organizatora może obejmować trzy przypadki: organizację imprezy bez wymaganego zezwolenia, organizację imprezy niezgodnie z warunkami określonymi w zezwoleniu oraz organizację imprezy wbrew wydanemu zakazowi. Za organizowanie imprezy masowej bez wymaganego zezwolenia lub niezgodnie z warunkami.

61 (patrz tabela 28.). Jednocześnie, za czyny zabronione określone w art. 59 i 60 sąd, oprócz przewidzianych sankcji dla danego typu czynu, dodatkowo na podstawie art. 66 tej samej ustawy, nakłada środek w postaci zakazu wstępu na imprezę masową.

Tabela 28. Przestępstwa wymienione w przepisach karnych ustawy o.b.i.m.

Art. 59. 1. Kto wnosi lub posiada na imprezie masowej broń, w rozumieniu ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz. U. z 2012 r. poz. 576), wyroby pirotechniczne, materiały pożarowo niebezpieczne lub inne niebezpieczne przedmioty lub materiały wybuchowe, podlega grzywnie nie mniejszej niż 180 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
2. Sąd może orzec przepadek przedmiotów, o których mowa w ust. 1, chociażby nie stanowiły własności sprawcy.
Art. 60. 1. Kto w czasie trwania masowej imprezy sportowej, w tym meczu piłki nożnej, wdziera się na teren, na którym rozgrywane są zawody sportowe, albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza, podlega grzywnie nie mniejszej niż 180 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
1a. Kto w czasie trwania imprezy masowej wdziera się na teren obiektu lub na teren, gdzie prowadzona jest impreza masowa albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
2. Kto w czasie trwania imprezy masowej rzuca przedmiot, mogący stanowić zagrożenie dla życia, zdrowia lub bezpieczeństwa osób przebywających na terenie lub w obiekcie, gdzie odbywa się impreza masowa, albo w inny, równie niebezpieczny sposób zakłóca przebieg tej imprezy, podlega grzywnie nie mniejszej niż 120 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
3. Karze, o której mowa w ust. 2, podlega ten, kto w czasie i w miejscu trwania imprezy masowej narusza nietykalność cielesną członka służby porządkowej lub służby informacyjnej.
4. Jeżeli sprawca, dopuszczając się czynów określonych w ust. 1–3, używa elementu odzieży lub przedmiotu do zakrycia twarzy celem uniemożliwienia lub utrudnienia rozpoznania jego osoby, podlega grzywnie nie mniejszej niż 240 stawek dziennych, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
Art. 61. Kto w miejscu i w czasie trwania masowej imprezy sportowej prowokuje kibiców do działań zagrażających bezpieczeństwu tej imprezy, podlega grzywnie nie mniejszej niż 180 stawek dziennych albo karze ograniczenia wolności.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. 2015, poz. 2139 wraz z późn. zm.)

Jeśli chodzi o same wykroczenia (patrz tabela 29.) ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych przewiduje sześć przewinień (art. 54-57a)[387] wchodzących w

[387] Ustawodawca sankcjonuje wymienione zachowanie karą ograniczenia wolności lub grzywny nie niższej niż 2000 zł. Dodatkowo sąd nakłada na sprawcę środek karny– zakaz wstępu na imprezę masową podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny nie niższej niż 2000 zł.

zakres pozakodeksowego prawa wykroczeń oraz pięć czynów zaczerpniętych z kodeksu wykroczeń - enumeratywnie wskazanych w art. 65 ust. 2 ustawy.[388] Katalog czynów przedstawiony w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych nie jest zestawieniem pełnym. Część przepisów prawnokarnych dotyczących zachowań, które mogą wydarzyć się na stadionach, jest zawartych również w kodeksie karnym oraz w kodeksie wykroczeń np. niszczenie mienia, naruszenie nietykalności cielesnej, udział w bójce lub pobiciu, publiczne nawoływanie do popełnienia przestępstwa, znieważenie innej osoby. Są to jednak czyny, które de facto mogą mieć miejsce wszędzie, a nie tylko na stadionie czy też w jego obrębie.

Tabela 29. Podział wykroczeń zawartych w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych

Wykroczenia pozakodeksowe opisane w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych	**Wykroczenia wyszczególnione w art. 65 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych**
• niewykonanie poleceń służb porządkowych i informacyjnych (art. 54 ust. 1),	• nieopuszczanie zbiegowiska (art. 50 kw.),
• przebywanie w miejscu nieprzeznaczonym dla publiczności lub w niewłaściwym sektorze (art. 54 ust. 2 pkt. 1 i 2),	• zakłócenie porządku publicznego (art. 51 kw.),
• niewykonanie poleceń wydanych przez Policję i Żandarmerię Wojskową (art. 55),	• nawoływanie do przestępstwa (art. 52a kw.),
• wnoszenie lub posiadanie napoi alkoholowych (art. 56),	
• naruszenie zasad przekazywania informacji (art. 57),	• niszczenie cudzej rzeczy (art. 124 kw.),
• używanie elementu maskującego w czasie masowej imprezy sportowej (art. 57a)	• uniemożliwienie korzystania z urządzeń użytku publicznego (art. 143 kw.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych **(**t.j. Dz.U. 2015, poz. 2139 wraz z późn. zm.)

Istotnymi elementami dla zapewnienia właściwej organizacji imprez masowych i zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom tych imprez są przepisy wykonawcze do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych. Wśród aktów

[388] W razie ukarania za wykroczenie, o którym mowa w art. 50, 51, 52a, 124 lub 143 Kodeksu wykroczeń, lub o którym mowa w art. 54–56 niniejszej ustawy, popełnione w związku z masową imprezą sportową, w tym meczem piłki nożnej, sąd orzeka środek karny zakazu wstępu na imprezę masową na okres od 2 do 6 lat.

prawnych wydanych na tę okoliczność do ważniejszych należą następujące regulacje:

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie przekazywania informacji dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych[389]. Rozporządzenie to określa sposób przekazywania informacji, które dotyczą bezpieczeństwa imprez masowych, przez podmioty do tego zobowiązujące oraz wzory kart rejestracyjnych, zapytania, a także odpowiedzi. Głównym celem umieszczenia tego przepisu jest ujednolicenie zasad przepływu informacji[390].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 marca 2010 r. w sprawie wymogów, jakie powinni spełniać kierownik do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne[391]. Zakres aktu określa wymagania, które powinni wykonywać kierownicy do spraw bezpieczeństwa, służby porządkowe i służby informacyjne w sferze wyszkolenia i wyposażenia. Dookreśla ono tematykę i formy szkolenia, jednostki właściwe do przeprowadzania szkolenia, wzór zaświadczenia o ukończeniu szkolenia, wymagane wyposażenie w zależności od zagrożeń oraz sposób przeprowadzenia czynności legitymowania w celu ustalenia tożsamości osób uczestniczących w imprezie masowej.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 sierpnia 2009 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązku osobistego stawiennictwa w jednostce organizacyjnej Policji lub w miejscu określonym przez właściwego komendanta Policji w czasie trwania imprezy masowej[392]. W przepisie tym zawarto regulacje dotyczące trybu postępowania z osobami wobec, których nałożono obowiązek osobistego stawiennictwa w jednostce organizacyjnej Policji podczas trwania imprezy masowej.

---

389 Dz.U. 2010, nr 54, poz. 329.

390 *Ochrona fizyczna osób i mienia. II Stopnia licencji oraz ochrona imprez masowych* (red.), Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2011, s. 466.

391 Dz.U. 2010, nr 52, poz. 308.

392 Dz.U. 2009, nr 125, poz. 1039.

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 sierpnia 2009 r. w sprawie zakresu instrukcji postępowania w przypadku powstania pożaru lub innego miejscowego zagrożenia w miejscu i w czasie imprezy masowej[393]. Przedmiotowy akt normuje kwestię procedur postępowania służb porządkowych i informacyjnych w przypadku wystąpienia pożaru bądź innego miejscowego zagrożenia. Ponadto określa sposób redagowania komunikatów głosowych albo sygnałów ostrzegawczych podawanych do wiadomości uczestnikom imprezy masowej w przypadku pożaru lub innego miejscowego zagrożenia. Precyzuje także formę organizacji ewakuacji oraz sposób jej przeprowadzenia.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 czerwca 2010 r. w sprawie warunków, jakie powinny spełniać stadiony, na których mogą odbywać się mecze piłki nożnej[394].

Dodać należy, że na poziomie polskiego szczebla centralnego za system oraz wytyczne odnośnie organizacji i bezpieczeństwa meczów piłki nożnej oraz infrastruktury stadionowej odpowiada departament organizacji Imprez Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN. Z obowiązującego „Regulamin w zakresie bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA" z 2014 roku wynika, że przepisy zawarte w nim obejmują kwestie organizacyjne mające zapewnić bezpieczeństwo na stadionie i wokół stadionu przed, w trakcie i po każdym meczu. Jednocześnie, celem wdrożonych prawideł jest uświadomienie organizatorom meczów i klubom ich obowiązków oraz odpowiedzialności przed, w trakcie i po meczu (struktura regulaminu patrz tabela 30.). Z ważniejszych postanowień tam zawartych wynika, że przed meczem organizator musi skontaktować się ze wszystkimi służbami publicznymi zapewniającymi bezpieczeństwo, ażeby upewnić się, że wszystkie środki bezpieczeństwa zawarte w przepisach prawa powszechnego oraz w niniejszym Regulaminie zostały wdrożone na stadionie, w obrębie ogrodzenia stadionu.

[393] Dz.U. 2009, nr 135, poz. 1113.
[394] Dz.U. 2010, nr 121, poz. 820.

Tabela 30. Struktura Regulaminu w zakresie bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA

Regulamin bezpieczeństwa podczas rozgrywek organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA					
Cz. 1 Ogólne założenia	**Cz2. Przygotowania do meczu**			**Cz. 3 Wpuszczanie widzów**	**Cz. 4 Kontrola widzów**
Artykuł 1 – Zakres obowiązywania	Rozdział 1: Współpraca	Rozdział 2: Bilety	Rozdział 3: Drużyna gości i kibice przyjezdni	Artykuł 25 – Kontrola i ochrona stadionu	Artykuł 34 – Obecność służb
Artykuł 2 – Cele	Artykuł 6 – Obowiązek współpracy ze służbami publicznymi	Artykuł 14 – Sprzedaż biletów	Artykuł 23 – Bezpieczeństwo drużyny gości	Artykuł 26 – Rozdzielenie widzów	Artykuł 35 – Sprzedaż napojów
Artykuł 3 – Definicje pojęć	Artykuł 7 – Identyfikacja osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo	Artykuł 15 – Dystrybucja biletów	Artykuł 24 – Podróż kibiców przyjezdnych	Artykuł 27 – Informacja dla widzów	Artykuł 36 – Ograniczenie przemieszczania się widzów Artykuł 37 – Przejścia publiczne
Artykuł 4 – Wyznaczenie kierownika ds. bezpieczeństwa	Artykuł 8 – Ochrona	Artykuł 16 – Posiadacze biletów		Artykuł 28 – Obecność stewardów i innych służb	Artykuł 38 – Drzwi i bramy Artykuł 39 – Zabezpieczenie pola gry i ochrona oficjeli
Artykuł 5 – Stosunki ze stowarzyszeniami kibiców i wyznaczenie SLO	Artykuł 9 – Grupa szybkiego reagowania	Artykuł 17 – Strategia dystrybucji biletów		Artykuł 29 – Udostępnienie stadionu dla publiczności	Artykuł 40 – System monitoringu wizyjnego Artykuł 41 – Korzystanie z dużych ekranów
	Artykuł 10 – Rozdzielenie kibiców i strategia rozproszenia tłumu	Artykuł 18 – Czarny rynek i metody przeciwko fałszowaniu biletów		Artykuł 30 – Oznakowanie sektorów	Artykuł 42 – System nagłośnienia, spikerzy i ogłoszenia
	Artykuł 11 – Inspekcja stadionu	Artykuł 19 – Liczba i ceny biletów		Artykuł 31 – Ochrona imprezy	Artykuł 43 – Akcje polityczne
	Artykuł 12 – Pomoc medyczna dla widzów	Artykuł 20 – Oznaczenie biletów		Artykuł 32 – Kontrola i przeglądanie zawartości odzieży i bagaży widzów	Artykuł 44 – Prowokowanie i rasizm Artykuł 45 - Przetrzymanie kibiców na stadionie

	Artykuł 13 – Wyposażenie ratunkowe	Artykuł 21 – Informacje na bilecie Artykuł 22 – Informacja o meczu		Artykuł 33 – Usunięcie albo odmowa wejścia	Artykuł 46 – Prowadzenie prac budowlanych
					Artykuł 47– Wykonanie decyzji administracyjnych
					Artykuł 48 – Odpowiedzialność dyscyplinarna

Źródło: Opracowanie własne

3.1.5. Rola Policji w zwalczania chuligaństwa stadionowego

Zgodnie z ogólną zasadą zawartą w art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 20 maca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych[395], za bezpieczeństwo imprezy masowej w miejscu i w czasie jej trwania odpowiada jej organizator. Mimo tej generalnej dyrektywy powinności ciążą również na innych podmiotach w tym na Policji[396]. W tym kontekście, Policja wobec zagrożeń wywoływanych przez imprezy masowe podejmuje działania profilaktyczne jak również porządkowo-interwencyjne. Przebiegają one we wskazany sposób, według schematu, który stanowi zasadniczą podstawę w rozpoznaniu, zapobieganiu, a także zwalczaniu niekorzystnych zachowań społecznych. Jeśli chodzi o zwalczanie chuligaństwa stadionowego i zapewnienie bezpieczeństwa imprez masowych, proceduralny tryb wykonywania przez Policję przewidzianych dla niej w tym zakresie czynności wewnętrznie porządkuje zarządzenie Nr 982 Komendanta Głównego Policji z dnia 21 września 2007r.[397] Na jego mocy w Komendzie Głównej Policji i w komendach wojewódzkich (stołecznej) Policji funkcjonują zespoły zadaniowe do spraw rozpoznania, zapobiegania oraz zwalczania przestępstw i wykroczeń popełnianych w związku z imprezami

[395] Dz.U. 2015, poz. 2139 wraz z późn. zm.
[396] C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2012, s. 406.
[397] Dz.Urz. KGP 2007, nr 17, poz. 129.

sportowymi, zwane zespołami do spraw kibiców[398]. W strukturach jednostek wykonawczych Policji oprócz zespołu zajmującego się zagadnieniami o charakterze analitycznym przewidziano również miejsce dla grup rozpoznania kryminalnego. Grupy te uczyniono odpowiedzialnymi za rozpoznanie środowiska kibiców oraz pracę na rzecz zespołu monitorowania kibiców (czynności zespołu monitorującego patrz rys. 23.).

W profilaktycznej strategii ukierunkowanej na podniesienie jakości zabezpieczania masowych imprez sportowych, w szczególności meczów piłki nożnej, coraz większą rolę odgrywają policjanci *spottersi*. Biorąc pod uwagę obowiązujące regulacje prawne, można stwierdzić, że jest to funkcjonariusz realizujący zadania na rzecz bezpiecznego i kulturalnego kibicowania poprzez identyfikowanie i eliminowanie zagrożeń związanych z realizacją masowych imprez sportowych, we współpracy z podmiotami zaangażowanymi w przygotowanie i realizację tychże imprez oraz uczestniczącymi w nich kibicami[399]. Oznacza to, że *spotters* pracuje w trójkącie: >Policja - klub – kibice<, to jest odpowiada za kontakt z fanami zespołów i współpracę z władzami klubów sportowych (piłkarskich). Jego misją jest zdobywanie wiedzy o subkulturze szalikowców wyodrębnionej wśród kibiców danego klubu, relacjach jej członków z sympatykami innych drużyn oraz istniejących zagrożeniach ze strony poszczególnych osób bądź frakcji.

[398] Na podstawie dokonanej analizy zagrożeń, w zależności od potrzeb, zespoły do spraw kibiców mogą być również tworzone w komendach powiatowych Policji (por. § 7 ust 1 pkt. 2 Zarządzenia nr 982 KGP z 2007r.).

[399] M. Leszczyński, *Spotters*, „Przegląd Prewencyjny" 1(2) 2010, s. 51.

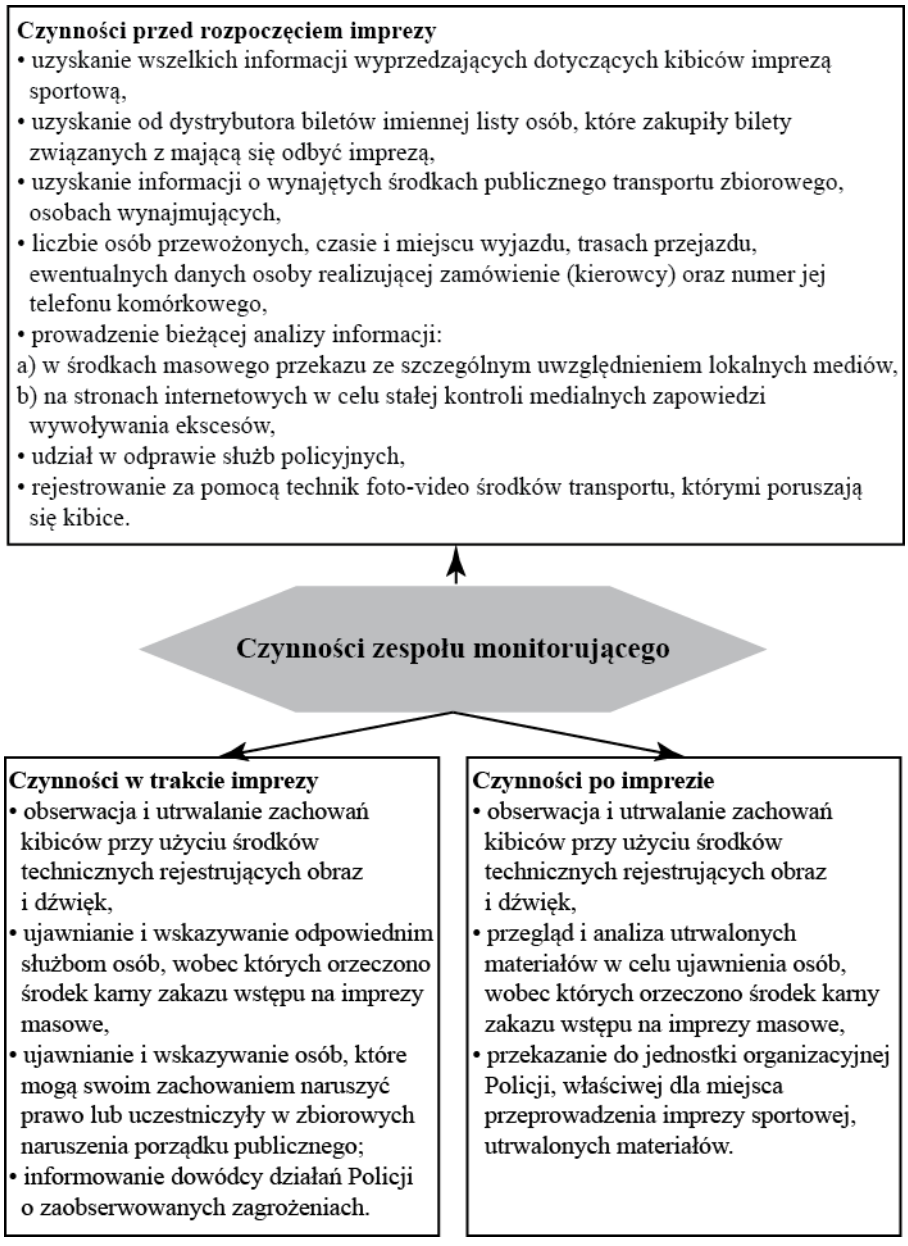

Rys. 23. Struktura szalikowców w Polsce
Źródło: Opracowanie własne na podstawie zarządzenia nr 982 KGP z 2007r.

Ważnym elementem działalności Policji jest prowadzenie przez nią profilaktyki programowej. Programy te o różnym swoim przeznaczeniu mają

charakter ogólnopolski, regionalny bądź lokalny[400]. Podstawowym przedsięwzięciem w tym obszarze jest ogólnopolski program edukacyjno-alternatywny pt. „Jestem Kibicem przez duże „K”[401]. Zaplanowano w nim działania oparte na dwóch strategiach profilaktycznych: strategii edukacyjnej i strategii alternatywnej (patrz rys. 24.).

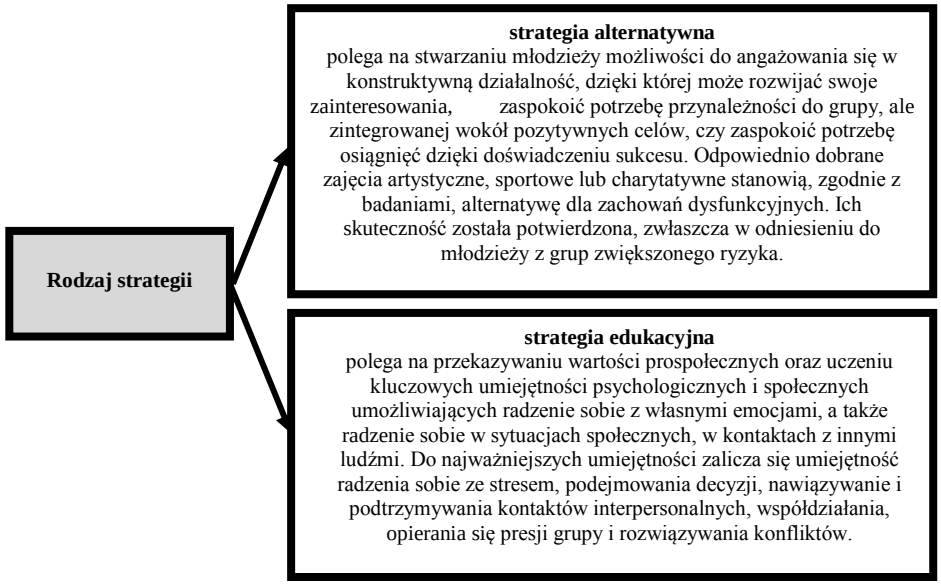

Rysunek 24. Rodzaje strategii
Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu “Jestem Kibicem przez duże K”

Program zakłada zarówno wykorzystanie oddziaływań nastawionych na kształtowanie postaw prospołecznych dzieci i młodzieży poprzez aktywność sportową i rekreacyjną, jak i zintegrowanie środowisk lokalnych wokół idei

[400] A. Szymański, *Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na imprezach sportowych w działaniach policji,* [w:] *Prawne, instytucjonalne i społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa*, (red.) S. Bębas, A. Gołębiowski, Radom: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu 2014, s 131.

[401] Autorem projektu jest Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, które do współrealizacji niniejszego programu zaprosiło: Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Sprawiedliwości, a także Polski Komitet Olimpijski, Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Fundację na Rzecz Wspierania Edukacji Szkolnej oraz Główny Sztab Policji Komendy Głównej Policji.

uczestnictwa w aktywności sportowej. Zdaniem jego twórców projekt uczy szacunku dla dobra wspólnego oraz przygotowywania się do życia w społeczności lokalnej. Jego intencją jest również podniesienie poziomu świadomości w zakresie wpływu negatywnych zachowań na własny wizerunek, wizerunek kibica oraz lokalnego klubu sportowego. Ponadto program wyposaża w wiedzę dotyczącą znaczenia dla człowieka zdrowego i aktywnego stylu życia, a także istoty aktywności ruchowej dla przeciwdziałania negatywnym zachowaniom. Stwarza możliwość ćwiczenia wśród jego uczestników nowych konstruktywnych form myślenia i reagowania, a także daje okazje do badania osobistego systemu przekonań, postaw i nastawień emocjonalnych, które inicjują i wzmacniają stosowanie agresji przez "pseudokibiców"[402].

Proponowane formy realizacji programu dostosowane są do potrzeb i poziomu rozwoju poszczególnych adresatów[403]. Swoim zakresem obejmują zajęcia edukacyjne, konkursy, turnieje, spotkania, które sformułowano zarówno w ramach profilaktyki uniwersalnej jak i selektywnej. Wśród omawianych inicjatyw nie może zabraknąć chociażby skrótowego odniesienia się do wojewódzkiego programu „Pseudokibic" autorstwa KMP Rzeszów. Celem projektu jest poprawa świadomości prawno - wiktymologicznej młodzieży oraz ich rodziców, ograniczenie zjawiska przestępczości związanej z zachowaniami „pseudokibiców" a także

[402] Biuro Prewencji KGP, *Program „Jestem Kibicem przez duże „K"*. Warszawa 2011, s. 16.

[403] Program posiada dwie grupy adresatów- adresatów bezpośrednich i adresatów pośrednich. Adresaci bezpośredni: dzieci i młodzież szkół podstawowych oraz gimnazjum, młodzież szkół ponadgimnazjalnych, dzieci i młodzież z grup ryzyka (przebywającą w świetlicach socjoterapeutycznych, przebywającą w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz w młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, przebywającą w ośrodkach kuratorskich, schroniskach dla nieletnich oraz zakładach poprawczych, przebywającą w policyjnych izbach dziecka. Adresaci pośredni: rodzice/opiekunowie prawni dzieci i młodzieży uczestniczących w programie; kadra pedagogiczna szkół i placówek systemu oświaty, kadra świetlic socjoterapeutycznych, kadra ośrodków kuratorskich, kadra schronisk dla nieletnich oraz zakładów poprawczych, kadra policyjnych izb dziecka, funkcjonariusze policji, przedstawiciele władz samorządowych oraz instytucji i podmiotów działających w środowiskach lokalnych na rzecz wychowania dzieci i młodzieży, zapewniania bezpieczeństwa oraz krzewienia sportu i kultury fizycznej.

złamanie źle pojmowanej solidarności w nieformalnych grupach „szalikowców", a także wyrobienie w młodzieży krytycznego spojrzenia na zdarzenia prowokowane przez grupy kiboli[404]. Natomiast, do ważniejszych pomysłów policyjnej profilaktyki programowej o zasięgu lokalnym wypada zaliczyć program pod nazwą „Kibic z Klasą"[405]. Głównym zadaniem ww. programu adresowanego do uczniów sosnowieckich szkół jest ograniczenie postaw chuligańskich występujących na trybunach aren sportowych, a zarazem podniesienie poziomu bezpieczeństwa uczestników imprez masowych o charakterze sportowym. Celem pośrednim projektu jest promocja pozytywnych form dopingu, poznanie historii klubów sportowych działających na terenie miasta oraz poznanie zawodników, sportowców, ludzi związanych ze światem sportu, a także zaangażowanie społeczności lokalnej, wybranych podmiotów, firm oraz instytucji we wspólne działanie na rzecz poprawy bezpieczeństwa podczas imprez sportowych. Podobne zadania przewiduje program „Potrafię Kibicować", którego autorem jest Komenda Powiatowa Policji w Mikołowie czy elbląski „Bezpieczny Stadion". Zbieżne założenia (patrz rys. 25.) przyświecają projektowi „Kibic" propagowanemu przez Wydział Prewencji Komendy Stołecznej Policji czy też innym policyjnym programom („Bezpieczny Stadion – Przyjazny Kibic", „Kibicuję Fair Pley", „Potrafię Kibicować", itp.), których supozycje są koincydencyjne z ogólnopolskimi i regionalnymi inicjatywami. Programy te zwykle bazują na działaniach informacyjno-edukacyjnych, a wiodące sposoby ich realizacji obejmują; pogadanki, pokazy, konkursy wiedzy, turnieje, zawody, spartakiady, warsztaty, treningi, zwiedzanie obiektów, spotkania ze sportowcami i ludźmi sportu.

[404] http://bip.rzeszow.kmp.policja.gov.pl/(dostęp 30.11.2016r.).

[405] Animatorami i realizatorami programu „Kibic z Klasą" są: Komenda Miejska Policji w Sosnowcu wraz z Urzędem Miejskim w Sosnowcu, MOSiR-em i Okręgowym Związkiem Piłki Nożnej oraz sosnowieckimi klubami.

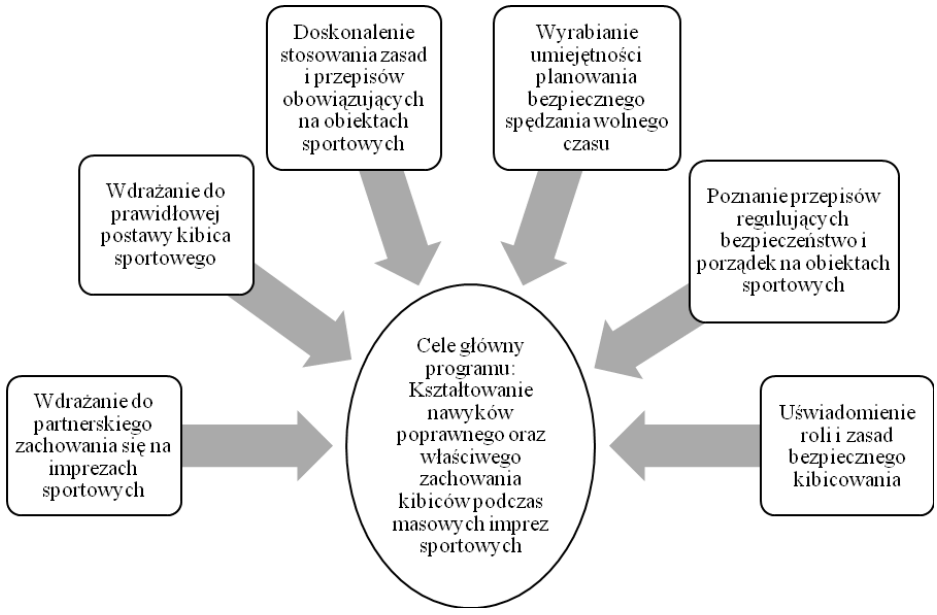

Rysunek 25. Cele (główny i pośrednie) programu „Kibic"
Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu „Kibic"

Zadaniem wymienionych oraz innych podobnych projektów jest stworzenie uczestnikom widowisk sportowych właściwej perspektywy ich odbioru oraz wypracowanie pożądanego (prospołecznego) algorytmu reakcji do zaistniałych zdarzeń w obrębie imprez masowych. Zwykle, kierowane są one do młodych odbiorców, a nadrzędnym celem podejmowanych starań jest nauczenie dzieci i młodzież kulturalnego dopingowania, zaszczepienie w nich chęci do aktywnego spędzania czasu oraz uczynienie ze stadionu czy hali sportowej miejsca, gdzie całe rodziny będą mogły spędzać kulturalnie i bezpiecznie swój czas wolny.

Istotnym ogniwem realizowanej profilaktyki jest również Krajowy Punkt Kontaktowy do Spraw Imprez Masowych, który obecnie wraz z wojewódzkimi i powiatowymi jego odpowiednikami w imieniu Komendanta Głównego Policji odpowiada za:

- gromadzenie i przetwarzanie informacji dotyczących bezpieczeństwa imprez masowych,
- prowadzenie bazy danych dotyczącej bezpieczeństwa imprez masowych,

- opracowywanie analiz informacji dotyczących bezpieczeństwa masowych imprez sportowych,
- współpracę z podmiotami krajowymi i zagranicznymi w zakresie bezpieczeństwa imprez masowych.

W nurt prewencyjnych działań Policji związanych z zapobieganiem i ograniczaniem chuligaństwa stadionowego wpisać należy również opiniowanie dla organu wydającego decyzję, przygotowania materialno-technicznego imprezy przez jej organizatora. Jej celem jest konfrontacja aktualnego stanu obiektu z dostarczoną dokumentacją od organizatora.

Aby opinia była obiektywna i miarodajna, przebieg lustracji zwykle dotyczy:

1. Oceny stanu technicznego obiektu lub terenu masowej imprezy sportowej, to jest: poprawności oznaczenia i drożności wyznaczonych dróg ewakuacyjnych i dojazdu, stanu ogrodzenia obiektu (jego trwałość, poprawność oznaczenia bram i przejść dla uczestników imprezy) oraz stanu odgrodzenia pola gry od widowni.
2. Oceny przedsięwzięć organizatora związanych ze spełnieniem warunków bezpieczeństwa oraz służących zachowaniu porządku publicznego w trakcie imprezy, która dotyczy:
   - sposobu rozmieszczenia uczestników na widowni,
   - zamocowania na widowni środków technicznych utrudniających samowolne niekontrolowane przemieszczanie się uczestników imprezy (parkany, bufory techniczne, itp.),
   - stanu wyposażenia obiektu w inne techniczne środki służące podniesieniu bezpieczeństwa typu rękawy, łamacze fal, czy system monitoringu
   - wyznaczenia odrębnych sektorów dla antagonizujących ze sobą grup kibiców,
   - stanu pomieszczeń, wyznaczonych dla służb kierujących zabezpieczeniem imprezy, w tym ich usytuowanie i wyposażenie.

Jak już wcześniej zaznaczono, zgodnie z wolą ustawodawcy w aktualnym stanie prawnym rola Policji ma charakter pomocniczy w zabezpieczeniu imprezy masowej. Jednak w przypadku, gdy działania służby porządkowej będą

nieskuteczne, organizator lub kierownik do spraw bezpieczeństwa, może wystąpić do Policji o udzielenie pomocy. Podejmowane wówczas czynności przyjmują charakter przywracania porządku publicznego za pomocą ugrupowań zwartych używających przy tłumieniu kibiców różnego rodzaju środków technicznych.

3.2. Terroryzm

3.2.1. Terroryzm – oblicze i jego przejawy

Terroryzm stanowi jedno z największych niebezpieczeństw, z jakim muszą się zmierzyć współczesne społeczeństwa wolnego świata, co pokazały wydarzenia z Londynu, Madrytu, Paryża, Strasburga, Nicei itp. Nie napawa optymizmem poczyniona przez Departament Obrony USA prognoza wobec występującego zjawiska. Wynika z niej, że najbliższe lata będą okresem hiperterroryzmu, opartego na nowoczesnej technice i broni[406]. I chociaż Polska nie była dotychczas bezpośrednim celem ataku terrorystycznego, nie oznacza to, że jako kraj jesteśmy wolni od tego typu zagrożeń, a nasi rodacy są całkowicie bezpieczni. Wystarczy powiedzieć, że Polacy od 2001 roku wielokrotnie, w różnych zakątkach naszego globu[407] byli przypadkowymi ofiarami zamachów terrorystycznych, a z materiałów rozpowszechnianych przez organizacje terrorystyczne terytorium RP ciągle uznawane jest jako ważny cel takich akcji.

Mówiąc o terroryzmie, nie sposób pominąć kwestii, czym on jest i jak go się definiuje. Genezy słowa „terror" należy szukać w języku łacińskim, od słowa *tras* (drżeć)[408]. Jak podaje większość teoretyków sanskrytu, pojęcie to

---

[406] A. Rożej, *Terroryzm jako wyzwanie dla współczesnego bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria Administracja i Zarządzanie" 99(26) 2013, s. 301.

[407] M. Cichomski, I. Idzikowska, *Ustawa o działaniach antyterrorystycznych w kontekście systemu zarządzania kryzysowego*, „Biuletyn RCB" (15) 2016, s.3.

[408] A. Machowski, *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym.* Mysłowice: Wydawnictwo GWSP Mysłowice, 2008, s. 12.

następnie uległo przekształceniu w greckie *teres* czy łacińskie *ters, terrere, terror, na oznaczenie tego, co* wywołuje strach, trwogę i przerażenia u przeciwnika[409]. Aktualnie, w odniesieniu do omawianego zjawiska, brak jest konsensusu terminologicznego i w przestrzeni naukowej funkcjonuje szereg definicji[410] (patrz rysunek 26.). Te i wiele im podobnych ujęć wskazują głównie na terroryzm, jako związek przemocy, strachu i polityki. Różnią się one od siebie złożonością, stopniem nacisku na motywy, cel czy też przedmiot ataku będący indykatorem działalności terrorystycznej[411]. Części z nich zarzuca się emocjonalność i powierzchowność oraz to, że z natury rzeczy są arbitralne i z tego powodu nie uwzględnią dynamiki i elastyczności zjawiska (np. cyberterroryzmu)[412].

Dla znacznej grupy propagatorów praktyki przeciwdziałania i zapobiegania zamachom terrorystycznym najważniejsze są definicje terroryzmu, nie tyle naukowe, co te, które zostały wypracowane przez służby specjalne i agendy rządowe w Stanach Zjednoczonych. Patrząc z tej perspektywy, Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych określa terroryzm jako zachowanie gwałtowne, kryminalne, którego celem może być zastraszenie oraz zmuszenie ludności cywilnej do konkretnych zachowań, wpływanie na sposób

---

[409] W. Jaruszewski, *Terroryzm w dobie współczesnych konfliktów*, „Zeszyty Naukowe – Politechnika Koszalińska. Wydziału Nauk Ekonomicznych" (17) 2013, s. 135.

[410] Obecnie definiuje się terroryzm w oparciu o trzy rodzaje definicji, które mają charakter definicji: generalnych, cząstkowych lub mieszanych. W ramach pierwszej grupy terroryzm ujmowany jest jako pewien ogólnie wskazany rodzaj czynów przestępczych, służących stosowaniu przemocy dla realizacji określonych celów strategicznych. Drugą metodę charakteryzuje podejście strukturalne do analizy terroryzmu polegające na cząstkowych opisach jego odmian wyszczególnionych z punktu widzenia różnych kryteriów i dla różnych potrzeb w tym typologicznych Metoda trzecia stosowana jest w dokumentach międzynarodowych. Metoda ta wykorzystuje dla opisu terroryzmu jego cechy charakterystyczne, wskazując jednocześnie na czyny mogące je wywołać. Por. R. Zgorzały, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2007, s. 61.

[411] K. Jałoszyński, *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce*?, Warszawa: Wydawnictwo AON, 2001, s. 7.

[412] J. Tomasiewicz, *Od skrytobójstwa do miatieżewojny. Ewolucja terroryzmu politycznego w Europie – aspekty ideologiczne, taktyczne i organizacyjne*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (11) 2014, s. 115-116.

sprawowania rządów, stosując zastraszenie albo przymus lub wpływanie na sposób sprawowania władzy poprzez porwanie lub zamach[413].

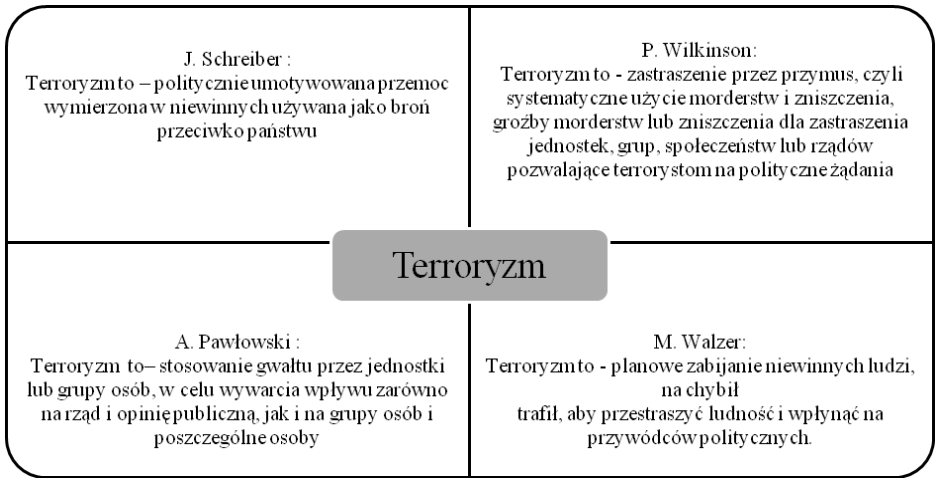

Rys. 26. Przykładowe definicje terroryzmu
Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Zgorzały, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2007, s. 60

Z kolei, Departament Obrony USA ujmuje terroryzm jako bezprawne użycie – lub groźbę użycia - siły lub przemocy wobec osoby lub mienia, aby wymuszać lub zastraszać rząd lub społeczeństwo, zazwyczaj dla osiągnięcia politycznych, religijnych czy ideologicznych celów[414]. Według FBI terroryzm stanowi bezprawne użycie siły bądź przemocy wobec osób albo mienia, w celu zastraszenia albo wywarcia przymusu na ludność cywilną, rząd, zmierzając do promocji celów społecznych lub politycznych[415]. Natomiast Centralna Agencja Wywiadowcza (CIA) określa terroryzm jako groźbę użycia przemocy lub użycie przemocy dla celów politycznych przez pojedyncze jednostki lub grupy ludzi, niezależnie od tego, czy działają na rzecz, czy w opozycji do władzy państwowej, w sytuacji, gdy działania te mają zastraszyć lub przerazić nie tylko

[413] E. Wojciechowski, *Terroryzm. Analiza pojęcia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (1) 2009, s. 57.
[414] B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki, 2001, s. 36.
[415] T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008, s. 20.

bezpośrednie ofiary, ale także inne osoby[416]. Można więc powiedzieć, że terroryzm, w tym ujęciu, to swoista strategia i taktyka walki z wykorzystaniem aktu przemocy nakierowanej na wzbudzenie powszechnego strachu.

W aspekcie poruszanej problematyki, najistotniejszym dla naszych rozważań wydaje się być prawne ujęcie, które określa, jakie działania są sankcjonowane pod tym kątem. W skali europejskiej podstawowa rola przypada w tym zakresie unijnej Decyzji Ramowej Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (2002/475/WSiSW)[417] oraz Konwencji Rady Europy o zapobieganiu terroryzmowi z dnia 16 maja 2005r.[418]. W pierwszym, z wymienionych aktów, pojęcie przestępstwa o charakterze terrorystycznym definiuje się jako połączenie: elementów obiektywnych (konkretnych czynów np. morderstwa, uszczerbku na zdrowiu, wzięcia zakładnika, wymuszenia, popełniania zamachów, zagrożenia popełnienia jednego z powyższych etc.) z elementami subiektywnymi, to jest warunkiem, że czyny te popełniono z zamiarem zastraszenia ludności, destabilizacji lub zniszczenia struktur kraju lub organizacji międzynarodowej, lub zmuszania rządu do zaniechania działań. Natomiast w przypadku Konwencji, pojęcie „przestępstwo o charakterze terrorystycznym" zdefiniowano jako każde przestępstwo, o którym mowa w jednym z wymienionych w załączniku dokumentów Narodów Zjednoczonych[419]. Na gruncie

---

[416] E. Wojciechowski, *Terroryzm…*op.cit., s. 57.

[417] W brzmieniu nadanym jej na mocy Decyzji ramowej Rady 2008/919/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. zmieniającej decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW w sprawie zwalczania terroryzmu (Dz. Urz. UE L 330 z 9.12.2008). U źródeł wydania ramowej decyzji dotyczącej zwalczania terroryzmu legło przekonanie, że współczesny terroryzm jest szczególnie niebezpieczny i stanowi przez to nową jakość wymagającą podejmowania całkowicie nowatorskich środków jego eliminacji.

[418] Dz. U. 2008, nr 161, poz. 998.

[419] Załącznik obejmuje dziesięć traktatów: 1) Konwencję o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi z dnia 16 grudnia 1970r; 2) Konwencję o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego z dnia 23 września 1971 r.; 3) Konwencję o zapobieganiu przestępstwom i karaniu sprawców przestępstw przeciwko osobom korzystającym z ochrony międzynarodowej, w tym przeciwko dyplomatom z dnia 14 grudnia 1973r.; 4) Międzynarodową konwencję przeciwko braniu zakładników z dnia 17 grudnia 1979r.; 5) Konwencję o ochronie fizycznej materiałów jądrowych z dnia 3 marca 1980r.; 6) Protokół o zwalczaniu bezprawnych czynów przemocy w portach lotniczych obsługujących międzynarodowe lotnictwo cywilne uzupełniający Konwencję o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko

krajowym za zdarzenie o charakterze terrorystycznym[420] uznaje się „sytuację, co do której istnieje podejrzenie, że powstała na skutek przestępstwa o charakterze terrorystycznym, o którym mowa w art. 115 § 20 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny lub zagrożenie zaistnienia takiego przestępstwa”[421]. Z punktu widzenia regulacji prawnych, zawartych w kodeksie karnym, do przestępstwa o charakterze terrorystycznym odnosi się bezpośrednio pięć przepisów (art. 165a, art. 240, art. 255a, art. 258, art. 259a) części szczególnej wymienionego aktu (patrz tabela 31.).

Tabela 31. Przestępstwa o charakterze terrorystycznym zawarte w k.k.

Rozdział XX Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu	**Art. 165a.** Kto gromadzi, przekazuje lub oferuje środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe lub inne mienie ruchome lub nieruchomości w celu sfinansowania przestępstwa o charakterze terrorystycznym, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12
Rozdział XXX Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	**Art. 240.** § 1. Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, 118a, 120–124, 127, 128, 130, 134, 140, 148, 163, 166, 189, 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3[422].

bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego z dnia 23 września 1971r.; 7) Konwencję w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwo żeglugi morskiej z dnia 10 marca 1988r.; 8) Protokół w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu stałych platform umieszczonych na szelfie kontynentalnym z dnia 10 marca 1988r.; 9) Międzynarodową konwencję o zwalczaniu terrorystycznych zamachów bombowych z dnia 15 grudnia 1997r.; 10) Międzynarodową konwencję o zwalczaniu finansowania terroryzmu z dnia 9 grudnia 1999r.

[420] Patrz ustawa art. 2 pkt 7 ustawy o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U. 2016, poz. 904).

[421] Stosownie do art. 115 § 20 kodeksu karnego przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu: 1. poważnego zastraszenia wielu osób, 2. zmuszenia organu władzy publicznej RP lub innego państwa albo organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, 3. wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce RP, innego państwa albo organizacji międzynarodowej – a także groźba popełnienia takiego czynu.

[422] § 2. Nie popełnia przestępstwa określonego w § 1, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony w § 1 organ wie o

Rozdział XXXII Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu	**Art. 255a.** § 1. Kto rozpowszechnia lub publicznie prezentuje treści mogące ułatwić popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym w zamiarze, aby przestępstwo takie zostało popełnione, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2.Tej samej karze podlega, kto w celu popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym uczestniczy w szkoleniu mogącym umożliwić popełnienie takiego przestępstwa
	Art. 258 § 1. Kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli grupa albo związek określone w § 1 mają charakter zbrojny albo mają na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Kto grupę albo związek określone w § 1 w tym mające charakter zbrojny zakłada lub taką grupą albo związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 § 4. Kto grupę albo związek mające na celu popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym zakłada lub taką grupą lub związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3
	Art. 259a. Kto przekracza granicę Rzeczypospolitej Polskiej w celu popełnienia na terytorium innego państwa przestępstwa o charakterze terrorystycznym lub przestępstwa określonego w art. 255a lub art. 258 § 2 lub 4, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie k.k. z 1997r. (t.j. Dz.U. 2016, poz. 1137 wraz z póź. zm.).

Jak łatwo zauważyć, konstrukcja przepisów karnych umożliwiających pociągnięcie do odpowiedzialności za dokonanie czynu terrorystycznego wskazuje, że czyn ten można popełnić jedynie umyślnie w zamiarze bezpośrednim.

przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym; nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w § 1.
§ 3. Nie podlega karze, kto zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższym.

Literatura przedmiotu na użytek typologicznych form terroryzmu dostarcza wielu jego podziałów. Przykładowo, R. Borowski mówi, że akty te można pogrupować według różnych kryteriów, biorąc pod uwagę między innymi takie elementy w ich klasyfikowaniu jak: podmiot, cel ataku, taktykę, strategię oraz cele ideologiczne[423]. W przypadku systematyki uwzględniającej jako kryterium podziału - stosowaną taktykę – można mówić o terroryzmie represywnym, defensywny lub ofensywnym (patrz rys. 27.).

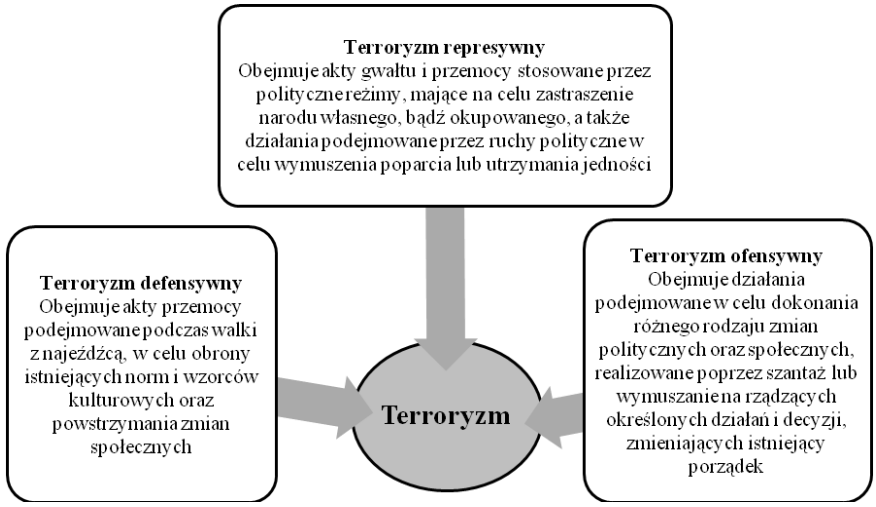

Rys. 27. Klasyfikacja terroryzmu ze względu na stosowaną taktykę walki
Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Borkowski, *Terroryzm* [w:] *Konflikty współczesnego świata* (red.) R. Borkowski, Kraków: Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne AGH, 2001, s. 118

Ze względu na działający podmiot wyróżnia się terroryzm polityczny i niepolityczny. W przypadku kryterium obejmującym - cel ataku - wyszczególnia się terroryzm ekonomiczny, indywidualny i masowy. W podziale wskazującym na założenia doktrynalne i cele ideologiczne występuje terroryzm: separatystyczny, rewolucyjny (lewacki i anarchistyczny), nacjonalistyczny (neofaszystowski, prawicowo-lewacki), terroryzm islamski oraz terroryzm millenarystyczny (patrz tabela 32.). Opierając się na kryterium

[423] R. Borkowski, *Terroryzm* [w:] *Konflikty współczesnego świata*, (red.) R. Borkowski, Kraków: Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne AGH, 2001, s. 117

treści, jakie grupa terrorystyczna chce zakomunikować, posługując się przemocą, H. Hess wyróżnił terroryzm represyjny, stosowany przez dominującą grupę społeczną, której przywileje zostają zagrożone (np. Ku-Klux-Klan w Stanach Zjednoczonych), terroryzm społeczno-rewolucyjny, nakierowany na zmianę politycznego systemu (np. Czerwone Brygady we Włoszech) oraz terroryzm powstańczy o charakterze etniczno-nacjonalistyczno-separatystycznym (np. Tamilskie Tygrysy na Sri Lance)[424].

Tabela 32. Klasyfikacja terroryzmu ze względu na cel ataku, działające podmioty i ideologię

Kryterium podziału	Rodzaj i charakterystyka
Cel ataku	**Terroryzm ekonomiczny** - obejmuje akty sabotażu oraz dywersji, które mają na celu wyrządzenie szkód i zniszczeń, są to między innymi eksplozje ładunków wybuchowych oraz podpalenia. **Terroryzm masowy** - charakteryzuje to, że jest on skierowany przeciwko przypadkowym, nieznanym ofiarom. **Terroryzm indywidualny** - skierowany przeciwko wyselekcjonowanym konkretnym osobom, na przykład aparatowi władzy. Terroryści stosują w tym przypadku takie metody przemocy, jak zamachy, porwania, morderstwa polityczne
Działające podmioty	**Terroryzm polityczny** - celem działań terrorystycznych jest destabilizacja państwa oraz próba narzucenia zmian prawnych lub politycznych. Może być również ukierunkowany na spowodowanie zamętu społecznego i wywołanie antagonizmów społecznych i narodowościowych. W obszarze terroryzmu politycznego wyróżnia się terroryzm agenturalny (terroryści są inspirowani, sponsorowani lub sterowani przez obce państwo) oraz terroryzm ideowy **Terroryzm niepolityczny** (kryminalny)- obejmuje przestępstwa pospolite, popełniane przez sprawców wykorzystujących terrorystyczne metody działania w celu osiągnięcia zysku.

[424] I. Resztka, *Zjawisko terroryzmu*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2012, s. 157-158.

Ideologia	**Terroryzm separatystyczny** - obejmuje działania mające na celu odłączenie od państwa, przeciwko któremu terroryści walczą o utworzenie oddzielnego kraju. Ataki najczęściej kierowane są przeciwko siłom porządkowym, czyli wojsku, policji i ich rodzinom, co ma przyczynić się do złamania woli walki lub wywołania fali represji i wzrostu brutalności funkcjonariuszy motywowanych chęcią odwetu. **Terroryzm nacjonalistyczny** - wyraża się w prezentowanej postawie społeczno-politycznej i ideologicznej postulującej nadrzędność interesów własnego narodu wyrażanej w dyskryminowaniu, nietolerancji i wrogości do innych nacji. **Terroryzm rewolucyjny** - ma na celu wywołać rewolucję, która obali istniejący ustrój, w wyniku czego powstanie wolne społeczeństwo. **Terroryzm islamski** - inspirowany jest przez religijne prawdy Koranu. Jego celem jest walka z niewiernymi oraz utworzenie na wzór Iranu nowych republik. **Terroryzm millenarystyczny** - opiera się na działaniach religijnych sekt, przekonanych, że współczesny świat jest krańcowo zły, a ludzkości grozi kataklizm. Zakłada, że członkowie sekt zostali wybrani, aby utworzyć lepszy świat. Inną formą terroryzmu millenarystycznego jest ekoterroryzm, zakładający, że rozwój cywilizacji i techniki stanowi źródło zła.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Borkowski, *Terroryzm* [w:] *Konflikty współczesnego świata* (red.) R. Borkowski, Kraków: Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, AGH 2001, s. 118-120

Inny podział omawianego zjawiska, który uwzględnia teren podejmowanych akcji (zróżnicowany zasięg), wskazuje na terroryzm międzynarodowy i lokalny (wewnętrzny), a ze względu na strukturę organizacyjną na indywidualny i zorganizowany[425]. W opinii K. Jałoszyńskiego, możemy mówić o terroryzmie separatystycznym, nacjonalistycznym, fundamentalistycznym, religijnym i rasistowskim[426]. J. Muszyński wyróżnia takie rodzaje terroryzmu, jak: terroryzm legalny i nielegalny. Terroryzm legalny stosowany jest przez totalitarne reżimy państwowe w celu utrzymania władzy, zmuszenia społeczeństwa do bezwzględnego posłuszeństwa i do zdławienia

[425] J. Dworzecki, *Terroryzm jako zagrożenie współczesnego świata*, „Zeszyty Naukowe Apeiron" (5) 2011, s.201.

[426] K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu* Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2008, s. 37

wewnętrznego oporu sił antyreżimowych. Legalność tego rodzaju terroryzmu wynika z faktu, że jest on stosowany przez siłowe resorty oficjalnego aparatu władzy. Terroryzm nielegalny używany jest przez wszelkiego rodzaju organizacje i grupy, zmierzające do zdobycia władzy lub wywierania w inny sposób wpływu na sprawy państwa i społeczeństwa[427]. J.M. Post w swojej klasyfikacji aktów terrorystycznych uwzględnia: terroryzm polityczny, kryminalny, patologiczny[428] i indywidualistyczny. Wśród terroryzmu politycznego wymienia on terroryzm niepaństwowy, terroryzm wspierany przez państwo oraz terroryzm stanowiący składową oddziaływań reżymowych[429]. Ze względu na miejsce dokonywania zamachów i związane z tym metody działania, w literaturze wymienia się terroryzm lądowy, powietrzny oraz morski, a z uwagi na rodzaj używanej broni wyróżnia się terroryzm nuklearny, konwencjonalny, chemiczny, radiologiczny, bioterroryzm i cyberterroryzm[430].

Z zaprezentowanych podziałów jednoznacznie wywnioskować można, że terroryzm ma różne podłoże i swoje motywy. Cele terrorystów zwykle dotyczą chęci zwrócenia uwagi opinii publicznej na swoją organizację i spopularyzowanie jej ideologii. Są również ukierunkowane na zastraszanie elity politycznej kraju lub niektórych grup społecznych i etnicznych, bądź całego społeczeństwa, aby wymóc korzystne dla siebie rozwiązania. Szereg akcji terrorystycznych jest inspirowanych żądzą zdobycia środków na dalszą działalność lub służy ochronie organizacji bądź stanowią formę zemsty. Organizacje terrorystyczne dążąc do osiągnięcia stawianych sobie celów, stosują szereg technik oraz środków walki. Typowymi formami i metodami

---

[427] J. Muszyński, *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) J. Muszyński, Warszawa: PWN, 1981, s. 23.

[428] Terroryzm patologiczny obejmuje akty terrorystyczne popełniane przez osoby z zakłóceniami czynności psychicznych, których motywy nie dają się jednoznacznie ustalić, są efektem frustracji lub nienawiści odczuwanej wobec określonych osób, grup społecznych lub instytucji. Zob. M. Szalaty, *Współczesne organizacje terrorystyczne*, [w:] *Terroryzm*, (red.) V. Kwiatkowska-Darul, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2002, s. 77–78.

[429] A. Brodziak, A. Różyk-Myrta, E. Ziółko, *List do Redakcji. Jak zrozumieć fundamentalizm i akty terroryzmu?*, „Psychiatria Polska" 50(1) 2016, s. 293-294.

[430] K. Masiul, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2014, s. 81-83.

działań są: zamachy bombowe, porwania, zabójstwa, wzięcie zakładników czy cyberterroryzm.[431] Ważnym czynnikiem wpływającym na rozwój terroryzmu są silne tendencje separatystyczne i podziały narodowościowe, religijne, społeczne i rasowe. Niejednokrotnie, skala tego zjawiska wykracza poza granice konkretnych państw czy regionów, stając się jak np. Al Kaida i ISIS zagrożeniem o wymiarze globalnym[432]. Trzeba również powiedzieć, że współczesny terroryzm jest zjawiskiem dynamicznym i przybiera wciąż nowe formy. Ta dynamika spowodowała, że stosunkowo niedawno pojawiło się pojęcie „nowy terroryzm"[433]. Cechą charakterystyczną „nowego terroryzmu" jest sieciowy charakter organizacji. W praktyce oznacza to nie tylko odejście od klasycznej struktury, ale przede wszystkim brak jednoznacznej, stałej lokalizacji (bezterytorialność) i amorficzność organizacyjną. Powoduje to rozrost liczebny formacji terrorystycznych, co określa się mianem „rojenia" bądź „namnażania". Pozbawione są one hierarchicznej kontroli kierownictwa, a czynnikiem je spajającym jest ideologia i żądza destrukcji.

3.2.2. Międzynarodowa współpraca na rzecz zwalczania terroryzmu

Przeprowadzony atak Al-Kaidy z 11 września 2001 roku stanowi, jak dotąd, najtragiczniejszy zamach terrorystyczny XXI wieku. Decyduje o tym liczba ofiar (2751 zabitych), skala poczynionych zniszczeń, jak i osiągnięty zakres oddziaływania psychologicznego. W efekcie zaistniałego zdarzenia walka z terroryzmem stała się jednym z najważniejszych zagadnień międzynarodowej współpracy w sferze bezpieczeństwa.[434] Szczególne

[431] T. Białek, *Terroryzm manipulacja st*rachem, Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA, 2005, s. 35-43

[432] https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/ (dostęp 10.08.2017r.)

[433] Pojęcie nowy terroryzm zostało wprowadzone w 1986 r. przez badaczy z Institute for the Study of Conflict, którzy w jednym ze swoich opracowań wskazywali na sięgające po działania terrorystyczne ruchy religijne, stwierdzając przy tym, iż motywacja religijna nadaje nowy wymiar zagrożeniom terrorystycznym. Por. T. Aleksandrowicz, *Nowy terroryzm*, [w:] *Współczesne zagrożenia terroryzmem oraz metody działań antyterrorystycznych*, (red.) J. Szafrański, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2007, s. 52-53.

[434] M. Madej, *Międzynarodowa współpraca w zwalczaniu terroryzmu po 11 września 2001 roku*, „Stosunki Międzynarodowe" (2) 2012, s. 83.

znaczenie mają w tym względzie działania realizowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Unię Europejską, NATO, OBWE i Radę Europy.

Od lat wiodącą rolę, w mobilizowaniu państw i społeczności międzynarodowej do bardziej wytężonego zaangażowania w zapobieganie i zwalczanie terroryzmu, pełni ONZ[435]. Dzieje się tak na płaszczyźnie tworzonego prawa[436], jak również powoływanych wewnętrznych agend[437], zajmujących się przedmiotową problematyką. Swoistym zwieńczeniem włożonego wysiłku prawnego przez ONZ był 8 września 2006 r., w którym nastąpiło przyjęcie przez jej członków, w formie rezolucji,[438] Globalnej Strategii Zwalczania Terroryzmu (GCTS)[439]. Podstawowym przesłaniem wydanego aktu uczyniono efektywne wspieranie państw na rzecz zwalczania

[435] Dokumenty ONZ stanowią podstawę dla rozwiązań prawnych, stosowanych na poziomie regionalnym (m.in. strategie UE, zobowiązania OBWE, konwencje Rady Europy, OAS i ASEAN).

[436] ONZ i jej wyspecjalizowane agendy doprowadziły do wypracowania 18 uniwersalnych instrumentów prawa międzynarodowego w zakresie walki z terroryzmem. Dzięki ustanowionym konwencjom i protokołom powstały niezbędne uregulowania pozwalające na ściganie i pociąganie do odpowiedzialności karnej sprawców aktów terroru.

[437] Na mocy Rezolucji 1373 (2001r.) powstał Komitet Antyterrorystyczny - *The Counter Terrorism Committee* (CTC). W oparciu o rezolucję 1535 (2004r.) Rada Bezpieczeństwa powołała Zarząd Wykonawczy Komitetu Antyterrorystycznego - *The Counter-Terrorism Committee Executive Directorate* (CTED), który wspiera działania CTC na poziomie technicznym w zakresie wzmocnienia i koordynacji procesu monitoringu implementacji rezolucji 1373. W strukturze Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości - *The United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC) działa Sekcja Przeciwdziałania Terroryzmowi - *Terrorism Prevention Branch* (TPB). Jednym z zadań UNODC jest udzielanie pomocy zainteresowanym państwom m.in. w zakresie legislacji prawa antyterrorystycznego oraz implementacji stosownych protokołów i konwencji ONZ dotyczących walki z terroryzmem.

[438] The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy and Plan of Action. Resolution adopted by the General Assembly (A/RES/60/288)

[439] Na konieczność wypracowania całościowej, globalnej strategii zwalczania terroryzmu po raz pierwszy wskazał Panel Wysokiego Szczebla ds. Zagrożeń, Wyzwań i Zmian w 2004r. W swoim raporcie Panel zwrócił uwagę, że strategia powinna uwzględniać przyczyny terroryzmu, wzmacniać rządy prawa i zdolność państw w walce z terroryzmem.

terroryzmu na poziomie krajowym, regionalnym i globalnym.[440] Dokument zawiera w sobie także krótko-, średnio- i długookresowe cele, gruntujące wolę polityczną członków ONZ do kontynuowania globalnego programu walki z terroryzmem oraz przedstawia nastawienie do terroryzmu, pozwalające na prowadzenie prewencyjnych i operacyjnych działań w tym obszarze.[441] Równocześnie w ramach systemu ONZ Sekretarz Generalny ONZ powołał Specjalny Wydział ds. Walki z Terroryzmem - *The UN Counter-Terrorism Implementation Task Force* (CTITF), w strukturze którego w 2011 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ utworzyło Centrum Antyterrorystyczne - *The UN Counter-Terrorism Centre* (UNCCT). Zadaniem UNCCT jest pomaganie poszczególnym państwom w implementacji GCTS oraz pomoc przy tworzeniu i pogłębianiu ich zdolności antyterrorystycznych. Przeciwko terroryzmowi wypowiadała się również Rada Europy. Ważnym dokumentem wypracowanym na jej forum jest m.in. Konwencja o zapobieganiu terroryzmowi, którą otwarto do podpisu 16 maja 2005 r. w Warszawie, a weszła w życie 1 czerwca 2007 r. Przedmiotowa Konwencja jest pierwszą umową międzynarodową na świecie, zajmującą się problemem prewencji wobec zjawiska terroryzmu. Posiada ona w stosunku do dotychczasowych instrumentów prawa międzynarodowego komplementarny charakter i stanowi wzmocnienie oraz uzupełnienie istniejącego prawnomiędzynarodowego systemu zwalczania terroryzmu[442]. W przypadku Unii Europejskiej, do 2001 roku państwa członkowskie z wyraźną rezerwą odnosiły się do zacieśniania współpracy w zakresie terroryzmu, traktując go jako zagrożenie związane z bezpieczeństwem wewnętrznym

[440] Strategia opiera się na pięciu filarach:1) zniechęcić ugrupowania do stosowania aktów terroru, 2) pozbawić terrorystów środków potrzebnych do przeprowadzenia ataku, 3) powstrzymać kraje przed wspieraniem ugrupowań terrorystycznych, 4) rozwinąć zdolności państw do zapobiegania terroryzmowi, 5) chronić prawa człowieka w kontekście terroryzmu i zwalczania terroryzmu.

[441] http://www.unic.un.org.pl/terroryzm/rezolucja.php (dostęp 10.08.2017 r.)

[442] E. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Rada Europy wobec terroryzmu – elementy strategii przeciwdziałania*, „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s. 52.

danego kraju[443]. Podejście to uległo zmianie po zamachu na WTC w Nowym Jorku, który spowodował, że UE stała się aktywnym podmiotem w walce z terroryzmem. Pokłosiem nowego kierunku działania była przyjęta w 2003 roku *Europejska Strategia Bezpieczeństwa*[444], w której terroryzm, obok rozprzestrzeniania broni masowego rażenia, konfliktów regionalnych, rozpadu państw i przestępczości zorganizowanej, zaliczono do jednego z pięciu kluczowych zagrożeń dla bezpieczeństwa Europy. Jednocześnie w 2004 r. Rada Europejska przyjęła Deklarację na temat walki z terroryzmem - *The Declaration on Combating Terrorism* [445]. Ważnym postanowieniem Deklaracji była zgoda na powołanie koordynatora ds. zwalczania terroryzmu, którego usytuowano w Sekretariacie Rady Europy[446]. Innym kluczowym dokumentem Rady

[443] M. Narojek, *Unia Europejska wobec terroryzmu po zamachach w Madrycie – wybrane aspekty*, [w:] *Polityczne metody zwalczania terroryzmu*, (red.) K. Liedl, J. Marszałek-Kawa, Sz. Wudarski, Toruń: Dom Wydawniczy Duet, 2006, s. 54.

[444] *Europejska Strategia Bezpieczeństwa* z 2003 r. została znowelizowana przez przyjętą w dniach 25-26 marca 2010 r. *Strategię Bezpieczeństwa Wewnętrznego UE – dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa.* Zgodnie z nią, terroryzm pozostaje jednym z największych zagrożeń dla UE. W strategii określono narzędzia, które ułatwiałyby współpracę w walce ze wskazanymi przez UE zagrożeniami oraz sformułowano dziesięć strategicznych działań niezbędnych dla zapewnienia bezpieczeństwa Europy. Dokument ten konkretyzuje zalecenia wskazane w *Programie Sztokholmskim* przyjętym w 2010 r., który określał strategiczne wytyczne działań ustawodawczych i operacyjnych w Przestrzeni Wolności Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości (PWBIS). Por. P. Antoń, *Unia Europejska wobec zbrojnego wymiaru skrajnego fundamentalizmu islamskiego*, „Eryda" (1) 2015, s. 133.

[445] W 2004 r. Rada Europejska przyjęła także nowy Plan Działania w sprawie Zwalczania Terroryzmu (EU Action Plan on combating terrorism). W planie tym wyznaczono siedem kluczowych pól działania w zakresie walki z terroryzmem. W wyniku przyjęcia nowych kierunkowych strategii do walki z terroryzmem z grudnia 2005 r., Plan Działania uległ rewizji. Obecnie wszystkie zadania są przypisane do 4 głównych poziomów/filarów, które dotyczą: zapobiegania, ochrony, ścigania, reagowania. Patrz D. Szlachter – *Unia europejska wobec terroryzmu – aktywność międzynarodowa,* psz.pl/120-unia-europejska/damian-szlachter-unia-europejska-wobec-terroryzmu-aktywnosc-miedzynarodowa (data dostępu 10.08.2016 r.)

[446] Koordynator ma za zadanie: 1)koordynować prace Rady nad zwalczaniem terroryzmu, 2)na podstawie analiz zagrożeń i sprawozdań opracowywanych przez Centrum Analiz Wywiadowczych UE i przez Europol przedstawiać Radzie zalecenia polityczne i proponować priorytety działań, 3) ściśle monitorować realizację unijnej strategii walki z terroryzmem, 4) śledzić wszystkie instrumenty, którymi dysponuje Unia Europejska, oraz regularnie przedstawiać Radzie sprawozdania i skutecznie realizować jej decyzje,

Europejskiej na rzecz przeciwdziałania terroryzmowi jest Strategia w Sprawie Zwalczania Terroryzmu[447]. Mottem przewodnim opublikowanego aktu jest deklaracja po stronie państw UE pragnienia walki z globalnym terroryzmem i uczynienie Europy oraz jej mieszkańców wolnych od zagrożeń. Omawiając powyższe zagadnienie, nadmienić wypada, że 13 grudnia 2007 roku przedstawiciele 27 państw UE podpisali w Lizbonie Traktat zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską[448]. W odniesieniu do zagadnienia bezpieczeństwa Traktat wprowadził zapis o jedności Państw Członkowskich na rzecz poprawy ogólnego bezpieczeństwa. Zgodnie z tzw. klauzulą jedności określoną w art. 188 „Unia i jej Państwa Członkowskie działają wspólnie w duchu solidarności, jeżeli jakiekolwiek Państwo Członkowskie stanie się przedmiotem ataku terrorystycznego lub ofiarą klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka". W przypadku wystąpienia takiej sytuacji Unia zobowiązuje się do mobilizacji wszelkich instrumentów, w tym także użycia środków wojskowych, celem przeciwdziałania zagrożeniu terrorystycznemu na terytorium Państw Członkowskich[449].

Po wejściu w życie Traktatu z Lizbony współpraca międzynarodowa w zakresie przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu w ramach Unii Europejskiej[450] obejmuje szereg podmiotów takich jak:

- Stały Komitet ds. Współpracy Operacyjnej w Zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego (*Standing Committee on Operational Cooperation on*

---

5)koordynować działania ze stosownymi organami przygotowawczymi Rady, Komisją i ESDZ oraz dzielić się z nimi informacjami o swoich pracach, 6) dbać o aktywność UE w walce z terroryzmem, 7) usprawniać komunikację w tej dziedzinie między UE a państwami trzecimi. http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/counter- terrorism-coordinator/ (dostęp 10.08.2017r.)

447 Zob. *Strategia Unii Europejskiej w dziedzinie walki z terroryzmem*, Bruksela 30 listopada 2005 r., 14469/4/05

448 Dz. U. 2009, nr 203, poz. 1569.

449 I. Resztka, *Zwalczanie terroryzmu w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, „Prokuratura i Prawo" (5) 2013, s. 140-141.

450 Spośród niezależnych agencji UE zajmujących się m.in. przeciwdziałaniem i zwalczaniem terroryzmu należy wymienić EUROPOL, EUROJUST oraz FRONTEX.

Internal Security – COSI) – uczestniczy w nim MSW – jego celem jest w spieranie i wzmacnianie współpracy operacyjnej w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego,

- Grupę Roboczą ds. Terroryzmu (*Working Party on Terrorism* – WPT) – uczestniczą w niej ABW i Policja – zajmuje się problematyką przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu w aspekcie wewnętrznym,
- Grupę Roboczą ds. Terroryzmu – Kwestie Międzynarodowe (*Working Party on Terrorism – International Aspects* – COTER) – uczestniczy w niej MSZ – zajmuje się sprawami terroryzmu w kontekście relacji zewnętrznych, głównie na poziomie polityczno-dyplomatycznym,
- Grupę Roboczą ds. Zastosowania Szczególnych Środków w celu Zwalczania Terroryzmu *(Working Party on implementation of Council Common Position 2001/931/CFSP on the application of specific measures to combat terrorism* – CP 931) – uczestniczy w niej ABW,
- Centrum Analiz Wywiadowczych UE (*The EU Intelligence Analysis Centre* – IntCen) – uczestniczy w nim ABW – zostało powołane w 2001 r. w ramach Sekretariatu Rady UE w celu zacieśniania współpracy służb bezpieczeństwa oraz wywiadu,
- Policyjną Grupę Roboczą do spraw Terroryzmu (*Police Working Group on Terrorism* – PWGT) – uczestniczy w niej Policja – zrzesza ona przedstawicieli policji z państw członkowskich UE oraz przedstawicieli Europolu. Głównym zadaniem PWGT jest bieżąca i całodobowa wymiana informacji o zagrożeniach terrorystycznych na terenie Europy,
- Grupę Atlas – uczestniczy w niej Biuro Operacji Antyterrorystycznych KGP – zrzesza ona dowódców centralnych policyjnych jednostek antyterrorystycznych krajów UE. Podstawowym celem grupy jest uzyskanie porównywalnego, możliwie najwyższego jakościowo poziomu wyszkolenia przez wszystkie jednostki specjalne krajów członkowskich. Służyć temu ma bliska, aktywna współpraca poszczególnych członków, wymiana informacji, a także prowadzenie wspólnych projektów w ramach grupy[451]. Trudno w

[451] Za: *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019*, s. 30.

tym miejscu nie zgodzić się jednak ze stanowiskiem dyrektora Federalnego Urzędu Kryminalnego (BKA) Holgerem Muenchenem, który stwierdza, że w Europie mamy zbyt wiele systemów działających równolegle, które nie są ze sobą kompatybilne. Z tego względu, szef berlińskiego MSW forsuje utworzenie europejskiego centrum danych podstawowych. W jego przekonaniu, zamiast rejestracji odcisków palców czy danych osobowych w systemach takich jak Eurodac, systemie informacji wizowej VIS czy Systemie Informacji Schengen, w przyszłości, wszystkie te dane powinny być gromadzone w jednym miejscu lub bazy danych powinny mieć jeden punkt dostępu, aby wiele stron mogło z nich korzystać[452].

W przypadku NATO, zwalczanie terroryzmu ma przede wszystkim wymiar praktyczny. Wiązać to należy z realizacją misji i operacji wojskowych. Do działań tych odnosi się również obrona przed zagrożeniami w cyberprzestrzeni w ramach programu *Cyber Defence*. Program koncentruje się na poszukiwaniu rozwiązań technologicznych służących zaspokojeniu potrzeb w zakresie zdolności obrony przed terroryzmem, w tym ograniczeniu skutków ataków terrorystycznych. Nie można zapomnieć o utworzeniu Jednostki Wywiadu ds. Zagrożenia Terrorystycznego - *The Terrorist Threat Intelligence Unit* (TTIU). Powołanie tej jednostki w ramach Kwatery Głównej NATO miało na celu podniesienie poziomu wymiany informacji wywiadowczej pomiędzy sojusznikami, a jej zadaniem jest prowadzenie analiz ewentualnych zagrożeń. Jeśli chodzi natomiast o Radę Europy, jej rola jako organizacji regionalnej, polega przede wszystkim na ustanawianiu aktów prawnych i stymulowaniu poszczególnych państw członkowskich do podejmowania niezbędnych kroków z punktu widzenia ustanowionych środków przeciwdziałania terroryzmowi. Formalnie w Radzie Europy kwestiami walki z terroryzmem zajmuje się Komitet Ekspertów ds. Terroryzmu - *The Committee of Experts on Terrorism* (CODEXTER). Do zadań CODEXTER należy koordynacja działań w obszarze przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu wewnątrz Rady Europy,

[452] *Bolączki walki z terroryzmem. Bezsilna P*olicja http://www.dw.com/pl/bol%C4%85czki-walki-z-terroryzmem-bezsilna-policja/a-36882611 (dostęp 21.01.2017r.)

ocena działań państw w tym obszarze, wymiana informacji i doświadczeń w zakresie pomocy dla ofiar terroryzmu, ocena implementacji dokumentów międzynarodowych i wskazywanie ew. problemów i sposobów ich rozwiązywania, monitoring stanu ratyfikacji konwencji RE. W Radzie Europy istnieje również stanowisko Koordynatora ds. Zwalczania Terroryzmu. W przypadku OBWE, organizacja ta stanowi płaszczyznę współpracy, wymiany informacji i doświadczeń na rzecz ulepszania rozwiązań instytucjonalnych dotyczących zwalczania terroryzmu, poszerzania bazy prawnej i implementacji dokumentów międzynarodowych. Wkład OBWE w przeciwdziałanie terroryzmowi wiązać należy z Bukareszteńskim Planem Działania na Rzecz Walki z Terroryzmem - *The Bucharest Plan of Action for Combating Terrorism* oraz Kartą poświęconą zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu - *The OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism*. Roboczymi ogniwami OBWE zajmującymi się problematyką terroryzmu oraz koordynacją i spójnością prac programowych w dziedzinie zagrożeń transnarodowych jest: Zespół ds. Działań Przeciwko Terroryzmowi - *The Action against Terrorism Unit* (ATU) i departament TNT -*Transnational Threats Department*[453]. W tym miejscu zaznaczyć należy, że Polska, w ramach przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń terrorystycznych, prowadzi regularną współpracę z partnerami zagranicznymi zarówno na płaszczyźnie multilateralnej – m.in. w ramach NATO i Unii Europejskiej, jak i na płaszczyźnie bilateralnej, gdzie głównymi naszymi partnerami zagranicznymi są kraje europejskie i Stany Zjednoczone Ameryki. Wzorem lat ubiegłych Polska pozostawała aktywna na najważniejszych forach międzynarodowych skupiających służby i instytucje zajmujące się zapobieganiem i zwalczaniem terroryzmu[454].

[453] Por. http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm (dostęp 10.08.2017r.)
[454] Por. MSWiA, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*, Warszawa 2015, s. 286.

3.2.3. System antyterrorystyczny w Polsce

O polskich planach na wypadek ataku terrorystycznego możemy przeczytać w Narodowym Programie Antyterrorystycznym[455]. Dokument został przygotowany w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, we współpracy z innymi służbami, organami i instytucjami wchodzącymi w skład międzyresortowego Zespołu ds. Zagrożeń Terrorystycznych[456]. Konieczność stworzenia takiego dokumentu bezpośrednio wynikła ze Strategii Sprawne Państwo 2020[457], która w swoich zapisach wskazała na potrzebę przygotowania i realizacji kompleksowego rządowego programu antyterrorystycznego, wzmacniającego mechanizmy współpracy oraz podnoszącego skuteczność działań właściwych służb, organów i instytucji[458].

Narodowy Program Antyterrorystyczny (NPA) jest dokumentem o charakterze diagnozująco-postulatywnym i w założeniu nie stanowi opisu sposobu reagowania na zagrożenia o charakterze terrorystycznym. Program nakreśla zasadniczy kierunek działań Państwa, którego głównym zadaniem jest wzmocnienie systemu antyterrorystycznego RP. Zgodnie z przyjętymi w nim założeniami, NPA skupia się na czterech węzłowych etapach przedsięwzięć antyterrorystycznych dotyczących: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy. Realizacji przyjętego zamiaru służą zawarte w Programie cele szczegółowe obejmujące:

---

[455] Uchwała Rady Ministrów 252/2014 w sprawie Narodowego Programu Antyterrorystycznego na lata 2015-2019.

[456] M. Ratajczak, *Narodowy Program Antyterrorystyczny Polski ma bardzo skromny budżet* http://www.money.pl/ (dostęp 10.08.2016r.)

[457] Problematyka przeciwdziałania i reagowania na zagrożenia o charakterze terrorystycznym ujęta jest również w innych dokumentach strategicznych, m.in.: Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju Polska 2030, Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego 2020, a także w dokumentach rządowych takich jak Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego (KPZK), Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego czy Raport o stanie obronności RP. Dokumenty te odnoszą się do zjawiska terroryzmu jako jednego z wielu możliwych zagrożeń dla systemu bezpieczeństwa narodowego RP, w kontekście zarówno bezpieczeństwa zewnętrznego, jak i wewnętrznego, w wymiarze militarnym oraz pozamilitarnym.

[458] G. Świszcz, *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2014 – 2019*, „Biuletyn RCB" 11(6) 2014, s. 5.

- poprawę zdolności do zapobiegania zagrożeniom o charakterze terrorystycznym;
- wzmocnienie przygotowania służb i instytucji na możliwość wystąpienia zdarzeń o charakterze terrorystycznym;
- zwiększenie zdolności do reagowania w przypadku wystąpienia zdarzeń o charakterze terrorystycznym;
- podniesienie skuteczności w zakresie odtwarzania wykorzystanych sił i środków oraz udoskonalania posiadanych procedur postępowania w kontekście zagrożeń o charakterze terrorystycznym.

Cele szczegółowe NPA przełożone zostały na propozycje konkretnych posunięć, które zostały nakierowane na podniesienie skuteczności zapobiegania i walki wobec zagrożeń o charakterze terrorystycznym.[459] Zadania ujęte zostały w formie priorytetów dopasowanych do odpowiednich faz (etapów) aktywności antyterrorystycznej.

Odpowiedzialnością za wykonanie poszczególnych zadań obarczono szefów właściwych służb, organów i instytucji wymienionych w NPA, które wyznaczono jako podmioty wiodące w ich realizacji. Równocześnie, poszczególni kierownicy instytucji zostali zobowiązani do opracowania harmonogramów realizacji każdego z przypisanego im priorytetu, wraz ze wskazaniem terminu jego wykonania.

W przyjętym w Polsce systemie antyterrorystycznym[460] wyróżnić można trzy poziomy obejmujące swoim zakresem poziom: strategiczny, operacyjny i taktyczny (patrz rys. 28.).

---

[459] M. Cichomski, K. Więcek, *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019 jako operacyjno-wdrożeniowy dokument służący realizacji polityki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (11) 2014, s. 319.

[460] W polskim systemie antyterrorystycznym problematyka związana z przeciwdziałaniem i zwalczaniem zagrożeń terrorystycznych oraz neutralizacją skutków ewentualnych zamachów terrorystycznych realizowana jest przez odpowiednie służby i podmioty działające w ramach poszczególnych resortów, a także podmioty administracji rządowej oraz służby specjalne. Podstawowe kompetencje w zakresie przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń terrorystycznych posiadają w szczególności: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji wraz z podległymi strukturami (Policją, Strażą Graniczną, Biurem Ochrony Rządu), Ministerstwo

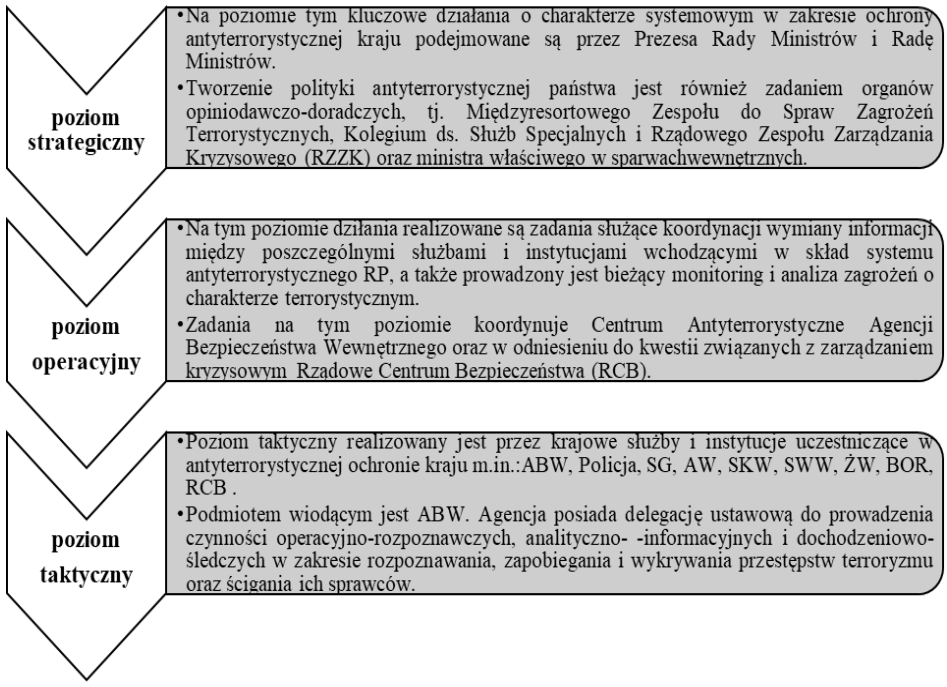

Rys. 28. Poziomy systemu antyterrorystycznego RP
Źródło: Opracowanie własne na podstawie „*Narodowego Programu Antyterrorystycznego na lata 2015–2019*" (uchwała Rady Ministrów nr 252 z 2014r.), s. 16-24

Na poziomie strategicznym ustalane są kluczowe dokumenty kształtujące politykę antyterrorystyczną w Polsce oraz kierunki działania krajowych służb specjalnych w tym obszarze[461]. Zadania na poziomie operacyjnym są domeną Centrum Antyterrorystycznego Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Istotą funkcjonowania CAT ABW[462] jest koordynacja procesu wymiany informacji między uczestnikami systemu ochrony antyterrorystycznej oraz wspomaganie

Obrony Narodowej wraz z podległymi strukturami (Siłami Zbrojnymi RP, SWW i SKW), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Finansów (Służba Celno-Skarbowa).

461 M. Obuchowicz, *Rola i zadania Szefa ABW w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, „Biuletyn RCB" (13) 2015, s. 10.

462 Wśród partnerów CAT ABW znajdują się m.in.: brytyjski Joint Terrorism Analysis Centre (JTAC) amerykański National Counterterrorism Center (NCTC), niemiecki Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum (GTAZ), duński Centre for Terrorism Analysis (CTA), ukraiński Anti-Terrorist Center (ATC).

procesów decyzyjnych w zakresie walki z terroryzmem, czy też wspieranie na płaszczyźnie analityczno-informacyjnej działań uczestników systemu ochrony antyterrorystycznej RP. W gestii Centrum pozostaje również udział w opracowywaniu algorytmów i procedur reagowania na wypadek ataku terrorystycznego w jednej z czterech kategorii zdefiniowanego zagrożenia: 1) zdarzenia terrorystycznego zaistniałego poza granicami Polski mającego wpływ na bezpieczeństwo RP i jej obywateli, 2) zdarzenia terrorystycznego zaistniałego na terenie Polski mającego wpływ na bezpieczeństwo RP i jej obywateli, 3) uzyskania informacji o potencjalnych zagrożeniach mogących wystąpić na terenie Polski i poza granicami RP oraz 4) uzyskania informacji dotyczących prania pieniędzy lub transferów środków finansowych mogących świadczyć o finansowaniu działalności terrorystycznej.[463]

Na poziomie taktycznym odbywa się formalna realizacja zadań przez poszczególne służby, stosownie do ich ustawowych kompetencji w antyterrorystycznej ochronie kraju. Podkreślić należy, że priorytetowa rola w przypadku wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym, związana również z odpowiedzialnością polityczną za działania realizowane zarówno na poziomie strategicznym systemu antyterrorystycznego RP jak i przez służby podległe lub nadzorowane, spoczywa na ministrze właściwym do spraw wewnętrznych[464] i jego urzędzie[465]. Ustawa antyterrorystyczna wskazuje wręcz,

---

[463] http://www.abw.gov.pl/pl/zadania/zwalczanie-terroryzmu/centrum-antyterrorysty/(dostęp 10.08.2017r.)

[464] Wiodąca rola ministra właściwego do spraw wewnętrznych w zakresie reagowania na zdarzenia o charakterze terrorystycznym wynika zarówno z jego pozycji prawnoustrojowej, określonej w ustawie o działach administracji rządowej, jak i w ustawie antyterrorystycznej i o zarządzaniu kryzysowym. Ponadto w kontekście pozycji prawno-ustrojowej ministra spraw wewnętrznych i administracji, w odniesieniu do zagrożeń terrorystycznych, należy wskazać, iż realizuje on swoje zadania zarówno bezpośrednio, pełniąc funkcję koordynacyjną w omawianym systemie jako przewodniczący Międzyresortowego Zespołu do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych, jak i pośrednio - poprzez nadzorowane przez siebie służby (tj. Policję, Straż Graniczną, Biuro Ochrony Rządu oraz Państwową Straż Pożarną), w kontekście realizacji ich zadań ustawowych.

[465] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji posiada odrębną komórkę do realizowania zadań na polu przeciwdziałania, reagowania i zapobiegania zdarzeniom terrorystycznym. Jest to Wydział Przeciwdziałania Zagrożeniom Terrorystycznym i

że minister właściwy w sprawach wewnętrznych odpowiada za przygotowanie do przejmowania kontroli nad zdarzeniami o charakterze terrorystycznym, w drodze zaplanowanych przedsięwzięć, reagowanie w przypadku wystąpienia takich zdarzeń oraz odtwarzanie zasobów przeznaczonych do reagowania na te zdarzenia. Pod przewodnictwem Ministra Spraw Wewnętrznych funkcjonuje również Międzyresortowy Zespół do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych (MZds.ZT).[466] Do zadań MZds. ZT należy m.in. monitorowanie zagrożeń o charakterze terrorystycznym, a także opracowywanie propozycji, mających na celu usprawnienie metod i form zwalczania terroryzmu oraz występowanie do właściwych organów o podjęcie prac legislacyjnych w tym zakresie. Zespół ocenia poziom i częstotliwość występowania zagrożeń atakiem. Jest również instytucją koordynującą przepływ informacji pomiędzy właściwymi organami administracji rządowej w zakresie zwalczania oraz przeciwdziałania terroryzmowi. MZds. ZT, organizuje współpracę z innymi państwami w obszarze zwalczania terroryzmu oraz planuje wspólne operacje i działania[467]. Istotną rolę w zakresie monitorowania zagrożeń terrorystycznych odgrywa także Zespół Zadaniowy – Stała Grupa Ekspercka (SGE), stanowiąca merytoryczne wsparcie na poziomie eksperckim dla MZds. ZT.

Przestępczości Zorganizowanej (WPZTiPZ) Departamentu Analiz i Nadzoru MSWiA.

[466] W skład ww. Zespołu, oprócz przewodniczącego – Ministra Spraw Wewnętrznych, wchodzą jako zastępcy przewodniczącego: Minister Spraw Zagranicznych, Minister Finansów, Minister Obrony Narodowej, Minister Sprawiedliwości oraz Minister – Członek Rady Ministrów właściwy do spraw koordynowania działalności służb specjalnych. Pozostałymi członkami powyższego Zespołu są Sekretarz lub Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (MSW), Sekretarz Kolegium do spraw Służb Specjalnych, Szefowie: Obrony Cywilnej Kraju, ABW, Agencji Wywiadu, Biura Ochrony Rządu, Służby Wywiadu Wojskowego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Służby Celnej, Komendanci Główni: Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Żandarmerii Wojskowej, Generalni Inspektorzy: Kontroli Skarbowej, Informacji Finansowej oraz Dyrektor Rządowego Centrum Bezpieczeństwa. Do udziału w spotkaniach omawianego Zespołu zapraszany jest również Szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego oraz przedstawiciel Prokuratury Generalnej.

[467] P. Giża, *Organy odpowiedzialne za przeciwdziałanie terroryzmowi w Polsce. Prewencja oraz zwalczanie zjawiska*, „Security, Economy & Law" (7) 2015, s. 19.

Podstawę prawną dla funkcjonowania systemu antyterrorystycznego RP stanowi odrębna ustawa z 2016 roku[468], która określa zarówno zasady prowadzenia działań antyterrorystycznych (reguluje problematykę przeciwdziałania, zwalczania i reagowania na zagrożenia o charakterze terrorystycznym oraz usuwania skutków ataku), jak i zasady współpracy między organami właściwymi w zakresie prowadzenia tych działań.[469] W zamierzeniu jej twórców, ma ona charakter wewnętrznie integrujący poszczególne zmagania podmiotów polskiego systemu antyterrorystycznego z jednocześnie klarownym wskazaniem ich odpowiedzialności w danym obszarze. Jej celem jest podniesienie efektywności polskiego systemu antyterrorystycznego, a tym samym zwiększenie bezpieczeństwa wszystkich obywateli RP.

Ustawa wprowadza także zapisy integrujące nasz system alarmowy z czterostopniowym systemem alarmowym NATO na wypadek zagrożeń terrorystycznych i w cyberprzestrzeni (patrz tabela 33.)[470].

---

[468] Ustawa o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. 2016, poz. 904).

[469] Do czasu uchwalenia ustawy o działaniach antyterrorystycznych w polskim systemie prawnym nie istniał jeden akt, który kompleksowo regulowałby problematykę rozpoznawania, przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń o charakterze terrorystycznym. Wprawdzie do ustawy tej nie zostały inkorporowane wszystkie, rozproszone dotychczas, przepisy odnoszące się do kwestii terroryzmu – zabieg ten w praktyce wydaje się niewykonalny choćby z perspektywy braku możliwości rozpatrywania terroryzmu w oderwaniu od innych przestępstw, czy innego rodzaju sytuacji kryzysowych – jednak ustawa ta wprowadziła szereg nowych instytucji prawnych dedykowanych bezpośrednio tej problematyce oraz ma charakter integrujący. Por. M. Cichomski, I. Idzikowska, *Ustawa o działaniach antyterrorystycznych w kontekście systemu zarządzania kryzysowego*, „Biuletyn RCB" (15) 2016, s.3.

[470] W przypadku zagrożenia wystąpieniem zdarzenia o charakterze terrorystycznym dotyczącego systemów teleinformatycznych organów administracji publicznej lub systemów teleinformatycznych wchodzących w skład infrastruktury krytycznej albo w przypadku wystąpienia takiego zdarzenia można wprowadzić jeden z czterech stopni alarmowych CRP: 1) pierwszy stopień alarmowy CRP (stopień ALFA–CRP); 2) drugi stopień alarmowy CRP (stopień BRAVO–CRP); 3) trzeci stopień alarmowy CRP (stopień CHARLIE–CRP); 4) czwarty stopień alarmowy CRP (stopień DELTA–CRP).

Tabela 33. Stopnie alarmowe

Stopień alarmowy	Przesłanki do wprowadzenia stopnia alarmowego
Pierwszy stopień alarmowy ALFA	W przypadku uzyskania informacji o możliwości wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym, którego rodzaj i zakres jest trudny do przewidzenia.
Drugi stopień alarmowy BRAVO	W przypadku zaistnienia zwiększonego i przewidywalnego zagrożenia wystąpieniem zdarzenia o charakterze terrorystycznym, jednak konkretny cel ataku nie został zidentyfikowany.
Trzeci stopień alarmowy CHARLIE	1) wystąpienia zdarzenia potwierdzającego prawdopodobny cel ataku o charakterze terrorystycznym, godzącego w: a) bezpieczeństwo lub porządek publiczny albo b) bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej albo c) bezpieczeństwo innego państwa lub organizacji międzynarodowej oraz stwarzającego potencjalne zagrożenie dla Rzeczypospolitej Polskiej lub 2) uzyskania wiarygodnych i potwierdzonych informacji o planowanym zdarzeniu o charakterze terrorystycznym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub 3) uzyskania wiarygodnych i potwierdzonych informacji o planowanym zdarzeniu o charakterze terrorystycznym, którego skutki mogą dotyczyć obywateli polskich przebywających za granicą lub instytucji polskich albo polskiej infrastruktury mieszczących się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.
Czwarty stopień alarmowy DELTA	1) wystąpienia zdarzenia o charakterze terrorystycznym powodującego zagrożenie: a) bezpieczeństwa lub porządku publicznego albo b) bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej albo c) bezpieczeństwa innego państwa lub organizacji międzynarodowej oraz stwarzającego zagrożenie dla Rzeczypospolitej Polskiej, lub 2) gdy uzyskane informacje wskazują na zaawansowaną fazę przygotowań do zdarzenia o charakterze terrorystycznym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub 3) gdy uzyskane informacje wskazują na zaawansowaną fazę przygotowań do zdarzenia o charakterze terrorystycznym, które ma być wymierzone w obywateli polskich, przebywających za granicą lub w instytucje polskie, albo polską infrastrukturę mieszczące się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, a zebrane informacje wskazują jednocześnie na nieuchronność takiego zdarzenia.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ustawa o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U. 2016, poz. 904)

W zależności od skali i rodzaju zagrożenia terrorystycznego stopnie alarmowe mogą być wprowadzane, zmieniane i odwoływane w drodze zarządzenia przez Prezesa Rady Ministrów, po zasięgnięciu opinii ministra właściwego do spraw wewnętrznych i Szefa ABW. W sytuacjach niecierpiących zwłoki takie uprawnienie posiada minister właściwy do spraw wewnętrznych, który po wprowadzeniu danego stopnia alarmowego jest zobowiązany do niezwłocznego poinformowania o tym fakcie Prezesa Rady Ministrów.

Stopień alarmowy lub stopień alarmowy CRP może zostać wprowadzony:

- na całym terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- na obszarze jednej lub kilku jednostek podziału terytorialnego kraju;
- na obszarze określonym w sposób inny niż przez odniesienie do jednostek podziału terytorialnego kraju;
- dla określonych obiektów jednostek organizacyjnych administracji publicznej, prokuratury, sądów lub innych obiektów infrastruktury administracji publicznej lub infrastruktury krytycznej;
- w przypadku, gdy skutki zdarzenia o charakterze terrorystycznym mogą dotyczyć obywateli polskich przebywających za granicą RP lub instytucji polskich albo polskiej infrastruktury mieszczących się poza granicami RP, innych niż placówki zagraniczne Rzeczypospolitej Polskiej, w rozumieniu ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej[471].

Następstwem wdrożenia danego stopnia alarmowego jest obowiązek wykonania przez organy administracji publicznej oraz kierowników służb i instytucji centralnych oraz terenowych określonego rodzaju przedsięwzięć porządkowo-ochronnych na rzecz zapewnienia ciągłości działania urzędów, bezpieczeństwa obiektów lub urządzeń ważnych dla obronności, interesu gospodarczego państwa, bezpieczeństwa publicznego i innych ważnych interesów państwa[472]. Po wprowadzeniu trzeciego lub czwartego stopnia

[471] Patrz art. 16 ustawy o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U. 2016, poz. 904).

[472] Z systemem stopni alarmowych powiązany został system udzielania w trybie pilnym niezbędnego wsparcia ze strony Sił Zbrojnych RP w przypadku, jeśli siły i środki Policji mogłyby okazać się niewystarczające do reagowania w przypadku zamachu.

alarmowego minister właściwy do spraw wewnętrznych, z inicjatywy własnej albo na wniosek Szefa ABW lub Komendanta Głównego Policji, może zarządzić zakaz odbywania zgromadzeń lub imprez masowych na obszarze lub w obiekcie objętym stopniem alarmowym, na czas obowiązywania tego stopnia, jeżeli jest to konieczne dla ochrony życia i zdrowia ludzi lub bezpieczeństwa publicznego.

W ustawie dokonano również przypisania odpowiedzialności za zapobieganie terroryzmowi, co jest zadaniem Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego[473]. Jego rolą jest koordynacja czynności analityczno-informacyjnych podejmowanych przez służby specjalne oraz wzajemna wymiana wiadomości przekazywanych przez odpowiednie podmioty[474] na temat zdarzeń o charakterze terrorystycznym[475] oraz danych o osobach

[473] W ustawie o działaniach antyterrorystycznych uwzględniona została także kwestia odpowiedzialności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w obszarze rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania zagrożeń w cyberprzestrzeni, a w ustawie kompetencyjnej ABW wprowadzano szczegółowe rozwiązania dotyczące ochrony cyberprzestrzeni.

[474] Policję, Straż Graniczną, Biuro Ochrony Rządu, Państwową Straż Pożarną, Służbę Celną, Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej, Żandarmerię Wojskową i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa.

[475] Katalog incydentów o charakterze terrorystycznym został określony w rozporządzeniu MSWiA z 2016r., poz. 1092. Wykaz zdarzeń został podzielony na 14 podstawowych kategorii obejmujących incydenty: 1)zagrażające bezpieczeństwu Rzeczypospolitej Polskiej; 2)związane z zagranicznymi przedstawicielstwami Rzeczypospolitej Polskiej i obywatelami RP poza jej terytorium; 3)dotyczące zagrożeń występujących poza terytorium RP w rejonach konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na jej bezpieczeństwo; 4)związane z nielegalnym wytwarzaniem, posiadaniem i obrotem bronią palną, amunicją i materiałami lub urządzeniami wybuchowymi oraz bronią masowej zagłady na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; 5)z zakresu produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami podwójnego zastosowania; 6)dotyczące zagrożeń dla struktur wojskowych; 7)dotyczące przestępstw i wykroczeń związanych z naruszeniem przepisów celnych; 8)dotyczące kontroli ruchu granicznego; 9)związane z pobytem cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; 10)dotyczące aktywności terrorystycznej w mediach i Internecie; 11)związane z wprowadzaniem do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł; 12)dotyczące zdarzeń o charakterze terrorystycznym związanych z uprowadzeniami i wzięciem zakładników; 13)dotyczące działalności środowisk związanych lub popierających ideologię odwołującą się do przemocy; 14)związane z ochroną osób, obiektów i urządzeń

zamieszanych w tę działalność poprzez ich gromadzenie, przetwarzanie i analizowanie. Zawarto w niej regulacje odnoszące się do działań realizowanych na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym. Można powiedzieć, że ustawa stanowi swoista mapę drogową wyznaczającą obszar posunięć struktur państwowych w zakresie przygotowania obrony przed terroryzmem, działań operacyjno-rozpoznawczych oraz aktywności w zakresie fizycznego zwalczania terroryzmu.

3.2.4. Polska Policja a zwalczanie aktów terroru i terroryzmu

Policja odpowiada za zapobieganie aktom terroru i za prowadzenie bezpośrednich działań antyterrorystycznych. Przedsięwzięcia podejmowane przez formację w zakresie przeciwdziałania i likwidacji zagrożeń terrorystycznych powiązane zostały z resortowymi przepisami dotyczącymi zdarzeń kryzysowych[476]. Zdefiniowano je jako szczególne zajście „spowodowane bezprawnymi zamachami mogącymi sprowadzić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia ludzi, albo mienia, charakteryzujące się możliwością utraty kontroli przez podmiot odpowiedzialny za stan bezpieczeństwa i porządku publicznego w miejscu zdarzenia albo eskalacji zagrożenia w stopniu wymagającym użycia do ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego policjantów zorganizowanych w oddziały lub pododdziały zwarte”[477].

---

ochranianych przez Biuro Ochrony Rządu lub Żandarmerię Wojskową oraz z działalnością polityczną.

[476] Zamieszczony w zarządzenia nr 23/2014 Komendanta Głównego Policji. rejestr zdarzeń kryzysowych wymienia jako jedno z tych zdarzeń przestępstwa o charakterze terrorystycznym w rozumieniu art. 115 § 20 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r.– Kodeks karny (Dz. U. 1997, nr 88, poz. 553 wraz z późn. zm.). Patrz § 3 Zarządzenia nr 23 Komendanta Głównego Policji z dnia 24 września 2014 r. w sprawie metod i form przygotowania i realizacji działań Policji w związku ze zdarzeniami kryzysowymi (Dz.Urz. KGP 2014r., poz. 65 wraz z póź. zmianami).

[477] Patrz § 2 ust 1 pkt. 11 zarządzenia nr 23 Komendanta Głównego Policji z dnia 24 września 2014 r. w sprawie metod i form przygotowania i realizacji działań Policji w związku ze zdarzeniami kryzysowymi (Dz.Urz. KGP 2014r., poz. 65 wraz z póź. zm.).

W zależności od rodzaju zdarzeń kryzysowych i skali zagrożeń wyróżnia się cztery formy organizacyjne działań policyjnych, obejmujące: interwencje, zabezpieczenie prewencyjne, akcje i operacje (patrz rys.29.).

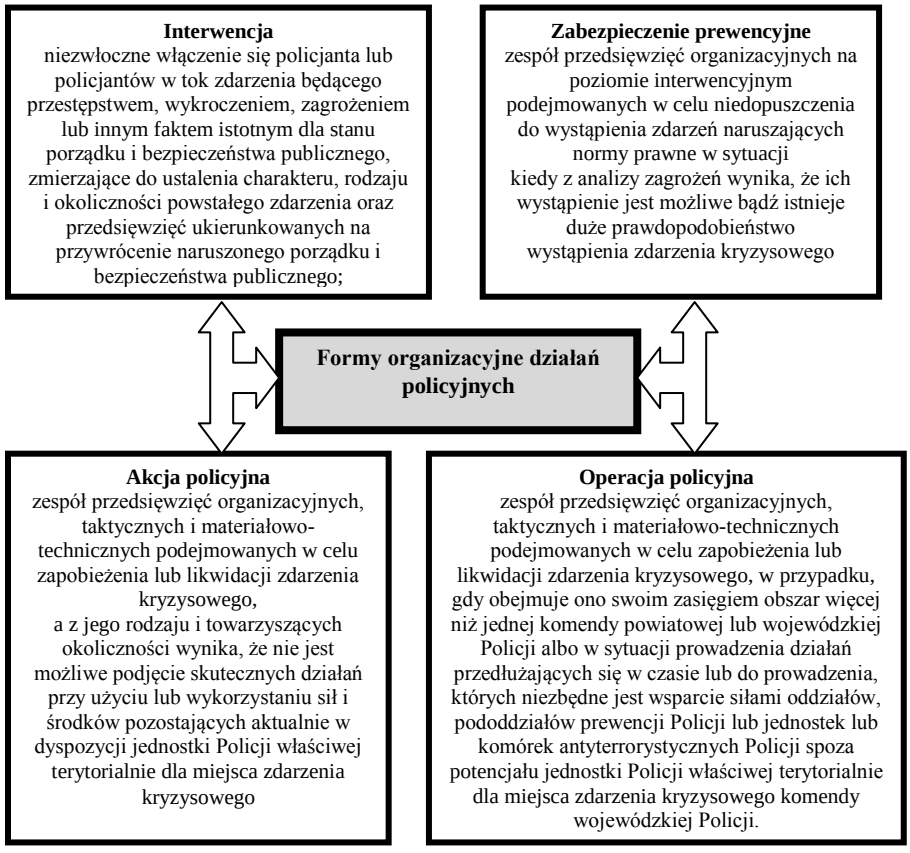

Rys. 29. Formy organizacyjne działań policyjnych
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenia nr 23/2014 KGP

Aktywność jednostek Policji, w sytuacji zagrożenia lub zamachu terrorystycznego, obejmuje czynności z zakresu alarmowania, działań porządkowych, ratowniczych i prac mających na celu przywrócenie stanu istniejącego przed wystąpieniem zagrożenia. W tym celu ogniwa Policji zobowiązane są do podejmowania odpowiednich przedsięwzięć, realizowanych w czterech fazach: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy.

Merytoryczną zawartość poszczególnych faz dookreśla zarządzenie nr 24 z 1998 roku Komendanta Głównego Policji, zgodnie, z którym w I fazie (zapobiegania) realizuje się działania mające na celu zminimalizowanie prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożenia albo w celu ograniczenia jego skutków przez stałe analizowanie sytuacji, mogących spowodować zagrożenie. W fazie tej wymaga się od policjantów uczestnictwa w opracowywaniu przez właściwe organy różnych aktów prawnych, ograniczających możliwość wystąpienia zagrożenia oraz stałego egzekwowania przepisów dotyczących bezpieczeństwa.

W II fazie (przygotowania) realizowane są odpowiednie plany i dokumenty określające sposób działania w przypadku wystąpienia ewentualnych zagrożeń oraz sposób właściwego, sprawnego reagowania. Natomiast w fazie III (reagowania) wyróżnia się etap działania wstępnego i etap działań ratowniczych. W pierwszym z wymienionych etapów, następuje przyjęcie informacji o zdarzeniu, jego weryfikacja, powiadomienie właściwych służb oraz skierowanie do rejonu zagrożonego jednostek patrolowych. Stadium akcji ratowniczej obejmuje:

a) *zakres alarmowania i ostrzegania*, w którym przewidziano zadania:
   - uzyskiwanie, przetwarzanie i przekazywanie informacji o zaistniałym zdarzeniu na potrzeby kierowania, dowodzenia i współdziałania,
   - przekazywanie informacji i komunikatów o zagrożeniu poprzez policyjne systemy łączności oraz urządzenia nagłaśniające,
   - udostępnianie policyjnych systemów i środków łączności innym organom i służbom ratowniczym w celu przekazywania informacji o zagrożeniu oraz dla potrzeb kierowania działaniami tych organów i służb, z zachowaniem zasady, że te systemy i środki łączności będą obsługiwane wyłącznie przez funkcjonariuszy Policji,
b) zakres działań porządkowych, związany z:
   - umożliwieniem swobody dojazdu i wyjazdu ekipom i jednostkom ratowniczym,
   - zorganizowaniem objazdów rejonów zagrożonych oraz informowanie o objazdach,

- ochroną porządku w miejscach pracy ekip ratowniczych oraz zabezpieczanie miejsc mogących stanowić dodatkowe zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi,
- niedopuszczaniem do tworzenia się zbiegowisk i zapobieganie objawom paniki,
- egzekwowaniem przestrzegania poleceń kierujących działaniami ratowniczymi,
- pilotowaniem kolumn sił ratowniczych oraz pojazdów wywożących rannych,
- pomocą w wyznaczaniu miejsc zbiórek lub parkowania pojazdów służących do ewakuacji,
- informowaniem ludności o kierunkach, odległościach, sposobie dojścia lub dojazdu do miejsc zbiórek do ewakuacji,
- kierowaniem ruchem na drogach przemieszczania się ewakuowanej ludności i w zależności od potrzeb, pilotowanie kolumn pojazdów z ewakuowanymi,
- ochroną porządku w miejscach pracy punktów medycznych, punktów zbiórek poszkodowanych itp.,
- ochroną miejsc składowania mienia porzuconego i ewakuowanego oraz punktów pomocy humanitarnej,
- przeszukiwaniem terenu w celu zebrania i zdeponowania porzuconego mienia,
- uzyskiwaniem i przekazywaniem informacji o miejscach pomocy medycznej i miejscach przechowywania mienia,
- identyfikacją i prowadzeniem wykazów ofiar,

c) zakres bezpośrednich działań ratowniczych, obejmujący:

- pomoc w ewakuacji osobom poszkodowanym, chorym i starszym poprzez wyprowadzanie tych osób z rejonów zagrożonych,
- udzielanie pierwszej pomocy przedlekarskiej poszkodowanym,
- udostępnianie policyjnych środków transportu na potrzeby działań ratowniczych,

- udostępnianie policyjnych obiektów na potrzeby kierowania działaniami ratowniczymi,
- udział w pracach zabezpieczających urządzenia techniczne lub tworzeniu umocnień w sytuacji bezpośredniej eskalacji zagrożenia, gdy siły i środki podmiotów odpowiedzialnych za te prace są niewystarczające lub ich nie ma.

W IV fazie (odbudowy) aktywność Policji skoncentrowana jest na zadaniach mających na celu przywrócenie stanu istniejącego, przed wystąpieniem zagrożenia, gdzie do wykonania przewiduje się: regulację ruchu osób i pojazdów, ochronę miejsc dystrybucji środków pomocy humanitarnej oraz udzielanie informacji o miejscach pobytu poszkodowanych, przechowywanego i zabezpieczonego mienia oraz informacji o aktualnym stanie zagrożenia.

W profesjonalizacji działań Policji, w czasie zaistnienia sytuacji kryzysowych, pomagają procedury reagowania kryzysowego. Stanowią one swoisty drogowskaz, jak postępować wobec zaistniałej sytuacji kryzysowej. I tak, w przypadku zagrożenia atakiem terrorystycznym, procedura nakreśla dla jednostek Policji zadania w pięciu obszarach (patrz tabela 34.), które mają charakter operacyjno-rozpoznawczy, porządkowo-ochronny, informacyjny i reaktywny.

Tabela 34. Zadania realizowane przez Policję w związku z zagrożeniem atakiem terrorystycznym

I. W zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych:
1. Rozpoznanie operacyjne dotyczące obywateli polskich oraz cudzoziemców, zamieszkałych na stałe lub przebywających czasowo na terenie podległym służbowo, co do których zachodzi podejrzenie działalności o charakterze terrorystycznym, uczestniczenie w grupach, organizacjach lub związkach podejrzewanych o działalność terrorystyczną lub jej wspieranie.
2. Prowadzenie rozpoznania operacyjnego grup, organizacji i związków, co do których istnieje podejrzenie o działalność terrorystyczną oraz finansowanie takiej działalności w kraju lub poza jego granicami.
3. Pozyskiwanie poufnych osobowych źródeł informacji wywodzących się z wcześniej wymienionych struktur przestępczych lub umożliwiających bezpośrednie dotarcie do środowisk posiadających wiedzę o nich lub których kontakt z ww. jest podyktowany wykonywaniem zawodu (np. obsługa hoteli, restauracji, instruktorów tzw. szkół przetrwania).
4. Prowadzenie rozpoznania operacyjnego środowisk wywodzących się z państw tzw. wysokiego ryzyka (Afganistan, Algieria, Egipt, Irak, Iran, Jordania, Liban, Libia, Pakistan, Palestyna, Sudan, Syria, państw muzułmańskich i republik kaukaskich wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej) celem uzyskiwania informacji o osobach wywodzących się z tych środowisk, a w szczególności: o ich liczebności, legalności pobytu i zamiarach, o ich ewentualnej przestępczej działalności.
5. Rozpoznanie osób posiadających zaburzenia psychiczne, które pod wpływem aktualnej sytuacji na świecie mogą być zdolne do podjęcia czynów o charakterze terrorystycznym.

II. W zakresie przedsięwzięć porządkowo-ochronnych:

1. Dokonywanie analizy zagrożeń rejonów i obiektów, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc newralgicznych, w tym placówek dyplomatycznych i obiektów użytkowanych przez przedstawicielstwa USA, Izraela, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec, Hiszpanii, Turcji i Włoch.
2. Rejony narażone, zwłaszcza miejsca przebywania dużej liczby ludności (dworce kolejowe i autobusowe i inne obiekty komunikacji, centra handlowe, rejony urzędów administracji publicznej, miejsc organizowania imprez masowych itp.) objąć wzmocnioną służbą patrolową.
3. Intensyfikowanie działań prewencyjnych w rejonach lotnisk, w tym prywatnych oraz portów lotniczych, zwiększając służbę patrolową i częstotliwość kontroli. Nawiązać kontakt z osobami odpowiedzialnymi za zapewnienie bezpieczeństwa tych obiektów w celu określenia stanu ich zabezpieczenia i uzgodnienia sposobu powiadamiania w przypadku zagrożenia.
4. Utrzymywanie ścisłego nadzoru nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi, zwłaszcza wykonującymi zadania ochronne w obiektach produkcji i przechowywania niebezpiecznych substancji chemicznych, środków uzbrojenia i materiałów wybuchowych poprzez:

a) sprawdzenie, czy wszystkie obszary, obiekty i urządzenia podlegające obowiązkowej ochronie posiadają uzgodnione plany ochrony oraz czy ochrona wykonywana jest według przygotowanych planów,
b) nawiązanie kontaktu z osobami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo, poinformowanie ich o możliwych zagrożeniach, przedstawienie rozwiązań dotyczących: zwiększenia rygorów pełnienia służby i stawiania zadań, wzmożenia nadzoru nad tymi służbami w zakresie prawidłowości podejmowanych przez nich działań,
c) wystąpienie do organów samorządowych, na terenie których działają straże gminne, o objęcie przez te straże ochroną obiektów komunalnych.

5. Wzmożenie nadzoru nad konwojowaniem osób, dokumentów i przedmiotów o szczególnym nadzorze.
6. Objęcie szczególną ochroną prewencyjną osób i obiektów podlegających ochronie.
7. Wdrożenie kontroli bezpieczeństwa: samolotów, pasażerów, bagażu w komunikacji lotniczej.

III. W zakresie przygotowania sił i środków do działań:

1. Zapewnienie natychmiastowego, w trybie alarmowym, skierowania do interwencji zespołów minersko-pirotechnicznych, oddziału prewencji i negocjatorów policyjnych.
2. Zintensyfikowanie mobilności pododdziałów antyterrorystycznych poprzez zwiększenie liczby policjantów pełniących dyżury domowe i przeprowadzenie szkoleń w zakresie alarmowego uruchamiania tych pododdziałów.
3. Dokonanie przeglądu, aktualizacji i uzgodnień z właściwymi służbami pozapolicyjnymi procedur postępowania w przypadku wystąpienia zdarzeń z użyciem niebezpiecznych środków chemicznych, biologicznych lub radiacyjnych.
4. Dokonanie przeglądu i rozdziału dla policjantów indywidualnych środków ochrony przed zagrożeniami chemicznymi, biologicznymi i radiologicznymi.

IV. W zakresie wymiany informacji i współdziałania:

1. Zapewnienie sprawnego obiegu informacji o możliwych zagrożeniach i zdarzeniach w systemie funkcjonowania służb dyżurnych podległych jednostek.
2. Utrzymywanie ścisłej wymiany informacji z innymi służbami o zagrożeniach.
3. Uzgadnianie wspólnego działania w ramach wojewódzkich i powiatowych (miejskich) zespołów reagowania kryzysowego celem zapewnienia ochrony wytypowanych obiektów infrastruktury (ujęć wody, stacji przekaźnikowych, miejsc składowania substancji niebezpiecznych itp.).

V. W zakresie działań w chwili wystąpienia ataku:
Powołanie sztabu kryzysowy celem:
1. Analizy sytuacji zagrożenia.
2. Skierowania sił i środków na miejsce zdarzenia.
3. Monitoringu sytuacji.
4. Zabezpieczenia logistycznego zaplecza.
5. Prowadzenia czynności procesowych.
6. Dążenia do opanowania kryzysowej sytuacji w jak najkrótszym czasie.
7. Zapewnienia sprawnego obiegu informacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wytyczne zarządzenie nr 1429 KGP z dnia 31.12.2004r. w sprawie wprowadzenia w Policji procedur reagowania w sytuacjach kryzysowych (Dz.Urz. KGP 2005r., nr 3, poz. 8)

W przedmiotowych procedurach opisano tryb postępowania Policji w razie aktu terrorystycznego dotyczącego podłożenia ładunku wybuchowego, uprowadzenia środka transportu, zajęcie obiektu, w tym również z przetrzymywaniem zakładników oraz uprowadzenie zakładnika.

O ile wiodącą rolę w zapobieganiu zdarzeniom o charakterze terrorystycznym odgrywa ABW, to w przypadku fizycznego zwalczania terroryzmu rolę tę przejmuje na siebie Policja. Dysponuje ona wyspecjalizowanymi komórkami (patrz rys. 30.), które prowadzą działania antyterrorystyczne[478] i kontterrorystyczne[479].

[478] Działania antyterrorystyczne – należy przez to rozumieć działania organów administracji publicznej polegające na zapobieganiu zdarzeniom o charakterze terrorystycznym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych przedsięwzięć, reagowaniu w przypadku wystąpienia takich zdarzeń oraz usuwaniu ich skutków, w tym odtwarzaniu zasobów przeznaczonych do reagowania na nie. Patrz art. 2 pkt 1 ustawy o działaniach antyterrorystycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 904).

[479] Działania kontrterrorystyczne– należy przez to rozumieć działania wobec sprawców, osób przygotowujących lub pomagających w dokonaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym, prowadzone w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia osób oraz mienia przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznej taktyki działania; Patrz art. 2 pkt 21 ustawy o działaniach antyterrorystycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 904).

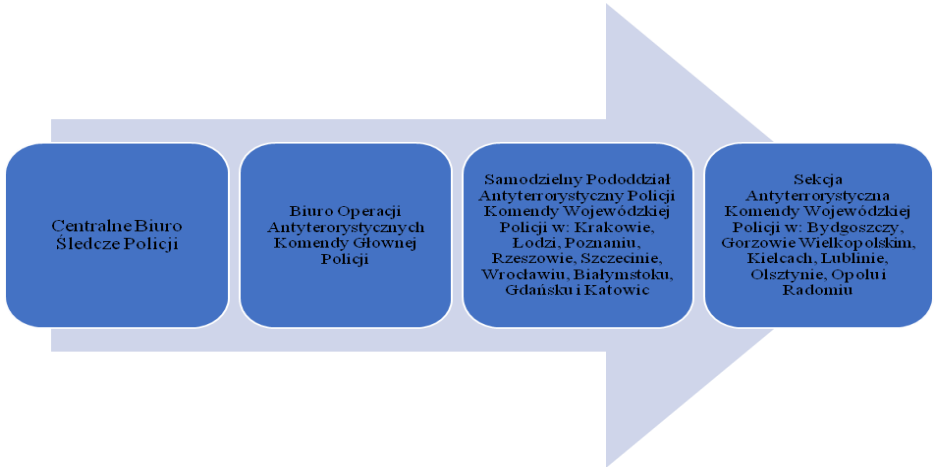

Rys. 30. Komórki antyterrorystyczne funkcjonujące w Policji
Źródło: Opracowanie własne

Ważnym elementem tej struktury jest Centralne Biuro Śledcze Policji[480], z wyodrębnionym w nim Wydziałem do Zwalczania Aktów Terroru. Bezpośrednim zadaniem Wydziału jest operacyjne rozpoznawanie zagrożeń eksternistycznych i terrorystycznych[481]. Prowadzona w tym zakresie działalność przez CBŚP ma charakter niejawny. Podejmowane czynności koncentrują się wokół ustalonego podmiotu lub przedmiotu, dotyczą określonej osoby, środowiska, obiektu, miejsca i mają charakter bezpośrednich akcji bojowych, sprawdzeń lub rozpracowań. Ponadto, zgodnie z zarządzeniem nr 12 KGP z dnia 8 kwietnia 2014 r. *w sprawie postępowania policjantów w przypadku uzyskania informacji o podłożeniu urządzenia wybuchowego* Wydział do Zwalczania Aktów Terroru uzyskał rolę koordynatora prac wykrywczych jednostek Policji w przypadku masowych powiadomień o podłożeniu urządzenia wybuchowego. W tym celu, w wewnętrznej strukturze Policji, powołano Zespół Całodobowej Obsługi Zdarzeń, który prowadzi bieżącą

[480] Centralne Biuro Śledcze Policji powołane zostało ustawą *o zmianie ustawy o Policji i niektórych innych ustaw* z dnia 26 czerwca 2014 r. (Dz. U. 2014, poz. 1199). Utworzona jednostka zastąpiła funkcjonujące uprzednio Centralne Biuro Śledcze usytuowane w strukturze Komendy Głównej Policji.

[481] K. Jałoszyński, *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi: aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO 2010, s. 97-98.

analizę otrzymywanych informacji. Na ich podstawie ZCOZ wydaje stosowne rekomendacje, co do potrzeby przeprowadzenia ewentualnej ewakuacji zagrożonych obiektów oraz ocenia faktyczne ryzyko wystąpienia zdarzenia i jego ewentualnych konsekwencji. Z raportów CBŚP wynika, że w 2016 roku odnotowano 28 eksplozji spowodowanych użyciem materiałów i urządzeń wybuchowych, mieszanin pirotechnicznych oraz substancji palnych (z systemem mającym cechy urządzenia wybuchowego). W 8 przypadkach dokonane eksplozje zakwalifikowano jako akty terroru kryminalnego. Ujawniono 13 podłożeń urządzeń wybuchowych, które zneutralizowano bądź zdetonowano[482]. Biuro prowadzi analizę i statystykę fałszywych powiadomień. Liczba wskazanych nieprawdziwych alarmów od roku 2011 do 2015 malała, by w 2016 ponownie wykazać dynamikę dodatnią (patrz tabela 35.).

Tabela 35. Liczba fałszywych powiadomień o podłożeniu urządzeń wybuchowych zarejestrowana przez CBŚP w latach 2008–2016

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba powiadomień	579	639	489	508	497	426	337	324	391

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań z działalności CBŚP za lata 2008-2015

Z ustaleń CBŚP wynika, że to mężczyźni stanowią zdecydowaną większość osób, które składają fałszywe zawiadomienia o podłożeniu ładunku wybuchowego. Uciążliwym elementem ostatniego okresu są powiadomienia kaskadowe. Dotyczą one informowania przez jednego sprawcę o zagrożeniu dla większej ilości obiektów, w tym samym lub zbliżonym czasie przy wykorzystaniu tego samego środka łączności[483].

Oprócz CBŚP w Policji istnieje 17 operacyjnych komórek antyterrorystycznych. Wraz z centralną jednostką, jaką jest Biuro Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji SPAP-Y i sekcje AT, tworzą

[482] Sprawozdanie Centralnego Biura Śledczego Policji za rok 2016. Warszawa 2017, s. 8-9.
[483] Ibidem, s. 11.

policyjny system antyterrorystyczny, który obejmuje cały obszar naszego kraju[484].

Do zadań BOA należy przygotowanie i utrzymywanie gotowości do realizacji zadań kontrterrorystycznych na poziomie taktycznym oraz wykonywanie zadań polegających na prowadzeniu akcji bojowych związanych z fizycznym zwalczaniem terroryzmu oraz organizowaniem, koordynowaniem i nadzorowaniem działań Policji w tym zakresie. Biuro wykonuje czynności wspierające działania ochronne wobec osób podlegających ochronie oraz realizuje zadania zlecone polegające na zatrzymywaniu szczególnie niebezpiecznych przestępców, a także prowadzi zagraniczne konwoje osób ściganych Europejskim Nakazem Aresztowania. Wspomaga także działania Biura Ochrony Rządu grupami wsparcia taktycznego oraz wystawia posterunki obserwacyjno-strzeleckie w czasie wizyt przedstawicieli państw obcych.[485]

Etatowo BOA zatrudnia około 180 funkcjonariuszy. Pełnią oni służbę w komórkach bojowych bądź ogniwach wsparcia operacyjno- technicznego (patrz rys. 31.).

[484] Jednostki oraz komórki antyterrorystyczne Policji, a także etatowe komórki minersko-pirotechniczne stanowią centralny odwód antyterrorystyczny Komendanta Głównego Policji.

[485] Podstawowy katalog zadań przypisanych BOA KGP określa § 22 punk 2 Zarządzenia nr 2 Komendanta Głównego Policji w sprawie regulaminu KGP (Dz.Urz. KGP 2016 r., poz. 13).

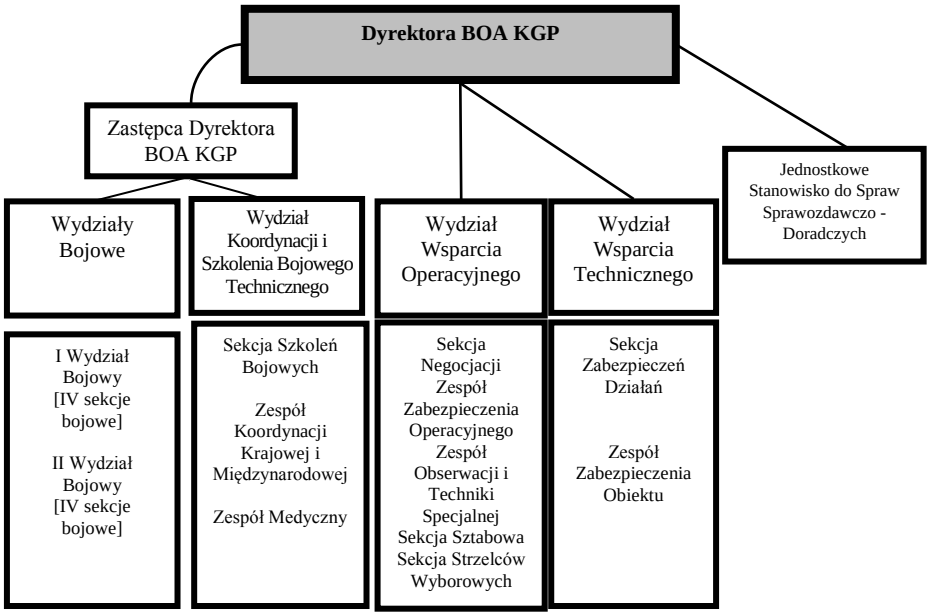

Rys. 31. Struktura organizacyjna BOA KGP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Decyzji nr 6/2016 Dyrektora BOA z 18 kwietnia2016 w sprawie szczegółowej organizacji i schematu organizacyjnego Biura Operacji Antyterrorystycznych KGP, podziału zadań między dyrektorem a jego zastępcą oraz katalogu zadań komórek organizacyjnych

Do zadań Wydziałów Bojowych należy prowadzenie działań w sytuacjach kryzysowych, gdy występuje zagrożenie lub dokonanie przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Wydziały odpowiadają za przygotowanie i prowadzenie akcji wymagających użycia specjalistycznych sił i środków bądź stosowania specjalnej taktyki na rzecz jednostek Policji, związanych m.in. z zatrzymywaniem osób uznanych za szczególnie niebezpieczne czy funkcjonujących w grupach przestępczych o charakterze zbrojnym. Inne zadania Wydziału I i II dotyczą prowadzenia działań bojowych w środowisku narażonym na czynniki „CBRN", prowadzenia prac podwodnych, realizacji czynności związanych z ochroną wobec osób objętych ochroną oraz wspierania akcji ratowniczych w sytuacjach kryzysowych oraz w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia ludzkiego. Jeśli chodzi o Wydział Koordynacji i Szkolenia Bojowego zajmuje się on m.in. opracowywaniem planów szkolenia, programów i przedsięwzięć realizowanych w ramach doskonalenia zawodowego a także

organizowaniem i prowadzeniem lokalnego doskonalenia zawodowego w zakresie właściwości biura. Jego zadaniem jest wypracowywanie i doskonalenie nowych form i metod realizacji zadań, tudzież analizowanie przebiegu działań prowadzonych na terenie kraju i poza jego granicami przez jednostki i komórki antyterrorystyczne oraz komórki minersko-pirotechniczne Policji. Wydział ten odpowiada za przygotowanie policjantów BOA z zakresu strzelectwa i taktyki antyterrorystycznej oraz ze szkoleń specjalistycznych. Do jego zadań należy koordynacja z zakresu działań AT, pirotechniki oraz współpracy międzynarodowej[486]. Wizytówką BOA jest sekcja strzelców wyborowych zajmująca się zabezpieczeniem i rozpoznaniem snajpersko-taktycznym miejsc prowadzonych działań bojowych oraz zabezpieczeniem kontrsnajperskim wizyt i uroczystości z udziałem osób podlegających ochronie Państwowej Służbie Ochrony. Ważnym ogniwem BOA jest także Zespół Zabezpieczenia Operacyjnego, który posiada sprzęt pozwalający na prowadzenie działań ratowniczych w strefie skażonej. Jego powinnością jest wykonywanie zadań minersko-pirotechnicznych w prowadzonych działaniach w ramach sił wsparcia, w sytuacjach kryzysowych, zagrożenia lub dokonania przestępstwa o charakterze terrorystycznym z użyciem materiału lub urządzenia wybuchowego.

Natomiast do zakresu działania samodzielnego pododdziału antyterrorystycznego Policji należy w szczególności:

1) przygotowanie i prowadzenie działań bojowych zmierzających do fizycznego zwalczania terroryzmu lub podejmowanych w przypadku wystąpienia bezpośredniego zagrożenia życia i zdrowia ludzi;
2) przygotowanie i prowadzenie działań bojowych wymagających użycia specjalistycznych sił i środków lub stosowania specjalnej taktyki;
3) realizacja zadań związanych z ochroną oraz wsparciem działań ochronnych podejmowanych wobec osób podlegających ochronie;
4) prowadzenie działań minersko-pirotechnicznych;
5) wspieranie działań ratowniczych;

[486] M. Stępiński, *Biuro Operacji Antyterrorystycznych*, „Kwartalnik Policyjny" 27(1) 2014, s. 63-64.

6) organizowanie i prowadzenie doskonalenia zawodowego dla policjantów jednostek i komórek antyterrorystycznych Policji, w zakresie nabywania umiejętności i uprawnień oraz utrzymywania wysokiej sprawności fizycznej, niezbędnych do realizacji zadań[487].

Do zadań Samodzielnych Pododdziałów Antyterrorystycznych Policji oraz Sekcji Antyterrorystycznych, oprócz zwalczania terroryzmu, należą również zadania interwencyjne, jak na przykład pościgi, zatrzymywanie szczególnie niebezpiecznych osób, uzbrojonych przestępców.

Inną grupę zadań stanowią interwencje pirotechniczne, związane są z neutralizacją ładunków wybuchowych. Pododdziały wykorzystywane są do działań zabezpieczających wizyty przedstawicieli obcych państw czy uroczystości, na których obecne są władze RP[488].

Podmiotem właściwym w zakresie dowodzenia na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym na terenie kraju, poza czynnościami ratowniczymi oraz do czasu wszczęcia postępowania przygotowawczego, jest Policja[489]. Gdy dochodzi do tego rodzaju zdarzenia, kierujący działaniami antyterrorystycznymi[490] jest odpowiedzialny za zapewnienie sprawnego współdziałania z pozostałymi służbami i instytucjami oraz z właściwymi terytorialnie organami administracji publicznej, w tym za zorganizowanie łączności na potrzeby dowodzenia i alarmowania.

---

[487] Patrz § 36. Zarządzenia nr 13 KGP z dnia 9 czerwca 2015 zmieniającego zarządzenie w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji. (Dz.Urz. KGP 2015, poz. 39).

[488] W. Zubrzycki, *ATLAS: zjednoczona Europa wobec zamachów terrorystycznych*, Olsztyn: Jografika Studio Wydawnicze, 2009, s. 21.

[489] W odniesieniu do obiektów wojskowych podmiotem dowodzącym jest Żandarmeria Wojskowa.

[490] Kierującym działaniami antyterrorystycznymi jest: 1) wyznaczony przez Komendanta Głównego Policji, a w przypadkach niecierpiących zwłoki – przez właściwego miejscowo komendanta wojewódzkiego Policji, funkcjonariusz Policji, w szczególności w przypadku obecności na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym innych służb i organów; 2) wyznaczony przez Ministra Obrony Narodowej, a w przypadkach niecierpiących zwłoki – przez Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej, żołnierz Żandarmerii Wojskowej, w przypadku zdarzenia o charakterze terrorystycznym na obszarach lub w obiektach należących do komórek i jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych albo administrowanych przez te komórki i jednostki organizacyjne. Patrz art. 17 ustawy antyterrorystycznej (Dz.U. 2016, poz. 904).

O ile jest to konieczne ze względu na zaistniałą sytuację o charakterze terrorystycznym, kierujący działaniami policjant może, w zakresie oraz na czas niezbędny do skutecznego prowadzenia działań antyterrorystycznych:

- zarządzić ewakuację osób lub mienia z miejsca zdarzenia o charakterze terrorystycznym i z jego otoczenia do wskazanego miejsca, obiektu lub obszaru;
- wprowadzić zakaz przebywania osób postronnych w miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym i w jego pobliżu;
- zarządzić wstrzymanie ruchu drogowego lub kolejowego, a także kursowania środków publicznego transportu zbiorowego w miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym i w jego otoczeniu;
- żądać nieodpłatnego korzystania z nieruchomości lub nieodpłatnego przejęcia do używania ruchomości, w tym środków transportu, a także przedmiotów i urządzeń, koniecznych do przeprowadzenia działań kontrterrorystycznych;
- żądać udzielenia pomocy od instytucji, organizacji, przedsiębiorców i osób fizycznych lub wydawać im polecenia[491].

Policja otrzymała również prawo do tzw. specjalnego użycia broni[492] oznaczającego możliwość wykorzystania broni palnej przeciwko osobie dokonującej zamachu, którego skutkiem może być śmierć lub bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia tej osoby[493]. Zgodnie z ustawą antyterrorystyczną,

[491] Patrz art. 20 ustawy antyterrorystycznej (Dz.U. 2016, poz. 904).

[492] Specjalne użycie broni odbywa się na zasadach określonych w ustawie z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. 2013, poz. 628, wraz z późn. zm.), z wyłączeniem stosowania art. 7 ust. 1, określającego zasadę używania lub wykorzystywania broni palnej w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę, a także wyłączenia stosowania art. 48 ww. ustawy – odnoszącego się m.in. do konieczności wykonania przed użyciem broni palnej m.in. takich działań jak: okrzyk identyfikujący formację, wezwanie do zachowania zgodnego z prawem, okrzyku ostrzegawczego „Stój, bo strzelam!" oraz oddanie strzału ostrzegawczego.

[493] Decyzję o dopuszczalności specjalnego użycia broni może podjąć oraz cofnąć kierujący działaniami. Kierujący działaniami niezwłocznie przekazuje decyzję dowódcy grupy kontrterrorystycznej oraz informuje o podjętej decyzji organ wyznaczający kierującego działaniami. Po otrzymaniu decyzji o dopuszczalności specjalnego użycia broni dowódca grupy kontrterrorystycznej może wydać rozkaz

takie wykorzystania broni jest dopuszczalne jedynie w ramach działań kontrterrorystycznych, w sytuacji, gdy inny sposób użycia broni jest niewystarczający, a przeciwdziałanie zaistniałemu zamachowi w inny sposób, nie jest możliwe[494].

specjalnego użycia broni przez funkcjonariuszy grupy kontrterrorystycznej, określając cel i sposób specjalnego użycia broni. Por. art. 23 ustawy antyterrorystycznej (Dz.U. 2016, poz. 904).

[494] Oddanie tzw. strzału ratunkowego jest obecnie dopuszczalne w prawie niektórych państw europejskich (np. w Niemczech oraz w Wielkiej Brytanii). Por. uzasadnienie do projektu ustawy o działaniach antyterrorystycznych.

ROZDZIAŁ IV.

PATOLOGIE SPOŁECZNE NARZUCONEJ DOMINACJI

4.1. Przemoc w rodzinie

4.1.1. Istota przemocy domowej – definicja, typy, formy przemocy i jej skala

Przemoc domowa to patologia, o której nie można zapomnieć. Co roku dotyka ona milionów ludzi na całym świecie[495], unieszczęśliwiając ich i rujnując zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym.

W obiegowym rozumieniu przemoc domowa często utożsamiana jest z awanturami i kłótniami rodzinnymi, w których dochodzi do stosowania siły fizycznej przez co najmniej jedną ze stron tego konfliktu. Takie rozumienie przemocy nie wyczerpuje istniejących jej możliwości i w naturalny sposób wypacza zarówno jej zakres jak i skalę. Choćby tylko dla uporządkowania prowadzonej narracji należy wskazać, co powinniśmy rozumieć pod pojęciem przemoc w rodzinie, by móc odróżnić istniejące jej przejawy od innych zachowań, które nią nie są. Zadanie to nie jest czynnością prostą, bowiem przegląd literatury i międzynarodowych dokumentów udowadnia, że istnieje wiele „pomysłów" na określenie, czym jest przemoc domowa. Nie istnieje definicja, która znajduje powszechną akceptację na okoliczność komplementarnego wyjaśnienia omawianego terminu. I tak na przykład w Encyklopedii Pedagogicznej przemoc domowa ujmowana jest jako „agresywne zachowanie członka rodziny, które narusza czyjeś prawa i dobra osobiste, powodując

[495] E. Krzyżak-Szymańska, A. Szymański A., *Przemoc domowa - procedura interwencji policyjnej*, „Policja" (1) 2002, s.21.

psychiczne i fizyczne cierpienie lub poniżenie”[496]. Przemoc domowa (*domestic violence*), według A. Ganley, to „zespół zachowań atakujących, nadzorujących i kontrolujących, które obejmują przemoc fizyczną, przemoc seksualną i przemoc emocjonalną”[497]. Jest to spójna całość, ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i instrumentalnym, których celem jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli, działań, podporządkowanie jej, żądaniom i potrzebom sprawcy. P. Stratton o przemocy w rodzinie mówi, gdy „jakaś osoba odnosi się do drugiej w sposób niezgodny z łączącą je relacją i bez odpowiedniej troski, wynikającej z charakteru tej relacji”[498] . Z kolei D.H. Sasal wskazane zjawisko ujmuje jako „zamierzone i wykorzystujące przewagę siły działanie, skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza dobra osobiste, powodując cierpienie i szkodę”[499]. A. Lipkowska-Teutsch termin zawęża do wszelkich „odmian złego traktowania tych członków rodziny, którzy nie są w stanie skutecznie się bronić”[500]. Natomiast J. Mellibruda przemocą domową nazywa „działanie lub zaniechanie w ramach rodziny, dokonywane przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi siły lub władzy, godzące w ich prawa albo dobra osobiste, a szczególnie w ich życie lub zdrowie, w tym powodujące u nich szkody bądź cierpienie”[501]. Jeszcze inaczej na przemoc w rodzinie patrzy Parlament Europejski, upatrując w niej „pogwałcenia prawa człowieka do życia, bezpieczeństwa osobistego, wolności, godności oraz fizycznej i umysłowej integralności w skutek czego stanowi to przeszkodę do pełnego

---

[496] C. Kurkowski, *Przemoc w rodzinie na tle innych rodzajów przemocy*, [w*:] Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, T.IV., (red.) U. Śmietana, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak 2005, s. 1055.

[497] Za: *Poradnik dla rodziców. Wspólnie przeciwdziałajmy krzywdzeniu dzieci*. Toruń: Biuro ds. Polityki Prorodzinnej i Przeciwdziałania Przemocy w Toruniu, 2008, s. 6.

[498] E. Bielawska-Batorowicz, L. Golińska, *Przemoc w rodzinie* [w:] *Wobec przemocy* (red.) D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch, Kraków: „All”, 1997, s. 77.

[499] D.H. Sasal, *Niebieskie Karty*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2005, s.17.

[500] A. Lipkowska-Teutsch, *Rodzina a przemoc*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 1995, s. 6.

[501] J. Mellibruda, *Przemoc domowa*, „Charaktery” (10) 1997, s. 14.

rozwoju istoty ludzkiej”[502]. Rada Europy stwierdza, że przemoc domowa oznacza „wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej w rodzinie lub w domu albo między byłymi lub obecnymi małżonkami bądź partnerami, bez względu na to, czy sprawca dzieli lub dzielił to samo miejsce zamieszkania czy też nie”[503]. Z perspektywy pedagogicznej, ważną definicją wydaje się ujęcie zaproponowane przez I. Pospiszyl, która uznaje, że przemoc domowa to „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w wolność osobistą jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”[504]. Według autorki, zaletą tej definicji jest to, że koncentruje się ona na celowości działania człowieka i unika w niej zaliczania do przemocy zachowań przypadkowych, będących efektem nieszczęśliwego zbiegu okoliczności oraz nieświadomych zachowań krzywdzących, wynikających z ludzkiej bezradności[505]. Biorąc za punkt odniesienia jurystyczny aspekt omawianego zagadnienia, na gruncie prawa polskiego do niedawna przemoc w rodzinie była powszechnie utożsamiana głownie z zapisem wynikającym z art. 207 k.k. [506]. Zgodnie z zawartą tam formułą, o przemocy domowej mówi się jako o „znęcaniu fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą[507] lub nad inną osobą pozostającą

---

[502] Za: D. Rode, Psychologiczne *uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Katowice 2010, s. 26.

[503] Patrz art. 3 pkt b - Konwencja Rady Europy w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 2011r.

[504] I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1998, s. 14.

[505] I. Pospiszyl, *Razem przeciwko przemocy*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”,1999, s.17.

[506] Za dopuszczenie się czynu z art. 207§1k.k. sprawcy grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Artykuł 207k.k., w kwalifikowanych swoich postaciach, przewiduje zwiększoną odpowiedzialność od roku do lat 10 dla sprawcy, który znęca się nad członkami rodziny ze szczególnym okrucieństwem jak również zaostrza sankcję karną od lat 2 do 12 dla tych oprawców, którzy swoim postępowaniem, spowodowali targniecie się pokrzywdzonego na własne życie.

[507] Ponieważ art. 207 mówi o znęcaniu się nad osobą najbliższą warto wiedzieć kogo za taką jednostkę można uznać. Kwestię tę reguluje art. 115§11 kodeksu karnego: osobą najbliższą jest małżonek, wstępny (rodzice, dziadkowie), zstępny (dzieci, wnuki), rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia (przysposobiony i przysposabiający) oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (partner w związku nieformalnym).

w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny". Za orzecznictwem sądowym zauważyć należy, że dla bytu zaistnienia przestępstwa znęcania się koniecznym jest tutaj poza ciągłością, intensywnością i dotkliwością zadawanych przez sprawcę cierpień swej ofierze także posiadanie przez niego świadomości celu tego działania. Przyjmuje się, że podstawą uznania dopuszczenia się czynu z art. 207k.k. jest wykazanie, iż chęcią działania sprawcy było udręczenie ofiary, poniżenie lub dokuczenie jej[508]. Znęcanie jest więc przestępstwem jakościowo odmiennym niż zwykłe spowodowanie obrażeń ciała, naruszenie nietykalności czy znieważenie. Kryterium oceny istnienia tej innej jakości jest zamiar o szczególnie negatywnym zabarwieniu. Dodać wypada, że przywołany przepis (art. 207 k.k.) został umieszczony w rozdziale XXVI kodeksu karnego zatytułowanym „*Przestępstwa przeciw rodzinie i opiece*". Lokalizacja ta wskazuje, iż jest to czyn zabroniony o co najmniej podwójnym przedmiocie ochrony. W pierwszej kolejności, priorytetowo chronionym tu dobrem ustawodawca uczynił rodzinę i jej prawidłowe funkcjonowanie. Drugim zaś przedmiotem zabezpieczenia i troski – w zależności od tego, jaką formę i natężenie przybrało znęcanie – jest życie, zdrowie, nietykalność cielesna, wolność, cześć oraz godność człowieka[509]. W prawnej perspektywie, na uwagę zasługuje również zdefiniowanie przemocy domowej w *Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy*, która tę patologię określa jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny (osób najbliższych), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą"[510]. Definicja ta wydaje się być istotna w szczególności dla osób i instytucji zajmujących się działaniami interwencyjnymi, profilaktycznymi czy też niesieniem bezpośredniej pomocy ofiarom przemocy domowej. Stanowi ona dla

[508] Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie II Aka40/98 KZS1988/4-5/53.
[509] K. Buchała, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze 1999, s. 611.
[510] *Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy* (Dz. U. 2005, nr 180, poz. 1493 wraz z póź. zm.).

poszczególnych agend pomocowych nie tylko teoretyczny punkt odniesienia do postawienia diagnozy problemu, ale decyduje o zaniechaniu bądź podjęciu dalszych przewidzianych na tę okoliczność zadań, zarówno w wymiarze prawno-karnym jak i społeczno-zabezpieczającym[511].

Po dokonanej kwerendzie funkcjonujących określeń przemocy domowej, integrując poszczególne poglądy, można powiedzieć, że pod pojęciem tym ukrywa się ten typ zachowania członka rodziny wobec osoby/osób mu najbliższych wspólnie z nim zamieszkujących, które skutkuje naruszeniem praw i wolności ofiar jego zaniechania lub napaści niosąc ze sobą poniżenie, cierpienie, zagrożenie ich życia, cielesności bądź psychicznej integralności, bądź poważnie szkodząc prawidłowemu rozwojowi osobowości jednostki współegzystującej z agresorem.

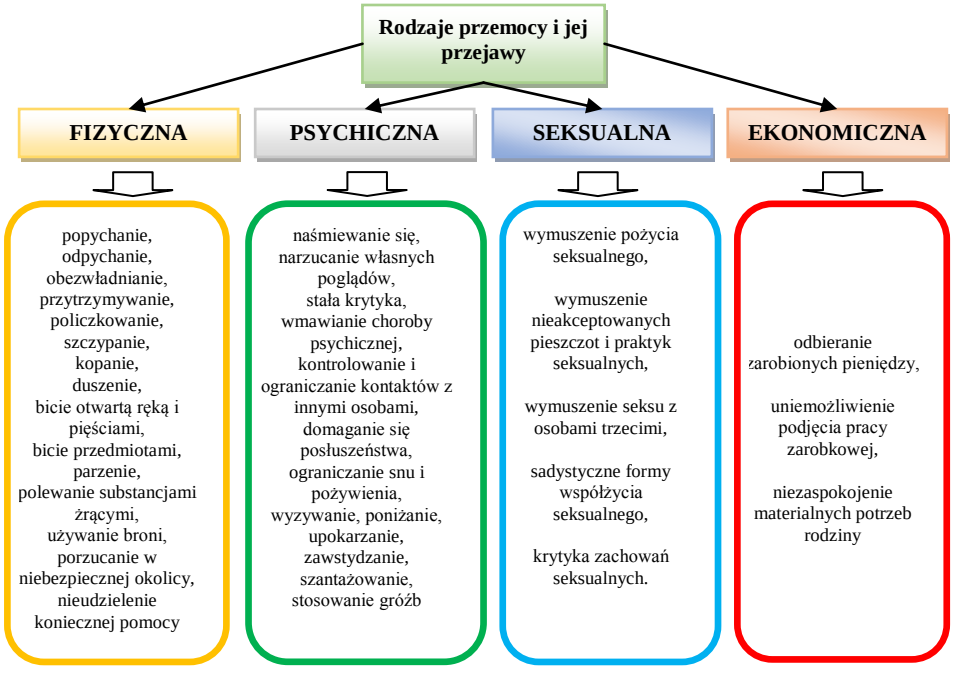

Rys. 32. Rodzaje i formy przemocy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Poradnik dla konsultantów* 2003, s. 6.

[511] Sąd karny nie ustala, czy zostały przez sprawce spełnione warunki właściwe dla definicji przemocy w rodzinie. Postępowanie karne ogranicza się bowiem jedynie do ustalenia wypełnienia znamion danego przestępstwa, a to nie jest tożsame z definicją przemocy w rodzinie.

Konkludując, akty przemocy wewnątrzrodzinnej nie oznaczają jedynie wywołania bólu fizycznego, widocznych urazów czy ran. Ich istotą jest osiągnięcie przez sprawcę określonego celu, to jest wymuszenie u członków rodziny zachowań zaspakajających jego potrzeby w wyniku nadużywania posiadanej władzy, autorytetu, siły fizycznej[512] lub innej przewagi umożliwiającej przejęcie kontroli nad zniewolonym obiektem narzuconej interakcji. Zdarzeniu bądź zdarzeniom tym, mającym zwykle charakter przemocy fizycznej, psychicznej, ekonomicznej bądź seksualnej (przykładowe formy zachowań poszczególnych rodzajów przemocy patrz rys. 32.) towarzyszy ze strony agresora intencjonalność działania, związana z łamaniem podstawowych praw oraz społecznie konstruktywnych norm i zasad odnoszących się do kontaktów międzyludzkich. Powoduje to u ofiary negatywne konsekwencje w różnych sferach jej życia i funkcjonowania społecznego.

Każdy rodzaj przemocy w rodzinie może przybierać formę aktywną lub pasywną (patrz rys. 33). Aktywna przemoc obejmuje akty nadużyć (*abuse)* fizycznych, psychologicznych lub seksualnych, w których złość jest bezpośrednio kierowana na ofiarę[513]. Pasywna przemoc wyraża się zaniedbaniem *(neglect)* i brakiem należytego zainteresowania losem słabo zaradnego życiowo członka rodziny.

[512] E. Jarosz, *Dom który krzywdzi*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk", 2001, s.15.
[513] J. Mazur, *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Warszawa Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2002, s. 38-39.

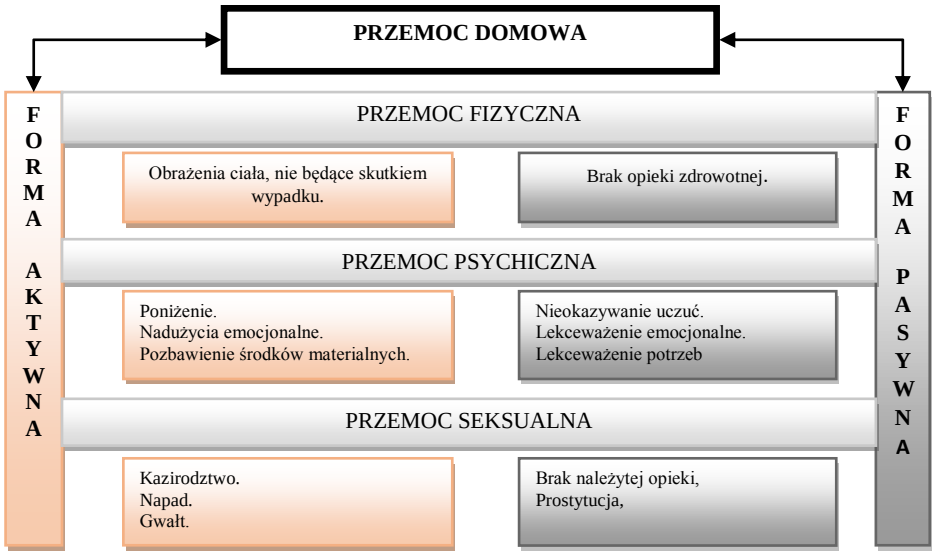

Rys. 33. Dwuczynnikowa klasyfikacja przemocy w rodzinie
Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 1999, s. 25.

W literaturze można również spotkać podział przemocy domowej na przemoc gorącą i chłodną, czy też ze względu na rodzaj czynów sprawcy, mającą charakter czynny (np. bezpośrednie bicie) bądź bierny (np. izolowanie, pozbawianie przedmiotów niezbędnych do życia). Mówi się też o przemocy bezpośredniej (osoba sama doznaje przemocy czynnej lub biernej) i pośredniej (osoba widzi krzywdę innych i konsekwencje ponoszone przez te ofiary). Z ostatnim rozróżnieniem, wyszczególnionych form przemocy mamy do czynienie, gdy za kryterium podziału przyjmie się formę oddziaływania na osobę krzywdzoną[514]. Jak widać, przemoc domowa prezentuje heterogeniczne oblicze i odnosi się do różnych rodzajów złego traktowania i krzywdzenia bliźniego, a jednocześnie każda jej postać odznacza się czymś innym od

[514] A. Widera-Wysoczańska, *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Warszawa: Wydawnictwo Difin 2010, s.28.

pozostałych, mając właściwe sobie cechy oscylujące wokół typu zachowania sprawcy, jego intencji i wywołanych skutków.

Przy obecnych możliwościach i sposobach dokonywania pomiaru, o przemocy domowej możemy mówić bardziej w aspekcie szacunkowym niż pełnego dookreślania istniejących jej ram. I chociaż trudno podać precyzyjną skalę tej patologii, to w pewnym przybliżeniu można ocenić jej częstość i występowanie za pomocą danych pochodzących z różnorodnych źródeł o charakterze naukowym i paranaukowym. Ważną rolę odgrywają w tym względzie statystki kryminalne. Ich pożytecznym dopełnieniem są sprawozdania i raporty tworzone przez naukowców, instytucje oraz organizacje zajmujące się ofiarami i sprawcami przemocy czy wreszcie ogólnopolskie sondaże realizowane przez ośrodki badań społecznych na reprezentatywnej grupie Polaków.

Z prowadzonych badań społecznych na ten temat przez TNS OBOP[515], CBOS[516] i Millward Brown[517] wynika, że problem ten dotyczy znacznej części polskich rodzin, a niektórzy eksperci szacują, że zjawisko to obejmuje, co drugie gospodarstwo domowe, z czego w 47% z nich pozostaje nieujawnione. Większość dorosłych osób (68%) przyznaje, że w ich domach zdarzają się różnego rodzaju konflikty, sprzeczki lub awantury. Ogólnie ponad dwie piąte (42%) Polaków zamieszkuje lub zamieszkiwało w gospodarstwie domowym, w którym dochodziło do przemocy (byli ofiarą przemocy, jej sprawcą lub świadkiem stosowania jej wobec innego członka rodziny). Prawie dwie trzecie (64%) osób deklaruje, iż zna w swoim sąsiedztwie takie rodziny, o których słyszeli lub wiedzą, iż dochodzi w nich do różnych form przemocy głównie psychicznej i fizycznej. Kiedykolwiek jakiejkolwiek formy przemocy od członka rodziny doznał, co trzeci Polak lub Polka (36%). Nieco

[515] TNS OBOP, *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2007.

[516] CBOS: *Przemoc i konflikty w domu.* BS/35/2009. Warszaw 2009; CBOS: *Przemoc i konflikty w domu*. BS/82/2012. Warszaw 2012.

[517] Millward Brown, *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie*. Raport badania eksperckiego IDEABLOG zrealizowanego na zamówienie ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011.

mniej, bo 30% badanych, doświadczyło przemocy więcej niż raz, natomiast, co dziewiąty (11%) wielokrotnie był ofiarą agresywnego zachowania ze strony osoby mu najbliższej. Najczęściej doznawaną formą przemocy domowej jest przemoc psychiczna, której ofiarą pada 1/3 naszych obywateli. Blisko jedna piąta badanych żyjących w stałym związku (18%) przyznała, że zdarzyły im się sytuacje, kiedy współmałżonek używał wobec nich wyzwisk i obelg, co dziesiąty (10%) doświadczył poniżania i kpin, a co dwunasty (8%) uskarżał się, że współmałżonek ograniczał jego kontakty z rodziną i znajomym. Plagą polskich rodzin jest również przemoc fizyczna, która dotyczy 17% domostw. Ośmiu na stu Polaków (8%) przyznaje, że zdarzyło im się paść ofiarą przemocy ekonomicznej, zaś 3% deklaruje bycie ofiarą przemocy seksualnej. Z zebranych danych przez TNS OBOP wynika również, że wśród ogółu ofiar przemocy ponad połowa doznała cyklicznie jednej jej formy (54%), co trzecia (31%) dwóch form, 11% trzech form, natomiast trzy na sto (3%) były ofiarami przemocy psychicznej, fizycznej, ekonomicznej i seksualnej. Opierając się na samych wynikach pochodzących z pracowni sondażowych, można z całą pewnością stwierdzić, że omawiane zjawisko dotyka wielu gospodarstw domowych. Co gorsza, pomimo uruchomienia licznych kampanii przeciwko przemocy domowej ciągle wśród naszych rodaków pokutuje częste przekonanie, że jej ofiary akceptują swoją sytuację oraz że niejednokrotnie same są odpowiedzialne za doznawaną krzywdę, która jest skutkiem ich prowokującej postawy.

Równie dobitnie na istnienie omawianej patologii wskazują policyjne i sądowe rejestry. W kwestii prowadzonych interwencji kwalifikowanych w zgłoszeniu jako „domowe", na przestrzeni ostatnich lat Policja odnotowuje rocznie tysiące tego rodzaju zdarzeń. Co może niepokoić to informacja, że tylko nieznaczna ich część przez prowadzących czynności na miejscu funkcjonariuszy zaliczana jest później do interwencji związanych z przemocą w rodzinie (od 12 do 15%). Z ostatniego opublikowanego sprawozdania dotyczącego realizacji procedury „NK" przez Policję wynika, że funkcjonariusze wypełnili w 2016 roku 73531 formularze Niebieskich Kart- A[518]. Ponad 80% z nich (59590) były to formularze wszczynające procedurę, a

[518] Liczba wypełnionych formularzy była niższa o 2,6% w stosunku do wypełnionych formularzy w 2015 roku, w którym policjanci zarejestrowali 75495 NK-„A".

19% (13941) dotyczyło kolejnych przypadków przemocy w rodzinie w trakcie trwającej już procedury[519] (patrz tabela 36.).

Tabela 36. Liczba wypełnionych formularzy NK przez Policję w latach 2012-2016

Niebieskie Karty	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba wypełnionych formularzy NK	51292	61047	77808	75495	73531
NK wszczynające procedurę	44146	50934	63467	61133	59590
Kolejne przypadki w trakcie procedury	7146	10113	14341	14362	13941

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/ (dostęp 04.08.2017r.)

Z policyjnych zestawień wynika, że w następstwie procedury NK, Policja, co roku wszczyna blisko 30 tysięcy spraw kwalifikowanych z art. 207k.k. Liczba postępowań przygotowawczych, w których potwierdza się faktyczne zaistnienie przestępstwa, od dość dawna utrzymuje się na podobnym poziomie i wynosi w przybliżeniu od osiemnastu do czternastu tysięcy (szczegółowy rozkład zmiennej postępowań przygotowawczych patrz tabela 37.).

Tabela 37. Liczba postępowań z art. 207 k.k. prowadzonych przez Policję w latach 2010-2016

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2016	26633	14513
2015	27642	14191
2014	30901	17523
2013	29879	17513
2012	29193	17785
2011	29958	18832
2010	30534	18759

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/ (data dostępu 04.08.2017r.)

[519] Biuro Prewencji KGP: Informacja dotycząca realizacji przez jednostki organizacyjne Policji w 2016 roku procedury „Niebieski Karty" oraz inicjatyw podejmowanych w obszarze przeciw dziania przemocy w rodzinie, Warszawa 2017, s.1-4.

Podkreślić przy tym należy, że przestępstwo znęcania się, mimo ścigania z urzędu, jest z reguły trudne w prowadzeniu. Wstępna kwalifikacja, której dokonuje interwent, w dużej mierze zależy od dowodów, które przedstawia ofiara przemocy. Pokrzywdzony najczęściej sam nie wie, o czym dokładnie i kiedy ma Policji opowiedzieć. Nie wie również, co może stanowić dowód w sprawie[520] Niejednokrotnie zdarza się przy tym, że same ofiary, korzystając z przysługujących im praw jako osobie najbliższej dla sprawcy, w toku toczonego postępowania odmawiają współpracy z organami ścigania[521] Również świadkowie starają się nie składać zeznań czy to z powodu niechęci do wtrącania się w cudze sprawy, czy ze strachu i obawy przed zemstą obwinionego.

4.1.2. Ofiary i psychospołeczne następstwa doznawanej przez nie przemocy

Patrząc na przemoc domową w perspektywie istniejącego układu sprawca – ofiara, należy wskazać, że może ona występować w różnych swoich konfiguracjach. K. Browne i M. Herbert[522] uważają, że analiza tego problemu pozwala na wyodrębnienie:

- dwóch typów przemocy, której sprawcami są dorośli (przemoc wobec współpartnera, przemoc wobec dziecka);
- dwóch typów przemocy, której sprawcami są dzieci (przemoc wobec rodziców, przemoc wobec rodzeństwa);
- jeden typ, w którym sprawcami mogą być i dorośli i dzieci (przemoc wobec osób w podeszłym wieku).

Niezależnie od typu konfiguracji, w której dochodzi do przemocy, posiada ona niezwykłą moc wywierania destruktywnego wpływu na rodzinę, na zachodzące w niej procesy i relacje. Zanim jednak prześledzimy i powiemy

[520] M. Łojkowska, *O przestępstwach, których nie ma*, „Niebieska Linia" (4) 2010, s. 16.
[521] E. Zielińska, *Przemoc ze względu na płeć jako problem społeczny i jako przestępstwo*, [w:] *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, (red.) Ł. Jurasz-Dudzik, Warszawa: Wydawnictwo „SIC", 2002, s. 94.
[522] K. Browne, M. Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych 1999, s.22.

sobie o bezpośrednich skutkach będących wynikiem przemocy domowej, w pierwszym rzędzie powinniśmy przyjrzeć się jej ofiarom. W najogólniejszym ujęciu, osobą doświadczającą przemocy domowej może być każdy. Nie ma tu znaczenia płeć, wiek, rasa, wyznanie, stan zdrowia, inteligencja czy dojrzałość emocjonalna. Ofiarami są ludzie biedni i bogaci, osoby bez wykształcenia i profesorowie, jednostki niepełnosprawne jak i te cieszące się pełnią zdrowia. W tym istniejącym konglomeracie ofiar, ze względu na występującą częstotliwość i swoją podatność, zwracają na siebie szczególną uwagę kobiety. Zdaniem Światowej Organizacji Zdrowia przemoc wobec kobiet stanowi globalny problem zdrowotny i przyjmuje skalę epidemii. Z danych ONZ wynika, że ponad 600 milionów kobiet żyje w krajach, w których przemoc w rodzinie nie jest uważana za przestępstwo. Najwyższe wskaźniki przemocy w rodzinie notuje się w Afryce, na Bliskim Wschodzie i w Azji Południowo-Wschodniej, gdzie 37% kobiet w którymś momencie swojego życia doświadczyło przemocy ze strony partnera. W krajach Ameryki Łacińskiej i Południowej wskaźnik ten wynosi 30%, a w Ameryce Północnej w Europie i Azji sięga 25%[523]. Nie lepiej sytuacja przedstawia się na starym kontynencie. Badania na poziomie europejskim pokazują, że około 14% wszystkich kobiet po 16 roku życia doświadczyło przemocy domowej, pozostając w związku ze sprawcą. Jednocześnie wiele z nich cierpi z powodu doznawanej przemocy fizycznej i seksualnej ze strony byłych partnerów, nawet po rozpadzie związku[524].

W przypadku Polski, z przeprowadzonych badań na temat zjawiska przemocy domowej wynika, iż wśród ogółu jej ofiar ¾ stanowią właśnie kobiety. Nie inaczej sytuacja przedstawia się w rejestrach policyjnych. Dowodzą one, że każdego roku, procentowy udział kobiet w liczbie osób pokrzywdzonych tego typu zachowaniem waha się od 65% (2012r.) aż do 73% (2016r.). Z danych wynika również to, że najczęściej przemocy wobec osób najbliższych dopuszczają się od lat mężczyźni, którzy stanowią 90% i więcej

[523] http://www.unic.un.org.pl/kobiety_rozwoj_pokoj/to_end.php (dostęp 04.05.2017r.)
[524] http://amnesty.org.pl/uploads/media/przemoc_wobec_kobiet_fin.pdf (dostęp 04.05.2017r.)

ogólnej liczby osób, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc domową (patrz tabela 38.).

Tabela 38. Liczba ofiar i osób podejrzanych o stosowanie przemocy odnotowana przez Policję

	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba wypełnionych formularzy NK	**51292**	**61047**	**77808**	**75495**	**73531**
Ogólna liczba ofiar	**76993**	**86797**	**105332**	**97501**	**91789**
Liczba ofiar kobiet	50241	58310	72786	69376	66930
Liczba ofiar mężczyzn	7580	9233	11491	10733	10636
Liczba ofiar małoletnich	19172	19254	21055	17392	14223
Ogólna liczba podejrzewanych	**51531**	**61450**	**78489**	**76034**	**74155**
Podejrzewani sprawcy - mężczyźni	47728	56755	72791	70484	68321
Podejrzewani sprawcy - kobiety	3522	4440	5301	5244	5461
Podejrzewani sprawcy - nieletni	288	255	397	306	373

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/ (dostęp 04.08.2017r.)

Na podstawie prezentowanego przez nich zachowania można podzielić ich na sprawców: *pasywnych, intencjonalnych, zależnych* oraz *nałogowych*[525]. Najlepiej rozpoznaną grupę stanowią sprawcy intencjonalni. Charakteryzuje ich chęć celowego, rozmyślnego krzywdzenia ofiary. Sprawcy ci wobec najbliższych im osób stosują przemoc fizyczną. Zwykle, poprzez takie postępowanie chcą manifestować swoją dominację, wyładować frustrację czy odreagować własne niepowodzenia. Są znani w środowisku jako domowi bokserzy, a ich awantury na ogół kończą się interwencjami i wszczęciem procedury Niebieskich Kart. Ich przeciwieństwem są sprawcy pasywni. Unikają rozgłosu i starają się w swoim otoczeniu uchodzić za przykładnych mężów i ojców. Z reguły używają form zakamuflowanej przemocy (np. stosują izolację, wywołują lęk, depresję), tak aby dla instytucji pomocowych i organów ścigania nie zostawiła ona widocznych śladów. Ewentualne, nagłośnione incydenty za wszelką cenę dezawuują, a w kontakcie zewnętrznym traktują całą sytuację jako nieporozumienie. Sprawcy zależni, to kategoria domowych oprawców, którzy

[525] Zaproponowany podział jest wynikiem doświadczeń autorów wyniesionych z długoletniej pracy jako funkcjonariuszy Policji pionu prewencji oraz społecznych kuratorów sądowych.

stosują przemoc, aby rekompensować własne kompleksy, uczucie bycia gorszym i uzależnienie ekonomiczne od swoich partnerek. Natomiast sprawcy nałogowi, to grupa, która stosuje przemoc pod wpływem różnorodnych środków uzależniających będących źródłem ich agresji. Z praktyki służbowej organów bezpieczeństwa i porządku publicznego wynika, iż agresorami są głównie mężowie i konkubenci, rzadziej ojcowie bądź bracia[526].

Obarczając głównie mężczyzn winą za stosowanie przemocy domowej, nie można zapominać o syndromie „bitego męża"[527] W raporcie Rzecznika Praw Obywatelskich[528] poświęconego sytuacji ofiar przestępstw w Polsce podkreśla się jednak, że chociaż wśród sprawców przemocy figurują także kobiety, to ich aktywność w tym obszarze jest zwykle związana z agresją słowną. Stosowana przez nie przemoc powoduje rzadko fizyczny uszczerbek wymagający interwencji lekarskiej. W przypadku agresorów kobiet wskaźnik tego typu interwencji wynosi odpowiednio 5-7% a w przypadku męskich oprawców nawet 42%[529].

Stwierdzić wypada, że znaczna część aktów stosowania przemocy domowej jest udziałem osób, które w trakcie interwencji znajdują się pod wpływem alkoholu (patrz tabela 39.).

---

[526] A. Szymański, *Polityka społeczna w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu ofiar przemocy w rodzinie*, [w:] *Meandry wykluczenia społecznego*, (red.) J. Nowak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2008, s. 137.

[527] I. Pospiszyl, *Razem przeciwko…*op.cit., s. 32-33.

[528] J. Malec, *Raport - Sytuacja ofiar przestępstw w Polsce*, „Biuletyn RPO 2002, Materiały nr 45", s. 49.

[529] Za: M. Płatek, *Przemoc w rodzinie*, *Materiały edukacyjne przygotowane w ramach programu Sokrates* Grundvig Action 1 „Law through Experience" 116881-CP-1-2004-SK-GRUNDTVIG-G11, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2004, s. 2.

Tabela 39. Sprawcy przemocy domowej pod wpływem alkoholu

Liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu	Rok				
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Ogółem	**31387**	**37650**	**50073**	**48841**	**46537**
Kobiety	1005	1289	1969	1972	1993
Mężczyźni	30333	36327	48055	46830	44499
Nieletni	49	34	49	39	45

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/ (dostęp 04.05.2017r.)

Z odnotowanych liczb wynika, że alkohol stanowi istotny predykator (zapalnik), dla sprawcy, do stosowania przemocy wobec osób mu bliskich. Oznacza to, że używanie alkoholu nie jest samo w sobie przyczyną przemocy, lecz często służy do jej usprawiedliwiania i relatywnie często współwystępuje z nią. Nie można jednak twierdzić o bezpośrednio istniejącym związku przyczynowo-skutkowym, gdyż wielu sprawców stosujących przemoc nie nadużywa alkoholu i na odwrót wielu tych, którzy nadmiernie piją nigdy nie są agresywni wobec osób im najbliższych. Istotny związek pomiędzy przemocą w rodzinie, a nadużywaniem alkoholu występuje. Natomiast, jeśli chodzi o rodzaj doznawanych przez ofiary obrażeń należy stwierdzić, że przemoc stosowana pod wpływem alkoholu ma często groźniejsze konsekwencje dla zdrowia i powoduje poważniejsze obrażenia ciała u ofiar[530]. Prowadzone przez funkcjonariuszy policji interwencje, często kończą się zatrzymaniem sprawcy, które ma charakter: procesowy, prewencyjny bądź związane jest z koniecznością doprowadzenia agresora do wytrzeźwienia[531]. Rejestry zdradzają

[530] U. Nowakowska, A. Kępka, W. Chańska, *Przemoc w rodzinie wymiar sprawiedliwości*, Warszawa: Fundacja Centrum Praw Kobiet, 2005, s. 62.

[531] Podstawowym warunkiem do zatrzymania procesowego osoby jest uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo a dodatkowo, że istnieje obawa jej ucieczki lub ukrycia, tudzież obawa zatarcia śladów przestępstwa. Częściej jednak w przypadku przemocy w rodzinie dochodzi do tzw. zatrzymania prewencyjnego (pozaprocesowego), wykonywanego przez Policję na podstawie art. 15 ust. 1 pkt 3 Ustawy o Policji. Przesłanką, do tego typu zatrzymania, jest stwarzanie przez daną osobę, w sposób oczywisty, bezpośredniego zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia. Sytuacja ta dotyczy zatem takiego sprawcy przemocy domowej, który swoim zachowaniem rodzi uzasadnione podejrzenie, że mimo podjętej interwencji, będzie dalej naruszał porządek i bezpieczeństwo domowników, a zastosowanie wobec niego innych środków niż zatrzymanie jest bezcelowe

także, że przy uwzględnieniu zmiennej, jaką jest przestrzeń społeczna, na ogół do przemocy domowej dochodzi na terenie miast i aglomeracji miejskich, rzadziej na wsi. Zjawisku temu towarzyszy postępujące spłaszczanie - zacieranie istniejących w tym zakresie różnic. Wystarczy wskazać, że w 2016 roku liczba wypełnionych formularzy NK w miastach wyniosła 42130 (w 2015 – 43440), natomiast na terenach wiejskich wypełniono ich 31401, przy 32055 w roku 2015[532]. Dowodzi to, iż przemoc w rodzinie nie ma żadnych granic przestrzennych. Może mieć miejsce we wszystkich warunkach społecznych. Jest niezależna od statusu społecznego i poziomu wykształcenia czy kondycji materialnej rodziny.

Zdaniem A. Lipowskiej-Teutsch[533], aby zrozumieć, dlaczego kobiety godzą się na przemoc w różnych formach - od bicia do niesprawiedliwego podziału obowiązków związanych z prowadzeniem domu i opieką nad dziećmi - trzeba przyjrzeć się ich socjalizacji. Proces ten w swym zwyczajowym ujęciu generuje kształtowanie poszczególnych jednostek do wypełniania przypisanej roli, zgodnie z posiadaną płcią. Taki społeczny system podziału ról określa zarówno oczekiwania jak i zadania kobiet i mężczyzn oraz ich miejsce w strukturze społecznej. W rezultacie tej kulturowo prowadzonej preparacji, zarówno w umysłach „brzydkiej" jak i „słabej płci" stworzono obraz kobiety jako istoty kruchej, wrażliwej na cudze problemy, nieracjonalnej, potrzebującej mężczyzny zdolnego zaopiekować się nią a jednocześnie mu bezwzględnie podległej i zdominowanej. Tego rodzaju postrzeganiu kobiet nie pomagały funkcjonujące latami uregulowania prawne i normy obyczajowe, które zezwalały czy wręcz zachęcały mężczyzn do stosowania przemocy wobec swoich żon. Warto wspomnieć, że jeszcze w XVIII wiecznej Europie mąż nie tylko miał prawo batożenia żony, ale wręcz groziła mu grzywna, jeśli z tego prawa ustąpił, gdy żona naraziła dobre imię rodziny. Nie mógł być również dobrym ewangelikiem ten, kto nie stosował wobec swojej żony profilaktycznej, „uciszającej" chłosty[534]. Również i dzisiaj znaleźć można w wielu społeczeństwach przekonanie o

[532] Biuro Prewencji KGP: Informacja dotycząca realizacji przez jednostki organizacyjne Policji w 2016 roku procedury „Niebieski Karty" oraz inicjatyw podejmowanych w obszarze przeciw dziania przemocy w rodzinie, Warszawa 2017, s.2.

[533] A. Lipkowska-Teutsch, *Rodzina a przemoc*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych 1995, s. 42-43.

[534] I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*…op.cit., s. 64.

przynależności kobiety do mężczyzny i traktowanie ich jako kogoś gorszego czy jako rzeczy. Skrajną formą takiego podejścia są wśród żarliwych muzułmanów „morderstwa dla honoru", wykonywane przez członków rodziny (zwykle męża, ojca lub brata), na bliskich im kobietach za przyniesienie familii dyshonoru. Z reguły podstawową przyczyną tej formy stosowania przemocy jest pogłoska, że jakiś żeński członek rodziny zachowuje się w niemoralny sposób, np. wybiera przyjaciół wyznających inną religię, odmawia zgody na zaaranżowane małżeństwo czy zachowuje się w sposób uważany za zbyt niezależny. Nic też dziwnego, że w takim klimacie androcentryzmu, kobiety przez stulecia nie podejmowały skutecznej samoobrony przed doznawaną przemocą i z pokorą wchodziły w swą podrzędną rolę, przekonane o jej słuszności. W braku „akceptacji" bycia ofiarą przemocy domowej nie pomaga kobietom również, zdiagnozowana przez amerykańską psycholog Leonora E. Walker, charakterystyczna cykliczność tego procesu. Związki takie doświadczają zwykle trzech powtarzających się okresowo faz (patrz rys. 34.). Obejmują one etap budowania napięcia, etap przemocy oraz stadium pojednania - miodowego miesiąca (patrz tabela 40).

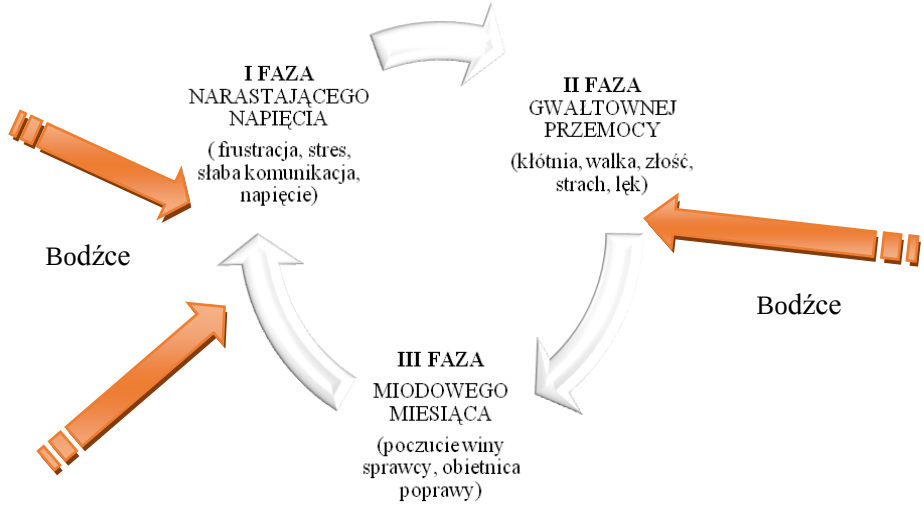

Rys. 34. Cykl przemocy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Z. Garbat, *Przemoc w rodzinie: odrzućmy mity - poznajmy fakty*, Jaworzno: Ośrodek Wspierania Inicjatyw Społecznych (OWIS), 2006, s.19.

Tabela 40. Fazy przemocy domowej

Faza narastania napięcia to początek cyklu przemocy. Charakteryzuje się wzrostem napięcia i natężenia sytuacji konfliktowych w rodzinie. Na tym etapie dochodzi do rozmaitych incydentów takich, jak np. przejawy zazdrości, gniewu, kontrolowanie członków rodziny, używanie obraźliwych słów, poniżanie bliskiej osoby. Sprawca jest stale poirytowany i prowokuje kłótnie. Osoba, wobec której kierowana jest złość partnera, stara się za wszelką cenę uspokoić sytuację, zaspakajając żądania partnera i robiąc wszystko, by poprawić mu nastrój. Często sama obwinia się za zachowanie sprawcy i dąży do jego uszczęśliwienia. Przyczynami pojawiających się napięć mogą być drobne wydarzenia poza rodziną czy drobne nieporozumienia rodzinne, które spiętrzają napięcie. Taka sytuacja staje się nie do zniesienia i pojawia się agresja. *Faza ostrej przemocy* - następuje po fazie narastającego napięcia i charakteryzuje się wybuchem gniewu i wyładowaniem agresji. Atak zwykle wywołuje sprawca, stawiając swojej ofierze żądania, których nie jest ona w stanie spełnić, na co on odpowiada agresją. Poirytowany dotąd sprawca wpada w szał, traci całkowicie kontrolę nad swoim zachowaniem. Wtedy to stosuje bicie, ranienie, okaleczenie ofiary jako sposób swojego działania, nie licząc się z ich skutkami. Ta faza trwa stosunkowo krótko, ale może się zakończyć dramatycznie: dotkliwym uszkodzeniem ciała, a nawet śmiercią ofiary. W trakcie ataku ofiara robi wszystko, żeby ochronić siebie i uspokoić partnera. Zabiegi te jednak rzadko przynoszą pożądany skutek. *Faza miodowego miesiąca* - to faza skruchy ze strony sprawcy i okazywania miłości. Agresor usprawiedliwia swoje zachowanie, okazuje żal z powodu tego, co się stało i przysięga, że to już się więcej nie powtórzy. Na nowo zdobywa zaufanie ofiary, którą skrzywdził, staje się miły, uczynny. Ofiara wierzy w zapewnienia partnera, w to, że się zmienił, bo z całych sił pragnie, żeby tak właśnie było i nawet jeśli jeszcze niedawno gotowa była uciec czy złożyć skargę teraz zostaje i wycofuje się z podejmowania działań przeciwko sprawcy. Faza ta nie trwa długo, znowu rozpoczyna się faza narastania napięcia itd.

Źródło Opracowanie własne na podstawie Z. Garbat, *Przemoc w rodzinie: odrzućmy mity - poznajmy fakty*, Jaworzno: Ośrodek Wspierania Inicjatyw Społecznych (OWIS), 2006, s.19-21.

Cykle przemocy mogą trwać przez wiele lat – przy czym zwykle skróceniu ulega faza „miodowego miesiąca", a wydłuża się i bardziej dramatycznie przebiega faza narastania napięcia[535]. Z psychologicznego punktu widzenia, w tym cyklu, groźnym dla ofiary, oprócz doznanych obrażeń, jest etap miodowego miesiąca wprowadzający do psychiki kobiet złudną nadzieję, a w ślad za nią rozczarowanie. W stadium tym agresor początkowo stara się za wszelką cenę usprawiedliwić swoje zachowanie, okazuje żal z powodu tego, co się stało i przysięga ofierze, że to już się więcej nie powtórzy. Przyjętą postawą na nowo zdobywa zaufanie partnerki, którą skrzywdził, staje się miły, uczynny. Ofiara natomiast wierzy w zapewnienia sprawcy,

[535] K. Koszewska, *Kryzys w szkole*, Warszawa 2010, s. 136.

w to, że się zmieni, bo z całych sił tego pragnie. A kiedy partner ponownie ją krzywdzi, w swoim zaślepieniu próbuje ukryć to przed otoczeniem, usprawiedliwia akt przemocy i poszukuje w sobie winy za zaistniałą sytuację.

To, na co zwracają uwagę specjaliści i terapeuci, to fakt, że etap pojednania w postępującym cyklu po pewnym czasie ulega wygaszeniu, a pojawiające się ze zwiększoną częstotliwością incydenty dotyczące stosowania przemocy, przynoszą coraz to bardziej brutalne i gwałtowne zachowania sprawcy.

Eksperci, próbując wyjaśnić bierność osób pozostających przez wiele lat w sytuacji przemocy, odwołują się przede wszystkim do teorii wyuczonej bezradności M. Seligmana. W koncepcji tej bezradność jest poddaniem się, zaprzestaniem działania, które wynika z przekonania, że cokolwiek się zrobi, nie będzie to miało żadnego znaczenia, gdyż zawsze znajdzie się powód do zachowań agresywnych. Rozwój wyuczonej bezradności przebiega w dwóch fazach. W pierwszej ofiara aktywnie podejmuje różne próby przeciwstawienia się sytuacji opresyjnej – kobiety o pozytywnym stylu wyjaśniania zdarzeń na tym etapie szukają pomocy specjalistycznej lub wycofują się ze związku, jeśli inne strategie okażą się nieskuteczne. Część kobiet – ofiar przemocy – „wchodzi" w drugą fazę rozwoju wyuczonej bezradności, tj. rozwija się w nich wewnętrzne przekonanie, że nic nie mogą zrobić, aby zmienić swoje położenie i rezygnują z dalszej walki, zastygając w poczuciu beznadziejności, bezradności. Niektórzy badacze sugerują, że czynnikiem pośredniczącym w rozwoju syndromu wyuczonej bezradności są niepowodzenia poniesione w przeszłości. Według E. Walker, są to doświadczenia z dzieciństwa (przemoc fizyczna, napaść seksualna, molestowanie, krytyczne wydarzenia losowe, problemy zdrowotne, kłopoty w nauce) oraz doświadczenia wyniesione ze związków w życiu dorosłym (przemoc, patologiczna zazdrość, zaborczość, skłonność do izolowania jednostki; napaść seksualna, dziwaczne wymagania seksualne; groźba zabójstwa; znęcanie się psychiczne; okrucieństwo wobec innych ludzi, dzieci, zwierząt, niszczenie przedmiotów)[536]. W konsekwencji, wyuczona bezradność prowadzi do wielu negatywnych skutków (deficytów), na płaszczyźnie: poznawczej,

[536] I. Pospiszyl, *Ofiary chroniczne - przypadek czy konieczność*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 2003, s. 83-84.

motywacyjnej i emocjonalnej. Deficyty poznawcze sprowadzają się do ogólnego przekonania, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwa jest zmiana, że w konkretnej sytuacji nic nie można zrobić i nikt nie jest w stanie pomóc. Deficyty motywacyjne polegają na tym, że osoba zachowuje się biernie, jest zrezygnowana, nie podejmuje żadnych działań, aby zmienić swoją sytuację. A w przypadku deficytu emocjonalnego, u ofiary występuje stan apatii, lęku, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji i wrogości.

Ofiary przemocy domowej mogą doświadczyć również urazu, który spełnia kryteria wymagane w przypadku rozpoznania zespołu stresu pourazowego (PTSD). Do charakterystycznych objawów tego syndromu zaliczyć można natarczywie powracające bolesne wspomnienia traumy, paraliż emocjonalny, podrażnienie, paniczne unikanie tego, co przypomina wcześniejsze urazy, koszmary senne, bezsenność, wspominania oraz stany niepokoju oraz niezrozumiałe stany emocjonalne, somatyczne zamrożenie uczuciowe[537]. Skutkiem przemocy mogą być również zaburzenia kontaktu, regresja, a także charakteropatie, wrogość wobec otoczenia czy skłonność do przestępczości, degradacja własnego obrazu czy też przezywanie silnego poczucia lęku i zagrożenia. Ofiary przemocy często borykają się z ostrymi i przewlekłymi problemami zdrowotnymi: neurologicznymi, kardiologicznymi, chirurgicznymi i gastrologicznymi.

Oprócz bezpośrednich konsekwencji zdrowotnych, przemoc może wywoływać również skutki w postaci problemów psychicznych i ponosić za sobą koszty ekonomiczne i społeczne. Kobiety, które przez dłuższy czas doświadczały przemocy fizycznej lub psychicznej, charakteryzują się: niską samooceną, wykształceniem biernych mechanizmów radzenia sobie z przemocą, wysoką zależnością emocjonalną od swoich partnerów, podwyższonym niepokojem i depresją, izolacją społeczną, poczuciem winy za to, co dzieje się w ich związku.

Dokonując analizy dostępnych statystyk, można powiedzieć, że oprócz przemocy domowej stosowanej wobec kobiet powszechną formą przemocy jest stosowanie przez dorosłych siły fizycznej wobec dzieci. Taką formę przemocy

[537] L. J. Herman, *Przemoc, uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2000, s. 106-125.

niektórzy teoretycy rozważają jako sposób sprawowania władzy i kontroli przez jednego członka rodziny nad pozostałymi. Nie dziwi więc fakt, że dopiero w 1961 roku odbyło się pierwsze na skalę światową spotkanie poświęcone zagadnieniu przemocy wobec dzieci, którego efektem było uznanie „bicia dzieci" za problem medyczny i społeczny. Od tego też momentu nastąpił dynamiczny rozwój badań poświęconych zagadnieniu „krzywdzenia dzieci". Ewaluowało również samo postrzeganie zjawiska w efekcie czego współczesna medycyna „znęcanie się nad dzieckiem i inne złe obchodzenie się" uznaje, za odrębną jednostkę chorobową – nr E-967[538].

Krzywdzenie dzieci przez dorosłych sprawców przemocy można podzielić na cztery kategorie działań[539]:

- celowe wyrządzanie im krzywdy fizycznej, traktowane jako sposób krzywdzenia ofiary i kontrolowania jej (np. ukrywanie i izolowanie dziecka, grożenie, że wyrządzi się mu krzywdę, by wymusić posłuszeństwo ofiary);
- mimowolne wyrządzanie im krzywdy fizycznej w czasie ataku na partnerkę, kiedy dziecko przypadkowo podejdzie pod rękę lub kiedy próbuje interweniować (np. matka z dzieckiem na rękach zostaje popchnięta; dziecko doznaje obrażeń, kiedy próbuje powstrzymać atak sprawcy);
- stwarzanie środowiska, w którym dzieci są świadkami przemocy lub jej skutków;
- wykorzystywanie dzieci, by kontrolować maltretowaną partnerkę, podczas trwania związku albo po separacji, bez względów na krzywdę wyrządzaną dzieciom.

Powszechnie przyjmuje się, że istnieją cztery podstawowe typy stosowania przemocy wobec dzieci (patrz rys. 35.). W literaturze wyodrębnia się też i inne mniej charakterystyczne jej formy, takie jak:

---

[538] Jednostka nr E-967 ujęta jest w dodatkowej klasyfikacji zewnętrznych przyczyn urazów i zatruć Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób, Urazów i Przyczyn Zgonów WHO i dzieli się na:
- E-967.0 - przez rodziców;
- E-967.1 – przez inne określone osoby;
- E-967.2 – przez inne nieokreślone osoby.

[539] http://poradnictwo.pl/dzieci-jako-ofiary-przemocy-domowej-wsrod-doroslych/ (dostęp 15.06.2017r.)

przemoc pośrednią, syndrom Münchausena, przemoc ekonomiczną, nadopiekuńczość, nadmierną kontrolę. Za A. Nowak i E. Jarosz[540] podkreślić należy, iż zakres zachowań uznawanych za krzywdzenie dziecka (za przemoc wobec niego), nie jest zamknięty. Uznaje się bowiem, iż pełna gama wszelkich form przemocy jest obecnie dopiero odkrywana, w miarę jak pozyskuje się nowe dowody szkód, jakie są dzieciom wyrządzane przez dorosłych poprzez różne ich zachowania lub zaniedbania.

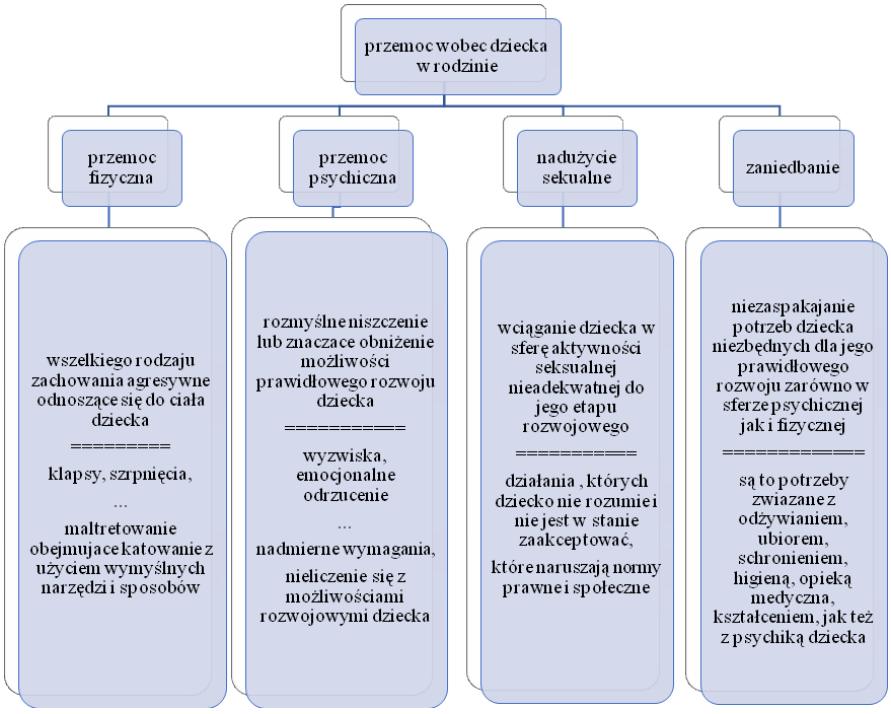

Rys. 35. Formy przemocy wobec dziecka w rodzinie
Źródło: Opracowanie własne na podstawie, J. Brągiel, *Zagadnienie przemocy wobec dziecka w rodzinie*, [w:] *Pedagogika rodziny* (red.) S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006, s. 286

[540] E. Jarosz, A. Nowak, Dzieci *ofiary przemocy w rodzinie*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka 2012, s. 19.

Przejawami krzywdzenia dzieci, z którymi spotyka się największa cześć profesjonalistów pracujących z dziećmi, jest zaniedbywanie dzieci (doświadczenie 65,5% badanych oraz emocjonalne krzywdzenie dzieci (60%). 17% specjalistów mówi, że w swojej praktyce zdiagnozowało również przypadki seksualnego wykorzystywania[541] „małych" ofiar przemocy domowej[542].

Przemoc domowa może wyrządzić dziecku wiele szkód (patrz rys. 36). Ich następstwem mogą być choroby, niesprawność, podejmowanie zachowań ryzykownych, zaburzenia w funkcjonowaniu społecznym a w skrajnych przypadkach nawet śmierć.

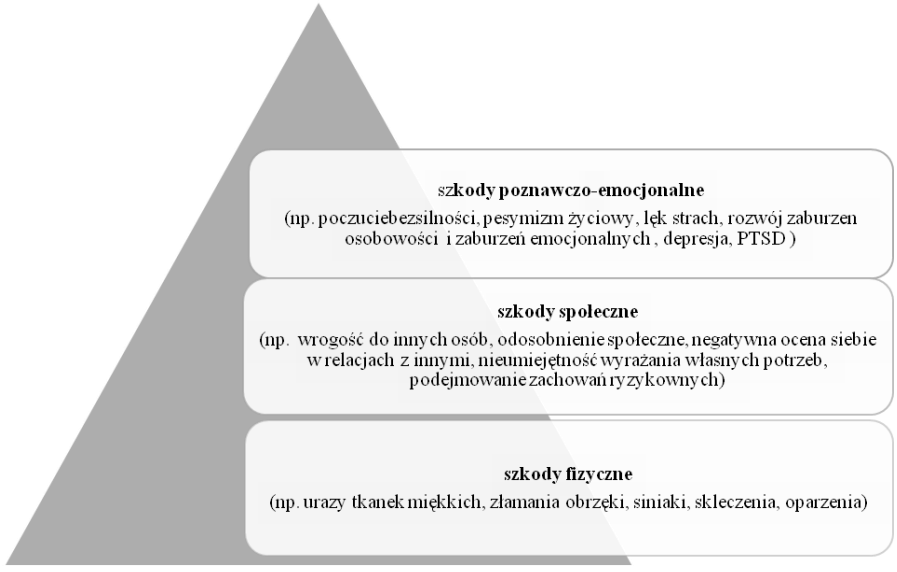

Rys. 36. Piramida szkód stosowanej przemocy wobec dzieci
Źródło: Opracowanie własne

[541] Z materiałów biura kampanii „Dzieciństwo bez przemocy" http://www.przemoc.com.pl/postawy.html (dostęp 15.06.2017r.).

[542] Wykorzystanie seksualne – (czynność seksualna) to na ruszenie sfery seksualnej dziecka, które polegać może na: dotykaniu ciała dziecka, w szczególności narządów płciowych i innych intymnych części ciała, wkładaniu przedmiotów lub części ciała do ust, pochwy lub odbytu dziecka, doprowadzeniu dziecka do dotykania intymnych części ciała lub narządów płciowych innej osoby.

Z badań wynika, że skutki przemocy domowej są zarówno krótkoterminowe jak i długotrwałe. Rodzaj i zasięg szkód zależeć będzie przede wszystkim od trzech czynników:

- rodzaju wymuszonej kontroli używanej przez sprawcę i wydarzeń z tym związanych;
- wieku, płci i stadium rozwojowego dziecka;
- czynników sytuacyjnych, takich jak rodzaje społecznego wsparcia.

4.1.3. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie a rozwiązania prawne

O przemocy w rodzinie mówi się obecnie stosunkowo dużo i otwarcie. Nadal jednak dość trudno efektywnie pomagać rodzinom, które tej przemocy doświadczyły. Swoistym orężem w przeciwdziałaniu tej patologii jest stanowione prawo. W szczególności należy tu wskazać na akty prawa międzynarodowego zmierzające do przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i dzieci oraz przemocy w rodzinie (patrz rys. 37.)

Rzeczpospolita Polska, mając na uwadze doświadczenia międzynarodowe, także podjęła działania legislacyjne w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W tym aspekcie, problematykę przemocy domowej zasadniczo regulują takie przepisy jak: Kodeks Karny oraz Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

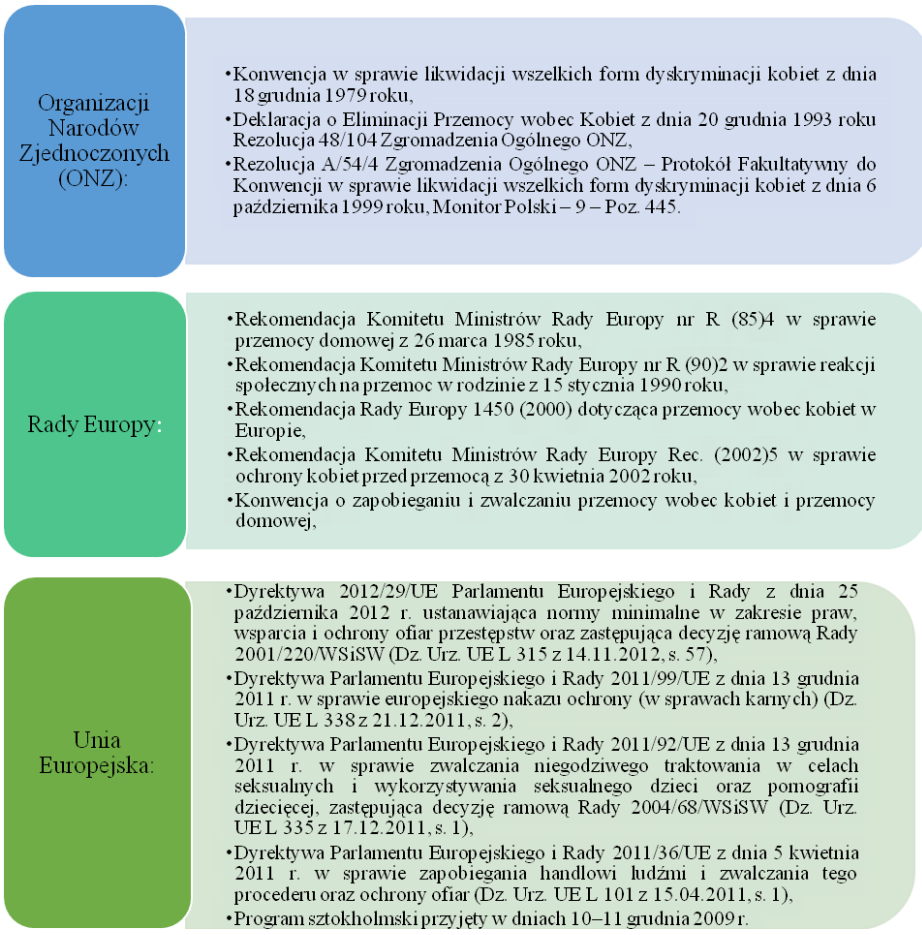

Rys. 37. Akty prawa międzynarodowego, zmierzające do przeciwdziałania przemocy w rodzinie
Źródło: Opracowanie własne

Uregulowania dotyczące przemocy w rodzinie zawarte w Kodeksie Karnym obejmują szereg zapisów, które pośrednio bądź bezpośrednio wiążą się z omawianą patologią (patrz tabela 41.) i na ich podstawie umożliwiają ściganie sprawców tych przestępstw.

Tabela 41. Przepisy k.k. dotyczące problematyki przemocy w rodzinie

- ✓ znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny — art. 207 k.k.;
- ✓ uderzenie człowieka lub naruszenie jego nietykalności cielesnej w inny sposób — art. 217 k.k. (ściganie przestępstwa odbywa się z oskarżenia prywatnego);
- ✓ pozbawienie człowieka wolności — art. 189 k.k.;
- ✓ grożenie innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej — art. 190 k.k. (ścigane na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ wzbudzanie u innej osoby uzasadnionego okolicznościami poczucia zagrożenia lub naruszenie jej prywatności poprzez uporczywe nękanie — art. 190a § 1 k.k. (ściganie na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej, w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia określonego stanu — art. 191 k.k.;
- ✓ utrwalanie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, przez użycie wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępu, albo rozpowszechnienie wizerunku nagiej osoby lub w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody — art. 191a k.k. (ściganie na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ doprowadzenie innej osoby do obcowania płciowego przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem (zgwałcenie) oraz doprowadzenie w ten sam sposób innej osoby do poddania się innej czynności seksualnej lub wykonania takiej czynności — art. 197 k.k.;
- ✓ spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci: pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia bądź innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej lub znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zeszpecenia lub zniekształcenia ciała — art. 156 k.k.;
- ✓ spowodowanie naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, w wyniku którego pokrzywdzonym jest osoba najbliższa — art. 157 § 1 i 2 k.k. (ścigane na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ uporczywe uchylanie się od wykonania ciążącego z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to narażanie jej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych (uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego) — art. 209 k.k. (ścigane na wniosek pokrzywdzonego, organu opieki społecznej lub innego właściwego organu);
- ✓ kradzież lub kradzież z włamaniem na szkodę osoby najbliższej — art. 278 k.k. i art. 279 k.k. (ścigane na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ niszczenie, uszkadzanie cudzej rzeczy lub czynienie jej niezdatną do użytku — art. 288 k.k. (ścigane na wniosek pokrzywdzonego);
- ✓ porzucenie wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny — art. 210 k.k.;
- ✓ uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego poniżej lat 15 albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru — art. 211 k.k.;
- ✓ obcowanie płciowe z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadzenie jej do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania — art. 200 k.k.
- ✓ rozpijanie małoletniego, przez dostarczanie mu napoju alkoholowego, ułatwianie jego spożycia lub nakłanianie go do spożycia takiego napoju — art. 208 k.k.

Źródło: Opracowanie własne za rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. Dz. U. nr 209, poz. 1245

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie stanowi regulacją, która strukturalnie poświęcona jest budowie systemu przeciwdziałaniu przemocy w Polsce. Określa zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz alkalia postępowania wobec sprawców stosujących przemoc w rodzinie. Na jej *mocy* ofiara ma prawo nie tylko do ogólnego wsparcia, w tym kryzysowego, psychologicznego, prawnego itd., ale także do bezpłatnej obdukcji lekarskiej. Może również liczyć na schronienie w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie oraz pomoc w uzyskaniu mieszkania, w sytuacji, gdy nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą lokalu [543].

Od dnia wejścia nowelizacji ustawy w 2010r.[544] podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się z wykorzystaniem procedury „Niebieskie Karty"[545]. Procedura ta obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. W wydanym przepisie opisano „krok po kroku" sposób postępowania służb, od momentu zgłoszenia zdarzenia, poprzez działania ukierunkowane na pomoc osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, działania skierowane na osobę stosującą przemoc w rodzinie, a także sposób monitorowania sytuacji rodziny. Co istotne, w celu tworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania

[543] *Art. 3 ustawy* z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.05.180.1493) znowelizowanej ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2010, nr 125, poz. 842).

[544] (Dz.U.2010, nr 125, poz. 842).

[545] Od 18 października 2011 obowiązuje Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskiej Karty" oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta" (Dz. U. 2011, nr 209, poz. 1245). Delegację do tego aktu prawnego dał zapis art. 9d ust. 5 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005, nr 180, poz. 1493 wraz z późn. zm.). Do tego momentu sposób realizacji procedury był uregulowany w różnych aktach prawnych właściwych dla resortów odpowiedzialnych za realizację działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

przemocy w rodzinie, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nałożyła na Radę Ministrów obowiązek przyjęcia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie[546]. Obecnie dokument ten opracowany na lata 2014–2020 stanowi dopełnienie przepisów ustawy i jest swoistym usystematyzowaniem priorytetów w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej[547].

Program ma wieloletnią perspektywę. Zawarte w nim cele[548] (patrz tabela 42.) i obszary prac nakładają obowiązek na wszystkie szczeble administracji publicznej realizację długofalowych zadań. Podstawowym ogniwem wykonawczym, odpowiedzialnym za tworzenie warunków przeciwdziałania przemocy, jest gmina jako jednostka samorządu terytorialnego.

Tabela 42. Cele Programu

Cel główny: Zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w Polsce. Cele szczegółowe: • Cel 1: zintensyfikowanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. • Cel 2: zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie. • Cel 3: zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie. • Cel 4: zwiększenie poziomu kompetencji przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w celu podniesienia jakości i dostępności świadczonych usług.

Źródło: Opracowanie własne za Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Program wyznacza cztery obszary działań kierowanych do różnych odbiorców. Obszary te obejmują:

[546] Do wejścia w życie nowelizacji ustawy obowiązywał KPPPwR na lata 2006-2016. Program został przyjęty uchwałą nr 162/2006 Rady Ministrów z dnia 25 września 2006r.

[547] Program został przyjęty uchwałą nr 76/2014 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r.

[548] Przez realizację celów Programu zakłada się: zmianę pojmowania przez społeczeństwo zjawiska przemocy w rodzinie; promowanie wartości rodzinnych; edukację dzieci, młodzieży i dorosłych w zakresie skutków stosowania przemocy w rodzinie; promowanie metod wychowawczych bez użycia przemocy.

1. *Profilaktykę i edukacje społeczną*: obszar kierowany do ogółu społeczeństwa, w tym do osób i rodzin zagrożonych przemocą w rodzinie.
2. *Ochronę i pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie*: obszar kierowany do osób dotkniętych przemocą w rodzinie (w tym do: kobiet, mężczyzn, dzieci, współmałżonków lub partnerów w związkach nieformalnych, osób starszych, osób z niepełnosprawnościami lub osób niesamodzielnych).
3. *Oddziaływanie na osoby stosujące przemoc w rodzinie*: obszar kierowany do osób stosujących przemoc w rodzinie, jak również do właściwych służb lub podmiotów zajmujących się oddziaływaniem na osoby stosujące przemoc.
4. *Podnoszenie kompetencji służb i przedstawicieli podmiotów realizujących działania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie*: obszar kierowany do przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Program na szczeblu centralnym jest realizowany przez Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Na szczeblach wojewódzkich realizatorami Programu są wyznaczeni przez wojewodów Wojewódzcy Koordynatorzy Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Zakłada się, że wykonane zadań w ramach Programu doprowadzi do zwiększenia skuteczności pomocy i wsparcia osobom i rodzinom zagrożonym i dotkniętym przemocą poprzez:

- wzmocnienie i upowszechnienie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- podniesienie świadomości społecznej w obszarze przeciwdziałania przemocy,
- zmniejszenie liczby osób i rodzin dotkniętych przemocą,
- zwiększenie dostępności do pomocy specjalistycznej osobom i rodzinom doświadczającym przemocy, w tym zapewnienie miejsc w całodobowych placówkach udzielających pomocy,
- podniesienie jakości usług świadczonych przez przedstawicieli instytucji realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

- podniesienie jakości działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie,
- wzrost liczby osób profesjonalnie zajmujących się świadczeniem usług na rzecz rodzin zagrożonych i dotkniętych przemocą.

Program nakreśla jedynie ramy i podstawowe kierunki działań, które mają być podejmowane w obrębie kompetencji resortów, jednostek samorządu terytorialnego i innych podmiotów działających na rzecz pomocy osobom dotkniętym przemocą domową takich jak: Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia", Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Komitet Ochrony Praw Dziecka, itd.

4.1.4. Działalność Policji w zapobieganiu i zwalczaniu przemocy w rodzinie

Zanim pojawiły się ściśle sformalizowane, ustawowe zapisy dotyczące przeciwdziałania przemocy domowej, pierwsze, ogólnopolskie działania w tym zakresie, zostały rozpropagowane w ramach akcji edukacyjnej przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Istotnym elementem, podjętych wówczas prac, było przede wszystkim przełamanie społecznego milczenia i piętnowania dość powszechnie aprobowanych postaw i obyczajów sprzyjających przemocy lub ją usprawiedliwiających, a także aktywowanie bezpłatnego telefonu informacyjno-interwencyjnego „Niebieska Linia"[549]. Nagłośniony problem nie przeszedł bez echa, w tworzonej pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku strategii działań prewencyjnych Policji, która do tamtej pory wykazywała raczej postawę pasywną. W efekcie podjętej współpracy z PARPA, po dwuletnim pilotażu, realizowanym w komendzie Stołecznej Policji, opracowany został wzorzec „prawidłowych" interwencji domowych, który opierał się na wypełnianiu tzw. „Niebieskich Kart".

Karty miały być dla ośrodków pomocy społecznej informacją o miejscach, w których świadczy się pomóc, a dla sądu dowodem winy sprawcy. Dla

[549] Szerzej o powstaniu Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie można przeczytać w miesięczniku „Remedium" (9) 1995.

policjantów miały stanowić najpierw ułatwienie podczas interwencji domowej (możliwość odnotowania zaistniałej sytuacji z niemal fotograficzną dokładnością, poprzez odhaczanie odpowiednich rubryczek, zamiast sporządzania pisemnej notatki), a później trwały ślad, pozwalający na monitorowanie sytuacji w rodzinie[550]. Pełne wdrożenie pomysłu nastąpiło na mocy zarządzenia 25/98 Komendanta Głównego Policji[551]. W zarządzeniu przewidziano standaryzację postępowania policjantów, którzy jako pierwsi mieli kontakt ze sprawcami i pokrzywdzonymi osobami, dotkniętymi przemocą, jak również sporządzanych na tę okoliczność dokumentów - czterech kart: karty „A" (meldunku z przeprowadzonej interwencji), karty „B" (notatki urzędowej dotyczącej przemocy), karty „C" (stanowiącej informację o lokalnych miejscach pomocy dla ofiary) oraz karty „D" (będącej prośbą o pomoc wypełnianą przez ofiarę). Po kilku latach stosowania tak opracowanej procedury, okazało się, że jest ona wysoce zbiurokratyzowana oraz nieprzystająca do istniejących potrzeb i zmieniających się warunków społecznych oraz prawnych[552]. Wobec powyższego, w Wydziale ds. Patologii Społecznej Biura Służby Prewencyjnej KGP opracowano nowelizację procedury, uwzględniając w niej liczne uwagi, które napływały z jednostek organizacyjnych Policji, zajmujących się zapobieganiem i zwalczaniem przemocy w rodzinie oraz ochroną ofiar[553].

---

[550] P. Kacak, *Dowód przemocy*. *Czy Niebieskie Karty są Policji potrzebne,* „Policja 997" (10) 2007, s. 28.

[551] Zarządzenie nr 25 Komendanta Głównego Policji z 10 listopada 1998r. w sprawie sposobu przeprowadzania interwencji domowej przez policjantów wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty".

[552] A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Działalność Policji w zapobieganiu i zwalczaniu przemocy w rodzinie,* [w:] *Rodzina na początku III tysiąclecia - obraz przeszłości i teraźniejszości*, (red.) H. Marzec, Cz. Wiśniowski. T. 2. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, 2009, s.101.

[553] Raport o rozpoznanych zjawiskach patologii społecznej, przestępczości i demoralizacji nieletnich w 2002r. Biuro Służby Prewencyjnej KGP. Warszawa 2003, s.95.

Główne zmiany zawarte w nowym zarządzeniu nr 21 z 2002r.[554] polegały na rezygnacji z obowiązującej dotychczas karty „A" i karty „D" oraz modyfikacji pozostałych kart, które oznaczone zostały jako: karta „A" – „Notatka urzędowa dotycząca przemocy w rodzinie" i karta „B" – „Informacja dla ofiary przemocy w rodzinie"[555]. Kolejna zmiana procedury nastąpiła w lutym 2008 roku i została ogłoszona w zarządzeniu nr 162[556]. Nowelizacja przepisów regulujących interwencję wobec przemocy w rodzinie wynikała przede wszystkim z potrzeby dostosowania unormowań zawartych w przepisach resortowych do wymogów, wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz konieczności zapewnienia pełniejszej ochrony ofiar przemocy, zwłaszcza małoletnich. Jak można wyczytać z ówczesnego uzasadnienia do procedury, zmieniając tytuł zarządzenia, rozszerzono jej zastosowanie. Nowe zarządzenie, w opinii decydentów, określało rzeczywisty obszar działań Policji, podejmowanych wobec przemocy w rodzinie, a nie tylko tych, które związane były z realizacją interwencji. W efekcie policjanci zostali zobowiązani do rozpoczęcia procedury i obligatoryjnego wypełnienia Niebieskiej Karty podczas podjętej interwencji wobec przemocy w rodzinie lub fakultatywnego jej wszczęcia podczas wykonywania wszystkich innych czynności służbowych, o ile funkcjonariusz uzyskał informację o przemocy w rodzinie bądź miał podejrzenie jej występowania oraz było konieczne udzielenie pomocy jej ofiarom. Zapis ten miał na celu zapewnienie pokrzywdzonym przemocą możliwość uzyskania pomocy poprzez uruchomienie działań w każdej sytuacji, gdy tego potrzebują, a nie tylko w konsekwencji przeprowadzonej interwencji. W dokumencie w sposób precyzyjny określono jednocześnie obowiązki policjantów na

[554] Zarządzenie nr 21 z dnia 31 grudnia 2002r. Komendanta Głównego Policji w sprawie sposobu prowadzenia interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie pod nazwą „Niebieskie Karty", Dz. Urz. KGP 2002, nr 14, poz. 111.

[555] A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, D. Walczak, *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo, 2004, s. 183.

[556] Zarządzenie nr 162 z dnia 18 lutego 2008r. Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty", Dz. Urz. KGP 2008, nr 4, poz. 30.

poszczególnych etapach realizacji procedury[557]. Akt ten w 2011 roku został uchylony przez Komendanta Głównego Policji[558], który wydał „wytyczne"[559] w tej sprawie. Powyższe wytyczne opracowano w związku z wejściem w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia13 września 2011r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty"[560] oraz wzorów formularzy obowiązujących do procedury. Zawarte w wytycznych dyrektywy szczegółowo określają sposób postępowania policjantów podczas realizacji procedury „Niebieskie Karty" a także zasady obiegu wypełnionego formularza „A" w procedurze. Ponadto w wytycznych zamieszczono zasady uczestnictwa policjantów w pracach zespołu interdyscyplinarnego i grupy roboczej[561].

Wprowadzenie wytycznych ostatecznie ustabilizowało system aktów prawnych (patrz rys. 38.), na podstawie których unormowany jest tryb postepowania policjantów w związku ze stwierdzeniem przemocy domowej.

---

[557] A. Szymański, *Psychospołeczne uwarunkowania niepowodzeń policyjnej procedury „Niebieskie Karty" w diagnozowaniu sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej*, [w:] *Psychologiczno-pedagogiczne problemy trudności i zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych w rodzinie oraz sposoby ich rozwiązywania*, (red.) J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2009, s. 137-138.

[558] Zarządzenie nr 1313 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 grudnia 2011 r. uchylające zarządzenie w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty (Dz.Urz. KGP 2011, nr 10, poz. 75).

[559] Wytyczne nr 2 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 grudnia 2011 r. w sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji procedury „Niebieskie Karty". Wytyczne Komendanta Głównego Policji stanowią akt nadzoru, który wydawany jest w Policji, w celu wyjaśnienia treści aktów normatywnych i instruktażu co do sposobu ich stosowania.

[560] Patrz Dz.U. 2011, nr 209, poz. 1245.

[561] W pracach zespołu interdyscyplinarnego bierze udział koordynator procedury „Niebieskie Karty" lub inny funkcjonariusz wyznaczony przez kierownika komórki organizacyjnej lub jednostki organizacyjnej Policji. W skład grupy roboczej, o której mowa w art. 9a ust. 10 ustawy, wchodzi dzielnicowy rejonu, w którym zamieszkuje osoba, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. W przypadku podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie wobec dziecka w pracach grupy roboczej powinien uczestniczyć również policjant z komórki organizacyjnej nieletnich i patologii. - Por § 4 wytycznych.

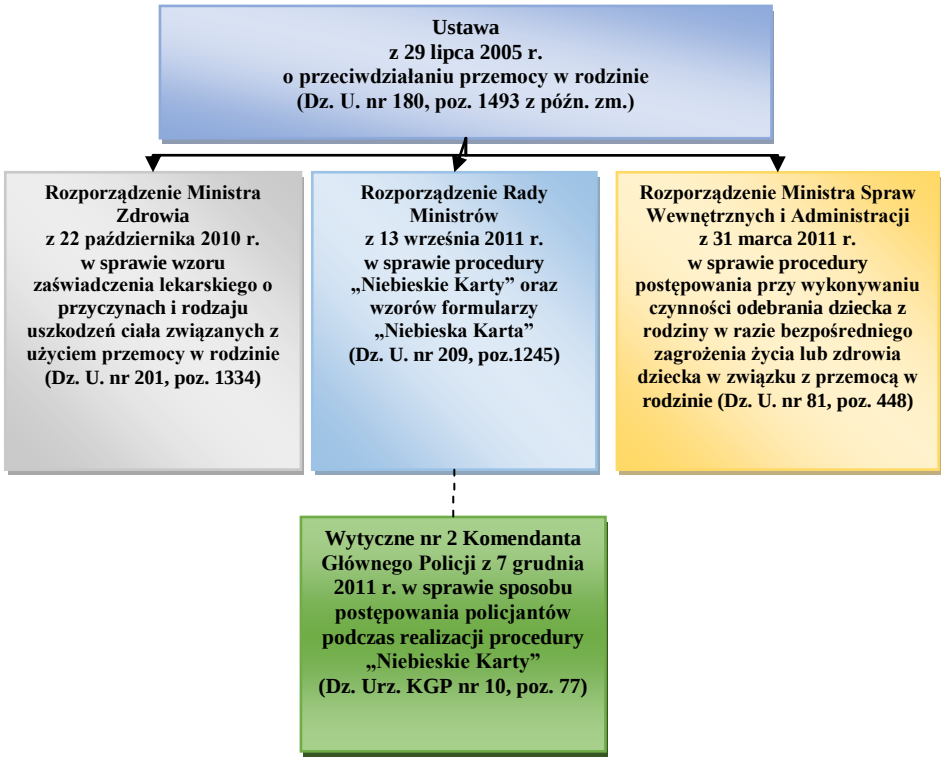

Rys 38. Podstawowe przepisy normujące postępowanie policjantów związane z procedurą NK
Źródło: Opracowanie własne

W modelu idealnym, podczas przeprowadzania interwencji domowej, interweniujący policjant ma obowiązek udzielenia ofiarom niezbędnej pomocy, w tym udzielenia pierwszej pomocy, wezwania pogotowia ratunkowego lub zawiadomienia innych instytucji, które mogą udzielić wsparcia rodzinie. Zobowiązany jest on również do podjęcia, w razie potrzeby, innych niezbędnych czynności, zapewniających ochronę życia, zdrowia i mienia osób będących ofiarami przemocy, włącznie z możliwością zatrzymania sprawcy i zastosowania wobec niego, na podstawie odrębnych przepisów środków przymusu bezpośredniego. W zakresie realizowanych czynności na miejscu zdarzenia, powinien on również ustalić przebieg zdarzenia i jego następstwa. Jeżeli jest to możliwe, powinien przeprowadzić ze sprawcą przemocy rozmowę,

w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą i wezwać sprawcę do zachowania zgodnego z prawem oraz zasadami współżycia społecznego. Do jego zadań, w przypadkach niecierpiących zwłoki, należy ponadto przeprowadzenie na miejscu zdarzenia czynności procesowych w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa. Jednocześnie, funkcjonariusz przeprowadzający interwencję, każdorazowo winien sporządzać z wykonanych czynności notatkę urzędową („Kartę A"), według określonego wzoru, wynikającego z załącznika do procedury oraz przekazać ofierze (ofiarom) „Kartę B" – pouczenie dla osób dotkniętych przemocą. Przekazując „Kartę B", zawierającą wskazówki postępowania i prawa osoby pokrzywdzonej przemocą domową, policjant powinien poinformować ofiarę: o tym, że przemoc w rodzinie jest przestępstwem ściganym z urzędu, a także o prawach przynależnych osobie pokrzywdzonej przestępstwem oraz o instytucjach, udzielających pomocy podmiotom dotkniętym tego rodzaju czynem zabronionym. Na mocy zawartych zapisów, policjant bezwzględnie musi poinformować ofiarę o fakcie uruchomienia procedury „Niebieskie Karty" i zasadach jej realizacji.

Policjant, po wykonaniu czynności w ramach procedury, przekazuje wypełnioną kartę „A" dyżurnemu jednostki, a ten następnie zgodnie z obiegiem i zasadami dokumentowania służby, kierownikowi jednostki organizacyjnej Policji. Następnie karta „A" niezwłocznie przekazywana jest przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego, a kopia wypełnionego formularza trafia do dzielnicowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. W przypadku wszczęcia procedury „Niebieskie Karty" przez Policję lub inny uprawniony podmiot, dzielnicowy realizujący procedurę „Niebieskie Karty" prowadzi teczkę zagadnieniową „Przemoc w rodzinie" odrębnie dla każdej rodziny. W teczce gromadzi się wszystkie dokumenty potwierdzające czynności podjęte przez Policję wobec przemocy w rodzinie. Zakończenie prowadzenia teczki zagadnieniowej następuje z chwilą zakończenia procedury „Niebieskie Karty" w trybie określonym w § 18

rozporządzenia[562]. Dzielnicowy odpowiedzialny jest również za podejmowanie działań mających na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

Podejmując domowe interwencje, policjanci zazwyczaj jako pierwsi uzyskują informację o tym, że w rodzinie popełnione są czyny zabronione. Ważną kwestią jest zatem, aby w miejscu interwencji dokonać właściwego rozpoznania charakteru tego czynu i oszacować ewentualne ryzyko przemocy w rodzinie. Doświadczenia niektórych policji europejskich wskazują, że można wyodrębnić pewne charakterystyczne czynniki ryzyka, których zaistnienie oznacza podwyższenie stopnia zagrożenia bezpieczeństwa ofiar przemocy w rodzinie. W polskiej Policji czynniki te zawarto w kwestionariuszach szacowania ryzyka[563] oraz zintegrowanych z nimi algorytmach postępowania policjantów w sytuacji wystąpienia zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie. Narzędzie posiada dwie odmiany – wersje. W każdej z wersji znajduje się 13 pytań skierowanych do pokrzywdzonego – dorosłego (wersja A) oraz podobnej, oddzielnej karty do wypełnienia dla ofiary – dziecka

[562] Zakończenie procedury następuje w przypadku: 1) ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy albo 2) rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań. 2. Zakończenie procedury wymaga udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, który powinien zawierać: 1) dane dotyczące osób, wobec których realizowana była procedura; 2) datę rozpoczęcia i zakończenia procedury; 3) opis podjętych działań w ramach procedury. 3. O zakończeniu procedury powiadamia się podmioty uczestniczące w procedurze po jej zakończeniu

[563] Narzędzie opracowano w 2013 r. w Komendzie Głównej Policji, z inicjatywy Ministra Spraw Wewnętrznych, we współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje oraz Ogólnopolskim Pogotowiem dla Ofiar Przemocy w Rodzinie Instytutu Psychologii Zdrowia „Niebieska Linia".

(wersja B)[564]. Liczba udzielanych pozytywnych odpowiedzi do poszczególnych kwestionariuszy, z założenia, ma ułatwić przeprowadzającemu interwencję podjęcie adekwatnych do sytuacji działań (np. zatrzymanie osoby, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc). Zadaniem algorytmów i kwestionariuszy, oprócz zapewnienia skuteczniejszej ochrony osób najsłabszych zagrożonych przemocą – dzieci, kobiet, osób starszych, jest również zwiększenie skuteczności interwencji i ograniczenie jej błędów. Skupiają się one bowiem na tych okolicznościach, w których zachowanie sprawcy nie wyczerpuje znamion czynu zabronionego[565]. Ich wprowadzenie na grunt polski wynika również z europejskich regulacji[566] zwracających coraz większą uwagę na ten rodzaj środków ochrony i rekomendujących ich konstruowanie i wdrażanie[567]. Wskazując cele stosowania narzędzi (patrz tabela 43.), należy podkreślić, że w opinii ich twórców, kwestionariusze nie powinny być stosowane przez policjantów obligatoryjnie, lecz jedynie w sytuacji pojawienia się wątpliwości, czy w zaistniałych okolicznościach powinni oni rozważyć zatrzymanie osoby stosującej przemoc[568].

[564] Wzory kart szacowania ryzyka patrz M. Kordaczuk-Wąs, W. Mende, *Praktyczny podręcznik dla policjantów. Szacowanie ryzyka związanego z indywidualnymi przypadkami przemocy w rodzinie,* Warszawa 2013.

[565] http://wprewencji.policja.waw.pl (data dostępu 16.06.2015r.)

[566] Patrz art. 51 Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej „Strony stosują konieczne środki ustawodawcze lub inne środki, aby zapewnić ocenę ryzyka śmiertelności, powagi sytuacji oraz ryzyka powtarzalności aktów przemocy przeprowadzaną przez wszelkie istotne organy w celu zarządzania ryzykiem oraz w razie potrzeby, w celu udzielenia skoordynowanego bezpieczeństwa i wsparcia".

[567] W. Mende, M. Kordaczuk-Wąs, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Narzędzie szacowania ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie,* „Kwartalnik Policyjny" 27(1) 2014, s. 10.

[568] M. Kordaczuk-Wąs, *Algorytmy i kwestionariusze dla policjantów: szacowanie ryzyka zagrożenia życia i zdrowia osób dotkniętych przemocą w rodzinie,* „Niebieska Linia" (6) 2013, s. 12-15.

Tabela 43. Cele stosowania narzędzi szacowania ryzyka

Cel kwestionariusza „A”	*Cel kwestionariusza „B”*
• dostarczenie policjantom jednolitego narzędzia, a w konsekwencji zapewnienie spójnego zrozumienia sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia ofiar związanego z przemocą w rodzinie; • pomoc policjantom przeprowadzającym interwencję wobec przemocy w rodzinie w zidentyfikowaniu przypadków wysokiego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z tą przemocą; • pomoc policjantom w podejmowaniu dobrze uzasadnionych decyzji zmierzających do zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie opartych na informacjach pochodzących z analizy sytuacji na podstawie czynników ryzyka; • wypełniony formularz staje się ważnym dokumentem, który może być wykorzystywany podczas dalszej pracy z konkretnym przypadkiem przemocy w rodzinie w ramach spotkań zespołów interdyscyplinarnych lub grup roboczych	• dostarczenie policjantom jednolitego narzędzia, a w konsekwencji zapewnienie spójnego zrozumienia sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w sytuacji związanej z przemocą w rodzinie; • pomoc policjantom przeprowadzającym interwencję wobec przemocy w rodzinie w zidentyfikowaniu przypadków wysokiego zagrożenia życia lub zdrowia w związku z tą przemocą; • pomoc policjantom w podejmowaniu dobrze uzasadnionych decyzji zmierzających do odebrania dziecka z rodziny lub zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie opartych na informacjach pochodzących z analizy sytuacji na podstawie czynników ryzyka; • wypełniony formularz staje się ważnym dokumentem, który może być wykorzystywany podczas dalszej pracy z konkretnym przypadkiem przemocy w rodzinie w ramach spotkań zespołów interdyscyplinarnych lub grup roboczych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Kordaczuk-Wąs, W. Mende, *Praktyczny podręcznik dla policjantów. Szacowanie ryzyka związanego z indywidualnymi przypadkami przemocy w rodzinie*, Warszawa: MSW 2013, s. 7 -15.

Patrząc na aktywność Policji w obrębie przemocy w rodzinie, można odnieść mylne wrażenie, że jest to organizacja opierająca swoje działania pomocowe na rzecz ofiar przemocy domowej jedynie na procedurze „Niebieskie Karty” i realizacji czynności poprzez udział w powoływanych Grupach Interdyscyplinarnych ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Takie podejście zaburza jednak faktycznie istniejący obraz. Policja, walcząc z przemocą w rodzinie, stała się również inicjatorem powstania licznych placówek, wspomagających ludzi doświadczających krzywdy od swoich bliskich. W wielu jednostkach podjęto decyzję utworzenia zespołów ds. przemocy w rodzinie i dziecka krzywdzonego. W zespołach można

uzyskać bezpłatną pomoc od dyżurujących specjalistów. Znaczne nakłady finansowe formacja poniosła także budując w swoich siedzibach sieć przyjaznych pokoi przesłuchań dla dzieci (tzw. niebieskich pokoi, błękitnych pokoi), celem zminimalizowania ich stresu oraz dla zgromadzenia wiarygodnego materiału dowodowego. Pozwala to zapobiegać wtórnej wiktymizacji ofiar przemocy oraz zapewnia dziecku i jego opiekunom: wsparcie, pomoc psychologiczną, medyczną i prawną.

Ciekawą propozycją oddziaływania na społeczeństwo i niosącą pomoc ofiarom przemocy, są realizowane przez Policję autorskie programy profilaktyczne. Cennym pomysłem jest ogólnopolski „Policyjny Program Wspomagania Ofiar Przestępstw". Program zakłada prowadzenie na terenie całego kraju przedsięwzięć pozwalających na wyeliminowanie sytuacji, skutkujących negatywnymi doznaniami przez ofiary przestępstw. Przyjęty dla ww. programu model działań nie narzuca odgórnie policyjnym jednostkom konkretnych rozwiązań, ale zakłada inspirowanie i zachęcanie do większego otwarcia na problemy tej kategorii osób. Przydatnym elementem, zaproponowanym w programie dla realizatorów, jest opracowany na użytek pokrzywdzonych, podstawowy standard usług obejmujący:

- Przyjęcie i udokumentowanie każdego zgłoszenia o przestępstwie, niezależnie od miejsca jego popełnienia;
- Indywidualne podejście do każdej ofiary przestępstwa i odpowiednie do sytuacji jej obsłużenie -w sposób profesjonalny i bez zbędnej zwłoki, życzliwy i miły;
- Zapewnienie ofiarom spokoju i komfortu podczas oczekiwania w jednostce Policji na przyjęcie oraz w czasie wykonywania czynności służbowych;
- Udzielenie ofiarom wyczerpujących i zrozumiałych informacji o przysługujących im uprawnieniach procesowych oraz biegu postępowania i sposobu zakończenia sprawy;
- Informowanie ofiar przestępstw o prawie do bezpłatnej pomocy medycznej, psychologicznej oraz prawnej;

- Niezwłoczne informowanie pokrzywdzonych o tym, którzy funkcjonariusze Policji zajmują się ich sprawą[569].

W zakresie działań programowych, ukierunkowanych na pomoc ofiarom przestępstw, w tym także przemocy domowej, na bazie doświadczeń policji holenderskiej, wdrożono również program „Otwarte Jednostki - Miernik Jakości Obsługi Interesantów"[570] oraz szereg innych programów kierowanych do ofiar przemocy o zasięgu lokalnym w obszarze działania komendy wojewódzkiej, miejskiej (lub powiatowej) Policji.

Aktywność Policji na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej najlepiej ocenić można przez pryzmat jej uczestnictwa w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie[571]. Z rocznych sprawozdań z realizacji KPPPwR wynika, że rola formacji w Programie, odczytana przez kierownictwo służbowe Policji[572] nakierowana została na następujące obszary:

- *diagnozę zjawiska przemocy w rodzinie*: Zbieranie informacji dotyczących rozmiarów zjawiska, badanie skuteczności pomocy udzielanej rodzinom dotkniętym przemocą, rozpoznanie potrzeb szkoleniowych;
- *działania informacyjne:* Kampanie społeczne, obalające mity i stereotypy oraz propagujące skuteczne metody powstrzymywania przemocy, ograniczenie przekazów propagujących stosowanie przemocy w mediach, wprowadzenie do programów szkolnych treści uświadamiających zagrożenia i upowszechniających pozytywne postawy w rodzinie;
- *szkolenie służb zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy:* Poszerzenie programów kształcenia zawodowego o treści dotyczące przyczyn i skutków

---

569 Za: A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Działalność Policji w zapobieganiu i zwalczaniu przemocy w rodzinie*, [w:] *Rodzina na początku III tysiąclecia - obraz przeszłości i teraźniejszości*, T. 2., (red.) H. Marzec, Cz. Wiśniowski, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, 2009, s. 106-107.

570 Biuro Prewencji KGP: *Raport o stanie prewencji kryminalnej i zadaniach realizowanych w tym zakresie przez jednostki policji w 2002 roku*, Warszawa 2003, s. 55-57.

571 A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, *Instytucja Policji i jej działania na rzecz rodzin dotkniętych przemocą domową*, [w:] *Organizacje społeczne wobec problemów społecznych*, (red.) T. Jemczura, R. Morawski, Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2011, s.124.

572 http// www. BiP.kgp.policja.gov.pl/portal/kgp (dostęp 17.06.2017r.)

przemocy, opracowanie programów edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa, opracowanie procedur, przygotowanie pakietów szkoleniowych dla służb i następujących grup pracowników: policjantów, sędziów, prokuratorów, kuratorów sądowych, pracowników socjalnych, członków gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;

- *izolowanie sprawców od ofiar i stosowanie procedury „Niebieskie Karty";*
- *wspieranie ofiar w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej oraz przerwaniu cyklu przemocy:* Opracowanie i realizacja programów ochrony ofiar z udziałem Policji, prokuratury, kuratorów sądowych, opracowanie programów terapeutycznych dla ofiar;
- *tworzenie organizacyjnych i kadrowych warunków do udzielania profesjonalnej pomocy ofiarom przemocy***:** Rozwój sieci instytucji wspierających ofiary, w tym: ośrodków i specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, punktów konsultacyjnych, ośrodków interwencji kryzysowej, domów dla matek z dziećmi i kobiet w ciąży, oraz zwiększenia dostępności informacji o placówkach pomocowych.

4.2. Handel ludźmi

4.2.1. Handel ludźmi – skala i charakterystyka zjawiska

Postępująca od XVIII wieku demokratyzacja i humanizacja społeczeństw nie zdołała efektywnie oprzeć się i uporać z demonami uskutecznianego przez stulecia procederu niewolniczego wyzysku drugiego człowieka. Tradycyjnie pojmowane niewolnictwo,[573] zastąpiono handlem ludźmi, stanowiącym zredefiniowaną formułę rabunkowej eksploatacji osób i ich poddańczej zależności. Patologia ta, jak jej starsza poprzedniczka, narusza fundamentalne zasady współżycia społecznego oraz strukturalnie łamie podstawowe prawa człowieka (patrz tabela 44.). Obecna natura

[573] Art. 115 (§23) k.k. definiuje niewolnictwo jako stan zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności. Współczesne niewolnictwo może przybierać formę wykorzystania seksualnego, pracy przymusowej, handlu organami, zmuszania do żebractwa lub przymusowego małżeństwa. Przejawem tego procederu jest również wykorzystanie ludzi do wyłudzania świadczeń socjalnych i zasiłków.

tego procederu oscyluje wokół kryminalnej aktywności o charakterze transnarodowym i stanowi jedno z głównych źródeł dochodów zorganizowanych grup przestępczych[574].

Tabela 44. Prawa człowieka łamane w czasie handlu ludźmi oraz podmioty dokonujące tych naruszeń

Bistra Netkova podzieliła proces handlu ludźmi na trzy etapy W pierwszym etapie *(the pre trafficking stage)* najczęściej łamany jest zakaz dyskryminacji na różnorakim tle, zarówno przez samo państwo, jak i przez podmioty prywatne. Konsekwencją tego jest skłonienie osób dyskryminowanych do migracji, przez co stają się one bardziej podatne na wiktymizację. W drugim etapie *(the trafficking stage)*, będącym eksploatacyjną fazą handlu ludźmi, zazwyczaj pogwałcane są prawo do życia, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, W tym stadium prawa człowieka są naruszane przez handlarzy ludźmi wykorzystujących ofiarę, a pośrednio też i przez samo państwo, które nie poczyniło należytych starań w celu uchwalenia właściwego prawa w obszarze zwalczania handlu ludźmi oraz ustanowienia mechanizmów zapewniających jego skuteczne stosowanie. W ostatnim etapie *(the post trafficking stage)* dochodzi z do naruszenia prawa do prywatności, prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego i wolności przemieszczania się. Zdarza się, że osoby oswobodzone z rąk handlarzy ludźmi uważane są przez służby państwowe za przestępców i w związku z tym podlegają zatrzymaniu, aresztowaniu, ukaraniu czy deportacji. Nawet jeśli takie osoby zostaną uznane za ofiary handlu ludźmi, to urzędnicy i funkcjonariusze państwa nie szanują ich godności i nie liczą się z ich podstawowymi prawami człowieka. Nie gwarantują im odpowiedniej opieki i pomocy, nie respektują ich uprawnień procesowych jako osób pokrzywdzonych i nie zapewniają im możliwości uzyskania zadośćuczynienia oraz słusznego odszkodowania od swoich oprawców.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Pawłowska, *Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar*, Warszawa 2014, s. 16-17.

Pomimo wdrażanych od dziesięcioleci krajowych i międzynarodowych inicjatyw ukierunkowanych na zwalczanie omawianego zjawiska, istniejący problem nie tylko nie znika, ale obejmuje swoim zakresem coraz większe populacje ludzi, niezależnie od ich obywatelstwa, wieku, wykształcenia oraz płci. Szacuje się, że każdego roku około 2 mln osób pada ofiarą handlu ludźmi, z czego jedną trzecią z

[574] Według Organizacji Narodów Zjednoczonych handel ludźmi jest trzecim, po broni i narkotykach, najbardziej dochodowym przestępstwem na świecie. Za Raport Centrum Pomocy Prawnej, *Zjawisko handlu ludźmi, w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków 2013, s. 6.

tego grona stanowią nieletni[575]. Z opracowań Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości wynika, iż w handel ludźmi czynnie uwikłanych jest 127 krajów dostarczających ofiar i 137[576] państw transferowo docelowych[577]. Zgodnie z Globalnym Indeksem Niewolnictwa najwięcej zniewolonych osób żyje na kontynencie azjatyckim, w tym prawie 14 milionów w Indiach[578]. Nie lepiej rzecz przedstawia się w Europie. Tylko w UE w ostatnich latach zidentyfikowano 30146 ofiar handlu ludźmi[579], a 880 tysięcy osób pracuje w warunkach niewolniczych. Z raportu Eurostatu i Komisji Europejskiej pt. „Trafficking in Human Beings" i Sprawozdania dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi wynika także, że: 65% zidentyfikowanych ofiar handlu ludźmi pochodzi z Unii Europejskiej. Do pięciu państw UE, z których pochodzi największa liczba obywateli zarejestrowanych jako ofiary, należą Rumunia, Bułgaria, Niderlandy, Węgry i Polska[580]. Największy wzrost przestępstw handlu ludźmi w krajach europejskich nastąpił w Bułgarii, Danii, Finlandii, Holandii, Słowacji, Słowenii i Szwajcarii, najmniejszy w Turcji i Serbii[581].

Tabela 45. Ogólne dane na temat handlu ludźmi na świecie

Rok	Oskarżenia	Skazania	Zidentyfikowane ofiary
2008	5212	2983	30961
2009	5606	4166	49105
2010	6017	3619	33113
2011	7909	3969	42291
2012	7705	4746	46570
2013	9460	5776	44758
2014	10051	4443	44462

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportu Departamentu Stanu USA na temat handlu ludźmi „*Trafficking in Human Persons 2015*"

[575] M. Sobczyk, K. Przybylska, *Zjawisko handlu ludźmi, w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków: Centrum Pomocy Prawnej im. H. Nieć, 2013, s. 6.

[576] E. Olszewska, *Wiktymologiczne aspekty handlu kobietami*, „Zeszyty Naukowe WSOWL" (3) 2014, s. 151.

[577] A. Dośpiał, J. Garnier, *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie*, Veneto: Wydawnictwo Universita di Padova, 2007, s.25.

[578] http://wiadomosci.wp.pl/kat (dostęp 18.08.2016r.)

[579] Raport „*Trafficking in Human Beings*" Luksemburg 2015, s. 13.

[580] Komisja Europejska, *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi 2016*, Bruksela 2016, s. 5.

[581] Raport „*Trafficking in Human Beings*" Luksemburg 2015, s. 16.

Dochody gangów płynące z tego tytułu procederu szacowane są na kwotę 26 mld euro rocznie[582]. Według Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji suma zysków otrzymywanych tylko z jednej z form handlu ludźmi, jaką jest praca przymusowa, wynosi ponad 150 mld dolarów rocznie. Jednocześnie średni roczny zarobek w przeliczeniu na jedną ofiarę handlu ludźmi jest najwyższy w krajach rozwiniętych i Unii Europejskiej i szacowany jest na 35 000 dolarów[583]. Ogólne światowe dane dotyczące liczby aktów oskarżenia, wyroków skazujących oraz zidentyfikowanych ofiar handlu ludźmi dowodzą, że zjawisko to ciągle jest mało rozpoznane i nieefektywnie ścigane (patrz tabela 45.). Oznacza to, że obok terroryzmu i przestępczości zorganizowanej, handel ludźmi to jedno z ważniejszych wyzwań, przed jakim stoi międzynarodowa społeczność. Jeśli chodzi o Polskę, to według Walk Free Foundation, w naszym kraju żyje około 140 tysięcy zniewolonych osób, co plasuje nas na 61 miejscu listy obejmującej 162 państwa.[584]

Oficjalne statystyki Komendy Głównej Policji nie odzwierciedlają prawdziwej skali istniejącej patologii. Wynika z nich, że w ramach postępowań prowadzonych przez Policję w okresie od 2011 do 2015 roku, stwierdzono zaledwie 851 tego rodzaju czynów przy 70 podejrzanych i 375 pokrzywdzonych osób (patrz tabela 46.).

Tabela 46. Dane Policji na temat handlu ludźmi

	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Przestępstwa stwierdzone	427	61	186	76	101
Podejrzani	13	23	23	11	27
Pokrzywdzeni	166	18	141	50	72

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/ (dostęp 04.05.2017r.)

Z kolei, z informacji Prokuratury Generalnej czytamy, że w latach 2011-2014 zarejestrowano łącznie 239 postępowań przygotowawczych o

[582] http://swiat.newsweek.pl/raport-parlamentu-europejskiego (dostęp 20.08.2016r.)
[583] M. Sokołowska, *Zwalczanie handlu ludźmi, pornografii dziecięcej i pedofilii*, „Kwartalnik Prawno Kryminalistyczny" 22(1) 2015, s. 32.
[584] http://www.polskieradio.pl/(dostęp 18.08.2016r.)

przestępstwo z art. 189a § 1 i § 2 (handel ludźmi), w tym tylko 75 z nich udało się zakończyć aktem oskarżenia. W sprawach tych ustalono jednocześnie 1058 pokrzywdzonych osób (patrz tabela 47.).

Tabela 47. Pokrzywdzeni przestępstwem z art. 189a § 1 i § 2 w latach 2011-2014

	2011	**2012**	**2013**	**2014**
Postępowania przygotowawcze zarejestrowane	52	65	57	65
Postępowania przygotowawcze zakończone	52	68	76	64
Postępowania zakończone aktem oskarżenia	11	23	26	15
Postępowania umorzone	24	20	23	19
Oskarżeni	22	32	47	28

Źródło: Opracowanie własne

Ujawnione dysproporcje między danymi szacunkowymi a oficjalnymi liczbami wynikają zarówno z samego ich charakteru (sposobu zbierania, interpretacji, definiowania), jak również trudności identyfikacji przestępstwa handlu ludźmi i osób nim pokrzywdzonych. Ofiary niechętnie współpracują oraz informują organy ścigania o doznanej krzywdzie. Mają obawy przed konsekwencjami prawnymi, nie chcą, aby najbliżsi dowiedzieli się, do czego ich przymuszano, przypisują sobie współodpowiedzialność za to, co im się przydarzyło, boją się zemsty ze strony sprawców, czy wręcz nie wierzą w możliwość ukarania winnych lub brak im elementarnej świadomości, że są osobami pokrzywdzonymi.

Do zasadniczych rodzajów handlu ludźmi należy handel ludźmi dorosłymi oraz handel dziećmi. Dorosłe ofiary zmuszane są zwykle do prostytucji lub pracy w erotycznym przemyśle rozrywkowym. Wykorzystywane są również w charakterze pomocy domowej, robotników najemnych w rolnictwie lub w przedsiębiorstwach nastawionych na wyzysk siły roboczej. Co się tyczy dzieci, gangi handlarzy wykorzystują je do pracy przymusowej, do żebrania, do pornografii, do popełniania przestępstw oraz w handlu narządami. O handlu dziećmi mówi się również w kontekście rozpowszechnionych w ostatnim czasie - adopcji ze wskazaniem i adopcji zagranicznej[585]. Przy „łowieniu" swoich ofiar handlarze używają siły, stosują podstęp

[585] M. Pomarańska-Bielecka, M. Wiśniewski, *Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania zjawisku handlu dziećmi*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje, 2010, s. 4-5.

albo wykorzystują przymus. Następnie wobec zwerbowanej ofiary handlarze ludźmi wytwarzają stan dominacji[586]. Najczęstszym stosowanym tutaj sposobem jest: odbieranie dokumentów tożsamości, groźba złożenia donosu, izolacja, trzymanie pod kluczem, stosowanie przemocy, zastraszanie.

Z rozpoznania wynika, że znaczne skupienie grup przestępczych zajmujących się werbunkiem ofiar z Polski do Europy Zachodniej występuje wzdłuż granicy z Niemcami (okolice Szczecina, Poznania, Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego). Natomiast terenem, na którym koncentruje się najczęściej działalność przestępców zaangażowanych w handel kobietami i przymuszanie ich do uprawiania prostytucji, jest centralna część Polski (okolice Warszawy, Płocka, Żyrardowa, Radomia) a także wschodni pas przygraniczny (okolice Białegostoku, Lublina i Rzeszowa). Wśród czynników sprzyjających rozwojowi handlu ludźmi wymienić należy przyczyny o charakterze ekonomicznym, prawnym socjalnym i polityczno-społecznym (patrz rys. 39.).

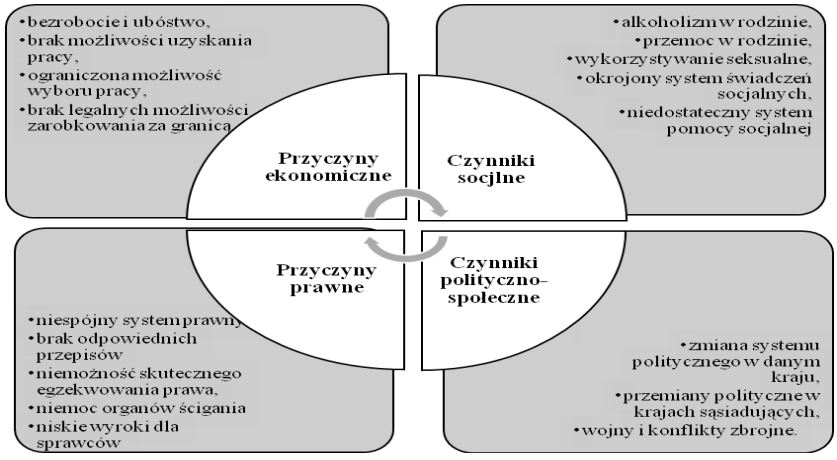

Rys. 39. Przyczyny handlu ludźmi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Dec, *Zjawisko handlu ludźmi i profil ofiar z polski i zagranicy*, „Rocznik Lubuski" (32) 2006, s. 179

[586] Z. Lasocik, E. Rekosz-Cebula, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej - mechanizmy powstawania i efekty zapobiegania*, Warszawa-Sztokholm: Rada Państwa Morza Bałtyckiego, 2014, s. 43.

Opisując zjawisko handlu ludźmi, dość trudno jednoznacznie stwierdzić, który czynnik jest decydujący[587]. W większości przypadków występuje kumulacja kilku z nich[588]

Ze względu na to, co ostatnio dzieje się w Europie, eksperci zwracają szczególną uwagę na łączenie handlu ludźmi ze zjawiskiem migracji. Silna polaryzacja regionów pod względem różnic ekonomicznych i w rozwoju gospodarczym powoduje, że osoby pochodzące ze społeczeństw ubogich szukają alternatywy poprawienia swojego bytu w innych państwach. Ważne znaczenie mają tutaj tzw. czynniki wypychające i przyciągające (*push and pull factors*). Czynniki wypychające nakłaniają do decyzji o podjęciu emigracji z kraju pochodzenia. Z punktu widzenia handlu ludźmi wyjątkowe znaczenie odgrywają warunki związane z takimi zjawiskami, jak: wojna, bieda i bezrobocie. Czynniki przyciągające – występujące po stronie państwa przyjmującego migranta – to między innymi niska stopa bezrobocia w danym kraju oraz różnego rodzaju determinanty społeczno-prawne (na przykład wysoki poziom zabezpieczenia socjalnego, dobrze płatna praca)[589].

Istotną cechą omawianej patologii jest jej międzynarodowe przemieszczanie ofiar, tj. przenoszenie ich z miejsc, gdzie istnieje podaż osób zainteresowanych wyjazdem, do krajów, gdzie występuje na nie popyt.[590] Kraje te w zależności od roli, jaką im się przypisuje, dzielimy na kraje pochodzenia ofiar, kraje tranzytowe i kraje docelowe. Geograficzne usytuowanie Polski, jej sytuacja gospodarcza i polityczna sprawiała, że z typowego państwa o charakterze podażowym z początków lat 90-tych ubiegłego wieku staliśmy się nie tylko krajem pochodzenia ofiar, ale także krajem tranzytowym, przez który

---

[587] B. Hołyst, *Kryminologia,* Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2004, s. 903-904.

[588] J. Dec, *Zjawisko handlu ludźmi i profil ofiar z polski i zagranicy*, „Rocznik Lubuski" 32/2006, s. 180

[589] W. Bartusik, *Handel ludźmi jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski na początku XXI w*., „Studenckie Konferencje Naukowe WSPiA Rzeszów" (3) 2015, s. 266-267.

[590] Z. Lasocik, *Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, (red.) Z. Lasocik, Warszawa: Ośrodek Badań Praw Człowieka, 2006, s. 237.

odbywa się transfer ofiar z Europy Wschodniej do Europy Zachodniej oraz krajem docelowym dla ofiar wykorzystywanych głównie w prostytucji i w pracy przymusowej.[591]

W Polsce, oprócz rdzennych jej mieszkańców, ofiarami handlu ludźmi są głównie osoby pochodzące z Europy Wschodniej i Azji[592]. Nasi obywatele stają się również ofiarami poza granicami ojczyzny. Najwięcej tego typu przypadków odnotowano na terenie Wielkiej Brytanii i w Holandii. Polskie ofiary handlu ludźmi są zwykle rekrutowane przez Internet. Cechuje je niskie wykształcenie, stan bezrobocia lub bezdomność. Co ciekawe, zidentyfikowane zagraniczne przypadki wskazują, że wśród ofiar dominują nie tyle kobiety, a mężczyźni przymuszani do niewolniczej pracy w rolnictwie i budownictwie[593]. Ofiarami handlarzy ludźmi są zwykle osoby społecznie niewydolne, nieświadome losu, który ich czeka[594]. Są one zwabiane, uprowadzane albo rekrutowane w sposób z pozoru legalny poprzez zamieszczane w różnych mediach i miejscach ogłoszenia. Werbunek dotyczy głównie kobiet, które chcą wyemigrować bądź pracować za granicą. W większości takich przypadków handlarze podszywają się pod agencje pośrednictwa pracy, prowadząc wśród zgłaszających się kandydatów i kandydatek pozorną selekcję[595]. Ich łańcuch

[591] Z opracowania w KGP wynika, że Polska jest krajem przeznaczenia dla ofiar handlu ludźmi z: Ukrainy, Bułgarii, Rumunii, Białorusi, Mołdawii, Litwy, Rosji, Wietnamu, Chin, Bangladeszu i Tajlandii. Z kolei Polki i Polacy trafiają do Wielkiej Brytanii, Irlandii, Niemiec, Włoch, Holandii, Belgii, Austrii, Szwajcarii, Hiszpanii, Szwecji, Finlandii, Norwegii, Francji, a nawet do Japonii. Polska jest też krajem tranzytowym dla ofiar handlu ludźmi pochodzących z Ukrainy, Bułgarii, Rumunii, Mołdawii, Rosji, Nigerii i Indii; z Polski "przerzucani" są oni dalej do krajów Europy Zachodniej.

[592] Za: Kościół Armia Zbawienia w RP, *Handel ludźmi w Polsce*. *Ogólny obraz, prewencja, ściganie, ochrona, partnerstwo,* Warszawa: Armia Zbawienia, 2016, s. 6.

[593] Raport Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, *Handel ludźmi 2014*, Warszawa 2015, s. 12

[594] R. Antonow, *Handel ludźmi. Kierunki, metody i rodzaje zniewolenia ofiar*, „Annales UMCS" 61(1) 2014, s. 10

[595] H. Flemtermsky, *Handel kobietami – przewodnik dla ofiar i organizacji pomocowych*, Barcelona: Sieć Bakhita ds. Przeciwdziałania i Pomocy Ofiarom Współczesnych Form Niewolnictwa, 2013, s. 8.

„pozyskiwania" opiera się na wykorzystaniu kombinacji najsłabszych ogniw ludzkiej egzystencji, takich jak: ubóstwo, dyskryminacja i brak możliwości[596].

W podsumowaniu dotychczasowych rozważań można powiedzieć, że handel ludźmi jest zjawiskiem złożonym, odczuwanym szczególnie dotkliwie ze względu na jego ukryty charakter[597]. Jego ciemną stronę stanowi niska wykrywalność i istniejąca wokół niego zmowa milczenia.

4.2.2. Zapobieganie handlowi ludźmi w działaniach międzynarodowych

Międzynarodowa procesualna kooperacja dotycząca zwalczania handlu ludźmi ma już za sobą przeszło sto lat wspólnych doświadczeń[598]. Trzeba jednak powiedzieć, że aktywność ówczesnej pierwszoplanowej organizacji - Ligi Narodów- była w tym zakresie dość marginalna i dotyczyła głównie płaszczyzny normotwórczej. Za jej bezsprzeczny sukces uznać jednak należy wynegocjowanie w 1921 r. Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, która nakazywała państwom penalizację form stadialnych handlu

[596] Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji, *Bezpośrednia pomoc ofiarom handlu ludźmi*, Szwajcaria 2007, s. 29.

[597] http://www.unic.un.org.pl/unic-activities/specjalny-sprawozdawca-onz-ds-handlu- (dostęp 01.08.2017r.)

[598] Jednym z pierwszych tego typu aktów odnoszących się do zakazu handlu ludźmi było międzynarodowe „Porozumienie" i „Konwencja" w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami z 1904 i 1910 roku. Porozumienie zobowiązywało państwa sygnatariuszy do rozciągnięcia nadzoru nad ruchem w kraju w celu wykrycia transportów "żywego towaru". Ponadto przewidywano tam obowiązek utworzenia urzędu zbierającego wiadomości o werbowaniu kobiet i dziewcząt do zagranicznych domów rozpusty. Natomiast Konwencja zobowiązywała jej strony do uzupełnienia ustaw karnych o przepisy penalizujące handel kobietami. Głosiła, że karze podlega ten, kto dla zaspokojenia obcych namiętności godzi, uprowadza lub uwodzi nieletnie kobiety (do lat 20) lub dziewczęta w celach rozpusty. W przypadku ofiar pełnoletnich do zaistnienia przestępstwa Konwencja wymagała jego dokonania przy pomocy podstępu, gwałtu, gróźb, nadużycia władzy lub zastosowania innego środka przymusu. Międzynarodowe porozumienie z 1904 roku i Międzynarodowa konwencja z 1910 roku zostały inkorporowane do dorobku prawnego Ligi Narodów i opublikowane w Serii Traktatów Ligi Narodów (League of Nations Treaty Series).

kobietami i dziećmi (tj. przygotowania i usiłowania) oraz zobowiązywała do ekstradycji przestępców handlujących kobietami i dziećmi[599].

Jak zauważa A. Florczak[600], współczesne organizacje międzynarodowe (uniwersalne i regionalne) koncentrują swoją działalność już nie tyle na budowaniu norm o charakterze prawnym (wiążących i niewiążących), zabraniających handlu ludźmi oraz mających na celu zapobieganie i zwalczanie procederu, ale również ogniskują swoją mobilność na tworzeniu mechanizmów implementacyjnych i kontrolnych dla tych norm. Szczególną rolę przypisać tu należy w wymiarze ogólnoświatowym Organizacji Narodów Zjednoczonych[601], natomiast w wymiarze regionalnym[602] Unii Europejskiej i Radzie Europy. Jeśli chodzi o ONZ, zagadnieniem handlu ludźmi w sposób szczególny zajmuje się jedna z wyspecjalizowanych agencji organizacji - Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC). Głównym zadaniem UNODC[603] są działania mające na celu wzrost poziomu świadczonej

---

599 A. Sakowicz, Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych, „Prokuratura i Prawo" (3)2006, s. 53.

600 A. Florczak, *Handel ludźmi*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, (red.) A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław Wydawnictwo: „OTO Agencja Reklamowa", 2014, s. 285

601 Inną mniej znaną instytucją o zasięgu globalnym przejawiającą aktywność w obszarze zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi jest Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji. W ramach swojego mandatu organizacja podejmuje działania takie jak: promowanie współpracy międzynarodowej w zakresie migracji, wspieranie dobrowolnych powrotów do krajów pochodzenia imigrantów przebywających nielegalnie czy promocja międzynarodowego prawa migracyjnego i wypracowywanie zaleceń dotyczących polityki migracyjnej. Organizacja działa na podstawie Konstytucji, przyjętej w październiku 1953. Polska jest członkiem IOM od roku 1992. Krajowe Biuro IOM w Warszawie działa od 2002 roku i prowadzi projekty dotyczące pomocy migrantom, wspierania uregulowanej migracji i integracji imigrantów, zwalczania handlu ludźmi, przeciwdziałania nieuregulowanej migracji oraz zwiększania świadomości na temat zjawisk migracyjnych.

602 Wśród europejskich organizacji regionalnych zajmujących się walką handlem ludźmi oprócz Rady Europy i Unii Europejskiej wymienić należy: OBWE, Radę Państw Morza Bałtyckiego oraz organizacje funkcjonujące w ramach współpracy państw nordyckich, Międzynarodowe Centrum do spraw Rozwoju Polityki Migracyjnej (InternationalCentre for Migration Policy Development, ICMPD). Por. A. Florczak, *Handel ludźmi*…op.cit., s. 297.

603 Ostatnim ważnym przedsięwzięciem UNODC jest partnerskie uruchomienie wraz z Unią Europejską sieci globalnych działań na rzecz zapobiegania i zwalczania handlu

pomocy ofiarom handlu ludźmi[604] oraz zwalczanie zagrożeń związanych z międzynarodową przestępczością zorganizowaną. Oprócz wymienionej agencji w ramach systemu Narodów Zjednoczonych funkcjonuje jeszcze co najmniej kilkanaście innych urzędów[605], które w mniejszym bądź w większym stopniu interesują się różnorakimi aspektami handlu ludźmi, a w szczególności realizują programy i projekty o charakterze prewencyjnym wśród grup ludności najbardziej podatnych na wiktymizację oraz udzielają wsparcia i ochrony ofiarom handlu ludźmi.[606]

W dokumentach ONZ zakaz handlu ludźmi został zawarty w licznych postanowieniach. Wśród najistotniejszych przepisów poświęconych tej problematyce wymienić należy:

- Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji[607];
- Konwencję w sprawie Międzynarodowej Przestępczości Zorganizowanej[608];
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej,

---

ludźmi i przemytu migrantów (GLO.ACT). Czteroletnia wspólna inicjatywa UE i UNODC, GLO.ACT będzie realizowana we współpracy z Międzynarodową Organizacją do Spraw Migracji (IOM) i UNICEF aż do 2019 roku.

604 M. Sobczyk, *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce*, Kraków: Centrum Pomocy Prawnej im. H. Nieć 2015, s. 9.

605 Należą do nich m.in.: Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet (UNIFEM), Fundusz Ludnościowy Narodów Zjednoczonych (UNFPA), Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Szkolenia i Badań (UNITAR), Międzyregionalny Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Badań nad Przestępczością i Wymiarem Sprawiedliwości (UNICRI), , Departament ds. Operacji Pokojowych (DPKO), Departament Spraw Gospodarczychi Społecznych (DESA), Uniwersytet Narodów Zjednoczonych (UNU) - Por.: M. Pawłowski, Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar, Warszawa 2014, s. 31.

606 M. Pawłowski, *Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar* (praca magisterska napisana na Wydziale Prawa i Administracji UW), Warszawa 2012, s. 31.

607 Dz. U. 1952, nr 41, poz. 278.

608 Dz.U. 2005, nr 18, poz. 158.

przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000r.[609];

- Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r.[610];
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r.[611].

W interesującym nas obszarze, za treściowo ważny przepis uznać wypada tzw. Protokół z Palermo. Jak wynika z jego preambuły, Protokół jest międzynarodowym instrumentem prawnym, który ma pomagać w: ochronie, karaniu, zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi. Dokument ten jako pierwszy akt prawa międzynarodowego zdefiniował (w art. 3) pojęcie handlu ludźmi, które określił jako: „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje jako minimum wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, prace lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów". Odnosząc się do aktywności ONZ w dziedzinie zwalczania handlu ludźmi, warto również wspomnieć o przyjętym w 2010 roku przez organizację Globalnym Planie Działania na rzecz Walki z Handlem Ludźmi (United Nations Global Plan of Action to Combat Trafficking In Persons). Celem planu jest szeroko pojęta działalność prewencyjna, ochronna i pomocowa.

[609] Dz.U. 2005, nr18, poz.160.
[610] Dz.U. 2005, nr 18, poz. 162.
[611] Dz.U. 2007, nr 76, poz. 494.

Unia Europejska jest mocno zaangażowana w walkę na rzecz ograniczania omawianej patologii[612]. Kwestia handlu ludźmi pojawiła się po raz pierwszy na forum Wspólnot Europejskich w ramach Konwencji wykonawczej z Schengen z 19 czerwca 1990r.[613] Następnym dokumentem, gdzie znalazło się odniesienie do tego zjawiska, była pierwotna wersja Traktatu o Unii Europejskiej z 1992 r. W dokumencie tym zgłoszono potrzebę prowadzenia współpracy policyjnej celem zapobiegania przestępczości zorganizowanej w tym pośrednio walki z handlem ludźmi[614]. Wprost, o konieczności zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi mówi się także w art. 29 Traktatu Amsterdamskiego z 1997r.[615] Stwierdzono, że zapewnienie bezpieczeństwa jest możliwe poprzez „zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej lub wszelkiej innej, w szczególności […] handlu ludźmi i przestępstw przeciwko dzieciom". Handel ludźmi został zabroniony na mocy Karty praw podstawowych Unii Europejskiej z 2000 roku oraz wskazany jako przestępstwo w art. 83 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Od tego momentu można zaobserwować wyraźne przyspieszenie jurystyczne, które ściśle powiązano z problematyką handlu ludźmi. Prawo zostało stworzone tak, aby chronić ofiary handlu ludźmi

[612] Początkowo zwalczanie handlu ludźmi w kontekście polityki Unii Europejskiej wymierzone było przede wszystkim przeciw handlowi kobietami i dziećmi w celu wyzysku seksualnego, jednak wkrótce pojęcie to rozszerzyło się i objęło także pracę przymusową. Od 1996 roku państwa Unii Europejskiej zaangażowały się w wypracowanie stanowiska, którego celem było zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi. [Por. P. Dagani, *Prawa człowieka handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie*, Padwa 2011, s. 68]. Obecnie W strukturze Unii Europejskiej funkcjonuje wiele wyspecjalizowanych instytucji i agend, które w swej działalności uwzględniają problematykę handlu ludźmi. Do agend tych należy m.in.: Grupa Ekspertów do spraw Handlu Ludźmi, Europol (Europejski Urząd Policji, European Police Office), Eurojust, Frontex (Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej), Europejskie Kolegium Policyjne (European Police College, CEPOL).

[613] Konwencja w art. 40 i 41 wymienia problem handlu ludźmi, traktując go jako przykład poważnego przestępstwa o charakterze transgranicznym.

[614] M. Zając-Frąs, *Walka z handlem narkotykami oraz handlem ludźmi w ramach trzeciego filaru Unii Europejskiej*, [w:] *Ewolucja i ocena funkcjonowania trzeciego filaru Unii Europejskiej*, (red.) H. Tendera-Właszczuk, Kraków: Wydawca Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2009, s. 98.

[615] Dz. Urz. WE C325/21 z 24.12.2004.

pomagać im, jak również w jak największym stopniu wspierać w procesie odzyskania równowagi. Szczegółowe wyliczenie istniejących przepisów przekracza ramy niniejszego opracowania[616]. Warto jednak wspomnieć o trzech z nich, które stanowią filary prowadzonej polityki UE w tym obszarze. Do aktów tych zaliczyć należy:

- Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW;
- Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi[617] i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW;
- Dyrektywę Rady 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub podlegali działaniom ułatwiającym nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi władzami.

---

[616] Czytelnik znajdzie znaczny ich zbiór m.in. w opracowaniu Komisji Europejskiej pt. *Unijne prawa ofiar handlu ludźmi*, Luksemburg 2013.

[617] Definicja handlu ludźmi zawarta w art. 2 Dyrektywy 2011/36/UE:

1. „Werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymiana lub przekazanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku.
2. Sytuacja bezbronności zachodzi wówczas, gdy dana osoba nie ma innego – realnego lub możliwego do zaakceptowania – wyboru niż poddanie się nadużyciu.
3. Wyzysk obejmuje, w szczególności, wyzyskanie innych osób do prostytucji lub innych form wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, w tym żebractwo, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, wyzyskiwanie do działalności przestępczej lub usunięcie organów.
4. Zgoda ofiary handlu ludźmi na wyzysk, niezależnie od tego, czy zamierzony lub rzeczywisty, nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którymkolwiek ze środków określonych w ust. 1.
5. Jeśli zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka, stanowi ono przestępstwo handlu ludźmi, nawet jeśli nie posłużono się żadnym ze środków wymienionych w ust. 1”.

Interesująca nas kwestia szczegółowo została podjęta także w Strategii UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012–2016. W swojej zawartości Strategia wyznaczała pięć priorytetów, do których przyporządkowano konkretne działania (patrz tabela 48.).

Problematyka handlu ludźmi zajmuje ważne miejsce także w posunięciach Rady Europy. Jej flagowym dokumentem jest w tym przypadku Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005r.[618]. Przepisy Konwencji mają wiele unormowań zawartych wcześniej w dokumentach Unii Europejskiej i ONZ[619]. Podobnie jak one, Konwencja[620] wskazuje, że jej celem jest: zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi przy zagwarantowaniu równości płci, ochrona praw człowieka ofiar handlu, stworzenie całościowego ramowego planu ochrony i pomocy ofiarom oraz świadkom, jak również zapewnienie skutecznego śledztwa i oskarżenia oraz promowanie współpracy międzynarodowej w działaniach przeciwko handlowi ludźmi. W celu zapewnienia skuteczniejszej implementacji zawartych postanowień w zapisie Konwencji przewidziano specjalny mechanizm monitoringu w postaci Grupy Ekspertów ds. Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi (zwanej GRETA)[621]. Proces monitorowania jest złożony i zawiera różnorodne metody pozyskiwania przez GRETA informacji na temat sytuacji w danym kraju[622]. Zwykle, pochodzą one od organizacji trzeciego sektora oraz są przedkładane przez same zainteresowane państwa.

---

618 Dz.U. z 2009, nr 20, poz.107.

619 U. Kozłowska, *Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce*, Warszawa: MSWiA, 2007, s.20.

620 Konwencję stosuje się do wszystkich form handlu ludźmi, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego, związanego albo niezwiązanego z przestępczością zorganizowaną (patrz art. 2) .

621 Gupa powołana została na podstawie rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 11 czerwca 2008; Resolution CM/Res (2008)7 on rules on the election procedure of the members of the Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA).

622 M. Sobczyk, *Przeciwdziałanie handlowi…*op.cit., s. 13.

Tabela 48. Priorytety Strategii UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi

1. **Rozpoznawanie ofiar handlu ludźmi, chronienie ich i udzielanie im pomocy:**
   - ✓ Działanie 1: Ustanowienie narodowych i ponadnarodowych systemów opieki nad ofiarami handlu ludźmi,
   - ✓ Działanie 2: Rozpoznawanie ofiar,
   - ✓ Działanie 3: Ochrona dzieci będących ofiarami handlu ludźmi,
   - ✓ Działanie 4: Zapewnianie informacji na temat praw ofiar.
2. **Lepsza prewencja w zakresie handlu ludźmi:**
   - ✓ Działanie 1: Wiedza na temat popytu oraz jego ograniczenie,
   - ✓ Działanie 2: Propagowanie ustanowienia platformy dla sektora prywatnego,
   - ✓ Działanie 3: Ogólnounijne programy prewencji i działania informacyjne.
3. **Intensywniejsze ściganie handlarzy:**
   - ✓ Działanie 1: Ustanowienie krajowych wielodyscyplinarnych zespołów ścigania,
   - ✓ Działanie 2: Zapewnienie proaktywnego dochodzenia finansowego,
   - ✓ Działanie 3: Zacieśnienie transgranicznej współpracy policyjnej i sądowej,
   - ✓ Działanie 4: Ściślejsza współpraca poza granicami.
4. **Ściślejsza koordynacja i współpraca z najważniejszymi podmiotami oraz spójność strategii:**
   - ✓ Działanie 1: Wzmocnienie nieformalnej sieci UE sprawozdawców krajowych lub równoważnych struktur,
   - ✓ Działanie 2: Koordynacja działań zewnętrznych strategii politycznych UE,
   - ✓ Działanie 3: Promowanie ustanowienia platformy społeczeństwa obywatelskiego,
   - ✓ Działanie 4: Przegląd projektów finansowanych przez UE,
   - ✓ Działanie 5: Wzmocnienie praw podstawowych w ramach polityki zwalczania handlu ludźmi i pokrewnych działań,
   - ✓ Działanie 6: Koordynacja potrzeb szkoleniowych w kontekście wielodyscyplinarnym.
5. **Większa wiedza o pojawiających się nowych problemach związanych ze wszystkimi formami handlu ludźmi oraz skuteczniejsza reakcja na te problemy:**
   - ✓ Działanie 1: Opracowanie ogólnounijnego systemu gromadzenia danych,
   - ✓ Działanie 2: Rozwój wiedzy na temat aspektów handlu ludźmi wynikających z płci oraz słabszych grup społecznych,
   - ✓ Działanie 3: Wiedza na temat werbowania za pośrednictwem Internetu,
   - ✓ Działanie 4: Zwalczanie handlu ludźmi do celów pracy przymusowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012–2016

4.2.3. Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce

Zapobieganie i przeciwdziałanie handlowi ludźmi jest w naszym kraju regulowane głównie na drodze ścigania karnego przez uprawnione organy i grupy dyspozycyjne. Podstawą tego ścigania jest przepis art. 189a § 1 Kodeksu karnego[623] mówiący, że kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze

[623] Przepis został wprowadzony do rozdziału XXIII k.k. w wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z maja 2010r (Dz.U.,nr 99, poz. 626).Przedmiotowa nowelizacja

pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3[624]. Przygotowanie do tego czynu zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Równocześnie kodeks karny w art. 115 k.k. § 22 definiuje handel ludźmi jako: „werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

1) przemocy lub groźby bezprawnej;
2) uprowadzenia;
3) podstępu;
4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania;
5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności;
6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej, albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w:
   - prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania;
   - pracy lub usługach o charakterze przymusowym;
   - żebractwie;
   - niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka
   - lub celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy.

---

była następstwem wypełnienia obowiązków polskiego ustawodawcy wynikających z ratyfikacji umów międzynarodowych: tzw. Protokołu z Palermo (ratyfikowany przez Polskę w dniu 26 września 2003r.) oraz Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzonej w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., ratyfikowanej przez Polskę 17 listopada 2008r., jak również implementacją postanowień decyzji ramowej Rady 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi.

[624] Przestępstwo handlu ludźmi jest zbrodnią. Sprawia to, że okres przedawnienia przestępstwa handlu ludźmi zgodnie z art. 101 par. 1 pkt. 2 kodeksu karnego wynosi dwadzieścia lat od momentu popełnienia tego przestępstwa.

Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1 - 6".

Tak zredagowana definicja wskazuje, że o handlu ludźmi można mówić tylko, wtedy gdy sprawca, dążąc do celu, stosuje jedynie metody lub formy zawarte w niej. Jeśli sprawca będzie korzystał z innych sposobów i środków (które nie zostały ustalone w definicji), to nie wypełni wymaganych prawem znamion przestępstwa handlu ludźmi. Tym samym kazuistyka definicji sprawia, że przestępstwo handlu ludźmi zostało zawężone w zakresie ścigania jego sprawcy tylko do ustawowo kwalifikowanych stygmatów tej zbrodni.

Instrumentem koordynującym zmagania w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi jest Krajowy Plan Działania Przeciwko Handlowi Ludźmi[625]. Plan jest rządowym dokumentem, przyjmowanym przez Radę Ministrów, zobowiązującym jego adresatów do wykonania określonych zadań w zakresie zwalczania handlu ludźmi. Adresatami KPD są poszczególne jednostki administracji centralnej oraz inne instytucje i organizacje pozarządowe dobrowolnie zaangażowane w walkę z handlem ludźmi w Polsce. Aktualnie, realizowany jest kolejny KPD, którego okres funkcjonowania wyznaczono na lata 2016-2018. Priorytetowym zamierzeniem Planu jest pełne urzeczywistnienie podjętych przez Polskę zobowiązań w zakresie prewencji, wsparcia i ochrony ofiar istniejącego procederu. Wypełnienie nakreślonego zamierzenia stanowi wyznaczony, główny cel Planu i dookreślające go cele pośrednie (patrz rys. 40.)

[625] Pierwszy tego typu projekt pt. *Krajowy Program Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi* został przyjęty przez Radę Ministrów 2003 roku. Program ten stanowił element realizacji programu poprawy bezpieczeństwa obywateli „Bezpieczna Polska". Począwszy od 2009 roku nazwa dokumentu uległa zmianie na Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi, a od 2013 wydłużono czas realizacji Planu z dwóch do trzech lat.

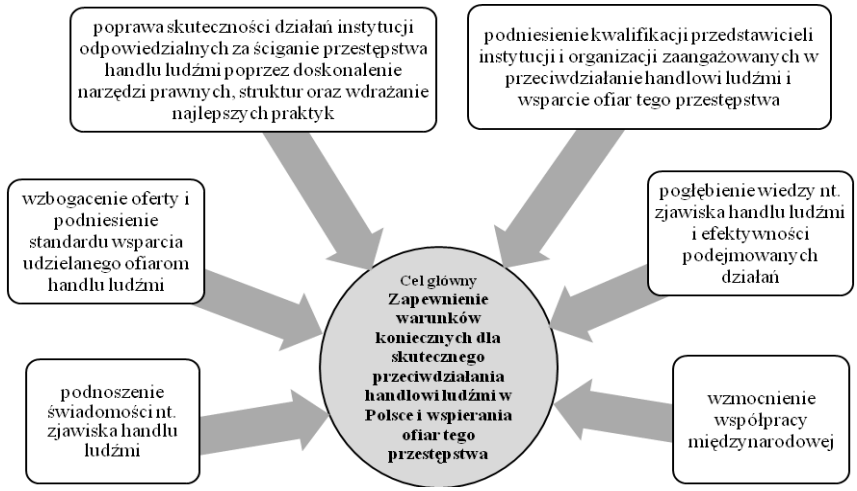

Rys. 40. Cele Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi
Źródło: Opracowanie własne za Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2016-2018

Osiągnięcie ww. celów zostało uszczegółowione w tekście KPD (w kolejnych jego podrozdziałach) poprzez wyznaczenie stosowanych zdań pogrupowanych w sześciu tematycznych częściach. Zadania przewidziane do realizacji w ramach Planu mają zasięg ogólnokrajowy: tzn. dotyczą bądź działań instytucji centralnych w zakresie tworzenia powszechnie wdrażanych regulacji prawnych lub modelowych praktyk, bądź działań podejmowanych we wszystkich regionach za pośrednictwem właściwych do tego celu jednostek (w szczególności wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi)[626].

Kluczowym elementem systemu realizacji i monitorowania działań przewidzianych w Planie jest międzyresortowy Zespół ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi oraz grupa robocza ww. Zespołu. Zespół powołano zarządzeniem nr 23 Prezesa Rady Ministrów z dn. 5 marca 2004 roku jako organ opiniodawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów. Do obowiązków Zespołu należy: ocena i monitoring realizacji Planu oraz proponowanie i opiniowanie nowych działań zmierzających do skutecznego zwalczania i

[626] Por. Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2016-2018, s. 6.

zapobiegania handlu ludźmi. Zadaniem Zespołu jest również sporządzanie sprawozdań, w których zamieszczane są rekomendacje i propozycje dalszych zamierzeń i czynności do wykonania. W przypadku grupy roboczej, stanowi ona komórkę odpowiedzialną za bieżące monitorowanie realizacji Planu. W jej skład wchodzą eksperci reprezentujący instytucje uczestniczące w pracach Zespołu. W ramach grupy roboczej, dla zwiększenia jej skuteczności i poprawy jakości pracy, powołano dodatkowo cztery zespoły eksperckie: grupę ds. problematyki handlu dziećmi, grupę ds. zbierania danych statystycznych, grupę ds. działań prewencyjnych oraz grupę ds. wsparcia ofiar handlu ludźmi.[627] W tym miejscu zaznaczyć trzeba, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji odgrywa zasadniczą rolę w tworzeniu i funkcjonowaniu systemu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w Polsce. Z jego inicjatywy opracowywane są dokumenty stanowiące harmonogramy działań podejmowanych przez państwo, a przy tym przedstawiciel ministra pełni kluczową rolę w Zespole do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi. Zagadnieniem realizowanym na zlecenie MSWiA jest również *Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*. Program od 2010 roku stanowi element działań Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK).[628] Celem Programu jest zapewnienie ofierze handlu ludźmi prawa do godnego życia oraz realizacji przysługujących jej praw człowieka, wzbudzenie wśród ofiar handlu ludźmi zaufania do organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a przez to zwiększenia ich gotowości do współpracy z władzami. Ministerstwo administruje także programowi „Poprawa współpracy

[627] Ibidem, s. 7.

[628] Zadanie publiczne: "Prowadzenie Krajowego Centrum interwencyjno-konsultacyjnego dla ofiar handlu ludźmi" finansowane jest ze środków Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Do głównych zadań KCIK należy przede wszystkim: identyfikacja ofiar handlu ludźmi, podejmowanie działań interwencyjnych, prowadzenie schronisk dla ofiar, opieka nad cudzoziemcami włączonymi do „Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi", a także poradnictwo prewencyjne oraz udzielanie konsultacji dla instytucji i organizacji. Centrum prowadzi również całodobowy telefon zaufania dla ofiar i świadków handlu ludźmi. http://www.handelludzmi.eu/ (dostępu 05.08.2017r.)

w zakresie krajowych struktur, powołanych do walki z handlem ludźmi"[629] oraz projektowi „Poprawa zdolności Polski do walki z handlem ludźmi". Jest także wykonawcą „Algorytmu postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi". Dokument ten zawiera zbiór wskazówek dla funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej w przypadku ujawnienia bądź podejrzenia popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Koncentruje się na opisie trybu postępowania wobec osób pokrzywdzonych handlem ludźmi (art. 189a k.k.)[630].

Niebagatelne znaczenie wśród instytucji państwowych uczestniczących w działaniach na rzecz ograniczenia handlu ludźmi ma też Straż Graniczna. W ramach swoich kompetencji i obowiązków określonych przez Ustawę o SG[631], formacja ta rozpoznaje, zapobiega i wykrywa czyny kryminalne dotyczące omawianej patologii. SG, w zakresie koniecznym do wykonywania zleconych jej zadań, stosuje tutaj kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany oraz przesyłkę niejawnie nadzorowaną. Ponadto, od roku 2008 w Komendzie Głównej SG funkcjonuje Zespół do spraw stałego monitoringu i koordynacji działań Straży Granicznej w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępstwa handlu ludźmi. Z kolei w Zarządzie Operacyjno-Śledczym KG SG w Wydziale I do Walki z Przestępczością Zorganizowaną czynności związane z nadzorowaniem spraw prowadzonych w kierunku handlu ludźmi realizuje Sekcja I do spraw nielegalnej migracji i handlu ludźmi.[632]

---

[629] Projekt jest realizowany w ramach programu PL-15 "Współpraca w obszarze Schengen oraz walka z przestępczością transgraniczną i zorganizowaną, w tym przeciwdziałanie handlowi ludźmi oraz migracjom grup przestępczych". Jego wykonawcą jest Zespół ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi Departamentu Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji – IOM (jako partnera projektu). Celem projektu jest utworzenie wojewódzkich struktur współpracy do przeciwdziałania handlowi ludźmi.

[630] Kancelaria Senatu – pismo l.dz. BKS/DPK-134/27858/12

[631] Patrz: Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 września 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Straży Granicznej (Dz. U 2014, poz. 1402 wraz z póź. zm.).

[632] www.strazgraniczna.pl (dostęp 05.08.2017r.)

W walkę z handlem ludźmi zaangażowana jest także Prokuratura. W strukturze Prokuratury Krajowej komórką odpowiedzialną za koordynowanie ścigania przestępstwa handlu ludźmi jest Departament do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji[633]. W jego strukturze funkcjonuje prokurator - koordynator ds. handlu ludźmi, odpowiedzialny m.in. za: reprezentowanie prokuratury w pracach międzyresortowego Zespołu do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, nadzorowanie postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi oraz koordynowanie działalności prokuratury i innych organów państwowych w zakresie ścigania przestępczości zorganizowanej i zwalczania handlu ludźmi.

Także w prokuraturach regionalnych i wybranych prokuraturach okręgowych zostali wyznaczeni prokuratorzy pełniący rolę konsultantów do spraw handlu ludźmi. Ich głównym zadaniem jako ekspertów w dziedzinie ścigania handlu ludźmi, jest nadzorowanie postępowań w sprawach o handel ludźmi w podległych jednostkach prokuratury, jak również usprawnianie współpracy pomiędzy prokuraturą a Policją i Strażą Graniczną w kwestii ścigania przestępstwa handlu ludźmi oraz ochrony ofiar[634]. Ważne uzupełnienie funkcjonującego systemu zapobiegania i walki z handlem ludźmi stanowią organizacje pozarządowe. Pełnią one rolę wspierającą organy i instytucje państwowe w działaniach na rzecz zwalczania handlu ludźmi, pomocy ofiarom i edukowaniu społeczeństwa. Wiodącą rolę odgrywa tutaj Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu LaStrada, która od lat prowadzi Krajowe Centrum Interwencyjno- Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi. Ponadto istnieje szereg innych organizacji zajmujących się wskazaną problematyką, do których należy: Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, Fundacja Dzieci Niczyje, a także Caritas Polska, Fundacja ITAKA- Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych i Stowarzyszenie Po-MOC. Te i inne organizacje tworzą ogólnopolska sieć pozarządowych podmiotów do walki z handlem ludźmi.

---

633 M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, Warszawa 2010, s. 10.

634 http://www.handelludzmi.eu/ (dostęp 05.08.2017r.)

4.2.3. Zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi w działaniach Policji

Aktywność Policji, która dotyczy zapobiegania i ścigania sprawców handlu ludźmi, wynika zarówno z przepisów prawa jak i przyjętych przez Polskę zobowiązań międzynarodowych[635].

Policja, dostrzegając rangę i destruktywność zjawiska, uczyniła z handlu ludźmi jeden z priorytetów podejmowanych przez siebie zadań obejmujący wszechstronne rozpoznanie i zdecydowane zwalczanie tego typu przestępstw. Czynności w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi oraz innych czynów zabronionych z nim związanych[636] wykonują w toku służby wszyscy policjanci, w szczególności służby kryminalnej, śledczej oraz prewencyjnej. Profesjonalną obsługę zwalczania handlu ludźmi zapewniają specjalne struktury policyjne funkcjonujące na szczeblu centralnym oraz wojewódzkim. Wiodącą rolę odgrywa tutaj Wydział do Walki z Handlem Ludźmi Biura Kryminalnego KGP. Do jego zadań należy w szczególności:

1) organizowanie, nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie realizacji spraw prowadzonych przez jednostki i komórki organizacyjne Policji w zakresie zwalczania handlu ludźmi oraz przestępstw z nim związanych;
2) kształtowanie na podstawie analiz oraz ustaleń własnych, a także informacji przekazywanych przez jednostki i komórki organizacyjne Policji, metodyki zwalczania przestępstw w zakresie właściwości wydziału;

---

635 Komenda Główna Policji, *Zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi*, [w:] *Handel Ludźmi. Zapobieganie i ściganie (*red.) L. Lasocik Warszawa: Ośrodek Badań Praw Człowieka 2006.s. 240.

636 Przestępstwo handlu ludźmi oraz inne czyny zabronione z nim związane obejmują przestępstwa, o których mowa w art. 189, art. 189a, art. 190 § 1, art. 191, art. 197, art. 198, art. 199, art. 203, art. 204, art. 270, art. 275, art. 276 i art. 286 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny oraz wykroczenie z art. 104 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2013, poz. 482 wraz z późn. zm.) - por. § 3 Zarządzenia nr 14 Komendanta Głównego Policji z 10 czerwca 2015 r. w sprawie niektórych zadań wykonywanych przez Policję w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi oraz innych czynów zabronionych z nim związanych (Dz. Urz. 2015, poz. 40).

3) współdziałanie w zakresie właściwości wydziału z organami ochrony prawnej, administracji publicznej i kontroli państwowej, organizacjami pozarządowymi, społecznymi i instytucjami użyteczności publicznej;
4) prowadzenie w ramach właściwości wydziału doskonalenia zawodowego;
5) prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych w zakresie właściwości wydziału[637].

Do obowiązków Wydziału należy również współpraca międzynarodowa. Na tym polu kooperuje on z polskimi i zagranicznymi oficerami łącznikowymi a także międzynarodowymi instytucjami policyjno-prokuratorskimi, tj. Interpolem, Europolem, Eurojustem (Europejską Jednostką Współpracy Sądowej), Frontexem (Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Granicach Zewnętrznych Państw Członkowskich Unii Europejskiej). Ponadto przedstawiciele Wydziału uczestniczą w pracach europejskiej platformy przeciwko zagrożeniom przestępczością „EMPACT" (Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwdziałania Zagrożeniom Przestępczością), gdzie ustalane są główne cele oraz zadania w zakresie zwalczania zorganizowanej i groźnej przestępczości (m.in. handlu ludźmi) oraz jej zapobiegania na obszarze Europy[638].

Tabela 49. Zadania komórek policyjnych związanych z zapobieganiem i walką z handlem ludźmi

Zadania komórek służby kryminalnej i prewencyjnej w komendzie wojewódzkiej Policji
Do zadań komórki w służbie kryminalnej w komendzie wojewódzkiej Policji należy: 1) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw handlu ludźmi; 2) nadzorowanie i koordynowanie zadań realizowanych przez komendy powiatowe Policji oraz podległe im jednostki organizacyjne Policji w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi; 3) monitorowanie miejsc zagrożonych popełnieniem przestępstw handlu ludźmi; 4) identyfikowanie i wspomaganie procesu identyfikacji ofiar przestępstw handlu ludźmi, prowadzonego przez komórkę lub koordynatora w służbie kryminalnej w podległych jednostkach organizacyjnych Policji; 5) współdziałanie z komórką Komendy Głównej Policji;

[637] http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-kryminalne/struktura/wydzialy (dostęp 30.07.2017r.)
[638] M. Sokołowska, *Zwalczanie handlu…*op.cit., s. 86.

6) współpraca i wymiana informacji z innymi komórkami lub koordynatorami w jednostkach organizacyjnych Policji;
7) uczestniczenie w międzynarodowych operacjach, w szczególności udział we wspólnych zespołach śledczych związanych z zapobieganiem i wykrywaniem przestępstw handlu ludźmi;
8) współpraca z podmiotami pozapolicyjnymi;
9) organizowanie i przeprowadzanie doskonaleń zawodowych w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi.

Do zadań koordynatora w służbie prewencyjnej w komendzie wojewódzkiej Policji w szczególności należy:
1) współpraca i wymiana informacji z innymi komórkami lub koordynatorami w jednostkach organizacyjnych Policji;
2) inicjowanie, realizowanie i koordynowanie przedsięwzięć profilaktycznych i prewencyjnych podejmowanych na rzecz ograniczania na terenie działania komendy wojewódzkiej Policji przestępstw handlu ludźmi;
3) uczestniczenie w spotkaniach z przedstawicielami podmiotów pozapolicyjnych;
4) współpraca z podmiotami pozapolicyjnymi;
5) udział w doskonaleniach zawodowych w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw
6) handlu ludźmi.

Zadania komórek służby kryminalnej i prewencyjnej w komendzie powiatowej Policji

Do zadań komórki albo koordynatora w służbie kryminalnej w komendzie powiatowej Policji należy:
1) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw handlu ludźmi;
2) monitorowanie miejsc zagrożonych popełnieniem przestępstw handlu ludźmi;
3) koordynowanie zadań realizowanych przez podległe jednostki organizacyjne Policji w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi;
4) identyfikowanie i wspomaganie procesu identyfikacji ofiar przestępstw handlu ludźmi;
5) współdziałanie z komórką w służbie kryminalnej w komendzie wojewódzkiej Policji;
6) niezwłoczne przekazywanie do komórki w służbie kryminalnej w komendzie wojewódzkiej Policji informacji i dokumentów o zaistnieniu przestępstw handlu ludźmi,
7) współpraca i wymiana informacji z koordynatorem w służbie prewencyjnej miejscowej komendy powiatowej Policji;
8) współpraca z podmiotami pozapolicyjnymi;
9) organizowanie i przeprowadzanie doskonaleń zawodowych w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi.

Do zadań koordynatora w służbie prewencyjnej w komendzie powiatowej Policji w szczególności należy:

1) inicjowanie, realizowanie i koordynowanie przedsięwzięć profilaktycznych i prewencyjnych podejmowanych na rzecz ograniczania na terenie działania komendy powiatowej Policji przestępstw handlu ludźmi;
2) rozpoznawanie miejsc przebywania i gromadzenia się ofiar oraz sprawców przestępstw handlu ludźmi;
3) współpraca i wymiana informacji z innymi komórkami lub koordynatorami w jednostkach organizacyjnych
4) Policji;
5) współpraca z podmiotami pozapolicyjnymi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenia nr 14/2015 Komendanta Głównego Policji

Ważnym elementem wspomnianej współpracy międzynarodowej jest udział polskiej Policji w realizacji projektów EMPACT THB (Europejska Multidyscyplinarna Platforma przeciwko Zagrożeniu Przestępczością Handlu Ludźmi) koordynowanych przez Europol, a realizowanych w ramach Cyklu Polityki Bezpieczeństwa EU. W ostatnim czasie nasza formacja wzięła udział w dwóch europejskich akcjach Joint Action Day (JAD). W wyniku tych działań udało się ujawnić 33 potencjalne ofiary handlu ludźmi. Pośród nich: 21 osób stanowili obywatele Polscy, 8 obywatelki Bułgarii i 4 obywatelki Ukrainy[639]. Pomimo pewnych sukcesów odnoszonych przez Policję w zwalczaniu przedmiotowego procederu, nadal istnieje wiele obszarów, które wymagają podjęcia zdecydowanych i systemowych działań. Dotyczy to głównie takich form zjawiskowych handlu ludźmi jak: praca przymusowa, zmuszanie ofiar do żebractwa, wyłudzanie udzielanych i wypłacanych Polakom poza granicami naszego kraju kredytów i świadczeń socjalnych, Nie wolno zapominać także o tym, że występkom związanym z handlem ludźmi towarzyszą nieodłącznie inne rodzaje przestępczości, głównie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstwa narkotykowe[640].

[639] http://www.warminsko-mazurska.policja.gov.pl/ol/aktualnosci/25603,KGPKWP-X-Europejski-Dzien-Walki-z-Handlem-Ludzmi.html (dostęp 30.07.2017r.)

[640] M. Romanowski, *Handel ludźmi w Polsce – rys historyczny i wyzwania stojące przed polską policją*, http://pila.szkolapolicji.gov.pl/spp/dzialalnosc/handel-ludzmi/publikacje/ (dostęp 30.07.2017r.)

Organizacyjnie, podmiotami wykonawczymi do walki z handlem ludźmi są policyjne jednostki niższego szczebla. Charakter i zakres ich działań rozpoznawczych, zapobiegawczych i wykrywczych został dookreślony przez Komendanta Głównego Policji w zarządzeniu nr 14 z 2015 roku patrz tabela 49.).

Podobne zadania, jak w komórkach służby prewencyjnej i służby kryminalnej szczebla wojewódzkiego i powiatowego, ciążą na komórce (koordynatorze) ze służby śledczej. Ogniwa te odpowiadają m.in. za: wykrywanie, prowadzenie rozpoznania zjawiska, monitorowanie potencjalnych miejsc popełniania przestępstw oraz uczestniczenie w międzynarodowych operacjach i szkoleniach związanych ze zwalczaniem handlu ludźmi[641].

W momencie uzyskania informacji o ofiarach handlu ludźmi policjanci wdrażają swoistą procedurę stanowiącą zbiór wskazówek i zaleceń skierowany do stosowania przez funkcjonariuszy na okoliczność trybu postępowania organów ścigania wobec pokrzywdzonych handlem ludźmi (patrz tabela 50.).

Tabela 50. Metody i formy wykonywania zadań w zakresie identyfikacji ofiary przestępstw handlu ludźmi

§ 11. 1. Policjant, po uzyskaniu informacji, która może dotyczyć przestępstw handlu ludźmi, przekazuje ją niezwłocznie do komórki albo koordynatora w służbie kryminalnej, albo śledczej. 2. Policjant w przypadku ujawnienia osoby, która może być ofiarą przestępstw handlu ludźmi, sprawdza informacje nasuwające przypuszczenie, że przestępstwo popełniono i sporządza notatkę służbową, którą włącza się do akt kontrolnych postępowania przygotowawczego prowadzonego przez właściwą do rozpoznania sprawy komórkę organizacyjną służby kryminalnej albo śledczej jednostki organizacyjnej Policji. 3. W zależności od wyniku sprawdzeń wykonuje się stosowne czynności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. § 12. 1. Policjant pełniący służbę w komórce albo koordynator w służbie kryminalnej, śledczej lub prewencyjnej realizujący czynności służbowe z udziałem osoby, która może być ofiarą przestępstw handlu ludźmi: 1) udziela jej informacji o możliwości skorzystania z programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi, zwanego dalej „programem”, realizowanego przez Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi na zlecenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, „KCIK OHL”;

[641] Patrz § 9 zarządzenia nr 14/2015 Komendanta Głównego Policji.

2) kontaktuje się z KCIK OHL, jeżeli osoba ta wyrazi chęć skorzystania z programu. 2. W przypadku braku możliwości niezwłocznego udzielenia wsparcia i ochrony przez KCIK OHL, wsparcie i ochrona mogą być udzielone przez organy, o których mowa w art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 163 i 693). 3. Policjant albo koordynator, o którym mowa w ust. 1, niezwłocznie informuje komórkę właściwą do spraw handlu ludźmi w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych o wyrażeniu chęci lub odmowie skorzystania z programu przez osobę, która może być ofiarą przestępstw handlu ludźmi. 4. W razie odmowy skorzystania z programu, policjant lub koordynator, o których mowa w ust. 1, sporządza notatkę służbową, którą włącza się do akt kontrolnych postępowania przygotowawczego prowadzonego w komórce organizacyjnej, o której mowa w § 11 ust. 2. 5. Jeżeli osoba, o której mowa w ust. 1, nielegalnie przebywa na terytorium Polski, policjant lub koordynator, o którym mowa w ust. 1, informuje ją o możliwości uzyskania zaświadczenia, o którym mowa w art. 170 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. poz. 1650 oraz z 2014 r. poz. 463 i 1004). § 13. Policjant pełniący służbę w komórce albo koordynator w służbie kryminalnej, śledczej lub prewencyjnej realizujący czynności służbowe z udziałem małoletniej ofiary przestępstw handlu ludźmi sporządza notatkę służbową, o której mowa w § 11 ust. 2, i kontaktuje się z komórką organizacyjną właściwą do spraw nieletnich i patologii jednostki organizacyjnej Policji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenia nr 14/2015 Komendanta Głównego Policji

Jest rzeczą oczywistą, że o skuteczności realizowanych działań Policji nie decyduje tylko dobra organizacja pracy, właściwa struktura, wyposażenie, podział zadań, ale przede wszystkim wysoki poziom przygotowania zawodowego, który wiązać należy z funkcjonującym systemem szkolenia. W tym aspekcie, w ramach wewnętrznego systemu doskonalenia zawodowego funkcjonuje kurs[642] przygotowujący funkcjonariuszy i pracowników Policji do wykonywania zadań służbowych związanych z zapobieganiem przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania. Na kurs kierowani są policjanci i pracownicy

[642] Obecnie realizowane jest szkolenie wprowadzone decyzją nr 307 Komendanta Głównego Policji z 27.08.2014r. w sprawie programu nauczania na kursie specjalistycznym z zakresu zapobiegania przestępstwom handlu ludźmi i ich zwalczania (Dz. Urz. KGP 2014, poz. 56). Szkolenie to zastąpiło uprzednie kształcenie policjantów realizowane na mocy decyzji nr 206 Komendanta Głównego Policji z dnia 14.05.2009 r. w sprawie programu kursu specjalistycznego w zakresie zwalczania handlu ludźmi (Dz. Urz. KGP 2009, nr 8, poz. 36).

Policji, którzy realizują zadania związane z zapobieganiem i walką z handlem ludźmi, bądź prowadzą zajęcia dydaktyczne w tym obszarze. Czas trwania kursu wynosi 5 dni o łącznym wymiarze 36 godzin. Poruszana problematyka dotyczy zagadnień o charakterze prawnym, profilaktycznym i zawodowym.

Oprócz wykrywania tego rodzaju czynów zabronionych i ścigania ich sprawców, do zadań Policji należy inicjowanie i prowadzenie czynności mających na celu zapobieganie handlowi ludźmi oraz współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i trzecim sektorem. Odnotować tu należy, że na poziomie krajowym, polska Policja w walce z handlem ludźmi od lat współpracuje z organizacjami pozarządowymi, społecznymi i instytucjami użyteczności publicznej. Od 2013 roku upubliczniono utworzoną w Wydziale do Walki z Handlem Ludźmi KGP, skrzynkę e-mailową: handelludzmibsk@policja.gov.pl. Dzięki niej można przesłać Policji informacje o wszelkich przejawach handlu ludźmi. Ponadto w Policji założono specjalny numer infolinii: 664 974 934. Dzwoniąc pod ten numer, można przekazać informacje dotyczące zarówno handlu ludźmi, jaki i pedofilii czy pornografii dziecięcej. Infolinia jest wykorzystywana do kontaktów z organizacjami pozarządowymi, co pozwala na niesienie szybkiej pomocy ofiarom handlu ludźmi. Każdego roku, 18 października policjanci angażują się również w obchody Europejskiego Dnia Walki z Handlem Ludźmi. Tego dnia Policja stara się uświadomić społeczeństwu, czym jest obecnie handel ludźmi i jak się przed nim ustrzec. Policja jest jednym z ważniejszych podmiotów zaangażowanych w realizację Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. Jej aktywność dotyczy zwykle sfer: prewencyjnej, szkoleniowej, wykrywczej, analitycznej i badawczej a zakres wykonanej pracy i osiągnięć oddają sporządzane cykliczne sprawozdania z wykonania KPD za poszczególne jego okresy trwania.

ROZDZIAŁ V.

PATOLOGIE SPOŁECZNE NAŁOGOWEJ AUTODESTRUKCJI

5.1. Alkoholizm jako przejaw masowej patologii społecznej

5.1.1. Alkoholizm - jego uwarunkowania i typologie

Alkohol[643] oraz napoje zawierające alkohol[644] towarzyszą ludzkości od zarania dziejów. O winie i piwie wspominają, zarówno znalezione w Mezopotamii teksty pisma klinowego pochodzące z około 5000 r. p.n.e., jak i egipskie papirusy. O jego długotrwałej historii dowodzą zapiski kodeksu

[643] Alkoholami nazywana jest grupa organicznych związków chemicznych, pochodnych węglowodorów, do której obok alkoholu etylowego (etanol) należą metanol, propanol, butanol, itd. Do celów spożywczych wykorzystywany jest alkohol etylowy. W obrocie handlowym spotykamy dwa rodzaje napojów alkoholowych – napoje słabej mocy, które zawierają do 18% alkoholu (piwo, wino, miód pitny) oraz napoje destylowane, o wyższej mocy o przeciętnej zawartości 40-50% (wódka, koniaki, whiski, itp.). Wyraz alkohol pochodzi najprawdopodobniej od słów arabskich *al.-kuhl* (delikatny) lub *al.-ghoul* (zły duch). Natomiast nazwa „alkohol", dla określenia napoju, jest używana dopiero od XVI wieku. Stopień jako miara mocy napojów alkoholowych wprowadzony został przez pierwszych amerykańskich osadników, którzy w ten sposób sprawdzali jakość swoich wyrobów[643]. Nasycali oni alkoholem proch strzelniczy, a następnie podpalali go. Jeśli alkohol był zbyt mocny, proch wybuchał, jeśli za słaby, palił się z trzaskiem rozpryskując dokoła. Oznaką właściwej mocy był natomiast silny niebieski płomień. By ją uzyskać, rozcieńczano prawie czysty alkohol wodą. Roztwór składający się z alkoholu i wody w równych proporcjach miał moc 100 stopniową. Por. Kinney J., Leaton G.: *Zrozumieć Alkohol*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiazywania Problemów Alkoholowych, 1996, s. 21.

[644] Nazwa „alkohol", dla określenia napoju, jest używana dopiero od XVI wieku. Por. B. Woronowicz, *Uzależnienie. Geneza, terapia, powrót do zdrowia.* Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2009, s.38.

Hammurabiego, Biblii hinduskiej Rigvedy, ustawodawstwo chińskie, itp.[645]. Wiele fragmentów tych adnotacji to normy regulujące produkcję, obrót i spożycie napojów alkoholowych.

Pierwotnie, spożywanie alkoholu było elementem obrzędów. Następnie, upowszechniło się w formie biesiad, a to z kolei szybko zmieniło się w zwyczaj. Alkohol stał się nieodłączną częścią posiłków, uznany został za istotny element kultury czy praktyk religijnych. Odkryto, że alkohol ułatwia zabawę i sprawia, że otaczający nas świat jest przyjemniejszy. Z biegiem czasu alkohol zaczął służyć też jako lekarstwo. Miał działanie odkażające, znieczulające, był stosowany do sporządzania balsamów i płynów uśmierzających a także jako środek leczniczy przeciwko całej gamie chorób."[646]. Jak widać, w swej społecznej historiografii trunek ten pełnił różne funkcje, a jego „pomoc" w nawiązywaniu kontaktów, redukowaniu lęku oraz pokonywaniu pustki egzystencjonalnej przysparzało mu i ciągle przysparza niekończące się rzesze wyznawców.

Trudno ustalić, kto i kiedy otrzymał po raz pierwszy tego typu napitek. Pomijając doniosłość i rangę niniejszego odkrycia, warto zauważyć, że już starożytne teksty perskie, egipskie, babilońskie, greckie i chińskie a także biblijne, dają świadectwo, że ludzie od momentu, w którym zaczęli pić alkohol, byli świadomi „korzystnych" oraz szkodliwych jego skutków [647].

Częste picie dużych ilości napojów alkoholowych jest główną przyczyną powstania problemów związanych z jego nadużywaniem. Jednym z nich jest alkoholizm. Należy jednak w tym aspekcie rozróżnić dwa zjawiska. Pierwsze z nich to pijaństwo, drugie to stan choroby. Pijaństwo rozumiane jest jako spożywanie napojów alkoholowych w dużych ilościach, wraz z towarzyszącym niekiedy temu zjawisku nieodpowiednim zachowaniem[648]. Pijaństwo przejawiać się może w różny

[645] A. Święcicki, *Podstawowe wiadomości o alkoholu i alkoholizmie*, Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy,1983, s.22.
[646] J. Kinney, G. Leaton, *Zrozumieć alkohol…*op.cit., s. 20.
[647] M. Dufour, *Picie alkoholu w różnych okresach życia.* Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiazywania Problemów Alkoholowych, 2000, s.9.
[648] D. Chlebio-Abed, Pierwotna profilaktyka uzależnień od alkoholu, Katowice, Wydawnictwo „Śląsk", 2000, s.60.

sposób. A. Święcicki, dla łatwiejszego zrozumienia stopnia jego rozwoju, wyróżnia tak zwane progi spożycia. Próg pierwszy, nazywany stanem nietrzeźwości, określa się poziomem zawartości alkoholu we krwi. Jego granica jest różna w różnych krajach. Kolejny próg picia alkoholu wiąże się ze społeczną akceptacją lub tylko tolerancją picia i nosi nazwę „picia obyczajowego". Osoby, które wykraczają poza miarę tradycyjnego i zwyczajowego picia, zaliczane są do intensywnie pijących[649]. Pijaństwo, określa nawyk używania alkoholu w dawkach powodujących mniej lub bardziej trwałe zakłócenie psychofizyczne organizmu. Nie objawia się ono jednak przymusem picia. Alkoholizm jest chorobą, stanem przewlekłej narkomanii, której osoba nią dotknięta, traci kontrolę nad piciem i nie jest w stanie utrzymać się przez dłuższy czas w abstynencji[650]. Według M. Jarosz alkoholizm jest pojęciem względnie nowym, zaś pijaństwo to jedno z najstarszych określeń stanu odurzenia alkoholem[651]. Encyklopedyczny słownik psychiatrii podaje, iż nie ma jednej względnie przyjętej definicji alkoholizmu, a ogólnie rzecz biorąc, alkoholizm jest przewlekłym i postępującym schorzeniem psychobiologicznym i fizycznym uzależnieniem od alkoholu z następczą encefalopatią niedoborową- toksyczną"[652]. T. Kulisiewicz alkoholizm traktuje jako jednostkę chorobową, używając zmiennie synonimów: zespół uzależnienia alkoholowego, choroba alkoholowa, alkoholizm oraz nazwy zwyczajowej – nałóg alkoholowy. Przez uzależnienie od alkoholu rozumie „psychologiczną (we wstępnej fazie) oraz psychologiczną i fizyczną łącznie (w końcowej fazie) zależność, a jako objawy osiowe podaje utratę kontroli nad piciem (niemożność przerwania raz rozpoczętego picia w dowolnym, z góry obranym momencie) oraz trudność utrzymania się w abstynencji przez dłuższy czas (konieczność przyjmowania alkoholu bez względu na utrudnienia i sytuację)[653]. Amerykańska Narodowa Rada ds. Alkoholizmu zdefiniowała termin ten jako

649 A. Święcicki, *Progi spożycia.* „Problemy Alkoholizmu*"* (7-8) 1980, s.13-14.
650 http://pl.docsity.com/pl-docs (dostęp 10.07.2017r.)
651 M. Jarosz, *Samoniszczenie: samobójstwo, alkoholizm, narkomania.* Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1980, s.175.
652 *Encyklopedyczny Słownik Psychiatrii*, (red.) L. Korzeniowski, Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich,1986, s.20.
653 T. Kulisiewicz, *Zespół uzależnienia alkoholowego (choroba alkoholowa): rozpoznanie i leczenie*. Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy, 1984, s.4.

„zaburzenie przewlekłe, postępujące i potencjalnie zagrażające życiu, charakteryzujące się wzrostem tolerancji, uzależnieniem fizycznym i/lub patologicznymi zmianami narządowymi, będącymi bezpośrednio lub pośrednio skutkiem picia alkoholu”[654]. Światowa Organizacja Zdrowia do czasu wydania 9 wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych w 1978 posługiwała się pojęciem alkoholizmu do określenia zarówno choroby alkoholowej, picia wykraczającego poza normy kulturowe jak i patologii społecznej związanej z piciem alkoholu. Wprowadziła, zastępując dotychczasowe pojęcie alkoholizmu, termin *zespół uzależnienia od alkoholu*. Zdefiniowano go jako: stan zmian psychicznych i zwykle także somatycznych, spowodowany używaniem alkoholu, charakteryzujący się określonymi reakcjami behawioralnymi i innymi, które z reguły obejmują skłonność do stałego lub okresowego używania alkoholu w celu doznania jego efektów psychicznych, a czasem także, aby uniknąć złego samopoczucia wynikającego z braku alkoholu; może wystąpić wzrost tolerancji [655] .

Obecnie przyjmowane są dwie zasady klasyfikowania zaburzeń związanych z używaniem alkoholu. Znormalizowane są one w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD) oraz w Klasyfikacji Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego (DSM).

W 10 wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób Urazów i przyczyn zgonów z (ICD)[656] uzależnienie od alkoholu określono jako: „Zespół objawów somatycznych, behawioralnych i poznawczych, w których picie alkoholu staje się priorytetowe nad innymi, poprzednio ważniejszymi zachowaniami”. Do rozpoznania potrzebne jest stwierdzenie trzech z poniższych objawów w czasie ostatniego roku:

---

[654] B. Woronowicz, Na *zdrowie*. *Jak poradzić sobie z uzależnieniem od alkoholu*, Poznań: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2008, s.99.

[655] M. Kramer, *The ICD-9 classification of mental disorders: a review of its developments and contents*. „Acta Psychiatrica Scandinavica” (59) 1979, s. 241-262.

[656] W roboczej nowej wersji klasyfikacji ICD -11 diagnoza „zaburzenia spowodowanego używaniem alkoholu” obejmuje ostre zatrucie alkoholem, używanie szkodliwe, zespół uzależnienia, zespół abstynencyjny oraz spowodowane przez alkohol zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania. Por. A. Samochowiec, M. Chęć, Ł Kołodziej, J. Samochowiec, *Zaburzenia używania alkoholu: Czy nowe kryteria diagnostyczne implikują zmianę strategii terapeutycznych?*, „Alkoholizm i Narkomania” 28(1) 2015, s. 55.

1. Silna potrzeba (głód) picia albo kompulsywne picie alkoholu.
2. Trudności w kontrolowaniu zachowań związanych z piciem w sensie upośledzenia:
   - kontrolowania rozpoczęcia picia (np. powstrzymywania się od picia przed piciem);
   - długości trwania picia (np. ograniczania picia do jednego dnia);
   - ilości alkoholu (np. konieczność picia do dna butelki);
3. Stan abstynencyjny, spowodowany przerwaniem picia lub zredukowania dawki alkoholu, przejawiający się charakterystycznym zespołem abstynencyjnym albo piciem alkoholu lub przyjmowaniem substancji o podobnym działaniu (np. benzodiazepiny, barbiturany, eter) z zamiarem złagodzenia lub uniknięcia objawów abstynencyjnych;
4. Występowanie tolerancji polegającej na potrzebie spożycia większych dawek do wywołania efektu powodowanego poprzednio mniejszymi dawkami (są one nieraz tak duże, że mogłyby spowodować śmierć osoby nieuzależnionej)
5. Postępujące zaniedbywanie alternatywnych przyjemności lub zainteresowań z powodu picia, zwiększenie ilości czasu potrzebnego na zdobycie alkoholu lub powrócenie do normy po wypiciu.
6. Picie alkoholu, mimo wiedzy o jego szkodliwości, np. o uszkodzeniu wątroby spowodowanych piciem, stanach depresyjnych po dłuższym piciu[657].

Natomiast Klasyfikacja Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego wersja DSM-V precyzuje uzależnienie od alkoholu jako: Nieprawidłowy (problemowy) wzorzec picia prowadzący do klinicznie znaczącego zaburzenia,[658] gdy zachowanie danej osoby odpowiada co najmniej dwóm kryteriom, z wymienionych poniżej i utrzymuje się przez 12 miesięcy:

[657] B. Habrat, *Szkody zdrowotne spowodowane alkoholem*, Warszawa: Springer PWN, 1996, s. 33.

[658] W klasyfikacji DSM V występująca kategoria diagnostyczna „zaburzenie spowodowane używaniem alkoholu" (AUD), zawiera w sobie „nadużywanie alkoholu" oraz „uzależnienie od alkoholu", istniejące oddzielnie w DSM-IV-TR. W celu różnicowania wskazanych stanów wyróżnia się stopnie nasilenia zaburzenia

1) Częste spożywanie alkoholu w większych ilościach lub przez dłuższy czas, niż zamierzano.
2) Uporczywe pragnienie picia alkoholu lub towarzyszące temu nieudane próby ograniczenia bądź kontrolowania picia.
3) Poświęcanie wiele czasu na aktywności związane ze zdobywaniem alkoholu, piciem i niwelowaniem skutków picia.
4) Głód alkoholu lub silne pragnienie, bądź potrzeba picia.
5) Nawracające spożywanie alkoholu powodujące zaniedbanie podstawowych obowiązków w pracy, w szkole lub w domu.
6) Spożywanie alkoholu, pomimo ciągłych lub nawracających problemów społecznych i interpersonalnych spowodowanych bądź pogłębionych przez działanie alkoholu.
7) Ograniczenie lub porzucanie z powodu alkoholu ważnych aktywności społecznych, zawodowych bądź rekreacyjnych.
8) Powracanie do spożycia alkoholu w sytuacjach zagrożenia i fizycznego niebezpieczeństwa.
9) Spożywanie alkoholu, pomimo ciągłych lub nawracających problemów fizycznych bądź psychicznych spowodowanych lub pogłębionych przez dzianie alkoholu.
10) Ujawnienie się tolerancji na alkohol związane z potrzebą znacznie zwiększonej ilości alkoholu dla osiągniecia pożądanego efektu lub z widocznym znacznym zmniejszeniem efektu używania tej samej ilości alkoholu.
11) Występowanie zespołu abstynencyjnego, które wiąże się z ujawnieniem się charakterystycznych dla tego zespołu objawów lub z używaniem alkoholu (czy innej zbliżonej substancji) w celu zmniejszenia bądź uniknięcia tych objawów[659].

---

spowodowane używaniem alkoholu, poprzez określenie liczby kryteriów diagnostycznych. Obecność 2- do 3 kryteriów prowadzi do rozpoznania łagodnego AUD, od 4 do 5 – umiarkowanego, a powyżej 6 - ciężkiego A. Samochowiec, M. Chęć, Ł. Kołodziej, J. Samochowiec, *Zaburzenia używania alkoholu*…op.cit., s. 57.

[659] Ibidem s. 55.

Słowa „alkoholizm” - jako nazwa zaburzenia i „alkoholik” - jako nazwa człowieka- pojawiły się dopiero w połowie XIX w., kiedy szwedzki lekarz M. Huss wprowadził te pojęcia do opisu szkodliwych konsekwencji nadmiernego picia alkoholu[660].

Podstawowym czynnikiem ryzyka uzależnienia od alkoholu jest ilość i częstość jego spożywania. Na szybkość powstawania uzależnienia istotny wpływ ma stopień dojrzałości organizmu jak również wiek, w którym rozpoczęło się intensywne picie. Nie wszyscy jednak uzależniają się, mimo że piją dość często alkohol. Co decyduje o tym, że jedni wpadają w chorobę a inni nie, tego dokładnie nie wiadomo. W tym względzie mamy do czynienia z rożnymi stanowiskami. Jedne kierują swoje zainteresowanie w stronę genetycznego dziedziczenia skłonności do choroby alkoholowej. Inne, skupiają się na czynnikach psychologicznych, które ujmują uzależnienie od alkoholu jako wyraz skłonności autodestrukcyjnych, jako pewne charakterystyczne zachowanie dla specyficznego typu osobowości, czy też interpretują uzależnienie jako ucieczkę lub sposób redukcji napięcia występujący u jednostek narażonych na stres i rozpatrują alkoholizm jako uboczny efekt zastosowania wadliwego mechanizmu obronnego. Jeszcze inni podkreślają znaczenie czynników społeczno-kulturowych w powstawaniu uzależnienia alkoholowego (style picia alkoholu, wzory i zwyczaje alkoholowe, dostępność alkoholu, akceptacja picia, brak alternatywnych społecznych wzorców zastępowania alkoholu w sytuacjach trudnych)[661]

S. Kozak, pisząc o przyczynach alkoholizmu, wskazuje na uwarunkowania socjologiczne, osobowościowe, organiczne, chemiczne i genetyczne (patrz rys. 41.).

[660] J. Mellibruda, Z. Sobolewska-Mellibruda, Integracyjna *psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka.* Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia, 2006, s.24.

[661] I. Pospiszyl. *Patologie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, s.138-150.

Rys. 41. Uwarunkowania alkoholizmu
Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2007, s. 81-99; I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 138-150.

Wpływ poszczególnych czynników jest trudny do określenia, bowiem u jednych osób kluczową rolę odgrywają czynniki biologiczne a u innych psychologiczne, duchowe czy też społeczne[662]. Natomiast motywów, dla których ludzie sięgają po alkohol, jest wiele: począwszy od fizjologicznych (zaspokojenie pragnienia, poprawienie apetytu, czy uśmierzenie bólu), poprzez psychologiczne (z radości, że zdenerwowania, dla uspokojenia itp.), aż do socjologicznych (rytuał, naśladownictwo, uleganie naciskom, obawa przed

[662] B. Woronowicz, *Uzależnienia*….op.cit., s. 62.

śmiesznością, czy odrzuceniem itp.)[663]. Można powiedzieć, że jednostka jest skłonna pić tym częściej i tym więcej, im więcej ma powodów uzasadniających sięganie po alkohol. Nie zwracając jednak uwagi na rzeczywiste skutki działania alkoholu, większość z nas poszukuje stanu, jaki osiągnęliśmy pijąc lub jaki chcielibyśmy osiągnąć za pomocą alkoholu. Wierzymy, że dzięki piciu można doświadczyć czegoś, za czym tęsknimy[664]. Osoba uzależniona od alkoholu nie panuje zarówno nad ilością, jak i jakością spożywanego alkoholu. Substancja ta przejmuje „całkowitą" kontrolę nad życiem jednostki, wypierając wszystkie inne potrzeby oraz zastępując uznawane wcześniej wartości. W uzależnieniu mają miejsce nieuświadomione mechanizmy, które utrudniają osobie chorej rozpoznanie rzeczywistych skutków i motywów swojego postępowania. Pragnienie alkoholu uruchamia tzw. myślenie życzeniowe, pozbawiając osobę uzależnioną zdolności do trzeźwej, racjonalnej oceny sytuacji[665] Istotnym obszarem funkcjonowania człowieka, który w chorobie alkoholowej ulega zniekształceniom i upośledzeniom, jest sfera emocjonalna. W chorobie alkoholowej alkohol staje się głównym źródłem przyjemności i lekiem na każdy ból. Alkoholik w pełni uzależnia się emocjonalnie od substancji i zaczyna powtarzać pewne stereotypowe zachowania związane z alkoholem[666].

W chorobie alkoholowej licznym zniekształceniom ulegają także procesy poznawcze i myślenie. Uzależniony traci zdolność logicznego myślenia, a jego sądy i przekonania o życiu i świecie często są zafałszowane i nie mają nic wspólnego z otaczającą go rzeczywistością. Zniekształcenia te mogą występować w wielu formach typu zaprzeczania, racjonalizowania, obwiniania innych, koloryzowania wspomnień, itp.[667]. Są to mechanizmy obronne osoby

[663] B. Woronowicz, *Na zdrowie*…op.cit., s.24.
[664] J. Kinney, G. Leaton, *Zrozumieć alkohol…*op.cit., s. 24.
[665] J. Mellibruda, *Psychopatologia zjawisk społecznych*, [w:] J. Strelau (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki,* T.3. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005, s. 705-708.
[666] A. Kościan, Przyczyny i przejawy uzależnienia od alkoholu, „Fides Et Ratio" (4) 2011, s. 11
[667] M. Ryś, *Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania Dorosłych Dzieci Alkoholików*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, s. 41.

uzależnionej, które uniemożliwiają jej wejrzenie w prawdziwe źródło problemu i są powodem błędnego koła uzależnienia.

Według założeń modelu terapii strategiczno-strukturalnej J. Mellibrudy[668], proces uzależnienia kształtowany jest przez trzy, wzajemnie oddziaływujące na siebie mechanizmy psychologiczne (patrz rys. 42.): mechanizm nałogowej regulacji emocji, mechanizm iluzji i zaprzeczenia oraz mechanizm rozproszenia i rozdwojenia „ja".

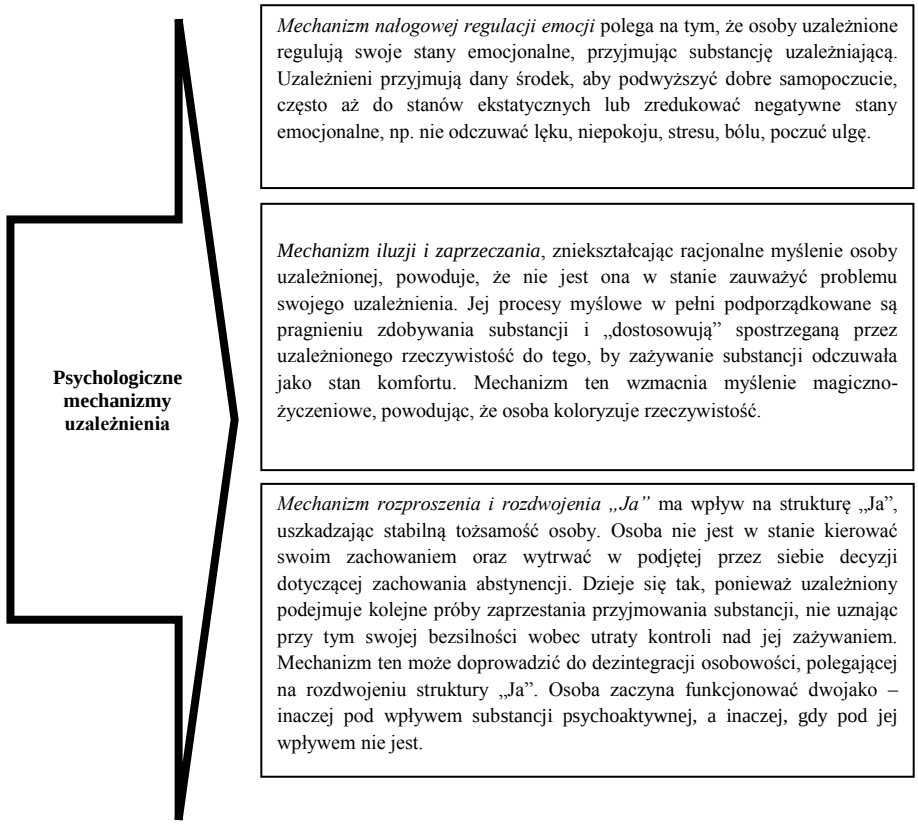

Rys. 42. Psychologiczne mechanizmy uzależnienia
Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Jędrzejko, *Człowiek wobec uzależnień (narkotyki i dopalacze*), Poznań 2010, s. 27.

[668] L. Cierpiałkowska, *Alkoholizm, przyczyny, leczenie*, Poznań: Wydawnictwo UAM, 2001, s. 151–152.

Uzależnienie od alkoholu lub choroba alkoholowa, jak wykazuje nawet najprostsza obserwacja, nie pojawia się nagle, lecz jest to postępujący proces. Proces ten cechuje się określonymi właściwościami i posiada pewne punkty graniczne przy przechodzeniu z jednego etapu w inny. Czas inkubacji tej przypadłości, czyli czas, jaki upływa od momentu rozpoczęcia nadmiernego picia alkoholu, do momentu powstania uzależnienia, może wynosić od paru do kilkunastu lat[669]. W tym czasie dają się wyodrębnić dość charakterystyczne stadia zwane fazami uzależnienia.

Najbardziej przejrzystą klasyfikację przebiegu poszczególnych faz podał E. M. Jellinek (patrz tabela 51.), który w swoim modelu medycznym wyróżnił cztery fazy - wstępną, zwiastunów, krytyczną i przewlekłą.

Tabela 51. Fazy choroby alkoholowej wg E. M. Jellinka

Faza wstępna (przedalkoholowa)	Czas trwania: od kilku miesięcy do kilku lat
	Objawy: o po wypiciu kieliszka, pijący czuje się bezpieczniej, alkohol przynosi odprężenie, ułatwia kontakty, nikną napięcia i stresy; o wszystkie problemy zaczyna rozwiązywać za pomocą alkoholu; o wzrasta tolerancja alkoholowa, aby uzyskać przyjemny nastrój, pijący musi wypić więcej niż poprzednio.
Faza zwiastunów (ostrzegawcza)	Czas trwania: od pół roku do kilku lat
	Objawy: o występują luki pamięciowe, okresowe zaniki pamięci; o u pijanego (wielekroć) nie obserwuje się typowych objawów upicia się, prowadzi normalną rozmowę, czego na drugi dzień nie pamięta; o pije łapczywie, poza "kolejką", zachłannie, jak człowiek gaszący pragnienie, zaczyna pić ukradkiem; o zaczyna się w nim budzić poczucie winy; o unika rozmów na ten temat.

[669] T. Żurek, *Medyczno-psychologiczne aspekty alko*holizmu, „Perspectiva" 3(1) 2004, s. 167.

Faza krytyczna	Czas trwania: nieokreślony
	Objawy: o traci kontrolę nad raz rozpoczętym piciem; o jeżeli już zaczął pić, pije do głębokiego upojenia alkoholowego; o jest jeszcze w stanie podjąć decyzję: pić czy nie pić; o pogłębia się w nim poczucie winy, niezadowolenia z siebie, które kompensuje agresywnością wobec innych; o zaczyna pić od rana (picie poranne).
Faza przewlekła	Czas trwania: nieokreślony
	Objawy: o początkiem jej jest przejście do picia ciągłego; o alkoholik stara się podtrzymywać stan upojenia - stale jest pijany; o następuje wyraźne obniżenie tolerancji na alkohol, do upicia się wystarczy niewielka ilość alkoholu; o pojawiają się zaburzenia psychiczne, od nieokreślonych stanów lękowych, aż do psychoz alkoholowych włącznie.

Źródło, Opracowanie własne na podstawie: I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008; B. Woronowicz, *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2009.

Na gruncie polskim funkcjonuje również etapowy podział rozwoju uzależnienia od alkoholu. M. Król-Fijewskej. Autorka widzi w swoim ujęciu takie fazy jak:

I. *Inicjacja* jest to okres od pierwszego wypicia alkoholu, do czasu ustalenia się wzoru picia;
II. *Utrwalenie* jest stabilizacją wzoru picia. Jednostka pije, ale nie popada z tego powodu w kłopoty społeczne, zdrowotne czy psychologiczne. Większość osób pozostaje na tym etapie do końca życia, zatem właściwsze dla tej fazy jest pojęcie używanie alkoholu w kontraście do jego nadużywania (po intoksykacji odczuwa się niechęć do alkoholu);
III. *Nadużywanie* to systematyczne picie alkoholu (upijanie się i klinowanie), co powoduje kłopoty w kontaktach z otoczeniem, zdrowotne lub psychologiczne. Mamy tu do czynienia z uzależnieniem, w szerszym słowa tego znaczeniu (bez uzależnienia fizycznego);
IV. *Powstrzymywanie* oznacza okres ograniczenia ilości wypijanego alkoholu albo czasowej abstynencji. Zdarzają się „wpadki", ale sporadycznie- uzależnienie rozwija się w ukryciu;

V. *Przeplatanie się okresów nadużywania i powstrzymywania* jest związane z utratą kontroli nad piciem[670].

Nieco inaczej przedstawia fazy choroby alkoholowej S.D. Bacon. Na podstawie typowych dlań zewnętrznych symptomów wyróżnił on trzy jego fazy:

- Faza I – poprzedzająca alkoholizm, w której zauważa się: picie więcej przy większości okazji do picia, zwiększenie się ilości okazji do picia i przypadków upijania się, co determinuje nieprzyjemne psychologiczne i fizjologiczne objawy, tzw. „kac", pojawienie się pierwszych „luk w życiorysie", czyli amnezji alkoholowej, ekstrawaganckie sposoby postępowania, zwłaszcza wiążące się z wydawaniem pieniędzy, rozbudowywanie systemu uzasadnień picia;
- Faza II – wczesny alkoholizm, charakteryzujący się utratą kontroli (picie szybkie i między kolejkami, picie samotne i poranne, zachowania antyspołeczne, podejmowanie prób zmiany sposobu picia – czasu, miejsca, rodzaju alkoholu, nieskuteczne próby abstynencji);
- Faza III – późny alkoholizm, w którym występują: ciągi picia, stany nieuzasadnionego lęku, załamanie społecznego funkcjonowania, chronienie źródeł zaopatrzenia w alkohol, drżenie, halucynacje, załamanie się struktur racjonalnego myślenia[671].

Chociaż alkoholizm często traktowany jest jako homogeniczne zaburzenie, które mieści się w obrębie jednego rozpoznania, wiele przemawia za tym, że alkoholicy różnią się licznymi cechami, takimi jak wzorzec picia, predyspozycje genetyczne, cechy osobowości czy poprzedzające uzależnienie zaburzenia psychiczne. Doprowadziło to do tworzenia klasyfikacji i typologii alkoholizmu. Tworzone typologie powstają w ramach dwóch podejść metodologicznych: teoretycznego, w którym kryteria klasyfikacji alkoholizmu

---

[670] M. Król-Fijewska, *Tam i stamtąd. Zjawiska psychologiczne w chorobie alkoholowej.* Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości PTP, 1993, s.15-69.

[671] S.D. Bacon, S. D., *The process of addiction to alcohol: social aspects*, „Quarterly Journal of Studies on Alcohol" (34) 1973, s. 5-6.

wyprowadza się z istniejących już koncepcji zespołów uzależnienia od alkoholu oraz empiryczno-statystycznego, w którym poszukuje się cech wspólnych i różnych u alkoholików w celu wyodrębnienia grup homogenicznych[672]. Historię typologii alkoholizmu podzielić można na trzy okresy: przednaukowy, erę Jellinka" i okres „po Jellinku". Za początek pierwszego z okresów można uznać sporządzony w 1850 roku przez W. Carpentera opis różnych typów „ojnomanii", a za jego zakończenie – opisy nawiązujące do badań charakteru i psychoanalizy, tworzone w latach trzydziestych. Carpenter zaproponował trzy rodzaje ojnomanii: ostrą, okresową i przewlekłą. W formie ostrej potrzeba (żądza) picia alkoholu przychodzi nagle, ale choroba rzadko wykracza poza nieregularnie występujące epizody picia powodujące zatrucie alkoholowe; formę okresową cechuje wzorzec picia okazjonalnego, które staje się coraz bardziej intensywne i szkodliwe; w formie przewlekłej potrzeba stymulacji alkoholem staje się coraz bardziej przemożna i absorbująca, co prowadzi do ciągłego picia[673]. Odmienną systematykę wprowadził H. Wingfield, który podzielił alkoholików na cztery główne grupy: pseudodypsomaniakalnych pijących przewlekle, trzeźwych alkoholików, pijących przewlekle nietrzeźwych alkoholików i prawdziwych dypsomaniaków. Z kolei Oldenberg wyróżnił alkoholizm „z biedy" i „z dobrobytu" [674].

Do roku 1940 istniało około 40 różnych sposobów diagnozowania problemów spowodowanych piciem alkoholu. Dopiero fizjolog i biolog E. M. Jellinek, w sposób naukowy opisał chorobę alkoholową i wyodrębnił w niej pięć typów, oznaczając je kolejnymi literami alfabetu greckiego: Alfa, Beta, Gamma, Delta, Epsilon.

Typ Alfa oznacza, że człowiek żyje na rauszu, kontroluje ilość wypijanego alkoholu i raczej nie dopuszcza do stanu upojenia. Wykorzystuje alkohol w celu rozluźnienia, odreagowania czy zniwelowania bólu. Picie ma w przypadku alfa

---

672 L. Cierpiałkowska, *Alkoholizm…*op.cit., s.39.

673 T. Babor, *Klasyfikacja alkoholików. Teorie typologiczne od XIX wieku do współczesności,* [w:] *Alkohol a zdrowie - Typologia alkoholizmu*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2000, s.24-27.

674 B. Woronowicz, *Uzależnienia…*op.cit., s. 154.

podłoże psychologiczne, ucieczkowe i jego szkodliwość najsilniej ujawniała się w zaburzeniu stosunków międzyludzkich. Obecnie ten typ określa się jako picie problemowe.

Typ Beta jest przeciwieństwem poprzedniego. Osoba prezentująca go spożywa alkohol nieregularnie, w dużych ilościach i to często z jednoczesnym niedożywieniem, co skutkuje pojawieniem się problemów zdrowotnych. Picie ma również podłoże psychologiczne i może prowadzić do uzależnienia fizycznego.

Typ Gamma to pełnoobjawowe uzależnienie fizyczne i psychiczne osoby, które przejawia się m.in. w utracie kontroli nad piciem, zespołem abstynencyjnym i głodem picia. Człowiek pije alkohol w coraz większych ilościach, co prowadzi do zmian metabolicznych w organizmie, zmian osobowościowych oraz jego środowiska społecznego.

Typ Delta charakteryzuje człowieka, który pije systematycznie przy jednoczesnym kontrolowaniu ilości wypijanego alkoholu. Mamy tu do czynienia z zależnością fizyczną i psychiczną, zespołem abstynencyjnym i nieudanymi próbami zaprzestania picia w ogóle. Ten typ picia wcześniej czy później prowadzi do poważnych następstw zdrowotnych

Typ Epsilon prezentuje człowiek, który opija się okresowo – wyróżniają go tzw. ciągi alkoholowe, kiedy to dłuższe lub krótsze okresy abstynencji przerywane są kilkudniowymi nawrotami pijaństwa. Pretekstem do picia w tym typie są różne imprezy towarzyskie lub uroczystości rodzinne[675].

Kolejnych, ważniejszych typologii dokonali m.in. Cloninger, Lesh, Zucker, a ostatnio Amerykański Narodowy Instytut ds. Nadużywania Alkoholu i Alkoholizmu (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism - NIAAA)[676].

Znacznym przełomem w typologii alkoholizmu stały się prace C. R. Cloningera. Jego zamiarem było stworzenie klasyfikacji alkoholizmu opartej nie tylko na opisach fenomenologicznych, ale także na etiologii. Punktem wyjścia były badania porównawcze nad uzależnieniem od alkoholu

[675] I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*… op.cit., s.130.
[676] B. Woronowicz *Uzależnienia*…op.cit., s. 154.

występującym w dwóch grupach osób: z przypadkami alkoholizmu w rodzinie i bez alkoholizmu występującego wśród krewnych. Własną typologię alkoholizmu Cloninger oparł się na stworzonej przez siebie klasyfikacji osobowości bazującej na tzw. teorii biosocjalnej. W myśl tej klasyfikacji, każda osobowość (zarówno prawidłowa, jak i patologiczna) może być opisana w trzech wymiarach, mianowicie: aktywacji, czyli zapotrzebowania na stymulację (novelty seeking), hamowania, czyli unikania wzmocnień negatywnych (harm avoidance) i podtrzymywania (behavioral maintenance) czyli uzależnienia od wzmocnienia (reward dependence). Pozwoliło to na wyodrębnienie tzw. typu 1 i typu 2 alkoholizmu[677]. Typ 1 – uwarunkowany środowiskowo – charakteryzuje się późnym wiekiem początku choroby, tj. po 25 roku życia i rzadkim występowaniem alkoholizmu w rodzinie. W tym typie alkoholizmu dochodzi często do powikłań, takich jak majaczenie drżenne, czy chorób somatycznych[678]. Typ 2 – uwarunkowany genetycznie – występuje częściej u mężczyzn, u których początek choroby zarysowywał się już w okresie adolescencji, osoby należące do tej grupy piją systematycznie bez większych przerw i rzadko występują u nich różne powikłania psychiczne i somatyczne[679].

O. Lesh, opierając się na badaniach biochemicznych przemian alkoholu oraz na analizie występowania zaburzeń psychicznych i zaburzeń osobowości u osób uzależnionych i ich bliskich, wyróżnił natomiast cztery typy alkoholizmu:

- Typ 1, „właściwy" („pierwotny") – obejmuje osoby, u których okazjonalne spożywanie alkoholu (tak zwane „picie społeczne, towarzyskie") przeszło w picie „nawykowe". Chęć konsumpcji alkoholu wymyka się spod kontroli, spożycie porcji alkoholu zwykle prowadzi do wypicia następnych, a później do upojenia.
- Typ 2, „neurotyczny" („lękowy") – dotyczy osób, u których obserwowano pierwotne wobec uzależnienia zaburzenia osobowości, początek picia alkoholu wynikał z chęci doznania ulgi i alkohol był traktowany jako środek

[677] B. Habrat, *Klasyfikacja alkoholizmu wg Cloningera*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii (1) 1992, s. 155-160.
[678] L. Cierpiałkowska, *Alkoholizm…*op.cit., s.42.
[679] Ibidem, s.42.

uspokajający. Charakterystyczne dla osób reprezentujących ten typ uzależnienia jest to, że pod wpływem alkoholu zmienia się ich zachowanie - ze spokojnego i biernego staje się ono agresywne.

- Typ 3, „psychotyczny" („psychiatryczny") – spotykany jest w tych rodzinach osób uzależnionych, gdzie stwierdzono występowanie różnych zaburzeń psychicznych (od depresji do niedorozwoju), alkohol wyraźnie używany jest jako środek poprawiający nastrój oraz niwelujący objawy innych zaburzeń psychicznych;
- Typ 4, „ograniczony pierwotnie" – dotyczy osób z pierwotnym uszkodzeniem ośrodkowego układu nerwowego w okresie rozwojowym lub wczesno-dziecięcymi zaburzeniami emocjonalnymi, a negatywne konsekwencje picia są w nim bardzo nasilone[680].

Jeszcze inną klasyfikację zaproponował Babor i współpracownicy, którzy wykorzystując metodę analizy skupień, wyodrębnili dwa rodzaje osób uzależnionych od alkoholu. Typ A i B. Typ A charakteryzuje się późnym początkiem uzależnienia, występowaniem mniejszej liczby czynników ryzyka w dzieciństwie, mniejszą głębokością nałogu oraz mniejszym nasileniem problemów społecznych spowodowanych piciem. Natomiast Typ B – wyróżnia się wczesnym początkiem uzależnienia, występowaniem większej liczby czynników ryzyka w dzieciństwie łącznie z alkoholizmem w rodzinie[681].

Ciekawy model rozwojowy przedstawia Zuker, który wyróżnia 4 typy alkoholizmu: antyspołeczny, kumulowany rozwojowo, spowodowany negatywnymi nastrojami i rozwojowy. Wymienione typy charakteryzują się następującymi cechami:

- typ antyspołeczny jest zdeterminowany genetycznie, charakteryzuje się wczesnym występowaniem problemów związanych z piciem oraz zachowaniami antyspołecznymi;

[680] K. Iwanicka, D. Malicki, M. Olajossy, *Typologia uzależnienia alkoholowego według Lescha- opis kliniczny*, „Curr Probl Psychiatry" 12(3) 2011, s. 256-259.
[681] Gąsior K., *Typy alkoholizmu u kobiet*, „Alkoholizm i Narkomania" 18(1-2) 2005, s. 43.

- typ kumulowany rozwojowo wiąże się z wpływami kulturowymi i charakteryzuje się systematycznym piciem alkoholu, którego skutkiem staje się uzależnieniem;
- typ spowodowany negatywnymi nastrojami dotyczy głównie kobiet i osób pijących w celu poprawienia nastroju i zmiany relacji społecznych;
- typ rozwojowy charakteryzuje osoby pijące często i intensywnie w okresie młodzieńczym, które później, tj. w okresie dorosłości potrafią pić w sposób społecznie akceptowany[682].

Natomiast Amerykański Narodowy Instytut ds. Nadużywania Alkoholi i Alkoholizmu wyodrębnił pięć podtypów alkoholizmu (patrz tabela 52.).

Tabela 52. Podtypu alkoholizmu wg NIAAA

Podtyp „młody dorosły”	Raczej nie szuka pomocy, rzadko też występują uzależnienia w rodzinie oraz inne uzależnienia od środków psychoaktywnych, charakteryzuje się również brakiem innych zaburzeń psychicznych.
Podtyp „młody antyspołeczny”	Charakteryzuje dwudziestolatków, którzy dość wcześnie rozpoczęli picie alkoholu, w rodzinach występują przypadki uzależnienia. Często mają inne problemy psychiczne i są uzależnieni od nikotyny oraz używają narkotyków
Podtyp „funkcjonalny”	Dotyczy w większości osób w średnim wieku, wykształconych, z ustabilizowaną sytuacją życiową. Wśród bliskich występują przypadki osób uzależnienia
Podtyp „średnio-nasilony”	Zazwyczaj są to osoby pochodzące z rodzin, w których występują przypadki uzależnienia, często palą papierosy i używają innych substancji psychoaktywnych, a także maja inne zaburzenia psychiczne, pewna część szuka pomocy
Podtyp „przewlekły”	Wyróżnia osoby w średnim wieku, które wcześnie zaczęły pić, często przejawiają zachowania antyspołeczne i popełniają przestępstwa. Z reguły pochodzą z rodzin alkoholików. Dwie trzecie tej grupy leczyło się już.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Woronowicz *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 154-155.

[682] http://www.mazowieckiednitrzezwosci.mazovia.pl/index.php?a=monitoring&rozdz=r2 (dostęp 29.05.2017r.)

5.1.2. Problemy zdrowotne i społeczne wynikające z nadużywania alkoholu

Zagadnienia związane z nadmiernym spożywaniem alkoholu mają szczególne znaczenie zarówno w Polsce jak i w Europie. Wynika to przede wszystkim z rozmiarów kosztów społecznych i ekonomicznych, jakie z tego tytułu ponoszą budżety poszczególnych państw. Według danych, koszty alkoholizmu szacowane są na ok. 1,3% Produktu Krajowego Brutto, co w przypadku Polski wynosi blisko 18 miliardów złotych rocznie.[683]. Z dostępnych danych wynika, że wydatki NFZ na leczenie chorób bezpośrednio związanych z alkoholem (leczenie odwykowe, hospitalizacji z powodu chorób wątroby i mózgu oraz intoksykacji alkoholem etylowym) sięgają rocznie ponad 400 milionów złotych[684]. Nadużywanie alkoholu powoduje wiele szkód społecznych. Następstwa te dotyczą między innymi życia rodzinnego i relacji międzyludzkich, a w przypadku osób dorosłych także wychowywania dzieci i funkcjonowania zawodowego. Do społecznych konsekwencji należy zaliczyć również takie skutki, jak: przestępstwa popełniane przez osoby będące pod wpływem alkoholu, przemoc w rodzinie, ubóstwo i bezrobocie. Picie alkoholu jest jedną z przyczyn spadku wydajności pracy, powoduje absencję, wypadki i obniżenie jakości pracy. Używanie alkoholu skutkuje ponadto wzrostem kosztów w sferze opieki zdrowotnej, opieki społecznej, transporcie i wymiarze sprawiedliwości. Kolejnym bardzo ważnym aspektem, jakie niesie za sobą nadmierne spożycie alkoholu, jest jego negatywny wpływ na zdrowie fizyczne i psychiczne zarówno osób uzależnionych, jak i ich bliskich. Alkohol, a także jego główny metabolit, aldehyd octowy, wchodząc w bezpośrednie reakcje z fizjologicznymi substancjami w organizmie, działają szkodliwie na niemal wszystkie tkanki i narządy. Działanie pośrednie alkoholu polega na silnym wpływie na homeostazę ustroju poprzez działanie na układ wegetatywny, endokrynny, odpornościowy, gospodarkę wodno-elektrolitową, wchłanianie

[683] *Narodowy Program Profilaktyki i Rozwiazywania Problemów Alkoholowych na lata 2011-2015*, s. 8.

[684] K. Kolasa, *Jaki są skutki finansowe i zdrowotne picia alkoholu? Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania" 28(3) 2015, s. 190.

niezbędnych składników odżywczych itp.[685]. Używanie i nadużywanie alkoholu powodują zmiany w systemie nerwowym, które sprzyja pogarszaniu się stanu zdrowia i zapadalności na różnego rodzaju choroby. Do najczęstszych chorób spowodowanych alkoholizmem należą: choroba wrzodowa żołądka i dwunastnicy, uszkodzenie trzustki, marskość wątroby. Alkohol ponadto powoduje osłabienie systemu odpornościowego organizmu. Skutkiem tego jest m.in. zwiększone ryzyko występowania pewnych odmian nowotworów, zwłaszcza przełyku, wątroby, krtani i tchawicy. Zdaniem demografów alkoholizm jest głównym czynnikiem nadumieralności mężczyzn. Z wyliczeń WHO wynika, że szkodliwe spożywanie alkoholu rocznie powoduje na świecie 3,3 miliona zgonów[686]. Toksyczność alkoholu zwiększa się z wiekiem. Wynika to m.in. ze zmienionej farmakokinetyki: ta sama ilość wypitego alkoholu u osób starszych prowadzi do średnio 20% większego jego stężenia we krwi. Skutki jednorazowego upicia, jak i picia przewlekłego u osób starszych powodują znacznie większe dysfunkcje poznawcze oraz zaburzenia motoryki[687].

Istotnym problemem są wypadki drogowe popełniane przez nietrzeźwych kierowców. Przykładowo w 2015 roku koszty wszystkich zdarzeń drogowych w Polsce oszacowano na poziomie 48,2 mld złotych[688], w tym: koszty wypadków drogowych wyniosły 33,6 mld złotych, a koszty kolizji drogowych wyniosły 14,6 mld złotych[689]. Duży udział w tej liczbie mieli uczestnicy ruchu drogowego, którzy w chwili zdarzenia byli pod wpływem alkoholu (patrz tabela 53.). W 2016 roku użytkownicy dróg (kierujący, piesi, pasażerowie) będący pod

---

685 http://www.parpa.pl/index.php/szkody-zdrowotne-i-uzaleznienie/szkody-zdrowotne (dostęp 15.07.2017r.).

686 http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/ (dostęp 15.07.2017r.).

687 B. Habrat, *Problemy związane z piciem alkoholu przez osoby starsze*, „Postępy Nauk Medycznych" (8) 2011, 703.

688 Łączne koszty wypadków i kolizji drogowych w 2015 roku w Polsce stanowiły 3% PKB kraju, w tym koszty wypadków drogowych – 2% PKB. A. Jaździk-Osmólska, *Wycena kosztów wypadków i kolizji drogowych na sieci dróg w Polsce na koniec roku 12015, z wyodrębnieniem średnich kosztów społeczno-ekonomicznych wypadków na transeuropejskiej sieci transportowej,* Warszawa: Instytut Badawczy Dróg i Mostów, 2016, s. 3.

689 Ibidem, s. 3.

działaniem alkoholu uczestniczyli w 2967 wypadkach drogowych (8,8% ogółu wypadków), śmierć w nich poniosły 383 osoby (12,7% ogółu zabitych), a 3392 osoby odniosły obrażenia (8,3% ogółu rannych). Najliczniejszą grupę sprawców wypadków stanowili kierujący pojazdami. Z ich winy doszło do 1 686 wypadków, w których zginęło 221 osób, a rannych zostało 2 100 osób. W odniesieniu do ogólnej liczby wypadków spowodowanych przez kierujących, kierujący pod działaniem alkoholu stanowili 5,8%. [690].

Tabela 53. Wypadki drogowe z udziałem nietrzeźwych w latach 2007-2016

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Liczba zdarzeń	6503	6375	5346	4524	4972	4467	4028	3522	3128	2967

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raport KGP BRD, *Wypadki drogowe w Polsce w 2016 roku*, Warszawa 2017, s. 62

Odpowiedzią na to szkodliwe zjawisko była zmiana przepisów, na podstawie których zaostrzono kary dla pijanych kierowców oraz tych, którzy pod wpływem alkoholu spowodowali wypadek drogowy. Art. 42 § 3 k.k., nakłada na sąd obowiązek obligatoryjnego orzekania zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na zawsze wobec sprawcy, który będąc w stanie nietrzeźwości bądź pod wpływem środka odurzającego, spowodował wypadek drogowy, którego następstwem była „śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu" lub kiedy sprawca wypadku zbiegł z miejsca zdarzenia. Znacznie zaostrzona została odpowiedzialność karna wobec zatrzymanych nietrzeźwych prowadzących pojazdy mechaniczne, którzy już wcześniej zostali prawomocnie skazani za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w ruchu drogowym popełnione w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, albo kierowali pojazdem w okresie orzeczonego wobec nich zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych. Za tego rodzaju przestępstwa przewidziana jest obecnie kara pozbawienia wolności

[690] Raport KGP BRD, *Wypadki drogowe w Polsce w 2016 roku*, Warszawa 2017, s. 62-67.

wynosząca od 3 miesięcy do 5 lat[691]. Osoby kierujące pojazdem w stanie nietrzeźwości będą musiały się także liczyć z wysokimi karami finansowymi. Niezależnie od orzeczonej kary, sąd będzie obligatoryjnie stosował karę w wysokości nie mniejszej niż 5 tys. złotych, w przypadku osoby, którą złapano po raz pierwszy oraz nie mniejszej niż 10 tys. zł., dla recydywistów. Jeśli kierowca spowoduje wypadek drogowy pod wpływem alkoholu, nawiązka nie będzie mogła być mniejsza niż 10 tys. zł.[692].

Źródłem problemów może stać się każde nadużywanie alkoholu, które to sformułowanie oznacza nie tylko nadmierne picie, ale także picie w niewłaściwych okolicznościach[693]. Badania naukowe jednoznacznie udowodniły, że nie istnieje taka ilość alkoholu, która spożyta nie zakłócałaby w mniejszym lub większym stopniu naszego zachowania (patrz tabela 54.), sprawności psychofizycznej, niezależnie od tego, czy jesteśmy przyzwyczajeni do jego konsumpcji, czy też nie.

Tabela 54. Zmiany w zachowaniu człowieka przy określonym poziomie alkoholu we krwi

Poziom alkoholu we krwi ‰	**Zmiany zachowania**
0,25	Rozgrzanie, wesołość, podchmielenie, odhamowanie, nieznaczne zaburzenia równowagi
0,55	Rozluźnienie, osłabienie czujności, upośledzenie koordynacji wzrokowo-ruchowej
0,75	Uczucie „wstawienia", zataczanie się, możliwość występowania przesadnych reakcji emocjonalnych, pogorszenie koordynacji ruchowej, obniżenie progu bólu
1,00	Upośledzenie kontroli nad własnym zachowaniem, często hałaśliwość, stwarzanie kłopotliwych sytuacji, gadatliwość, znaczne pogorszenie zdolności prowadzenia pojazdów

[691] Kancelaria senatu opracowanie tematyczne OT-628, Kary za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości w wybranych krajach, Warszawa 2014, s. 6-7.

[692] https://www.msw.gov.pl/pl/aktualnosci/13294,Surowsze-kary (dostęp 16.07.2017r.)

[693] A. Durasiewicz, *Alkoholizm jako patologia społeczna – aspekt lokalny i krajowy*, [w:] *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, (red.) K. Linowski, M. Jędrzejko, Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej „Ave", 2012, s. 168.

1,50	Wyraźne upojenie alkoholowe, brak zdolności logicznego myślenia, problemy z chodzeniem, mówieniem, prowadzeniem samochodu, wzrost cieśnienia krwi
3,00	Utrata koordynacji ruchowej, senność, zaburzenie mowy, obniżona zdolność kontroli własnych zachowań
4,00	Utrata przytomności, osłabienie lub zanik odruchów fizjologicznych, ryzyko zgonu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Zajączkowski, *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny,* Kraków: Wydawnictwo „Rubikon", 2001, s. 27

Trudno wyliczyć wszystkie instytucje zajmujące się w Polsce problemami zapobiegania alkoholizmowi i zwalczaniem jego skutków. W rozwiązanie tej wstydliwej kwestii zaangażowane są urzędy, organizacje państwowe, towarzystwa społeczne, osoby prywatne. Podejmowane są liczne inicjatywy o randze globalnej i w skali mikro. Rezultaty tych działań nie przynoszą jednak wyraźnej poprawy spożywania alkoholu w Polsce (patrz tabela 55.).

Tabela 55. Średnie spożycie 100% alkoholu w litrach przypadające na jednego mieszkańca Polski

ROK	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Ilość spożywanego alkoholu	**7,97**	**8,79**	**9,21**	**9,58**	**9,06**	**9,02**	**9,25**	**9,16**	**9,67**	**9,40**	**9,41**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://www.parpa.pl/index.php/analizy-badania-raporty/statystyki

Szacuje się, że aktualnie w Polsce nałogowo pije 2% populacji, szkodliwie nadużywa alkoholu około 7% społeczeństwa, a osób żyjących wokół alkoholików i wychowujących się w rodzinie alkoholowej jest blisko 8% naszych rodaków (patrz tabela 56.).

Tabela 56. Populacje osób, u których występują różne kategorie problemów alkoholowych

		W Polsce 38,6 mln	W mieście 100 tys. mieszk.	W mieście 25 tys. mieszk.	W gminie 10 tys. mieszk.
Liczba osób uzależnionych od alkoholu	ok. 2% populacji	ok. 800 tys.	ok. 2.000 osób	ok. 500 osób	ok. 200 osób
Dorośli żyjący w otoczeniu alkoholika (współmałżonkowie, rodzice)	ok. 4% populacji	ok. 1,5 mln	ok. 4.000 osób	ok. 1.000 osób	ok. 400 osób
Dzieci wychowujące się w rodzinach alkoholików	ok. 4% populacji	ok. 1,5 mln	ok. 4.000 osób	ok. 1.000 osób	ok. 400 osób
Osoby pijące szkodliwie	5-7% populacji	2-2,5 mln	5.000-7.000 osób	1.250-1.750 osób	ok. 500-700 osób

Źródło: http://www.parpa.pl/index.php/33-analizy-badania-raporty (dostęp 05.05. 2017r.)

Opublikowany ostatni raport Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) może budzić niepokój. Z analizy raportu na temat spożycia trunków we wszystkich 194 krajach członkowskich wynika, że na głowę Polaka przypada rocznie 12,5 litra czystego alkoholu, czyli dwukrotnie więcej niż światowa średnia (6,2 litra) i o połowę więcej niż mieszkaniec USA (9,2 litra)[694]. Dane te nieco łagodzi raport OECD i Komisji Europejskiej z 2016 roku, dotyczący zdrowia mieszkańców naszego kontynentu. Wynika z niego, że Europejczycy spożywają średnio 10 litrów czystego etanolu na głowę rocznie i jest to wielkość, którą właśnie konsumują Polacy. Co ważne, nie jesteśmy jako kraj w tzw. niechlubnym czubie, który okupują Litwini (ponad 14 litrów), Belgowie i Austriacy (ponad 12)[695].

Od alkoholu nie stroni ponad trzy czwarte dorosłych Polaków (76%), przy czym dwie trzecie (65%) twierdzi, że pije czasami, a co dziewiąty (11%) – że

[694] http://polska.newsweek.pl/kto-pije-najwiecej-alkoholu-na-swiecie-who (dostęp 15.07.2017r.)

[695] OECD/EU, *Health at a Glance: Europe 2016. State of Health in The Cycle*, Paris 2017, s. 96.

często[696]. Według danych GUS statystyczny Polak pije rocznie 7,3 litra wina, prawie 8 litrów napojów spirytusowych oraz 93 litry piwa. CBOS jednocześnie donosi, że blisko 14% Polaków i 4% Polek spożywa alkohol w sposób zwiększający prawdopodobieństwo wystąpienia szkód zdrowotnych, psychologicznych i społecznych[697]. Od kilku lat obserwuje się zmianę w strukturze spożycia alkoholu w Polsce. Ponad 1/3 konsumpcji przypada na wyroby spirytusowe, zmniejsza się udział wina, a piwo stanowi 55% spożywanego alkoholu [698].

Jedną z grup wiekowych, w której popularność alkoholu rośnie, a jego używanie rozpoczyna się coraz wcześniej i stanowi problem społeczny, jest grupa dzieci i młodzieży. Aby diagnozować to zjawisko, prowadzi się m.in. badania w ramach Europejskiego Programu Badań Ankietowych w Szkołach (tzw. badania ESPAD)[699]. Z ostatniego raportu wynika, że picie alkoholu przez naszą młodzież staje się powoli statystyczną normą. Próby picia ma za sobą 83,8% gimnazjalistów z klas trzecich i 95,8% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo, a najmniej – wino. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. Stanu silnego upojenia alkoholem doświadczyła, chociaż raz w życiu, ponad jedna trzecia piętnasto-

[696] Raport CBOS, BS/116/2010, *Postawy wobec alkoholu*, Warszawa 2010, s. 1-2.

[697] http://www.parpa.pl/download/wzory%202008% (dostęp 15.07.2017r.)

[698] Narodowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2011-2015, s.15

[699] Idea paneuropejskiej współpracy w badaniach szkolnych na temat używania substancji psychoaktywnych powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady Europy (Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs - Pompidou Group). Badania zainicjowane przez tę grupę przyjęły formę wieloletniego programu badawczego zatytułowanego: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs" (ESPAD) i prowadzone są co cztery lata według tych samych wystandaryzowanych technik ESPAD jest pierwszym ogólnopolskim badaniem spełniającym warunki międzynarodowej porównywalności i jednocześnie podjętym z intencją śledzenia trendu w zakresie używania substancji przez młodzież szkolną. Badanie ESPAD zrealizowano w Polsce już czterokrotnie: w 1995 r. w 1999 r., 2003 r. oraz w 2007 r. Patrz J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2015 r. w ramach europejskiego programu badan ankietowych w szkołach ESPAD*, Warszawa 2015, s. 7.

szesnastolatków (36,9%) i prawie dwie trzecia uczniów reprezentujących młodzież starszą (64,4%)[700]. Z najnowszego sondażu CBOS wynika również to, że co najmniej raz w ciągu miesiąca przed badaniem tej pracowni wśród młodzieży upiło się 44% (45% w 2013) uczniów. Odsetek badanych, którym zdarzyło się to co najmniej trzykrotnie, wyniósł 8% (11%). Do upicia się częściej przyznawali się chłopcy (46%) niż dziewczęta (42%)[701].

Alkoholizm często nazywany jest „chorobą rodziny", co ma zwrócić uwagę na niezwykle silny wpływ, jaki alkoholicy wywierają na swoje otoczenie[702]. Rodzina z problemem alkoholowym to rodzina, w której choćby jeden z jej członków jest uzależniony od alkoholu[703]. Tworzy ona wówczas dysfunkcjonalny, zaburzony system, wewnątrzfamilijny. Punktem odniesienia dla wszystkiego, co dzieje się w rodzinie (dla przeżyć, nastawień, zachowań i procesów), staje się wówczas choroba osoby uzależnionej. J. Bradshaw, opisując specyfikę rodziny alkoholowej, traktuje ją jako rodzinę kompulsywną, w której powtarzane są nieskuteczne zachowania, a każdy z jej członków żyje w chronicznym stresie[704]. Nadużywanie alkoholu przez jednego z domowników wywołuje u pozostałych członków strach, lęk, gniew, smutek, napięcie, wstyd, upokorzenie, niepewność, poczucie winy. Odpowiedzią na istniejący stan rzeczy, u części rodzin, jest próba ucieczki. Zwykle obejmuje ona działania nakierunkowane na separację lub rozwód. Warto przy tym zauważyć, że co roku 20% par starających się o prawne rozwiązanie zawartego związku, jako powód podaje nadużywanie alkoholu przez jedną ze stron. Innym zjawiskiem towarzyszącym rodzinie z problemem alkoholowym jest współuzależnienie. Bycie współuzależnionym to odczuwanie wszystkich konsekwencji

---

[700] J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2015 r. w ramach europejskiego programu badan ankietowych w szkołach ESPAD*, Warszawa 2015, s. 19-37.

[701] Raport CBOS, *Młodzież 2016*. Warszawa 2016, s. 208-209.

[702] J. Kinney, G. Leaton, *Zrozumieć alkohol…*op.cit., s.147.

[703] W. Sztander, *Rodzina z problemem alkoholowym*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości 1995, s. 5.

[704] J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia, 1994, s.101-119.

uzależniania swego partnera lub rodzica. Jednostką współuzależnioną może być każda osoba, która pozostaje w ścisłym związku z alkoholikiem, tzn. mąż, żona, dziecko, rodzice, bliscy przyjaciele. Cechy charakteryzujące osobę współuzależnioną to: poddanie się rytmowi picia alkoholika, branie za niego odpowiedzialności, obsesyjne kontrolowanie go, pomaganie i opiekowanie się nim, częste tolerowanie jego patologicznych zachowań, poczucie winy, niskie poczucie własnej wartości, zaniedbywanie własnej osoby[705]. Stan współuzależnienia jest podobna do stanu uzależnienia chemicznego. Towarzyszy mu: zaprzeczenie (iluzje), zachowanie przymusowe i wypieranie[706], które prowadzą do emocjonalnego bólu i zniewolenia.

Za podstawowy problem osoby współuzależnionej J. Woititz[707] uważa tendencję do zaprzeczania chorobie alkoholika oraz własnym trudnościom i złej sytuacji rodziny. To główny mechanizm umożliwiający rozwój i trwanie choroby. W ten sposób, swoim postępowaniem osoby współuzależnione nieświadomie podtrzymują destrukcyjny kształt relacji rodzinnych, pomagając alkoholikowi nie tyle zdrowieć, co wchodzić głębiej w proces chorobowy. W rodzinie alkoholowej najbardziej cierpią dzieci. Ich doświadczenia, zdobywane w rodzinie, sprzyjają tworzeniu się obronnej postawy życiowej mającej swoje odzwierciedlenie w przyjmowanej roli np. ratownika, prowokatora, ofiary (patrz rys. 43.). W literaturze przedmiotu można spotkać się również z innymi typologiami, które zwykle opisują pięć obronnych wzorów funkcjonowania dzieci z rodzin dysfunkcyjnych obejmujących *bohatera rodziny*, *wspomagacza*, *kozła ofiarnego*, *maskotkę (błazna)* i *zagubione dziecko*.

---

[705] B. Woronowicz, *Na zdrowie. Jak poradzić sobie z uzależnieniem od alkoholu,* Poznań: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2008, s. 296.

[706] S. Wegscheider-Cruse, *Nowa szansa. Nadzieja dla rodziny alkoholowej*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia ,2000, s. 240.

[707] J. Woititz, *Małżeństwo na lodzie psychologiczne problemy żon alkoholików*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości PTP 1989, s. 24-25.

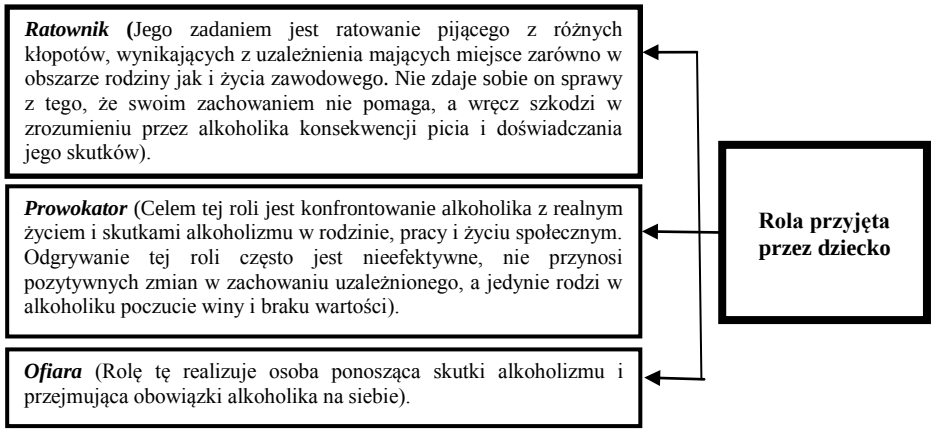

Rys. 43. Role dzieci w rodzinie alkoholowej
Źródło: Opracowanie własne za Z. Gaś, *Uzależnienia: skuteczność programów profilaktyki*, Warszawa 1994, s. 37-38.

Kolejnym mechanizmem obronnym dzieci z rodziny alkoholowej jest mechanizm zaprzeczenia i projekcji. Mechanizm zaprzeczenia ma u podstaw wstyd dziecka, próby poradzenia sobie z sytuacją domową oraz próby poradzenia sobie z własnym poczuciem winy. Skutki są takie, że dziecko może czuć się winne, ukrywa swoje uczucia, wycofuje się. Jeśli zaś chodzi o projekcję, prowadzi ona zarówno do zachowań manipulacyjnych dziecka, ale też do myśli i zachowań paranoidalnych. Wyrażają się one w podejrzliwości wobec innych, w osądzaniu i krytykanctwie, w poczuciu wyższości. Konsekwencją takiej postawy jest: obawa przed zdemaskowaniem, narastanie poczucia winy, wyobcowanie i strach[708]. Poza sztywnymi wzorami przystosowania do rzeczywistości dzieci z rodziny z problemem alkoholowym wynoszą z domu trzy nauki - nie ufać, nie mówić, nie odczuwać[709].

Mówiąc o skutkach funkcjonowania w rodzinie z problemem alkoholowym, należy zwrócić uwagę na bieżące i odroczone następstwa tej patologii. Do elementów, które automatycznie pojawiają się w omawianych typach rodzin, tak

[708] M. Ochmański, *Alkoholizm ojców a sytuacja rodzinna i szkolna dzieci*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001, s. 11.
[709] K. Borzucka-Sitkiewicz, *Funkcjonowanie rodziny z problemem alkoholowym*, [w:] *Wybrane zjawiska powodujące zagrożenia społeczne*, (red.) A. Nowak, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2000, s. 56.

jak już wcześniej zaznaczono, zalicza się: pełnienie określonych ról, występowanie symptomów współuzależnienia, konsekwencje braku bliskich więzi i niezaspokojonych potrzeb, jak również poczucie niskiej wartości oraz niskiej samooceny wśród osób funkcjonujących z osobą uzależnioną[710]. Do skutków długofalowych zaliczymy natomiast m.in. sposób funkcjonowania Dorosłych Dzieci Alkoholików oraz objawy posttraumatycznego stresu. Alkohol w rodzinie, oprócz następstw zniewolenia psychicznego, pociąga za sobą również inne formy patologii, np. pojawia się: przemoc seksualna, przemoc fizyczna, problemy w kontaktach z ludźmi, czy też konflikty z prawem, itp. Nierzadko w rodzinach takich dochodzi do rozpijania małoletnich lub nakłaniania ich do spożycia alkoholu, pomimo grożącej sankcji do 2 lat pozbawienia wolności.

5.1.3. Ochrona prawna przed skutkami nadużywania alkoholu

Przepisy prawne stanowią zorganizowaną reakcję społeczeństwa przed skutkami nadużywania alkoholu. W funkcjonującym ustawodawstwie można wyróżnić trzy grupy przepisów odnoszących się do interesującej tematyki. Najwcześniejsze historycznie są ograniczenia dotyczące produkcji, dystrybucji i spożywania alkoholu. Z biegiem lat, gdy zjawisko nadużywania rosło, wprowadzono do ustawodawstwa przepisy o charakterze represyjnym, które stanowią drugi filar norm prawnych, mających przeciwdziałać alkoholizmowi. Składają się one przede wszystkim z aktów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz z przepisów o wyraźnym charakterze penalnym, mimo, że należących do prawa pracy, prawa cywilnego (ubezpieczenia). Ostatnią grupę stanowią przepisy dotyczące środków porządkowo-leczniczych oraz różnych form leczenia i rehabilitacji alkoholików[711].

W Polsce, głównym aktem prawa, który dotyczy rozwiązywania problemów alkoholowych, jest ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1356 z późn. zm.). Ustawa określa kierunki polityki państwa wobec

[710] M. Ryś, Rodzinne *uwarunkowania…* op.cit., s. 93-112.
[711] M. Krawiec, *Zapobieganie alkoholizmowi*, Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy 1987, s.28-29.

alkoholu. Kompleksowo reguluje zagadnienia dotyczące profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, wskazuje zadania z tego zakresu oraz podmioty odpowiedzialne za ich realizację. Określa również źródła finansowania tych zadań. Dokument opisuje funkcjonowanie rynku napojów alkoholowych. Reguluje dziedzinę promocji i reklamy napojów alkoholowych, a także formułuje przepisy karne dotyczące obrotu alkoholem i reklamy alkoholu. Wprowadza regulacje dotyczące postępowania wobec osób nadużywających alkoholu, określa podstawy lecznictwa odwykowego oraz wskazuje kompetencje i zadania Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych[712].

Zasadniczym celem ustawy jest zapobieganie alkoholizmowi oraz usuwanie jego skutków a także przekształcenie obyczajów które powodowałyby umiar w konsumpcji alkoholu oraz wzrost populacji abstynentów. Drogą do realizacji tego celu ma być odpowiednie kształtowanie polityki społecznej realizowanej w szczególności poprzez:

1) tworzenie warunków sprzyjających realizacji potrzeb, których zaspokajanie motywuje powstrzymywanie się od spożywania alkoholu;
2) działalność wychowawczą i informacyjną;
3) ustalanie odpowiedniego poziomu i właściwej struktury produkcji napojów alkoholowych przeznaczanych do spożycia w kraju;
4) ograniczanie dostępności alkoholu;
5) leczenie, rehabilitację i reintegrację osób uzależnionych od alkoholu;
6) zapobieganie negatywnym następstwom nadużywania alkoholu i ich usuwanie;
7) przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;
8) wspieranie zatrudnienia socjalnego poprzez finansowanie centrów integracji społecznej[713].

Zauważyć należy, że picie alkoholu samo w sobie nie jest przestępstwem[714]. Patologii tej w kategorii przestępstwa również sensu stricte

[712] Narodowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2011-2015, s. 8.
[713] Por. art. 2 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

nie traktuje ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Natomiast dokonuje ona kryminalizacji i penalizacji kilku zachowań związanych z obrotem alkoholem. Zaliczyć do nich należy:

- sprzedaż lub podawanie napojów alkoholowych w wypadkach, kiedy jest to zabronione, albo bez wymaganego zezwolenia lub wbrew jego warunkom,
- reklamę lub promocję napojów alkoholowych, wbrew postanowieniom tej ustawy,
- obrót hurtowy napojami alkoholowymi bez zezwolenia lub wbrew jego warunkom.

Nie oznacza to, że osoby mające problem z alkoholem, nie spotykają się z różnego rodzaju formami kontroli społecznej mającymi charakter przymusu. Jedną z takich form jest poddanie się leczeniu odwykowemu. Leczenie ma charakter dobrowolny. Istnieją jednak pewne wyjątki od tej reguły. Dotyczą one ludzi, którzy w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny. Kieruje się ich wówczas na przymusowe badanie przez biegłego w celu wydania opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego. O zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego orzeka sąd. Orzekając o obowiązku poddania się leczeniu, sąd może ustanowić na czas trwania tego obowiązku nadzór kuratora. Konieczność poddania się leczeniu trwa tak długo, jak tego wymaga cel leczenia, nie dłużej jednak niż 2 lata od chwili uprawomocnienia się postanowienia. Obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu dotyczy również osób umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, które są uzależnione od alkoholu. Leczenie zarządza administracja zakładu lub schroniska w stosunku do małoletniego za zgodą przedstawiciela ustawowego, a w razie jego braku,

[714] Funkcjonujące w XX wieku w niektórych krajach ustawy prohibicyjne okazały się być nieskutecznym środkiem zwalczania alkoholizmu. Ze szczególną ostrością wystąpiło to w USA, gdzie okres prohibicji przypadający na lata 1920-1933 sprzyjał uformowaniu się podziemia przestępczego i gospodarczego bez wyraźnych sukcesów w ograniczeniu liczby alkoholików.

jak również w stosunku do osoby pełnoletniej - za zezwoleniem sądu wykonującego orzeczenie. Ponadto, wobec osób w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób, można wbrew ich woli zastosować doprowadzone do izby wytrzeźwień, zakładu opieki zdrowotnej lub innej właściwej placówki utworzonej lub wskazanej przez jednostkę samorządu terytorialnego. W razie braku izby wytrzeźwień osoby takie mogą być doprowadzone do jednostki Policji. Osoby doprowadzone do izby wytrzeźwień lub jednostki Policji pozostają tam aż do wytrzeźwienia, nie dłużej niż 24 godziny.

Do zadań izby wytrzeźwień należy[715]:

- sprawowanie opieki nad osobami w stanie nietrzeźwości;
- wykonywanie wobec osób w stanie nietrzeźwości zabiegów higieniczno-sanitarnych;
- udzielanie osobom w stanie nietrzeźwości pierwszej pomocy;
- prowadzenie detoksykacji;
- informowanie osób przyjętych do izby wytrzeźwień o szkodliwości spożywania alkoholu oraz motywowanie ich do podjęcia leczenia odwykowego.

Wobec osób przyjętych do izb wytrzeźwień, które stwarzają zagrożenie dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby, niszczą przedmioty znajdujące się w ich otoczeniu, może być zastosowany przymus bezpośredni, polegający na przytrzymywaniu lub unieruchomieniu.

Inną dopuszczoną prawnie formą przymusu wobec osób nadużywających alkoholu, które podejrzane są o popełnienie przestępstwa lub wykroczenia, które stawiły się do pracy w stanie po użyciu alkoholu albo spożywały alkohol w czasie pracy, jest poddanie ich badaniom na ustalenia zawartości alkoholu w

[715] Zob. art. 39 ust 2 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

organizmie. Badania takie obejmują badanie wydychanego powietrza bądź badanie krwi[716].

5.1.4. Działalność Policji w zakresie zapobiegania alkoholizmowi

W celu przeciwdziałania alkoholizmowi funkcjonariusze jednostek Policji prowadzą działania o charakterze represyjnym, kontrolnym i profilaktycznym. Jednym z ważniejszych zadań każdego policjanta interweniującego wobec osób, których zachowanie wskazuje na działanie alkoholu, jest ustalenie stanu trzeźwości[717], zwłaszcza gdy stan nietrzeźwości lub stan po użyciu alkoholu jest znamieniem ustawowym przestępstwa lub wykroczenia.

Podstawy prawne przeprowadzenia badań wynikają z przepisów:

1) *Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*:
   - art. 47 – jeżeli zachodzi podejrzenie, że przestępstwo lub wykroczenie zostało popełnione po spożyciu alkoholu, osoba podejrzana może być poddana badaniu koniecznemu do ustalenia zawartości alkoholu w organizmie, w szczególności zabiegowi pobrania krwi;
2) *Ustawy – Prawo o ruchu drogowym:*
   - art. 129 ust. 2 pkt 3 – policjanci w związku z czuwaniem nad bezpieczeństwem i porządkiem ruchu na drogach mają prawo żądania poddania się przez kierującego pojazdem lub przez inną osobę, w stosunku do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, że mogła kierować pojazdem, badaniu w celu ustalenia zawartości w organizmie alkoholu lub środka działającego podobnie do alkoholu;
   - art. 128 – w razie uczestniczenia w wypadku drogowym, w którym jest zabity lub ranny, kierujący pojazdem jest poddawany badaniu na

[716] Warunki i sposób badań reguluje rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11.12.2015r. w sprawie badań na zawartość alkoholu w organizmie (Dz.U.2015, poz. 2153).

[717] *Stan po użyciu alkoholu,* to stan, który zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do: stężenia we krwi od 0,2‰ do 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu od 0,1 mg do 0,25 mg alkoholu w 1 dm^3. *Stan nietrzeźwości* zachodzi, gdy zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do: stężenia we krwi powyżej 0,5‰ alkoholu albo obecności w wydychanym powietrzu powyżej 0,25mg alkoholu w 1dm^3

zawartość alkoholu lub środka działającego podobnie do alkoholu. Badaniu można poddać także inną osobę, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że mogła kierować pojazdem uczestniczącym w wypadku drogowym, w którym jest zabity lub ranny;

3) *Ustawy – Kodeks postępowania karnego*:
   - art. 74 § 2 pkt 2 – oskarżony jest obowiązany poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom z dokonaniem zabiegów na jego ciele, z wyjątkiem chirurgicznych, pod warunkiem że dokonywane są przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu oskarżonego, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest nieodzowne; w szczególności oskarżony jest obowiązany przy zachowaniu tych warunków poddać się pobraniu krwi lub wydzielin z organizmu;
   - art. 74 § 3 – w stosunku do osoby podejrzanej można [...] przy zachowaniu wymagań określonych w § 2 pkt 2 pobrać krew, włosy lub wydzieliny organizmu;
   - art. 308 § 1 – w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, w tym przedsięwziąć wobec osoby podejrzanej niezbędne czynności, nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu;
4) *Ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia*:
   - art. 54 § 4 – w stosunku do osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia stosuje się odpowiednio przepisy art. 74 § 3 i art. 308 § 1 k.p.k.;
5) *Ustawy o postępowaniu w sprawie nieletnich*:
   - art. 20 – w sprawach nieletnich [...] w zakresie zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodu przez Policję stosuje się przepisy *Kodeksu postępowania karnego*.

Policja, w celu ustalenia zawartości alkoholu w organizmie w ramach posiadanych kompetencji, stosuje pomiar alkoholu w wydychanym powietrzu, wykorzystując do tego celu urządzenia elektroniczne, działające na podstawie pomiaru spektrofotometrycznego w podczerwieni (Alkometr A 2.0, Alcomat, Alcotest 7110), lub działające na zasadzie elektrodowego utleniania alkoholu (Alcotest 7410, Alcotest 7410 plus RS, Alco-Sensor IV, Alcometer SD-400 oraz AlcoQuant 3020), bądź wyposażone w detektor półprzewodnikowy (Alert J4X oraz AlcoBlow). Ważnym zadaniem Policji, w ramach działań restrykcyjnych w zakresie zapobiegania alkoholizmowi, jest kontrolowanie przestrzegania przepisów ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Wynika to z faktu, że ograniczenie spożywania alkoholu w miejscach publicznych ma istotny wpływ na poprawę poziomu porządku publicznego oraz poczucia bezpieczeństwa mieszkańców. Istotną aktywnością Policji związaną z profilaktyką alkoholową w ramach działań opiekuńczych jest ujawnianie i izolacja osób nietrzeźwych, które swoim zachowaniem dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób, w tym sprawców przemocy domowej[718]. Osoby nietrzeźwe, zgodnie z ekonomiką i logiką postępowania, powinny być w pierwszej kolejności doprowadzane do miejsc zamieszkania, o ile nie ma

[718] Z danych KGP wynika, iż w celu wytrzeźwienia w 2014 r. doprowadzono do pomieszczeń policyjnych 76191 osób nietrzeźwych. W tej grupie było 70 511 mężczyzn oraz 5 680 kobiet. W 2014 r. wśród ogółu doprowadzonych 179 osób nie ukończyło 18. r. ż, w tym 140 chłopców i 39 dziewcząt. Osoby poniżej 18. roku życia stanowiły 0,23% (0,30%) ogółu doprowadzonych. Z danych Ministerstwa Zdrowia wynika, iż w 2014 r. w izbach wytrzeźwień umieszczono 179 187 osób (w 2013 r. były to 177 734 osoby) w tym 161 442 mężczyzn oraz 17 025 kobiet (160 923 mężczyzn i 16 370 kobiet w 2013 r.). Odrębną grupę stanowili małoletni w liczbie 720, w tym 570 chłopców i 150 dziewcząt . Według danych PARPA, w celu wytrzeźwienia do placówek innych niż izba wytrzeźwień, w 2014 r. skierowano łącznie 66318 osób, w tym 60926 mężczyzn i 5379 kobiet oraz 170 osób małoletnich. Za: Sprawozdanie z wykonania ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi w okresie od dnia 1.01.2014 do 31.12 2014r., Warszawa 2016, s. 95.

takich przeciwwskazań, np. z powodu agresywnego zachowania wobec członków rodziny lub sąsiadów. Następnie policjant bierze pod uwagę izbę wytrzeźwień, o ile taka znajduje się w mieście. W przypadku zaś jej braku, pozostają pomieszczenia w jednostkach Policji[719]. Jeśli zaś zachodzą przesłanki do hospitalizacji, osoby nietrzeźwe przewożone są do placówek służby zdrowia. W zapobieganiu problemom alkoholowym Policja jest także corocznie realizatorem lub współrealizatorem licznych działań, akcji, kampanii, programów o charakterze edukacyjnym i profilaktycznym[720], których odbiorcami są dzieci i młodzież, ale także ich rodzice, wychowawcy oraz dorosła część społeczeństwa. Podstawowymi programami są tutaj: „Trzeźwość, „Trzeźwa Osiemnastka", „Unikajmy Alkoholu", „Zachowaj Trzeźwy Umysł", „Stop 18", „Pilnuj Drinka", „Trzeźwy Małolat". Oprócz przekazywanej w programach wiedzy młodym ludziom o skutkach nadużywania alkoholu, kształcone są dodatkowo umiejętności przeciwstawiania się konformistycznym postawom oraz występowania spod nacisku grupy. Założeniem programów jest eliminacja alkoholizmu ze środowisk młodzieżowych oraz propagowanie pozytywnych wzorców osobowych, w tym przeciwdziałanie spożywaniu alkoholu przez osoby, które nie ukończyły 18 lat, zapobieganie sprzedaży alkoholu takim osobom oraz ujawnianie nieletnich, popełniających czyny karalne oraz zagrożonych demoralizacją[721]. Policja jest również ważnym partnerem dla samorządów i społeczności lokalnej w działaniach mających na celu ograniczenie dostępności alkoholu dla osób nieletnich. Rola Policji dotyczy głównie na sprawdzaniu przestrzegania prawa w zakresie sprzedaży alkoholu małoletnim. W perspektywie prewencyjnej niebagatelna rolę stanowią również kierowane przez Policję wnioski do

[719] K. Świerczewski, *Wybrane zagadnienia dotyczące zatrzymania osób przez Policję*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2016, s. 20.

[720] W ramach działań profilaktycznych w 2014 r. policjanci ujawnili łącznie 10146 małoletnich/nieletnich, znajdujących się pod wpływem alkoholu.

[721] A. Szymański, *Policja w systemie profilaktyki i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie, 2013, s. 65.

gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych o leczenie odwykowe czy stosowane zatrzymanie prewencyjne wobec osób, które swoim zachowaniem stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób albo mienia[722]. Do działań porządkowych Policji należy także jej reakcja w zakresie egzekwowania zakazu spożywania alkoholu w obszarze przestrzeni publicznej określonych w art. 14 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi.

5.2. Narkomania

5.2.1. Uzależnienie od narkotyków

Ludzie od dawna znali i stosowali substancje odurzające zmieniające świadomość i poprawiające ich nastrój[723]. Uważano, że środki te mają właściwości uzdrawiające nie tylko ciało, ale i duszę[724]. Były stałym elementem ludowej medycyny, wspomagały obrzędy sakralne. Stosowano je do proroctw oraz przepowiedni, wykorzystywano w diagnozowaniu i leczeniu chorób a także w komunikowaniu się ze światem duchów. Na ich określenie używano różnych terminów i nazw. Obecnie funkcjonujące pojęcia identyfikujące substancje zażywane w celu odurzenia się zostały wyodrębnione w 1992 roku w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD-10)[725]. Nazwy te i ich wcześniejsze synonimy, za M. Jędrzejko i A Kowalewską, przedstawiono w poniższej tabeli 57.

[722] B. Jagielska, A. Majchrzak, A. Tabor-Dzikoń, *Zatrzymanie osoby*, Słupsk: Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, 2016, s. 13.

[723] Udokumentowana historia narkotyków sięga około 700 lat przed naszą erą. Z tych czasów pochodzą odnalezione gliniane tabliczki, na których Sumerowie opisali sposób uprawy i przygotowania opium. Por. A. Augustynek, *Jak walczyć z uzależnieniami*?, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2011, s. 44.

[724] N. Pasierb, P. Ścisło, *LSD-dziś popularny narkotyk, kiedyś miał stać się przełomem w psychiatrii*, „Alkoholizm i Narkomania" 26(1) 2013, s. 55.

[725] K. Zajączkowski, *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2005, s. 7.

Tabela 57. Uzależnienie od substancji psychoaktywnych – terminologia

Terminologia wg ICD-10	Definicja terminu	Poprzedzające nazwy
Substancja psychoaktywna	Każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działająca na OUN,	Narkotyk, środki odurzające, używki
Używanie szkodliwe	Sposób przyjmowania substancji psychoaktywnych, którego następstwem jest wystąpienie szkód zdrowotnych	Nadużywanie
Uzależnienie	Zespół zjawisk psychicznych lub fizycznych wynikających z działania tych środków lub substancji na organizm ludzki, charakteryzujący się zmianą zachowania lub innymi reakcjami psychofizycznymi	Narkomania, lekozależność, lekomania, nałóg, chemiozależność

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania i uzależnienie – zjawisko i podstawowe pojęcia* [w:] *Człowiek wobec uzależnień: narkotyki i dopalacze*, (red.) M. Jędrzejko, Poznań: Oficyna Wydawnicza ASRA-JR, 2010, s. 15.

Termin *narkotyk* wywodzi się z greckiego słowa *narcotikos* – oszałamiający. Z farmakologicznego punktu widzenia narkotyk – środek psychoaktywny[726]- to substancja chemiczna, która wprowadzona do organizmu człowieka zaburza czasowo jedną lub więcej jego funkcji. W nauce, pod tą kategorią rozumie się specyfik powodujący zniesienie bólu, euforię i oszołomienie, którego częste stosowanie prowadzi do narkomanii[727]. Medycznie rzecz ujmując, narkomania jest stanem patologicznej zależności i przymusu, co w konsekwencji powoduje negatywne następstwa w obrębie zdrowia i funkcjonowania społecznego danej jednostki. Natomiast w znaczeniu prawnym, narkomania oznacza stałe lub okresowe używanie w celach niemedycznych środków odurzających lub substancji psychotropowych albo środków zastępczych[728], w wyniku czego może powstać lub powstało

[726] Środek psychotropowy (środek psychoaktywny) - Substancje chemiczne, które wpływają na procesy psychiczne, zachowanie i doświadczenia, w ten sposób, że na pewien czas zmieniają świadomość. Po dotarciu tych substancji do mózgu mogą one oddziaływać na receptory synaptyczne, blokując lub stymulując pewne reakcje.

[727] P. Jabłoński, M. Jędrzejko, *Narkotyki i para narkotyki (perspektywa polska*), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, 2011, s. 17

[728] Zgodnie z ustawą z 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2017r., poz. 783.) substancja psychotropowa to – każda substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, działającą na ośrodkowy układ nerwowy, określoną w wykazie substancji psychotropowych stanowiącym załącznik nr 2 do ustawy; środek odurzający to – każda

uzależnienie od nich [729]. W literaturze przedmiotu znajdziemy wiele definicji uzależnienia (tabela 58.).

Tabela 58. Wybrane definicje uzależnienia występujące w literaturze przedmiotu

Definicja uzależnienia wg J. Seweryn[730]	Uzależnienie jest stanem niekontrolowanej zależności fizycznej, psychicznej i społecznej od środka uzależniającego. W przypadku odstawienia go występują przykre objawy fizyczne i psychiczne, które są nie do zniesienia dla uzależnionego i skłaniają go do ponownego sięgnięcia po środek uzależniający
Definicja uzależnienia wg D. Balcelewskiej[731]	Uzależnienie jest to nabyta silna potrzeba wykonywania jakiejś czynności lub zażywania jakiejś substancji – uzależnienie to organiczny, psychiczny lub psychosomatyczny przymus zaspokajania jakiejś potrzeby
Definicja uzależnienia wg B. Woronowicza[732]	Uzależnienie to nabyta, silna potrzeba wykonywania jakiejś czynności lub zażycia jakiejś substancji, celem powtórzenia poprzednich przeżyć związanych z przyjęciem substancji lub z daną czynnością (zachowaniem)
Definicja uzależnienia wg R. Baumeister[733]	Fizyczna i psychiczna potrzeba przyjęcia określonej substancji, która powoduje utratę kontroli, skutkującą nieprzyjemnymi reakcjami.

Źródło: Opracowanie własne

substancja pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działającą na ośrodkowy układ nerwowy, określoną w wykazie środków odurzających stanowiącym załącznik nr 1 do ustawy; środek zastępczy to – produkt zawierający co najmniej jedną nową substancję psychoaktywną lub inną substancję o podobnym działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, który może być użyty zamiast środka odurzającego lub substancji psychotropowej lub w takich samych celach jak środek odurzający lub substancja psychotropowa, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu nie jest regulowane na podstawie przepisów odrębnych.

729 Uzależnienie jest ciężkim schorzeniem psychicznym, charakteryzującym się reemisją, a jego głównym objawem jest stan potrzeby przyjmowania substancji zażywanej. W praktyce klinicznej i w międzynarodowych systemach oraz klasyfikacjach zaburzeń psychicznych termin „uzależnienie" stosuje się dookreślenia nieprawidłowości relacji między organizmem człowieka a substancją psychoaktywną. Por. J. Wciórka, W. Kostowski, E. Weremowicz, M. Jędrzejko, *Uzależnienia od substancji chemicznych*, [w:] *Katastrofy i zagrożenia we współczesnym świecie*, (red.) W. Baturo, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, s. 228.

730 J. Seweryn, *Uzależnienie od nowych mediów*, www.e-bokowo.pl 2008, s. 10.

731 D. Balcelewska, *Hobby, przyzwyczajenie czy uzależnienie*?, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" (3) 2000, s. 44.

732 B. Woronowicz, *Uzależnienia…*op.cit., s.553.

733 R. Baumeister, T. Heatherton, *Utrata kontroli. Jak i dlaczego tracimy zdolność samoregulacji,* Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2000, s. 165-166.

Część z nich wskazuje, że o uzależnieniu można mówić, jeśli jakiś „środek lub czynność przestają służyć człowiekowi zgodnie z jego przeznaczeniem, a stają się dla niego celem samym w sobie. Inne podkreślają, że uzależnienie to nawykowe zachowanie ograniczające wolność ludzkich pragnień”[1], czy też, że uzależnienie jest przewlekłą chorobą układu nagrody, motywacji i pamięci, w której rozwój zaangażowane są różne układy neurotransmisyjne[734].

Zgodnie z definicją uznawaną przez WHO, uzależnienie to psychiczny i fizyczny stan wynikający z interakcji między żywym organizmem a substancją chemiczną, charakteryzujący się zmianami zachowania i innymi reakcjami, do których należy konieczność przyjmowania danej substancji w sposób ciągły lub okresowy, w celu doświadczenia jej wpływu na psychikę, lub by uniknąć przykrych objawów towarzyszących brakowi substancji[735]. Uzależnienie oznacza niezwykle silne przywiązanie do narkotyku i utratę kontroli nad jego przyjmowaniem[736]. Stan uzależnienia obejmuje wszystkie sfery funkcjonowania człowieka, a jeśli osoba nie zostanie poddana terapii, w sposób nieuchronny prowadzi to do jej dezintegracji społecznej i zdrowotnej. Według Z. Juczyńskiego uzależnienie narkotykowe charakteryzuje się: siłą, podstawowym charakterem, automatyzmem i trwałością[737] (patrz rys. 44.).

[734] E. Zwierzyńska, B. Pietrzak, *Patogeneza uzależnień – problem wciąż aktualny*, „Alkoholizm i Narkomania” 27(2) 2014, s. 163.
[735] K. Zajączkowski, *Uzależnienia od substancji…*op.cit., s. 39.
[736] Z. Juczyński, *Narkomania, Podręcznik dla nauczycieli i rodziców,* Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2002, s. 53.
[737] Szerzej: Z. Juczyński, *Narkomania…*op.cit., s.53-54.

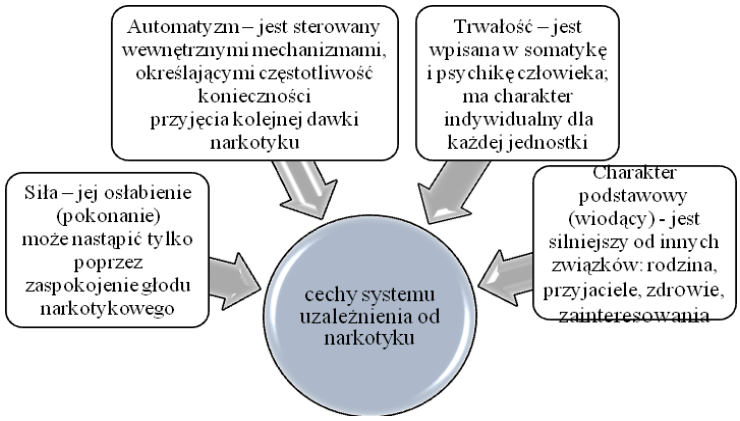

Rys. 44. Cechy systemu uzależnienia
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania –wybrane pojęcia i definicje,* [w:] Narkomania spojrzenie wielowymiarowe, (red.) M. Jędrzejko, Pułtusk – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2009, s. 29.

Działanie narkotyków można rozpatrywać w kategoriach następstw krótkoterminowych i długoterminowych. W odniesieniu do działań długoterminowych, wyróżnia się trzy rodzaje uzależnień: fizyczne, psychiczne oraz społeczne. Poprzez uzależnienie psychiczne rozumie się chęć lub niekiedy przymus zażycia środka uzależniającego, w celu uzyskania poprawy samopoczucia, usunięcia dyskomfortu psychicznego bądź przeżycia nowych wrażeń. Przy uzależnieniu fizycznym środek staje się niezbędny dla funkcjonowania organizmu. Brak środka lub zmniejszenie jego dawki manifestuje się zespołem abstynencyjnym, „głodem[738]. Uzależnienie społeczne wiąże się z zażywaniem narkotyków w grupie. Polega na tym, że działa tu czynnik środowiskowy w postaci presji grupy, świadomości istnienia pewnej mody bądź więzi z inną osobą darzoną uczuciem[739]. Naturą tego rodzaju uzależnienia, jest to, że uzależnienie od substancji psychoaktywnej jest zjawiskiem wtórnym wobec uzależnienie od grupy[740]. Osoby uzależnione —

[738] B. Wojnarowska, M. Stanaszek, M. Pułtorak, A. Wojciechowska, *Uczeń a narkotyki. Jak zapobiec i pomóc.* Warszawa: Instytut Matki i Dziecka; Zakład Medycyny Szkolnej, 1991, s. 8-9.
[739] Z. Juczyński, *Narkomania*…op.cit., s.19-22.
[740] Cz. Cekiera, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2001, s. 18.

zależnie od jego stopnia – kierują się pragnieniem odizolowania się od świata zewnętrznego, nie tylko w aspekcie wymknięcia spod presji codziennych problemów, czy stawianych im oczekiwań. W większości przypadków maleje ich aktywność i zainteresowanie sprawami społecznymi. Z czasem spada też ich aktywność z zakresie dbania o własne sprawy życiowe[741]

Z terminem uzależnienie powiązane są bezpośrednio jeszcze inne dwa pojęcia: „nawyk" i „nałóg". Zdaniem D. Pstrąg: nawyk, w odróżnieniu od nałogu, występuje wtedy, gdy człowiek czuje wprawdzie nieprzepartą chęć, silne pragnienie, lecz jeszcze nie przymus odurzania się, a przy tym dawki zażywanych środków nie wymagają zwiększenia, człowiek nie jest od nich uzależniony fizycznie, tzn., że pozbawienie go specyfików nie wywołuje objawów głodu narkotycznego, a przyjmowanie środków, choć szkodliwie wpływa na psychikę, nie powoduje jeszcze poważniejszych skutków w jego życiu społecznym[742]. Innymi słowy, istota nałogu dotyczy nadużywania określonych substancji. Oznacza to, że przyjmuje się ich więcej, niż organizm może przyswoić bez szkody dla siebie. W stanach nałogu osoba zmuszona jest do wprowadzania danego środka psychoaktywnego do swego organizmu i drastycznie dolegliwie odczuwa objawy wycofania, gdy środek ten jest dla niej niedostępny. Najczęstsze objawy wycofania to: dreszcze, pocenie się, mdłości, bóle mięśni, kończyn, narządów.

W literaturze przedmiotu można natrafić na pojęcie *toksykomanii*. Termin ten z reguły stosowany jest na ogólne nazwanie zjawiska świadomego narażania własnego organizmu na szkodliwe działanie różnych substancji: narkotyków, leków, używek, rozpuszczalników i innych potencjalnie szkodliwych substancji. W tym zakresie funkcjonuje także pojęcie *politoksykomanii*[743], które

---

[741] Sz. Woronowicz, *Problemy narkomanii – wybrane aspekty społeczne i prawne*, Warszawa: Kancelaria Senatu, 2012, s.6

[742] D. Pstrąg, *Wybrane zagadnienia z problematyki uzależnień*, Rzeszów Wydawnictwo: Wyższej Szkoły Pedagogicznej 2000, s. 14.

[743] Szerzej: P. Jabłoński, *Używanie wielu substancji psychoaktywnych- opis zjawiska i terapia*, [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, (red.) P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Czabała, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2012, s. 355-370.

określa równoczesne zażywanie substancji psychoaktywnych, wywołujących odmienne efekty, lub równoczesne zażywanie substancji o rożnym składzie chemicznym[744]. W trwającej od wielu dziesięcioleci diagnozie problemu narkotykowego przyjęto, że patologia ta ujawnia się w ścisłym powiązaniu trzech elementów: człowiek – narkotyk – środowisko i jest problemem o co najmniej czteropłaszczyznowym charakterze obejmującym problemy zdrowotne, prawne, społeczne i etyczno-moralne. Wszystkie wymienione elementy są ze sobą wzajemnie powiązane. Każdy odgrywa ważną rolę w powstawaniu uzależnienia, aczkolwiek najważniejsza w tym procesie przypada człowiekowi. Ludzie sięgają po substancje uzależniające z różnych powodów, i to właśnie one decydują o tym, czy rozpocznie się proces nadużywania czy też nie. Zwykle robią to, aby spotęgować emocje pozytywne (np. sukcesu, przyjaźni) bądź też, aby osłabić emocje negatywne (np. przygnębienia, depresji, lęku)[745]. Przewlekłe używanie substancji psychoaktywnych powoduje zarówno szkody społeczne (np. problemy z nauką, rozpad rodziny, konflikty, problemy z prawem, kłamstwa, wykluczenie społeczne),[746] jak i nieodwracalne zmiany w systemie nerwowym, co w konsekwencji prowadzi do rozlicznych zmian w psychice człowieka, począwszy od zaburzeń funkcjonowania poznawczego, poprzez zaburzenia w rozwoju umiejętności społecznych i umiejętności radzenia sobie z trudnościami. Pojawić się mogą napięcie emocjonalne, wybuchowość bądź stany lękowe z tendencjami samobójczymi, zmiany nastroju, zaburzenia obsesyjne czy asocjalność[747]. Wszystkie środki psychoaktywne oddziałują na emocje (nastrój) i/lub na świadomość. Ich przyjmowanie wpływa na zmiany stanów organizmu i psychiki, zaś nadużywanie zmienia trwale potencjalne, sprawnościowe, wydolnościowe

[744] R. Meyer, *Psychopatologia*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2003, s. 212.

[745] Z. Madeja, *Patomechanizm uzależnienia psychologicznego od substancji psychoaktywnych*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2006, s. 27.

[746] M. Jędrzejko, W. Bożejewicz, D. Szarzała, *Zagrożenia narkomanią w perspektywie antropologiczno-etycznej*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2007, s. 52-53.

[747] A. Kruczek, *Stosowanie środków psychoaktywnych przez nieletnie przestępczynie*, „Alkoholizm i Narkomania" 26(4) 2013, s. 333.

funkcje i czynności narządów i umysłu (rozumianego jako triada: emocji, inteligencji i woli) jak również wpływa na rozwój zespołu uzależnienia[748]. Mimo rozległych badań, jakie przeprowadzono nad różnymi aspektami uzależnień od substancji psychoaktywnych, nie udało się uzyskać jednoznacznych odpowiedzi na podstawowe pytania: dlaczego niektórzy ludzie uzależniają się łatwiej niż inni? Co decyduje, że w nałóg wpadają tylko niektórzy ludzie, a inni nie? Czy proces uzależnienia można cofnąć?[749]. Brak wyraźnych odpowiedzi nie oznacza jednak całkowitej w tym zakresie niewiedzy. Wiadomo, że mechanizm rozwoju uzależnienia w każdym przypadku jest podobny i przechodzi przez kolejnych kilka faz. Shaffer i Jones[750] określają go jako zespół trzech „K-K-K": utrata Kontroli- Kontynuacja – Kompulsja. Na początku występuje okazjonalne używanie substancji narkotycznych, np. dla towarzystwa. Następnie, pojawia się rozsmakowanie w efektach, jakie powodują, co prowadzi do przejścia w etap używania regularnego, a następnie używania substancji po to, aby zlikwidować negatywne skutki użycia. Najczęściej wymienia się cztery stadia uzależnienia: fazę eksperymentowania, fascynacji, przymusu brania, przyjmowania po to, żeby zachować sprawność. Natomiast A. Nowak i E. Wysocka nazywają te fazy jako: poznanie stanu odurzenia, stan odurzenia przyjemnością, stan odurzenia celem nadrzędnym i stan odurzenia normą[751]. W fazie pierwszej- eksperymentowania, następuje pierwszy kontakt z narkotykami, co wynika

---

[748] Termin zespół oznacza, grupę zjawisk behawioralnych, poznawczych i fizjologicznych, jakie mogą się rozwinąć w wyniku powtarzającego się przyjmowania substancji psychoaktywnej. Z reguły zjawiska te obejmują przemożną chęć zażywania substancji, upośledzenie kontroli nad jej konsumpcją, uporczywe przyjmowanie substancji pomimo występowania szkodliwych skutków, przedkładanie używania ponad inne aktywności i obowiązki życiowe, wzmożoną tolerancję organizmu na przyjmowany środek oraz somatyczne (fizyczne) objawy zespołu abstynencyjnego („głodu narkotykowego") występujące przy zaprzestaniu używania. Za P. Jabłoński, M. Jędrzejko, *Narkotyki i paranarkotyki*...op.cit., s. 22.

[749] Z. Madeja, *Patomechanizm…*op.cit., s. 10.

[750] Za: I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*…op.cit., s.181.

[751] A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej w kryminologii*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk" 2001, s. 73-74.

zazwyczaj z ciekawości i strachu przed odrzuceniem przez grupę. Często, pomimo niezbyt przyjemnego uczucia związanego z pierwszym razem, presja otoczenia i grupy jest tak silna, że dochodzi do kolejnych prób. W fazie tej dominuje ciekawość, chęć przeżycia obiecanego „raju", nie bierze się pod uwagę możliwości uzależnienia. Dzięki niskiej tolerancji łatwo osiąga się stan odurzenia. Takie okazjonalne eksperymenty nie niosą za sobą odrzucenia społecznego czy poważnych problemów w domu, szkole czy pracy. Zachowanie człowieka generalnie nie odbiega od dotychczasowego, ale mogą zdarzać się już „drobne" kłamstwa. Narkotyki otrzymuje się zwykle gratisowo. Faza druga – fascynacji charakteryzuje się zwiększaniem się tolerancji organizmu dla środków odurzających, stąd większa częstotliwość ich zażywania- staje się to przymusem a nie wolnym wyborem. Można zauważyć już wyraźne zmiany w zachowaniu- początki podwójnego życia- następuje zmiana środowiska kolegów. Człowiek zamyka się w sobie, ma coraz częściej zły nastrój, jest agresywny. Pogarszają się wyniki w nauce, są „pierwsze przerwy w życiorysie". Pojawiają się tu nowe środki, silniej działające, jak np. haszysz, amfetamina, barbiturany, za które trzeba już zapłacić. W tej fazie obserwuje się początki kłamstwa, pożyczanie pieniędzy i kradzieży. Z kolei trzecia faza to faza przymusu brania. Stan odurzenia staje się celem nadrzędnym człowieka. W okresie tym najczęściej zażywane są: kokaina, LSD, grzyby halucynogenne i opium, co pociąga za sobą coraz większe nakłady finansowe. Nadal wzrasta tolerancja na środki odurzające - narkotyki przyjmowane są codziennie, coraz częściej w samotności. Stan odurzenia utrzymuje się praktycznie w sposób ciągły. Zaczynają się pojawiać stany przedawkowania i „nawroty doznań". Zachowanie staje się coraz trudniejsze - ciągłe kłamstwa, kradzieże, handel narkotykami, wagarowanie lub porzucenie szkoły, incydenty z policją, kłótnie i bijatyki z domownikami. Pogarsza się stan zdrowia, nastrój bez narkotyku staje się bardzo przykry. Obniża się samoocena, pojawiają się bolesne poczucie winy i wstydu. Powoli życie zaczyna być podporządkowywane zdobyciu i sięgnięciu po narkotyki. W fazie czwartej, czyli przyjmowania narkotyku po to, aby zachować sprawność, pojawia się uzależnienie społeczne. W tym okresie narkotyk staje się już niezbędny, stąd

obserwuje się stałe branie, a bardzo wysoka tolerancja wymusza coraz wyższe dawki. Występują częste przedawkowania. Człowiek nie potrafi już odróżnić stanu normalnego od stanu odurzenia. Dochodzi do całkowitego wyniszczenia fizycznego, ciągłych wybuchów wściekłości i agresji wobec najbliższych. Pojawia się depresja wymuszająca przyjęcie środka oraz myśli samobójcze. Człowiek staje się „wrakiem" niezdolnym do normalnego życia- bez pomocy innych czeka go nieuchronnie śmierć. Narkomani żyją już w ciągłym strachu, że pewnego dnia zabraknie narkotyku, że zostaną bez pieniędzy, by je zdobyć. Przerwanie tego koła jest ogromnie trudne, leczenie prowadzone jest tylko po uprzedniej detoksykacji (odtruciu) na specjalnych oddziałach, ale narkotyk jest ciągle na tyle pociągający i konieczny do funkcjonowania, że chora osoba nie ma siły, by się z tego koła wyrwać. Wczesne fazy uzależnienia charakteryzują się tolerancją na narkotyk i zależnością od tej substancji. Po wielokrotnym zażywaniu narkoman potrzebuje większej niż poprzednio dawki narkotyku, by uzyskać ten sam efekt – między innymi identyczną poprawę nastroju, jak również taki sam poziom koncentracji[752].

Poszczególne fazy rozwoju uzależnienia cechują się objawami nieswoistymi[753]i swoistymi. Objawy te i skutki zależne są od rodzaju przyjmowanego narkotyku oraz wielkości dawki. Kluczowymi czynnikami, które powodują powstanie uzależnienia są: siła działania mikro i makro bodźców środowiskowych, predyspozycje psychobiologiczne i osobowościowo-charakterologiczne biorcy, typ i potencjał uzależniający substancji, dostępność oraz częstość używania substancji[754].

---

[752] S. Mordarski, *Analiza zjawiska narkomanii – patomechanizm uzależnienia*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (3) 2006, s. 40

[753] Objawy nieswoiste (*wieloznaczne*) - objawy, które nie są przypisane na stałe danej chorobie. Występując w obrębie licznych jednostek nozologicznych - ukierunkowują postępowanie lekarskie podczas diagnostyki. Najczęstsze objawy nieswoiste to: osłabienie, zmęczenie, gorączka, ból, duszność, kaszel. Objawy swoiste to sposób rozwoju tolerancji, która w przypadku uzależnienia od narkotyków ciągle wzrasta.

[754] E. Kopicz-Kamińska, *Mechanizmy uzależnienia*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2005, s. 45.

Na temat patogenezy uzależnienia powstało wiele teorii[755]. Wśród istniejących koncepcji wyróżnia się dwa główne nurty: biologiczny (zakładający aktywne i funkcjonalne relacje między mózgiem a substancjami psychoaktywnymi) i psychospołeczny, gdzie problem uzależnienia rozpatruje się w aspekcie szeroko rozumianych czynników motywacyjnych i osobowościowych, a przy tym podkreśla się wpływ rodziny, grupy rówieśniczej oraz środowiska zawodowego w procesie powstawania nałogu)[756]. Szerokie spektrum funkcjonujących koncepcji prezentuje m.in. M. Jędrzejko i A. Kowalewska w książce „Współczesne teorie i praktyka profilaktyki uzależnień chemicznych i nie chemicznych". Nawiązaniem do opisu zawartych tam myśli może być stanowisko amerykańskich naukowców z NIDA, którzy stwierdzili, że mechanizm powstawania uzależnienia jest procesem złożonym, ma naturę wieloaspektową i interakcyjną[757]. Jest on kombinacją niekorzystnych czynników z trzech poziomów: molekularnego/ komórkowego (geny), indywidualnego (wiedza i umiejętności) oraz środowiskowego[758].

5.2.2. Rodzaje i typologie narkotyków oraz skala zjawiska

W literaturze przedmiotu można spotkać wiele kryteriów podziału substancji określanych ogólnie narkotykami, które odzwierciedlają ich: oddziaływanie, pochodzenie, regulacje prawne, itp. Na przykład, w ustawodawstwie holenderskim wyodrębnia się dwa typy narkotyków: miękkie, do których należą pochodne konopi indyjskich oraz twarde, w skład których

[755] D. Lettieri, M. Sayes i H. Pearson wyodrębnili 46 teorii – 80% z nich wskazywało na przyczynowe czynniki biopsychologiczne, a 20% na społeczne. Por. F. Bruno, G. Mannino, *Ogólne problemy uzależnienia od substancji uzależniających,* [w:] *Kompendium wiedzy o profilaktyce. Nadużywanie i nielegalny obrót substancjami uzależniającymi*, T.2., (red.) D. Muszyńska, Warszawa: Biuro ds. Narkomanii, 1997, s. 10.

[756] A. Augustynek, *Jak walczyć…*op.cit., s. 12.

[757] M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, Warszawa- Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013, s. 61.

[758] P. Anderson, *Zwrot w uzależnieniach – udział nauk biologicznych i społecznych w przeformułowaniu polityki wobec substancji psychoaktywnych* „Alkoholizm i Narkomania" 29(3) 2016, s. 174.

wchodzą przede wszystkim opiaty i kokaina[759]. Dość popularną typologią jest typologia dzieląca narkotyki na substancje o działaniu hamującym, pobudzającym i halucynogennym[760]. Prostota tej klasyfikacji sprawia, że jest ona często wykorzystywana w celach edukacyjnych oraz w programach profilaktycznych dla młodzieży[761]. W jej przestrzeń wpisuje się m.in. systematyka narkotyków w ujęciu T. McGill (patrz tabela 59.).

Tabela 59. Klasyfikacja środków odurzających

Narkotyk	Klasyfikacja	Wygląd	Działanie	Skutki krótkotrwałe	Skutki długotrwałe
Amfetamina	Stymulant	Proszek, kryształki	Pobudza układ nerwowy	-Zwiększona energia - irytacja -bezsenność -zmniejszony apetyt -potliwość i drżenie rąk -przyśpieszone tętno	-anoreksja -utrata wagi -psychoza -agresja -paranoja -depresja
Konopie indyjskie	Halucynogent Depresant Kanabinoid	Suche liście i kwiaty rośliny	Uczucie odmiennego stanu	-senność -utrata zahamowań -zakłócona równowaga -nadmierna wesołość -utrata koncentracji	-ryzyko chorób układu oddechowego -zmniejszona płodność -zaburzenia psychologiczne -zmniejszona koncentracja i pamięć
Kokaina	Stymulant	Proszek, kryształki	Wywołanie euforii, pobudza układ nerwowy, zwiększona nerwowość	-przyśpieszone bicie serca -zwiększone ciśnienie krwi -podwyższona temperatura ciała -bezsenność -brak apetytu	-nerwowość -depresja -impotencja -uszkodzenie górnych dróg oddechowych -zapalenie wątroby B i C

[759] Podział narkotyków na miękkie i twarde oznacza ich „potencjał uzależniający", tzn. jak szybko są w stanie całkowicie uzależnić od siebie człowieka. Jako twarde najczęściej określa się te, których używanie prowadzi do silnego uzależnienia, zwłaszcza kiedy jest połączone z poważnymi następstwami zdrowotnymi. Za miękkie uznaje się te, które uzależniają w dużo mniejszym stopniu lub wcale.

[760] Kryterium rozróżnienia stanowi dominujący typ działania na OUN: narkotyki hamujące (wszystkie opioidy) – spowalniają reakcje, zmniejszają nawet bardzo silny ból; stymulanty (np. amfetamina, metamfetamina, ecstasy) – silnie pobudzają, wywołują przypływ energii i mocy;halucynogeny (np. grzyby halucynogenne, LSD, a w większych ilościach także marihuana i ecstasy) – ich działanie zależy od stanu osoby je zażywającej; zwykle wywołują omamy, w niektórych przypadkach powodują poczucie paniki.

[761] K. Ostaszewski, *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Warszawa: Wydawnictwo „Scholar", 2003, s. 63.

Ecstazy	Stymulant Halucynogen	Kapsułki z logo, proszek	Wyzwala neuroprzekaźniki	-przyśpieszony puls -torsje -utrata przytomności -uczucie unoszenia się -pozytywne zmiany w uczuciach	-uszkodzenia mózgu -problemy ze zdrowiem psychicznym -depresje -nieustanny lęk
Heroina	Depresant	Proszek, postać krystaliczna	Uczucie „odpływania"	-mdłości -wymioty -płytki oddech -śpiączka lub śmierć	-zapadnięcie żył, ropnie -tężec -zapalenie wątroby B i C -problemy z sercem i układem oddechowym -zapalenie płuc -bezpłodność
LSD	Halucynogen	Kawałki papieru z obrazkami	Wpływa na receptory w obszarze kory mózgowej	-syntezja, czyli widzenie dźwięków i słyszenie kolorów	-uszkodzenie nerek, wątroby -choroby mózgu -utrata pamięci

Źródło: T. McGill, *Przezwyciężyć uzależnienie, poradnik dla rodziców*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2007, s.116-140

Narkotyki można podzielić ze względu na źródło ich pozyskiwania. W ramach tej klasyfikacji wymienia się: narkotyki pochodzenia organicznego i narkotyki pochodzenia syntetycznego – wytwarzane przez człowieka. Do najważniejszych surowców roślinnych, z których otrzymuje się narkotyki pierwszej generacji, należą: krzew Erythroxylon coca (źródło kokainy), konopie Cannabis sativa (źródło kannabinoidów), mak Papaver somniferum (źródło opiatów), krzew Catha edulis (źródło katiny); kaktus Lophophora wiliamsii (źródło meskaliny), Salvia divinorum (źródło salwinoryny). W odróżnieniu od narkotyków izolowanych ze źródeł naturalnych, narkotyki otrzymywane metodami syntezy chemicznej stanowią wielokrotnie liczniejszą grupę substancji psychoaktywnych. Zalicza się do nich m.in. amfetamina, metamfetamina, fentanyl, fencyklidyna, ketamina, petydyna, metadon oraz ich analogi strukturalne, itd.

Inną, powszechnie przywoływaną klasyfikacją, jest podział narkotyków zaproponowany przez WHO oraz ONZ (patrz rys. 45.).

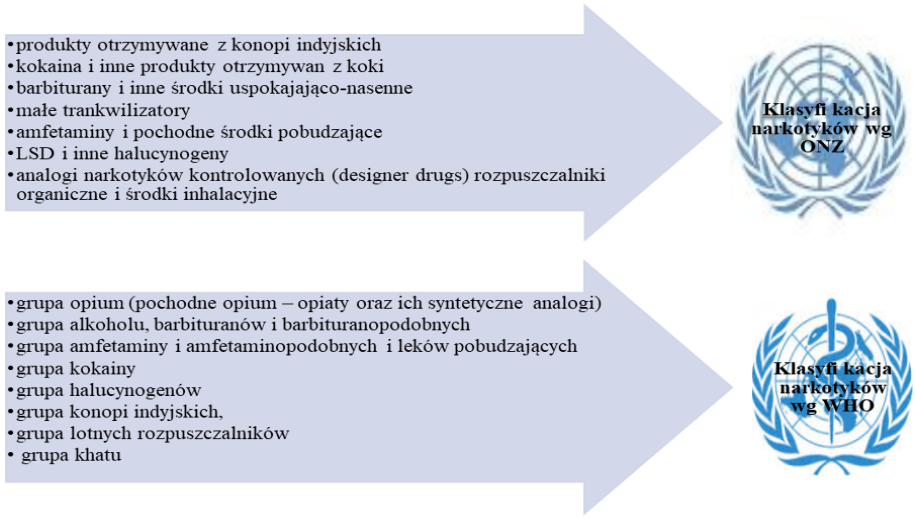

Rys. 45. Klasyfikacja narkotyków wg WHO i ONZ
Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania - wybrane pojęcia i definicje*, [w:] *Narkomania spojrzenie wielowymiarowe*, (red.) M. Jędrzejko, Pułtusk-Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, s. 32

Amerykańscy specjaliści do spraw uzależnień T. Dimoff i S. Carper[762] propagują podział substancji psychoaktywnych na: środki tłumiące, pobudzające, halucynogeny, uśmierzające, sterydy i środki wziewne. Na podstawie tego podziału możliwe jest ciągłe aktualizowanie wykazu o pojawiające się nowe psychotyki. Stosunkowo aktualny i najbardziej spójny wydaje się podział narkotyków, jaki proponuje M. A. Schuckit w monografii „*Drug and Alcohol Abuse*". Dzieli on narkotyki na 6 grup, uznając za kryterium stosowanego podziału kierunek ich działania farmakologicznego. W grupach tych wyodrębnia się:

1. Depresanty ośrodkowego układu nerwowego, tj. związki zmniejszające przejawy aktywności ośrodkowego układu nerwowego (OUN), obniżają aktywność nerwową i spowalniają czynności organizmu (m.in. alkohol etylowy, barbiturany, benzodiazepiny i kwas γ-hydroksymasłowy).

[762] T. Dimoff i S. Carper, *Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki*, Warszawa: Wydawnictwo Elma Books, 1994, s. 35-64.

2. Stymulanty OUN, tj. psychoaktywne substancje pobudzające czynność OUN, przejściowo nasilają aktywność nerwową i pobudzają czynności organizmu (m.in. amfetamina, metamfetamina, kokaina, metkatinon, katina i katinon).
3. Opioidy: morfina, kodeina, tebaina oraz opioidy półsyntetyczne i syntetyczne.
4. Kannabinoidy, tj. składniki konopi Cannabis sativa, występujące na rynku narkotykowym jako marihuana, haszysz i olej haszyszowy.
5. Halucynogeny, powodują zaburzenia spostrzegania i wywołują doznania zmysłowe przy braku bodźców wejściowych, które dzieli się zwykle na 4 podgrupy należące do różnych grup chemicznych: a) pochodne ergoliny (lizergid), b) pochodne tryptaminy (psylocyna i psylocybina), c) pochodne karboliny (harmina i harmalina), d) pochodne fenetylaminy (meskalina).
6. Inhalanty albo wziewne środki odurzające (volatile substance abuse, VSA) – do inhalantów należą pospolite rozpuszczalniki, np. toluen, ksylen, heksan i benzyna, gazy np. propan i butan, propelanty aerozoli, spreje[763]

Co zaś się tyczy polskiej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, substancje narkotyczne segreguje się na dwie grupy: środki odurzające oraz substancje psychotropowe. Środki odurzające są przyporządkowane do grupy I-N, II-N, III-N i IV-N, a substancje psychotropowe do podklasy I-P, II-P, III-P i IV-P. Najgroźniejsze narkotyki: heroina, fentanyl i jego analogi strukturalne, morfina i wyciągi ze słomy makowej należą do grupy I-N, a groźne narkotyki zmodyfikowane wywodzące się z amfetaminy, a także LSD, psylocybina i meskalina – do grupy I-P. W ustawie wymienione są również tzw. prekursory, to jest substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, które mogą być wykorzystywane do produkcji środków odurzających lub substancji psychotropowych[764]. Dodać w tym miejscu należy, że klasyfikacja narkotyków i substancji działających podobnie ma znaczenie bardziej formalne i naukowe niż

[763] P. Jabłoński, M. Jędrzejko, *Narkotyki…*op.cit., s. 22.
[764] B. Szukalski, *Charakterystyka środków psychoaktywnych*, [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, (red.) P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Czabała, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2012, s. 37

praktyczne. Wynika to przede wszystkim z masowego łączenia różnych środków i sprzedawania ich pod nazwą klasycznych narkotyków[765].

Monitorowanie używania narkotyków i związanych z tym szkód jest skomplikowane z rozmaitych powodów. Głównie z uwagi na fakt, że przyjmowanie narkotyków wiąże się z wieloma różnymi wzorami konsumpcji (patrz tabela 60.), z jednej strony wyróżnia się eksperymentowanie oraz używanie okazjonalne, z drugiej zaś używanie codzienne i długoterminowe.

Tabela 60. Modele używania substancji psychoaktywnych

Typ modelu	Charakterystyka
Używanie eksperymentalne	Dotyczy osób młodych, próbujących wielu substancji wielokrotnie. Przyjmowanie odbywa się w grupie rówieśniczej w celu osiągnięcia oczekiwanych doznań. Takie używanie, najczęściej, nie jest związane z ujemnymi następstwami medycznymi lub społecznymi.
Używanie rekreacyjne	Substancja) jest przyjmowana przez ten sam krąg osób, w celu przeżycia przyjemnych doznań, nie częściej niż raz w tygodniu i nie zaburza pełnienia ról społecznych. Indywidualne (samotne) przyjmowanie nie występuje.
Używanie stresopochodne	Jest zwykle uwarunkowane motywami indywidualnymi, osobistą sytuacją, Przyjmowanie substancji odbywa się kilka razy w tygodniu lub rzadziej, z tendencją do samoograniczania. Przyczyną przyjmowania substancji jest chęć poprawy samopoczucia, rozładowania napięcia. Tę grupę osób uważa się za zagrożoną uzależnieniem.
Używanie intensywne	Oznacza przyjmowanie substancji co najmniej raz dziennie w celu redukcji napięcia, poprawy samopoczucia i umożliwienia codziennego funkcjonowania.
Używanie kompulsywne	Intensywne przyjmowanie substancji osiągające cechy uzależnienia. Przy używaniu kompulsywnym ma miejsce stałe przyjmowanie substancji, czasami w celu uniknięcia zespołu abstynencyjnego, często dochodzi do zatruć

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii http://www.narkomania.gov.pl/portal?id=112676 (dostęp 10.08.2017r.)

[765] P. Jabłoński, M. Jędrzejko, *Narkotyki…*op.cit., s. 23.

Pomimo istniejących utrudnień, próbuje się obserwować i kontrolować przedmiotowe zjawisko. Światowe statystki, podają, że ponad 500 milionów ludzi jest uzależnionych od czegoś (substancji lub/i zachowania), w stopniu, który prowadzi do zaburzenia ich społecznego i zdrowotnego funkcjonowania. Mówi się wręcz o zwichniętej i uzależnionej osobowości naszych czasów[766]. Jednym z bardziej rozpowszechnionych w tym obszarze wyzwalaczy uzależnień są narkotyki. Zdaniem WHO co najmniej 15,3 mln osób ma zaburzenia związane z używaniem narkotyków[767]. Wg UNDCP konsumpcja narkotyków obejmuje 3,1% populacji świata, tj. 181 miliona, ale przypuszczalnie jest znacznie większa i osiąga pułap rzędu 4,1%, czyli 246 milionów ludzi. Marihuana jest najczęściej używana, bo przez 2,5% populacji świata (141 mln osób). Wśród narkotyków największym szkodnikiem dla zdrowia jest heroina[768]. Wstrzykiwana powoduje przenoszenie wirusa HIV[769] i jest przyczyną wielu zgonów. Uważa się, że rocznie, na całym świecie umiera tysiące narkomanów[770]. Dzieje się tak zarówno wskutek przedawkowania, jak i pośrednio w następstwie chorób, wypadków, przemocy i samobójstw. Szczególnie podatny grunt dla narkomani stanowi kontynent europejski. Z danych, pochodzących z ostatniego raportu Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA), wynika, że około jedna czwarta populacji dorosłych Europejczyków używało co najmniej raz narkotyków w ciągu swojego życia[771].

---

[766] M. Jędrzejko, M. Walancik, *Człowiek i uzależnienia – uwarunkowania zjawiska*, [w:] *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, Warszawa- Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013, s.13-14.

[767] http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/ (dostęp 17.06.2017r.)

[768] Od wprowadzenia w Polsce systemu nadzoru epidemiologicznego HIV i AIDS (1985 roku), do końca 2013 roku zarejestrowano 17662 przypadki zakażenia HIV w śród nich 6028 (34%) stanowiły osoby używające narkotyków w iniekcjach, w tym 4521 (755) mężczyzn. Por. A. Malczewski, *Iniekcyjni użytkownicy narkotyków – epidemiologia i podjęte działania,* „Remedium" (12) 2014, s. 28.

[769] T. Chruściel, *Epidemiologia uzależnień lekowych*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (3)2005, s. 20.

[770] Przykładowo w 2012 roku w Europie odnotowano 6100 zgonów wskutek przedawkowania, głównie opioidów za K. Palczak, *Narkotyki i narkomania w Europie 2014*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 66(2) 2014, s. 39.

[771] Monitorowanie używania narkotyków i szkód związanych z narkotykami w Europie opiera się na pięciu wskaźnikach epidemiologicznych: używanie narkotyków w

Tabela 61. Szacunkowe dane dotyczące używania narkotyków w Unii Europejskiej

	Konopie indyjskie		**Kokaina**		**MDMA (ekstasy)**		**Amfetaminy**	
	Ostatni rok	W życiu	Ostatni rok	W życiu	Ostatni rok	W życiu	Ostatni rok	W życiu
Osoby dorosłe (15-64 lata)	23,5mln (7,0%)	87,7mln (26,3%)	3,5mln (1,0%)	17,5mln (5,2%)	2,7 mln (0,8%)	14,0mln (4,25)	1,8mln (0,5%)	12,5mln (3,8%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski Raport Narkotykowy. Tendencje i osiągniecia* 2017, Luksemburg 2017, s. 15

Najwięcej osób stosowało konopie indyjskie (87 mln). Wskaźniki dla innych substancji są niższe i wynoszą odpowiednio: 17,5 mln dla kokainy, 12,5 mln dla amfetamin i 14,0 mln dla MDM[772] (patrz tabela 61.). Używane w Europie narkotyki stanowią obecnie bardzo heterogeniczną grupę, a powszechnym w tym zakresie zjawiskiem jest przyjmowanie różnych substancji. Jeżeli chodzi o wskazania dla Polski to z danych zawartych w raporcie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii (KBPK) czytamy, że jakąkolwiek nielegalną substancję psychoaktywną używało kiedykolwiek w życiu 13,7% przebadanych naszych rodaków[773]. Najbardziej popularną substancją są przetwory konopi indyjskich[774]. Częściej sięgają po narkotyki mężczyźni niż kobiety. W grupie osób zażywających narkotyki dominują młode jednostki 15 - 24 lata. Liczne grono w tej kategorii zajmują małoletni. W latach 1992–2003 liczba uczniów, którzy używali narkotyków w ciągu ostatniego roku

populacji ogólnej, problemowe używanie narkotyków, zgony związane z narkotykami i umieralność, choroby zakaźne związane z narkotykami i zgłaszalność do leczenia

772 Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków Narkomanii, *Europejski Raport Narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia,* Luksemburg 2017, s. 15.

773 Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, *Poland New Development, Treds and In-depth information on selected issues*, Warszawa 2013, s. 10. Badanie zostało przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej na reprezentatywnej, ogólnopolskiej próbie osób w wieku 15+. Celem projektu było zbadanie skali zjawiska używania nielegalnych substancji psychoaktywnych, jak również próba określenia trendu rozmiarów konsumpcji nielegalnych substancji psychoaktywnych.

774 A. Malczewski, A. Misiurek, U*żywanie nielegalnych substancji psychoaktywnych – wyniki badań*, „Serwis Informacyjny Narkomania" (1) 2013 str. 28-35.

rosła z 5% do 24%. W roku 2008 odsetek osób deklarujących kontakt z narkotykami zmniejszył się do 15%. Od tego roku nastąpił ponowny wzrost do 18% w 2013 i 2016 roku.[775] W ciągu 12 miesięcy poprzedzających pomiar z roku 2016 marihuanę i haszysz zażywał co piąty uczeń (21%, w 2013 roku 23%), a w ciągu ostatnich 30 dni – co dziesiąty (10%, w 2013 roku 9%). Po marihuanie i haszyszu, najbardziej rozpowszechnioną nielegalną substancją jest amfetamina. Do eksperymentowania z tym środkiem przyznało się 7% polskich nastolatków[776]. Według różnych szacunków można przyjąć, że liczba problemowych użytkowników narkotyków w naszym kraju mieści się w przedziale 72 tys. do 127 tys.[777]. Bardziej precyzyjne informacje o trendach w narkomanii, rozumianej jako uzależnienie bądź używanie narkotyków w sposób rodzący poważne problemy, dostarczają dane z lecznictwa psychiatrycznego[778]. Ze wskaźnika przyjęć wywnioskować można, że od paru lat indykator przyjęć przekroczył liczbę 14 tysięcy i rośnie (patrz tabela 62.). Dynamikę dodatnią wykazuje również współczynnik „narkomanii" przeliczany na 100 tysięcy mieszkańców, który oscyluje między liczbą 34,0 (2009) a 37(2012). Struktura płci osób przyjętych do leczenia od wielu lat pozostaje względnie stała: ¾ pacjentów stanowią mężczyźni, a co czwarty przypadek przyjęcia do placówki dotyczy kobiety[779] (patrz tabela 63.).

[775] Raport CBOS, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016, s. 219-220.
[776] Ibidem, s. 220.
[777] A. Malczewski, *Europejski raport narkotykowy 2015 – sytuacja w Polsce i w Europie*, „Remedium" (6) 2015, s. 28.
[778] Dane gromadzone są przez Instytut Psychiatrii i Neurologii odnoszą się do zaburzeń psychicznych oraz zaburzeń zachowania spowodowanych używaniem substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń (X Rewizja Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Przyczyn Zgonów – rozpoznania nr F11-F16, F18, F19). Powyższe sformułowanie (zaczerpnięte z języka diagnostyki medycznej) odpowiada używanemu w naukach społecznych terminowi „narkomania", rozumianemu jako regularne używanie substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń w sposób powodujący już poważne problemy
[779] *Informacja o realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii w 2014 roku.* Warszawa 2016, s. 34.

Tabela 62. Przyjęci do lecznictwa stacjonarnego 2004-2012 z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania spowodowanych używaniem substancji psychoaktywnych

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba osób	12836	13320	13198	12582	12627	12982	14444	14150	14526
Współ. na100 tys. mieszkańców	33,6	34,9	34,6	33,0	33,1	34,0	37,8	36,7	37,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Narkomania w Polsce. Dane lecznictwa stacjonarnego" Instytut Psychiatrii i Neurologii za lata 2004-2012

Tabela 63. Przyjęci do lecznictwa stacjonarnego z powodu zaburzeń spowodowanych używaniem substancji psychoaktywnych (ICDX: F11-F16, F18, F19) w podziale na płeć

	Mężczyźni		Kobiety	
Rok	N	%	N	%
2012	10878	74,9	3648	25,1
2011	10445	73,8	3705	26,2
2010	10881	75,3	3563	24,7
2009	9650	74,3	3332	25,7
2008	9355	74,1	3272	25,9
2007	9493	75,4	3089	24,6
2006	10030	76,0	3168	24,0
2005	10181	76,4	3139	23,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Narkomania w Polsce. Dane lecznictwa stacjonarnego" Instytut Psychiatrii i Neurologii za lata 2005-2012

Mniej stałe wartości obserwuje się natomiast w strukturze wieku (patrz tabela 64.). Jak twierdzi J. Sierosławski, zmiany te zdają się odzwierciedlać dwa procesy. Pierwszy o charakterze demograficznym – starzenie się populacji, drugi o charakterze epidemiologicznym – zmniejszanie się tempa narastania skali patologii narkomanii[780]. W tej kwestii ciągle niepokojącym zjawiskiem jest wysoki współczynnik zagrożeń narkotykowych wśród osób w wieku średnim (25-34 lat), przy względnie zauważalnym wyhamowaniu narkomanii dziecięcej i młodzieżowej.

[780] J. Sierosławski, *Problem narkomani i narkotyków w Polsce. Rozmiary i trendy zjawiska*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 44(5) 2008, s. 58-67.

Tabela 64. Przyjęci do lecznictwa stacjonarnego z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania spowodowanych używaniem substancji psychoaktywnych w podziale na strukturę wieku

Rok	Wiek								
	-15	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45+	Razem
2012	1,8	10,4	15,6	19,9	16,6	9,7	5,9	20,2	100
2011	2,0	10,5	15,7	21,2	15,4	9,1	6,0	20,1	100
2010	2,1	10,2	17,5	22,1	15,3	8,4	5,8	18,6	100
2009	2,0	9,3	18,2	23,2	14,2	7,8	5,5	19,7	100
2008	1,9	10,8	20,4	23,0	12,8	7,4	5,6	18,2	100
2007	1,9	12,2	23,5	21,4	11,5	6,4	5,6	17,4	100
2006	2,1	14,4	26,3	19,9	10,2	5,9	5,4	15,9	100
2005	1,9	16,3	29,0	19,5	9,0	5,6	5,1	13,6	100
2004	2,4	17,2	30,3	17,8	8,3	5,7	5,7	12,7	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Narkomania w Polsce. Dane lecznictwa stacjonarnego" Instytut Psychiatrii i Neurologii za lata 2004-2012

5.2.3. Prawo przeciwko narkomanii

Do kwestii przeciwdziałania narkomanii w prawodawstwie międzynarodowym można dopatrzyć się różnego podejścia (3P) (patrz rys. 46.). Obojętnie jednak, jaki przyjmuje ona wymiar (prohibicyjny, powściągający, pragmatyczny), światowy narkobiznes wydaje się być ciągle w dobrej kondycji i skutecznie dociera do coraz to nowych rzesz swoich odbiorców.

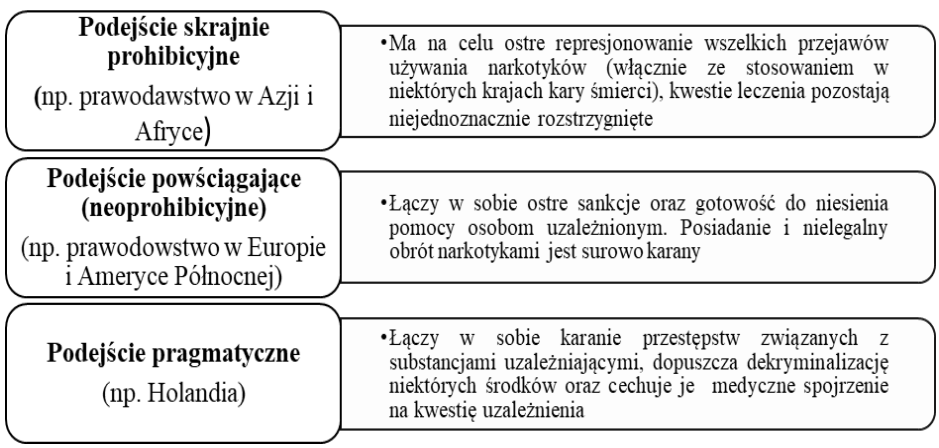

Rys. 46. Typy prawodawstwa w kwestii narkomanii
Źródło: Opracowanie własne

„Formalnie" jako globalny problem ludzkiej cywilizacji narkotyki stały się koincydencyjnym tematem dopiero na początku XX wieku[781]. W 1909 roku po raz pierwszy została zwołana konferencja w Szanghaju, na której poruszono pryncypia międzynarodowej współpracy w tej dziedzinie. Zintensyfikowanie wspólnotowych działań, w celu zwalczania handlu narkotykami, nastąpiło w 1920 roku wraz z powstaniem Ligi Narodów. Ta światowa organizacja ustanowiła m.in. komisję Konsultacyjną ds. Nielegalnego Handlu Opium i Innymi Szkodliwymi Narkotykami, czyniąc wymieniony organ odpowiedzialnym za ograniczenie szerzącego się procederu[782]. Do wybuchu II wojny światowej podpisano kilka międzynarodowych umów, w tym konwencję z 1936 roku. Na jej mocy państwa-strony wyraziły zgodę na zastosowanie sankcji ograniczających wolność (pod groźbą kary więzienia) w przypadku pogwałcenia postanowień dotyczących uprawy, produkcji, przesyłki, sprzedaży, transportu, eksportu, i importu narkotyków. Po 1944 roku następczynią Ligi stała się Organizacja Narodów Zjednoczonych, przejmując po swej poprzedniczce zadanie tworzenia strategii na rzecz zwalczania narkomanii i polepszaniu stanu zdrowia obywateli. Pod egidą ONZ opracowano trzy uzupełniające się konwencje[783]. Przepisy konkretyzują zasady kontroli legalnym obrotem substancji psychotropowych, wytyczają standardy i kierunki działań prewencyjnych, leczniczych, rehabilitacyjnych oraz stwarzają podstawę prawną do walki z nielegalnym handlem narkotykami[784]. Sygnatariuszami konwencji jest wiele krajów, wśród nich Polska i inne państwa europejskie.

---

[781] M. Karpiński, *Stulecie narkotyków*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (1) 2005, s. 36.

[782] I. Krzywicka, *Problem narkomanii i narkotyków jako przedmiot współpracy państw Unii Europejskiej*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2005, s. 52.

[783] 1)Jednolita konwencja o środkach odurzających, podpisana 30.03.1961r. w Nowym Jorku, następnie uzupełniona Protokołem w 1972r.; 2) Konwencja substancjach psychotropowych podpisana 21.02.1971r. w Wiedniu; 3) Konwencja o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i psychotropowymi przyjęta 19.12.1988r. w Wiedniu.

[784] W latach 90 ubiegłego wieku Zgromadzenie Ogólne przyjęło również Globalny Plan Działania, który stanowi wytyczne dla ONZ w walce z narkomanią i nielegalnym obrotem substancjami uzależniającymi.

Aby efektywnie rozwiązywać problem narkotykowy, państwa europejskie, oprócz działań na forum ONZ w ramach Wspólnoty Europejskiej a następnie Unii Europejskiej, podjęły się realizacji połączonej strategii antynarkotykowej, koordynując, uzupełniając i wspierając wzajemną politykę kształtowaną na szczeblu krajowym[785]. Począwszy od lat 90 ubiegłego stulecia strategia zwalczania narkotyków, realizowana przez UE, przyjęła strukturalnie formułę „Planów Działania", które zawierają podstawowe wytyczne dla instytucji i organów Unii oraz dla jej państw członkowskich[786]. Istotne w pierwszym z planów było to, że postulował on połączone podejście do problemu narkotyków nie tylko w sferze zdrowotnej, ale także prawno-karnej. Można powiedzieć, że był on punktem wyjścia dla późniejszych projektów UE dotyczących problematyki narkotyków[787]. Ostatni taki Plan zatwierdzony został na lata 2013–2016 (9963/13). Przedstawiono w nim konkretne inicjatywy w dziedzinie hamowania popytu na narkotyki, ograniczania podaży narkotyków, koordynacji, współpracy międzynarodowej, informacji, badań, monitorowania i oceny. Oprócz ustalenia szczegółowego harmonogramu każdej z inicjatyw, przyporządkowano podmioty odpowiedzialne za ich wdrożenie, a także mechanizmy służące gromadzeniu i ocenie gromadzonych danych. Wskazany dokument jest roboczym planem służącym realizacji przyjętej strategii antynarkotykowej UE na lata 2013–2020 (17547/12). Strategia określa europejski model polityki antynarkotykowej, którego głównym założeniem jest redukcja zarówno popytu na narkotyki jak i podaży narkotyków. Ma również na celu kompresję zagrożeń i szkód zdrowotnych oraz społecznych powodowanych przez narkotyki, zapewnia ramy do skoordynowanych i

[785] Po raz pierwszy w ramach wspólnoty problem narkotyków omawiany był w 1971 r. z inicjatywy prezydenta Francji Georgesa Pompidou, który zaproponował współpracę międzynarodową w sprawie rosnącego problemu narkotyków. Następstwem tej propozycji było powstanie w 1980r. „Grupy Pompidou" w ramach Rady Europy na mocy uchwały Komitetu Ministrów w sprawie utworzenia grupy współpracy w zakresie zwalczania narkomanii oraz przemytu narkotyków.

[786] A. Gruszczak, *Unia Europejska wobec przestępczości, współpraca w ramach III filara,* Kraków: Wydawnictwo UJ, 2002, s. 66.

[787] M. Wolańska, Polityka antynarkotykowa Unii Europejskiej, „Bezpieczeństwo Narodowe" 1-2(9-10) 2009, s. 265-266.

wspólnych działań oraz stanowi podstawę zewnętrznej współpracy UE w tej dziedzinie. W strategii antynarkotykowej UE na lata 2013–2020 wyznaczono również priorytety unijnej polityki w dziedzinie zwalczania narkotyków. Pojawienie się i szybkie rozprzestrzenianie się nowych substancji psychoaktywnych uznano za nowe wyzwanie, z którym należy się stanowczo zmierzyć, między innymi za pomocą wzmocnienia obowiązującego prawodawstwa UE.

Od początku lat 90 XX w. UE przyjęła szereg instrumentów prawnych odnośnie narkotyków i narkomanii. Najważniejsze z nich to:

- Rozporządzenie Rady (EWG) z dnia 13 grudnia 1990 r. ustanawiające środki, które powinny być podjęte w celu uniemożliwiania wykorzystywania niektórych substancji do nielegalnego wytwarzania środków odurzających i substancji psychotropowych[788];
- Dyrektywa Rady (EWG) z dnia 14 grudnia 1992 r. w sprawie wytwarzania i wprowadzania do obrotu niektórych substancji wykorzystywanych do nielegalnego wytwarzania środków odurzających i substancji psychotropowych[789];
- Rozporządzenie Rady (EWG) nr 302/93 z dnia 8 lutego 1993 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii[790];
- Wspólne działanie z dnia 10 marca 1995 r. przyjęte przez Radę na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, dotyczące Jednostki Europolu ds. Narkotyków (95/73/WSiSW);[791]

[788] Council Regulation (EEC) No 3677/90 of 13 December 1990 laying down measures to be taken to discourage the diversion of certain substances to the illicit manufacture of narcotic drugs and psychotropic substances.

[789] Council Directive 92/109/EEC of 14 December 1992 on the manufacture and the placing on the market of certain substances used in the illicit manufacture of narcotic drugs and psychotropic substances.

[790] Council Regulation (EEC) No 302/93 of 8 February 1993 on the establishment of a European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.

[791] 95/73/JHA: Joint Action of 10 March 1995 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning the Europol Drugs Unit.

- Wspólne działania z dnia 17 grudnia 1996 r. przyjęte przez Radę na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, dotyczące zbliżenia ustawodawstw i praktyk Państw Członkowskich Unii Europejskiej w zakresie walki z narkomanią oraz zapobiegania i zwalczania nielegalnego handlu narkotykami[792];
- Decyzja Rady 2003/847/WSiSW z dnia 27 listopada 2003 r. dotycząca środków kontroli i sankcji karnych w odniesieniu do nowych syntetycznych narkotyków 2C-I, 2C-T-2, 2C-T-7 oraz TMA-2[793];
- Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami[794].
- Rozporządzenie Rady (WE) NR 111/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. określające zasady nadzorowania handlu prekursorami narkotyków pomiędzy Wspólnotą a państwami trzecimi[795].

Za I. Krzywicką podkreślić należy, że problemami narkomanii i narkotyków zajmuje się wiele różnych instytucji unijnych. „Sama Komisja Europejska działa w tej dziedzinie na dwóch głównych poziomach: zdrowia publicznego (DG SANCO) oraz wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych (DG JAI). Dyrekcja ds. Zdrowia i Ochrony Konsumenta (DG SANCO) odpowiada za kwestie związane z narkomanią, szczególnie jej zapobieganiem i edukacją w tym zakresie oraz implementację Programów Akcji Społecznych. W gestii Dyrekcji ds. Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych

[792] Joint Action of 17 December 1996 concerning the approximation of the laws and practices of the Member States of the EU to combat drug addiction and to prevent and combat illegal drug trafficking (also relevant for judicial co-operation in penal matters); OJ L 342, 31/12/1996.

[793] Council Decision 2003/847/JHA of 27 November 2003 concerning control measures and criminal sanctions in respect of the new synthetic drugs 2C-I, 2C-T-2, 2C-T-7 and TMA-2 OJ L 321, 06/12/2003, p. 0064 – 0065.

[794] Dz. Urz. UE L 335 z 11.11.2004.

[795] Council Regulation (EC) No 111/2005 of 22 December 2004 laying down rules for the monitoring of trade between the Community and third countries in drug precursors OJ L 022, 26/01/2005 P. 0001 – 0010.

(DG JAI) znajdują się takie aspekty prawne tego problemu, jak przemyt czy stosowanie prawa. Ponadto ma za zadanie koordynację strategii dotyczących narkomanii i narkotyków w państwach członkowskich, opracowanie sprawozdania o narodowych programach i mechanizmów koordynacji. Obie dyrekcje współpracują zarówno z EMCDDA, jak i organizacjami międzynarodowymi (np. Światową Organizacją Zdrowia - WHO), oraz Grupą Pompidou Rady Europy. Parlament Europejski zajmuje się tym problemem poprzez Komitet Środowiska, Zdrowia Publicznego i Polityki Konsumenckiej (ENVI), oraz Komisję ds. Obywatelskiej Wolności i Praw, Sprawiedliwości i Polityki Wewnętrznej (LIBE)"[796]. Kluczowymi instytucjami zajmującymi się narkomanią w UE jest Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA)[797], oraz Europol (patrz tabela 65.).

Tabela 65. Europejski Urząd Policji (Europol)

Europejski Urząd Policji (Europol) to policyjna agencja Unii Europejskiej z siedzibą w Hadze. Agencja rozpoczęła ograniczoną działalność już w 1994 roku jako tzw. EDU - Europejska Jednostka ds. Narkotyków. Strategicznym zadaniem Europolu jest poprawa efektywności działania i współpracy między kompetentnymi władzami Państw Członkowskich UE w zakresie zapobiegania i zwalczania terroryzmu, nielegalnego handlu narkotykami, przestępczości zorganizowanej i innych form przestępczości poważnej o charakterze międzynarodowym. Podstawowym celem agencji jest wsparcie Państw Członkowskich w zakresie prowadzonych postępowań przygotowawczych i czynności operacyjnych poprzez analizy kryminalne, analizy strategiczne oraz wsparcie finansowe.

Najważniejsze zadania Europolu to:

- ułatwienie wymiany informacji między państwami członkowskimi;
- zbieranie, zestawianie i analizowanie informacji, w tym wywiadowczych;
- niezwłoczne powiadomienie właściwych władz Państw Członkowskich za pośrednictwem jednostek narodowych, o dotyczących ich informacjach i wszelkich związkach ustalonych między przestępstwami;
- udzielanie pomocy w dochodzeniach prowadzonych w państwach członkowskich przez przekazywanie wszystkich istotnych informacji jednostkom narodowym;

[796] I. Krzywicka, *Instytucje Unii Europejskiej w przeciwdziałaniu problemom narkomanii*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2006, s. 42.

[797] Rolą EMCDDA jest uzyskiwać i przetwarzać statystyczne, dokumentacyjne oraz techniczne informacje o narkotykach i narkomanii i tym samym przedstawiać UE i państwom członkowskim ogólny obraz problemu narkotyków w Europie, w przypadkach, gdy w zakresie swoich kompetencji podejmują one środki lub działania w celu walki z narkotykami.

- utrzymywanie komputerowego systemu zgromadzonych informacji, zawierającego dane przewidziane w konwencji;
- rozwijanie wiedzy specjalistycznej w zakresie procedur dochodzeniowych właściwych władz państw członkowskich i zapewnianie doradztwa w zakresie prowadzenia dochodzeń;
- zapewnianie strategicznych danych wywiadowczych, celem ułatwiania i wspierania efektywnego i skutecznego wykorzystania środków dostępnych na poziomie narodowym do działań operacyjnych;
- przygotowywanie sprawozdań dotyczących sytuacji ogólnej.

Europol nie dysponuje żadnymi siłami wykonawczo-policyjnymi, a jedynie wspomaga odpowiednie instytucje w państwach członkowskich UE. Oznacza to, że funkcjonariusze Europolu nie są uprawnieni do prowadzenia śledztw czy dokonywania aresztowań poza granicami swoich państw. Europol nie zastępuje policji narodowych, lecz jedynie wspiera je za pomocą wymiany informacji, prac analitycznych i szkoleń

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Konwencji z 26 lipca 1995 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji; Dz. U. z 2005 r. Nr 29, poz. 243oraz „Przegląd Europolu" 2011, s. 7-8

W Polsce, kwestie związane z substancjami psychoaktywnymi regulowane są przez akty prawa międzynarodowego (których jesteśmy stroną), ustawodawstwo unijne oraz prawo krajowe. W ramach ostatniego z wymienionych segmentów problemy dotyczące zjawiska narkomanii ujmuje ponad 30 rożnego typu aktów (ustawy, rozporządzenia), w tym m.in.:

- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz. U. 2017, poz. 783, wraz z późn. zm.),
- ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach (Dz. U. nr 63, poz.322 wraz z późn. zm.),
- ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (t.j. Dz. U. 2008, nr 45, poz. 271, wraz z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (t.j. Dz. U. 2011, nr 212, poz.1263, wraz z późn. zm.).

Prawna regulacja problemu narkomanii pojawiła się już w okresie międzywojennym w ustawie z dnia 22 czerwca 1923 r., w przedmiocie substancji i przetworów odurzających a także w kodeksie karnym z 1932r. Dwutorowość regulacji w sprawie środków odurzających utrzymana została także pod rządami kodeksu karnego z 1969 r. Do zagadnienia obrotu środkami odurzającymi odnosiła się także ustawa z dnia 8 stycznia 1951r. o środkach

farmaceutycznych i odurzających oraz artykułach sanitarnych[798]. Z bardziej współczesnych legislacyjnych unormowań dotyczących narkotyków i narkomanii na uwagę zasługują przepisy z lat: 1985, 1997 oraz 2005. Ustawy te zawierały tak rozwiązania, które zaliczyć można jednoznacznie do postępowych, jak i takie, które miały wyraźnie restrykcyjny charakter[799].

Wysoce liberalne podejście do narkomanii miała Ustawa z 31 stycznia 1985r. (Dz.U. 1985, nr 15, poz. 4). Podstawową jej cechą było wyraźne postrzeganie narkomanii jako problemu osób uzależnionych, tj. problemu popytu. Model przeciwdziałania narkomanii, który w niej przyjęto był modelem profilaktyczno-leczniczym. Według tego modelu karano jedynie osoby czerpiące korzyści z cudzego nałogu (handlarzy, producentów), a samo posiadanie narkotyków nie było przestępstwem, choć nie było także legalne. W praktyce oznaczało to dekryminalizację używania narkotyków i dawało podstawę do twierdzenia, że ówczesne ustawodawstwo przyznawało w podejściu do narkomanii prymat prewencji i terapii nad represją. Po dekadzie funkcjonowania przepisu, coraz częściej w publicznej dyskusji przewijała się potrzeba jego zmiany. Ustawie zarzucano nieadekwatność zawartych w niej instrumentów zapobiegania narkomanii w stosunku do nowego stanu tego zjawiska, przede wszystkim do rozwijającego się przemytu oraz nielegalnej produkcji narkotyków[800]. Podkreślano nadmierny liberalizm i koncentrowanie się na problematyce profilaktyki oraz leczenia, bez przyznawania dostatecznej rangi instrumentom represji w stosunku do nielegalnej podaży narkotyków[801]. W następstwie reorientacji podejścia do omawianej patologii w kwietniu 1997

---

798 Ł. Domański, *Odpowiedzialność karna za produkcję, posiadanie i obrót środkami odurzającymi*, „Prokuratura i Prawo" (2) 2006, s. 43.

799 K. Krajewski, *Polskie prawo narkotykowe wysyła sprzeczne sygnały*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2007, s. 54.

800 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zapobieganiu narkomanii i zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (Sejm Rzeczpospolitej Polskiej, II kadencja, druk 1131 z 3 lipca 1995 r.).

801 J. Koniakowska-Kuczyńska, *Odpowiedzialność karna za posiadanie narkoty*ków, „Alkoholizm i Narkomania" 21(3) 2008, s. 314.

roku uchwalono nową ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii[802], wprowadzając w niej kryminalizację posiadania środków odurzających lub substancji psychotropowych (art. 48). Czynem zabronionym pod groźbą kary były wszelkie formy posiadania narkotyków, a „drobne posiadanie" stanowiło okoliczność wyłączającą karalność, ale nie przestępczość. W praktyce oznaczało to, że sprawy o takie formy posiadania nie powinny być wszczynane, a wszczęte umarzane. Zasadniczo ustawa ta nie należała do szczególnie restrykcyjnych (odpowiadała miękkiemu modelowi prohibicji) i w jej pryzmacie narkomania dalej postrzegana była bardziej jako problem polityki zdrowotnej niż śledczej. W zawartych zapisach zachowała wiele leczniczo-profilaktycznych rozwiązań swej poprzedniczki, a w kilku wypadkach rozbudowała je w istotny sposób. Uchwalenie ustawy nie zamknęło dyskusji nad przyjętymi rozwiązaniami. Już w czerwcu 1998 roku, do laski marszałkowskiej wpłynął projekt jej nowelizacji. Najistotniejszym jego elementem była sugestia skreślenia art. 48 ust. 4 i zaostrzenie odpowiedzialności osób za udział w handlu narkotykami.

Zdaniem K. Krajewskiego do 2000r. ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z 1997 r. dawała stabilne ramy prawne dla realizacji modelu nastawionego na profilaktykę, pomoc, leczenie i redukcję szkód. Brało się to m.in. z przyjęcia takich rozwiązań, jak depenalizacja „drobnego" posiadania w art. 48 ust. 4, dość szerokiej alternatywy lecznicze wobec kary przewidziane w art. 56 i 57, czy dopuszczalność leczenia substytucyjnego, przewidzianego w art. 15[803]. Model ten stracił swój typowo medyczno-prewencyjny charakter z chwilą nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, której dokonano w 2000 roku[804]. W jej następstwie m.in. uchylono zapis dekryminalizujący posiadanie substancji psychoaktywnych dla użytku własnego. Wprowadzono również odpowiedzialność właścicieli lokali gastronomicznych za sprzedaż w

[802] Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 24 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 75, poz. 486).

[803] K. Krajewski *Problemy narkotyków i narkomanii w ustawodawstwie polskim*, Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju UNDP, 2004, s. 18.

[804] Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2000, nr 103, poz. 1097).

nich substancji zakazanych prawem. Dodatkowo umożliwiono orzeczenie przepadku albo zniszczenia przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa, nawet jeśli nie stanowiły własności sprawcy. Zmiany te miały ułatwić organom ścigania dotarcie do źródeł „narkobiznesu", zaś sędziom – sprawiedliwe karanie sprawców przestępstw wytwarzania, wprowadzania do obrotu czy udostępniania środków odurzających.

Nowelizacja ta zdaniem wielu ekspertów wywołała cały szereg negatywnych konsekwencji[805]. Przede wszystkim skierowała działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na tory represji wobec użytkowników a ponadto doprowadziła do powstania dwóch niekorzystnych zjawisk społeczno-prawnych. Po pierwsze, udaremniła organom ścigania penetrację środowiska osób zajmujących się wprowadzaniem do obrotu substancji odurzających. Po drugie, „wykreowały" nową kategorię przestępców, jakimi stały się osoby uzależnione i używające nielegalne substancje psychoaktywne.

Na kanwie konieczności uchwalenia nowej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii wynikłej z potrzeby dostosowania polskiego ustawodawstwa do regulacji Unii Europejskiej, szczególnie do rozporządzenia Rady Europy nr 11/2005 z 22.12.2004 r. dotyczącego nadzorowania handlu prekursorami pomiędzy Wspólnotą a państwami trzecimi oraz rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nr 273/2004 z 11.02.2004 r. w sprawie prekursorów ponownie rozgorzała dyskusja o depenalizacji karania osób, które posiadają przy sobie niewielką ilość narkotyku na własny użytek. Podczas prac nad ustawą wniosek ten nie znalazł wystarczającej liczby posłów popierających go. W efekcie uchwalona 29 lipca 2005 r. ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. Nr 179, poz. 1485 ze zm.) nie zmieniła w żaden sposób rozwiązań w zakresie odpowiedzialności karnej za przestępstwa narkotykowe. Tym, co uległo zmianie, są kary za poszczególne typy przestępstw – zostały one, czasami znacznie, podwyższone. W konsekwencji obecne prawo narkotykowe w Polsce wcale nie jest bardziej restrykcyjne niż to sprzed kilku

[805] K. Krajewski, *Prawo karne wobec narkotyków i narkomanii: ustawodawstwo polskie na tle modeli regulacji dotyczących narkotyków*, „Alkoholizm i Narkomania" 20(4) 2007, s. 434.

lat, ale jest zdecydowanie bardziej represyjne. Nie udało się również wprowadzić do ustawy wszystkich proponowanych przez projekt rządowy rozwiązań rozszerzających możliwość stosowania w postępowaniu karnym środków alternatywnych o charakterze profilaktycznym i terapeutycznym[806]. Według tej ustawy zarówno popyt, jak i podaż są nielegalne. Należy przy tym zwrócić uwagę na główne grupy adresatów przepisów oraz na zróżnicowane podejście ustawodawcy do tych grup. Do pierwszej należą osoby zażywające narkotyki, traktowane łagodniej niż producenci i dystrybutorzy (dilerzy) substancji zakazanych zgrupuj drugiej[807].

---

[806] K. Krajewski, *Polskie ustawodawstwo dotyczące narkotyków i narkomanii. Pomiędzy represją a terapią*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 44(5) 2008, s. 11.

[807] Polskie prawo narkotykowe, podobnie jak wszystkie inne ustawodawstwa europejskie, przewiduje wszystkie możliwe warianty przestępstw związanych ze stwarzaniem podaży narkotyków. Produkcja, przemyt, wprowadzanie do obrotu i udzielanie narkotyków innym osobom stanowią przestępstwa, a kary, jakie za nie grożą, są bardzo nawet surowe. Zgodnie z obecnymi regulacjami każda forma posiadania – włącznie z przeznaczeniem do konsumpcji własnej – jest przestępstwem ściganym zgodnie z polską procedurą karną z urzędu. Zgodnie z art.62 ust.1 z 2005 roku posiadanie narkotyków podlega zasadniczo karze do trzech lat pozbawienia wolności. Jeżeli zamiarowi takiemu towarzyszy posiadanie znacznej ilości narkotyków, art.62 ust.2 przewiduje karę do pięciu lat pozbawienia wolności i grzywnę. Natomiast większość spraw dotyczących posiadania z przeznaczeniem do użytku własnego powinna być kwalifikowana z art.62 ust.3. Wprowadza on tzw. „przypadek mniejszej wagi" i przewiduje karę do roku pozbawienia wolności, ograniczenia wolności lub też grzywnę. Najsurowszym karom podlegają osoby, które udzielają narkotyki osobom małoletnim, tj. poniżej lat 18, zgodnie z art.58 ust.2 czyn taki podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat. Udzielenie narkotyków osobie małoletniej z zamiarem osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej stanowi zbrodnię i zgodnie z art.59 ust.2, podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 15 lat. Przemycanie narkotyków na terytorium Polski lub z jej terytorium zgodnie z art.55 ust.1, podlega karze pozbawienia wolności do 5 lat oraz karze grzywny. Natomiast przemyt znacznej ilości narkotyków podlega karze od 3 do 15 lat więzienia. Produkcja narkotyków, która obejmuje produkcję tzw. „kompotu", czyli popularnego w Polsce domowej roboty opiatu, podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech (art.53 ust.1). w przypadku, gdy chodzi o produkcję znacznych ilości narkotyków, czyn taki stanowi już zbrodnię i podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 15 lat (art.53 ust.2). Należy także zwrócić uwagę na fakt, iż właściciele pubów, dyskotek i tym podobnych lokali mają obowiązek zawiadomić policję o handlu i innych przestępstwach związanych z narkotykami, które mają miejsce na terenie prowadzonych przez nich lokali (art.60). Jeżeli tego nie uczynią, grozi im kara pozbawienia wolności do 2 lat, ograniczenia

Łagodniejsze podejście do narkomanów znajduje się we wprowadzonej nowelizacji do ustawy z 2011 roku. Chodzi w niej nie tylko o depenalizację zażywania narkotyków w pewnych okolicznościach, ale o nowe podejście do problemu mieszczące się w tzw. modelu redukcji szkód. W tym względzie najważniejszą zmianą nowelizacji było dodanie do ustawy art. 62a. Toruje on prokuratorowi oraz sądowi możliwość wydanie orzeczenia o umorzeniu postępowania karnego wobec sprawcy posiadającego nieznaczne ilości środków odurzających lub substancji psychotropowych, przeznaczonych na jego własny użytek. Ponadto, nowelizacja rozszerzyła katalog alternatywnych środków o charakterze leczniczym, realizując zasadę „leczyć zamiast karać". Na przykład wprowadza perspektywę udzielenia skazanemu, uzależnionemu od narkotyków oraz odbywającemu karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa w związku z uzależnieniem, przerwy w wykonywaniu kary w celu podjęcia leczenia lub rehabilitacji (art. 73a u.p.n.). Ta i inne zmiany decyduje w obwiązującym systemie prawnym o odchodzeniu od restrykcyjnego modelu zapobiegania narkomanii ku modelowi permisywnemu[808].

Reasumując, podstawnym aktem prawnym z zakresu prawa narkotykowego nadal pozostaje Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. Ustawa reguluje:

1) kompetencje w przeciwdziałaniu narkomanii poszczególnych służb oraz instytucji na stopniu centralnym i samorządowym,
2) działalność w zakresie edukacji, wychowania oraz informacji,
3) sposób postępowania z osobami uzależnionymi,
4) reguły oraz tryb postępowania z prekursorami, środkami odurzającymi i substancjami psychoaktywnymi,
5) reguły oraz tryb postępowania w związku z uprawami maku i konopi,
6) przepisy karne,

---

wolności lub grzywny. Patrz K. Krajewski, *Polskie prawo narkotykowe wysyła sprzeczne sygnały*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2007, s. 56.

[808] P. Kubaszewski, *Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w trzy lata po jej wejściu w życie – raport praktyki stosowania*, Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2014, s. 4.

7) wykaz substancji kontrolowanych.

Aktem wykonawczym wskazującym kierunki priorytetowe, spełniającym rolę zarówno Krajowej Strategii, jak i Planu Działania, jest Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii. Ustawa reguluje także kompetencje Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii oraz Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii działającego w strukturach Krajowego Biura[809].

5.2.4. Policja w walce z przestępczością narkotykową

Instytucjonalne reakcje na problem narkotyków można podzielić na dwie ogólne kategorie, tj. ograniczenie popytu na narkotyki bądź ich podaży. Do pierwszej zalicza się interwencje w dziedzinie zdrowia i w wymiarze społecznym, takie jak profilaktyka, redukcja szkód, leczenie i reintegracja społeczna. Druga kategoria to egzekwowanie przestrzegania prawa dotyczącego środków narkotycznych. Wiodąca rolę oprócz wymiaru sprawiedliwości w tym drugim obszarze odgrywa Policja, efektywnie wspierana przez inne służby[810]. Strukturalnie i organizacyjnie walką z przestępczości narkotykową w Policji zajmuje się kilka podmiotów: CBŚP, ogniwa służby kryminalnej oraz ogniwa służby prewencyjnej.

Działania podejmowane przez CBŚP[811] (patrz rys. 47.) mają na celu zwalczanie przestępczości zorganizowanej o charakterze transgranicznym, kryminalnym, narkotykowym i ekonomicznym oraz związanym z aktami terrorystycznymi.

---

[809] A. Radomska, D. Chojecki, B. Bajerowska, Ł. Jędruszak, D. Muszyńska, *Raport Krajowy 2009 – Sytuacja narkotykowa w Polsce,* Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2009, s. 11.

[810] Zwalczaniem przestępczości związanej z narkotykami, zwłaszcza zaś podejmowaniem działań operacyjno-rozpoznawczych oprócz Policji zajmuje się jeszcze kilka innych służb państwowych: ABW, SG, ŻW.

[811] Centralne Biuro Śledcze Policji jest jednostką organizacyjną Policji służby śledczej, która realizuje zadania w na obszarze całego kraju. Organizację i zakres działania CPŚP określa Zarządzenie nr 54 Komendanta Głównego Policji z 7.10.2014r. w sprawie organizacji, rzeczowego i miejscowego zakresu działania oraz zasad współdziałania Centralnego Biura Śledczego Policji z innymi jednostkami organizacyjnymi Policji.

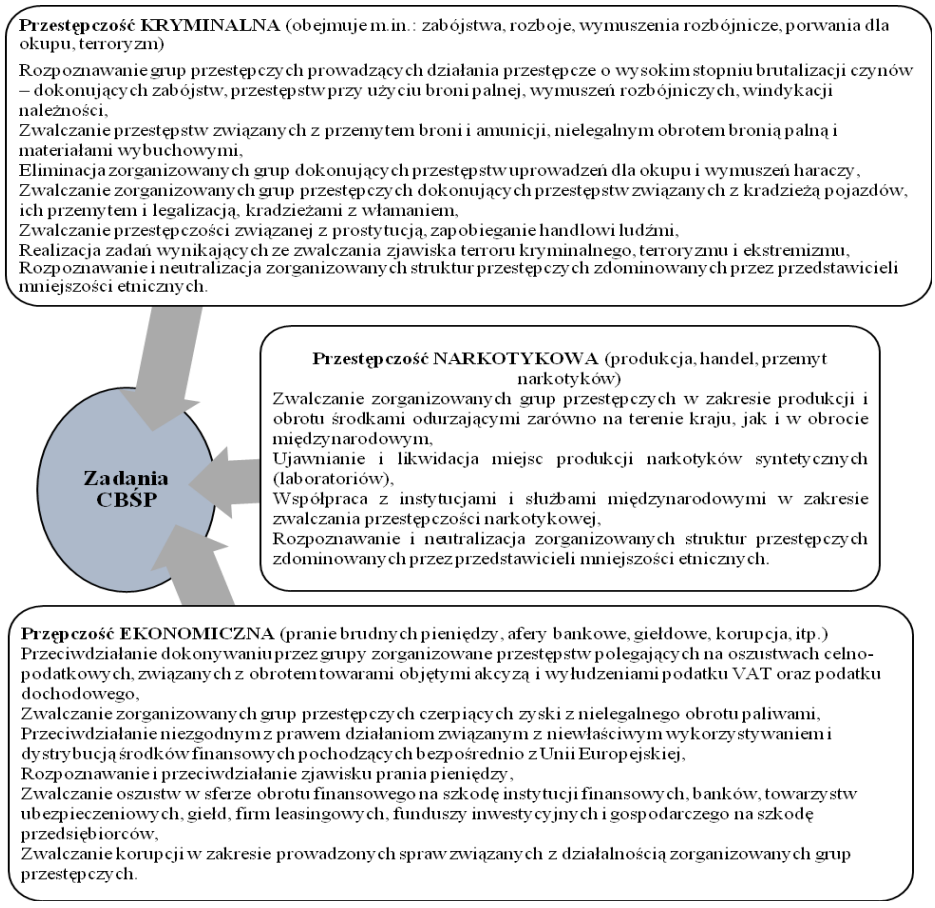

Rys. 47. Podstawowe zadania CBŚP
Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://cbsp.policja.pl/ (dostęp 27.07.2017r.)

Ogniwa Służby Kryminalnej terenowych jednostek Policji obecnie posiadają wyodrębnione struktury antynarkotykowe[812]. Są one rozliczne za prowadzenie w tym zakresie rozpoznania, pracę śledczą i realizację czynności procesowych na podległym im terenie oraz ustalanie i zatrzymywanie

[812] W 2008 roku na poziomie Komend Miejskich i Komend Rejonowych Policji powstały wyodrębnione struktury etatowe w postaci sekcji, referatów i zespołów, natomiast w Komendach Powiatowych Policji powołano zespoły i samodzielne stanowiska. W sumie zwiększono zaangażowanie etatowe policjantów w walkę z przestępczością narkotykową, głównie na poziomie lokalnym, do ok. 1000 funkcjonariuszy.

sprawców przestępstw w ramach prowadzonych form pracy operacyjnej. Jednostki te podejmują działania głównie w obszarze zwalczania lokalnych ośrodków produkcji narkotyków, ich dystrybucji i posiadania. Merytorycznie nadzorowane są i wspierane przez Wydział do Walki z Przestępczością Narkotykową (patrz tabela 66.) funkcjonujący w obrębie komórek Biura Służby Kryminalny KGP.

Tabela 66. Zadania Wydziału do Walki z Przestępczością Narkotykową

- Koordynowanie działań jednostek organizacyjnych Policji, ze szczególnym uwzględnieniem ekonomiki wykrywczej i wymiany informacji między tymi jednostkami oraz przez współpracę z innymi jednostkami organizacyjnymi Policji na terenie kraju.
- Udzielanie pomocy jednostkom organizacyjnym Policji przy wykonywaniu czynności wykrywczych na miejscu poważnych zdarzeń przestępczych, a także przez uczestniczenie w planowaniu, organizowaniu i realizowaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych i dochodzeniowo - śledczych w tego typu zdarzeniach.
- Nadzór i koordynacja nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi i dochodzeniowo-śledczymi prowadzonymi przez komórki właściwe do spraw zwalczania przestępczości narkotykowej jednostek organizacyjnych Policji.
- Opracowywanie analiz i prognoz zagrożenia przestępczością narkotykową oraz ocena poziomu pracy operacyjnej komórek organizacyjnych pionu antynarkotykowego jednostek organizacyjnych Policji, wraz z wnioskami zmierzającymi do jej usprawnienia.
- Współpraca z Biurem Międzynarodowej Współpracy Policji, a także z innymi podmiotami do takiej współpracy uprawnionymi.
- Opracowywanie nowych technik wykrywczych dotyczących zwalczania przestępczości narkotykowej.
- Koordynowanie działań jednostek terenowych w zakresie współpracy międzynarodowej.
- Monitoring przestępczości około narkotykowej, zbieranie danych o nowych produktach.
- Zbieranie informacji o skali przestępczości narkotykowej oraz zabezpieczonych substancjach psychotropowych.
- Organizacja oraz udział w doskonaleniu zawodowym policjantów w zakresie właściwości Wydziału.
- Prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym form pracy operacyjnej w zakresie właściwości wydziału.

http://www.policja.pl/pol/kgp/bsk/struktura/wydzialy/(dostęp 27.07.2017r.)

Ogniwa Służby Prewencyjnej jednostek terenowych Policji są odpowiedzialne za realizację podstawowych zadań rozpoznawczych i

represyjnych, w toku rutynowych czynności prewencyjnych. Zajmują się również przedsięwzięciami profilaktycznymi w ramach podejmowanych przez siebie programów i kontaktów ze społeczeństwem[813]. Ważnymi projektami w tym zakresie są tutaj m.in. autorskie programy takie jak: „Tak-Nie", „Diler", Mała Narkomania", „Dziękuję Nie Biorę", „Dyskoteka"[814].

Efekty policyjnej aktywności na rzecz zwalczania narkomani najlepiej ocenić jest przez pryzmat osiąganych przez nią rezultatów. Znajdują one swoje odbicie w kryminalnych rejestrach tego problemu. Nie umniejszając jakości (ilości) zawartych tam danych, pamiętać należy, że liczby znajdujące się w oficjalnych wykazach nie prezentują pełnego obrazu nielegalnego rynku narkotyków. Przykładowo, pojawiający się spadek określonego zjawiska w prostym przełożeniu nie oznacza faktyczne jego zmniejszenia. Może być to bowiem wynik bardziej przemyślanej i zakonspirowanej działalności przestępczej, czy choćby słabszej pracy operacyjnej ze strony Policji. I tak, w 2016 roku Policja stwierdziła 51325 przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Oznacza to po raz pierwszy od kilku lat odnotowany wzrost stwierdzonych tego typu czynów jak i wzrost ich wykrycia (patrz tabela 67.).

Tabela 67. Liczba stwierdzonych i wykrytych przestępstw narkotykowych w latach 2006–2016 z ustawy o przeciwdziałaniu narkomani

	Rok										
	2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Liczba przestępstw	70202	63007	57382	68288	72375	74535	76358	72073	49718	46431	51325
Przestępstwa wykryte	67812	60888	55314	66349	70742	72852	74658	70076	47696	44563	49315

Źródło: Opracowanie własne na podstawiehttp://statystyka.policja.pl (dostęp 10.08.2017r.)

Z ostatniego Raportu o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku wynika, że wśród stwierdzonych przez Policję przestępstw narkotykowych ponad 60% wszystkich przypadków dotyczyło zabronionego posiadania

[813] A. Malczewski, *Raport - Nielegalny rynek oraz redukcja podaży na narkotyki*, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2010, s. 3.
[814] A. Szymański, *Policja w systemie…*op.cit., s. 65.

narkotyków (art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii), 17,9% – handlu narkotykami (art. 59 u.o.p.n.), natomiast 12,1% – udzielania narkotyków z art. 58. Równocześnie w 2015 roku zarzuty popełnienia przestępstw narkotykowych przedstawiono 26907 podejrzanym w tym ustalono 2204 nieletnich sprawców przestępstw narkotykowych. W kohorcie prawie 27 tysięcy ustalonych przez Policje sprawców: 80,4% stanowili podejrzani o posiadanie środków odurzających, 5,4% o handel, 4% o uprawę a 3,7% o udzielanie innej osobie środków odurzających[815]. Analizując powyższe zagadnienie, można jednak odkryć, że liczba podejrzanych o tego typu czyny utrzymuje się relatywnie na stałym poziomie i od 2005 roku wynosi powyżej 25 tysięcy przypadków (patrz tabela 68.).

Tabela 68. Liczba podejrzanych o przestępstwa narkotykowe w latach 2005–2015

	Rok										
	2005	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Podejrzani	28170	28634	27976	25971	26204	26865	29146	29340	28354	28460	26907
Osoby nieletnie	3629	3768	2945	2923	3598	4119	4440	4595	3562	2789	2204

Źródło: Opracowanie własne na podstawie MSWiA, Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku, Warszawa 2014, s. 131

Osobami zatrzymywanymi są zarówno drobni dilerzy jak i „hurtownicy" czy wręcz przedstawiciele zorganizowanych grup przestępczych. W obszarze zwalczania zorganizowanej przestępczości narkotykowej efektem działań Centralnego Biura Śledczego Policji w 2016 roku była likwidacja 12 laboratoriów narkotyków syntetycznych oraz 108 profesjonalnie zorganizowanych plantacji konopi indyjskich. Ponadto CBŚP we wskazanym okresie zabezpieczyło ponad 3 tony narkotyków[816]. Spada natomiast liczba liderów tychże grup, którym CBŚP przedstawia zarzuty i ogranicza ich aktywność przestępczą. Ponadto w walce z narkotykami Policja realizuje

[815] MSWiA, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*, Warszawa 2016, s. 130-131.

[816] Za *Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2016 rok*, Warszawa 2017, s. 7.

czynności z art. 19a ustawy o Policji (zakup kontrolowany) oraz z art. 19b ustawy o Policji (przesyłka niejawnie nadzorowana) inspirowane przez organy ścigania innych państw. Prowadzi także współpracę międzynarodową w ramach realizowanych na bieżąco spraw narkotykowych w kooperacji z Europolem i Interpolem czy też bierze udział z Państwową Inspekcją Sanitarną w skoordynowanych akcjach przeciwko punktom sprzedaży stacjonarnej dopalaczy.

W podsumowaniu można stwierdzić, że trendy w przestępczości narkotykowej w Polsce zasadniczo nie odbiegają od tendencji europejskich. Po przystąpieniu Polski do UE nasz rynek przestał być tylko rynkiem wewnętrznym i stał się poważnym miejscem na mapie podaży, popytu i tranzytu narkotykowego świata. Zauważalne tendencje w dziedzinie konsumpcji narkotyków w Europie Zachodniej są niemal natychmiast przenoszone na rodzimy grunt, włącznie z wiążącymi się z tym konsekwencjami. W aspekcie pracy Policji i innych służb zaznaczyć wypada, że pomimo kilkuletniego obowiązywania przepisów „antydopalaczowych", rynek związany z ich obrotem nie został ograniczony. Przepisy wpłynęły jedynie na zmianę sposobu dystrybucji i profil dystrybutorów, którzy coraz częściej związani są ze środowiskiem przestępczym[817]. Można mieć nadzieję, że ostatnia zmiana prawa[818] wydanie poprawi istniejący stan rzeczy i przyczyni się do spadku w handlowym obrocie środkami. Równocześnie za K. Krajewskim stwierdzić należy, iż wizja społeczeństwa całkowicie wolnego od narkotyków i od narkomanii, jakkolwiek atrakcyjna i godna aprobaty, nie jest możliwa do zrealizowania, a przede wszystkim – do wymuszenia w drodze represji. Czy się to nam podoba czy nie, „społeczeństwa wolne od narkotyków" nie istniały, nie istnieją i najprawdopodobniej nie będą istnieć w przyszłości[819].

---

[817] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2013 roku*, Warszawa 2014, s. 164.

[818] 1 lipca 2015 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii - zrównała ona z marihuaną, amfetaminą czy heroiną z 114 dotychczas legalnymi dopalaczami (tzw. środkami zastępczymi). Za ich posiadanie grozi do 3 lat więzienia, a za handel (obrót) grozi do 12 lat więzienia.

[819] K. Krajewski, *Problemy narkotyków…* op.cit., s. 5.

5.3. Hazard

5.3.1. Patologiczny hazard – charakterystyka zjawiska i jego uwarunkowań

Przez wiele lat minionego stulecia dominowało przekonanie, że schorzeniem XX wieku jest nerwica. W miarę upływu kolejnych dekad, pojawiało się coraz więcej faktów, które przyczyniły się do zmiany istniejącego stanowiska na rzecz poglądu, że przypadłość ta straciła swoją dominującą pozycję, a główną chorobą cywilizacyjną stały się uzależnienia[820]. Problem uzależnień przeważnie wiązano z kwestią alkoholizmu. W tej powszechnie okrzykniętej negatywnej dewiacji doszukiwano się największego zagrożenia i niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia społecznego. W obawie przed ujemnymi jej skutkami, w poszczególnych krajach, zaczęto budować system profilaktyki i lecznictwa odwykowego, a osoby dotknięte nałogiem obejmowano leczeniem, częstokroć wbrew ich woli[821]. Tworzono również akty prawa, które miały za zadanie ograniczać pejoratywne następstwa szerzącej się patologii, zarówno w wymiarze strukturalnym jak i ilościowym. Pod koniec drugiego tysiąclecia zauważono, że obok alkoholu, leków, tytoniu i narkotyków pojawiły się inne nie tylko chemiczne wyzwalacze, prowadzące do uzależnienia (np. praca, zakupy, jedzenie, gry, itd.). Wśród „nowych" uzależnień[822] szczególne miejsce przypisano hazardowi.

---

[820] J. Mellibruda, Z. Sobolewska-Mellibruda, *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia, 2006, s.9.

[821] B. Woronowicz, *Hazard – czym jest i co należy o nim wiedzieć*, [w:] *Hazard. Historia, zagrożenia i drogi wyjścia,* (red.) B. Woronowicz, Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina, 2012, s, 21.

[822] W opinii I. Fuchtenschinder uzależnienie od hazardu jest często błędnie zaliczane do tak zwanych „nowych uzależnień". Tymczasem w jej przekonaniu chodzi o znane od dawna zaburzenie. Nowe jest jedynie jego rozprzestrzenienie. Por. I. Fuchtenschinder, *Rejestracja patologicznego hazardu jako formy uzależnienia w Niemczech*, [w:] *Patologiczny hazard i inne uzależnienia behawioralne*. Materiały konferencyjne KSTU, Kraków 2012, s. 5.

Wyraz „hazard" pochodzi z języka arabskiego (az-zahr), w którym określa ono kostkę do gry lub grę w kości. W języku angielskim gambling[823] ma znaczenie związane z ryzykiem i niebezpieczeństwem. Z kolei w słownictwie francuskim hazard oznacza los, przypadek, traf. Natomiast w leksykonie języka polskiego hazard definiowany jest jako niepewne przedsięwzięcie[824]. Stąd „hazardowanie się" to mniej więcej tyle, co powierzenie rozstrzygnięć przypadkowi[825]. Inaczej mówiąc hazard stanowi zachowanie ryzykowne polegające na przekazywaniu wartościowych przedmiotów w nadziei na zdobycie/uzyskanie większej wartości[826].

W otoczeniu istniejących definicji hazardu najczęściej ujmuje się jako „zaangażowanie w grę, której wynik zależy w całości lub w części od losu i w której stawkami są pieniądze lub dobra materialne"[827]. Zatem aby mówić o hazardzie konieczne jest spełnienie trzech warunków:

- musi to być gra (muszą w niej obowiązywać określone reguły i musi angażować co najmniej dwie strony), która niesie ze sobą możliwość zysku lub straty materialnej,
- wynik owej aktywności musi zależeć całkowicie lub częściowo od przypadku, a nie tylko od umiejętności gracza,
- powinna to być gra o pieniądze lub o inne dobra materialne.

Aktywność hazardowa wśród graczy jest zróżnicowana. Nie wszyscy grają tak samo intensywnie i nie wszystkim towarzyszą podobne problemy. W praktyce klinicznej do szacowania nasilenia hazardu (częstotliwości grania i problemów z tym związanych) wykorzystuje się czterostopniową skalę opracowaną w USA przez Komitet ds. Społecznych i Ekonomicznych Oddziaływań Patologicznego Hazardu (patrz rys. 48.)

---

[823] Angielski termin „gambling" (hazard) jest zawężony przez przymiotniki określające, takie jak: „excessive" (nadmiarowy), „obsessive" (obsesyjny), „compulsive" (kompulsywny), "addictive" (uzależniający) czy obecnie "pathological" (patologiczny).

[824] B. Woronowicz, *Hazard - czym jest…*op.cit., s, 23.

[825] P. Sławiński, *Sekrety szulerów*, Katowice: Wydawnictwo „Prospekt", 1999, s. 71.

[826] Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska, *Zaburzenie hazardowe – rozpowszechnienie, oferta terapeutyczna, dostępność, leczenie i predyktory podjęcia leczenia. Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania 28(1) 2015, s. 38.

[827] B. Dzik, Hazard, [w:] *Psychologia ekonomiczna*, (red.) T. Tyszka, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004, s.566.

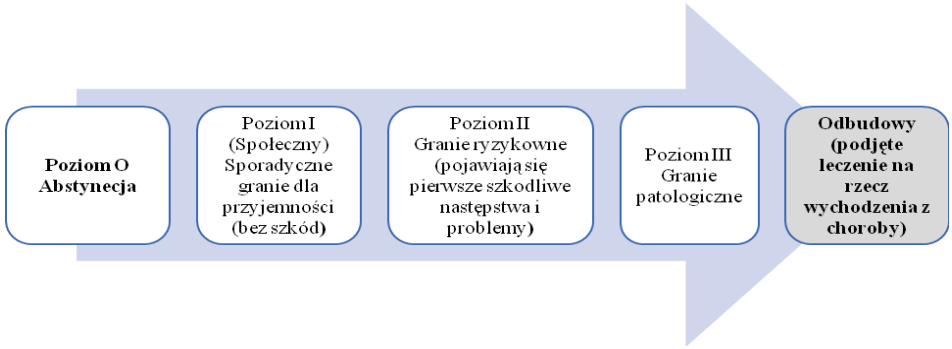

Rys. 48. Poziom aktywności wśród graczy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie National Research Council, *Pathological gambling. A critical review*. Washington 1999.

Pochodną skali są tworzone typologie graczy. Jedną z pierwszych tego typu klasyfikacji hazardzistów opracował Livingston[828], który ze względu na kryterium wydatkowania czasu i pieniędzy, wyróżnił cztery ich kategorie: gracze okresowo zapalający się do hazardu, wypłacalni hazardziści, gracze stale grający oraz gracze niewypłacalni. Odrębną klasyfikację, osób uprawiających hazard, proponują A. Blaszczyński i L. Nower[829]. Wymienieni badacze mówią o trzech typach graczy. Pierwszą grupę stanowią osoby, u których utrata kontroli nad graniem ma swoje źródło w sposobie funkcjonowania poznawczo-behawioralnego. Wyraża się to, m.in. irracjonalnymi przekonaniami, np. o dużej możliwości wygrania, iluzją kontroli zdarzeń czy nieuzasadnioną wiarą w możliwość odegrania się. Druga grupa obejmuje osoby z różnymi nieprawidłowościami w sferze biologiczno-emocjonalnej (zaburzenia w funkcjonowaniu neurotransmiterów czy syndromem nadpobudliwości psychoruchowej) oraz osoby z urazami z okresu dzieciństwa. Ostatni segment graczy tworzą osoby z nasiloną impulsywnością oraz skłonnością do zachowań antyspołecznych, psychopatycznymi rysami osobowości. Inna klasyfikacja rozróżnia graczy dzieląc ich na: okazjonalnych, ryzykujących, problemowych oraz graczy patologicznych (patrz rys.49.).

[828] Za: S. Tucholska, *Zjawisko hazardu patologicznego i jego uwarunkowania*, „Roczniki Psychologiczne" 11(2) 2008, s. 45-68.
[829] A. Blaszczynski, L. Nower, *A pathways model of problem and pathological gambling*, "Addiction" 97(5) 2002, 487-499.

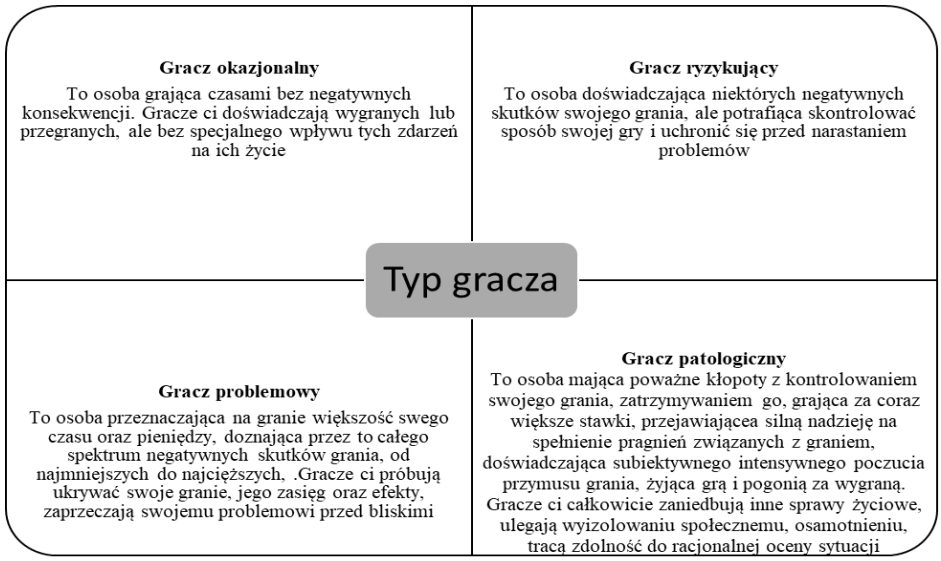

Rys. 49. Typy graczy
Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Derwich-Nowak, *Patologiczny hazard*, Warszawa 2010, s. 33

W gronie uczestników gier hazardowych wyodrębnia się również kategorie graczy obejmującą: graczy ludycznych (uprawiają oni hazard, aby się dobrze zabawić, pobyć z ludźmi, doświadczyć czegoś nowego, zabić czas), graczy fatalistycznych – (przez hazard starają się zaspokoić jakieś swoje potrzeby, np. zarobić pieniądze, uzyskać przewagę nad innymi graczami, udowodnić, że jest się w czymś dobrym, najlepszym) i nałogowych hazardzistów, którzy grają najczęściej po to, aby grać, aby kolejny raz przeżyć dreszczyk emocji, aby odrobić straty i udowodnić, że mają szczęście do gry[830]. Osoby uprawiające hazard można podzielić również według kryterium zaangażowania graczy. Wyróżnia się graczy niedzielnych, grających okazjonalnie lub bardziej regularnie dla rozrywki, graczy profesjonalnych – regularnie uczestniczących w grach hazardowych, ale zachowujących kontrolę nad swoja grą oraz graczy patologicznych, to jest osoby uzależnione od hazardu, które doświadczają wielu negatywnych skutków swojego nałogu[831]. Natomiast, M.

[830] http://www.narkotyki.pl/nietypowe-uzaleznienia/uzaleznienie-od-hazardu/ (dostęp 10.07.2017r.)
[831] A. Skowronek, *Prawne aspekty hazardu*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012, s. 27.

Griffiths, obserwując młodzieżą pochłoniętą automatami, opisuje pięć typów graczy tj.: króla salonów, pogromcę automatów, niepraktykującego, poszukiwacza akcji i artystę ucieczki (patrz rys. 50.).

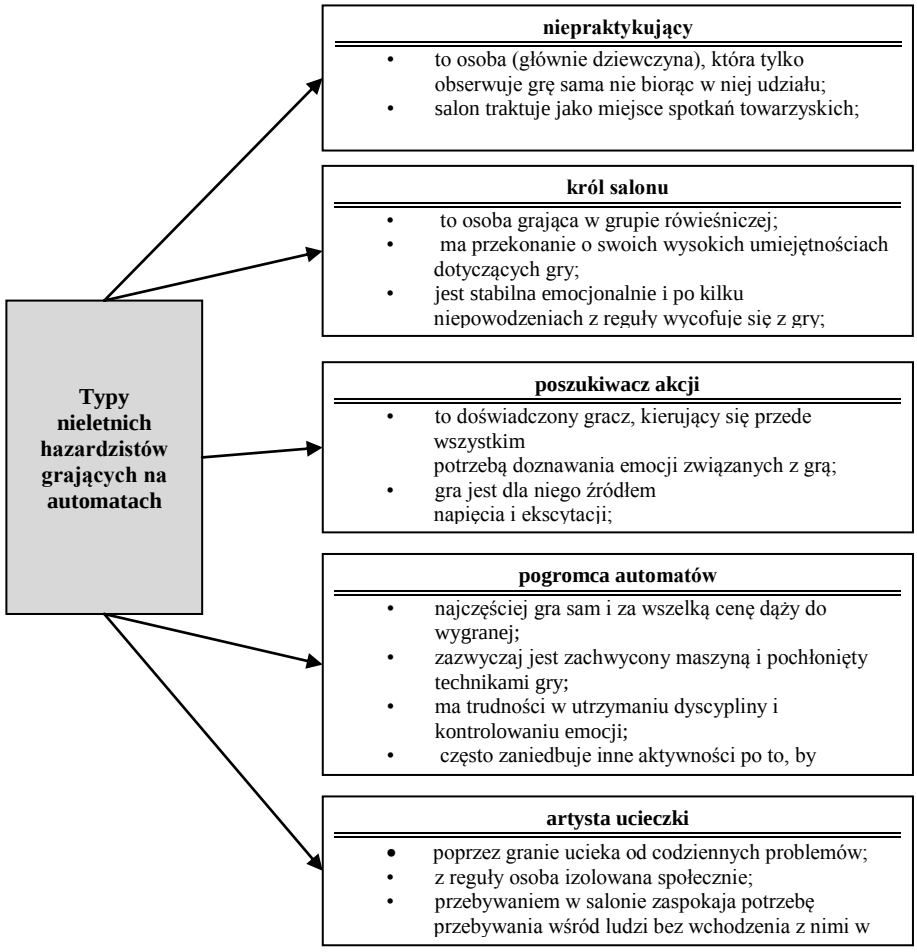

Rys. 50. Typy nieletnich hazardzistów grających na automatach
Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Griffiths, *Gry i hazard. Uzależnienia dzieci w okresie dorastania*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004, s.19-25.

B. Woronowicz[832] określa nie tyle typy gracza, co charakter realizowanego przez nich hazardu. Wyróżnia: hazard rekreacyjny, hazard problemowy i hazard patologiczny. Najbardziej niebezpieczną formą uprawianego hazardu jest, w tym

[832] B. Woronowicz, *Uzależnienia…*op.cit., s.468.

przypadku, hazard patologiczny (uporczywy), który można zdefiniować jako nasilające się zaburzenie, charakteryzujące się stałą lub czasową utratą kontroli nad uprawianiem gier o niepewnym wyniku, zaabsorbowaniem nimi i pozyskiwaniem niezbędnych środków na ten cel, a także irracjonalnym zachowaniem oraz kontynuowaniem zachowań związanych z hazardem, pomimo negatywnych następstw[833].

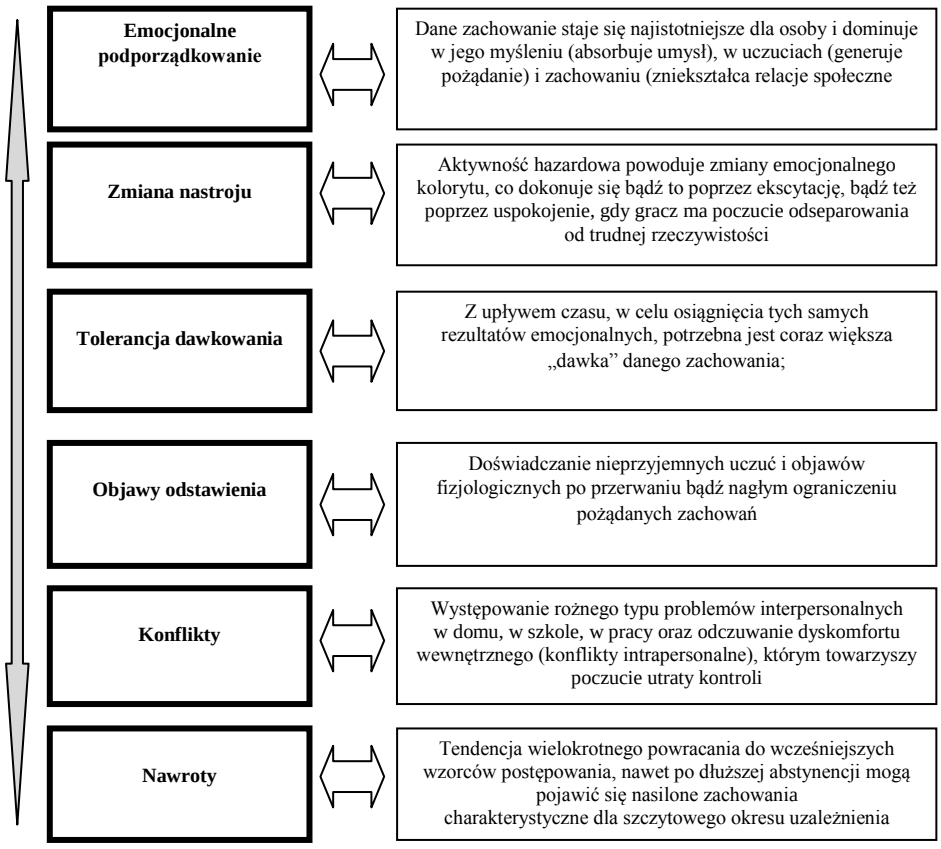

Rys. 51. Cechy zespołu behawioralnego nieumiarkowania
Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Griffiths, *Gry i hazard. Uzależnienia dzieci w okresie dorastania*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004, s.11-12.

[833] R. Rosenthal, Pathological *gambling, "*Psychiatric Annals" 22(2) 1992, s.73.

M. Griffiths, mówiąc o uzależniającym charakterze aktywności hazardowej, wykazuje na obecność, w jej nasilonej postaci, zespołu „behawioralnego nieumiarkowania". Cechy tego zespołu (patrz rys. 51.) przesądzają o tym, że patologiczny hazard to w czystej postaci uzależnienie, które spełnia wszystkie kryteria tego typu zaburzeń.

Ten zasadniczy fakt znalazł swoje potwierdzenie dopiero w 1980 roku w trzeciej edycji amerykańskiej Klasyfikacji Zaburzeń Psychicznych (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; DSM-III*), gdzie zaistniał pod nazwą „impulsywne zaburzenia kontroli nigdzie indziej niesklasyfikowane'' (*disorders of impulse control not elsewhere classifie*d). Tak samo określano go w czwartej edycji niniejszej klasyfikacji. Nieco inaczej patologiczny hazard ujmuje ostatnia z dymensji DSM - DSM-V (patrz rys. 52.).

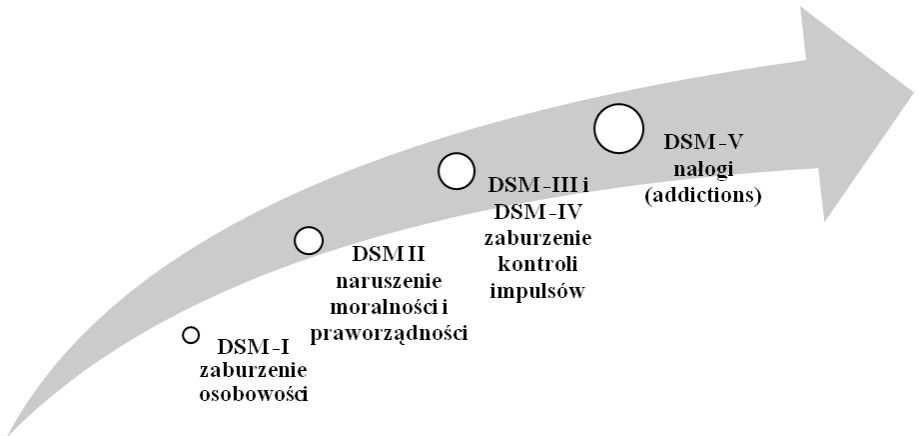

Rys. 52. Postrzeganie hazardu w perspektywie klasyfikacji zaburzeń psychicznych DSM
Źródło, Opracowanie własne

Powyższa klasyfikacja, po pierwsze, zmienia nazwę jednostki chorobowej na zaburzenia hazardowe[834]. Po drugie, zamieszcza zaburzenie w rozdziale dotyczącym

[834] Obecna klasyfikacja DSM-V zrezygnowała z pojęcia „patologicznego hazardu", natomiast rozróżnia trzy stopnie zaawansowania choroby: łagodny (przytwierdzeniu 4-5 objawów), umiarkowany (przy stwierdzeniu 6-7 objawów) oraz silny (przy stwierdzeniu 8-9 objawów). Por. J. Celebucka, J. Jarczyńska, *Hazard wśród młodzieży – rozpoznanie, profilaktyka, terapia,* [w:] *Uzależnienia behawioralne i zachowania problemowe*

używania substancji i uzależnień behawioralnych. Ponadto DSM-V w porównaniu z DSM-IV ogranicza liczbę kryteriów diagnostycznych do 9, usuwając kryterium odnoszące się do podejmowania nielegalnych działań w celu zdobycia pieniędzy na nałóg. Pozostałych, objawowych wskaźników, praktycznie nie zmieniono, uznając równocześnie, że dla postawienia diagnozy występującego zaburzenia konieczne jest wystąpienie minimum 4 rodzajów zachowań w ciągu poprzedzających 12 miesięcy[835]. Jednocześnie w DSM-V opisano objawy patologicznego hazardu jako:

1. Zaabsorbowanie hazardem poprzez przypominanie sobie wcześniejszych doświadczeń związanych z graniem, odgrywanie się lub planowanie następnej gry, myślenie, jak zdobyć pieniądze na hazard itp.
2. Potrzeba podwyższania podczas gry stawek pieniędzy niezbędnych do uzyskania odpowiedniego poziomu zadowolenia (satysfakcji, pożądania).
3. Odczuwanie niepokoju lub irytacji przy próbach ograniczenia lub przerwania gry.
4. Traktowanie gry jako sposobu ucieczki od problemów lub uśmierzenia negatywnych emocji (winy, lęku, depresji).
5. Próby odzyskiwania straconych pieniędzy (odgrywanie się).
6. Okłamywanie- w celu ukrycia prawdziwych rozmiarów swojego hazardowego grania.
7. Narażanie na szwank ważnych związków interpersonalnych, pracy, możliwości edukacyjnych ze względu na zaangażowanie w hazardowe granie.
8. Szukanie u innych pomocy finansowej- w celu poprawy złej sytuacji ekonomicznej spowodowanej uprawianiem hazardu.
9. Powtarzające się podejmowanie bezskutecznych wysiłków mających na celu ograniczenie lub zaprzestanie hazardowego grania.

W polskiej praktyce klinicznej, oprócz klasyfikacji DSM, wykorzystuje się również klasyfikację ICD. W obowiązującej ICD-10, hazard patologiczny[836]

---

młodzieży. Teoria-Diagnoza-Profilaktyka-Terapia, (red.) J. Jarczyńska, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2014, s.75.

[835] Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska, *Zaburzenia hazardowe…*op.cit., s. 39.

[836] Według ICD-10, patologiczny hazard to zaburzenie, które polega na często powtarzających się epizodach uprawiania hazardu, które dominują w życiu człowieka, prowadzą do naruszania norm oraz zobowiązań społecznych,

wymieniony jest wśród zaburzeń behawioralnych jako F63.0.[837] Kryteria diagnostyczne ICD-10 spełnione są wobec powtarzania działań bez jasnej, racjonalnej motywacji, które nie mogą być kontrolowane i zazwyczaj szkodzą interesom pacjenta i innych ludzi. Dotknięci tym zaburzeniem ryzykują utratę pracy, zaciągają pokaźne długi oraz kłamią i łamią prawo dla uzyskania pieniędzy lub uniknięcia spłacania długów. Rozpoznaje się go, gdy:

- Wystąpiły w czasie ostatniego roku co najmniej dwa epizody gry hazardowej.
- Gry hazardowe zaburzają w istotny sposób funkcjonowanie danej jednostki i są kontynuowane pomimo występującego dyskomfortu oraz zakłócenia funkcjonowania w codziennym życiu.
- Osoba odczuwa silny przymus gry, który trudno jest jej kontrolować, i któremu nie jest w stanie się przeciwstawić siła własnej woli,
- Osoba jest zdominowane przez wyobrażenia dotyczące grania oraz towarzyszących graniu okoliczności.

Analizując kryteria diagnostyczne pochodzące z DSM i ICD, można stwierdzić, że po pierwsze - oba systemy klasyfikacyjne opisują zjawisko patologicznego hazardu z perspektywy ateoretyczności, co oznacza, iż wymieniają wyłącznie kryteria diagnostyczne obiektywne i behawioralne[838] . Po drugie, widać wiele podobieństw między nałogowym uprawianiem hazardu (hazardem patologicznym) a zespołami zależności od substancji psychoaktywnych[839], włączając w to fenomenologię, epidemiologię, cechy osobowościowe i genetyczne. Jak się okazuje, przebieg,

---

zawodowych, materialnych i rodzinnych" za: *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD 10. Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*, Kraków – Warszawa 2000, s. 178.

[837] W jedenastej, tworzonej obecnie rewizji tej Klasyfikacji (ICD-11), ma on być umieszczony w kategorii uzależnień behawioralnych. Por. A. Jasińska, A. Klimkiewicz, K. Sękowski, M. Wojnar, *Uzależnienia behawioralne w praktyce lekarskiej*, Warszawa, Stowarzyszenie Młodych Lekarzy, 2013, s. 17.

[838] A. Silczuk, *Zaburzenia uprawiania hazardu*, [w:] *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne,* (red.) B. Habrat, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2016, s. 89.

[839] M. Rowicka, *Uzależnienia behawioralne. Terapia i profilaktyka*, Warszawa: Fundacja Praesterno, 2015, s. 24.

objawy, odpowiedź na leczenie, są w obydwu typach uzależnień bardzo podobne,[840] a jednocześnie uzależnienie od substancji psychoaktywnych oraz patologiczny hazard mają dodatkowo wiele innych wspólnych cech (patrz rys. 53.). W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że narkotykiem w tym przypadku jest pieniądz. A to oznacza, że hazardziści nie nadużywają substancji, lecz nadużywają pieniędzy i dlatego jest to jedno z najdroższych uzależnień[841].

Rys. 53. Wspólne cechy uzależnienia od substancji psychoaktywnych i od patologicznego hazardu
Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Woronowicz, *Terapia patologicznego hazardu*, [w:] *Hazard i uzależnienia wirtualne,* (red.) J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 2012, s. 43.

Wśród osób grających grupa osób posiada predyspozycje do nadmiernego grania, w konsekwencji u tych osób rozwija się patologiczne hazardowanie się. Czas, od rozpoczęcia grania, do utraty kontroli nad nim, jest różny, mogą to być miesiące i lata. Naukowcy zajmujący się uzależnieniami od hazardu twierdzą, że gracz przechodzi przez określone fazy. Pierwszymi, którzy wyróżnili oraz opisali te etapy byli R. Dupouy i P. Chatagon. W swojej diagnozie wyróżnili

[840] A. Jasińska, A. Klimkiewicz, K. Sękowski, M. Wojnar, *Uzależnienia behawioralne*…op.cit, s. 7-8.
[841] B. Woronowicz, *Hazard*…op.cit., s, 21.

pięć następujących po sobie faz przebiegu uzależnienia: (1) Inicjacji, (2) Przyzwyczajenia, (3) Potrzeby, (4) Cierpienia, (5) Konsekwencji[842].

Współczesny klinicysta, R. Custer, wyróżnia cztery fazy, przez które przechodzi patologiczny gracz (patrz rys. 54.) w drodze do swojego zniewolenia.

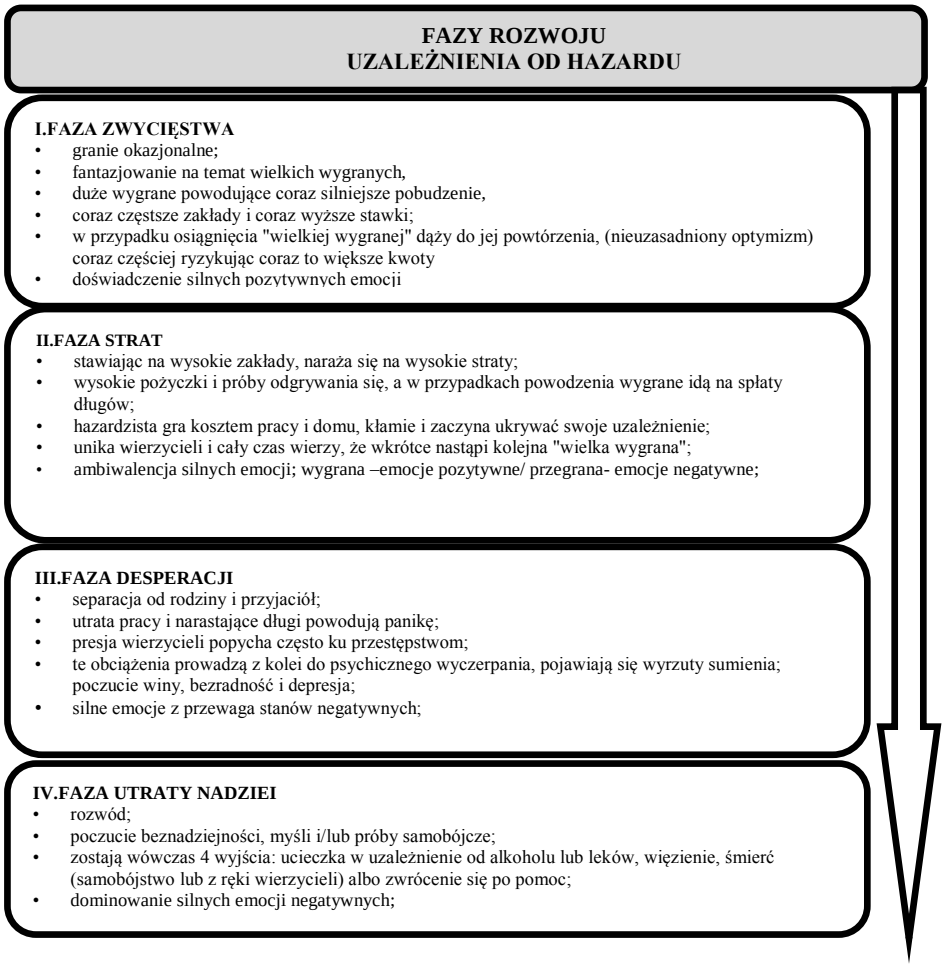

Rys. 54. Fazy rozwoju uzależnienia od hazardu według R. Custera
Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Woronowicz, *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2009, s. 468; I. Niewiadomska, M. Brzezińska, B. Lelonek, *Hazard,* Lublin: Wydawnictwo KUL, 2005, s.128-130.

[842] B. Lelonek-Kuleta, *Psychospołeczne korelaty uzależnień od gier hazardowych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s.45.

W pierwszej fazie – *zwycięstwa* - nie widać jeszcze problemu. Gracz gra od czasu do czasu, a hazard traktuje jako rozrywkę. W przypadku wygranej zaczyna wierzyć w to, że będzie zawsze wygrywać (nieuzasadniony optymizm), a w przypadku osiągnięcia „wielkiej" wygranej dąży do jej powtórzenia, ryzykując coraz większe kwoty. Faza druga – *strat* - to etap, dla którego charakterystycznym jest zjawisko odgrywania się. Wysokie stawki, którymi gra hazardzista, narażają go na coraz większe przegrane, które usiłuje odzyskać, kontynuując grę. Gra coraz częściej kosztem, pracy, zaniedbuje obowiązki domowe i inne dotychczasowe zajęcia. Kłamie, ukrywając swoje uzależnienie. Zaczyna też zaciągać pierwsze pożyczki na coraz wyższe zakłady, wierząc, że wkrótce nastąpi wygrana, która pozwoli mu je spłacić. W kolejnej fazie – *depresji*- granie wywiera wpływ na życie hazardzisty w tak dużym stopniu, że zaczyna on doświadczać jego negatywnych skutków związanych z utratą pracy, izolacją od rodziny i przyjaciół. W tej fazie gracz całkowicie traci kontrolę nad zachowaniem, gra aż do tzw. zgrania się, nie jest też w stanie przerwać gry bez względu na konsekwencje. Narastające długi powodują w nim panikę, a ciągłe napięcie i poczucie bezradności, jakie przeżywa, prowadzi do psychicznego wyczerpania i depresji. W ostatniej fazie - *utraty nadzi**ei*** – hazardzista doświadcza beznadziejności swojego położenia, traci wiarę w możliwość naprawienia sytuacji. Zaczyna uciekać w alkohol lub inne używki. Ma również myśli i próby samobójcze, za pomocą których chce uwolnić się z matni, z której nie potrafi wyjść[843].

Niektórzy badacze w diagnozie patologicznego hazardu chętniej sięgają po alternatywny model, do omówionego wyżej, który ma nie cztery a sześć[844] stadiów rozwoju uzależnienia. Obejmują one etap: (1) Zainteresowania, (2) Pozytywnych konsekwencji, (3) Strat, (4) Punktu krytycznego, (5) Aktywnego wychodzenia, (6) Zapobiegania nawrotowi. W ujęciu tym podkreśla się, że uzależnienie nie ma charakteru prostoliniowego. Istnieją w nim okresy nasilenia

[843] B. Woronowicz, *Bez tajemnic. O uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii 2003, s. 186.

[844] I. Niewiadomska, M. Brzezińska, B. Lelonek, *Hazard,* Lublin: Wydawnictwo KUL 2005, s. 130.

problemu, ale także ich reemisji, podczas której gracz może przekonywać otoczenie, że problem się już skończył, gdy faktycznie „choroba" chronicznie postępuje[845].

Pomimo prowadzonych licznych badań, wciąż nie jest jasne, dlaczego niektóre osoby są podatne na uzależnienie od hazardu. Tę trudną kwestię próbuje się tłumaczyć w różny sposób. Zwykle, sprowadza się do trzech podstawowych stanowisk[846]. Pierwsze, wywodzi się z praktyki klinicznej i odwołuje się do specyficznych cech osobowości nałogowego hazardzisty. Najczęściej wymienianymi cechami osób wysokiego ryzyka uzależnienia od hazardu są: skłonność do ucieczki od rzeczywistości, wysokie zapotrzebowanie na stymulację, niestabilna samoocena, labilność emocjonalna, lęk przed odpowiedzialnością, mitologizowanie rzeczywistości oraz niedojrzałość osobowości. Drugie, prezentowane przez behawiorystów, wskazuje na mechanizm kształtowania nawyków w trakcie tego typu aktywności. Wynika z niego, że mechanizm wzmocnień, jaki nieodłącznie towarzyszy grom hazardowym, jest niezwykle skuteczny w utrwalaniu zachowania, po którym następuje. Są to wzmocnienia pozytywne i negatywne o zmiennym układzie zarówno czasowym, jak i dotyczącym rodzaju pojawiających się wzmocnień. Do tego dołącza się również perspektywa dużych nagród (wzmocnień pozytywnych) i dość łatwe zadanie, którego wyniku nie sposób przewidzieć. Natomiast trzecie stanowisko o konotacji psychodynamicznej, wskazuje na motywy podświadome człowieka. Zgodnie z tą koncepcją, czynnikiem dynamizującym zachowania nałogowego hazardzisty jest przede wszystkim potrzeba samoukarania. Uprawianie hazardu jest zatem nieustannie odradzającym się cyklem winy i kary, z epizodami przebaczenia[847].

W przypadku młodocianych osób, A. Blaszczynski i L. Nower[848] uważają, że początkiem uzależnienia od hazardu są niekorzystne warunki środowiskowe.

---

[845] R. Pomianowski, *Uzależnienie współczesną wersja ucieczki od wolności*, [w:] *Psychologia rozwiązywania problemów społecznych*, (red.) J. Miluska, Poznań: Wydawnictwo BONAMI 1998, s. 263-264.

[846] I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*…op.cit., s. 205-206.

[847] Ibidem, s. 205-207.

[848] Por. J. Celebucka, J. Jarczyńska, *Hazard…*op.cit., s.80.

Zaliczają do nich, m. in.: łatwą dostępność gier hazardowych, ich bliskość w otoczeniu adolescenta oraz akceptację społeczną hazardu. Te czynniki nie u wszystkich młodych ludzi wywołują problematyczne zachowania grania w gry losowe. Ich powstanie, zdaniem autorów, różnicują oraz wyjaśniają psychologiczne i biologiczne cechy indywidualne jednostki. Wśród nich wymieniają oni emocjonalną i biologiczną wrażliwość oraz impulsywność. Ich występowanie prowadzi adolescenta do wejścia na jedną z trzech ścieżek w kierunku nałogowego grania. Pierwsza z nich, tzw. behawioralna mówi o hazardzie jako zachowaniu wyuczonym w drodze warunkowania, a nie upośledzonej kontroli. Dotyczy ona osób, które grają dla rozrywki. Druga, tzw. emocjonalna jest charakterystyczna dla graczy, którzy wykazują symptomy depresji, lęku, niskiej samooceny, nie radzą sobie z codziennymi problemami i wskazuje na grę dla zaspokojenia specyficznych potrzeb oraz regulacji stanów emocjonalnych. Trzecia, tzw. impulsywna dotyczy głównie osób z cechami antyspołecznymi, zaburzoną kontrolą impulsów, objawami ADHD, rodzinną skłonnością do uzależnień i często używających substancji psychoaktywnych. Pojawia się ona we wczesnym wieku. Hazardziści z tej grupy szukają w grze emocjonalnego silnego pobudzenia. A. Blaszczynski i L. Nower określili te drogi, jako zintegrowany model ścieżek, dający się zastosować zarówno w stosunku do rozwoju problemu u młodzieży jak i dorosłych[849].

Z dotychczasowych rozważań wynika, że rozwój uzależnienia od hazardu to złożony proces, na który wpływ ma kilka czynników. Najważniejsze z nich to: głębokie zaburzenie samooceny, zaburzenia relacji z innymi i nieregularne stany pobudzenia. Typowymi, dla hazardzistów, są również zaburzone, nieracjonalne postawy wobec uprawianego procederu (patrz rys. 55.).

[849] B. Woronowicz, *Uzależnienia behawioralne ze szczególnym uwzględnieniem patologicznego hazardu oraz uzależnienia od komputera i sieci*, [w:] *Zniewoleni działaniem. Uzależnienia behawioralne a rodzin*, (red.) P. Morciniec, Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 2013, s.27-53.

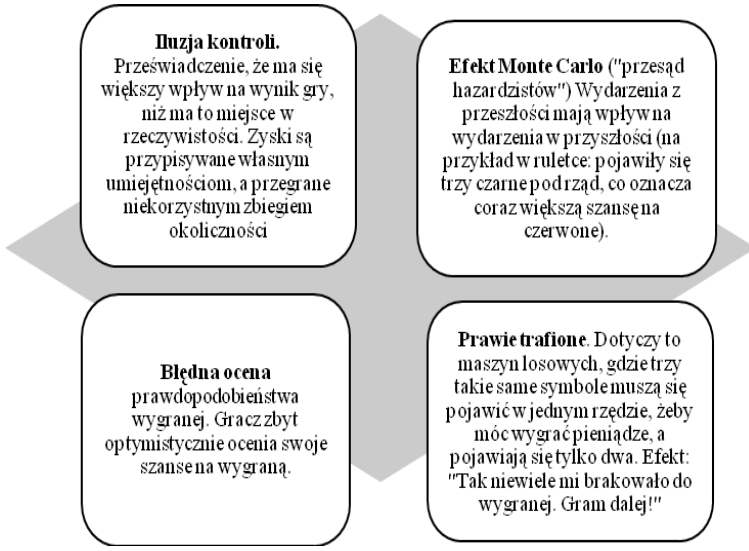

Rys. 55. Nieracjonalne postawy prezentowane przez hazardzistów
Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://uzaleznieniabehawioralne.pl (dostęp 17.07.2017r.)

Istotnym jest określenie skali tej patologii. Naukowe pomiary dotyczące uprawiania hazardu mają stosunkowo krótką swoją historię. Rozpoczęto je w połowie lat 70-tych XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Aktualnie, według różnych raportów, wynika, że od 70 do 90% dorosłej populacji uprawiało jakaś grę hazardową w trakcie swojego życia[850]. Dostępne dane epidemiologiczne dowodzą, że w krajach zachodnich, odsetki patologicznych hazardzistów wahają się od 0,5% do 2,0%[851], a w krajach azjatyckich od 1% do 2%[852]. W samej Ameryce szacuje się, że tą patologią, w jej najostrzejszym wymiarze, jest dotkniętych 2 miliony osób. Około 4-6 milionów wykazuje umiarkowany stopień uzależnienia hazardem, a kolejne 8 milionów gra ryzykownie i znajduje

[850] N. Raylu, T. Oei, *Pathological gambling. A comprehensive review*. „Clinical Psychology Review" 22(7) 2002, s. 1009-1011.
[851] K. Dąbrowska, Ł. Wieczorek, *Problem współwystępowania zaburzeń hazardowych z zaburzeniami psychicznymi. Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania" 29 (2016), s. 18.
[852] CBOS, *Oszacowanie rozpowszechnienia wybranych uzależnień behawioralnych oraz analiza korelacji pomiędzy występowaniem uzależnień behawioralnych a używaniem substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2015, s. 14

się w „łagodnej" fazie swojego nałogu. Warto podkreślić, że do czynnego udziału w grach losowych przyznaje się 82% dorosłych Amerykanów[853]. Rocznie na hazard wydają oni ponad 64,1 mld dolarów[854]. Drugie miejsce po USA zajmuje Europa, a najwięcej na grę z Europejczyków łożą Francuzi - 2,5 miliarda euro, potem Niemcy i Brytyjczycy (po ok. l miliarda)[855]. Na podstawie badań międzynarodowych szacuje się, że problemowy hazard może dotyczyć także od 3% do 8% adolescentów[856]. Jeśli chodzi o Polskę, nie ma jednoznacznie twardych dowodów na temat rozpowszechnienia problemu związanego z hazardem. Dane CBOS-u z 2011 roku wsakzują, że 64% osób w Polsce nie zna i nie słyszało o osobie uprawiającej hazard[857]. Z kolei, według badań prowadzonych przez tę samą instytucję w 2012 roku „Oszacowanie rozpowszechnienia oraz identyfikacja czynników ryzyka i czynników chroniących w odniesieniu do hazardu, w tym hazardu problemowego (patologicznego) oraz innych uzależnień behawioralnych" w ciągu 12 miesięcy poprzedzających diagnozę, blisko jedna czwarta mieszkańców Polski w wieku 15 i więcej lat grała w gry na pieniądze[858]. Wskaźnik ten uległ wzrostowi w kolejnych latach i z ostatnich tego typu informacji wynika, że co trzeci Polak w

---

[853] Za: A. Palacz-Chrisidis, *Granie hazardowe młodzieży – badania epidemiologiczne w województwie lubelskim*, [w:] *Hazard i inne uzależnienia behawioralne*. Doniesienia z badań, (red.) I. Niewiadomska, Warszawa: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii; Stowarzyszenie NATANAELUM, 2015, s. 133.

[854] Na początku XXI wieku koszty problemowego i patologicznego hazardu w USA szacowano na 5 miliardów dolarów rocznie, z czego jedną trzecią stanowiły koszty ponoszone przez wymiar sprawiedliwości. Koszty indywidualne szacowane dla osób uprawiających patologicznie hazard wynosiły 10550 dolarów, z kolei dla osób uprawiających hazard problemowo były o połowę niższe i wynosiły 5130 dolarów. Por. Ł. Wieczorek, K. Dąbrowska*, Zaburzenia hazardowe…*op.cit., s. 39.

[855] B. Woronowicz, Hazard - nowym wyzwaniem dla terapeutów http://www.fundacjalotto.pl/ (dostęp 17.07.2017r.)

[856] A. Pisarska, K. Ostaszewski, J. Raduj, M. Wójcik, *Czynniki związane z hazardem, kompulsywnymi zakupami oraz nadużywaniem Internetu wśród młodzieży w wieku 12-19 lat, Raport,* Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2015, s. 6.

[857] Raport CBOS, *Polak w szponach hazardu,* Warszawa 2011, s. 4.

[858] I. Niewiadomska, W. Augustynowicz, A. Palacz-Chrisids, R. Bartczuk, M. Wiechetek, *Bateria metod służących do oceny ryzyka zaburzeń związanych z hazardem,* Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii; Stowarzyszenie NATANAELUM, 2014, s. 7.

wieku 15+ grał w jakieś gry na pieniądze (34,2%). Najczęściej gramy w gry liczbowe Totalizatora Sportowego (26,8%), a w dalszej kolejności w zdrapki (13,3%), loterie/konkursy SMS-owe (7,4%) oraz na automatach do gier z tzw. niskimi wygranymi (4,5%)[859]. Wśród teoretyków i praktyków tego zagadnienia panuje pogląd, że w naszym kraju, podobnie jak w innych państwach Unii Europejskiej, osoby grające trwale stanowią około 3–4% populacji, w tym osoby uzależnione od hazardu stanowią około 1,5–2% populacji[860]. W liczbach całkowitych analizowana patologia dotyczy 50 tysięcy dorosłych Polaków, którzy uporczywie grają w gry hazardowe oraz 200 tysięcy, którzy są poważnie zagrożeni tym zjawiskiem[861]. W przypadku nastolatków z badań EDU NET EDB, wywnioskować można, że systematyczny hazard jest udziałem 9,7% polskich nastolatków (10,6% dla próby europejskiej). Natomiast e-hazard dotyczy 6,3% gimnazjalistów (dla próby europejskiej było to odpowiednio 5,9%)[862]. Tematykę zachowań ryzykownych młodzieży analizowano również w ramach diagnozy CBOS-u „Młodzież 2016". W badaniach tych określono, że wysoki poziom ryzyka patologicznym hazardem występuje u 7,8% chłopców i 2,7% dziewcząt. Zawraca uwagę także fakt, że odnotowano zwiększenie zarówno odsetka młodych ludzi zdradzających symptomy ryzykownej gry względem roku 2013 jak i tych, którzy są w grupie wysokiego ryzyka [863] (patrz tabela 69.).

[859] Raport CBOS, *Pracoholicy, siecioholicy, hazardziści…Uzależnienia od zachowań*, Warszawa 2015, s. 2.

[860] B. Woronowicz, Hazard - nowym wyzwaniem dla terapeutów http://www.fundacjalotto.pl/ (dostęp 17.07.2017r.)

[861] J. Moskalewicz, B. Badora, M. Gwiazda, M. Herrmann M, Kalka, Oszacowanie *rozpowszechnienia oraz identyfikacja czynników ryzyka i czynników chroniących: hazardu, w tym hazardu problemowego (patologicznego) oraz innych uzależnień behawioralnych*, Warszawa: Ministerstwo Zdrowia, 2012, s. 20.

[862] A. Tsitsika, M. Janikian, E. Tzavela, C. Schoenmakers, T. Ólafsson, *Internet use and internet addictive behaviour among European adolescents: A cross-sectional stud raport*. http://www.eunetadb.eu/(dostęp 10.05.2017).

[863] Raport CBOS, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016, s. 197.

Tabela 69. Ryzyko uzależnienia od hazardu wśród młodzieży grającej na pieniądze

	Brak problemu z hazardem			**Niski poziom ryzyka**			**Umiarkowany poziom ryzyka**			**Wysoki poziom ryzyka**		
	CH	D	O	CH	D	O	CH	D	O	CH	D	O
2013	55,1	80,2	67,4	24,6	13,1	18,9	12,8	5,5	9,2	7,5	1,3	4,5
2016	50,5	80,5	60,9	22,6	11,9	18,9	19,1	4,8	14,2	7,8	2,7	6,0

CH- chłopcy; D – dziewczęta; O - ogółem
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raport CBOS, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016, s. 197.

Ujęte w raporcie deklaracje młodych ludzi pozwalają sądzić, że zjawisko hazardu w tej kategorii wiekowej, po okresie spadku zainteresowania, ponownie zyskuje na swej popularności (patrz tabela 70.). Wzrostowi zainteresowania młodzieży hazardem towarzyszy zwiększenie ponoszonych wydatków[864] oraz subiektywne poczucie opłacalności hazardu, które deklaruje 63% przebadanych nastolatków[865] .

Tabela 70. Deklarowana częstość (%) uczestnictwa w grach lub loteriach w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Rodzaj gry	Rok	Częstość uczestnictwa				
		Raz w tygodniu	1-3 razy w miesiącu	Mniej niż raz w miesiącu	Ani razu	Brak danych
Lottto	**2010**	3	7	29	60	1
	2013	1	6	28	64	1
	2016	4	7	27	62	-
Inne gry liczbowe	**2010**	1	2	8	88	2
	2013	0	1	8	90	1
	2016	2	3	14	81	-
Automaty	**2010**	3	4	17	74	2
	2013	1	2	12	85	-
	2016	3	3	14	80	-
Loterie i gry wysyłane SMS	**2010**	1	5	29	63	1
	2013	0	1	17	81	1
	2016	1	1	10	88	-
Gry w Internecie	**2010**	6	5	13	75	1
	2013	3	3	9	85	-

[864] J. Jarczyńska, *Zaangażowanie w hazard młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2016, s. 71-72.
[865] Ibidem, s. 192-196.

	2016	5	4	8	84	-
Zakłady bukmacherskie poza Internetem	**2010**	4	5	8	81	2
	2013	4	3	5	88	-
	2016	6	4	7	83	-

Źródło: Raport CBOS, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016, s. 193

Omawiając kwestię hazardu, nie można pominąć tematu, jakim są negatywne skutki tego nałogu. Podobnie, jak w przypadku innych uzależnień behawioralnych, wymienia się tutaj szkody obejmujące następstwa somatyczne, psychiczne i społeczno-zawodowe, w tym finansowe. Do szkód somatycznych zalicza się m.in. wzrost ciśnienia krwi, zaburzenia układu krążenia, przejawiające się w przyspieszonej lub zwolnionej akcji serca, zasłabnięcia, omdlenia, duszności, drżenia mięśni, owrzodzenia żołądka i zmiany skórne[866]. W obrębie zaburzeń stanu zdrowia psychicznego odnotowuje się: bezsenność, wzmożoną reaktywność, pobudzenie psychoruchowe, obniżenie nastroju, zaburzenia emocjonalne, myśli samobójcze, utrata szacunku do siebie, obniżenie poczucia kontroli nad zdarzeniami, tzw. wyuczona bezradność. Z kolei, szkody społeczno-zawodowe obejmują: ograniczanie kontaktów z ludźmi, izolację społeczną, zubożenie i pogorszenie funkcjonowania w rodzinie, aż do rozpadu małżeństwa, podejmowanie czynów przestępczych w celu zdobycia pieniędzy na dalszą grę lub spłatę długów oraz trudności w pracy i niejednokrotnie jej utratę. Niemniej istotne, jak wymienione powyżej szkody, wydają się być skutki finansowe. Są to koszty długów, pożyczek lub kredytów na spłatę powstałych zobowiązań, albo na „odegranie się". Nie można zapomnieć również o wysokich kosztach społecznych ponoszonych w związku z leczeniem i profilaktyką hazardu. Z informacji NFZ wyczytać można, że liczba osób leczonych z uzależnienia rośnie (patrz tabela 71.). Rosną również koszty tego leczenia. O ile w 2008 roku liczba osób, którym udzielono świadczeń zdrowotnych z powodu rozpoznania F.63.0 – zaburzenia nawyków i popędów, hazard patologiczny – wyniosła 969 o wartości rozliczeniowej prawie

[866] I. Niewiadomska, M. Brzezińska, B. Lelonek, *Hazard*...op.cit., s.139-162.

pół miliona zł.[867], o tyle w 2016 roku liczba ta wzrosła do 3995 takich osób, a wartość udzielonych świadczeń stanowi blisko 3 miliony zł.

Tabela 71. Liczba leczonych pacjentów z rozpoznaniem głównym ICD-10: F.63.0 w latach 2008−2016

Rok	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Liczba leczonych	969	2139	2677	2708	3079	3141	3742	4214	3995

Źródło: http://www.mf.gov.pl/krajowa-administracja-skarbowa/wiadomosci (dostęp 17.07.2017r.)

Mówiąc o destruktywnym i szkodliwym społecznie wpływie patologicznego hazardu, należy zwrócić także uwagę na jego kryminogenność i wiktymogenność. O tym, że na tle hazardu może dochodzić do różnego typu przestępstw, nie trzeba nikogo przekonywać. Wystarczy powiedzieć, że hazard może być wykorzystywany jako przykrywka do prania brudnych pieniędzy, może być z nim związana przestępczość korupcyjna, podatkowa, zorganizowana, itd. W odniesieniu zaś do samych nałogowych hazardzistów wiktymolodzy zauważają, że należą oni do szerokiej grupy osób, która szczególnie łatwo staje się ofiarami szantażystów i naciągaczy[868]

Reasumując, kwalifikowanie hazardu do zjawisk patologii społecznej opiera się przede wszystkim na jego negatywnych skutkach, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym oraz ujemnych zjawiskach towarzyszących tego typu rozrywce[869]. Zjawiska te, w niejednakowym stopniu towarzyszą różnym rodzajom gier losowych. Wyodrębnia się tzw. gry twarde (tzw. *hard gamb ling)* oraz miękkie. Pierwszy rodzaj, to gry należące do grupy o wysokim stopniu uzależnienia, dlatego ich urządzanie na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej jest limitowane. Gry miękkie są uważane za zdecydowanie mniej ryzykowne z punktu możliwych zagrożeń im towarzyszących. Ich cechą charakterystyczną jest uiszczanie przez grających opłat w niewielkiej

[867] B. Bukowska, *Hazard w Polsce – obraz zjawiska i przeciwdziałanie*, „Świat Problemów" (3) 2015, s.5-10.

[868] L. Falandysz, *Wiktymologia,* Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna", 1979, s. 121.

[869] Z. Mielecka-Kubień, *Szacowanie społecznych kosztów hazardu problemowego i patologicznego*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 67(3) 2014, s. 34.

wysokości, pozbawienie gry elementów budowania strategii (w konsekwencji brak zjawiska wciągania się) oraz prostota zasad, nie wymagająca wspinania się po szczeblach wiedzy[870].

5.3.2. Prawne regulacje hazardu w Polsce

Prowadzenie gier hazardowych jest działalnością gospodarczą, niezwykle intratną i dochodową, która we wszystkich państwach na świecie podlega – bardziej lub mniej restrykcyjnej – regulacji prawnej[871]. Prawodawcy posługują się kilkoma alternatywnymi technikami legislacyjnymi. Pierwszą, że stosowanych wobec hazardu legislacyjnych technik reglamentacji dostępu do rynku, jest ustanowienie bezwzględnego zakazu podejmowania działalności hazardowej. Drugą techniką stosowaną wobec hazardu – czy to hazardu w ogólności, czy też w odniesieniu do konkretnych rodzajów hazardu – jest ustanowienie prawnego monopolu na rzecz jednego tylko operatora, przy równoczesnym przesądzeniu, że tym wyłącznym operatorem może być albo samo państwo jako takie, albo też określony podmiot bez względu na jego charakter własnościowy. Ostatnim sposobem reglamentowania przez państwo dostępu do rynku działalności hazardowej jest ustanowienie wymogu uprzedniego uzyskania przez podmiot zamierzający podjąć działalność hazardową administracyjnego pozwolenia wydawanego przez upoważniony organ. Niezależnie od systemu reglamentacji dostępu do rynku, państwowy prawodawca reguluje również warunki prowadzenia działalności hazardowej. Specyfiką prawnej regulacji działalności hazardowej jest to, że określone jurystyczne zakazy lub nakazy bywają adresowane nie tylko do podmiotów prowadzących działalność hazardową, ale także do osób korzystających lub

[870] L. Wilk, *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2012, s. 84.

[871] W Unii Europejskiej działalność hazardowa nie podlega żadnym ujednoliconym lub choćby jedynie zharmonizowanym regulacjom prawnym na poziomie unijnego prawa wtórnego. Uznaje się bowiem, że prawna regulacja działalności hazardowej jest na tyle mocno związana z ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami specyficznymi dla poszczególnych państw członkowskich, że w świetle zasady subsydiarności powinno się te zagadnienia pozostawić do regulowania poszczególnym prawodawcom krajowym.

zamierzających skorzystać z ich oferty. W szczególności, przepisy prawa mogą zakazywać obywatelom danego państwa uczestniczenia w określonych grach hazardowych, w tym w grach hazardowych on-line (np. duża część państw arabskich)[872]. Legalny rynek gier hazardowych oficjalnie w Polsce zaistniał na początku lat 90-tych XX wieku[873]. Jego pojawienie się ukróciło funkcjonowanie ulicznych oszustów od trzech kubków i pokerowych szulerów z zaciemnionych hotelowych pokoi z czasów PRL-u. W następstwie przyjętej ustawy o grach i zakładach wzajemnych uruchomiono 16 kasyn, których bieżąca liczba obejmuje 30 tego rodzaju punktów gier[874].

Aktem regulującym obecnie kwestię uprawiania hazardu jest ustawa o grach hazardowych [875]. Niniejsza ustawa pojęciem gier hazardowych obejmuje gry losowe, zakłady wzajemne, gry w karty[876] oraz gry na automatach. Za gry losowe uważane są gry, w tym urządzane przez sieć Internet, o wygrane pieniężne lub rzeczowe, których wynik w szczególności zależy od przypadku. Do gier tych należą gry liczbowe, loterie pieniężne, gra telebingo, gry cylindryczne, gry w kości, gra w bingo pieniężne lub fantowe oraz loterie fantowe, promocyjne i audiotekstowe, w których uczestniczy się przez odpłatne połączenie telefoniczne, bądź wysłanie wiadomości tekstowych z użyciem sieci telekomunikacyjnej. Zakładami wzajemnymi są natomiast zakłady o wygrane pieniężne lub rzeczowe, polegające na odgadywaniu wyników sportowego współzawodnictwa ludzi lub zwierząt, w których uczestnicy wpłacają stawki, a

[872] M. Szydło, *Świat kontroluje hazard*, „Wiadomości Celne" (7) 2014, s. 4-7.

[873] W lipcu 1992 roku po raz pierwszy przez parlament RP przyjęta została ustawa o grach i zakładach wzajemnych (Dz. U. 2004, nr 4, poz. 27, wraz z późn. zm.).

[874] Kasyna naziemne mogą znajdować się tylko w dużych aglomeracjach liczących do 250 tys. mieszkańców (1 kasyno) i nie więcej, niż w liczbie jednego na każde 650 tys. mieszkańców województwa.

[875] Ustawa z dnia 19.11.2009r. o grach hazardowych (t.j. Dz.U.2016, poz. 471 wraz z późn. zm.). Ustawa ta zmieniła istniejące od 1992 roku uprzednie prawo. Potrzeba nowego ujęcia przedmiotowej kwestii spowodowana była dynamicznie zmieniającym się i rozwijającym rynkiem gier i zakładów wzajemnych, nowymi technologiami stosowanymi w tym sektorze oraz występującymi na tym rynku nieprawidłowościami.

[876] Za gry w karty uznaje się black jacka, poker i baccarat, jeżeli są rozgrywane o nagrody pieniężne lub rzeczowe.

wysokość wygranej zależy od łącznej kwoty wpłaconych stawek (totalizatory) bądź zaistnienia różnych zdarzeń, w tym zdarzeń wirtualnych[877], w których uczestnicy wpłacają stawki, a wysokość wygranych zależy od umówionego między przyjmującym zakład a wpłacającym stawkę, stosunku wpłaty do wygranej (bukmacherstwo). W przypadku gier na automatach uznaje się, że są to gry na urządzeniach mechanicznych, elektromechanicznych lub elektronicznych, w tym komputerowych oraz gry odpowiadające zasadom gier na automatach urządzane przez sieć Internet o wygrane pieniężne lub rzeczowe, w których gra zawiera element losowości. Uchwalony w 2009 roku przepis określa w trzynastu rozdziałach warunki urządzania i zasady prowadzenia działalności w zakresie gier losowych, zakładów wzajemnych i gier na automatach (patrz tabela 72.).

Tabela 72. Zakres ustawy o grach hazardowych

Rozdział 1	Przepisy ogólne	Art. 1 - 8
Rozdział 2	Warunki urządzania gier hazardowych	Art. 9 - 23
Rozdział 3	Szkolenia	Art. 24 - 26
Rozdział 4	Ograniczenia w uradzaniu gier hazardowych	Art. 27 - 31
Rozdział 5	Koncesje, zezwolenia i zgłoszenia	Art. 32 - 67
Rozdział 6	Opłaty	Art. 68 - 70
Rozdział 7	Podatek od gier	Art. 71 - 77
Rozdział 8	Sprawozdawczość i informacje	Art. 78 - 79
Rozdział 9	Dopłaty	Art. 80 - 88
Rozdział 10	Kary pieniężne	Art. 89 - 91
Rozdział 11	Zmiany w przepisach obowiązujących	Art. 92-116
Rozdział 12	Przepisy przejściowe i dostosowujące	Art. 117 - 143
Rozdział 13	Przepisy końcowe	Art. 144 - 145

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ustawy o grach hazardowych z 2009r.

Głównym dążeniem ustawy jest kwestia wzmocnienia kontroli państwowej nad rynkiem gier i zakładów wzajemnych jak również zwiększenie ochrony społeczeństwa przed negatywnymi skutkami hazardu i zagrożeniami, jakie niesie on ze sobą. Dotyczy to szczególnie kosztów społecznych i

[877] Przez zdarzenia wirtualne rozumie się generowane komputerowo zdarzenia dotyczące sportowego współzawodnictwa ludzi lub zwierząt.

ekonomicznych uzależnienia, które ponoszą zarówno rodziny uzależnionych, jak i całe społeczeństwo oraz państwo[878]. Ostatnia, szeroka nowelizacja przepisu z grudnia 2016 roku[879] wprowadziła dodatkowo za cel walkę z szarą strefą występującą w tej branży[880] oraz możliwie najwyższy poziom ochrony obywateli, w tym małoletnich, przed szkodliwymi skutkami hazardu związanym z grą na automatach do gier i grą w sieci Internet[881].

Z najważniejszych przepisów uchwalonego aktu wynika, że urządzanie gier losowych, zakładów wzajemnych, gier w karty i gier na automatach oraz prowadzenie działalności w tym zakresie jest dozwolone na podstawie właściwej koncesji, zezwolenia lub dokonanego zgłoszenia[882]. Prowadzenie działalności w zakresie gier liczbowych, loterii pieniężnych, gry telebingo oraz gier na automatach poza kasynem gry jest objęte monopolem państwa. Monopolem państwa objęte jest także urządzanie gier hazardowych w Internecie, z wyjątkiem zakładów wzajemnych i loterii promocyjnych. Ustawa

---

878 E. Kosiński, *Nowe prawo hazardowe. Wybrane zagadnienia*, „Homines Hominibus" 1(7) 2011, s. 12.

879 Nowelizacja ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz.U.2016r., poz. 471).

880 Według ONZ-owskiej komórki Global Compact w Polsce, Skarb Państwa z powodu działalności mafii hazardowej tracił do tej pory rocznie kwotę nie mniejszą niż 552 mln zł. Według prezentowanych przez nich danych za 2014 rok, wartość samego długu bukmacherskiego to 5,3 mld zł, natomiast zaledwie 1 mld zł z tego długu to zakłady przeprowadzone legalnie. http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-04-04/monopol-w-zakresie-dzialalnosci-hazardowej-dla-totalizatora-sportowego (dostęp 10.07.2017r.)

881 Por. Rządowe uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy o grach hazardowych oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych. Pismo RM-10-80-16 z dnia 01.08.2016r.

882 Działalność w zakresie gier cylindrycznych, gier w karty, gier w kości i gier na automatach może być prowadzona po uzyskaniu koncesji na kasyno gry. Działalność w zakresie gier bingo pieniężne może być prowadzona po uzyskaniu zezwolenia na prowadzenie salonu gry bingo pieniężne. Działalność w zakresie zakładów wzajemnych może być prowadzona – stosownie do udzielonego zezwolenia – wyłącznie w punktach przyjmowania zakładów wzajemnych albo przez sieć Internet po uzyskaniu zezwolenia na urządzanie zakładów wzajemnych. Powyższa działalność jest prowadzona na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonej koncesji lub udzielonym zezwoleniu, a także wynikających z przepisów ustawy. Patrz art. 6 ustawy o grach hazardowych.

wprowadza zasady blokowania stron internetowych podmiotów, prowadzących gry nielegalnie. Przewiduje też „utrudnianie wykonywania płatności na rzecz podmiotów oferujących nielegalne gry hazardowe w Internecie"[883]. Narzuca mechanizmy weryfikacji wieku gracza oraz obowiązek ich rejestracji[884]. Rejestracja jest warunkiem wstępu gości do centrum gier. W celu dokonania ewidencji, osoba kierująca ośrodkiem gier albo upoważniony przez nią pracownik ośrodka sprawdza tożsamość gracza na podstawie dokumentu potwierdzającego jego wiek i tożsamość. Wprowadza też ograniczenia w zakresie ośrodków gier oraz wstępu do nich i punktów przyjmowania zakładów wzajemnych osobom, które nie ukończyły 18 lat. Zabrania reklamy i promocji gier cylindrycznych, gier w karty, gier w kości, gier na automatach oraz zakładów wzajemnych, chyba, że na ostatnie z wymienionych została udzielona zgoda (zezwolenie)[885]. Reklama może być prowadzona pod warunkiem umieszczenia w niej komunikatu o: konsekwencjach udziału w nielegalnych

[883] http://bonusowykod.com/ustawa-hazardowa-2017 (dostęp 10.08.2017r.)

[884] Rejestracja gości obejmuje sprawdzenie i zapisanie w rejestrze gości daty i godziny wejścia gościa do ośrodka gier oraz jego danych osobowych, obejmujących: 1) imię i nazwisko; 2) rodzaj i numer dokumentu potwierdzającego wiek i tożsamość; 3) numer PESEL, a w przypadku braku numeru PESEL – datę urodzenia; 4) adres zamieszkania; 5) obywatelstwo.
Gość ośrodka gier otrzymuje jednorazową kartę wstępu będącą potwierdzeniem dokonania rejestracji. Dane objęte rejestrem gości są udostępniane wyłącznie funkcjonariuszom celnym, inspektorom kontroli skarbowej i Policji, uczestnikom gry zgłaszającym reklamacje – w zakresie dotyczącym tych uczestników, a także sądowi i prokuratorowi w związku z toczącym się postępowaniem. Udostępnienie danych jest nieodpłatne.

[885] Art. 29b ustawy o grach hazardowych - Dozwolona jest reklama zakładów wzajemnych, na urządzanie których zostało udzielone zezwolenie, pod warunkiem że: 1) nie jest kierowana do małoletnich, nie przedstawia osób małoletnich i nie odbywa się przy udziale małoletnich; 2) nie łączy urządzania gier lub uczestniczenia w grach ze sprawnością fizyczną, intelektualną bądź szansą na uzyskanie łatwej wygranej; 3) nie zawiera stwierdzeń, że udział w grach hazardowych ma relaksujący, uspokajający skutek lub jest sposobem rozwiązywania konfliktów osobistych lub problemów finansowych; 4) nie przedstawia powstrzymywania się lub umiarkowanego uczestniczenia w grach w negatywny sposób; 5) nie zachęca do uiszczania wyższych stawek jako czynnika zwiększającego szansę na wygraną; 6) nie wywołuje skojarzeń z: a) atrakcyjnością seksualną, b) relaksem lub wypoczynkiem, c) nauką lub pracą, d) sukcesem zawodowym, życiowym lub finansowym.

grach hazardowych, ryzyku związanym z hazardem oraz posiadaniu zezwolenia na urządzanie zakładów wzajemnych[886].

Jednym z istotnych zapisów ustawy jest artykuł 88 ustanawiający Fundusz Rozwiązywania Problemów Hazardowych. Fundusz jest państwowym funduszem celowym, a jego przychód stanowi 1% wpływów z dopłat od gier objętych monopolem państwa[887]. Wydatki Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych są przeznaczone na:

1) prowadzenie działalności informacyjno-edukacyjnej i opracowywanie specjalistycznych ekspertyz, raportów, sprawozdań dotyczących problematyki uzależnień od hazardu lub innych uzależnień niestanowiących uzależnienia od substancji psychoaktywnych;
2) opracowywanie i wdrażanie nowych metod profilaktyki i rozwiązywania problemów wynikających z uzależnień od hazardu lub innych uzależnień kompulsywnych;
3) udzielanie finansowej pomocy instytucjom i stowarzyszeniom, realizującym zadania związane z rozwiązywaniem problemów wynikających z uzależnień od hazardu lub innych uzależnień niestanowiących uzależnienia od substancji psychoaktywnych, w tym sporządzanie oceny rozpowszechnienia i zagrożenia patologicznym hazardem;

---

[886] Reklama gier nie może być prowadzona: 1) w telewizji, radiu, kinie i teatrze między godziną 6.00 a 22.00; z wyłączeniem reklamy prowadzonej w trakcie transmisji z imprez sportowych, których podmiot prowadzący działalność w zakresie przyjmowania zakładów wzajemnych jest sponsorem lub jest sponsorem drużyny lub zawodników biorących czynny udział w danej imprezie sportowej; 2) w prasie młodzieżowej i dziecięcej; 3) na okładkach dzienników i czasopism; 4) w miejscach publicznych, z wyłączeniem imprez masowych i imprez sportowych, których podmiot prowadzący działalność w zakresie przyjmowania zakładów wzajemnych jest sponsorem lub jest sponsorem drużyny lub zawodników biorących czynny udział w danej imprezie sportowej, lub jest sponsorem związku sportowego, który ma związek z organizowaną imprezą. Wyłączenie, o którym mowa powyżej, obejmuje tylko reklamy gier organizowanych przez sponsora lub reklamę sponsora. Patrz art. 29 ustawy o grach hazardowych.

[887] Szczegółowe warunki regulujące sposób zarządzania Funduszem określa rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 stycznia 2016 r.(Dz.U. 2016, poz. 24). Rozporządzenie to dotyczy warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu.

4) prowadzenie działań ukierunkowanych na podnoszenie jakości programów profilaktycznych i terapeutycznych, a także zwiększanie kompetencji zawodowych osób zajmujących się leczeniem w celu zwiększenia skuteczności oraz dostępności leczenia uzależnień od hazardu lub innych uzależnień niestanowiących uzależnienia od substancji psychoaktywnych dla osób uzależnionych i ich bliskich;
5) zadania określone w przepisach o zdrowiu publicznym[888].

Gwarancją przestrzegania zapisów ustawy są przewidziane wysokie kary pieniężne nakładane na podmioty, które nie respektują jej postanowień, jak również możliwa odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia skarbowe dotyczące organizacji gier hazardowych zawarte w rozdziale 9 kodeksu karnego skarbowego[889]. Sankcjonuje się tam karami grzywny lub karami pozbawienia wolności m.in. takie delikty jak:

- urządzanie lub prowadzenie gry hazardowej wbrew przepisom ustawy lub warunkom koncesji bądź wydanego zezwolenia,
- uczestniczenie na terytorium RP w zagranicznej grze hazardowej,
- urządzania lub prowadzenia gry hazardowej bez wymaganego urzędowego sprawdzenia lub bez nałożenia wymaganych urzędowych zamknięć,
- brak zawiadomienia w terminie właściwego organu o zniszczeniu lub kradzieży automatu lub urządzenia do gier,
- uczestniczenie w grze hazardowej, urządzanej lub prowadzonej wbrew przepisom ustawy bądź warunkom koncesji lub zezwolenia,
- umożliwienie udziału w grze hazardowej osobie, która nie ukończyła 18 roku życia.

5.3.3. Udział Służby Celno-Skarbowej i Policji w zwalczaniu nielegalnego hazardu

Każda regulowana prawem działalność usiłuje wymknąć się narzuconym ograniczeniom. Ucieczka poza prawo najczęściej dotyczy tych aktywności,

[888] Patrz art. 88 ustawy o grach hazardowych.
[889] Ustawa kodeks karny skarbowy z dnia 10.09.1999r. (t.j. Dz.U. 2016, poz. 2137 wraz z późn. zm.).

które przynoszą duże zyski, a ich organizatorzy, nie zważając na zagrożenia dla społeczeństwa, chcą rozwijać swój proceder[890]. Dlatego w przeciwdziałaniu patologiom społecznym, w tym – nałogowemu hazardowi – istotne jest nie tylko niwelowanie konsekwencji istniejącego problemu, ale przede wszystkim niedopuszczanie do jego rozwoju. Stąd też ważne są warunki, jakie tworzy państwo i administracja rządowa w celu ochrony społeczeństwa przed negatywnymi skutkami hazardu. W tym względzie, w poprzednim podrozdziale zaprezentowane zostały formalne rozwiązania o charakterze jurystycznym dotyczące regulacji rynku gier i zwalczania nielegalnego hazardu w Polsce. W konsekwencji istniejącego stanu rzeczy rodzi się pytanie, kto „merytorycznie" stoi na straży przestrzegania i egzekwowania ustanowionego prawa? W przypadku hazardu instytucją odgrywającą pierwszoplanową rolę jest Służba Celno-Skarbowa[891].

Do zadań Służby Celno-Skarbowej, zgodnie z jej ustawą o Krajowej Administracji Skarbowej[892] oraz rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 24 lutego 2017 r. w sprawie kontroli celno-skarbowej wykonywanej w zakresie urządzania i prowadzenia gier hazardowych wykonywanych przez Służbę Celną, należy monitoring przestrzegania przepisów regulujących urządzanie i prowadzenie zakładów wzajemnych, zgodności tej działalności z udzielonym zezwoleniem oraz zatwierdzonym regulaminem zakładu wzajemnego. Ponadto, formacja zobowiązana jest do rozpoznawania, wykrywania, zapobiegania i zwalczania przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych[893], w tym m.in. przeciwko organizacji gier hazardowych, oraz

[890] A. Łaba, *Nielegalny hazard w Polsce*, „Wiadomości Celne" (7) 2014, s. 7.

[891] Służba Celna jest jednolitą umundurowaną formacją, utworzoną w celu zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa obszaru celnego Unii Europejskiej, w tym zgodności z prawem przywozu towarów na ten obszar oraz wywozu towarów z tego obszaru, a także wykonywania obowiązków określonych w przepisach odrębnych, w szczególności w zakresie podatku akcyzowego oraz podatku od gier.

[892] Ustawa o Administracji Skarbowej z dnia 16.11.2016r. (Dz.U. 2016, poz. 1947).

[893] Działania te koncentrują się między innymi na:

- zwalczaniu polskojęzycznej reklamy i promocji gier hazardowych oferowanych przez podmioty zagraniczne,
- ściganiu osób czerpiących zyski z procederu pozyskiwania nowych klientów dla podmiotów zagranicznych, zwłaszcza branży bukmacherskiej,

ścigania ich sprawców w zakresie określonym w ustawie kodeks karny skarbowy[894]. Tylko w tym ostatnim przypadku od 1 stycznia 2012 r. do 30 czerwca 2014 r. Służba Celna przeprowadziła 252 postępowania przygotowawcze w sprawach o przestępstwa skarbowe z art. 107 § 1kks w związku z nielegalnym urządzaniem zakładów wzajemnych. W okresie 2012-2014r. znacząco również wzrosła liczba zidentyfikowanych przez Służbę podmiotów zagranicznych urządzających nielegalne gry hazardowe (z 86 do 156)[895]. Zgodnie z otrzymanymi prerogatywami funkcjonariusze Służby Celno-Skarbowej uwagę zwracają też na gry hazardowe prowadzone w sieci Internet. Zadania w tym zakresie wykonuje przede wszystkim działająca w szczecińskiej Celno-Skarbowej Izbie Grupa Zadaniowa ds. Kontroli Gier Hazardowych, która infiltruje krajowy rynek gier hazardowych w celu wykrycia naruszeń przepisów prawa. Ponadto monitorowaniem sieci Internet w zakresie urządzania, organizowania, reklamy i promocji gier hazardowych naruszających przepisy ustawy o grach hazardowych zajmuje się także Grupa Zadaniowa ds. e-kontroli, funkcjonująca w opolskiej Izbie. Zbierane dane dotyczą informacji o możliwościach i sposobach omijania prawa, zachęcania użytkowników sieci Internet do korzystania z ofert hazardowych gier internetowych, jak również z usług pośrednictwa w tych grach. W podejmowanych działaniach Służba Celno-Skarbowa koncentruje się także na śledzeniu tych nielegalnych gier, które najbardziej uzależniają oraz ochronie najsłabszych (dzieci i młodzieży) przed zagrożeniami, jakie niesie ze sobą nielegalny hazard. Wykonując zadania z tego obszaru, pracownicy Krajowej Administracji Skarbowej zajmują tysiące sztuk automatów, które służyły do prowadzenia nielegalnych gier hazardowych.

- zapobieganiu przestępstwom skarbowym poprzez współpracę z hostingodawcami w zakresie uniemożliwiania dostępu do treści o niedozwolonej tematyce hazardowej,
- ściganiu uczestników nielegalnych gier hazardowych, m.in. gier losowych urządzanych przez internetowe kasyna gry oraz zakładów wzajemnych oferowanych przez zagraniczne spółki bukmacherskie.

[894] Organami uprawnionymi do wykonywania wymienionych zadań są naczelnicy urzędów celnych, a w zakresie kontroli urządzania i prowadzenia gier hazardowych, zgodności tej działalności z udzieloną koncesją lub zezwoleniem oraz zatwierdzonym regulaminem również dyrektorzy izb celnych.

[895] Prezes NIK, Wystąpienie pokontrolne KBF-4114-003-01/2014.

Przykładowo tylko w jednej takiej akcji w połowie kwietnia 2017r. funkcjonariusze warmińsko-mazurskiej Krajowej Administracji Skarbowej w pobliżu Ostródy zarekwirowali 7 tysięcy tego rodzaju urządzeń[896].

W zakresie zwalczania nielegalnych gier hazardowych Służba Celno-Skarbowa ściśle współpracuje z prokuraturą i Policją. Jedną z bardziej spektakularnych akcji z udziałem Policji było w 2013 roku uderzenie CBŚP w nielegalny hazard Internetowy. W ciągu 24 godzin na terenie całego kraju, działając na polecenie Prokuratury Apelacyjnej w Rzeszowie policjanci, wspierani przez funkcjonariuszy Służby Celnej, przeprowadzili akcję wymierzoną w nielegalny hazard. W trakcie podjętych działań przeszukali ponad 800 lokali gastronomicznych, salonów gier oraz stacji paliw i zabezpieczyli prawie 1200 terminali internetowych do gry o łącznej wartości ok. 9,5 miliona złotych. W akcję zaangażowanych było dwa i pół tysiąca policjantów z Centralnego Biura Śledczego Policji, jednostek antyterrorystycznych, komend wojewódzkich, miejskich i powiatowych z całej Polski. Przywołana realizacja jest reakcją na ewolucję mechanizmów przestępczych związanych z nielegalnym hazardem. Już w 2008 roku Prokuratura Apelacyjna w Białymstoku wspólnie z policjantami CBŚ wszczęła pierwsze śledztwo, związane z funkcjonowaniem w kraju fałszywie rejestrowanych automatów do gry. Przestępstwo polegało na tym, że urządzenia, oficjalnie zarejestrowane i opodatkowane jako niskowygraniowe, w rzeczywistości nie posiadały żadnych ograniczeń co do kwot możliwych do zainwestowania lub wygrania. Rok później z udziałem Policji na terenie całego kraju zabezpieczono niemalże 300 takich automatów i postawiono zarzuty blisko stu osobom[897]. Od tego momentu Policja systematycznie monitoruje rynek gier hazardowych i wspólnie ze Służbą Celno-Skarbową tropi nielegalny hazard. Biorąc pod uwagę zmianę przepisów, które od 1-go kwietnia 2017 roku zakazują urządzania podmiotom prywatnym gier na automatach poza kasynami, można spodziewać się, że współpraca ta będzie bardzo owocna, a wartość zabezpieczanego mienia będzie liczona w setkach tysięcy złotych.

[896] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/nielegalne-automaty-do (dostęp 10.08.2017r.)
[897] http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/86259 (data dostępu 15.08.2016r.)

ROZDZIAŁ VI.

PATOLOGIE SPOŁECZNE DEFEKTYWNEJ PREFERENCJI

6.1. Pedofilia

Właściwe zachowanie seksualne człowieka powinno, jak każde inne jego postępowanie, realizować dwie funkcje: osobistą i społeczną[898] (patrz tabela 73.). Od jednostki całkowicie zdrowej oczekuje się, aby była ona zarówno zdolna do aktu kopulacji, jak i tego, by podejmowała aktywność seksualną, kierując się obowiązującymi w jej kręgu kulturowym regułami współżycia społecznego. Do reguł tych należą m.in. oczekiwania, a nawet sformalizowane jurystycznie – wymagania dotyczące tego, kto może być partnerem seksualnym, jak również zasad dotyczących nawiązywania takiego kontaktu (nie może być stosowana przemoc, podstęp lub wykorzystanie sytuacji krytycznej drugiego człowieka)[899].

[898] Gapik L., *Seksuologia*, [w:] *Położnictwo i ginekologia*, (red.) G. Bręborowicz, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2005, s. 911.

[899] Gapik L., *Funkcjonowanie seksualne w normie i patologii. Podstawy diagnostyki i terapii*, „Przegląd Terapeutyczny" (1) 2006, s. 11-12.

Tabela 73. Kryteria prawidłowej funkcji osobistej i społecznej zachowań seksualnych

Kryteria prawidłowej funkcji osobistej zachowania seksualnego	Kryteria prawidłowej funkcji społecznej zachowań seksualnych
• występowanie potrzeby seksualnej z siłą mieszczącą się w granicach normy (fizjologicznej, wiekowej, kulturowej); • prawidłowa mechanika reakcji seksualnych; • prawidłowa dynamika reakcji seksualnych (brak wytrysku wczesnego lub przedwczesnego, opóźnionego orgazmu, itp.); • zdolność do przeżywania satysfakcji seksualnej (odczucia rozładowania napięcia seksualnego)	• wybór właściwego obiektu zachowań seksualnych; • umiejętność nawiązania interakcji seksualnej nie naruszającej prawa i aprobowanej społecznie; • umiejętność podtrzymania i rozwijania interakcji seksualnej oraz zdolność do stworzenia trwałego związku erotycznego, jako postawy małżeństwa i rodziny; • umiejętność zaspokojenia potrzeby seksualnej zdrowego partnera/partnerki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gapik L., *Funkcjonowanie seksualne w normie i patologii. Podstawy diagnostyki i terapii*, „Przegląd Terapeutyczny" (1) 2006, s. 11-12.

W naszym kraju, w sferze ochrony seksualnej podmiotem objętym szczególną opieką i troską jest małoletni, a przede wszystkim dziecko, które nie ukończyło 15 lat. Ochrona ta jest wynikiem uznania przez zdecydowaną większość praktyków i teoretyków zajmujących się tą kwestią, że nawet dobrowolny kontakt seksualny stanowi dla tej kategorii osób zdarzenie rozwojowo niekorzystne, które na tym etapie ich życia nie powinno mieć miejsca. Realizacja takiego kontaktu z udziałem dziecka w seksuologii i psychologii traktowane jest jako wykorzystanie seksualne i przemoc seksualną wobec dziecka.

Światowa organizacja SCOSAC (Standing Committee on Sexually Abused Children) uważa, że za dziecko seksualnie wykorzystane uznać należy każdą jednostkę w wieku bezwzględnej ochrony, jeśli osoba dojrzała seksualnie czy to przez świadome działanie, czy też przez zaniedbywanie swoich społecznych obowiązków lub obowiązków wynikających ze specyficznej odpowiedzialności za dziecko, dopuszcza się zaangażowania dziecka w jakąkolwiek aktywność

natury seksualnej, której intencją jest zaspokojenie osoby dorosłej[900]. W podobnym tonie wykorzystanie seksualne dziecka (WSD) definiują Schechter i Roberge'a wskazując, że jest to „wciąganie zależnego, niedojrzałego rozwojowo i niezdolnego do wyrażenia pełnej zgody dziecka albo osoby w okresie dorastania w seksualną aktywność naruszającą społeczne tabu oraz zasady życia rodzinnego".[901] Oznacza to, że WSD może mieć różną postać[902]. Wyróżnia się zachowania seksualne angażujące dziecko, których celem po stronie sprawcy jest stymulacja seksualna w zbliżeniu fizycznym (penetracyjnym lub niepenetracyjnym). Może polegać to m.in. na kontakcie, że strony sprawcy, z intymnymi częściami ciała dziecka - na ich dotykaniu, całowaniu czy pobudzaniu ręcznym jego narządów płciowych. Ale również nie musi ono dotyczyć bezpośredniego kontaktu fizycznego z ciałem ofiary. Przykładowo sprawca może poprzestać na rozmowach o treści seksualnej, masturbować się przed małoletnim lub kazać mu się obnażać. Ta forma wykorzystywania zawiera również składanie dziecku propozycji natury seksualnej i werbalne molestowanie dziecka dotyczące np. lubieżnych komentarzy na jego temat. Sprawcami nadużyć seksualnych wobec dzieci są zazwyczaj osoby najbliższe lub znane mu, a dopiero potem osoby zupełnie obce. Najczęściej jest to ojciec, ktoś z bliższej i dalszej rodziny albo sąsiad[903].

[900] Szerzej na temat definicji wykorzystania seksualnego dzieci patrz M. Sajkowska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Ustalenia terminologiczne, skala zjawiska, oblicza problemu społecznego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (1) 2002, s. 5-28.

[901] Za I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1998., s. 41-42.

[902] Przytaczana w literaturze przedmiotu kategoryzacja rodzajów wykorzystywania seksualnego dziecka autorstwa K.C. Faller wyróżnia sześć głównych kategorii takich zachowań wraz ze szczegółowymi podkategoriami. Są to: zachowania bez kontaktu fizycznego, dotykanie, kontakty oralno-genitalne, stosunki między udowe, penetracja, seksualna eksploatacja dziecka. Zob. K.C. Faller, *Child Sexual Abuse. An Interdysciplinary Manual for Diagnosis, Case Management and Treatment*, New York: Columbia University Press, 1988.

[903] Odsetek osób bliskich dopuszczających się pedofilii jest bardzo wysoki, wynosi 75%. Ofiarami molestowania seksualnego przez rodziców pada co najmniej 2,5% dziewcząt i 1% chłopców. Patrz I. Łucka, A. Dziemian, *Pedofilia – przegląd literatury, ilustracja kazuistyczna, dylematy*, „Psychiatria Polska" 48(1) 2014, s. 124.

Sprawcy, w celu uzyskania powolności swoich ofiar, stosują przemoc, podstęp, szantaż lub przekupstwo. Wykorzystują też dziecięcą nieświadomość i pod różnymi pozorami np. objaśnienia budowy narządów płciowych, doprowadzają dzieci do poddania się praktykom seksualnym, często bardzo perwersyjnym[904].

Podejmowane czynności seksualne ze strony sprawcy mogą mieć podłoże chorobowe lub mogą być pozbawione tego charakteru. W literaturze przedmiotu jednym z szerzej opisywanych zjawisk dotyczących patologii włączania dzieci w aktywność seksualną osób dorosłych jest pedofilia. Definiowanie pedofilii jest powodem licznych nieporozumień, przede wszystkim pomiędzy klinicystami a prawnikami. Pojęcie pedofilii oznacza dla klinicysty (psychologa, lekarza) rodzaj parafilii[905] seksualnej zaliczanej do kategorii zaburzeń preferencji seksualnych[906], którą ujęto w klasyfikacji ICD-10 (kod F65.4)[907] i DSM-V (kod 302.2). W przypadku Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD- 10, pedofilia stanowi seksualną skłonność osoby dorosłej wobec dziecka, zazwyczaj w wieku przedpokwitaniowym (*prepubescents*) albo we wczesnym okresie pokwitania. Natomiast zgodnie z

---

[904] M. Lisiecki, *Dziecięca prostytucja homoseksualna i pedofilia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (2) 1999, s. 122.

[905] Parafilia - rodzaj zaburzenia na tle seksualnym, w którym wystąpienie podniecenia seksualnego i pełnej satysfakcji seksualnej uzależnione jest od pojawienia się specyficznych obiektów (w tym osób), rytuałów czy sytuacji, niebędących częścią normatywnej stymulacji. Klinicznie rozróżnia się parafilię opcjonalną (*optional*), preferencyjną (*preferred*) i wyłączną (*exclusive*). Parafilia „opcjonalna" jest alternatywną drogą do seksualnej satysfakcji, stosowaną okazjonalnie. W parafilii „preferencyjnej", osoba przedkłada zachowania parafilne nad normatywne, ale przejawia też te drugie. W parafilii „wyłącznej", osoba nie może osiągnąć podniecenia seksualnego bez zachowania parafilnego. Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafilia (dostęp 20.04.2017r.).

[906] Zaburzenia preferencji seksualnej określano jeszcze do niedawna jako: „dewiacja seksualna", „zboczenie seksualne", „perwersja seksualna. Obecnie ze względów etycznych i stygmatyzujących nie stosuje się powyższych nazw uważając je za nacechowane ujemnie. Por. W. Czarnikiewicz, *Gdy mija apetyt na seks*, „Charaktery" (3)2008, s. 47.

[907] Jednostka chorobowa F.65.4 w obowiązującej w Polsce klasyfikacji ICD-10 przypisana jest do zaburzeń preferencji seksualnych (F 65), znajdujących się w rozdziale V (F) w grupie „Zaburzenia osobowości i zachowania dorosłych (F 60–F 69)". Patrz M. Beisert, *Udział środowiska rodzinnego w procesie rozwoju pedofilii*, „Roczniki Socjologii Rodziny" (21) 2011, s. 145.

Klasyfikacją Zaburzeń Psychicznych DSM, pedofilię utożsamia się z występowaniem u jednostki zaburzonej przez co najmniej 6 miesięcy nawracających się fantazji seksualnych z dziećmi albo bezpośrednio występowania takich czynów z udziałem dzieci, przed okresem ich dojrzewania. Dla kryteriów diagnostycznych ważnym jest również, aby sprawca miał minimum 16 lat i był 5 lat starszy od dziecka stanowiącego obiekt jego seksualnego podniecenia[908]. W klinicznym znaczeniu mówimy zatem o pedofilii jako odchyleniu seksualnym przejawiającym się w upodobaniach do praktyk seksualnych z dziećmi[909]. Płeć obiektu stymulującego nie jest tutaj istotna, gdyż ciało dziecka wykazujące cechy niedojrzałości, stanowi właściwą podnietę seksualną podobną do roli fetysza[910]. Nie oznacza to, że pedofile nie odczuwają pociągu do konkretnej płci. Skutkuje to podziałem pedofilów na homoseksualnych, heteroseksualnych i biseksualnych. Co warto zaznaczyć, definicje kliniczne pedofilii nie ograniczają możliwości jej rozpoznawania tylko do osób, które odczuwają pociąg seksualny do dzieci w okresie *prepubescents*. Wystarczające dla jej stwierdzenia jest, by dzieci w tym wieku były preferowane w porównaniu z dziećmi w wieku pokwitania (*adolescents*) i osobami dorosłymi. Wyróżnione ujęcie pedofilii zwraca uwagę głównie na jej medyczny charakter. Nakierowane jest na osobę pedofila jako jednostki chorej, o inklinacjach (preferencji) do praktyk seksualnych z dziećmi, gdzie jego relacja seksualna z obiektem może mieć zarazem charakter bezpośredni jak i wyobrażeniowy. Podkreślają, że osoba dotknięta tą parafilią, ma skłonność – właściwość, która może, ale nie musi być przejawem podjętych przez nią konkretnych czynów. Mamy więc tu do czynienia z pedofilią potencjalnie

---

908 J. Strzelecka, *Mroczna strona seksualności - sprawcy przemocy seksualnej wobec dzieci: charakterystyka i etiologia sprawstwa w świetle teorii i badań* [w:] *Tabu seksuologii*, (red.) A. Jodko, Warszawa 2008, s. 60-61.

909 Różnica pomiędzy pedofilią a przemocą na tle seksualnym wobec dzieci sprowadza się do tego, że ta pierwsza oznacza erotyczne zainteresowanie niedojrzałym ciałem dziecka, zaś druga określa krzywdzenie dziecka o seksualnym podłożu. Por. J. Dworas-Kulik, *Prawnokarne aspekty pedofilii*, „Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia" (1)2015, s. 29.

910 K. Imieliński, Medycyna *seksualna. Patologia i profilaktyka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza PCK, 1992, s. 104.

szkodliwą (tłumioną) oraz pedofilią utrwaloną (krzywdzącą). Pewnym utrudnieniem dla pełnego zrozumienia zjawiska jest również i to, że można spotkać się z definiowaniem pedofilii w wąskim i szerokim zakresie. Definicje wyłączające (wąskie) przypisują rozpoznanie omawianej parafilii tylko w tym wypadku, gdy zachowanie pedofilne spełnia określone kryteria diagnostyczne wynikające z klasyfikacji chorób i zaburzeń. W przypadku szerokiego ujmowania (włączającego)[911], pedofilia występuje wtedy, gdy osoba przejawia takie zainteresowania lub je realizuje (każdy kontakt seksualny dorosłego z dzieckiem w okresie *prepubescents*), bez względu na motywy towarzyszącemu temu czynowi. Pedofilia, niezależnie od jej sposobu rozpoznawania i klasyfikowania, w związku z niesionymi przez siebie zagrożeniami dla życia, zdrowia i prawidłowego rozwoju dzieci, spowodowała konieczność ustanowienia odpowiedniej regulacji sankcjonującej odpowiedzialnością karną osoby dopuszczającej się jej[912]. Penalizacja tego typu zachowań jest w prawie

[911] Akceptacja szerokiej definicji pedofilii powoduje konieczność stosowania pojęć o zakresie węższym, wyróżniających takie osoby, które spełniają seksuologiczne kryteria diagnostyczne oraz takie, które (mimo wykazywania zachowań pedofilnych), ich nie spełniają. Kazimierz Imieliński stosuje termin „pedofilia właściwa", na określenie stanu „gdy partnerem preferowanym jest małe dziecko" oraz termin „pedofilia zastępcza", na określenie sytuacji „gdy praktyki seksualne z dziećmi mają charakter zastępczy, tj. partnerem preferowanym jest człowiek dojrzały, lecz wskutek trudności lub niemożności nawiązania z nim kontaktu seksualnego (...) możliwości realnego zaspokojenia potrzeb seksualnych są ograniczone tylko do praktyk seksualnych z dziećmi". Stosowane są też terminy „pedofile prawdziwi" i „pedofile okazjonalni" oraz „pedofile preferencyjni" i „pedofile sytuacyjni". Za https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafilia (dostęp 20.04.2017r.)

[912] Czynów pedofilnych mogą dokonywać nie tylko pedofile, ale również osoby, które podejmują kontakty seksualne z dziećmi, gdyż mają trudność (z różnych powodów) w nawiązaniu kontaktów seksualnych z osobami dorosłymi. Dziecko w tym przypadku jest surogatem - bardziej dostępnym, łatwiejszym w pozyskaniu partnerem seksualnym niż osoba dorosła, choć nie jest najbardziej pożądanym erotycznie obiektem. Według niektórych danych tylko około 1/3 przypadków pedofilii wiąże się bezpośrednio z dewiacją seksualną. Sprawcami pozostałych czynów są tzw. normalni ludzie, których otoczenie nigdy by o to nie podejrzewało, a u których występują zwykle zaburzenia osobowości niż poważne zaburzenia sfery seksualnej. Por. A. Pacewicz, *O nadużyciach seksualnych wobec dzieci,* Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości; PTP 1994, s. 12.

karnym powszechna, tak w aspekcie historycznym, jak i *de lege lata*[913]. W legislacji polskiej, począwszy od pierwszej kodyfikacji z 1932 r., typ czynu zabronionego w postaci utrzymywania kontaktów seksualnych z osobą małoletnią znajdował zawsze miejsce, choć ustawodawca opisywał go przy pomocy odmiennej formuły znamion[914]. Co do meritum, prawne ujęcie pedofilii[915] odbiega od psychologicznego, seksualnego czy medycznego. Dotyczy każdego człowiek, który jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej i jest sprawcą czynu opisanego w art. 200§1 k.k.[916]. Przestępstwo to ma charakter skutkowy, powszechny i może być popełnione jedynie umyślnie[917] w zamiarze bezpośrednim. Przyjmuje się, że forma czynu, za dokonanie którego grozi odpowiedzialność karna, polega zarówno na obcowaniu płciowym, jak i na innej czynności seksualnej[918].

---

[913] M. Filar, *Seksualne wykorzystanie dzieci w świetle polskiego kodeksu karnego (na tle porównawczym),* „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (1) 2002, s. 39.

[914] P. Wójtowicz, *Znamiona typów czynów zabronionych dotyczących utrzymania kontaktów seksualnych z małoletnim w polskich kodeksach karnych – ujęcie przekrojowe*, „Państwo i Społeczeństwo" 12(4) 2014, s. 51-52.

[915] Z historycznego punktu widzenia typ czynu zabronionego, odpowiadający współczesnemu przestępstwu w postaci obcowania płciowego lub innej czynności seksualnej z osobą małoletnią poniżej lat 15 w kodeksie karnym z 1932 r. został umieszczony w rozdziale XXXII – Nierząd, w art. 203. Odmiennie sklasyfikowano oraz opisano tego rodzaju typ czynu zabronionego w Kodeksie karnym z 1969 r. sytuując go w rozdziale XXIII, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko obyczajności". Występek pod nazwą „czyn lubieżny" zawarto w art. 176 przewidując za jego popełnienie karę pozbawienia wolności od roku do lat 10. W stosunku do tej regulacji ostatnia konstrukcja przepisu zawarta art. 200 § 1 nowego k.k. uległa zmianie, bowiem anachroniczne pojęcie czynu lubieżnego, które nasuwało trudności interpretacyjne jako znamię strony podmiotowej zastąpiono pojęciem obcowania płciowego i innej czynności seksualnej. Por. M. Filar, *Przestępstwa seksualne w nowym polskim kodeksie karnym,* „Problemy Rodziny" (2-3) 1999, s. 53-54.

[916] Art. 200 § 1. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Patrz Kodek karny (obwieszczenie Marszałka Sejmu RP z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny Dz.U. 2016, poz. 1137).

[917] J. Dworas-Kulik, *Prawne aspekty…* op.cit., s. 30.

[918] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz* (red.) A. Zolla, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2013, T. II, s. 772–773.

Tzw. czyny seksualne, popełniane wobec osób małoletnich, obejmują zarówno zachowania określane przez seksuologię mianem dewiacji lub zaburzeń (tu mieści się także pedofilia), jak i szersze spektrum zachowań, polegających na dopuszczaniu się różnego rodzaju form aktywności seksualnej wobec dziecka, czyli wykorzystywanie seksualne dziecka (molestowanie seksualne). Zachowania wchodzące w jego skład mogą odpowiadać medycznemu opisowi pedofilii, ale mieszczą się tu również czyny sprawców, u których nie zdiagnozowano pedofilii.─Zarówno zachowania należące do pierwszej, jak i drugiej grupy mogą wypełniać znamiona przestępstwa z art. 200 k.k.[919]. W odróżnieniu od uregulowań obowiązujących w przypadku innych przestępstw przeciwko wolności seksualnej, znamiona przestępstwa z art. 200 § 1 k.k. nie opisują sposobów działania, których zastosowanie powoduje penalizację zachowania sprawcy, co upoważnia do wnioskowania, że każde zachowanie bezpośrednio prowadzące do wyczerpania znamion jest już karalne[920]. Przepis ten penalizuje również zachowanie sprawcy, który wykorzystuje małoletniego, np. dla udręczenia, uzależnienia, z zemsty, dla żartu czy dla osiągnięcia korzyści majątkowej. Wystarczające dla wymierzenia sankcji jest przypisanie tej osobie zachowania godzącego w wolność seksualną pokrzywdzonego[921]. W oparciu o tak określone kryteria jurystyczne można przyjąć, że naruszenie prawa, jakim jest pedofilia, odnosi się do określonego zdarzenia, a nie do stanu czy dyspozycji osoby popełniającej wyszczególniony występek[922].

W razie skazania za przestępstwo pedofilii, sąd orzeka czasowo lub dożywotnio środki karne w postaci zakazu zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów

---

[919] Patrz M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, *Prawnokarne aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 10(2)2006, s. 43.

[920] A. Szczechowicz, P. Kardasz, *Wykorzystanie seksualne dzieci – wybrane aspekty prawnokarne*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (1) 2013, s. 6.

[921] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 października 2007 roku, sygn. III KK 116/07, LEX nr 346227.

[922] M. Beisert, *Udział środowiska rodzinnego w procesie rozwoju pedofilii*, „Roczniki Socjologii Rodziny" (21) 2011, s. 145.

bądź działalności związanych z wychowywaniem, edukacją, leczeniem małoletnich, bądź z opieką nad nimi. Sąd może zobowiązać do powstrzymania się od przebywania w określonym środowisku lub miejscach, zakazać kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazać opuszczania określonego miejsca pobytu bez jego zgody[923].

Dzieci w każdym wieku mogą być narażone na przemoc seksualną, najczęściej jednak zdarza się to w wieku 4-14 lat. W większości ujawnionych przypadków ofiarami pedofilów zwykle są dziewczęta w wieku 8-11 lat oraz chłopcy w wieku 11-15 lat. Występującą różnicę wiekową po stronie płci tłumaczy się tym, iż dziewczęta wcześniej dojrzewają seksualnie i przez to szybciej tracą swoją atrakcyjność dla pedofilów. Zwykle jednak, w ocenie pedofilów są one bardziej pożądanymi obiektami niż chłopcy. Szczególnie ma to miejsce w okresie ich dorastania, gdy pod względem cielesnym nie są jeszcze rozwinięte[924]. Zainteresowanie przestępców przyciągają przede wszystkim dzieci zagubione, osamotnione, mające problemy w domu[925]. Pedofilia statystycznie wielokrotnie częściej występuje u mężczyzn niż kobiet[926]. W badaniach osobowości pedofilów zauważono pewne powtarzające się cechy, takie jak: poczucie niższości, problemy rodzinne, lęki seksualne i społeczne, zaburzenia w relacjach interpersonalnych, częsty kontakt z pornografią, czy postrzeganie dzieci jako niezagrażających obiektów erotycznych[927]. Pod tym kątem charakteryzując sylwetkę pedofila i jego profil psychologiczny, można wyróżnić dwie zasadnicze grupy sprawców przestępstwa pedofilii. Obejmują one pedofilów działających z pobudek preferencyjnych oraz pedofilów działających z pobudek sytuacyjnych. Obie grupy różnią się od siebie wewnętrznie, a zarazem nie są w swojej strukturze jednolite i spójne. W każdej

---

[923] M. Czaja, *Ochrona rozwoju dziecka przed zagrożeniami w aspekcie prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego*, Warszawa: Wydawca Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2016, s. 37.

[924] B. Hołyst, *Bezpieczeństwo jednostki*, Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2014, s. 145.

[925] P. Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i Spółka, 2003, s. 150.

[926] I. Łucka, A. Dziemian, *Pedofilia – przegląd literatury, ilustracja kazuistyczna, dylematy*, „Psychiatria Polska" 48(1) 2014, s. 124.

[927] Ibidem, s. 121-123.

z nich można wyselekcjonować dodatkowe podtypy sprawców. Tym niemniej dla danej kategorii pedofilów prowadzone badania kliniczne pozwoliły na wyodrębnienie i opis cech podstawowych procesu motywacji i stosowanych kryteriów w doborze ofiar[928]. Jeśli chodzi o pierwszą grupę, wiodącymi czynnikami motywacyjnymi nienormatywnej aktywności są: identyfikowanie się z dzieckiem, jego potrzebami, trudności i obawy przed komunikowaniem się z ludźmi dojrzałymi oraz potrzeba dominacji, kontroli i panowania. Kryterium wyboru ofiary przez sprawców preferencyjnych wynika ze ściśle określonej właściwości dziecka co do wieku i jego płci. Do głównych sposobów ich działania można zaliczyć skrupulatnie przygotowany proces uwodzenia dziecka, dopasowany do jego zainteresowań lub potrzeb[929]. W przypadku pedofilów działających z pobudek sytuacyjnych, dla których podejmowanie relacji seksualnych z dziećmi nie jest stałym sposobem zachowania, u podstaw ich aktywności w tym względzie leży: znudzenie, ciekawość, niepewność, co do swych kompetencji seksualnych oraz traktowanie dziecka jako środka zastępczego w związku z brakiem partnerki do zaspokojenia popędu. Do podstawowych czynników wyboru ofiary należą: dostępność, podatność dziecka na manipulację, atrakcyjność ofiary oraz niski stopień ryzyka ujawnienia czynu[930].

Dość dawno odkryto, że osoby posiadające skłonności pedofilskie, niemal zawsze kolekcjonują pornografię dziecięcą. Gromadzone kolekcje odzwierciedlają zwykle ulubione fantazje seksualne ich właścicieli, którzy w tym celu zbierają zdjęcia, slajdy, filmy, rysunki, obrazy, nagrania, itp. Można wyróżnić cztery typy pedofilnych kolekcjonerów (patrz rys. 56.).

W literaturze, zwykle, zwraca się uwagę, że pedofile to osoby o niskim statusie społecznym, gdzie w domach rodzinnych sprawców dominował ojciec,

---

[928] B. Lach, *Profilowanie kryminalistyczne*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2014, s. 302.

[929] B. Lach, *Portret psychologiczny sprawcy przestępstwa wykorzystania seksualnego*, [w:] *Nowoczesność oględzin procesowo-kryminalistycznych*, (red.) M. Goc, M. Zajder, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 1999, s. 41.

[930] Ibidem, s. 42.

z którym mieli oni negatywną więź emocjonalną a pozytywną z matką[931]. Nie można jednak zapomnieć, że problem pedofilii dotyczy osób ze wszystkich grup społecznych, a sprawcy tego przestępstwa często są osobami o wysokim poziomie inteligencji. Określenie dokładnej skali pedofilii nie jest zadaniem łatwym. O fakcie tym przesądza ukryty charakter zjawiska będący głównym ograniczeniem możliwości jego pomiaru oraz to, że ofiary ze względu na swój wiek, a także zwykle bliski kontakt ze sprawcą, nie zawsze są w stanie poinformować o krzywdzie, która ich spotkała. Osoby dorosłe, które w dzieciństwie były ofiarami molestowania seksualnego, kierując się różnymi życiowymi powodami, rzadko informują o doznanej traumie w przeszłości.

Rys. 56. Typy pedofilnych kolekcjonerów pornografii dziecięcej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Krawulska-Ptaszyńska, A. Smelkowska-Zdziebek, *Pornografia dziecięca – charakterystyka zjawiska,* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 59(3)1997, s. 167.

Pomimo istniejących ograniczeń, systematycznie prowadzone jest szacowanie istniejącego wykorzystania seksualnego dzieci[932]. Zabiegu tego

[931] M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, *Prawnokarne…*op.cit., s. 48.

[932] W Polsce prawne aspekty wykorzystywania seksualnego osoby małoletniej ujęte są w XXV rozdziale kodeksu karnego i obejmują swoim zakresem artykuł: 197k.k. (zgwałcenie), 199k.k. (obcowanie płciowe lub inna czynność seksualna z nadużyciem stosunku zależności na szkodę małoletniego), 200k.k. (obcowanie płciowe z osobą poniżej lat 15), 201k.k.(kazirodztwo), 202k.k. (angażowanie

dokonuje się w oparciu o dwa źródła danych: informacje, pochodzące z rejestrów instytucji przyjmujących zgłoszenia przypadków krzywdzenia dzieci oraz informacje, pozyskiwane w ramach prowadzonych badań społecznych. Niezależnie od charakteru źródeł stwierdzić należy, że przemoc seksualna wobec dzieci jest problemem globalnym. Dane WHO podają, że 150 mln dziewczynek i 73 mln chłopców poniżej 18 roku życia doświadcza wymuszonego stosunku seksualnego czy innych form przemocy seksualnej związanej z kontaktem fizycznym. Badania porównawcze z 21 krajów, głównie wysoko i średnio zamożnych, pokazują, że co najmniej 7% dziewczynek (wskaźnik ten rośnie w niektórych krajach do 36%) i 3% chłopców (wskaźnik rośnie do 29%) podaje, że doświadczyło w okresie swojego dzieciństwa przemocy seksualnej[933]. Jeśli chodzi o nasz kraj, to wyniki retrospektywnych badań, realizowanych na próbach dorosłych Polaków, mówią o kilkunastu procentach osób, które przeżyły wykorzystanie seksualne w dzieciństwie, zanim ukończyło 15 lat. Głównie jego ofiarami były kobiety od 11- 16%, rzadziej mężczyźni od 6-12%[934]. Według danych, pochodzących z ostatnich ogólnopolskich badań prowadzonych na osobach małoletnich, wynika, że 12,4% nastolatków w swoim życiu padło ofiarą co najmniej jednej formy WSD. Wykorzystywania seksualnego z kontaktem fizycznym doświadczyło 6,4% młodych ludzi w wieku 11–17 lat, zaś bez kontaktu fizycznego - 8,9%. Przy tym kontakt seksualny z osobą dorosłą przed ukończeniem 15 roku życia zadeklarowało 3,1% przebadanych adolescentów[935]. W statystyce policyjnej liczba dzieci, które doświadczyły wykorzystywania seksualnego w związku z

małoletniego do tworzenia materiałów pornograficznych, posiadanie oraz rozpowszechnianie takich materiałów, a także prezentowanie małoletniemu treści pornograficznych), 203k.k. (przymuszanie do uprawiania prostytucji) oraz 204k.k. (stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo z udziałem osoby małoletniej).

933 Zob. A. Czapczyńska, *Przeciw dziecku. Raport ONZ*, „Niebieska Linia" 49(2) 2007, s. 3-5.

934 M. Sajkowska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (3) 2011, s. 153.

935 J. Włodarczyk, M. Sajkowska, *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Wyniki ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 12(3) 2013, s. 86-87.

czynem z art. 200, od kilku lat utrzymuje się na stałym poziomie (patrz tabela 74.). Corocznie spraw wszczynanych jest około 2 tysięcy, a niewiele ponad tysiąc znajduje swoje potwierdzenie jako przestępstwa stwierdzone.

Tabela 74. Seksualne wykorzystanie małoletniego (art. 200 k.k.)

Postępowania z art. 200	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Sprawy wszczęte z art. 200§1 -2[936] k.k.	1793	1848	2003	2057	2156	2187	2289
Liczba przestępstw stwierdzonych	1532	1533	1344	1454	1104	1096	1096

Źródło: Opracowanie własne na podstawie http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-6/63501,Seksualne-wykorzystanie-maloletniego-art-200.html (dostęp 29.05.2017r).

Osoby, które padły ofiarą WSD, ponoszą z tego tytułu różne konsekwencje. Mają one wymiar bezpośredni (za takie uznaje się te pojawiające się w ciągu dwóch lat od zdarzenia) jak i długofalowy[937]. Analiza badań, które dotyczą możliwych skutków wykorzystania seksualnego dzieci przeprowadzona przez K.A. Kendall-Tacketti i współpracowników,[938] dowodzi, iż intensywność pojawiania się określonych objawów zależy od etapu rozwojowego, w którym znajdowała się ofiara[939]. Możliwe jest wyodrębnienie kilku głównych symptomów, których obecność jest szczególnie częsta, niezależnie od grupy wiekowej. Do takich zalicza się: depresję, PTSD, zaburzenia lękowe, zaburzenia związane z nasileniem złości i agresji oraz zaburzone zachowania seksualne[940]. Zdaniem J. Włodarczyk, konsekwencje bezpośrednie mogą

[936] Art. 200 § 2 k.k. (kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej) został uchylony ustawą z dnia 4.04.2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 538), która weszła w życie 26.05.2014 r.

[937] M. Beisert, Pedofilia. *Geneza i mechanizm zaburzenia*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2012, s. 231.

[938] K.A. Kendall-Tackett, L.M. Williams, D. Finkelhor, *Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies*, „Psychological Bulletin" 113(1)1993, s. 164–180.

[939] Szerzej na temat badań dotyczących skutków molestowania seksualnego dziecka patrz S. Pandey, *Psychological Consequences of Child Abuse,* New Delhi: Concept Publishing Company, 2007.

[940] A. Izdebska, *Konsekwencje przemocy seksualnej wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (4)2009, s. 40.

wystąpić we wszystkich sferach rozwoju: seksualnego, emocjonalnego, społecznego, poznawczego a także w sferze somatycznej[941]. Objawami mogą być zaburzenia w zachowaniu dziecka w najróżniejszych postaciach np.: skłonność do samouszkodzeń, nadużywanie środków uzależniających labilność nastrojów itd.[942]. Skutki, jakie dziecko poniesie, zależą od wielu różnych czynników (wiek, osobowość, przebieg i formy przemocy seksualnej). Następstwa wykorzystywania seksualnego są bardziej poważne w sytuacji, gdy dziecko było wielokrotnie wykorzystywane, sprawca był brutalny, czy po zdarzeniu nie otrzymało profesjonalnej pomocy terapeutycznej[943]. Co się tyczy następstw długofalowych, objawiają się one w życiu ofiar poprzez:

- zaburzenia emocjonalne oraz zaburzenia obrazu i samooceny własnej osoby;
- zaburzenia somatyczne i dysocjacyjne (lęk i napięcie, koszmary nocne, zaburzenia snu i odżywiania, różne postaci dysocjacji);
- zaburzenia interpersonalne (trudności w kontaktach z ludźmi, spadek zaufania wobec ludzi, poczucie zdrady, lęk wobec partnerów seksualnych);
- zaburzenia w funkcjonowaniu społecznym;
- zaburzenia seksualne (lęki wobec seksualności, poczucie winy, brak satysfakcji, zaniżona ocena siebie jako partnera seksualnego, zaburzenia orgazmu, kompulsywne unikanie lub kompulsywne poszukiwanie kontaktów seksualnych)[944].

Jednym z ważniejszych następstw powiązanych z wykorzystywaniem seksualnym w dzieciństwie jest możliwość wchodzenia w rolę sprawcy[945]. Najczęściej wskazywanymi skutkami seksualnej traumy pokrzywdzonych z

---

941 J. Włodarczyk, *Wykorzystanie seksualne w dzieciństwie a konsekwencje w życiu dorosłym. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, 2016, s. 7.

942 M. Ratajczak, *Czynności pedofilskie – ujęcie prawne i kryminologiczne*, „Prokuratura i Prawo" (2) 2014, s. 50.

943 A. Krzyżanowski, A. Krzyżanowska, *Przemoc seksualna. Wykorzystanie seksualne dziecka w wieku szkolnym*, „Przegląd Terapeutyczny" (9-10) 2013, s.8.

944 M. Beisert, A. Izdebska, *Wykorzystanie seksualne dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 11(2)2012, s. 62.

945 D. Kubacka-Jasiecka, *Nie widzę, nie słyszę i milczę...O psychologii świadków przemocy*, [w:] *Przemoc i marginalizacja. Patologie społecznego dyskursu* (red.) P. Piotrowski, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2004, s. 186.

okresu dzieciństwa jest depresja jak i objawy powiązane z przewlekłą jej postacią. Osoby skrzywdzone w dzieciństwie, w życiu dorosłym na dotyczące ich zdarzenia często reagują ucieczką, wycofaniem i rezygnacją albo agresywnym atakiem. Następstwa mogą również mieć charakter wtórny, wobec spaczonej percepcji rzeczywistości i zinternalizowanych przez ofiarę myśli napastnika, jak też mogą być wtórne wobec bieżących wydarzeń np. rewiktymizacji czy różnych strat poniesionych wskutek wykorzystania seksualnego[946].

W piśmiennictwie, najczęściej spotykanymi koncepcjami wyjaśniającymi podłoże pedofilii są: teoria przemocy seksualnej, teoria determinizmu biologicznego oraz teorie psychologiczne uwzględniające cechy osobowości, kompetencje społeczne i mechanizmy kontroli impulsów. Prace naukowe objaśniające etiologię pedofilii scalają poszczególne podejścia, a równocześnie wyróżniają pojedyncze czynniki odpowiedzialne za aktywność seksualną wobec dziecka.[947] M. Beisert[948] uważa, że „wielość teorii wyjaśniających pedofilię powoduje, że prostym i klarownym sposobem ich uporządkowania jest podział, skoncentrowany wokół pytania: czy ludzie z pedofilią się rodzą, czy też ją wybierają? Teorie zintegrowane nie przeciwstawiają sobie obu rodzajów wymienionych wpływów, ale je łączą. Zakładają, że pedofilia jest efektem uwarunkowań wrodzonych (biologicznych), środowiskowych i sytuacyjnych. Powiązania i wzajemne interakcje między poszczególnymi czynnikami i między grupami czynników są - podobnie jak sama obecność tych czynników - istotnymi elementami odpowiedzialnymi za powstanie pedofilii. Wpływ wymienionych grup czynników nie ma charakteru stałego. Labilność dotyczy zarówno wielkości wpływu każdej z nich, jak i zmienności w czasie".

[946] A. Salter, *Drapieżcy. Pedofile, gwałciciele i inni przestępcy seksualni*, Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina 2005, s. 204-220.

[947] J. Heitzman, M. Lew-Starowicz, M. Pacholski, Z. Lew-Starowicz, *Wykorzystanie seksualne dzieci w Polsce – analiza badań 257 sprawców, którzy popełnili przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, „Psychiatria Polska" 48(1) 2014, s. 107.

[948] M. Beisert, *Udział…*op.cit., s. 146.

Pedofilia jako zjawisko godzące w dobro dzieci, spotyka się ze szczególną niechęcią i potępieniem ze strony naszego społeczeństwa[949]. Wśród naszych rodaków zdecydowanie dominuje opinia, że jest to przestępstwo wymagające odwetu i kontroli. Tylko nieznaczny odsetek z nas (4%), podziela pogląd, że to czyn naganny, ale nie należy go rozpatrywać w kategoriach kryminalnych[950]. W kontekście pedofilii często pojawia się także dylemat, dotyczący osądu sprawców tego typu uczynków, sprowadzający się do kwestii – karać czy leczyć. Jako społeczeństwo, zwykle, opowiadamy się za rozwiązaniem łączącym karę z terapią, ale nie mamy nic przeciwko nanoszeniu zmian w prawie[951] i zaostrzaniu kar za pedofilię[952]. Taka postawa nie może dziwić, szczególnie gdy rozpoznanie pedofilii stanowi istotny (potwierdzony empirycznie) czynnik ryzyka recydywy[953].

Z pojęciem pedofilii kojarzony jest również termin *child grooming*. Na płaszczyźnie kryminologicznej „grooming" oznacza działania sprawcy, polegające na nawiązaniu kontaktu z dzieckiem za pomocą sieci Internet oraz zmierzaniu przy użyciu środków manipulacji do nawiązania z nim relacji o

---

[949] Niechęć Polaków wobec zjawiska pedofilii spowodował, że w IV kadencji Sejmu temat ten stał się ważnym przedmiotem prac Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka. W efekcie wzmożonego zainteresowania problematyką ścigania i praktyk orzeczniczych wobec sprawców przestępstw seksualnych Ministerstwo Sprawiedliwości wdrożyło pracę nad „Narodowym Programem Zapobiegania i Przeciwdziałania Seksualnemu Wykorzystaniu, Pornografii i Prostytucji oraz Handlowi Dziećmi i Młodocianymi". Ostatecznie prace nad Programem zostały przerwane i nie doczekały się swojego wdrożenia.

[950] CBOS badanie - BS/78/2004, *Jak postępować wobec osób karanych za pedofilię*, Warszawa 2004, s. 1.

[951] Dotyczy to akceptacji dla wprowadzenia nowych kwalifikowanych (zagrożonych surowszą karą) typów przestępstw zgwałcenia – zgwałcenie o charakterze pedofilskim i zgwałcenie o charakterze kazirodczym – art. 197 § 3 k.k. oraz wprowadzenia nowego rodzaj przestępstwa związanego ze ściganiem osób publicznie pochwalających oraz propagujących pedofilię (art. 200b k.k.).

[952] Raport końcowy z badania opinii publicznej TNS OBOP, *Wizerunek wymiaru sprawiedliwości, ocena reformy wymiaru sprawiedliwości, aktualny stan świadomości społecznej w zakresie alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów oraz praw osób pokrzywdzonych przestępstwem*, Warszawa 2011, s. 68-69.

[953] P. Marcinek, A. Kapała, *Pedofilia w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Seksuologia Polska" 10(2) 2012, s. 76-84.

podłożu seksualnym[954]. Sieć umożliwia przestępcom szybsze, bezpieczniejsze i bardziej przystępne niż w realnym świecie nawiązanie kontaktów[955]. Uważa się, że skala groomingu jest tak duża, że wręcz niemożliwe jest jej kontrolowanie i skuteczne wykrywanie. Na niebagatelny zasięg tego zjawiska wskazuje pośrednio także działalność powołanych w ramach UNESCO specjalnych grup do ochrony osób małoletnich przed niebezpieczeństwem kontaktu z pedofilami za pośrednictwem Internetu[956]. Tak jak już powiedziano grooming to szczególna kategoria relacji, której przebieg ma swoje fazy i może trwać przez wiele miesięcy. Zamysłem osoby dorosłej w tym procesie jest stopniowe wprowadzanie dziecka w aktywność seksualną z intencją jego wykorzystania. Zakaz zjednywania dziecka przez sieć telekomunikacyjną, w celu seksualnego wykorzystania, został uregulowany przepisem art. 200a k.k., który wprowadzono nowelizacją k.k. z dnia 5 listopada 2009r.

Zachowania, opisane w art. 200a, należy rozpatrywać w ramach dwóch odrębnych kategorii: „nawiązywania kontaktu" i „składania propozycji"[957]. Według przepisu, odpowiedzialności karnej podlega ten, kto „w celu popełnienia przestępstwa określonego w art. 197 § 3 pkt 2 lub art. 200, jak również produkowania lub utrwalania treści pornograficznych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej nawiązuje kontakt z małoletnim poniżej lat 15, zmierzając, za pomocą wprowadzenia go w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej, do spotkania z nim". Za takie przestępstwo grozi 3 lata pozbawienia wolności. Zagrożona karą (grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do 2 lat) jest również osoba, która takiemu małoletniemu składa propozycję obcowania

[954] Por. M. Bielski, *Rzecz o granicach usiłowania przestępstw formalnych i materialnych- na przykładzie art. 200 § 1 k.k. i art. 200a k.k.,* „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" (3) 2010, s. 101.

[955] A. Andrzejewska, *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empi*ryczne, Warszawa 2014, s. 146.

[956] M. Kliś, *Przestępczość w Internecie, zagadnienia podstawowe*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 4(1) 2000, s. 21.

[957] R. Dziębowski, R. Szostak, *Child grooming w świetle polskiego prawa karnego*, „Studia Prawnoustrojowe" (19) 2013, s.46.

płciowego, poddania się lub wykonania innej czynności seksualnej bądź proponuje udział w produkowaniu lub utrwalaniu treści pornograficznych za pośrednictwem systemy teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej. Ważny jest fakt, iż sprawca musi zmierzać do realizacji ww. czynności, aby przestępstwo miało swój byt[958]. Czyny te są przy tym występkami o charakterze umyślnym, które popełnić można wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. W kwestii ograniczania problemu pedofilii, na uwagę zasługują posunięcia państwa polskiego na rzecz wzmacniania ram prawnych poprzez implementację międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka wykorzystywanego seksualnie[959]. Znamiennym przykładem takiego działania było podpisanie i ratyfikowanie przez Polskę Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych[960]. Konwencja jest ważnym instrumentem gwarantującym zwalczanie wszelkich form przemocy seksualnej wobec dzieci. Wpisuje się w globalny nurt działań państw i organizacji międzynarodowych na rzecz promocji praw dzieci i ułatwienia wykonywania tych praw. Stanowi istotne podłoże promowania i usprawnienia współpracy na poziomie krajowym i ponadregionalnym, w zakresie przeciwdziałania przemocy seksualnej. Równie ważnym ruchem, w tym obszarze, było włączenie do krajowego porządku prawnego postanowień prawa unijnego - Dyrektywy 2011/93/UE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej[961], która została przyjęta podczas polskiej prezydencji w Radzie UE i

[958] M. Jankowska, *Ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym w świetle przepisów kodeksu karnego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (2) 2015, s.66.

[959] Polska jest stroną wielu międzynarodowych aktów, których celem jest zapobieganie i zwalczanie seksualnego wykorzystywania i niegodziwego traktowania dzieci, jak chociażby Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U.1991, nr 120, poz. 526)

[960] Ustawa o ratyfikacji Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, sporządzonej w Lanzarote w dniu 25 października 2007r. (Dz.U. 2014, poz. 1623).

[961] Dyrektywa ustanawia minimalne normy dotyczące określania przestępstw i kar dotyczących niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci, pornografii dziecięcej oraz nagabywania dzieci dla celów

zawiera rozwiązania zbieżne z postanowieniami Konwencji z Lanzarote. Polskie uregulowania prawne w pełni odpowiadają standardom wyznaczonym przez umowy międzynarodowe. Nie oznacza to zaprzestania poszukiwań nowych rozwiązań pozwalających na podniesienie jakości świadczonej ochrony krzywdzonym dzieciom. Nową kwalitatywnie propozycją jest ustawa o przeciwdziałaniu przestępczości na tle seksualnym z 2016 roku (Dz.U. poz. 862). Ustawa określa szczególne środki ochrony przeciwdziałające zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym. Do środków tych zalicza:

1) Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym;
2) obowiązki pracodawców i innych organizatorów w zakresie działalności związanej z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi;
3) określenie miejsc szczególnego zagrożenia przestępczością na tle seksualnym.

Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym składa się z dwóch baz danych: rejestru z dostępem ograniczonym i rejestru publicznego. W rejestrze z dostępem ograniczonym, zawarte są dane osób, które za przestępstwa na tle seksualnym zostały prawomocnie skazane, prawomocnie warunkowo umorzono postępowanie w ich sprawie, czy też orzeczono wobec nich środki ograniczające. Prawo dostępu do tego rejestru mają m.in. sądy, prokuratorzy, Policja, ABW oraz CBA w zakresie, w jakim jest to konieczne do wykonywania nałożonych na nie zadań wynikających z ustawy. Rejestr zawiera dane identyfikujące sprawcę, oznaczenie organu, który wydał orzeczenie, datę i

---

seksualnych. Wprowadza również przepisy służące lepszemu zapobieganiu takim przestępstwom i lepszej ochronie pokrzywdzonych w wyniku takich przestępstw. Dyrektywa reguluje także podstawowe zasady związane z postępowaniem karnym w sprawach dotyczących przestępstw w niej określonych. W szczególności, zobowiązuje państwa członkowskie do podjęcia środków niezbędnych do zapewnienia, by ściganie i oskarżenie nie było uzależnione od złożenia przez pokrzywdzonego lub przez jego przedstawiciela skargi lub oskarżenia, oraz by mogło być kontynuowane nawet, gdy ta osoba wycofa swoje zeznania. Szerzej na temat Dyrektywy zob. M. Skórzewska-Amberg, *Zwalczanie niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięce*j (*na tle dyrektywy 2011/93/UE),* „Państwo i Prawo" 68(8) 2013, s. 52.

miejsce popełnienia czynu zabronionego, informację o orzeczonych karach, a także wizerunek twarzy (fotografię) skazanego i aktualny adres zameldowania na pobyt stały i faktyczny adres pobytu osoby ujętej w Rejestrze. W rejestrze publicznym gromadzone są dane o skazanych, którzy dopuścili się przestępstwa zgwałcenia ze szczególnym okrucieństwem na małoletnim poniżej 15 roku życia oraz o osobach, które popełniły przestępstwo seksualne w warunkach recydywy.

W ramach obowiązków pracodawcy i innych organizatorów prowadzących działalność związaną z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi, ustawa nakazuje sprawdzenie, czy potencjalny pracownik nie figuruje w Rejestrze Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym. Na mocy ustawy wprowadzono również policyjną mapę zagrożeń przestępstwami na tle seksualnym. Mapa zawiera informacje o miejscach szczególnego zagrożenia czynami zabronionymi przeciwko wolności seksualnej i obyczajności i jest dostępna na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej Komendy Głównej Policji.

6.2. Kazirodztwo

Patologie społeczne, dotyczące sfery wadliwej stymulacji seksualnej, należą do tej grupy problemów, które w analizie i refleksji naukowej zwykle rozpatrywane są w perspektywie medycznej. Nie sposób przy tym nie zauważyć, że szczegółowe postaci różnych zaburzeń w obrębie życia seksualnego, wolności seksualnej i obyczajności seksualnej (rozumianej jako ogólne i abstrakcyjne dobro)[962], są też elementem prawnych regulacji[963].

[962] Zob. M. Filar, *Rozdział XXV. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz* (red.) M. Filar, Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis 2008, s. 815.

[963] W aspekcie prawnym wyróżnia się przestępstwa seksualne i przestępstwa na tle seksualnym. Do pierwszych zaliczane są takie czyny zabronione, w których opisie wyraźnie wymienia się okoliczności natury seksualnej- zgwałcenie (art. 197 KK), kazirodztwo (art. 201 KK), określane przez prawo jako przestępstwa seksualne stypizowane. Do drugiej kategorii należą wszystkie inne przestępstwa, jeżeli w konkretnym przypadku spostrzec można działanie czynników seksualnych w

Jednym z tego typu występków jest kazirodztwo. Pomimo prawnie ustanowionego zakazu kontaktów seksualnych pomiędzy osobami spokrewnionymi, daje się zauważyć brak zbiorowej świadomości o „fenomenie" kazirodztwa, jego uwarunkowaniach, symptomach oraz skutkach[964].

Gdy spojrzymy na omawiane zjawisko, odnosząc je do społecznego rozwoju genre'u ludzkiego, odnotujemy, że zakaz spółkowania pomiędzy krewnymi w linii prostej towarzyszy człowiekowi niemal od zarania dziejów. Przez większość znanych kultur[965] i cywilizacji kazirodztwo intuicyjnie lub ze względów religijnych uważane było za czyn nieczysty, szkodliwy, niegodny, zabroniony, wywołujący grozę i sprzeciw. Kodeks Hammurabiego karał śmiercią stosunek syna z matką, a wygnaniem seksualne zbliżenie między ojcem a córką[966]. Przestępstwo to w podobny sposób było sankcjonowane w starożytnej Grecji[967]. W prawie rzymskim kazirodztwo mieściło się w pojęciu *incestum,* które w sensie szerokim „oznaczało każdy akt niemoralny, haniebny i bezbożny, sprzeczny z dobrymi obyczajami. W sensie ścisłym obejmowało swoim zakresem dwa przestępstwa. Po pierwsze- złamanie nakazu zachowania czystości przez westalkę, po drugie – współżycie seksualne pomiędzy najbliższymi krewnymi i powinowatymi, między którymi zabronione było małżeństwo"[968]. Spoglądając w przeszłość, zauważymy także, że od czasów reformacji aż po schyłek XVIII wieku stosowane prawo w dziedzinie oceny

---

zachowaniu sprawcy. Por. G. Jarząbek-Bielecka, J. Buks, D. Lorkiewicz-Muszyńska, M. Labęcka, M. Jarząbek, A. Bielecka-Gąszcz, M. Wilczak, M. Pisarska-Krawczyk, T. Opala, *Przestępstwa wobec nieletnich, przestępstwa seksualne*, „Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu" 39(2) 2014, s. 176.

964 P. Chrzczonowicz, *Recenzja książki Katarzyny Grott i Macieja Szostaka, Incest. Criminological Studies* (*Kazirodztwo. Studium kryminologiczne),* „Prokuratura i Prawo" (7-8)2014, s. 205.

965 L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK 2015, s. 276.

966 Por. M. Kuryłowicz, *Prawa antyczne. Wykłady z historii najstarszej prawa świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006, s. 38-43.

967 K. Marzec-Holka, *Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011, s. 26.

968 J. Warylewski, *Przestępstwa seksualne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2001, s. 228.

poczynań seksualnych i obyczajności było równie surowe co za czasów starożytności. Takie podejście dotyczyło również i kazirodztwa, za które przewidywano chłostę, więzienie lub śmierć[969]. Przewartościowanie represyjnej oceny czynów z elementem seksualnym w tle (np. uwiedzenia, cudzołóstwa, nierządu, pederastii, sodomii, nekrofilii, kazirodztwa) nastąpiło dopiero na przełomie XVIII i XIX stulecia. Występki te nadal uznawano za karygodne (złe), ale poza zbrodnią zgwałcenia, ich sprawców obejmowano już mniej dolegliwymi sankcjami, zarezerwowanymi dla przestępstw lekkich[970]. Jeśli nawet owe tabu gdzieś z pewnych racji uzyskiwało swoiste przyzwolenie,[971] nie stawało się przez to automatycznie ani w pełni akceptowane, czy też powszechnie praktykowane wśród danej grupy etnicznej[972].

Kazirodztwo penalizowane było również od początku kształtowania się współczesnego polskiego prawa karnego[973]. Na gruncie k.k. z 1932 r. przewinienie to, należące do grupy przestępstw „sprowadzających niebezpieczeństwo"[974], ścigane było w przypadku spółkowania z krewnym w linii prostej, bratem lub siostrą, a sprawca podlegał karze więzienia do lat 5 (art. 206 k.k.)[975]. Jak podnosił J. Makarewicz, zawarty w przepisie zakaz coitusu pomiędzy krewnymi miał chronić gatunek ludzki przed endogamią prowadzącą do zwyrodnienia rasy[976]. W k.k. z 1969 r. kazirodztwo (art. 175) znalazło się w grupie przestępstw przeciwko obyczajności (rozdział XXIII). Przesłanką

[969] S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, T. I, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 1997, s. 363-364.

[970] G. Smyk, *Kazirodztwo jako przedmiot regulacji nowożytnych kodyfikacji prawa karnego*, [w:] *Kazirodztwo*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016, s. 34.

[971] Np. stosunki kazirodcze dopuszczalne były w starożytnym Egipcie, Persji, u Inków, Celtów, Kalangów z Jawy i mieszkańców Tajwanu. Por. Z. Lew-Starowicz, *Encyklopedia erotyki*, Warszawa: „Muza", 2001, s. 286.

[972] A. Stanisz, *Rodzina Made in Poland. Antropologia pokrewieństwa i życia rodzinnego*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2013, s. 178.

[973] K. Nazar, *Analiza ustawowych znamion przestępstwa kazirodztwa*, [w:] *Kazirodztwo* (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016, s. 62.

[974] J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich 1938, s. 303.

[975] Przestępstwo kazirodztwa umieszczone zostało w rozdziale XXXII pt. „Nierząd"

[976] J. Makarewicz, *Kodeks karny…*, op.cit., s. 490.

karalności uczyniono nie tylko względy eugeniczne, ale także moralne[977]. Obowiązujący kodeks karny umiejscowił czyn kazirodczy (art. 201) w gronie przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Zgodnie z przywołanym przepisem, karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 podlega ten, „kto dopuszcza się obcowania płciowego[978] w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry"[979]. W doktrynie wskazuje się, że analizowany typ przestępstwa stanowi przykład tzw. współuczestnictwa koniecznego. W sytuacji, gdy dochodzi do dobrowolnego kazirodczego obcowania płciowego, każdy z uczestników tego zachowania jest uważany za sprawcę czynu zabronionego[980]. Ulokowanie wymienionego występku w rozdziale XXV k.k. sugeruje, że przedmiotem ochrony w przypadku przestępstwa kazirodztwa jest obyczajność. Można jednak spotkać również liczne przykłady wskazujące, że obiektem ochrony w przypadku omawianego przewinienia jest prawidłowe funkcjonowanie rodziny. Taki pogląd prezentuje m.in. M. Tomkiewicz, która twierdzi, że interdykt kazirodztwa, „obok innych przedmiotów ochrony, ma na celu również (lub przede wszystkim) ochronę rodziny: ochronę jej struktury i prawidłowego funkcjonowania". Podobnie wypowiada się S. Hypś, według którego „podstawowym dobrem chronionym w przestępstwie kazirodztwa jest rodzina,

[977] Aspekt ten w sposób szczególnie wyraził Sąd Administracyjny, który w wydanym wyroku z początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia stwierdził, iż art. 175 chroni nie tylko względy eugeniczne ewentualnego potomstwa osób w nim oznaczonych, ale i stosunki rodzinne między tymi osobami, zwłaszcza obyczajność tych stosunków. Patrz Wyrok SA w Krakowie syg. Akt II AKz 28/91.

[978] Przez obcowanie płciowe należy rozumieć nie tylko akty spółkowania, lecz także jego surogaty. Chodzi o stosunki analogiczne do spółkowania, prowadzące (lub mogące prowadzić) do zaspokojenia popędu płciowego, w szczególności w grę wchodzą stosunki oralne i analne. Dla bytu obcowania płciowego konieczne jest zaangażowanie w nie organów płciowych chociaż jednej osoby uczestniczącej w tym akcie. Por. M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz* (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2015, s. 537.

[979] Za czyn kazirodczy uznaje się współżycie między spokrewnionymi w linii prostej, będącymi wstępnymi (rodzice-dziadkowie-pradziadkowie) bądź zstępnymi (dzieci-wnuki-prawnuki, itd.). Polski k.k. rozszerza ponadto kazirodztwo poza więzy krwi, uznając za kazirodcze stosunki między adoptującymi i adoptowanymi.

[980] M. Mozgawa, *Przestępstwo kazirodztwa w ujęciu dogmatycznym i kryminologicznym*, Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2015, s. 16.

jej struktura i funkcja"[981]. Do kwestii dobra chronionego przepisem art. 201 k.k., odniosła się również J. Piórkowska-Flieger, która uważa, że wartością objętą prawną ochrony jest obawa przed zakłóceniem prawidłowych relacji rodzinnych, możliwość społecznej dyskryminacji dzieci pochodzących ze stosunków kazirodczych, czy zaburzenia w procesie ich socjalizacji oraz traumatyzujące skutki stosunków kazirodczych, w których uczestniczyły dzieci[982]. Niezamieszczenie kazirodztwa wśród przestępstw stricte przeciwko rodzinie nie wyklucza, że rodzajem ochrony tego typu czynu zabronionego, jest także rodzina w wielu aspektach swego funkcjonowania[983]. Trudno w tym miejscu nie zgodzić się również ze stwierdzeniem wygłoszonym przez M. Tomkiewicz, która wskazuje, iż ustawodawca polski nie ma spójnej i klarownej wizji przestępstwa kazirodztwa. Jej zdaniem, „[…] istniejąca w tym zakresie regulacja jest niezadowalająca zarówno na poziomie przedmiotowym, jak i podmiotowym, co znacząco osłabia ratio legis tej normy prawnej w aktualnym jej brzmieniu. W odniesieniu do zakresu przedmiotowego ww. twierdzi, iż […] zawężenie zakazu kazirodztwa jedynie do obcowania płciowego w zasadniczy sposób rozmywa istotę przestępstwa, która z zakazem tym się wiąże. Traktowanie bowiem […] w kategoriach występku jedynie obcowania płciowego legitymizuje wszelkie inne formy seksualnego zaangażowania pomiędzy członkami rodziny, co trudno pogodzić zarówno z aksjologią funkcjonowania rodziny, jak i z obyczajnością. Jeśli obyczajność rozumieć jako podstawowe zasady moralne w zakresie przeżyć i kontaktów seksualnych"[984]. Nie zagłębiając się jedynie w kwestie materialnego prawa karnego, należy zauważyć, że kazirodztwo możemy a wręcz powinniśmy rozpatrywać z perspektywy psychospołecznej. Ten sposób oceny zjawiska ujawnia jego zdecydowanie szerszy zakres niż czyni to prawo. W tym ujęciu nie ma

[981] *Kodeks karny. Komentarz* (red.) A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa: Wydawnictwo C. H. BECK, 2015, s. 1012.
[982] *Kodeks karny. Komentarz* (red.) T. Bojarski, Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis Polska, 2011, s. 460.
[983] M. Tomkiewicz, *Kazirodztwo a prawnokarna ochrona rodziny w Polsce*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja" (21) 2013, s. 33.
[984] Ibidem, s. 38-39.

znaczenia wiek osób tworzących taki związek a także to, czy zachowania te są wymuszane, czy też są realizowane dobrowolnie. Differentia specifica obejmuje również odrębny ogląd kategoryzowania, kto jest sprawcą, a kto ofiarą oraz klasyfikowania charakteru wykonywanych czynności seksualnych, które odnoszą się zarówno do penetracyjnego stosunku, jak i innych czynności seksualnych. Co ważniejsze, takie postrzeganie istniejącej patologii zwraca uwagę na uwarunkowania kazirodztwa i mechanizmy, które doprowadzają do kontaktów kazirodczych. Rozpatruje jej negatywne następstwa, w postaci zarówno niewłaściwych zachowań seksualnych, jak i zaburzeń w funkcjonowaniu indywidualnym i społecznym. Pozwala nadto zbudować specyficzny portret rodziny kazirodczej w obrazie sympto- i fenomenologicznym.

Dane statystyczne wskazują, iż dominującym typem kazirodztwa jest kazirodztwo pionowe. Ten typ stosunków kazirodczych obejmuje zwykle relacje między ojcem (biologicznym, przysposobionym lub pełniącym tę funkcję) a córką. Coraz więcej ujawnia się jednak przypadków współżycia między bratem a siostrą[985]. Sytuację tę opisuje się jako kazirodztwo poziome. W literaturze zwraca się uwagę na istnienie tzw. kazirodztwa wielopostaciowego. Ma ono swoje miejsce w następstwie występowania różnych konfiguracyjnych relacji kazirodczych w ramach tej samej rodziny[986].

Gdyby ocenę zjawiska kazirodztwa formułować tylko na podstawie informacji kryminalnych, uprawnioną tezą byłoby twierdzenie, że patologia ta nie istnieje[987]. Ze statystyki wynika bowiem, że liczba wszczynanych przez Policję postępowań dotyczących występków kazirodczych od wielu lat nie

[985] Tego rodzaju relacje kazirodcze uważane są za wyrządzające najmniejsze negatywne konsekwencje. Por. Z. Lew-Starowicz, *Przemoc seksualna…*op.cit, s. 106, E. Raczek, *Kazirodztwo- ujęcie sądowo – genetyczne, „*Archiwum medycyny Sądowej i Kryminologii*"*62 (1) 2012, s, 58.

[986] M. Budyn-Kulik, *Psychologiczne i wiktymologiczne aspekty kazirodztwa*, [w:] *Kazirodztwo*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016, s. 198-199.

[987] W Polsce kazirodztwo stanowi około 20% zgłaszanych przestępstw seksualnych, zaś prawomocnych wyroków sądowych – 10%. Por. M. Powirska, Kazirodztwo w polskim prawie karnym, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (2) 2015, s. 71.

przekracza rocznie 60 dochodzeń[988] (patrz tabela 75.). Kiedy jednak odwołamy się do badań społecznych, okazuje się, że nie jest to taki marginalny problem. Niektóre z nich wskazują wręcz, że od 10-12% dorosłych kobiet i około 7-10% dorosłych mężczyzn ma za sobą doświadczenia kazirodcze[989]. Z raportów, przygotowanych na zlecenie Rady Europy, wyczytać można, że od początku XXI w., co roku ofiar tej patologii było w naszym społeczeństwie ponad 30 tysięcy dzieci[990]. O kazirodztwie mówi się również w kontekście przemocy seksualnej, przez co liczba osób pokrzywdzonych wydaje się być zwielokrotniona[991]. Świadczy to wymownie o istniejącej problemie i konieczności zainteresowania się nim, szczególnie w sferze tzw. patologii rodziny.

Tabela 75. Przestępstwo kazirodztwa w statystyce Policji

	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Liczba postepowań wszczętych	51	60	51	46	40	40	42	41	31	33
Liczba przestępstw stwierdzonych	47	28	51	135	27	21	18	26	11	18

Źródło: http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/Kazirodztwo (dostęp 01.06.2017r.)

Jak uważa M. Jarosz[992], o patologii życia rodzinnego można mówić wówczas, gdy rodzina jest dysfunkcjonalna w zakresie emocjonalnym, socjalizacyjno-wychowawczym, a niekiedy również materialno-bytowym. Aspołeczne wzory zachowań, sytuacje konfliktowe, niespełnienie podstawowych obowiązków wychowawczych i opiekuńczych skutkują

[988] A. Szymański, *Kazirodztwo przejawem patologii społecznej i zagrożeniem bezpieczeństwa życia rodzinnego*, [w:] *Societas. Familia -Parantela*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2017, s. 624.

[989] I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*…op.cit., s.263.

[990] M. Podgajna-Kuśmirek, *Pedofilia*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2003, s. 36.

[991] J. Gromska, J. Masłowski, I. Smoktunowicz, *Badanie przyczyn kazirodztwa na podstawie analiz opinii sądowych,* „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej" (4) 2002, s. 267.

[992] M. Jarosz, *Patologia życia rodzinnego*, Warszawa: CPBN, 1990, s. 45.

rozbiciem rodziny, konfliktami wewnętrznymi, zaburzonymi stosunkami interpersonalnymi oraz dysfunkcjonalnym procesem uspołecznienia. W przypadku kazirodztwa na strukturę patologiczną rodziny składają się określone cechy, to jest: specyficzny związek między sprawcą a ofiarą, emocjonalne nadużycia, stawianie własnych potrzeb na pierwszym miejscu, brak umiejętności nawiązywania i utrzymywania kontaktów społecznych, tajemnica i strach przed rozpadem rodziny. Charakterystyczne dla rodziny kazirodczej jest również i to, że w jej obrębie nie tworzy się granic między prywatnością, intymnością cielesną i seksualnością, dotyczy to szczególnie relacji rodzic i jego niepełnoletnie dziecko[993]. Jednocześnie, niejasność pełnionych ról, rozmycie ich granic a także rywalizacja oraz nakaz sekretności wewnętrznej i zewnętrznej powoduje w rodzinie konflikty i wysoki poziom napięć[994]. W tym kontekście można mówić o pewnym hierarchicznie uporządkowanym zespole reguł funkcjonowania rodzin kazirodczych, w których ojciec wykorzystuje seksualnie dziecko. Na samym ich szczycie znajdują się ogólne ramy funkcjonowania rodzin kazirodczych. Główną ich oś wyznacza istniejąca przewaga autorytetu i władzy jednego rodzica nad drugim oraz ambiwalentny obraz rodzica dominującego w oczach ofiary i pozostałych domowników. Charakterystyczne dla tego typu rodzin jest tworzenie się koalicji: ofiara-sprawca. W skutek zaistniałej toksycznej więzi dochodzi do uzyskania przez ofiarę statusu zbliżonego do statusu sprawcy i kreacji w powstałym „duecie" opozycyjnego układu wobec innych członków rodziny. Rodziny te, do momentu ujawnienia ich patologii, starają się utrzymać swój fasadowy obraz w środowisku jako rodziny konwencjonalnej, postępującej zgodnie z obowiązującymi normami społecznymi. Często w tworzeniu zewnętrznego wizerunku istniejącej normalności pomaga stosowana przez rodzinę taktyka izolacja. W jej efekcie niewiele informacji przedostaje się poza próg ogniska domowego, a to utrudnia właściwym służbom wgląd w istniejącą sytuację i

[993] K. Grott, *Kazirodztwo w aspekcie socjopsychologicznym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji" (81) 2009, s. 156.

[994] M. Beisert, *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar" 2008, s. 105-106.

podjęcie stosownej interwencji. Następny segment istniejących reguł stanowią zasady kontrolujące kierunek rozwoju rodziny kazirodczej. Kierunek ten wyznaczają następujące po sobie fazy rozwoju patologii. W tym miejscu nadmienić należy, że choć istota przebiegu faz jako taka jest stała, to rozwój patologii w poszczególnych jej etapach jest nieco odmienny. Na fakt ten rzutuje występujący model rodziny zależny od charakteru sprawcy[995], który może być sprawcą psychopatycznym lub regresywnym. Faza I dotyczy poszukiwania i doboru partnera. Jest ona skutkiem wytworzonych wcześniej wyobrażeń oraz socjalizacyjnych wzorców nabytych w rodzinie. Dokonywany wybór partnera, nakierowany jest na poszukiwanie cech stanowiących uzupełnienie własnych braków oraz zaspokojenie występujących potrzeb i życiowych oczekiwań. Cechy osobowościowe, charakteryzujące oboje partnerów, powodują, że oczekiwania te są przeciwstawne i komplementarne zarazem. Dotyczy to również kwestii sprawowania władzy czy potrzeb seksualnych, ich jakości i nasycenia. Na tym etapie występuje dobór na zasadzie nierówności pozycji, a związek ten od samego początku przejawia w sobie jawny lub ukryty instrumentalizm. Prowadzi to do ścisłego podziału ról i wzmocnienia zależności pomiędzy partnerami. Na tym podłożu wzrasta zapowiedź przyszłego konfliktu emocjonalno-seksualnego, a w jego następstwie możliwość pojawienia się kazirodczej relacji[996]. Po fazie doboru, małżonkowie przystępują do poznania siebie i ustalenia reguł, rządzących ich wzajemną relacją. Dość szybko dochodzi

[995] *Sprawca psychopatyczny* - to ojciec, którego seksualność jest niedojrzała i nastawiona na ciągłe potwierdzanie własnych możliwości i posiadanej władzy. W kontaktach seksualnych nie przejawia empatii. Dziecko nie jest dla niego obiektem preferowanym, a jedynie przedmiotem zastępczego zaspokajania potrzeb. Wykorzystanie seksualne polega zwykle na kontakcie fizycznym (intra- i ekstragenitalnym) nacechowanym przemocą.
Sprawca regresywny – to sprawca naznaczony lękiem przed dojrzałą kobietą. Dziecko nie jest jedynym obiektem, na który ojciec reaguje seksualnie, ale obiektem preferowanym. Wykorzystaniu rzadko towarzyszy przemoc fizyczna W tej grupie ojców kazirodczych pojawia się tzw. aktywność bez kontaktu fizycznego (akty ekshibicji, podglądanie, rozmowy, zabawy). Por. M. Beisert, *Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 1(1) 2002, s. 4.

[996] M. Beisert, *Patologia seksualna w systemie rodzinnym*, „Roczniki Socjologii Rodziny" (16) 2005, s.43.

do pojawiania się wzajemnego niezadowolenia, pomimo podejmowanych usilnych starań ze strony osoby zdominowanej na rzecz spełnienia stawianych jej wymagań. Występująca uległość współmałżonka jest niezauważana przez drugiego partnera, skoncentrowanego wyłącznie na własnej osobie. W tym okresie konflikt seksualny ma charakter ukryty i jest w fazie uśpienia. Jednak frustracja narasta. Etap ten kończy obustronna dyssatysfakcja. Partner dominujący nie jest zaspokojony seksualnie, a partner zdominowany czuje niedosyt emocjonalny[997]. W fazie III (frustracji i jawnego konfliktu) następuje wzrost napięcia emocjonalnego między partnerami, na skutek barku satysfakcji z pożycia seksualnego, o czym dobitnie artykułuje małżonek dominujący w związku. Wzmaga to intensywność i ilość starań po stronie podporządkowanego partnera, ale są one negatywnie oceniane lub niedostrzegane. Niezadowolenie, manifestowane przez sfrustrowanego seksualnie partnera podważa poczucie bezpieczeństwa w rodzinie i jest ono tym silniejsze, im silniej domaga się on zaspokojenia swoich potrzeb. Jeżeli stan ten trwa na tyle długo, że w rodzinie pojawiło się dziecko, może dojść do przesilenia i pojawienia się fazy IV – zamknięcia kazirodczego układu. W fazie IV rodzic tworzący związek seksualny z dzieckiem rozładowuje swoje napięcie seksualne, a jego partner nie negując istnienia związku kazirodczego, czerpie z niego korzyści emocjonalne. Rytm funkcjonowania rodziny dodatkowo wzmacniają reguły homeostatyczne. Obejmują one zakazy, nakazy i zalecenia wyznaczające członkom rodziny, jak powinni się zachowywać, aby utrzymać swoje status quo i właściwie zaadaptować się do panujących w rodzinie kazirodczych relacji[998]. Odmienną typologię ojców kazirodczych, od zaproponowanej przez M. Beisert, podają T. Hanausek, Z. Marek i J. Widacki[999]. W ich opinii wyróżnić można: ojca przypadkowego, ojca pedofilnego i ojca psychopatycznego[1000]. Trudno w tym miejscu nie zadać sobie

997 M. Beisert, *Mechanizmy…*op.cit., s. 7.

998 M. Beisert, *Kazirodztwo. Rodzice w roli…*op.cit., s. 105-110.

999 T. Hanausek, Z. Marek i J. Widacki, *Zgwałcenia*, Warszawa: MSW, 1976, s. 50.

1000 Ojciec „przypadkowy", to typ rodzica, który na skutek różnych sytuacji losowych (np. śmierć żony) zostaje nagle pozbawiony zaspokajania popędu płciowego z żoną, z którą współżył jako z jedyną. Dziecko jest dla niego substytutem mającym

pytania dotyczącego roli matki w tej relacji. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że niekiedy udział kobiety może mieć charakter świadomego zachęcania czy prowokowania do sytuacji kazirodczych. Częściej bywa on następstwem jej bierności wynikającej ze słabości, podporządkowania, bezradności czy zagubienia. Nierzadko skutkiem pojawienia się relacji kazirodczej między ojcem a córką jest fizyczna lub symboliczna nieobecność matki, która nastąpiła w wyniku wycofania się jej z życia rodziny (np. wyjazd) lub w związku z zaistniałą chorobą somatyczną bądź psychiczną[1001].

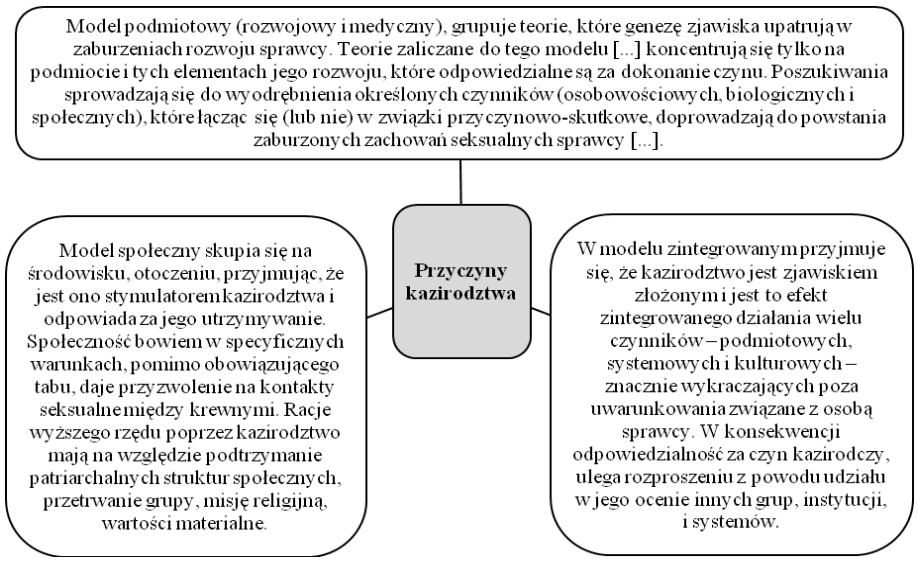

Rys. 57. Modele wyjaśniające przyczyny kazirodztwa
Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Marzec-Holka, Przemoc *seksualna wobec dziecka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011, s. 63-69.

---

zapełnić powstałą stratę partnera. Ojciec „pedofilny", to ojciec, który szuka zaspokojenia seksualnego z młodymi dziewczynkami, swoje zachowania koncentruje na córce, ponieważ jest najbardziej dostępna. Ojciec „psychopatyczny", to jednostka, która dąży do zaspokojenia seksualnego przy każdej okazji. Jest mu obojętne, czy partnerką jest kobieta dorosła czy mała dziewczynka. Szuka zaspokojenia zarówno poza domem, jak i w domu.

1001 Szerzej: M. Stasińska, *Rola matki w rozwoju i utrzymaniu się związku kazirodczego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 3(2) 2004, s.108-121.

Kazirodztwo jako trauma, ma krótko i długotrwałe swoje skutki. Wśród objawów wiążących się z bezpośrednim wykorzystaniem seksualnym, Z. Lew-Starowicz wymienia objawy somatyczne, seksualne, niespecyficzne objawy somatyczne i objawy psychiatryczne[1002]. W późniejszym okresie często ofiarom towarzyszy dysocjacja jaźni, odczuwanie paniki, kłopoty z seksualnością, niekontrolowanie popędu płciowego, utrata zaufania do siebie i do innych, czy samookaleczanie. Następstwa doświadczania w dzieciństwie kazirodczych stosunków są określane mianem urazu i szoku seksualnego. Ich negatywny wpływ i natężenie na życie jednostki wiążą się również z tym, czy stosunki seksualne zostały wymuszone przez sprawcę, czy były dobrowolne[1003].

Przyczyn kazirodztwa można upatrywać w cechach osobowościowych sprawcy i w uwarunkowaniach społecznych. Zdaniem M. Beisert, istotę kazirodztwa można diagnozować opierając się na modelu podmiotowym, zintegrowanym oraz społecznym (patrz rys. 57.). Każdy z modeli, w ocenie autorki, oferuje odrębny sposób definiowania przyczyn zjawiska, inaczej określa role osób uczestniczących w kazirodczej relacji, inaczej klasyfikuje i ocenia jej konsekwencje i wreszcie poleca odmienne sposoby interwencji.

6.3. Pornografia

Nieprzyzwoite i obsceniczne[1004] obrazy towarzyszą człowiekowi od wieków. Ślady tego typu ekspresji odnaleźć można zarówno w epoce kamiennej (malowidła, ryty naskalne), jak i wśród licznych starożytnych zabytków

[1002] Z. Lew -Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL 2000, s. 241.

[1003] K. Grott, *Kazirodztwo…*op.cit., s. 160-162.

[1004] Obsceniczność (obscenity) w prawie amerykańskim zdefiniowana został przez Sąd najwyższy USA. Według tej definicji, aby coś mogło zostać zakwalifikowane jako obsceniczne musi być: 1. Zorientowane na wywołanie pożądliwego (chorobliwego, bezwstydnego czy lubieżnego) zainteresowania seksem, 2. W widoczny sposób wyzywające (np. przekracza przyjmowane współcześnie społeczne normy w odniesieniu do wizerunków o treści erotycznej), 3. Wzięte jako całość, pozbawione poważniejszych literackich, artystycznych, politycznych czy naukowych walorów. Por. S. Kowalski, *Pornografie można zdefiniować*, „Służba Życiu" (1) 2006, s. 2.

pochodzących np. z Grecji i Rzymu. Również wiele pozaeuropejskich kultur stworzyło szereg dzieł obrazujących nagość człowieka i towarzyszące temu erotyczne uniesienia. Jedni zachwycają się tego rodzaju artefaktami, inni wskazują na kontrowersyjny wymiar ich przekazu, a niektórzy na stricte pornograficzny charakter.

Jak zauważa J. Warylewski[1005], pornografia[1006] w dzisiejszym znaczeniu pojawiła się w Europie na początku XVI w.[1007] Jej korzeni należałoby dopatrywać się w twórczość włoskiego poety Pietro Aretino, który wydał cykl zbereźnych sonetów okraszonych niedwuznacznymi ilustracjami autorstwa Guilio Romano. Ta i podobna twórczość, przez kolejne dziesięciolecia traktowana była jak ciekawostka, element skandalu obyczajowego, jako przyczynek do plotek i dyskusji. Dla jej propagatora, zbieracza oraz wytwórcy nie niosła, jednakże żadnych poważniejszych prawnych konsekwencji. Pierwsze formalne zakazy uderzające w pornografię pojawiły się w XVII wieku. Na terenie Prus wprowadzono cesarski ordynans dotyczący sprzedaży przedmiotów sprośnych, jak również objęto karami tych, którzy drukowali, handlowali i rozpowszechnili książki bądź paszkwile przeciw religii, służbie Króla, dobru Państwa i czystości obyczajów[1008]. Tym tropem podążyły kolejne kraje zamieszczając w swoich kodeksach interdykty eksplantacji i dystrybucji nieprzyzwoitych pism, malunków, publikacji, wizerunków - sprzecznych z moralnością, dobrymi obyczajami lub obyczaje te profanujące. Przewidywane sankcje, wobec osób naruszających przepisy, były zróżnicowane w zależności

---

1005 J. Warylewski, *Pornografia – próba definicji*, [w:] *Pornografia* (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2011, s.14.

1006 Słowo „pornografia" do języków zachodniej Europy weszło dopiero w wieku XIX. Nie wiadomo, kiedy po raz pierwszy użyto jego greckiego odpowiednika *pornographia* (πορνογραφία), oznaczającego „ilustrację prostytucji".

1007 Dzieła które można określić w dzisiejszym rozumieniu jako pornograficzne, pojawiały się już o wiele wcześniej. Ze względu jednak na brak możliwości ich rozpowszechniania (brak metod drukarskich) były one dostępne tylko nielicznym odbiorcom.

1008 M. Filar, *Pornografia*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego" (8-9) 1993, s. 25.

od ziem, w którym cenzurowano pornografię. Zwykle była to kara grzywny, aresztu, niekiedy kara więzienia.

Społeczność międzynarodowa, dostrzegając zagrożenia płynące z rozprzestrzeniania się pornografii i jej negatywnych skutków, już pod koniec XIX w. podjęła współpracę na rzecz ograniczenia tego szkodliwego zjawiska. Efektem współpracy była konwencja w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi podpisana w Genewie w 1923 roku. Dążeniem ówcześnie układających się stron było przedsięwziąć wszelkie środki w celu wykrycia, ścigania i ukarania każdego osobnika, który odpowiedzialny był za: „1) sporządzanie lub przechowywanie pism, rysunków, rycin, malowideł, druków, wizerunków, afiszów, emblematów, fotografii, filmów kinematograficznych lub innych pornograficznych przedmiotów, w celu handlowania niemi lub rozpowszechniania bądź publicznego ich wystawiania; 2) wwóz, przewóz, wywóz bądź zlecenie wwozu, przewozu lub wywozu dla powyższych celów pomienionych pism, rysunków, rycin, malowideł, druków, wizerunków, afiszów, emblematów, fotografii, filmów kinematograficznych lub innych pornograficznych przedmiotów, lub puszczanie tychże w obieg w jakikolwiek sposób; 3) handel nawet niepubliczny powyższymi przedmiotami, wszelkie transakcje dotyczące ich w jakikolwiek sposób, rozpowszechnianie ich, wystawianie ich publiczne lub zawodowe zajmowanie się ich wypożyczaniem. 4) ogłaszanie lub oznajmianie w jakikolwiek sposób w celu ułatwienia wyżej wzmiankowanego, karalnego obiegu lub handlu, że pewna osoba uprawia którykolwiek z czynów karalnych powyżej wymienionych; ogłaszanie lub oznajmianie w jaki sposób i przez kogo wspomniane pisma, rysunki, ryciny, malowidła, druki, wizerunki, afisze, emblematy, fotografie, filmy kinematograficzne lub inne pornograficzne przedmioty mogą być dostarczone bądź wprost, bądź pośrednio”[1009]. Postanowienia konwencji genewskiej wywarły długofalowy, restrykcyjny wpływ na uregulowania

[1009] Konwencja została podpisana dnia 12 września 1923 r. w Genewie, Polska ratyfikowała Konwencję 13 stycznia 1927 r., tekst podstawowy został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1927, nr 71, poz. 621. *Prawa dziecka. Dokumenty ONZ*, (red.) P. Jaros, M. Michalak, Warszawa 2015, s. 34.

prawne, dotyczące pornografii w państwach, które stały się jej sygnatariuszami i ją ratyfikowały[1010]. Zasadnicze zmiany w światowej legislacji w obszarze zjawiska pornografii nastąpiły w latach 60 i 70 ubiegłego stulecia. W tym okresie zarysowała się tendencja do liberalizacji podejścia wobec sfery życia seksualnego i wzrostu akceptacji dla coraz popularniejszych form ekspresji życia płciowego[1011]. Spowodowało to znaczącą depenalizację w tego typu czynach a ściganie karne praktycznie zarezerwowano dla najbardziej drastycznych form pornografii.

W problematyce pornografii najbardziej kontrowersyjne są dwie kwestie. Jedną z nich jest odpowiedź na pytanie - co jest pornografią, drugą, jak ona oddziałuje na człowieka oraz czy obniża standardy moralne i obyczajowe w społeczeństwie[1012]. Na pierwszy rzut oka wydawać może się, że obecnie nie powinno być problemu ze stwierdzeniem, czym jest pornografia. Okazuje się, że sprawa nie jest wcale taka jednoznaczna. Trudności w określeniu tego, czym ona jest, wynikają zarówno z przyczyn subiektywnych jak i obiektywnych. Te pierwsze dotyczą głównie nastawienia osób poszukujących definicji pornografii, te drugie tkwią w samej istocie pornografii[1013]. Wiąże się to głównie z indywidualnym postrzeganiem ciała, jego kulturowo-artystycznym wymiarem zaklętym w pojęciu erotyka oraz zmiennością obyczajów w ocenie seksualności człowieka - szczególnie w kontekście, co jest jeszcze społecznie dopuszczalne, a co już zabronione. Zawiłości nie oznaczają, wszakże ucieczki od budowania definicji, które za cel postawiły sobie rozgraniczenie treści pornograficznych od materiałów o charakterze erotycznym.

W ocenie M. Filara, w sferze nauki można wyodrębnić pewne kierunki w nazywaniu pornografii, to jest subiektywno-moralistyczny oraz obiektywno-

---

1010 M. Filar, *Przestępstwa seksualne w polskim prawie karnym*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1985, s. 112.

1011 M. Filar, *Współczesne tendencje kryminalno-polityczne w zakresie reglamentacji pornografii*, „Państwo i Prawo" (1) 1979, s. 102-105.

1012 M. Mozgawa, P. Kozłowska, *Prawnokarne aspekty rozpowszechniania pornografii (analiza dogmatyczna i praktyka ścigania),* „Prokuratura i Prawo" (3) 2002, s. 9-14.

1013 M. Derlatka, *Definicja pornografii a zasada nullum crimen sine lege*, „Prokuratura i Prawo" (11) 2005, s. 147.

pragmatyczny. W pierwszym, pornografię ocenia się według złego zamiaru sprawcy nakierowanego na wywołanie podniecenia seksualnego u odbiorcy. Drugi kierunek koncentruje się na definiowaniu zjawiska w oparciu o obiektywne przedstawienie treści i określonym sposobie oddziaływania na odbiorcę[1014]. Istniejący podział wskazuje, że nie wypracowano klarownej formuły na nazwanie pornografii, która w sposób dostateczny i wystarczający oddawałaby sens interesującej nas patologii. Należy stwierdzić, że powszechnie funkcjonuje opinia, że sformułowanie opisowej definicji pornografii tak, aby można było dokonać prostej subsumpcji określonego stanu faktycznego bez wartościowania danej treści o charakterze erotycznym, jest niemożliwe[1015]. Zdaniem przywołanego już M. Filara, właściwiej byłoby więc mówić o cechach, które powinny wystąpić, aby można było uznać coś za produkt pornograficzny. Do tych elementów zalicza on: koncentrowanie się w wytworzonym materiale wyłącznie na technicznych aspektach płciowości oraz życia płciowego w oderwaniu od warstwy intelektualnej i osobistej, a także ukazywanie organów płciowych w ich funkcjach seksualnych w szczególności, w ich bezpośrednim zetknięciu, co ma wywołać podniecenie seksualne u odbiorcy. Dodatkowym kryterium, przesądzającym tutaj o charakterze danego wytworu, jest również jego walor estetyczny. Im bardziej materiał jest odhumanizowany (natura prezentowanych treści w sposób zdecydowany odbiega od funkcjonujących w tym obszarze standardów ogółu społeczeństwa), tym bliżej mu do czystej pornografii[1016].

Problemy w rozgraniczaniu i kwalifikowaniu treści o proweniencji pornograficznej znalazły swoje odzwierciedlenie w jej systematyce. Najprostszy jej podział to podział na: pornografię komercyjną i pornografię chałupniczą, wykonaną sposobami domowymi. W tym sensie, pornografia chałupnicza nie oznacza w cale gorszej jakości. Chodzi tu bardziej o motyw jej

---

1014 M. Filar, *Pornografia. Studium z dziedziny polityki kryminalnej*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1977, s. 30-31.

1015 M. Mozgawa, P. Kozłowska, *Prawnokarne*…op.cit., s. 9.

1016 M. Filar, *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótki komentarz,* Z. 2, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1997, s. 39-40.

powstania, który w pierwotnym znaczeniu dla jej producenta nie był bezpośrednio nakierowany na sprzedaż dla zysku[1017]. Odmienny podział pornografii proponuje M. Filar. W jego przekonaniu, można wyodrębnić „pornografię klasyczną" i „pornografię dewiacyjno-perwersyjną". „[…] Pornografia klasyczna stanowi prezentację przejawów seksu niesprzecznych z jego naturalnym biologicznym ukierunkowaniem i w formach wykonawczych tolerowanych społecznie, jeżeliby nawet niektóre z nich uwzględniały wyłącznie warstwę hedonistyczną seksu, z wykluczeniem warstwy prokreacyjnej, lub przybierały formy wyszukane. Zaliczamy tu głównie prezentację nagości, heteroseksualny petting, w tym także w formie fellatio i conilingus. […] Pornografia dewiacyjno-perwersyjna obejmuje prezentacje seksu, sprzecznego z jego biologicznym ukierunkowaniem oraz seksu w nietolerowanych społecznie (lub także i prawnie) formach, chodzi o formy, które zakładają eksploatację jednego z uczestników stosunku. Zaliczymy tu więc prezentacje seksu homoseksualnego i lesbijskiego we wszystkich jego wariantach, seks sadystyczny i połączony z gwałtem i przemocą, seks pedofilski, kazirodczy, nekrofilski i zoofilski"[1018]. W opinii A. Krawalskiej-Ptaszyńskiej najbardziej analityczne uporządkowanie materiałów pornograficznych zaproponował H. Selg. Za pornograficzny uznał on każdy wytwór, który zaniedbuje wszelkie konteksty i koncentruje się na eksponowaniu sfery seksualnej. W tym wymiarze podzielił on materiały o charakterze pornograficznym ze względu na kryterium ilościowe i jakościowe. Pornografia w aspekcie ilościowym charakteryzuje się tym, że przedstawia seks w sposób przesadny, jakby na życie przeciętnego człowieka składały się same tylko epizody o charakterze seksualnym. W materiałach tych pornograficzność budowana jest poprzez maksymalne wysycenie utworu treściami erotycznymi. Pornografię w aspekcie jakościowym podzielił na brutalną, degradującą i łamiącą konwencje. W pornografii brutalnej dochodzi do użycia siły fizycznej lub innego typu przymusu w celu nakłonienia jednej ze stron, do odbycia

[1017] A. Krawulska-Ptaszyńska, A. Smelkowska-Zdziebek, *Pornografia dziecięca…* op.cit., s. 167.

[1018] M. Filar, *Pornografia. Studium z dziedziny*…op.cit., s. 140.

stosunku seksualnego (lub innego rodzaju aktywności seksualnej). Istota pornografii degradującej sprowadza się do tego, że jednej z płci przypisuje się podrzędną rolę. Ta grupa materiałów pornograficznych przedstawia zazwyczaj obraz kobiety jako preferującej seks bez miłości, reagującej euforią w odpowiedzi na jakąkolwiek stymulację natury seksualnej, czy wręcz gotowej przyjąć każdą propozycję ze strony jakiegokolwiek mężczyzny. Charakterystyczne dla tego typu materiałów jest ukazywanie przedmiotowego traktowania kobiet, które stają się jedynie dorosłymi zabawkami czy obiektami do wykorzystania. Pornografia łamiąca konwencje została przez H. Selga podzielona na szczegółową i nieprzyzwoitą. W pornografii szczegółowej dochodzi do złamania konwencji poprzez bardzo wyraziste i szczegółowe przedstawienie aktu o charakterze heteroseksualnym. W pornografii, określanej mianem nieprzyzwoitej, złamanie konwencji dotyczy przede wszystkim treści, czyli przedstawianych obiektów[1019]. W najbardziej typowym ujęciu mówi się natomiast, że mamy do czynienia z pornografią miękką (soft-core) i twardą (hard-core) oraz pornografią dziecięcą. Różnica między pierwszymi dwoma wyszczególnionymi typami pornografii polega na tym, że pierwszy z nich przedstawia treści, w których brak jest elementów drastycznych, powszechnie uważanych za szczególnie gorszące. Drugi typ zawiera zaś treści dewiacyjne, w tym przemoc seksualną oraz stosunki z dziećmi i zwierzętami[1020]. W ocenie Neil Malamuth, niezależnie od tego, czy to jest pornografia miękka czy twarda, jej wpływ jest zawsze zgubny. Odbiór tego rodzaju przekazów prowadzi do zaniku współczucia, zwiększonej agresji. Ponadto, długotrwałe oglądanie miękkiej pornografii prowadzi po stronie jej konsumenta do coraz większego zainteresowania się materiałami prezentującymi zachowania dewiacyjne: przemoc, gwałt i sadomasochizm[1021].

O ile istnieją pewne wątpliwości o klasyfikowaniu materiałów do pornografii miękkiej i twardej oraz na ile jej treści są rzeczywiście krzywdzące,

---

[1019] A. Krawulska-Ptaszyńska, *Pornografia…*op.cit., s. 277-278.

[1020] D. A. Scott, *Pornografia jej wpływ na rodzinę, społeczeństwo, kulturę*, Gdańsk: Human Life International – Europa, 1995, s.13 -79.

[1021] http://adonai.pl/czystosc/?id=88 (dostęp 30.06.2017r.).

takich zastrzeżeń nie ma w sytuacji pornografii dziecięcej. Jej szkodliwość i karygodność jest bezdyskusyjna. Sam definicyjny aspekt tego zjawiska najlepiej ujmują przepisy umów międzynarodowych. W przypadku Unii Europejskiej czyni to Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE[1022] zgodnie z którą „pornografia dziecięca" oznacza:

- wszelkie materiały ukazujące dziecko uczestniczące w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze;
- wszelkie przedstawienia organów płciowych dziecka w celach głównie seksualnych;
- wszelkie materiały ukazujące osobę wyglądającą na dziecko uczestniczącą w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze oraz przedstawienia organów płciowych osób wyglądających jak dziecko, w celach głównie seksualnych; lub
- realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze lub realistyczne obrazy organów płciowych dziecka, w celach głównie seksualnych.

Polski stan prawny w sferze ograniczania zjawiska pornografii jest rezultatem licznych zmian ustawodawstwa karnego także będącego wynikiem implementacji i dostosowania krajowych przepisów do funkcjonujących w tym zakresie rozwiązań międzynarodowych. W efekcie tego obecnie w rozdziale XXV k.k. znajduje się sześć typów przestępstw pornograficznych zgrupowanych w artykule 202. Wynika z niego, że zabronione jest publiczne prezentowanie treści pornograficznych w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która tego sobie nie życzy (art. 202 § 1 k.k.). Oznacza to niekaralność dobrowolnego kontaktu osób dorosłych z treściami o charakterze pornograficznym. W odniesieniu do niektórych treści pornograficznych ustawodawca zdecydował równocześnie o szerszym określeniu pola penalizacji, obejmując zakresem regulacji karno-prawnej takie przestępstwa jak:

[1022] Dyrektywa z dnia 13 grudnia 2011 w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW.

- prezentowanie, udostępnianie treści pornograficznych małoletniemu poniżej lat 15 (art. 202 § 2 k.k.),
- produkowanie, utrwalanie, sprowadzanie, przechowywanie, posiadanie, rozpowszechnianie, publiczne prezentowanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego (do lat 18), posługiwaniem się zwierzęciem czy prezentowaniem przemocy (202 § 3 k.k.),
- utrwalanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego poniżej lat 15 (art. 202 § 4 k.k.),
- sprowadzanie, przechowywanie lub posiadanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego poniżej lat 15 (art. 202 § 4a k.k.),
- produkowanie, rozpowszechnianie, prezentowanie, przechowywanie lub posiadanie treści pornograficznych przedstawiających wytworzony lub przetworzony wizerunek małoletniego (do lat 18) uczestniczącego w czynności seksualnej (art. 202 § 4b k.k.).

Karalność wąskiej grupy czynów dotyczących pornografii powoduje, że przenika ona i atakuje z gier, filmów, telewizji, reklam oraz prasy. Według telewizji CNBC obecnie roczne przychody światowej branży porno sięgają 14 miliardów dolarów[1023]. Zdegradowane, wulgarne obrazy są nieodłączną częścią wizualnego pejzażu starszej, jak i dorastającej części społeczeństwa. Pozostawiają one niewiele miejsca do interpretacji kreowanemu w nim wzorcowi męskości i przypisanej roli kobiecie[1024]. W rezultacie wizerunek kobiety w umyśle stałego konsumenta pornografii staje się odczłowieczony i zafiksowany na poziomie obiektu seksualnego, którego zadaniem jest spełnianie wyuzdanych zachcianek i pragnień mężczyzny. Regularny kontakt z pornografią prowadzi równocześnie do tłumienia bodźców wywołujących stan pobudzenia seksualnego. To popycha odbiorcę do poszukiwania coraz silniejszych stymulatorów w celu zapewnienia odczuwanego wcześniej poziomu przyjemności. W skrajnych przypadkach prowadzi to do otwartej przemocy, a niekiedy do gwałtów i morderstw. Nie może zatem dziwić fakt, że pornografia jest zjawiskiem, które budziło i ciągle budzi liczne kontrowersje. Nagminnie towarzyszą

[1023] http://wiadomosci.onet.pl/kiosk/krotka-historia-pornografii/kefb (dostęp 20.06.2017r.)

[1024] G. Dines, *Pornoland. Jak skradziono naszą seksualność*, Warszawa: Wydawnictwo „W drodze", 2012, s. 159.

jej poglądy o prymitywizacji wizji płciowości, fałszowaniu przez nią obrazu seksualności człowieka, wywieraniu pejoratywnego wpływu na jej odbiorców oraz utrwalanie negatywnych stereotypów i zachowań wobec innych ludzi. Obarcza się ją również odpowiedzialnością za współtworzenie różnych problemów społecznych, takich jak niszczenie relacji małżeńskich i wartości rodziny, przemoc wobec kobiet czy wykorzystywanie seksualne dzieci[1025]. W tej perspektywie mówi się wręcz o konieczności analizowania wskazanej patologii, nie tylko jako dramatu konkretnego człowieka, ale jako ważnego społecznego zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa publicznego[1026]. Troska ta w szczególności dotyczy najsłabszego odbiorcę tych treści, to jest młodych ludzi. Niestety choć istnieje świadomość negatywnych skutków dotyczących oddziaływania pornografii na młodego człowieka nie oznacza to, że skutecznie chronimy dzieci przed pornografią[1027]. Same zaś dzieci deklarują, że nie stronią od tego typu obrazów. Znaczna ich część (61% chłopców i 42% dziewcząt), pierwszy kontakt z pornografią ma za sobą w wieku 11 lat lub wcześniej. Niemal połowa chłopców (47%) ma kontakt z pornografią od kilku do kilkudziesięciu razy w miesiącu Odsetek dziewcząt celowo korzystających z pornografii w ciągu miesiąca wynosi odpowiednio 13% 1-2 razy, 3% 3-5 razy, 2% 6-10 razy, 1% 11-30 razy i 2% powyżej 30 razy[1028]. A. Potocki podkreśla przy tym, że: „Ze względu na […] niewielki zasób życiowych doświadczeń, młody człowiek może przypuszczać, że docierający doń pornograficzny obraz ludzkiej aktywności seksualnej, jest obrazem wzorcowym, a przynajmniej statystycznie powszechnym. Może wnosić, że to

---

1025 L. Sierocki, *Chrońmy dzieci przed pornobiznesem*, Warszawa: Stowarzyszenie Twoja Sprawa, 2015, s. 4.

1026 J. R. Stoner, D. M. Hughe. *The Social Costs of Pornography. A collection of Papers*. New Jersey 2010, s. 20-50.

1027 Badania EU Kids Online wykazały, że aż 81% rodziców (N=20782; 25 krajów UE) sądzi, że ich dzieci w wieku 9-16 lat nie zetknęły się z pornografią i seksem w mass mediach. W rzeczywistości, spośród 4718 rodziców dzieci, które miały takie doświadczenie w ostatnim roku aż 59% (w Polsce 58%) rodziców nie wiedziało o tym, ponieważ dzieci rozmawiają o takich doświadczeniach raczej z rówieśnikami i rodzeństwem niż z rodzicami. Patrz www.eukidsonline.net.

1028 Raport z badań przeprowadzonych przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej w ramach projektu „Zachowania ryzykowne i problemy młodzieży a polityka lokalna jednostki samorządu terytorialnego w zakresie profilaktyki". Za: L. Sierocki, *Chrońmy dzieci…*op.cit., s. 9.

właściwy i normalny sposób działania"[1029]. Jeśli chodzi o osoby dorosłe, to korzystnie z pornografii ma skutki nie tylko psychologiczne i rodzinne. W wypadku wystąpienia uzależnienia od pornografii, pojawia się wiele dodatkowych konsekwencji. Dotyczą one zwiększonego ryzyka chorób somatycznych i psychicznych. Osoba uzależniona od pornografii jest bardziej skora do praktyk sadomasochistycznych i kontaktów seksualnych ze zwierzętami, do oglądania seksu grupowego oraz bagatelizowania przejawów wykorzystania seksualnego dzieci[1030]. Jest to o tyle niepokojące, że szacuje się, iż nałogowe korzystanie z pornografii dotyczyć może do 6% populacji kobiet i mężczyzn[1031]. Mówiąc o wpływie pornografii na człowieka, trzeba zwrócić uwagę, także i na to, że dotyczy on nie tylko jej użytkowników, lecz również osób postronnych, które przypadkowo stały się jej konsumentami, chociaż nie było to ich zamiarem. Problemem, który nie może być pominięty, jest także rozwój techniki multimedialnej i jej wpływ na pornografię[1032]. Wiąże się to przede wszystkim z Internetem. Rozwój środków masowego komunikowania otworzył przed ludźmi niezmierzone do tej pory możliwości. Świat dzisiejszy faktycznie można porównać do „globalnej wioski", o której pisał H. M. Mc Luhan[1033]. Trudno nie zgodzić się z Shannon Mc Rae, gdy pisze, iż Internetowa cyberprzestrzeń staje się w coraz większym stopniu zaludnionym kosmosem, z szybko rozwijającą się cywilizacją, że swoją własną historią, i wiedzą[1034]. „To jedno z najszybciej rozwijających się mediów na świecie stało się nie tylko podstawowym źródłem informacji dla większości społeczeństwa, ale także otworzyło przed

---

1029 A. Potocki, *Pornografia - wyzwanie dla wychowawców*, „Paedagogia Christiana", (1) 1997, s. 206.

1030 P. Fagan, *Wpływ pornografii na jednostkę, małżeństwo, rodzinę i społeczeństwo*, Poznań: Fundacja „Głos dla Życia" 2011, s. 9-12.

1031 B. Odlaug, K. Lust, L. Schreiber, G. Christenson, A. Harvanko, *Compulsive sexual behawior in young adulst*, „Ann Clin Psychiatry" 25(3) 2013, s. 193-200.

1032 A. Henzel-Korzeniowska, J. Więznowsk, *Kontrowersje wokół pornografii*, „Przegląd Terapeutyczny" (8) 2010, s. 4.

1033 Pojęcie „globalna wioska opisuje proces, w którym masowe media obalają bariery czasowe i przestrzenne, umożliwiając ludziom komunikację na masową skalę. W tym sensie świat staje się wioską za sprawą mediów elektronicznych. Termin ten został wprowadzony przez Marshalla Mc Luhana w książce „The Gutenberg Galaxy". Za: *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1998, s. 474.

1034 S. McRae, *Flesh Made Word: Sex. Text and the Virtual Body*, [w:] *Internet Culture*, (red.) D, Porter, New York-London: Routledge, 1997. s. 74.

użytkownikami nowy świat – „cyberświat" z „cybermożliwościami"[1035]. Wraz z jej rozkwitem, oprócz zaistnienia pozytywnych następstw, pojawiły się również kolejne niebezpieczeństwa, w tym o charakterze przestępczym. W efekcie nowe technologie nie tylko umożliwiły popełnianie przestępstw tradycyjnych w innowacyjny sposób, ale doprowadziły również do konieczności kryminalizacji czynów, o których jeszcze nie tak dawno w ogóle nie słyszeliśmy. Karalnością zaczęto obejmować takie zachowania jak: haking, stalking, grooming, itp. Równolegle z rozwojem Internetu pornografia uzyskała nowy wymiar do dalszej swojej ekspansji. Jak zauważa L. Nijakowski, dzięki wirtualnej sieci przeszła także swoją jakościową zmianę. „[…] W stopniu wcześniej niespotykanym zaczęła prezentować główne trendy społeczne oraz rozszerzyła gamę obrazów o najbardziej dewiacyjne zachowania. Stała się specyficznym zwierciadłem nowoczesnych społeczeństw, ukazując z całą wyrazistością tłumione lęki, kompleksy, potrzeby, przemiany tożsamości i formy władzy"[1036]. W opinii Z. Lew-Starowicza, Internet nie jest przyczyną powstawania dewiacji, a jedynie ułatwia jej ewentualne praktykowanie i rozprzestrzenianie się[1037]. Wystarczy powiedzieć, że z opublikowanego raportu, dotyczącego pornograficznych stron WWW, sporządzonego przez Secure Computing, wynika, że w samej Europie ilość pornograficznych stron wynosi prawie 30 milionów. Natomiast ogółem liczba ta sięga ponad 46 milionów[1038]. Pornografia Internetowa różni się od „klasycznej" tym, że za pomocą dostępnych urządzeń można z niej korzystać w nieograniczony sposób, w każdej chwili i w każdym miejscu. Jest ona bardziej podniecająca, bo oparta głównie na filmie a nie statycznym obrazie. W ciągu kilkudziesięciu sekund można wielokrotnie zmieniać przeglądane strony, doznając efektu nowości[1039]. Z badań

1035 A. Zalesińska, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości popełniane za pośrednictwem systemu informatycznego,* „Monitor Prawniczy" (dodatek Prawo mediów elektronicznych), (4) 2007, s. 2.

1036 L. Nijakowski, *Pornografia. Historia, znaczenie, gatunki,* Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 2010, s. 12.

1037 Z. Lew-Starowicz, *Seks w sieci i nie tylko*, Kraków: Wydawnictwo Medyczne, 2003, s. 50.

1038 Za A. Grabowska, *Uwodzenie cyberprzemoc oraz pornografia – wiktymizacja dziecka w wirtualnym świecie*, „Forum Oświatowe" (1) 2010, s. 101.

1039 L. Putyński, *Zagrożenia pornografią*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2015, s. 6.

wśród dzieci korzystających w Polsce z Internetu wynika, że 80% z nich mimowolnie spotyka się w sieci z takimi materiałami, najczęściej przy okazji poszukiwania innych treści[1040]. Jednym ze zjawisk powiązanym z Internetem jest produkcja i obrót pornografią dziecięcą. Możliwości komunikacyjne sieci sprawiły, że znaczny procent materiałów pedofilskich trafia na stronach WWW. Zamieszczane tam pornograficzne materiały służą różnym celom dla ich dystrybutorów (patrz rys. 58.).

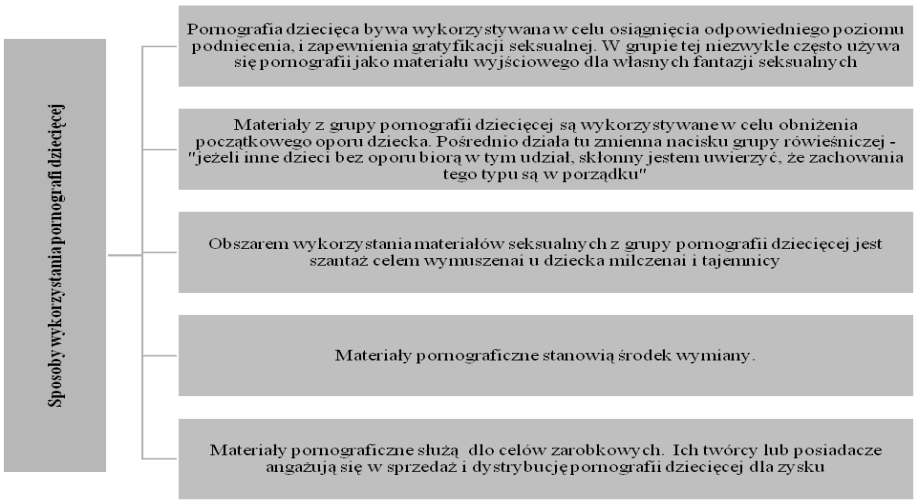

Rys. 58. Sposoby wykorzystywania pornografii dziecięcej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Krawulska-Ptaszyńska, A. Smelkowska-Zdziebek, *Pornografia dziecięca – charakterystyka zjawiska*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 59(3) 1997, s. 169.

Zwykle są środkiem wymiany lub materiałem o charakterze zarobkowym. Wciągnięcie dziecka w aktywność pornograficzną niesie ze sobą bardzo poważne oraz podobne skutki do tych, jakie obserwuje się w przypadku seksualnego wykorzystania. T. Palmer do najczęściej występujących skutków zalicza: poczucie winy i odpowiedzialności za tę sytuację, lęk przed ujawnieniem, tłumiony gniew, wrogość, gwałtowne wybuchy złości, bezradność, brak poczucia kontroli własnego życia, poczucie utracenia

[1040] Ł. Wojtasik, *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 2 (1) 2003, s. 55.

niewinności, „zbrukania", fizycznego uszkodzenia[1041]. Ofiara stara się zachować w tajemnicy traumatyczne doświadczenie, ponieważ ma poczucie, że w oczach innych ludzi pozwoliła na akt wykorzystania, o czym, w mniemaniu dziecka, świadczą fotografie czy filmy z jego udziałem. Najbardziej jednak znaczące powody, dla jakich dziecko stara się zachować w sekrecie to, co je spotkało, to poczucie upokorzenia, wstydu oraz lęk przed rozpoznaniem[1042].

Erotyczne i pornograficzne materiały, te zamieszczane w Internecie jak i poza nim, przedstawiające seksualne wykorzystywanie dziecka, mogą charakteryzować się różnym poziomem drastyczności. Jedną ze skal dokonującą ich oceny jest klasyfikacja opracowana przez brytyjski sądowniczy organ doradczy (Sentencing Advisory Panel). Wyodrębniono w niej pięć poziomów, gdzie: POZIOM 1: To erotyczne pozowanie dziecka pozbawione aktywności seksualnej. POZIOM 2: Inna czynność seksualna między dziećmi, masturbacja dziecka. POZIOM 3: Inna czynność seksualna między dorosłym a dzieckiem. POZIOM 4: Obcowanie płciowe między dorosłym a dzieckiem lub między dziećmi. POZIOM 5: Sadyzm wobec dziecka lub obcowanie płciowe dziecka ze zwierzęciem[1043].

Zorganizowany przemysł pornograficzny to podstawowe, ale nie jedyne źródło materiałów pornograficznych w Internecie. W jego zasobach znajduje się również wiele zdjęć amatorskich[1044]. Bezrefleksyjne pisanie o sobie i upublicznianie własnego wizerunku[1045] w wirtualnej przestrzeni stanowi

---

1041 Za: I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008, s. 258.

1042 T. Palmer, *Ciemna strona Internetu – ofiary pornografii dziecięcej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (13) 2005, s. 31–32.

1043 A. Wrzesień-Gandolfo, *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*, Warszawa: NASK; Fundacja Dzieci Niczyje, 2014, s. 39.

1044 Ł. Wojtasik, *Sprawcy wykorzystania seksualnego dzieci przy użyciu Internetu*, „Dziecko Krzywdzone Teoria. Badania. Praktyka" 3(2) 2004, s. 42.

1045 Badania przeprowadzone przez NASK wspólnie z portalem nk.pl na próbie 1000 nastolatków w wieku od 13 do 16 lat wykazały, że 8% respondentów widziało, jak ich rówieśnicy rozbierali się podczas wideo rozmów, zaś 2%, przyznało się, że same rozbierały się w zamian za różnego rodzaju gratyfikacje. Otrzymywali nie tylko pieniądze, ale też zapłatę w postaci bonów do sklepu, doładowania do telefonu komórkowego czy jakiejś serwisowej waluty (np. bitcoin), którą można wymienić na pieniądze lub inne usługi w sieci. Por. M. Romańczuk-Grącka,

znaczący problem,[1046]szczególnie wśród młodzieży. Zgodnie z badaniami amerykańskiej organizacji NCTUP (National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy), co piąty nastoletni internauta wysyła swoje nagie zdjęcia innym użytkownikom sieci (18% dziewcząt oraz 22% chłopców). W opinii 40% respondentów, wysyłanie własnych roznegliżowanych zdjęć ma ułatwiać kontakty rówieśnicze, a nawet pomóc w zdobyciu partnera/partnerki. Około 1/3 ankietowanych przy pomocy tego typu zachowania udowadnia własną atrakcyjność, a 2/3 robi tak „dla zabawy" lub jako prezent, dla osoby, w której jest zakochana[1047].

W interesie bezpieczeństwa najmłodszych użytkowników sieci, Komisja Europejska zachęca do przyjmowania pewnych rozwiązań o charakterze samoregulacyjnym. W roku 2008 Komisja Europejska zaprosiła do współpracy, przy ustaleniu katalogu takich zasad, największe serwisy społecznościowe i naukowców zajmujących się problemami współczesnych mediów. Efektem prac był opublikowany w lutym 2009 roku dokument Safer Social Networking Principles for the EU, w którym zwrócono uwagę, że jednym z zagrożeń, na które mogą się natknąć młodzi odbiorcy jest pornografia i co z taką sytuacją należy robić [1048].

6.4. Policja w walce z przestępczością na tle seksualnym

Analizując doniesienia medialne, nie ma praktycznie miesiąca, by Policja nie informowała o rozbiciu gangu internetowych pedofilów lub grupy, która produkowała, sprowadzała bądź rozpowszechniała materiały z pornografią

Uczestnictwo w prezentacji treści pornograficznych z udziałem małoletniego, „Studia Prawnoustrojowe" (29) 2015, s. 202.

[1046] P. Trojanowska, *Seksualizacja dzieci i młodzieży – przyczyny, przejawy, konsekwencje i propozycje przeciwdziałania*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 13(2) 2014, s. 67.

[1047] T. Mreńca, *Zagrożenia świata wirtualnego wśród dzieci i młodzieży*, Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, 2009, s. 28-29.

[1048] K. Łuszczak, *Pedagogiczne aspekty uczestnictwa dzieci i młodzieży w serwisach społecznościowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego" 656(28) 2011, s. 134.

dziecięcą. Zwykle, dodaje się przy tym, że sprawy mają charakter rozwojowy i nie wyklucza się objęcia czynnościami procesowymi kolejnych osób. Działania te i towarzyszące im sukcesy, to często efekt współpracy polskich i zaprzyjaźnionych z nimi zagranicznych służb mundurowych. W akcjach tych zatrzymywani są nauczyciele, lekarze, duchowni oraz osoby reprezentujące rozmaite inne zawody i środowiska społeczne. Sprawcy występków, chroniąc się przed odpowiedzialnością karną, funkcjonują w hermetycznych kręgach, uniemożliwiających postronnym jednostkom bezpośrednie dotarcie do nich[1049]. Pomimo utrzymywanej tajemniczości, kluczenia, szyfrowania oraz maskowania śladów prowadzonej swojej przestępczej aktywności, w ściganiu tego typu osób pomagają dostosowywane do istniejących uwarunkowań przepisy prawa[1050]. Na ich podstawie Policja uprawniona jest m.in. do stosowania metod pracy operacyjnej[1051]. Równocześnie, działania o charakterze operacyjno-

[1049] Przypadkowe znalezienie stron z dziecięcą pornografią w Internecie jest praktycznie niemożliwe. Pedofile wymieniają się e-mailami z adresami serwerów, na których pochowane są interesujące ich treści. Aby do nich dotrzeć trzeba znać odpowiednie hasła i mieć odpowiednie kontakty.

[1050] W przypadku Policji jest to art. 19 ustawy o Policji. Na jego podstawie można prowadzić czynności operacyjno-rozpoznawcze w celu zapobieżenia, wykrycia, ustalenia sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów, ściganych z oskarżenia publicznego m.in. przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, gdy pokrzywdzonym jest małoletni albo gdy treści pornograficzne, o których mowa w art. 202 kodeksu karnego, obejmują udział małoletniego. Równocześnie przepis precyzuje środki i metody, za pomocą których jest możliwe prowadzenie w sposób niejawny kontroli operacyjnej. Wśród czynności zaliczonych do kontroli operacyjnej ustawa wymienia uzyskiwanie i utrwalanie treści rozmów, obrazu i dźwięku, treści korespondencji, w tym prowadzonej elektronicznie, danych zawartych w systemach informatycznych i teleinformatycznych oraz kontrolę zawartości przesyłek. Z ustawy wynika także że czynności operacyjno-rozpoznawcze wykonuje się tylko, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że będą nieskuteczne lub nieprzydatne.

[1051] Dzięki temu Policja uzyskała możliwość podawania się w sieci - przy wykorzystaniu kamuflowanego łącza internetowego - za fikcyjną osobę nieletnią (poprzez stworzenie fikcyjnej, ale jednocześnie realistycznej tożsamości, za którą skrywałby się funkcjonariusz Policji, na czatach i dyskusyjnych forach internetowych), a następnie, w zależności od sytuacji, na zastosowanie odpowiednich form i metod pracy operacyjnej zawartych w ustawie o Policji.

rozpoznawczym[1052] wspierane są regularnym przeczesywaniem internetowych stron w poszukiwaniu zabronionych treści i amatorów dziecięcej pornografii[1053]. W tym celu od 2008 roku policyjni specjaliści od cyberprzestępczości wykorzystują zaawansowane komputerowe programy, nakierowane na wychwytywanie podejrzanych plików. Przyłapanie pedofila na gorącym uczynku jest jednak bardzo trudne. W Stanach Zjednoczonych policjanci i agencji FBI, aby tego dokonać, przechodzą specjalne szkolenia, gdzie wykładowcami są dzieci. Funkcjonariusze uczą się od nieletnich, jakiego języka używać w rozmowach w Internecie. Poznają także, jak odróżnić przestępcę od zwykłego użytkownika. Amerykanie wykorzystują możliwości podszywania się pod dzieci za pomocą urządzeń zmieniających głos, w przypadku podjęcia kontaktu telefonicznego[1054]. Również nasze służby aktywnie biorą udział w szkoleniach dotyczących zwalczania przestępczości seksualnej. Prowadzone kursy często mają charakter międzynarodowy. Dobrym przykładem mogą być szkolenia nt. zwalczania przestępczości internetowej ukierunkowanej na wykorzystanie seksualne dzieci prowadzone w CSP w Legionowie, przy współpracy z Interpolem, czy kursy w ramach Europejskiej Akademii Policyjnej (CEPOL) oraz szkolenia zorganizowane przy współpracy z FBI i NASK[1055]. Celem tych i podobnych warsztatów[1056] jest zaznajomienie

---

1052 Czynności operacyjno-rozpoznawcze to ogół działań podejmowanych przez wyspecjalizowanych policjantów służby kryminalnej z wykorzystaniem określonych w ustawie o Policji oraz w przepisach wydanych na jej podstawie form, metod i środków pracy operacyjnej. Patrz *Leksykon policyjny* (red.) W. Pływaczewski, G. Kędzierska, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2001, s. 56.

1053 http://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/10532,Operacja-Latina-wymierzona-w-porno.html (dostęp 30.06.2017r.).

1054 http://technopolis.polityka.pl/2007/jak-wylowic-z-sieci-pedofila (dostęp 30.06.2017r.)

1055 Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji - na interpelację nr 13631 w sprawie przeciwdziałania rozpowszechnianiu dziecięcej pornografii w Internecie (sygn. SPS-023-13631/09).

1056 Na podstawie analizy zrealizowanych spraw oraz aktualnie wykonywanych czynności operacyjno-procesowych uczestniczący w warsztatach funkcjonariusze wypracowują jednolite metody walki z tego rodzaju przestępczością oraz zapoznają się z najnowszymi narzędziami informatycznymi wykorzystywanymi do walki z przestępczością pedofilską w sieci internetowej.

policjantów ze stosowanymi praktycznymi rozwiązaniami z zakresu zwalczania pornografii dziecięcej w Internecie, wymiana wiedzy na temat nowych metod popełniania cyberprzestępstw na tle seksualnym wobec dzieci oraz opracowanie skutecznych sposobów przeciwdziałania temu zjawisku.

Pojmując wagę istniejącego problemu, w Komendzie Głównej Policji opracowano „koncepcję działań policyjnych ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości godzącej w wolność seksualną i obyczajność małoletnich",[1057] a także powołano centralny Zespół dw. z Handlem Ludźmi, Pedofilią i Pornografią Dziecięcą[1058]. W początkowym okresie funkcjonowania zespołu jego zadania obejmowały koordynację i nadzór nad działalnością ogniw do walki z pedofilią i pornografią dziecięcą, prowadzenie działań prewencyjnych zmierzających do ograniczenia zjawisk pedofilii i pornografii dziecięcej oraz udział w organizowaniu międzynarodowych operacji mających na celu zwalczanie przestępczości związanej z pedofilią i pornografią dziecięcą[1059]. Analogiczne struktury, tj. wojewódzkie zespoły dw. z handlem ludźmi, pedofilią i pornografią dziecięcą, utworzono w komendach wojewódzkich Policji oraz w Komendzie Stołecznej Policji. Ogniwa te odpowiedzialne są za prowadzenie rozpoznania w zakresie zjawisk i zdarzeń, dotyczących zagadnienia pedofilii i pornografii dziecięcej, realizację postępowań przygotowawczych i spraw operacyjnych w przedmiotowym zakresie[1060]. Od stycznia 2011r. Zespół włączono w struktury Centralnego Biura Śledczego, a od 2014r. przekształcono go w Wydział do Walki z Handlem Ludźmi, który został umiejscowiony w Biurze Służby Kryminalnej KGP. Pomimo zmiany w strukturalnym usytuowaniu i nazwy komórki, formalny zakres jej czynności nie

---

1057 A. Czop, *Przemoc seksualna wobec dzieci oraz programy prewencyjne realizowane w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka-Refleksje" (14) 2013, s. 52.

1058 Decyzja nr 488 z 2006 r. Komendanta Głównego Policji.

1059 Za: *Sprawozdanie z realizacji protokołu fakultatywnego do Konwencji o Prawach dziecka w Sprawie Handlu dziećmi, Dziecięcej Prostytucji i Dziecięcej Pornografii. Zgodnie z art. 12(1) Protokołu*, Rzeczpospolita Polska 2007, s. 25.

1060 Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji - na interpelację nr 13631 w sprawie przeciwdziałania rozpowszechnianiu dziecięcej pornografii w Internecie (sygn. SPS-023-13631/09).

uległ większym zmianom. Dalej jest ona odpowiedzialna za nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie realizacji spraw o wykorzystywanie seksualne dzieci. Jej zadaniem jest także prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz uczestniczenie w konferencjach, sympozjach, seminariach i szkoleniach a także organizowanie oraz udział w doskonaleniu zawodowym policjantów z tematyki zwalczania pedofilii i pornografii dziecięcej. Wydział odpowiada również za współpracę międzynarodową na rzecz zwalczania pornografii i pedofilii dziecięcej. Oprócz ścisłej kooperacji z EUROPOL-em, współdziała on z INTERPOL-em mającym dostęp do bazy danych z wizerunkami ofiar i sprawców pornografii dziecięcej – International Child Sexual Exploitation image database (ICSE DB)[1061]. W ramach projektu unijnego DAPHNE II „Posłuchaj mnie – krzywdzone dziecko pod specjalną ochroną" funkcjonariusze policji szkolą się w rozpoznawaniu symptomów przemocy seksualnej i uczą się pracować z ofiarami[1062]. Policja w ramach zwalczania ww. procederu stara się współdziałać z organizacjami i instytucjami zajmującymi się zapobieganiem pedofilii i ochroną dzieci przed molestowaniem seksualnym, przemocą i innymi czynami dla nich szkodliwymi. Włącza się w społeczne kampanie medialne np. „Zły Dotyk", „Dziecko w Sieci", „Sefer Internet", których celem jest wskazanie wzorów bezpiecznych zachowań oraz jak unikać i się bronić przed szkodliwymi treściami występującymi w Internecie. Policjanci współpracują także ze szkołami, gdzie podczas spotkań przekazują rodzicom, nauczycielom i pedagogom informacje o zagrożeniach związanych z wykorzystywaniem seksualnym dzieci i realnych możliwościach uzyskiwania pomocy. Są animatorami szeregu programów prewencyjnych takich jak: „Ocalić dzieciństwo", „Bezpieczny przedszkolak", itp. Programy te obejmują zagadnienia szeroko pojętego bezpieczeństwa własnego, ostrożności w kontaktach z obcymi, zasad unikania zagrożeń w miejscach zabawy, nauki i w miejscu zamieszkania. Kierowane są zarówno do dzieci i młodzieży szkolnej,

[1061] M. Sokołowska, *Zwalczanie handlu ludźmi, pornografii dziecięcej i pedofilii*, „Kwartalnik Prawno Kryminalistyczny" 22(1) 2015, s. 37.

[1062] A. Czop, *Zwalczanie i zapobieganie przestępczości pedofilskiej – aspekty praktyczne i prawne*, „Security, Economy ☐ Law" 9(4) 2015, s. 47.

jak i dzieci w wieku przedszkolnym, a także do rodziców i opiekunów. Zgodnie z postanowieniami Konwencji o prawach dziecka Policja inicjuje wiele działań na rzecz pomocy dzieciom pokrzywdzonym, np. uruchamia telefony pomocy psychologiczno-prawnej dla dziecka i jego rodziny, policyjne telefony zaufania, pogotowia dziecięce, punkty pomocy w sytuacjach kryzysowych[1063]. Warto zauważyć, iż działania informacyjne podejmowane przez Policję oraz podmioty z nią współpracujące dają pozytywne rezultaty. Spowodowały one wzrost świadomości społeczeństwa i bardziej aktywną jego reakcję na zaistniałą krzywdę[1064].

[1063] *Sprawozdanie Rzeczpospolitej Polski z realizacji postanowień Konwencji o prawach dziecka w latach 1999-2010*, Warszawa 2012, s. 194.

[1064] http://www.slupsk.szkolapolicji.gov.pl/sps/aktualnosci/70951,Walka-z-pedofilian (dostęp 01.08.2017r.).

ZAKOŃCZENIE

Obecność patologii społecznych jest trwałym elementem funkcjonowania współczesnych cywilizacji zarówno w wymiarze lokalnym jak i globalnym. Z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że stan ten nie zmieni się przez najbliższe dziesięciolecia. Te negatywne zjawiska swoim zasięgiem obejmują osoby dorosłe jak i małoletnie wpływając na ich rozwój i postrzeganie otaczającego świata. Nie ma dla nich znaczenia płeć, wykształcenie, wykonywany zawód, przynależność narodowa czy wyznawana religia. Ich ofiarami stają się coraz szersze struktury społeczne a odczuwane skutki powodują poważne straty oraz szkody o charakterze indywidualnym i grupowym. Nie może więc dziwić fakt, że istniejące zagrożenia życia zbiorowego i dysfunkcje społeczne powodowane patologiami budzą ciągle żywe zainteresowanie. Dotyczy to nie tylko środowiska naukowego, ale także instytucji i organizacji odpowiedzialnych za nasze bezpieczeństwo i jakość życia. Prowadzone badania i analizy uwidaczniają przy tym, że źródeł i przyczyn narastających zjawisk patologicznych należy szukać w istniejących nierównościach społecznych oraz postępującej erozji systemu wartości i norm moralnych wyrastających na podłożu edno- i egzogennym.

Grupą dyspozycyjną odgrywającą szczególną rolę w ograniczaniu i eliminowaniu tych niekorzystnych zjawisk jest Policja. Wynika to z jej funkcji, zadań, posiadanych uprawnień oraz związanych z tym oczekiwań społecznych. Zawarte w publikacji informacje wskazują na wielowymiarowość podejmowanych w tym obszarze działań przez omawianą organizację. Mają one charakter ofensywny jak i profilaktyczno-zabezpieczający. Źródeł tej aktywności można doszukiwać się zarówno w odgórnych poleceniach i rozwiązaniach ustrojowych jak i indywidualnej kreatywności zespołów ludzkich funkcjonujących w poszczególnych jednostkach i ogniwach Policji. W tym aspekcie Policja z uwzględnieniem istniejącego otoczenia prawnego

konstruuje własne rozwiązania lub jako podmiot współuczestniczący wpisuje się w bardziej ogólną strategię o zasięgu mikro lub makro środowiskowym. To przekłada się na poziom zaufania Polaków do Policji i jej społeczny odbiór. Z przywołanych indykatorów wynika, że jedynie 27% obywateli naszego kraju deklaruje brak zaufania do Policji, a blisko trzy czwarte z nas (72%), pozytywnie ocenia jej pracę.

Abstrahując od społecznej recenzji funkcjonowania Policji, w książce unikano wprowadzania elementów oceny sposobu wykonywania zadań przez formację. Pobieżna inferencja tego elementu wskazuje jednak na pewne istniejące niedomagania w tym obszarze. Dotyczy to szczególnie gotowości instytucji odpowiedzialnej za zapewnienie bezpieczeństwa do mocniejszego przeciwstawienia się światu przestępczemu, który wydaje się być coraz bardziej nakierowany na przestępczość zorganizowaną. Można mieć również obawy o stopień przygotowania i reaktywności Policji wobec kwestii migracji ludności i związane z tym zjawiska towarzyszące takie jak terroryzm czy handel ludźmi. Statystyki obnażają również, że sferą wymykającą się kontroli policyjnej pozostaje nadal chuligaństwo stadionowe. Pewna nieporadność formacji uwidacznia się także w zwalczaniu patologii defektywnej preferencji. Na kanwie tego można więc zadać sobie pytanie na ile pod względem organizacyjnym i osobowym Policja jest w stanie sprostać nowym wzywaniom, które pojawiają się lub w najbliższym czasie pojawią się w obszarze patologii społecznych. Odpowiedzi na tak postawiony problem należy szukać poprzez dalsze badania o charakterze jakościowym. Badaniami tymi w pierwszej kolejności należałoby objąć system szkolenia zawodowego Policji oraz funkcjonariuszy szczebla podstawowego, którzy na co dzień w swojej służbie bezpośrednio zmagają się z istniejącymi patologiami.

BIBLIOGRAFIA

Adamczyk M., *Przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu w Polsce w latach 2000-2011*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" (2) 2013, s. 77-88.

Aftab P., *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i Spółka, 2003.

Agnew R., Bylica J., *GTS – idea oraz rekomendacje dla profilaktyki zachowań ryzykownych*, „Resocjalizacja Polska" (2) 2011, s. 233-255.

Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra: Wydawnictwo Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze, 2010.

Aleksandrowicz T., *Nowy terroryzm*, [w:] *Współczesne zagrożenia terroryzmem oraz metody działań antyterrorystycznych*, (red.) J. Szafrański, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2007.

Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.

Anderson P., *Zwrot w uzależnieniach – udział nauk biologicznych i społecznych w przeformułowaniu polityki wobec substancji psychoaktywnych* „Alkoholizm i Narkomania" 29(3) 2016, s. 171-181.

Andrzejewska A., *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empi*ryczne, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014.

Antonow R., *Handel ludźmi. Kierunki, metody i rodzaje zniewolenia ofiar*, „Annales UMCS" 61(1) 2014, s. 7-16

Antonowicz D., Wrzesiński Ł., *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, „Studia Socjologiczne" 192(1) 2009, s. 115-149.

Antoń P., *Unia Europejska wobec zbrojnego wymiaru skrajnego fundamentalizmu islamskiego*, „Eryda" (1) 2015, s. 122-139.

Augustynek A., *Jak walczyć z uzależnieniami*? Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2011.

Babik M., *Szkoła wobec subkultury pseudokibiców*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2010.

Babor T., *Klasyfikacja alkoholików*. *Teorie typologiczne od XIX wieku do współczesności,* [w:] *Alkohol a zdrowie - Typologia alkoholizmu,* Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2000.

Bacon, S. D., *The process of addiction to alcohol: social aspects*. „Quarterly Journal of Studies on Alcohol" (34) 1973, s. 1-27.

Badziak J., *Przestępstwo z art. 258 kodeksu karnego z 1997r. Studium prawnodogmatyczne* (rozprawa doktorska napisana w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu Łódzkiego) Łódź 2014.

Bafia J., *Przedmiot i zakres kryminologii*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych" (2-3) 1973, s.45-49.

Balcelewska D., *Hobby, przyzwyczajenie czy uzależnienie*?, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" (3) 2000, s. 42-48.

Barczykowska A., *Kapitał społeczny zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2011.

Bartusik W., *Handel ludźmi jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski na początku XXI w*., „Studenckie Konferencje Naukowe WSPiA Rzeszów" (3) 2015, s. 265-275.

Bauman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2006.

Baumeister R., Heatherton T., *Utrata kontroli*. *Jak i dlaczego tracimy zdolność samoregulacji*. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2000.

Bąk I., *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce*, „Ekonometria Econometrics" 50 (4) 2015, s. 43-62.

Bąk I., Szczecińska B., *Statystyczna analiza przestępczości w województwach Polski* „Folia Pomeranae Univrsitatis Technologiiae Stetinensis" 81(4) 2015, s. 5-14.

Becker G. S., *Crime and Punishment: An Economic Approach,* „Journal of Political Economy" 76(2) 1968, s. 169-217.

Becker H.S., *Rodzaje dewiacji. Model sekwencyjny,* [w:] *Socjologia. Lektury* (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005.

Beczkiewicz Z., *Zjawiska społecznie szkodliwe jako przedmiot badań naukowych*, [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) J. Góralewska, G. Seideler, S. Styk, Warszawa: Akademia Spraw Wewnętrznych,1974.

Beisert M., Izdebska A., *Wykorzystanie seksualne dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 11(2)2012, s. 48-66.

Beisert M., *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar", 2008.

Beisert M., *Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 1(1) 2002, s. 1-16.

Beisert M., *Patologia seksualna w systemie rodzinnym*, „Roczniki Socjologii Rodziny" (16) 2005, s.33-55.

Beisert M., *Pedofilia. Geneza i mechanizm zaburzenia*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012.

Beisert M., *Udział środowiska rodzinnego w procesie rozwoju pedofilii*, „Roczniki Socjologii Rodziny" (21) 2011, s. 145-168.

Białek T., *Terroryzm manipulacja s*trachem, Warszawa, Wydawnictwo Studio EMKA, 2005.

Biel K., *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2008.

Bielawska-Batorowicz E., Golińska L., *Przemoc w rodzinie* [w:] *Wobec przemocy* (red.) D. Kubacka-Jasiecka, A. Lipowska-Teutsch, Kraków: „All", 1997.

Bielicki E., *Z problematyki resocjalizacyjnej; patologia społeczna, patologia indywidualna, etiologia kryminalna, kara*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2005.

Bielski M., *Rzecz o granicach usiłowania przestępstw formalnych i materialnych - na przykładzie art. 200 § 1 k.k. i art. 200a k.k.,* „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" (3) 2010, s. 101-116.

Blaszczynski, L. Nower, *A pathways model of problem and pathological gambling*, "Addiction" 97(5) 2002, 487-499.

Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk: Wydawnictwo Arche, 2001.

Borkowski R., Terroryzm [w:] *Konflikty współczesnego świata*, (red.) R. Borkowski, Kraków: Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne AGH, 2001.

Borowski R., Wysocki D., *Instytucje wychowania resocjalizującego*, Płock: Wydawnictwo Novum, 2001.

Bortnowska H., *Carl Rogers: O stawaniu się osobą*, „Znak" (171) 1968, s. 1180-1194.

Borzucka-Sitkiewicz K., *Funkcjonowanie rodziny z problemem alkoholowym*, [w:] *Wybrane zjawiska powodujące zagrożenia społeczne*, (red.) A. Nowak, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2000.

Bożek M., *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych*, „Roczniki Administracji Publicznej" (1) 2015, s. 18-47.

Bradshaw J., *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia, 1994.

Brągiel J., *Zagadnienie przemocy wobec dziecka w rodzinie*, [w:] *Pedagogika rodziny*, (red.) S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.

Brodziak A., Różyk-Myrta A., Ziółko E., *List do Redakcji. Jak zrozumieć fundamentalizm i akty terroryzmu?*, „Psychiatria Polska" 50(1) 2016, s. 293-297.

Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 1999.

Bruno F., Mannino G., *Ogólne problemy uzależnienia od substancji uzależniających,* [w:] *Kompendium wiedzy o profilaktyce. Nadużywanie i nielegalny obrót substancjami uzależniającymi*, T.2 (red.) D. Muszyńska, Warszawa: Biuro ds. Narkomanii, 1997.

Buchała K., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 1999.

Budyn-Kulik M., *Psychologiczne i wiktymologiczne aspekty kazirodztwa*, [w:] *Kazirodztwo*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016,

Bukowska B., *Hazard w Polsce – obraz zjawiska i przeciwdziałanie*, „Świat Problemów" (3) 2015, s.3-10.

Bułat K., Czerniak P., Stożek M., *Kryminologia.* Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2007.

Cabalski A., *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i aktów przemocy*, „Probacja" (3) 2013, s.27-85.

Cekiera Cz., *Pojęcie i formy niedostosowania społecznego*, „Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne" (5) 1979, s. 10-16.

Cekiera Cz., *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2001.

Celebucka J., Jarczyńska J., *Hazard wśród młodzieży – rozpoznanie, profilaktyka, terapia,* [w:] *Uzależnienia behawioralne i zachowania problemowe młodzieży. Teoria-Diagnoza-Profilaktyka-Terapia,* (red.) J. Jarczyńska, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2014.

Chaim W*., Umiejscowienie poczucia kontroli a nasilenie potrzeb, lęku i mechanizmów obronnych,* „Studia Philosophiae Christianae" (2)1996, s. 275-280.

Chaim W*., Umiejscowienie poczucia kontroli a nasilenie potrzeb, leku i mechanizmów obronnych,* „Studia Philosophiae Christianae" (2)1996, s. 275-283.

Chlebio-Abed D., *Pierwotna profilaktyka uzależnień od alkoholu*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk", 2000.

Chlebowicz P., *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2009.

Chlebowicz P., Filipkowski W., *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2011.

Chlebowicz P., Kamińska J., *Operacyjna analiza kryminalna w służbach policyjnych* Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2015.

Chlebowicz P., *Perspektywy wykorzystania analizy kryminalnej w praktyce prokuratorskiej*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2013, s. 263-277.

Chlebowicz P., *Przemoc stadionowa w ocenie prawnokarnej*, „Prokuratura i Prawo" (1) 2006, s.149-160.

Chmal Z., *Pojęcie dysfunkcji i patologii w życiu społecznym*, [w:] *Dysfunkcje i patologie w sferze zarządzania zasobami ludzkimi,* (red.) Z. Janowska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007.

Chrobot P., *Przestępczość białych kołnierzyków w świetle amerykańskich teorii kryminologicznych. Analogie do polskich* realiów „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s.268-281.

Chruściel T., *Epidemiologia uzależnień lekowych*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (3) 2005, s. 18-33.

Cichomski M., Idzikowska I., *Ustawa o działaniach antyterrorystycznych w kontekście systemu zarządzania kryzysowego*, „Biuletyn RCB" (15) 2016, s.3-6.

Cichomski M., Więcek, K. *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019 jako operacyjno-wdrożeniowy dokument służący realizacji polityki rozwoju*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 11(6) 2014, s. 313 -328.

Cichowicz J., *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Olsztyn: Wydawnictwa WSP, 1992.

Cierpiałkowska L., *Alkoholizm, przyczyny, leczenie,* Poznań: Wydawnictwo UAM, 2001.

Cieślak M., *Od represji do opieki - rzut oka na ewolucje odpowiedzialności nieletnich,* „Palestra" 181(1) 1973, s. 26-48.

Comtte A., *Metoda pozytywna w szesnastu wykładach,* Warszawa: PWN, 1961.

Czaja M., *Ochrona rozwoju dziecka przed zagrożeniami w aspekcie prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego*, Warszawa: Wydawca Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2016.

Czapczyńska A., *Przeciw dziecku. Raport ONZ*, „Niebieska Linia" 49 (2) 2007, s. 3-5.

Czerwińska E., *Przestępczość a zdrowie psychiczne. Przegląd badań empirycznych dotyczących osobowościowych determinant aktywności przestępczej*, „Sztuka Leczenia" 17 (3-4) 2008, s.59-76.

Czop A., *Przemoc seksualna wobec dzieci oraz programy prewencyjne realizowane w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka-Refleksje" (14) 2013, s. 48-59.

Czop A., *Zwalczanie i zapobieganie przestępczości pedofilskiej – aspekty praktyczne i prawne*, „Security, Economy ☐ Law" 9 (4) 2015, s. 34-57.

Danek P., *PR szalikowców, czyli wojna na wlepki*, „Zeszyty Prasoznawcze" 48 (1-2) 2005, s. 69-78.

Dąbrowska K., Wieczorek Ł., *Problem współwystępowania zaburzeń hazardowych z zaburzeniami psychicznymi. Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania" 29 (2016), s. 17-26.

Dec J., *Zjawisko handlu ludźmi i profil ofiar z polski i zagranicy*, „Rocznik Lubuski" (32) 2006, s. 177-199.

Demenko A., *W poszukiwaniu źródeł przestępczości*, „Policja" (4) 2009, s. 2-6.

Derlatka M., *Definicja pornografii a zasada nullum crimen sine lege*, „Prokuratura i Prawo" (11) 2005, s. 147-150.

Dietel M., Zawartka M., *Funkcje stewarda w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa widowisk sportowych*, [w:] *Bezpieczeństwo i organizatorzy imprez sportowych,* (red.) K. Nessel, E. Wszendybał-Skulska, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2014.

Dimoff T., Carper S., *Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki*, Warszawa: Wydawnictwo Elma Books, 1994.

Dines G., *Pornoland. Jak skradziono naszą seksualność*, Warszawa: Wydawnictwo „W drodze", 2012.

Dobkowski J., *Zasady organizacji Policji*, [w:] *Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polski*, (red.) E. Ura, S. Pieprzny, Rzeszów: Wydawnictwo „RS Druk", 2010.

Domański Ł., *Odpowiedzialność karna za produkcję, posiadanie i obrót środkami odurzającymi*, „Prokuratura i Prawo" (2) 2006, s. 42-69.

Dośpiał A., Garnier J., *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie*, Veneto: Wydawnictwo Universita di Padova, 2007.

Dudała J., *Fani Chuligani. Rzecz o polskich kibolach*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2004.

Dufour M., *Picie alkoholu w różnych okresach życia.* Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiazywania Problemów Alkoholowych, 2000.

Durasiewicz A., *Alkoholizm jako patologia społeczna – aspekt lokalny i krajowy*, [w:] *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, (red.) K. Linowski, M. Jędrzejko, Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej „Ave", 2012.

Dworas-Kulik J., *Prawnokarne aspekty pedofilii*, „Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia" (1)2015, s. 26-42.

Dworzecki J., *Terroryzm jako zagrożenie współczesnego świata*, „Zeszyty Naukowe Apeiron" (5) 2011, s.181-235.

Dzielska A., Kowalewska A., *Zachowania ryzykowne młodzieży - współczesne podejście do problemu,* „Studia BAS" 38(2) 2014, s. 139-168.

Dzięboswki R., Szostak R., *Child grooming w świetle polskiego prawa karnego*, „Studia Prawnoustrojowe" (19) 2013, s. 37-51.

Dzik B., *Hazard,* [w:] *Psychologia ekonomiczna*, (red.) T. Tyszka, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004.

Eichstaedt K., *Zarządzenie przez sąd kontroli operacyjnej w ujęciu procesowym*, „Prokuratura i Prawo" (9) 2003, s. 28-48.

Encyklopedia Popularna PWN, T. 4, (red.) R. Burek, Warszawa: Świat Książki, 1997.

Encyklopedyczny Słownik Psychiatrii, (red.) L. Korzeniowski, Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich,1986.

Fagan P., *Wpływ pornografii na jednostkę, małżeństwo, rodzinę i społeczeństwo*, Poznań: Fundacja „Głos dla Życia", 2011.

Falandysz L., *Wiktymologia,* Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna", 1979.

Faller K.C., *Child Sexual Abuse. An Interdysciplinary Manual for Diagnosis, Case Management and Treatment*, New York: Columbia University Press,1988.

Filar M., *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks karny. Krótki komentarz,* Z. 2, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1997.

Filar M., *Pornografia,* „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego" (8-9) 1993, s. 25-30.

Filar M., *Pornografia. Studium z dziedziny polityki kryminalnej*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1977.

Filar M., *Przestępstwa seksualne w nowym polskim kodeksie karnym,* „Problemy Rodziny" (2-3) 1999, s. 53-58.

Filar M., *Przestępstwa seksualne w polskim prawie karnym*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1985.

Filar M., *Rozdział XXV. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz* (red.) M. Filar, Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis, 2008.

Filar M., *Seksualne wykorzystanie dzieci w świetle polskiego kodeksu karnego (na tle porównawczym),* „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (1) 2002, s. 39-52.

Filar M., *Współczesne tendencje kryminalno-polityczne w zakresie reglamentacji pornografii*, „Państwo i Prawo" (1) 1979, s. 102-105

Filipiak M., *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999.

Filipiak M. *Socjologia zachowań dewiacyjnych*, [w:] *Przestępczość nieletnich. Źródła. Przejawy. Środki zaradcze*, (red.) M. Filipiak, Lublin, Wydawnictwo LTN, 1997.

Flemtermsky H., *Handel kobietami – przewodnik dla ofiar i organizacji pomocowych*, Barcelona: Sieć Bakhita ds. Przeciwdziałania i Pomocy Ofiarom Współczesnych Form Niewolnictwa, 2013.

Florczak A., *Handel ludźmi*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, (red.) A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław; Wydawnictwo „OTO Agencja Reklamowa", 2014.

Frysztacki F., *Socjologia problemów społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2009.

Gaberle A., *Patologia społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1993.

Gapik L., *Funkcjonowanie seksualne w normie i patologii. Podstawy diagnostyki i terapii*, „Przegląd Terapeutyczny" (1) 2006, s. 1-22.

Gapik L., *Seksuologia*, [w:] *Położnictwo i ginekologia*, (red.) G. Bręborowicz, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2005.

Garbat Z., *Przemoc w rodzinie: odrzućmy mity - poznajmy fakty*, Jaworzno: Ośrodek Wspierania Inicjatyw Społecznych (OWIS), 2006.

Gardocki L., *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym,* „Annales UMCS" (2) 2013, s. 29-40.

Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2015.

Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK,1999.

Gaś Z., *Badanie zapotrzebowania na profilaktykę w szkole,* Warszawa: MENiS, 2004.

Gaś Z.B., *Uzależnienia: skuteczność programów profilaktyki*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994.

Gąsior K., *Typy alkoholizmu u kobiet*, „Alkoholizm i Narkomania" 18 (1-2) 2005, s. 39-56.

Giddens A., *Socjologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

Gierowski J., Haś A., *Konfiguracja czynników ryzyka, wybrane cechy osobowości i funkcjonowanie nieletnich w zakładzie poprawczym*, [w:] *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, (red.) J. M. Stanik. Warszawa: Wydawnictwo Komandor, 2007

Gindrich P., *Psychospołeczne komponenty nieprzystosowania*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskie, 2007.

Giża P., *Organy odpowiedzialne za przeciwdziałanie terroryzmowi w Polsce. Prewencja oraz zwalczanie zjawiska*, „Security, Economy & Law" (7) 2015, s. 15-25.

Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.

Goodman N., *Wstęp do socjologii*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2009.

Górecki P., Stachowiak S., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2007.

Górecki T., *Patologia młodzieżowej podkultury kibiców sportowych*, „Kultura Fizyczna" (9-10) 1989, s. 28-30.

Górski S., *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985

Grabarczyk G., *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2002.

Grabowska A., *Uwodzenie cyberprzemoc oraz pornografia – wiktymizacja dziecka w wirtualnym świecie*, „Forum Oświatowe" (1) 2010, s. 99-114.

Griffiths M., Gry *i hazard. Uzależnienia dzieci w okresie dorastania*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2004.

Gromska J., Masłowski J., Smoktunowicz I., *Badanie przyczyn kazirodztwa na podstawie analiz opinii sądowych,* „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej" 4(2) 2002, s. 267.

Groth J., *Rozwój moralny a radzenie sobie ze stresem u nieletnich przestępców*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2003.

Grott K., *Kazirodztwo w aspekcie socjopsychologicznym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji" (81) 2009, s. 153-173.

Gruszczak A., *Unia Europejska wobec przestępczości, współpraca w ramach III filara*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2002.

Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa Oficyna Wydawnicza Łośgraf, 2011.

Grzegorczyk T., *Wykorzystywanie i przekształcanie materiałów operacyjnych w materiał dowodowy w postępowaniu karnym*, [w:] *Przestępczość Zorganizowana, Świadek* Koronny, Terroryzm, (red.) E. W. Pływaczewski, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2005.

Grzegorzewska M., *Pedagogika specjalna*, Warszawa: Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej 1959.

Guzik-Makaruk E., Zatyka E., *Rada Europy wobec terroryzmu – elementy strategii przeciwdziałania*, „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s. 45-59.

Habrat B., *Klasyfikacja alkoholizmu wg Cloningera*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii (1) 1992, s. 155-160.

Habrat B., *Problemy związane z piciem alkoholu przez osoby starsze*, „Postępy Nauk Medycznych" (8) 2011, s. 701-704.

Habrat B., *Szkody zdrowotne spowodowane alkoholem*, Warszawa: Springer PWN, 1996.

Hall C.S., Lindzey G., Campbell J.B., *Teorie osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.

Hanausek T., Marek Z., Widacki J., *Zgwałcenia*, Warszawa: MSW, 1976.

Hanausek T., *Ustawa o Policji. Komentarz,* Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 1996.

Han-Ilgiewicz N., *Dziecko w konflikcie z prawem karnym*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1965.

Hanusek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2005.

Harasimiak G., *Nieletni sprawcy czynów zabronionych - winni czy ofiary w polskim modelu postępowania z nieletnimi*, [w:] *Gaudium In Litteris Est. Księga jubileuszowa ofiarowana pani profesor Genowefie Rejman*, (red.) L. Gardocki, M. Królikowski, A. Walczak-Żochowska, Warszawa: Wydawnictwo „Liber", 2005.

Hausman M., Szczepański W., *Możliwości narzędzi analitycznych w policji a aspekt geoprzestrzenny*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum" 12(1), 2013, s. 55-66.

Heitzman J., Lew-Starowicz M., Pacholski M., Lew-Starowicz Z., *Wykorzystanie seksualne dzieci w Polsce – analiza badań 257 sprawców, którzy popełnili przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, „Psychiatria Polska" 48(1) 2014, s. 105-120.

Henzel-Korzeniowska A., Więznowsk J., *Kontrowersje wokół pornografii*, „Przegląd Terapeutyczny" (8) 2010, s. 1-11.

Herman L.J., *Przemoc, uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2000.

Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki, 2001.

Hollin C., Browne D., Palmer E., *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznawanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2008.

Hołyst B., *Bezpieczeństwo jednostki*, Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2014.

Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2004.

Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016.

Hołyst B., *Policja na świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2011.

Hołyst B., *Socjologia kryminalistyczna*, T.1. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2007.

Horoszowski P., Kryminologia, Warszawa: PWN, 1965.

Ignaczak W., *Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej*, Szczytno: Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji, 2005.

Imieliński K., Medycyna *seksualna. Patologia i profilaktyka*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza PCK, 1992.

Iwanicka K., Malicki D., Olajossy M., *Typologia uzależnienia alkoholowego według Lescha- opis kliniczny*, „Curr Probl Psychiatry" 12(3) 2011, s. 256-259.

Izdebska A., *Konsekwencje przemocy seksualnej wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (4)2009, s. 37-55.

Jabłoński P., Jędrzejko M., *Narkotyki i paranarkotyki (perspektywa polska*), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, 2011.

Jabłoński P., *Używanie wielu substancji psychoaktywnych- opis zjawiska i terapia*, [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, (red.) P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Czabała, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2012.

Jagielska B., Majchrzak A., Tabor-Dzikoń A., *Zatrzymanie osoby*, Słupsk: Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, 2016.

Jakubowski J., *Zarys teorii osobowości K.R. Rogersa*, „Studia Philosophiae Christianae" 6 (1) 1970, s. 68-91.

Jałoszyński K., *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce*?, Warszawa: Wydawnictwo AON, 2001.

Jałoszyński K., *Współczesny wymiar antyterroryzmu* Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2008.

Jałoszyński, *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi: aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2010.

Jałowiecki B*., Z problemów patologii wielkiego miasta*, „Studia Socjologiczne" (4) 1967, s. 156-168.

Jankowiak R., *Poradnik prawny kuratora rodzinnego i nieletnich*, Żary: Wydawnictwo „Monogram", 2006.

Jankowska M., *Ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym w świetle przepisów kodeksu karnego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (2) 2015, s.64-68.

Jarczyńska J., *Zaangażowanie w hazard młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2016.

Jaroch W., *Współczesna zorganizowana przestępczość gospodarcza*, „Białostockie Studia Prawnicze" (6) 2009, s. 165-177.

Jarosz E., *Dom który krzywdzi*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk", 2001.

Jarosz E., Nowak A., *Dzieci ofiary przemocy w rodzinie*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2012

Jarosz M., *Patologia życia rodzinnego*, Warszawa: CPBN, 1990.

Jarosz M., *Samobójstwa. Dlaczego teraz?*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

Jarosz M., *Samoniszczenie: samobójstwo, alkoholizm, narkomania.* Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1980.

Jaruszewski W., *Terroryzm w dobie współczesnych konfliktów*, „Zeszyty Naukowe – Politechnika Koszalińska. Wydziału Nauk Ekonomicznych" (17) 2013, s. 131-146.

Jarząbek-Bielecka G., Buks J., Lorkiewicz-Muszyńska D., Labęcka M., Jarząbek M., Bielecka-Gąszcz A., Wilczak M., Pisarska-Krawczyk M., Opala T., *Przestępstwa wobec nieletnich, przestępstwa seksualne*, „Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu" 39 (2) 2014, s. 16-181.

Jasińska A., Klimkiewicz A., Sękowski K., Wojnar M., *Uzależnienia behawioralne w praktyce lekarskiej*, Warszawa: Stowarzyszenie Młodych Lekarzy, 2013.

Jasiński J., *Elementy patologii społecznej Polsce,* [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1986.

Jasiński J., *W sprawie rozumienia terminu patologia społeczna*, „Państwo i Prawo" (7) 1986, s. 97-100.

Jaździk-Osmólska A., *Wycena kosztów wypadków i kolizji drogowych na sieci dróg w Polsce na koniec roku 2015, z wyodrębnieniem średnich kosztów społeczno-ekonomicznych wypadków na transeuropejskiej sieci transportowej,* Warszawa: Instytut Badawczy Dróg i Mostów, 2016.

Jędrzejko M., Bożejewicz W., Szarzała D., *Zagrożenia narkomanią w perspektywie antropologiczno-etycznej*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2007, s. 51-72.

Jędrzejko M., Kowalewska A., *Narkomania – wybrane pojęcia i definicje,* [w:] *Narkomania spojrzenie wielowymiarowe,* (red.) M. Jędrzejko, Pułtusk – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2009.

Jędrzejko M., Walancik M., *Człowiek i uzależnienia – uwarunkowania zjawiska*, [w:] *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, Warszawa- Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013.

Jędrzejko M., Walancik M., *Człowiek i uzależnienia*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, Warszawa-Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013.

Jędrzejko M., Walancik M., Janusz M., *Patologie – uzależnienia: Zjawisko i jego implikacje*, [w:] *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Walancik, M. Janusz, Dąbrowa Górnicza – Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2013.

Jędrzejko M., Walancik M., Janusz M., *Patologie – uzależnienia: zjawisko i jego implikacje*, [w:] *Zachowanie ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, (red.) M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, Warszawa-Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASRA-JR, 2013.

Juczyński Z., *Narkomania, Podręcznik dla nauczycieli i rodziców,* Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2002.

Jurczak J., *Chuligaństwo stadionowe. Symbole gesty na polskich stadionach*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2011.

Kacak P., *Dowód przemocy. Czy Niebieskie Karty są Policji potrzebne?*. „Policja 997" 31(10) 2007, s. 28-29

Kalinowski M., Pałka J., *Zarys dziejów resocjalizacji nieletnich*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, 2003.

Karpiński M., *Stulecie narkotyków*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (1) 2005, s. 36-38.

Karpiuk M., *Struktura organizacyjna Policji*, [w:] *Prawo policyjne*, (red.) M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Orzeszyn, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014.

Kądziołka K., *Wpływ wybranych czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym na przestępczość przeciwko mieniu w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach" (181) 2014, s. 11-23.

Kąkol C., *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz,* Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2012.

Kendall-Tackett K.A., Williams L.M., Finkelhor D., *Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies*, „Psychological Bulletin" 113 (1)1993, s. 164–180.

Kinas-Zalewska A., *GST- ogólna teoria napięcia a nieletni sprawcy przestępstw seksualnych,* „Przegląd Badań Edukacyjnych" 17 (2), 2013, s. 135-150.

Kinney J., Leaton G., *Zrozumieć Alkohol*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiazywania Problemów Alkoholowych, 1996.

Kisiel-Dorohinicki M., Dreżewski R., Hernik Ł., Miłoś T., Piętak K., Pohol A., *Zintegrowane środowisko wspomagania analizy kryminalnej,* [w:] *Metody sztucznej inteligencji w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, (red.) E. Nawarecki, Kraków; Wydawnictwo AGH, 2009.

Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System,* Warszawa: Wydawnictwo AON, 2011.

Klamut R., *Bezpieczeństwo jako pojęcie psychologiczne*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej" 19(4) 2012, s. 41-51.

Kliś M., *Przestępczość w Internecie, zagadnienia podstawowe*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 4 (1) 2000, s. 5-24.

Klonowska I., *Psychologiczne i kryminologiczne aspekty zachowań ryzykownych młodzieży*, „Resocjalizacja Polska" (11) 2016, s. 83-95.

Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz (red.) A. Zolla, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2013.

Kodeks karny. Komentarz (red.) A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2015.

Kodeks karny. Komentarz (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2015.

Kodeks karny. Komentarz (red.) T. Bojarski, Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis Polska, 2011.

Kojder A., *Badania nad patologią społeczną w Polsce*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej* (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976.

Kojder A., *Rola prawa w rozwiązywaniu problemów patologii społecznej*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej*, (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976.

Kolasa K., *Jaki są skutki finansowe i zdrowotne picia alkoholu? Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania" 28 (3) 2015, s. 183-192.

Kolejwa M., Olszewski M., *Subkultura szalikowców*, [w:] *Socjodemograficzne uwarunkowania zachowań agresywnych subkultury szalikowców sekcji piłkarskich Radomika Radom i Legii Warszawa*, (red.) M. Kolejwa, M. Olszewski, Radom: Wydawnictwo Politechnika Radomska, 2011.

Kołacz W., *Wpływ metod zapobiegania i zwalczania chuligaństwa futbolowego na zachowania kibiców,* [w:] *Społeczne zmagania ze sportem*, (red.) Ł. Rogowski, R. Skrobacki, Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2011.

Koniakowska-Kuczyńska J., *Odpowiedzialność karna za posiadanie narkotyków*, „Alkoholizm i Narkomania" 21 (3) 2008, s. 311-322.

Konieczny J., *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2012.

Konopnicki J., *Niedostosowanie społeczne,* Warszawa: PWN, 1971.

Konopnicki J., *Zaburzenia w zachowaniu się dzieci i w środowisku*, Warszawa: PWN, 1964.

Kopicz-Kamińska E., *Mechanizmy uzależnienia*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2005, s. 45-47.

Kordaczuk-Wąs M., *Algorytmy i kwestionariusze dla policjantów: szacowanie ryzyka zagrożenia życia i zdrowia osób dotkniętych przemocą w rodzinie,* „Niebieska Linia" (6) 2013, s. 12-15.

Kordaczuk-Wąs M., Mende W., *Praktyczny podręcznik dla policjantów. Szacowanie ryzyka związanego z indywidualnymi przypadkami przemocy w rodzinie,* Warszawa: MSW, 2013.

Korwin-Szymanowska A., *Psychospołeczne aspekty poczucia bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość,* (red.) I. Pabisz-Zarębska, Kraków: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron", 2010.

Kossowska A., *Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*, [w:] Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, (red.) W. Klaus, P. Wiktorska, K. Buczkowski, B. Czarnecka-Dziulak, D. Wójcik, A. Kossowska, I. Rzeplińska Warszawa: SEDNO Wydawnictwo Akademickie, 2013.

Koszewska K., *Kryzys w szkole*, [w:] Sytuacje *kryzysowe w szkole – rola i zadania szkolnego pedagoga i psychologa*, (red.) K. Koszewska, Warszawa: Biuro Edukacji Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa 2010.

Kościan A., *Przyczyny i przejawy uzależnienia od alkoholu*, „Fides Et Ratio" (4) 2011, s. 5-13.

Kowalski R., *Potomkowie Hooligana. Szalikowcy. Społeczno – Kulturowe Źródła agresji widowni sportowych*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000.

Kowalski S., *Pornografie można zdefiniować*, „Służba Życiu" (1) 2006, s. 2-4.

Kozaczuk F., *Trudności w procesie wartościowania u nieletnich*, [w:] *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, (red.) F. Kozaczuk, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008.

Kozak S., *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2007.

Kozłowska U., *Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce*, Warszawa: MSWiA, 2007.

Kraciuk J., *Przestępstwa gospodarcze w przedsiębiorstwach i sposoby ich przeciwdziałania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia" 690 (51) 2012, s. 801-810.

Krajewski K., *Polskie ustawodawstwo dotyczące narkotyków i narkomanii. Pomiędzy represją a terapią*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 44 (5) 2008, s. 7-11.

Krajewski K., *Prawo karne wobec narkotyków i narkomanii: ustawodawstwo polskie na tle modeli regulacji dotyczących narkotyków*, „Alkoholizm i Narkomania" 20 (4) 2007, s. 425-437.

Krajewski K., *Problemy narkotyków i narkomanii w ustawodawstwie polskim*, Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju UNDP, 2004.

Krajewski, *Polskie prawo narkotykowe wysyła sprzeczne sygnały*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2007, s. 54-58.

Kramer M., *The ICD-9 classification of mental disorders: a review of its developments and contents*. „Acta Psychiatrica Scandinavica" (59) 1979, s. 241-262.

Krawczuk A., *Poczet cesarzy bizantyjskich*, Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 1992.

Krawiec M., *Zapobieganie alkoholizmowi*, Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy, 1987.

Krawulska-Ptaszyńska A., Smelkowska-Zdziebek A., *Pornografia dziecięca – charakterystyka zjawiska*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 59(3) 1997, s. 165-175.

Król-Fijewska M., *Tam i stamtąd. Zjawiska psychologiczne w chorobie alkoholowej.* Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości PTP, 1993.

Kruczek, *Stosowanie środków psychoaktywnych przez nieletnie przestępczynie*, „Alkoholizm i Narkomania" 26 (4) 2013, s. 331-348.

Krukowski A., *Dewiacje społeczne i ich kontrola w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo UW, 1992.

Krukowski A., *Patologia społeczna a przestępczość*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej,* (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976.

Krzywicka I., *Instytucje Unii Europejskiej w przeciwdziałaniu problemom narkomanii*, "Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (2) 2006, s. 42-58.

Krzywicka I., *Problem narkomanii i narkotyków jako przedmiot współpracy państw Unii Europejskiej*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2005, s. 51-69.

Krzyżak-Szymańska E., *Przestępczość nieletnich jej tendencje w skali kraju i województwa śląskiego. Statystyka i opis jakościowy zjawiska,* [w:] *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży i jego zagrożenia*, (red.) A. Szymański, E. Krzyżak-Szymańska, Mysłowice: Wydawnictwo GWSP Mysłowice, 2006.

Krzyżak-Szymańska E., Szymański A., *Przemoc domowa - procedura interwencji policyjnej*, „Policja" (1) 2002, s.21-26.

Krzyżanowski A., Krzyżanowska A., *Przemoc seksualna. Wykorzystanie seksualne dziecka w wieku szkolnym*, „Przegląd Terapeutyczny" (9-10) 2013, s.1-13.

Kubacka-Jasiecka D., *Nie widzę, nie słyszę i milczę...O psychologii świadków przemocy*, [w:] *Przemoc i marginalizacja. Patologie społecznego dyskursu* (red.) P. Piotrowski, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2004.

Kubacka-Jasiecka D., *Pseudokibice i szalikowcy. O psychologicznych mechanizmach przemocy stadionowej*, [w:] *Sport a agresja*, (red.) Z. Dziubiński, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, 2007.

Kubaszewski P., *Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w trzy lata po jej wejściu w życie – raport praktyki stosowania*, Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2014.

Kubiczek A., *Przestępczość gospodarcza – czy można ją ograniczyć*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 42(2) 2015, s. 266-281.

Kulisiewicz T., *Zespół uzależnienia alkoholowego (choroba alkoholowa): rozpoznanie i leczenie.* Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy, 1984.

Kulisz M., *Zarządzanie systemem bezpieczeństwa* państwa, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego" (2010/2011), s. 97-113.

Kurkowski C., *Przemoc w rodzinie na tle innych rodzajów przemocy*, [w:] Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku T.IV., (red.) U. Śmietana, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2005

Kuryłowicz M., *Prawa antyczne. Wykłady z historii najstarszej prawa świata*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.

Kusztal J., *Odpowiedzialność nieletnich w prawie polskim*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, (red.) B. Urban, Mysłowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Mysłowicach, 2004.

Kusztal J., *System resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w Polsce i w Niemczech*, Kraków: Wydawnictwo „WAM", 2008.

Kwaśniewski J., *Czy istnieje dewiacja społeczna*? „Studia Socjologiczne" (3-4) 1982, s. 63-88.

Kwaśniewski J., *O niektórych społecznych uwarunkowaniach tzw. zjawisk patologicznych*, [w:] *Problemy patologii społecznej*, (red.) T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1986.

Kwaśniewski J., *Patologia społeczna*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, T. 3, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2000.

Kwaśniewski J., *Pozytywna dewiacja społeczna*, „Studia Socjologiczne" (3)1976, s. 215-232.

Kwaśniewski J., *Zakres pojęcia i problematyki patologii społecznej*, [w:] *Patologia społeczna. Wybrane problemy*, (red.) T. Szymanowski, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej, 1991.

Kwaśniewski J., *Zakres pojęcia i problematyki patologii społecznej*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacji w nurtach inkluzji. Doświadczenia, problemy, perspektywy międzynarodowe*, (red.) B. Jezierska, A. Rejzner, B. Szczepaniak, A. Szecówka, Warszawa: Wydawnictwo IPSIR UW, 2013.

Kwaśniewski, *Koncepcje podkultur dewiacyjnych*, [w:] Zagadnienia *patologii społecznej*, (red,) A. Podgórski, Warszawa: PWN, 1976.

Lach B., *Portret psychologiczny sprawcy przestępstwa wykorzystania seksualnego*, [w:] *Nowoczesność oględzin procesowo-kryminalistycznych*, (red.) M. Goc, M. Zajder, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 1999.

Lach B., *Profilowanie kryminalistyczne*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2014.

Laskowska K., *Rola prawa karnego w ograniczaniu patologii jako poważnego zagrożenia dla społeczeństwa XXI wieku*, „Archiwum Kryminologii" (31) 2009, s. 147-158.

Lasocik Z., *Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, (red.) Z. Lasocik, Warszawa: Ośrodek Badań Praw Człowieka, 2006.

Lasocik Z., Rekosz-Cebula E., Wieczorek Ł., *Handel ludźmi do pracy przymusowej - mechanizmy powstawania i efekty zapobiegania*, Warszawa-Sztokholm: Rada Państwa Morza Bałtyckiego, 2014.

Lelonek-Kuleta B., *Psychospołeczne korelaty uzależnień od gier hazardowych*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.

Lernell E., *Zarys kryminologii ogólnej*. Warszawa: PWN, 1978.

Leszczyński M., *Spotters*, „Przegląd Prewencyjny" 1(2) 2010, s. 51-53.

Leśniak M., *Jednostka – dewiacja – społeczeństwo,* [w:] *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, (red.) K. Czekaj, K. Gorlach, M. Leśniak, Warszawa: „Interart", 1998.

Letkiewicz A., *Kierunki i metody doskonalenia organizacji pracy Policji,* Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, 2007.

Lew -Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2000.

Lew-Starowicz Z., *Encyklopedia erotyki*, Warszawa: „Muza", 2001.

Lew-Starowicz Z., *Seks w sieci i nie tylko*, Kraków: Wydawnictwo Medyczne, 2003.

Lipka M., *Zjawiska patologii społecznej. Studium Prawno-Kryminologiczne*, Warszawa: PWN, 1977.

Lipkowska-Teutsch A., *Rodzina a przemoc*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 1995

Lipkowski O., *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1971.

Lipkowski O., *Resocjalizacja*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1987.

Lipoński W., *Encyklopedia sportów świata*, Poznań: Oficyna Wydawnicza Atena Krzysztof Sawala, 2006.

Lisiecki M., *Dziecięca prostytucja homoseksualna i pedofilia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (2) 1999, s. 119-134.

Łaba A., *Nielegalny hazard w Polsce*, „Wiadomości Celne" (7) 2014, s. 7-8.

Łabuz P., *Przestępczość zorganizowana w świetle polskiego prawa* „Zeszyty Naukowe WSFiP w Bielsku-Białej" (3) 2014, s. 50-65.

Łatka T., *Polscy kibice – chuligani*, Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, 2011.

Łojkowska M., *O przestępstwach, których nie ma*, „Niebieska Linia" (4) 2010, s. 15-17.

Łoś M., *Rola dewiacji w procesach zmiany społecznej*, [w:] *Zagadnienia patologii społecznej*, (red.) A. Podgórecki, Warszawa: PWN, 1976.

Łucka I, Dziemian A., *Pedofilia – przegląd literatury, ilustracja kazuistyczna, dylematy*, „Psychiatria Polska" 48 (1) 2014, s. 121-134.

Łuszcz R., *Koncepcja Policji środowiskowej (community policing) jako rdzeń marketingu relacji w procesie świadczenia usług publicznych przez Policję,* „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Seria Zarządzanie" 17 (1) 2016, s. 113-123.

Łuszczak K., *Pedagogiczne aspekty uczestnictwa dzieci i młodzieży w serwisach społecznościowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego" 656(28) 2011, s. 129-148.

Machowski A., *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym.* Mysłowice: Wydawnictwo GWSP Mysłowice, 2008.

Madej M., *Międzynarodowa współpraca w zwalczaniu terroryzmu po 11 września 2001 roku*, „Stosunki Międzynarodowe" (2) 2012, s. 83-106.

Madeja Z., *Patomechanizm uzależnienia psychologicznego od substancji psychoaktywnych*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (4) 2006, s. 5-48.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1938.

Makowski A., *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994

Malczewski A., *Europejski raport narkotykowy 2015 – sytuacja w Polsce i w Europie*, „Remedium" (6) 2015, s. 28-30.

Malczewski A., *Iniekcyjni użytkownicy narkotyków – epidemiologia i podjęte działania,* „Remedium" (12) 2014, s. 28-29.

Malczewski A., Misiurek A., U*żywanie nielegalnych substancji psychoaktywnych – wyniki badań*, „Serwis Informacyjny Narkomania" (1) 2013 s. 28-35.

Malczewski A., *Raport - Nielegalny rynek oraz redukcja podaży na narkotyki*, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2010.

Malec J., *Patologia społeczna jako zjawisko*. *Projekt definicji*, „Państwo i Prawo" (4) 1986, s.59-65.

Malec J., *Raport - Sytuacja ofiar przestępstw w Polsce*, „Biuletyn RPO 2002, Materiały nr 45".

Marcinek P., Kapała A., *Pedofilia w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Seksuologia Polska" 10 (2) 2012, s. 76-84.

Marczyk A., *Główne rodzaje przestępczości zorganizowanej*, „Security Economy & Law" (2) 2013, s. 93-107.

Marzec-Holka K., *Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011.

Masiul K., *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 2014.

Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość,* Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa 2002.

McClancy J., *Sport, Identity and Ethnicity*, New York: Berg Publisher, 1996.

McGill T., *Przezwyciężyć uzależnienie, poradnik dla rodziców*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2007.

Mellibruda J., *Przemoc domowa*, „Charaktery" (10) 1997, s. 14.

Mellibruda J., *Psychopatologia zjawisk społecznych*, [w:] J. Strelau (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki,* T.3. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005

Mellibruda J., Sobolewska-Mellibruda Z., *Integracyjna psychoterapia uzależnień. Teoria i praktyka.* Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia, 2006.

Mende W., Kordaczuk-Wąs M., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Narzędzie szacowania ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie*, „Kwartalnik Policyjny" 27 (1) 2014, s. 10-13.

Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna,* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

Meyer R., *Psychopatologia*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2003.

Michalczyk T., Śliż A., *Czy można mówić o dewiacji pozytywnej*? [w:] *Zjawiska patologii społecznej, Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, programy*, (red.) T. Sołtysiak, M. Kowalczyk-Jamnicka, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1995.

Mielcarz T., *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Froma*, Szczecin: Wydawnictwo „My Book", 2006.

Mielecka-Kubień Z., *Szacowanie społecznych kosztów hazardu problemowego i patologicznego*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 67 (3) 2014, s. 33-42.

Milka K., *Odpowiedzialność prawnokarna organizatora za bezpieczeństwo imprezy masowej* [w:] *Prawnokarna ochrona imprez sportowych w związku z Euro 2012,* (red.) M. Kopeć, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.

Moczuk E., *Przestępczość nieletnich jako problem społeczny*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna. Perspektywy i zagrożenia*, (red.) F. Kozaczuk. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004.

Mordarski S., *Analiza zjawiska narkomanii – patomechanizm uzależnienia*, „Biuletyn Informacyjny Problemy Narkomanii" (3) 2006, s. 39-42.

Mordwa S., *Struktura i typologia przestrzenna przestępczości w Polsce – przykład wykorzystania walidacji liczby skupień w metodzie k-średnich,* „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Economica" (12) 2012, s. 89-110.

Morgała M., *Definicja i zakres pojęcia chuligaństwo stadionowe*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2012, s. 77-88.

Moskalewicz J., Badora B., Gwiazda M., Herrmann M., Kalka M., Oszacowanie *rozpowszechnienia oraz identyfikacja czynników ryzyka i czynników chroniących: hazardu, w tym hazardu problemowego (patologicznego) oraz innych uzależnień behawioralnych*, Warszawa: Ministerstwo Zdrowia, 2012.

Mozgawa M., Budyn-Kulik M., *Prawnokarne aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 10 (2)2006, s. 43-78.

Mozgawa M., Kozłowska P., *Prawnokarne aspekty rozpowszechniania pornografii (analiza dogmatyczna i praktyka ścigania),* „Prokuratura i Prawo" (3) 2002, s. 7-32.

Mozgawa M., *Przestępstwo kazirodztwa w ujęciu dogmatycznym i kryminologicznym*, Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2015

Mreńca T., *Zagrożenia świata wirtualnego wśród dzieci i młodzieży*, Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji w Katowicach, 2009.

Mucha A., *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2013.

Murck M., Chmielewski R., Misiuk A., *Obraz Policji w społeczeństwie*, Szczytno: Wydawnictwo WSPol. w Szczytnie, 1997.

Muszyński J., *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) J. Muszyński, Warszawa: PWN, 1981.

Narojek M., *Unia Europejska wobec terroryzmu po zamachach w Madrycie – wybrane aspekty*, [w:] *Polityczne metody zwalczania terroryzmu*, (red.) K. Liedl, J. Marszałek-Kawa, Sz. Wudarski, Toruń: Dom Wydawniczy Duet, 2006.

Nazar K., *Analiza ustawowych znamion przestępstwa kazirodztwa*, [w:] *Kazirodztwo* (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016.

Niemczyk Z., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i możliwości wykorzystania ich rezultatów w postępowaniu karnym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury" 9 (3) 2013, s. 5-22.

Niewiadomska I., Augustynowicz W., Palacz-Chrisids A., Bartczuk R., Wiechetek M., *Bateria metod służących do oceny ryzyka zaburzeń związanych z hazardem,* Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie NATANAELUM, 2014.

Niewiadomska I., Brzezińska M., Lelonek B., *Hazard*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2005.

Nijakowski L., *Pornografia. Historia, znaczenie, gatunki*, Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 2010.

Nowak A., Wysocka E., *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej w kryminologii,* Katowice: Wydawnictwo „Śląsk", 2001.

Nowakowska U., Kępka A., Chańska W., *Przemoc w rodzinie wymiar sprawiedliwości*, Warszawa: Fundacja Centrum Praw Kobiet, 2005

Obuchowicz M., *Rola i zadania Szefa ABW w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, „Biuletyn RCB" (13) 2015, s. 9-11.

Ochmański M., *Alkoholizm ojców a sytuacja rodzinna i szkolna dzieci*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.

Ochrona fizyczna osób i mienia. II Stopnia licencji oraz ochrona imprez masowych (red.), Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 2011.

Odlaug B., Lust K., Schreiber L., Christenson G., Harvanko A., *Compulsive sexual behawior in young adulst,* „Ann Clin Psychiatry" (25) 2013, s. 193-200

Odlaug B., Lust K., Schreiber L., Christenson G., Harvanko A., *Compulsive sexual behawior in young adulst,* „Annals of Clinical Psychiatry" 25(3) 2013, s. 193-200.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 2007.

Olechnicki K., Załęcki P. *Słownik socjologiczny*, Toruń: „Graffiti BC", 1997.

Olszewska E., *Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczna byłych skazanych*, „Resocjalizacja Polska" (3) 2012, s. 173-186.

Olszewska E., *Wiktymologiczne aspekty handlu kobietami*, „Zeszyty Naukowe WSOWL" (3) 2014, s. 150-165.

Opaliński B., Szustakiewicz P., *Policja. Studium administracyjnoprawne*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, 2013.

Ostaszewski K., *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Warszawa: Wydawnictwo „Scholar", 2003.

Ostaszewski P., *Nasilenie i determinanty lęku przed przestępczością*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2012.

Ostrihańska Z., Szamota B., Wójcik D., *Młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, Warszawa -Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1985.

Ostrowska K., *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, 2008.

Ostrowska K., *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych. Analiza kryminologiczna*. Warszawa: PWN, 1981.

Ostrowska K., Wójcik D., *Teorie kryminologiczne*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986.

Pacewicz A., *O nadużyciach seksualnych wobec dzieci,* Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, PTP, 1994.

Palacz-Chrisidis A., *Granie hazardowe młodzieży – badania epidemiologiczne w województwie lubelskim*, [w:] *Hazard i inne uzależnienia behawioralne. Doniesienia z badań*, (red.) I. Niewiadomska, Warszawa: Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae", 2015.

Palczak K., *Narkotyki i narkomania w Europie 2014*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 66 (2) 2014, s. 38-42.

Palmer T., *Ciemna strona Internetu – ofiary pornografii dziecięcej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (13) 2005, s. 28-44.

Panasiuk-Chodnicka A., Panasiuk B., *Strategie rozwoju i kształtowania osobowości*, „Studia Gdańskie" (5) 2008, s. 51-66.

Pandey S., *Psychological Consequences of Child Abuse,* New Delhi: Concept Publishing Company, 2007.

Pasierb N., Ścisło P., *LSD-dziś popularny narkotyk, kiedyś miał stać się przełomem w psychiatrii*, „Alkoholizm i Narkomania" 26 (1) 2013, s. 55-64.

Pawlica B., *Mechanizmy naznaczania społecznego*, Częstochowa: Wydawnictwo Uczelnianie WSP w Częstochowie, 2001.

Pawłowski M., *Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar*, Warszawa 2012 (praca magisterska napisana na Wydziale Prawa i Administracji UW).

Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2007.

Pikora M., *Aktorzy, kreatorzy, konsumenci widowiska sportowego. Rzecz o polskich kluczowych kibicach piłkarskich*, „Studia Socjologiczne" 210(3) 2013, s. 151-173.

Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Piotrowski P., *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Żak", 2003.

Piotrowski P., *Szalikowcy. O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000.

Pisarska A., Ostaszewski K., Raduj J., Wójcik M., *Czynniki związane z hazardem, kompulsywnymi zakupami oraz nadużywaniem Internetu wśród młodzieży w wieku 12-19 lat, Raport*, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2015

Piwowarski J., Zachuta A., *Pojęcie bezpieczeństwa w naukach społeczno-prawnych*, Kraków: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron", 2013.

Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, T. I, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 1997.

Podgajna-Kuśmirek M., *Pedofilia*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2003.

Podgórecki A., *Patologia życia społecznego*, Warszawa: PWN, 1969.

Połeć R., *O potrzebie rozróżnienia metod operacyjnych*, „Journal of Modern Science" 15 (4) 2012, s. 407-421.

Pomarańska-Bielecka M., Wiśniewski M., *Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania zjawisku handlu dziećmi*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje, 2010.

Pomianowski R., *Uzależnienie współczesną wersja ucieczki od wolności*, [w:] *Psychologia rozwiązywania problemów społecznych*, (red.) J. Miluska, Poznań: Wydawnictwo BONAMI, 1998.

Pospiszyl I., *Ofiary chroniczne - przypadek czy konieczność*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 2003.

Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne,1998.

Pospiszyl I., *Razem przeciwko przemocy*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak", 1999.

Potocki A., *Pornografia - wyzwanie dla wychowawców*, „Paedagogia Christiana", (1) 1997, s. 199-220.

Powirska M., *Kazirodztwo w polskim prawie karnym*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (2) 2015, s. 69-74.

Przybysz-Zaręba M., *Egzemplifikacje wybranych teorii zachowań agresywnych człowieka – perspektywa trójwymiarowa,* „Studia nad Rodziną" 37(2) 2015, s. 311-332.

Pstrąg D., *Wybrane zagadnienia z problematyki uzależnień*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 2000.

Putyński L., *Zagrożenia pornografią*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2015.

Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, 2005.

Pytka L., *Skala Nieprzystosowania Społecznego,* Warszawa: Wydawnictwo Radia i Telewizji, 1984.

Pytka L., Zacharuk T., *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, Siedlce: Wydawnictwo Uczelniane WSRP, 1998.

Pytka L., *Zakres pojęcia patologii społecznej*, „Oświata i Wychowanie" (40)1986, s. 6 -13

Raczek E., *Kazirodztwo - ujęcie sądowo – genetyczne, „*Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*"* 62(1) 2012, s, 55-63.

Radwaniak K.*, Z zagadnień charakterystyki I zwalczania chuligaństwa oraz przestępczości stadionowej uwzględnieniem wykorzystania metody białego wywiadu*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 3(4) 2011, s. 37-48.

Ratajczak M., *Czynności pedofilskie – ujęcie prawne i kryminologiczne*, „Prokuratura i Prawo" (2) 2014, s. 47-63.

Rau Z., *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze", 2002.

Raylu N., Oei T., *Pathological gambling. A comprehensive review*. „Clinical Psychology Review" 22 (7) 2002, s. 1009-1061.

Resztka I., *Zjawisko terroryzmu*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2012, s. 148-159.

Resztka, *Zwalczanie terroryzmu w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, „Prokuratura i Prawo" (5) 2013, s. 130-144.

Rewczuk L., *Z doświadczeń pracy resocjalizacyjnej w zakładzie wychowawczym*, [w:] *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, (red.) K. Pospiszyl, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990.

Rodak M, *Międzywojenna Polska debata kryminologiczna – poszukiwanie społecznych przyczyn przestępczości i sposobów jej zwalczania*, „Archiwum Kryminologii" (31) 2009, s. 101-145.

Rode D., Psychologiczne *uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.

Romańczuk-Grącka M., *Uczestnictwo w prezentacji treści pornograficznych z udziałem małoletniego*, „Studia Prawnoustrojowe" (29) 2015, s. 195-204.

Rosenthal R., *Pathological gambling,* "Psychiatric Annals" 22(2) 1992, s.72-78.

Rowicka M., *Uzależnienia behawioralne. Terapia i profilaktyka,* Warszawa: Wydawnictwo Fundacja Praesterno, 2015.

Rożej A., *Terroryzm jako wyzwanie dla współczesnego bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria Administracja i Zarządzanie" 99 (26) 2013, s. 293-306.

Rydzewski P., *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (4) 1989, s. 313-326.

Rykiel Z., Żerebecka K., *Jakość życia, potrzeby i patologia społeczna na przykładzie prostytucji w Bydgoszczy*, „Studia Regionalne i Lokalne" 20 (2) 2005, s. 75-89.

Ryś M., *Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania Dorosłych Dzieci Alkoholików*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

Sahaj T., *Kibice, pseudokibice, chuligani stadionowi i pozastadionowi*, „Sport Wyczynowy" (5-6) 2004, s. 76-85.

Sahaj T., *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*, Poznań: Wydawnictwo AWF Poznań, 2007.

Sahaj T., *Kibice i pseudokibice – analiza zjawiska chuligaństwa stadionowego*, „Sport Wyczynowy" (7-8) 2002, s. 71-81.

Sajkowska M., *Wykorzystywanie seksualne dzieci*: ustalenia terminologiczne, skala zjawiska, oblicza problemu społecznego, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" (1)2002, s. 5-28.

Sakowicz A., *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych*, „Prokuratura i Prawo" (3)2006, s. 52-69.

Salter A., *Drapieżcy. Pedofile, gwałciciele i inni przestępcy seksualni*, Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina, 2005.

Sałek J., *Nielegalność czynności operacyjno-rozpoznawczych a możliwość ich procesowego wykorzystania w postepowaniu dowodowym*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (16) 2017, s. 288-307.

Samochowiec A., Chęć M., Kołodziej Ł., Samochowiec J., *Zaburzenia używania alkoholu: Czy nowe kryteria diagnostyczne implikują zmianę strategii terapeutycznych?*, „Alkoholizm i Narkomania" 28(1) 2015, s. 55-63.

Sasal D.H., *Niebieskie Karty*, Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, 2005.

Scott D.A., *Pornografia jej wpływ na rodzinę, społeczeństwo, kulturę*, Gdańsk: Human Life International – Europa, 1995.

Siemaszko A., *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

Sieradzan J., *Sport między sercem szaleństwem*, [w:] *Edukacja przez sport*, (red.) Z. Dziubiński, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, 2004.

Sierocki L., *Chrońmy dzieci przed pornobiznesem*, Warszawa: Stowarzyszenie Twoja Sprawa, 2015.

Sierosławski J., *Problem narkomani i narkotyków w Polsce. Rozmiary i trendy zjawiska*, „Serwis Informacyjny Narkomania" 44 (5) 2008, s. 58-67.

Silczuk A., B. Habrat, *Zaburzenia uprawiania hazardu*, [w:] *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne,* (red.) B. Habrat, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2016.

Sitnik K., *Teorie biologiczne w procesie wyjaśniania etiologii przestępczości kobiet,* „Folia Iuridica Univesitatis Wratislaviensis" 2(1) 2012, s.191-207.

Siwik Z., *Uwagi o niektórych metodologicznych problemach współczesnych badań tzw. patologii społecznej*, [w:] *Problemy patologii społecznej* (red.), T. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1986.

Skowronek A., *Prawne aspekty hazardu*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012.

Skórzewska-Amberg M., *Zwalczanie niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięce*j (*na tle dyrektywy 2011/93/UE),* „Państwo i Prawo" 68 (8) 2013, s. 52-64.

Słapek D., *Sport i widowiska w świecie antycznym,* Kraków-Warszawa: Wydawnictwo Homini; Wydawnictwo UW, 2010.

Sławiński P., *Sekrety szulerów*, Katowice: Wydawnictwo „Prospekt", 1999.

Smyk G., *Kazirodztwo jako przedmiot regulacji nowożytnych kodyfikacji prawa karnego*, [w:] *Kazirodztwo*, (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2016.

Sobczyk M., *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce*, Kraków: Centrum Pomocy Prawnej im. H. Nieć, 2015.

Sobczyk M., Przybylska K., *Zjawisko handlu ludźmi, w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków: Centrum Pomocy Prawnej im. H. Nieć, 2013.

Sochacka J., *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii" (32) 2010, s. 223-247.

Sokołowska M., *Zwalczanie handlu ludźmi, pornografii dziecięcej i pedofilii*, „Kwartalnik Prawno Kryminalistyczny" 22 (1) 2015, s.30-37

Sołtysiak T., *Socjalizacja a zaburzenia w zachowaniu młodzieży – wybrane teorie*. [w:] *Zagrożenia w wychowaniu i socjalizacji młodzieży oraz możliwości ich przezwyciężania*, (red.) T. Sołtysiak. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2005.

Sosnowska M., *Prostytucja – dewiatyzacja vs normalizacja*, „Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna" (14) 2013, s. 181-202.

Sowa J., Piotrowski E., Retman J., *Profilaktyka i resocjalizacja*, [w:] *Wychowanie, profilaktyka, resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro*, (red.) J. Sowa, E. Piotrowski, J. Retman, Rzeszów: Wydawnictwo Podkarpacki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2003.

Stanik J.M., *Ekspertyza psychologiczna w sprawach nieletnich*, [w:] *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, (red.) M. J. Lubeski, J. M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1986.

Stanik J.M., *Psychologia sądo*wa, *Podstawy, badania, aplikacje*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

Stanisz A., *Rodzina Made in Poland. Antropologia pokrewieństwa i życia rodzinnego*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2013

Stankowski A., *Stadia wykolejenia społecznego a implikacje resocjalizacyjne*, [w:] *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, (red.) J. M. Stanik. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2007.

Stankowski A., Stankowska N., *Wybrane problemy patologii społecznej i resocjalizacji*, Źiar nad Hornom: Aprint, 2004.

Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2007.

Stasińska M., *Rola matki w rozwoju i utrzymaniu się związku kazirodczego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 3(2) 2004, s. 108-121.

Stępiński M., *Biuro Operacji Antyterrorystycznych*, „Kwartalnik Policyjny" 27 (1) 2014, s. 62-65.

Stoner J. R., Hughe D. M., *The Social Costs of Pornography. A collection of Papers*, New Jersey: Witherspon Institute, 2010

Strzelecka J., *Mroczna strona seksualności - sprawcy przemocy seksualnej wobec dzieci: charakterystyka i etiologia sprawstwa w świetle teorii i badań* [w:] *Tabu seksuologii*, (red.) A. Jodko, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej szkoły Psychologii Społecznej „Academica", 2008

Szalaty M., *Współczesne organizacje terrorystyczne,* [w:] *Terroryzm*, (red.) V. Kwiatkowska-Darul, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2002.

Szczechowicz A., Kardasz P., *Wykorzystanie seksualne dzieci – wybrane aspekty prawnokarne*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" (1) 2013, s. 1-8.

Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN, 1970.

Szczepański J., *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa: PWN, 1967.

Sztander W., *Rodzina z problemem alkoholowym*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości, 1995.

Sztaudynger J., Sztaudynger M., *Ekonometryczne modele przestępczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (3) 2003, s. 127-143.

Sztumski J., *Czy możemy mówić o „patologii społecznej*”?, [w:] *Zjawiska patologii społecznej. Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, programy*, (red.) T. Sołtysiak, M. Kowalczyk-Jamnicka, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1995.

Sztumski J., Wódz J., *Z problematyki konfliktów społecznych i dezorganizacji społecznej*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1984.

Sztumski J., *Wybrane problemy socjologii dewiacji*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne,* (red.) S. Kawula, H. Machel, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001.

Szukalski B., *Charakterystyka środków psychoaktywnych*, [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, (red.) P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Czabała, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2012.

Szwejkowski Ł., *Korupcja. Wybrane zagadnienia*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2013.

Szydło M., *Świat kontroluje hazard*, „Wiadomości Celne” (7) 2014, s. 4-7.

Szymański A., *Chuligaństwo stadionowe, a bezpieczeństwo imprez sportowych w działaniu służb porządkowych,* [w:] *Sport drogą jedności*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2017.

Szymański A., *Kazirodztwo przejawem patologii społecznej i zagrożeniem bezpieczeństwa życia rodzinnego*, [w:] *Societas. Familia -Parantela*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2017.

Szymański A., Krzyżak-Szymańska E., *Działalność Policji w zapobieganiu i zwalczaniu przemocy w rodzinie*, [w:] *Rodzina na początku III tysiąclecia - obraz przeszłości i teraźniejszości*, (red.) H. Marzec, Cz. Wiśniowski, T. 2., Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, 2009.

Szymański A., Krzyżak-Szymańska E., *Instytucja Policji i jej działania na rzecz rodzin dotkniętych przemocą domową*, [w:] *Organizacje społeczne wobec problemów społecznych*, (red.) T. Jemczura, R. Morawski, Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, 2011.

Szymański A., Krzyżak-Szymańska E., *Psychospołeczne uwarunkowania przestępczości i niedostosowania społecznego nieletnich kierowanych do MOW przez Sąd Rejonowy w Żorach*, [w:] *Przestępczość nieletnich – teoria i praktyka*, (red.) S. Ćmiel, Józefów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej w Józefowie, 2012.

Szymański A., Krzyżak-Szymańska E., *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz w zakładowych instytucjach wychowawczych opieki całkowitej*, Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach, 2013.

Szymański A., *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2010.

Szymański A., *Niedostosowanie społeczne*, [w:] *Psychologia kryzysu i interwencji kryzysowej*. (red.) J. Plak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2012.

Szymański A., *Opiekuńczo-wychowawcze oddziaływanie ojca w rodzinie a niedostosowanie społeczne nieletnich zatrzymanych w Policyjnej Izbie Dziecka*, [w:] *Ojcostwo. Rodzaje i Formy*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2014.

Szymański A., *Patologie społeczne – wybrane problemy*, [w:] *Psychologia kryzysu i interwencji kryzysowej*, (red.) J. Plak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2012.

Szymański A., *Policja w systemie profilaktyki i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka w Warszawie, 2013.

Szymański A., *Policyjna Izba Dziecka w systemie ograniczania przestępczości i demoralizacji nieletnich – kierunki rozwoju i przeobrażeń*, [w:] *Dylematy i wyzwania XXI wieku. Ujęcie interdyscyplinarne*, (red.) W. Kądziołka, Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 2014.

Szymański A., *Polityka społeczna w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu ofiar przemocy w rodzinie*, [w:] *Meandry wykluczenia społecznego*, (red.) J. Nowak, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2008.

Szymański A., *Psychospołeczne uwarunkowania niepowodzeń policyjnej procedury „Niebieskie Karty" w diagnozowaniu sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej*, [w:] *Psychologiczno-pedagogiczne problemy trudności i zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych w rodzinie oraz sposoby ich rozwiązywania*, (red.) J.M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2009.

Szymański A., Walczak D., Krzyżak-Szymańska E., *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo, 2004.

Szymański, *Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na imprezach sportowych w działaniach policji,* [w:] *Prawne, instytucjonalne i społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa*, (red.) S. Bębas, A. Gołębiowski, Radom: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, 2014.

Śrubka M., Waszkiewicz B., *Postępowanie sprawdzające i postępowanie w niezbędnym zakresie*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2014.

Świerczewski K., *Wybrane zagadnienia dotyczące zatrzymania osób przez Policję*, Legionowo: Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP, 2016.

Święcicki A., *Podstawowe wiadomości o alkoholu i alkoholizmie*, Warszawa: Społeczny Komitet Przeciwalkoholowy,1983.

Święcicki A., *Progi spożycia,* „Problemy Alkoholizmu*"* (7-8) 1980, s.13-14.

Świętochowska U., *Patologie cywilizacji współczesnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997.

Świszcz G., *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2014 – 2019*, „Biuletyn RCB" (6) 2014, s. 4-6.

Teluk R., *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych,* „Zeszyty Prawnicze" 13 (4) 2013, s. 167-192.

Tomasiewicz J., *Od skrytobójstwa do miatieżewojny. Ewolucja terroryzmu politycznego w Europie – aspekty ideologiczne, taktyczne i organizacyjne*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (11) 2014, s. 115-136.

Tomkiewicz M., *Kazirodztwo a prawnokarna ochrona rodziny w Polsce*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja" (21) 2013, s. 25-44.

Tracha A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.

Tracha A., *O projekcie ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych* „Annales UMCS" 56-57(1) 2009/2010, s. 163-180.

Trojanowska P., *Seksualizacja dzieci i młodzieży – przyczyny, przejawy, konsekwencje i propozycje przeciwdziałania*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 13 (2) 2014, s. 55-78

Tucholska S., *Zjawisko hazardu patologicznego i jego uwarunkowania*, „Roczniki Psychologiczne" 11(2) 2008, s. 45-68.

Tyszkiewicz L., *O niektórych ogólnych problemach kryminologii i znaczeniu paradygmatu humanistycznego*, „Archiwum Kryminologii" 31 (2009), s. 61-72.

Urban B., *Przestępczość młodzieży polskiej w okresie transformacji społeczno-ustrojowej na tle przestępczości ogólnej*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży,* (red.) B. Urban, Mysłowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Mysłowicach, 2004.

Urban B., Stanik J.M., *Resocjalizacja* T.1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000.

Urban B., *Zmienność kryteriów zachowań dewiacyjnych,* „Auxilium Sociale" (1) 2003, s. 9-20.

Urbanek A., *Państwo jako podmiot bezpieczeństwa narodowego – ujęcie dziedzinowe*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, (red.) A. Urbanek, Słupsk: Wydawnictwo Społeczno-Prawne, 2014.

Veillard-Cybulski M., Veillard-Cybulski H., *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa: PWN, 1968.

W. Czarnikiewicz, *Gdy mija apetyt na seks*, „Charaktery" (3)2008, s. 46-49.

Wanta S., *Socjologia zachowań chuligańskich w sporcie*, „Kultura Fizyczna" (7-8)1992, s. 16-20.

Warylewski J., *Pornografia – próba definicji*, [w:] *Pornografia* (red.) M. Mozgawa, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2011

Warylewski J., *Przestępstwa seksualne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2001.

Wciórka J., Kostowski W., Weremowicz E., Jędrzejko M., *Uzależnienia od substancji chemicznych*, [w:] *Katastrofy i zagrożenia we współczesnym świecie*, (red.) W. Baturo, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008

Wegscheider-Cruse S., *Nowa szansa. Nadzieja dla rodziny alkoholowej*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia, 2000.

Widera-Wysoczańska A., *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010.

Wieczorek, K. Dąbrowska, *Zaburzenie hazardowe – rozpowszechnienie, oferta terapeutyczna, dostępność, leczenie i predyktory podjęcia leczenia. Przegląd literatury*, „Alkoholizm i Narkomania 28(1) 2015, s. 37-54.

Wilk L., *Hazard jako zjawisko patologii społecznej. „*Przegląd Policyjny" 21(4) 2011, s. 5-16.

Wilk L., *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2012.

Wiśniewski M., *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2010.

Włodarczyk J., Sajkowska M., *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Wyniki ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 12 (3) 2013, s. 82-100.

Włodarczyk J., *Wykorzystanie seksualne w dzieciństwie a konsekwencje w życiu dorosłym. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, 2016.

Woititz J., *Małżeństwo na lodzie psychologiczne problemy żon alkoholików*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii Zdrowia i Trzeźwości PTP, 1989.

Wojciechowski E., *Terroryzm. Analiza pojęcia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" (1) 2009, s. 54-60.

Wojnarowska B., Stanaszek M., Pułtorak M., Wojciechowska A., *Uczeń a narkotyki. Jak zapobiec i pomóc.* Warszawa: Instytut Matki i Dziecka; Zakład Medycyny Szkolnej, 1991.

Wojtasik Ł., *Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka" 2 (1) 2003, s. 54-71.

Wojtasik Ł., *Sprawcy wykorzystania seksualnego dzieci przy użyciu Internetu*, „Dziecko Krzywdzone Teoria. Badania. Praktyka" 3 (2) 2004, s. 40-48.

Wolańska M., Polityka antynarkotykowa Unii Europejskiej, „Bezpieczeństwo Narodowe" 1-2(9-10) 2009, s. 255-271.

Woronowicz B., *Bez tajemnic. O uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2003.

Woronowicz B., *Hazard – czym jest i co należy o nim wiedzieć*, [w:] *Hazard. Historia, zagrożenia i drogi wyjścia,* (red.) B. Woronowicz, Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina, 2012.

Woronowicz B., *Na zdrowie. Jak poradzić sobie z uzależnieniem od alkoholu*, Poznań : Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia 2008.

Woronowicz B., *Terapia patologicznego hazardu*, [w:] *Hazard i uzależnienia wirtualne,* (red.) J. Jęczeń, K. Komsta, J. Sak, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 2012.

Woronowicz B., *Uzależnienia behawioralne ze szczególnym uwzględnieniem patologicznego hazardu oraz uzależnienia od komputera i sieci*, [w:] *Zniewoleni działaniem. Uzależnienia behawioralne a rodzin,* (red.) P. Morciniec, Opole: Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 2013.

Woronowicz B., *Uzależnienie. Geneza, terapia, powrót do zdrowia.* Warszawa: Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, 2009.

Woronowicz Sz., *Problemy narkomanii – wybrane aspekty społeczne i prawne*, Warszawa: Kancelaria Senatu, 2012.

Woszczek L., *Prawne i psychologiczne przesłanki wszczęcia postępowania karnego wobec nieletnich szczególnie zdemoralizowanych*, [w:] *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk paraprzestępczych i przestępczych*, (red.) J. M. Stanik, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, 2007.

Wódz J., *Patologia społeczna w starych dzielnicach mieszkaniowych – z zagadnień teoretycznych*, [w:] *Patologia społeczna starych dzielnicach mieszkaniowych miasta górnego Śląska*, (red.) J. Wódz, Katowice: Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, 1983.

Wódz J., *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1973.

Wójcik J., *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej. Zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2011.

Wójtowicz P., *Znamiona typów czynów zabronionych dotyczących utrzymania kontaktów seksualnych z małoletnim w polskich kodeksach karnych – ujęcie przekrojowe*, „Państwo i Społeczeństwo" 12 (4) 2014, s. 51-64.

Wrzesień-Gandolfo A., *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*, Warszawa: NASK; Fundacja Dzieci Niczyje, 2014.

Zając-Fręs M., *Walka z handlem narkotykami oraz handlem ludźmi w ramach trzeciego filaru Unii Europejskiej*, [w:] *Ewolucja i ocena funkcjonowania trzeciego filaru Unii Europejskiej*, (red.) H. Tendera-Właszczuk, Kraków: Wydawca Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2009.

Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*. Kraków: Wydawnictwo „Rubikon", 2001.

Zajączkowski K., *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001.

Zajączkowski K., *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2005.

Zakrzewski S., *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 2012.

Zalesińska A., *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości popełniane za pośrednictwem systemu informatycznego,* „Monitor Prawniczy" (dodatek Prawo mediów elektronicznych) (4) 2007, s. 2-4.

Zawartka M., *Sylwetka pseudokibica w zarządzaniu bezpieczeństwem na stadionach sportowych w Polsce*, Katowice: Wydawnictwo AWF Katowice, 2014.

Zawłocki R., *Prawo karne gospodarcze. Zarys Prawa*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2007.

Zedler F., *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1986.

Zgorzały R., *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo" (7-8) 2007, s. 58-71.

Zielińska E., *Przemoc ze względu na płeć jako problem społeczny i jako przestępstwo*, [w:] *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, (red.) Ł. Jurasz-Dudzik, Warszawa: Wydawnictwo „SIC", 2002.

Zieliński R., *Liga chuliganów*, Wrocław: Wydawnictwo „Croma", 1996.

Zieliński R., *Pamiętnik kibica. Ludzie piętnem Heysel*, Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa, 1993.

Znaniecki F., *Ludzie teraźniejsi cywilizacja przyszłości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.

Zubrzycki W., *ATLAS: zjednoczona Europa wobec zamachów terrorystycznych*, Olsztyn: Jografika Studio Wydawnicze, 2009.

Zwierzyńska E., Pietrzak B., *Patogeneza uzależnień – problem wciąż aktualny*, „Alkoholizm i Narkomania" 27(2) 2014, s. 163-175.

Żaroń Z., *Prewencja kryminalna*, Legionowo: Wydawnictwo CSP Legionowo, 2003.

Żurek T., *Medyczno-psychologiczne aspekty alko*holizmu, „Perspectiva" 3 (1) 2004, s. 159-174.